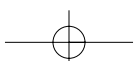
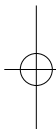
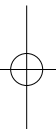

LIBERÁLNÍ INSTITUT
děkuje
MISES INSTITUTE
za pomoc při realizaci
tohoto projektu.

Murray N. Rothbard

**EKONOMIE STÁTNÍCH
ZÁSAHŮ**

Murray N. Rothbard:
Ekonomie státních zásahů
Praha 2005

Oddíl I.

Překlad z anglického originálu Rothbard, Murray N.: „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics“, poprvé publikováno v Sennholz, Mary (ed.): *On Freedom and Free Enterprise: The Economics of Free Enterprise*, D. Van Nostrand, 1956.

Oddíl II.

Překlad z anglického originálu Rothbard, Murray N.: *Power and Market. Government and the Economy*, Second Edition, The Institute for Humane Studies, 1977.

Oddíl III.

Překlad z anglického originálu Rothbard, Murray N.: „Statistics: Achilles' Heel of Government“, původně publikováno v časopise *The Freeman*, červen 1961, a „Human Rights' as Property Rights“, kapitola v knize Rothbard, Murray N.: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998.

Vydavatel děkuje držitelům autorských práv za jejich laskavé poskytnutí.

Vydal:

Liberální institut
Spálená 51, 110 00 Praha 1

Publikaci sestavili: Josef Šíma a Dan Štastný

Český překlad: Josef Šíma (oddíl II a oddíl III – „Lidská práva“ jako práva majetková), Dan Štastný (oddíl I a oddíl III – Statistika – Achillova pata státní byrokracie)

Předmluva a doslov: Josef Šíma

Cover Design: Daniel Purmann

Jazyková korektura: Eva Dvořáková, Zdeňka Grigarová

Sazba a grafická úprava: Proxima Studio spol. s r.o.

ISBN 80-86389-10-3

Obsah

Předmluva k českému vydání

Josef Šíma: Ekonomie od A do Z11

Oddíl I – O užítku

O užítku a ekonomii blahobytu17

Demonstrováné preference18

Definice konceptu18

Pozitivismus a obvinění z tautologie19

Profesor Samuelson a „projevené preference“23

Psychologizování a behaviorismus: Dvojí past26

Poznámka ke kritice profesora Armstronga28

Teorie užítku29

Ordinální mezní užitek a „celkový užitek“29

Problém vznesený profesorem Robbinsem33

Mýtus indiference35

Neokardinalisté: Neumannův-Morgensternův přístup37

Ekonomie blahobytu: Kritika44

Ekonomie a etika44

Problém nové ekonomie blahobytu: Pravidlo jednomyslnosti45

Úniková cesta profesora Robbinse47

Kompenzační princip48

Funkce společenského blahobytu49

Ekonom jako poradce50

Konec ekonomie blahobytu?51

Ekonomie blahobytu: Oživení53

Demonstrováné preference a svobodný trh53

Svobodný trh a „problém rozdělování“54

Úloha státu	55
Jak je to s <i>laissez faire</i>	57
Stát jakožto dobrovolná organizace: Kritika	61
Závěr	68

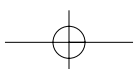
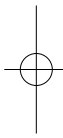
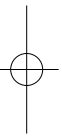
Oddíl II – Trh a státní moc

Předmluva autora	71
1. Služby obrany na svobodném trhu	75
2. Úvod do problematiky státních zásahů	85
1. Druhy státních zásahů	85
2. Přímé dopady intervencí na užitek	89
a. Intervence a konflikt	89
b. Demokracie a dobrovolnost	93
c. Užitek a odpor proti napadení	95
d. Argument závisti	96
e. Užitek <i>ex post</i>	96
3. Triangulární intervence	103
1. Regulace cen	103
2. Regulace produktu: Prohibice	115
3. Regulace produktu: Udělení monopolního privilegia	118
a. Povinné kartely	123
b. Licence	123
c. Standardy kvality a bezpečnostní standardy	125
d. Cla	130
e. Omezení imigrace	137
f. Zákony omezující dětskou práci	141
g. Povinná vojenská služba	142
h. Zákony o minimální mzdě a povinné členství v odborech ..	143
i. Podpory v nezaměstnanosti	144
j. Postihování tržních forem	144
k. Protimonopolní zákonodárství	146
l. Zákaz tvorby jednotných cen	151
m. Konzervační zákony	152
n. Patenty	163

o. Franšízy a „veřejné služby“	167
p. Právo vyvlastňovat	169
q. Uplácení státních úředníků	171
r. Politika ve vztahu k monopolům	172
Dodatek A: Soukromá ražba mincí	175
Dodatek B: Násilí a <i>Lebensraum</i>	177
4. Binární intervence: Zdanění	179
1. Úvod: Příjmy a výdaje státu	179
2. Zátěž a přínos zdanění a státních výdajů	182
3. Daňový dopad a důsledky zdanění	
Část I: Daně z příjmu	187
a. Všeobecná prodejní daň a zákony daňového dopadu	187
b. Částečné spotřební daně a ostatní výrobní daně	192
c. Obecné dopady daně z příjmu	194
d. Jednotlivé druhy daní z příjmu	201
(1) Daň ze mzdy	201
(2) Daň z příjmu korporací	202
(3) Zdanění „nadměrného“ zisku	204
(4) Problém kapitálových zisků	205
(5) Je možné uvalit daň na spotřebu?	211
4. Daňový dopad a důsledky zdanění	
Část II: Daně z akumulovaného kapitálu	215
a. Zdanění dobrovolných transferů: Dědictví a darů	216
b. Zdanění majetku	216
c. Zdanění bohatství jednotlivce	221
5. Daňový dopad a důsledky zdanění	
Část III: Progresivní zdanění	223
6. Daňový dopad a důsledky zdanění	
Část IV: „Jediná daň“ z pozemkové renty	228
7. Kánony „spravedlnosti“ zdanění	245
a. Spravedlivá daň a spravedlivá cena	245
b. Náklady spojené s výběrem daní, pohodlnost a jistota	247
c. Rozdělení daňového břemene	249
(1) Stejně zacházení	249

a. Rovnost před zákonem: Daňové úlevy	249
b. Nemožnost jednotnosti	251
(2) Princip „schopnosti platit“	255
a. Nejednoznačnost konceptu	255
b. Spravedlnost konceptu	258
(3) Teorie oběti	261
(4) Princip prospěchu	266
(5) Rovná daň a princip nákladů	270
(6) Zdanění „pouze kvůli získání příjmů“	273
(7) Neutrální daň: Shrnutí	274
d. Dobrovolné příspěvky vládě	275
5. Binární intervence: Vládní výdaje	283
1. Vládní dotace: Transferové platby	285
2. Činnosti spotřebovávající zdroje: Státní vlastnictví a soukromé vlastnictví	289
3. Činnosti spotřebovávající zdroje: Socialismus	303
4. Mýtus „veřejného“ vlastnictví	307
5. Demokracie	310
Dodatek: Úloha vládních výdajů ve statistikách národního produktu	323
6. Praxeologická kritika protitřzní etiky	327
1. Úvod: Praxeologická kritika etiky	327
2. Znalost vlastního zájmu: Údajný kritický předpoklad	331
3. Problém nemorálního jednání	334
4. Lidská morálka	338
5. Nemožnost rovnosti	340
6. Problém bezpečnosti	345
7. Údajné přednosti statutární společnosti	348
8. Dobročinnost a chudoba	352
9. Obvinění ze „sobeckého materialismu“	355
10. Je trh džunglí?	358
11. Moc a donucení	360
a. „Ostatní druhy donucení“: Ekonomická moc	360
b. Moc nad přírodou a moc nad člověkem	363

12. Problém štěstí	367
13. Analogie s řízením dopravy	368
14. Nadměrný a nedostatečný rozvoj	369
15. Stát a podstata člověka	371
16. Lidská práva a práva majetková	373
Dodatek: Profesor Oliver o socioekonomických cílech	376
a. Útok na přirozenou svobodu	376
b. Útok na smluvní svobodu	380
c. Útok na příjem podle zásluh	383
7. Závěr: Ekonomie a veřejná politika	393
1. Ekonomie: Její podstata a možnosti použití	393
2. Skryté moralizování: Omyly ekonomie blahobytu	397
3. Ekonomie a společenská etika	400
4. Tržní princip a hegemonický princip	402
Oddíl III	
Statistika – Achillova pata státní byrokracie	407
„Lidská práva“ jako práva majetková	413
Doslov	
Josef Šíma: Murray N. Rothbard a jeho místo na Olympu rakouské ekonomie	423
Rejstřík	429

Předmluva k českému vydání

Ekonomie od A do Z (a mnohem více...)

Nepřekonaný Murray Rothbard

Proč číst další knihu o ekonomii? Vždyť už tady všechno bylo. Nabídka, poptávka, rovnovážná cena. Pak následují tržní selhání: nedokonalá konkurence, externality, veřejné statky. Příklad s majákem. Národní obrana jako čistý veřejný statek. No a pak, jak to zařídit, aby všechno bylo náležitě „efektivní“, tedy veřejné rozpočty, daně atd. Jednou se jako první uvede jedna skupina ekonomů, které má autor nejraději (např. tzv. *protržní* autoři, kteří se poznají např. tak, že zdůrazňují úlohu státu v monetární politice), a až pak následuje druhá hlavní skupina (tzv. *prointervencionističní*, kteří upřednostňují státní fiskální politiku), podruhé je tomu naopak. Jednou jsou zdůrazněni autoři, kteří obhajují státní manipulaci agregátní nabídkou, podruhé ti, kteří své úsilí věnují správnému „nastavení“ agregátní poptávky. Občas se někdo odváží učinit velkou syntézu a názory všech skupin promíchá tak, že z textu už nikdo nepozná, kdo, co a proč říká. Samuelson, Mankiw, Holman, Dornbush, Barro – kdo by po přečtení těchto spisů toužil ještě po dalším. Žádné velké odlišnosti. Snad kromě toho, že Samuelsona v předmluvě k českému vydání chválil Klaus a Mankiwa Mertlík.

Proč studovat ekonomii? Ekonomie nedává velký smysl... a čím více předpokladů, čím více matematiky, tím menší vazba na skutečný svět kolem nás. Tak co nového čekat od *nějakého* Rothbarda? Navíc je to Američan, takže zase budeme určitě číst o bušlech, sójových bobech a hráčích baseballu. Co nám může tento autor nabídnout?

Věřte, že velmi mnoho. Mnozí by řekli, že více než kdokoli jiný. Rozsáhlé dílo Murrayho Rothbarda je intelektuálním skvostem a kniha *Ekonomie státních zásahů* představuje dvě vrcholná díla z jeho mistrovského pera.¹

Murray Rothbard stál na ramenou velikána (svého učitele), kterým byl Ludwig von Mises. Mises je autorem pravděpodobně nejvýznamnějšího ekonomického díla ve XX. století, které je posledním komplexním pojednáním o ekonomii před nástupem samuelsonovské formalizace a matematizace – *Human Action*.² A byl to právě Mises a po něm Rothbard, kteří osamoceně drželi prapor „zdravé“ ekonomické vědy od války do konce století.³ *Human Action* a třísvazkové *Man, Economy, and State* a *Power and Market*⁴ byla v zásadě jediná dvě díla, která představovala ekonomii jako metodologicky smysluplně ukotvenou vědu, která se zabývá vlastnostmi a logickými vazbami mezi preferencemi lidí demonstrovanými ve svobodné volbě na trhu. Tento přístup byl diametrálně odlišný od přístupu ekonomického mainstreamu. Důsledkům přístupu většinové ekonomické obce čelíme každým dnem: Učebnice makroekonomie nemají žádnou vazbu na mikroekonomii. Veřejné finance jsou

¹ Více o díle Murrayho Rothbarda v doslovu k této knize. Viz také Šíma, Josef: „Murray Rothbard“ v Holman, Robert a kol.: *Dějiny ekonomického učení*, C. H. Beck, 1999, nebo také v širším kontextu Šíma, Josef: „Rozvíjející se rakouská tradice – od metodologického individualismu k hodnocení hospodářských politik“, dostupné na <http://www.libinst.cz>.

² Salerno, Joseph T.: „The Place of *Human Action* in the History of Economic Thought“, *Quarterly Journal of Austrian Economics*, sv. 2, č. 1, 1999. Viz také Salerno, J. T., Hoppe, H.-H., Herbener, J. M.: „Introduction to the Scholar's Edition“, předmluva k Mises, Ludwig: *Human Action*, Mises Institut, 1999.

³ Více o Misesovu učení a jeho osudu v Hoppe, Hans-Hermann: „Ludwig von Mises a liberalismus“, doslov k Mises, Ludwig: *Liberalismus*, Libe-rální institut, 1998.

⁴ Kniha *Ekonomie státních zásahů*, kterou držíte v ruce, se skládá ze dvou částí: „O užitku a ekonomii blahobytu“ (Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics) a „Trh a státní moc“ (Power and Market). *Power and Market* je knihou, která představuje završení dvou svazků

vyučovány jako výčet státních zásahů a výdajových programů, které byly odhlasovány parlamenty. Vše se vyučuje bez vzájemné souvislosti a provázanosti a všechny texty jsou plné nepodložených etických (hodnotových) soudů typu „vláda musí zajistit...“, „centrální banka musí udržet...“, „daně musí pokrýt...“. Takovýto přístup ekonomii jako vědu zcela diskredituje.

Jestli existuje někdo, kdo se celý život usilovně věnoval budování ekonomické teorie, která by byla přísně vědecká (hodnotově neutrální), a kdo byl zároveň schopen nacházet nemístné hodnotové soudy v pracích ostatních autorů, ukazovat na ně a vyvracet je z pohledu smysluplné *etické* teorie (protože „čistý“ ekonom se nemůže o etice vyjadřovat), pak je to Murray Rothbard. Ekonomie v jeho podání je přísně logickou, deduktivní vědou, která je vystavěna v podstatě na jednom jediném axiomu – „lidé jednají“.⁵ A protože žijící lidé jednají za všech okolností, musí také teorie o lidském jednání (tj. jak ji nazval Mises – praxeologie, jejíž nejrozpracovanější disciplínou je ekonomie) platit vždy a všude. Poznatky z mikroekonomie musí platit i tehdy, zabýváme-li se hospodářským cyklem, tzv. veřejná ekonomie musí být vystavena na stejných základech jako ekonomie zahraničního obchodu, vládní zásahy v oblasti daní i měnová opatření musejí vždy spolu souviset a všechny tyto dílčí předměty zkoumání musejí tvořit společně jeden provázaný systém poznání, ve kterém platí základní ekonomické zákony a kterým se zabývá hodnotově neutrální *ekonomická věda*.

Man, Economy, and State, jež se zabývá metodologií a následně vybudovávají a vysvětlují celý mechanismus fungování společnosti založené na svobodných trzích. Jejich český překlad vydal Liberální institut v roce 2005 pod názvem *Zásady ekonomie*.

⁵ Jedná se v zásadě o definiční znak lidí, jež je odlišuje od zvířat, a jelikož je lidské chování předmětem studia ekonomie, pak je axiom, že „lidé jednají“, tím nejtriviálnějším, všeobecně akceptovaným předpokladem. Bez lidského volného jednání by nemohla tudíž existovat ani ekonomie (a mnoho jiného). Jak uvádí David Gordon: „Jestliže přemýšlíte o tomto axiomu a není vám zřejmé, že je tento axiom evidentně platný, bylo by pro vás asi lepší, abyste zanechali studia ekonomie a místo toho zvolili třeba sociologii.“ Gordon, David: *An Introduction to Economic Reasoning*, Mises Institute, 2000, str. 20–21.

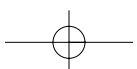
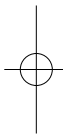
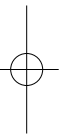
Že tento pocit studenti ekonomie mnohdy nemají? Že to, co se vyučuje ve veřejných financích, nemá nic společného s tím, co se vyučuje v rámci zahraničního obchodu? Že se téměř nikdy nemluví o ekonomické metodě a limitech ekonomické vědy? Že jsou ekonomické učebnice plné výčtů funkcí a úkolů vlády a centrální banky bez uvedení uspokojivých důvodů? Že se málokdy hledají odpovědi na otázky „proč“? Proč centrální banka? Proč progresivní zdanění? Proč, když neexistuje dokonalá konkurence, ji má zajišťovat Úřad pro ochranu hospodářské soutěže?...

Ano, a právě proto je třeba číst Rothbarda!

Nic z toho, co většinou studentům ve standardních učebních textech vadí, nelze v Rothbardovi najít. Rothbard je jiný – nevšední, logický, důsledný. Nikde jinde nelze najít tak do důsledku domyšlené argumenty. Nikde jinde nelze najít tak zdrcující kritiku zdánlivě všeobecně přijímaných pravd. Po přečtení této knihy si snad nikdo nebude říkat: „to je dobře, že je konec, vždyť se to nedalo číst“, ale s velkou pravděpodobností se mnoho čtenářů začne pít po dalších pracích Murrayho Rothbarda a patrně i dalších pracích autorů píšících v rakouské tradici. A to je dobře. Jen důkladným studiem a přemýšlením je možné pochopit destruktivní vliv státních zásahů a podstatu harmonického fungování svobodné společnosti založené na dobrovolné spolupráci mezi lidmi – svobodném trhu – která se nachází v centru zájmu rakouské školy. Jen přemýšlením nad nevšedními otázkami je možné vymanit se z vlivu všudypřítomné politiky a politicky deformovaného myšlení a snít tak o lepším mechanismu fungování společnosti. To, co je dnes nepředstavitelné a politicky neprůchodné, může být zítra skutečností. Kompaktnost a logická důslednost argumentů by měla být pro každého přemýšlivého a pravdu hledajícího člověka imperativem. Na kompromisy je čas po vstupu do politiky. Nyní je čas začít číst skvělé dílo Murrayho Rothbarda.

Příjemný intelektuální zážitek.

Josef Šíma

Oddíl I

O užitku

O užitku a ekonomii blahobytu

Hodnocení a preference jednotlivců představují ústřední téma ekonomické teorie. Ze své podstaty se totiž ekonomie vůbec nezabývá předměty či materiálními objekty. Ekonomie zkoumá logické vlastnosti a důsledky existence individuálních hodnocení a preferencí. „Věci“ do této analýzy samozřejmě vstupují, neboť bez věcí, kterých si je možné cenit, by nemohlo být žádného hodnocení. Avšak podstatou a hnací silou lidského jednání, a tím pádem i jím vytvářené lidské tržní ekonomiky, jsou právě hodnocení jednotlivců. Jednání je výsledkem volby mezi jednotlivými alternativami. Každá volba odráží hodnoty, tj. preference jednotlivců ohledně alternativních možností.

Individuální hodnocení jsou přímým předmětem zkoumání teorie užitku a teorie blahobytu. Teorie užitku se zabývá zákonitostmi v otázkách hodnot a voleb určitého jednotlivce. Teorie blahobytu se věnuje vztahu mezi hodnotami mnoha jednotlivců a následnými možnostmi vědeckých závěrů ohledně „společenské“ vhodnosti různých alternativ.

Obě teorie se poslední dobou potýkají s těžkými problémy. Teorie užitku se ubírá mnoha směry najednou a teorie blahobytu, poté co mezi ekonomickými teoretiky dosáhla vrcholu své popularity, se dnes, neplodná a opuštěná, nachází na hranici zapomnění.

V této práci předkládáme tvrzení, že obě navzájem související části ekonomické teorie lze zachránit a oživit využitím konceptu „demonstrováných preferencí“ jakožto vůdčího principu v obou oblastech.

Demonstrováné preference

Definice konceptu

Lidské jednání spočívá v používání prostředků za účelem dosažení preferovaných cílů. Takové jednání se liší od námi pozorovaného chování kamenů a planet, neboť předpokládá na straně jednatelova existenci záměru. Jeho jednání představuje volbu mezi alternativami. Člověk disponuje prostředky neboli zdroji, které používá, aby dosáhl různých cílů. Těmito zdroji může být čas, peníze, pracovní úsilí, půda, kapitálové statky a další. Těchto zdrojů člověk využívá za účelem dosažení nejpreferovanějších cílů. Z jeho jednání můžeme vyvodit, že jednal tak, aby uspokojil přání a preference, jichž si cení nejvíce.

Koncept *demonstrováných preferencí* spočívá tedy jednoduše v následujícím: preference člověka se projevují, tedy jsou demonstrovány, jeho skutečnou volbou. To znamená, že preference člověka lze odvodit z toho, jaké jednání zvolil. A tak dá-li člověk přednost hodině strávené na koncertě před hodinou v kině, lze z toho odvodit, že první alternativa byla preferována před alternativou druhou. Podobně, utratí-li člověk pět dolarů za košili, lze z toho odvodit, že preferoval nákup košile před jakýmkoliv jiným, alternativním použitím svých pěti dolarů. Takový koncept preferencí, vycházející ze skutečné volby, vytváří základní stavební kámen logické struktury ekonomické analýzy, zvláště pak analýzy užitku a blahobytu.

Přestože podobný koncept v dílech raných ekonomů, kteří se užitekem zabývali, určitou roli hrál, nikdy se mu nedostalo žádného pojmenování. Zůstal proto víceméně nerozvinutý a jakožto samostatný koncept neuznaný. Ve třicátých letech, ještě než vůbec dosáhl svého uznání, byl již v zásadě opuštěn. Takový pohled na preference, odvozené z volby, se v různé míře vyskytoval v dílech raných racionálních ekonomů, stejně jako v pracích Jevonse, Fishera a Fettera. Fetter byl jediným, kdo tento koncept ve své analýze zřetelně

využíval. Nejjasnější a nejpodrobnější formulaci tohoto konceptu však podává dílo profesora Misesa.¹

Pozitivismus a obvinění z tautologie

Ještě předtím než odhalíme některé z implikací principu demonstrovaných preferencí v teorii užitku a blahobytu, musíme zvážit metodologické výhrady, které byly proti tomuto principu vzneseny. Například profesor Alan Sweezy se chopil věty Irvinga Fishera, která velmi krátce a výstižně koncept demonstrovaných preferencí vyjadřuje: „Každý jednotlivec jedná tak, jak si přeje.“ Sweezy je typickým příkladem soudobých ekonomů neschopných pochopit, že takový výrok lze učinit s absolutní platností. Nejedná-li se o empiricky testovatelné tvrzení v psychologii, nepředstavuje tato věta pro Sweezyho nic víc než bezvýznamnou tautologii, která tvrdí, že „každý jednotlivec jedná tak, jak jedná“.

Taková kritika vychází ze zásadní epistemologické chyby zakoreněné v moderním myšlení: neschopnost moderních metodologů pochopit způsob, jakým může ekonomická věda docházet k fundamentálním pravdám pomocí logické dedukce (tedy metodou „praxeologie“). Je tomu tak proto, že přijali epistemologii pozitivismu (dnes svými zastánci přezdívanou „logický empiricismus“ či „vědec-

¹ Historický přehled lze nalézt v Sweezy, Alan R.: „The Interpretation of Subjective Value Theory in the Writings of the Austrian Economists“, *Review of Economic Studies*, červen 1934, str. 176–185. Sweezy věnuje velkou část svého příspěvku kritice Misesa jakožto vůdčího představitele přístupu demonstrovaných preferencí. Misesův pohled lze nalézt v Mises, Ludwig von: *Human Action*, Yale University Press, 1949, str. 94–96, 102–103, nebo *Theory of Money and Credit*, 3. vydání, Yale University Press, 1951, str. 46 ff. Viz též Fetter, Frank A.: *Economic Principles*, The Century Co., 1915, str. 14–21.

Misesova *Human Action* je zdarma dostupná v elektronické podobě na <http://www.mises.org/humanaction.asp>. (Pozn. překl.)

ký empiricismus“), která ve vědě o lidském jednání zcela nekriticky používá postupy příslušící fyzice.²

Ve fyzice lze jednoduché skutečnosti izolovat v laboratoři. Takto izolované skutečnosti jsou přímo známé, zatímco zákonitosti, které tyto skutečnosti vysvětlují, známé nejsou a mohou být proto pouhými hypotézami. O jejich platnosti lze rozhodnout pouze pomocí logické dedukce vývodů, které je možno potvrdit s odvoláním na skutečnosti zjištěné v laboratoři. I když však takové zákonitosti dané skutečnosti vysvětlují a jejich odvození jim odpovídá, nemohou být fyzikální zákonitosti nikdy objeveny s *absolutní* platností. Vždy se totiž může ukázat, že nějaký jiný zákon je lepší či schopnější vysvětlit širší rozsah skutečností. Proto musí být předpokládaná vysvětlení ve fyzice vždy taková, aby bylo možné je samotná, či jejich vývody, empiricky testovat. I tak je však platnost takových zákonitostí pouze prozatímní a zkusmá spíše než absolutní.

V oblasti lidského jednání je situace přesně opačná. Neexistuje zde žádná laboratoř, ve které lze „skutečnosti“ izolovat a rozložit je na jednoduché prvky. Existují zde pouze historické „skutečnosti“, které jsou jevy komplexními, závislými na mnoha příčinných faktorech. Takové jevy je sice třeba vysvětlit, ale nelze je izolovat nebo používat k ověření či vyvrácení jakékoliv zákonitosti. Ekonomie, či praxeologie, disponuje na druhé straně úplnou a ucelenou znalostí svých původních a základních axiomů. Jsou to axiomy *implicitně dané v samotné existenci lidského jednání*, které mají po dobu existence lidských bytostí absolutní platnost. Je-li ovšem platnost axiomů praxeologie absolutní, musí totéž platit pro všechno, co lze z takových axiomů logicky vyvodit. Proto je ekonomie, na rozdíl od fyziky, schopna pomocí deduktivní logiky odvozovat absolutně platné fundamentální pravdy o reálném světě. Axiomy ve fyzice jsou

² Viz metodologická pojednání Kaufmana, Hutchisona, Soutera, Stoniera, Myrdala, Morgensterna a mnoha dalších.

•••

Jedním z *mnoha dalších* je i Milton Friedman, jehož klíčová stať k této problematice vyšla i v české jazyce (Friedman, Milton: *Metodologie pozitivní ekonomie*, Liberální institut, 1997). (Pozn. překl.)

pouze hypotézami, a proto mohou být revidovány. Axiomy ekonomie jsou však dopředu známé, a jsou proto absolutně platné.³ Roztrpčení a rozčilování pozitivistů nad „dogmatickými“ výroky praxeologie tedy pramení ze skutečnosti, že plošně používají metody vhodné pouze pro oblast přírodních věd.⁴

Objevila se tvrzení, že praxeologie není skutečně vědeckou metodou, neboť její logické postupy jsou verbální („literární“) spíše než matematické a symbolické.⁵ Avšak matematická logika se hodí jen a pouze ve fyzice, ve které platí, že různé logické kroky nejsou samy o sobě smysluplné. Neboť ve fyzice totiž nejsou samy o sobě smysluplné ani axiomy, a tudíž ani dedukce z nich pramenící. Jejich smysluplnost je proto „operacionální“, spočívající ve schopnosti vysvětlit a předpovědět dané skutečnosti. Naproti tomu jsou praxeolo-

³ K problematice praxeologické metodologie a fyziky viz Mises: *Human Action*, a Hayek, F. A.: *The Counter-Revolution of Science*, The Free Press, 1952, část 1.

•••

Hayekova kniha vyšla i v českém jazyce (Hayek, F. A.: *Kontrarevoluce vědy*, Liberální institut, 1995). Poznámky k problematice praxeologické metodologie lze v češtině nalézt též v Hoppe, Hans-Hermann: „Ludwig von Mises a liberalismus“ v Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998, str. 173–76, a Pavlík, Ján: „Filosofie, ekonomie a konec postmodernismu“, *Acta Oeconomica Pragensia* 3/98, VŠE, 1998. (Pozn. překl.)

⁴ Navíc není jisté, že si pozitivisté vykládají vlastní fyzikální metodologii správně. K ilustraci široce rozšířeného zneužívání Heisenbergova principu neurčitosti pozitivisty ve fyzice a dalších disciplínách srovnej s Hobbs, Albert H.: *Social Problems and Scientism*, The Stackpole Co., 1953, str. 220–232.

⁵ K ilustraci typického takového tvrzení srovnej s Schuller, George J.: „Rejoinder“, *American Economic Review*, březen 1951, str. 188. Za účelem ilustrace skutečnosti, že matematická logika je vzhledem k logice verbální ze své podstaty pouze podpůrná a doplňková, srovnej poznámky Andrého Lalandeho a Reného Poiriera k termínům „Logique“ a „Logistique“ v Lalande, André (ed.): *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 6. vydání, Presses Universitaires de France, 1951, str. 574 a 579.

•••

V této souvislosti viz též práce Mises: „Comments About the Mathematical Treatment of Economic Problems“, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 1, č. 2., a Leoni, Bruno a Frola, Eugenio: „On Mathematical Thinking in Economics“, *ibid.* (Pozn. překl.)

gické axiomy samotné považovány za pravdivé, a jsou tedy samy o sobě smysluplné. Následkem toho je každá postupná dedukce potom smysluplná a pravdivá. Význam a smysl je možné mnohem lépe vyjádřit verbálně nežli v podobě bezvýznamných formálních symbolů. Pouhé překládání ekonomické analýzy ze slov do symbolů a následný zpětný překlad ze symbolů do slov za účelem interpretace závěrů nedává mnoho smyslu a je porušením proslulého vědeckého principu Ockhamovy břitvy, podle něhož by nemělo docházet ke zmnožování jednotek přítomných v analýze nad nezbytnou míru.

Zásadním konceptem pozitivistů, konceptem, který vytváří základnu pro jejich útok na demonstrováné preference, je koncept „operacionálního významu“. Rádi charakterizují tu kterou formuliaci či zákonitost jako „operacionálně významuprostou“. ⁶ Test „operacionální významovosti“ je odvozen striktně z postupů zkoumání ve fyzice, jak bylo výše naznačeno. Zákonitost, která má něco vysvětlovat, zde musí být konstruována tak, aby mohla být testována a empiricky vyvrácena. Jakákoliv zákonitost, která tvrdí, že je absolutně platná, a kterou nelze empiricky vyvrátit, je potom „dogmatická“ a operacionálně významuprostá. Odtud pramení postoj pozitivistů, že není-li výrok či zákon možno empiricky vyvrátit, musí se jednat

⁶ Paul Samuelson se přiklonil vahou své autority ke Sweezyho kritice Mísease a demonstrováných preferencí a tuto myšlenku vyjádřil právě poukázáním na „operacionální význam“. Samuelson výslovně odmítá představu existence *pravdivé* teorie užitku a dává přednost teorii, která je pouze hypotetická. Viz Samuelson, Paul A.: „The Empirical Implications of Utility Analysis“, *Econometrica*, 1938, str. 344 ff, nebo Samuelson, Paul A.: *Foundations of Economic Analysis*, Harvard University Press, 1947, str. 91–92.

Koncept operacionálního významu byl vysloven fyzikem Percym W. Bridgmanem *explicitně* za účelem osvětlení metodologie fyziky. Srovnej s Bridgman, Percy W.: *The Logic of Modern Physics*, Macmillan, 1927. Mnozí zakladatelé moderního pozitivismu, mezi nimi třeba Mach a Boltzmann, byli též fyziky.

Operacionální definice je definice prostřednictvím poukazu na tu experimentálně reprodukovanou operaci, jejíž objektivní výsledek je bezprostředně přístupný pozorování nebo měření. (Pozn. překl.)

jednoduše o tautologickou definici, a pramení odtud nakonec i pokus Sweezyho redukovat Fisherovu větu na bezvýznamnou identitu.⁷

Sweezy namítá, že Fisherův výrok „každý člověk jedná tak, jak si přeje“ představuje cyklický argument, neboť jednání v sobě zahrnuje přání, k nimž však nelze dospět nezávisle, ale lze je objevit jen prostřednictvím jednání samotného. Na tom ovšem není nic cyklického, protože přání existují z podstaty konceptu lidského jednání a z podstaty existence jednání. Že je lidské jednání, na rozdíl od nemotivovaného chování těles studovaných fyzikou, motivováno přáními a účely, je právě jeho charakteristickým znakem. Proto můžeme s platností říci, že jednání je motivováno přáními, a přesto se omezit na odvozování *specifických* přání ze skutečného jednání.

Profesor Samuelson a „projevené preference“

„Projevené preference“, tedy preference projevené prostřednictvím volby, by býval byl vhodný termín pro náš koncept. Tento termín však již použil Samuelson k označení svého zdánlivě podobného, nicméně ve skutečnosti značně odlišného konceptu. Klíčový rozdíl je následující: Samuelson předpokládá existenci škály preferencí, která vytváří základ chování jednotlivce a která zůstává během jeho jednání v čase konstantní. Samuelson pak používá složité matematické postupy ve snaze „zmapovat“ preferenční škálu jednotlivce na základě jeho dosavadního jednání.

Prvotní chybou je zde předpoklad, že preferenční škály zůstávají v čase konstantní. Neexistuje naprosto žádný důvod takový předpoklad vytvářet. Vše, co jsme schopni prohlásit, je, že nějaké jedná-

⁷ Pozitivističtí hrdinové Rudolf Carnap a Ludwig Wittgenstein hanobí deduktivní vyvozování jako pouhé vytváření „tautologií“ z axiomů. Deduktivní jsou však veškeré úvahy a úsudky, jejichž existence má při hledání pravdy obzvláště zásadní význam. K ilustraci kritiky Carnapa a Wittgensteina a důkazu, že vývoody nejsou pouhými identitami či „tautologiemi“, srovnej s Lalande: *Tautologie* v *Vocabulaire*, str. 1103–4.

ní v určitém časovém okamžiku odhaluje část preferenční škály toho kterého jednotlivce v podobě, v jaké existovala *v tomto časovém okamžiku*. Neexistuje žádný důvod předpokládat, že tato její podoba zůstává v čase konstantní.⁸

Teoretikové „projevených preferencí“ si neuvědomují, že jejich předpokladem je konstantnost. Domnívají se, že jejich jediným předpokladem je *konzistentní* chování jednotlivce, které ztotožňují s „racionalitou“. Připouštějí sice, že lidé nejsou vždy „racionální“, avšak za svou teorií si stojí, neboť racionalitu považují za dobrou první aproximaci, či dokonce za normativní standard. Nicméně, jak ukázal Mises, *konstantnost* a *konzistentnost* jsou dvě zcela odlišné věci. O konzistentnosti lze mluvit v případě, že osoba zachovává transitivitu pořadí na své škále preferencí (je-li A preferováno před B a B preferováno před C, potom A je preferováno před C). Koncept projevených preferencí však na tomto předpokladu nespočívá tolik jako na předpokladu *konstantnosti*, tedy že jednatelce udržuje v čase neměnnou preferenční škálu. Zatímco porušení předchozího předpokladu lze označit za iracionální, na skutečnosti, že se něčí preference v čase mění, jistě nic iracionálního není. Proto nelze na předpokladu konstantnosti vystavět žádnou platnou teorii.⁹

Jednou z nejabsurdnějších metod založených na předpokladu konstantnosti je snaha odhalit preferenční škály spotřebitelů nikoliv prostřednictvím pozorování skutečného jednání, nýbrž prostřednictvím dotazníků. Několik spotřebitelů je *in vacuo* podrobně dotazováno, který abstraktní spotřební koš by preferovali před jiným abstraktním košem a podobně. Tento postup nejenže trpí chybným předpokladem konstantnosti, ale navíc pomíjí skutečnost, že pouhému vyptávání se lidí nelze přiřadit žádnou vypovídací schopnost, nejsou-li dotazovaní jedinci postaveni před skutečnou volbu v praxi. Nejenže se budou hodnocení určitých stavů jednotlivcem lišit v si-

⁸ Samuelsonova analýza trpí též dalšími nedostatky, jako je například použití operací s indexními čísly. K ilustraci teoretické pochybenosti indexních čísel srovnej s Mises: *Theory of Money and Credit*, str. 187–94.

⁹ Viz Mises: *Human Action*, str. 102–3. Mises ukazuje, že podobného omylu se dopustili Wicksteed i Robbins.

tuaci, kdy o volbě mluví, a v situaci, kdy ji skutečně činí, ale neexistuje zde též žádná záruka toho, že to, co o svých preferencích říká, je pravda.¹⁰

Nesmyslnost přístupu na základě projevených preferencí neilustroval lépe nikdo jiný než její přední zastánce, profesor Kennedy. Ten říká: „Jaká jenom seriózní věda by být jen na chvíli přijala předpoklad konzistentnosti (tedy konstantnosti)?“¹¹ Vzápětí však tvrdí, že navzdory tomu je nutno tento předpoklad stejně zachovat, neboť by jinak nemohla teorie užitku sloužit žádnému praktickému účelu. Opuštění pravdy za účelem umělé praktičnosti a použitelnosti je základním rysem pozitivisticko-pragmatistické tradice. Mělo by být zřejmé, že snad s výjimkou určitých pomocných konstrukcí nelze při tvorbě pravdivých teorií využívat nepravd. To platí zvláště v ekonomii, která je explicitně vystavěna na *pravdivých* axiomech.¹²

10 Ve prospěch Samuelsona je nutno uvést, že on dotazníkovou metodu odmítá. Profesori Kennedy a Keckskemeti tuto metodu z jiných důvodů obhajují. Kennedy jednoduše tvrdí, trochu nelogicky, že postupy *in vacuo* jsou beztak používány třeba tehdy, tvrdí-li teoretik, že v případě statků (*goods*) je *více* preferováno před *méně*. Takový poznatek však není *in vacuo*. Jedná se o závěr vycházející z praxeologického poznatku, že vzhledem k tomu, že *statek* je cílem lidského jednání, musí být po dobu, po kterou zůstává statkem, preferováno více před méně. Kennedy se proto mýlí, když tvrdí, že jde o cyklický argument, neboť tvrzení, že jednání existuje, „cyklické“ není.

Keckskemeti dokonce prohlašuje, že při identifikaci preferencí je dotazníková metoda ve srovnání s pozorováním chování vhodnější. Základem jeho tvrzení je umělá dichotomie mezi užitkem a etickým hodnocením. Etická hodnocení lze považovat buď jako identická s hodnocením užitku, nebo jako jeho podmnožinu, ale nelze je od sebe oddělit.

Srovnej Kennedy, Charles: „The Common Sense of Indifference Curves“, *Oxford Economic Papers*, leden 1950, str. 123–31, a Arrow, Kenneth J.: „Review of Paul Keckskemeti's *Meaning, Communication, and Value*“, *Econometrica*, leden 1955, str. 103.

11 Kennedy: „The Common Sense of Indifference Curves“. Kennedyho článek představuje nejlepší stručné vysvětlení přístupu na základě projevených preferencí.

12 I tato chyba pochází z fyziky, kde jsou takové předpoklady, jako např. nepřítomnost tření, použitelné jako první aproximace (pod heslem „*známá*

Psychologizování a behaviorismus: Dvojí past

Doktrína projevených preferencí je jedním z příkladů něčeho, co bychom mohli nazývat omylem v důsledku „psychologizování“, ke kterému dochází tehdy, jsou-li preferenční škály pojímány jako samostatné entity existující nezávisle na skutečném jednání. Při analýze užitku je psychologizování obecnou chybou. Vychází z předpokladu, že zkoumání užitku je jakousi „psychologií“ a že ekonomie musí z tohoto důvodu při budování svých teoretických základů využívat psychologické analýzy.

Praxeologie, základ ekonomické teorie, se však od psychologie odlišuje. Psychologie zkoumá, *jak a proč* dochází u lidí k formování hodnot. Zabývá se konkrétním obsahem cílů a hodnot. Naproti tomu ekonomie spočívá jednoduše na předpokladu *existence* cílů a z takto obecného předpokladu potom odvozuje svoji platnou teorii.¹³ Proto ekonomie nemá s obsahem cílů či s vnitřním fungováním mysli jednajícího člověka vůbec nic do činění.¹⁴

Je-li nutné se vyvarovat psychologizování, platí totéž i o jeho opaku – *behaviorismu*. Behaviorista sní o úplném vyloučení „subjektivismu“, tedy motivovaného jednání, z ekonomie, neboť je přesvědčen, že jakákoliv stopa subjektivismu je známkou nevědeckosti.

skutečnost jako následek *neznámých* vysvětlujících zákonitostí!“). Skepticismus ohledně hodnoty nepravdivých axiomů oživuje práce Bronfenbrenner, Martin: „Contemporary Economics Resurveyed“, *Journal of Political Economy*, duben 1953.

¹³ Axiom existence cílů může být považován za tvrzení z oblasti filozofické psychologie. V tomto smyslu lze říci, že praxeologie je v psychologii zakotvena, nicméně její další vývoj se od psychologie jako takové zcela odchyluje. V otázce účelu je praxeologie zcela na straně leibnizovské tradice filozofické psychologie, kontrastující s lockeovskou tradicí zastávanou pozitivisty, behavioristy a asocianisty. Osvětlující diskusi této problematiky lze nalézt v Allport, Gordon W.: *Becoming*, Yale University Press, 1955, str. 6–17.

¹⁴ A tak zákon klesajícího mezního užitku vůbec nespočívá na nějakém předpokládaném psychologickém zákoně nasycení potřeb, nýbrž na praxeologické skutečnosti, že první jednotka určitého statku bude použita na uspokojení nejvíce preferované potřeby, další jednotka na uspokojení druhé nejvíce preferované potřeby a tak dále.

Jeho ideálem je metoda fyziky, spočívající ve zkoumání nemotivované, anorganické hmoty. Přijetím takové metody odmítá subjektivní charakter jednání, na němž je ekonomická věda založena. Činí tak jakékoliv vědecké zkoumání lidských bytostí nemožným. Behavioristický přístup se v ekonomii datuje od Cassela a jeho nejvýznamnějším moderním zastáncem je profesor Little. Little odmítá koncept demonstrováných preferencí, neboť tento koncept předpokládá existenci preferencí. Je hrdý na to, že z jeho analýzy maximalizující jednotlivec „konečně vymizel“, což samozřejmě znamená, že s ním mizí i ekonomie.¹⁵

Pro chyby spočívající v psychologizování a behaviorismu je společné, že jejich zastánci usilují obdařit své koncepty a postupy „funkčním významem“, a to buď v oblasti pozorovaného chování, nebo v oblasti vnitřní, mentální činnosti. Vilfredo Pareto, patrně zakladatel výslovně pozitivistického přístupu v ekonomii, byl zastáncem jak psychologizování, tak i behaviorismu. Pareto zavrhoval přístup demonstrováných preferencí jako „tautologický“ a snažil se na jedné straně subjektivní preference z ekonomie eliminovat a na straně druhé zkoumat a měřit preferenční škály nezávisle na skutečném jednání. Pareto tak byl ve více než jednom směru duchovním otcem většiny současných teoretiků užitku.^{16, 17}

¹⁵ Little, I. M. D.: „A Reformulation of the Theory of Consumers' Behavior“, *Oxford Economic Papers*, leden 1949, str. 90–99.

¹⁶ Pareto, Vilfredo: „On the Economic Phenomenon“, *International Economic Papers*, 1953, str. 188–94. Znamenitou odpověď na to lze nalézt v Croce, Benedetto: „On the Economic Principle, Parts I and II“, *ibid.*, str. 175–76, 201. Slavný spor Croce – Pareto je zářným příkladem rané diskuse mezi zastánci praxeologického a pozitivistického proudu v ekonomii.

¹⁷ Vivian C. Walsh je zajímavým současným příkladem kombinace obou druhů chyb. Na jedné straně je extrémním behavioristou, odmítajícím uznat jakoukoliv souvislost mezi preferencemi a jednáním. Na druhé straně též zastává extrémní psychologizující názor, že psychologické stavy *per se* lze přímo pozorovat, přičemž se odvolává na „selský rozum“. Takový postoj však nemůže obstát, neboť Walshova psychologická „pozorování“ jsou *ideálními typy*, a ne analytickými kategoriemi. Walsh tedy tvrdí, že „říkat, že je někdo kuřák, je něco jiného, než říkat, že ten někdo právě teď kouří“, a prosazuje pro ekonomii právě první typ tvrzení. Avšak tvrzení tohoto druhu jsou historickými

Poznámka ke kritice profesora Armstronga

Profesor Armstrong přednesl kritiku přístupu na základě projevených preferencí, kterou by bezpochyby rozšířil též na koncept preferencí demonstrováných. Tvrdí, že je-li hodnocena více než jedna komodita, nemohou být preferenční škály jednotlivců jednotné a není možné vytvářet pořadí více komodit na jedné škále.¹⁸ Opak je ale pravdou, jednotnost je právě charakteristikou odvozené preferenční škály. Pouze pokud může člověk srovnat dvě alternativy dle jejich ohodnocení na jedné škále, pouze tehdy je schopen se mezi nimi rozhodnout. Všechny jeho prostředky a zdroje budou přiřazeny k použití, jež jsou z jeho pohledu preferovanější. Skutečná volba proto vždy názorně dokazuje existenci relevantních preferencí uspořádaných na jednotné škále.

ideálními typy, významné pro historii nebo psychologii, ale nikoliv pro ekonomickou analýzu. Srovnej Walsh, Vivian C.: „On Descriptions of Consumers' Behavior“, *Economica*, srpen 1954, str. 244–52. Pojednání o ideálních typech a jejich vztahu k praxeologii lze nalézt v Mises: *Human Action*, str. 59–64.

¹⁸ Armstrong, Wallace E.: „A Note on the Theory of Consumers' Behavior“, *Oxford Economic Papers*, leden 1950, str. 199 ff. Srovnej Littleovu odpověď na tuto problematiku v Little, I. M. D.: „The Theory of Consumers' Behavior – A Comment“, *ibid.*, str. 132–35.

Teorie užitku

Během několika posledních desítek let byla teorie užitku rozdělena do dvou soupeřících táborů tvořených: (1) těmi, kdo tíhnou ke starému konceptu kardinálního, měřitelného užitku, a (2) těmi, kdo zavrhlí kardinalistický koncept, avšak s ním i celý koncept užitku, který nahradili analýzou založenou na indifferenčních křivkách.

Ve své původní podobě byl kardinalistický přístup všemi až na jeho skalní příznivce opuštěn. Z pohledu demonstrovaných preferencí je třeba kardinalitu zavrhnout. Psychologické veličiny nelze měřit, neboť neexistuje jejich objektivně extenzivní jednotka – nutný předpoklad měření. Navíc volba jako taková zjevně nemůže představovat žádnou formu *měřitelného* užitku, může pouze dokazovat, že jedna alternativa je preferována před jinou.¹⁹

Ordinalní mezní užitek a „celkový užitek“

Ordinalističtí vzbouřenci, vedeni Hicksem a Allenem na počátku třicátých let, považovali za nutné zavrhnout spolu s měřitelností i samotný koncept mezního užitku. Dosáhli tím toho, že z pomyslné vaničky vylili vodu (kardinalitu) i s dítětem (užitkem). Tvrdili, že mezní užitek sám v sobě měřitelnost zahrnuje. Proč? Jejich představa vycházela z implicitního neoklasického předpokladu, že ono „mezní“ v mezním užitku odpovídá termínu „mezní“ z diferenciálního počtu. Vzhledem k tomu, že v matematice se celkové „něco“ rovná integrálu mezních hodnot tohoto „něčeho“, přijali ekonomové brzy za svou představu, že „celkový užitek“ je matematickým integrálem určité série „mezních užitků“.²⁰ Patrně si rovněž uvědomili,

¹⁹ Misesovo prvenství v dosažení tohoto závěru uznává profesor Robbins. Srovnej Robbins, Lionel: „Robertson on Utility and Scope“, *Economica*, květen 1953, str. 99–111. Viz Mises: *Theory of Money and Credit*, str. 37–47 a *passim*. Misesova role při tvorbě ordinalistické teorie mezního užitku je téměř zcela opomíjena.

²⁰ Kořeny této chyby sahají patrně k Jevonsovi. Srovnej Jevons, William Stanley: *Theory of Political Economy*, Macmillan, 1888, str. 49 *ff*.

že tento předpoklad je zcela nezbytnou podmínkou matematického vyjádření užitku. V důsledku toho předpokládali kupříkladu, že mezní užitek šesté jednotky určitého statku je roven „celkovému užitku“ těchto šesti jednotek sníženému o „celkový užitek“ pěti jednotek. Mohou-li být užítky podrobeny aritmetické operaci odečítání a lze-li je derivovat a integrovat, potom je zřejmé, že koncept mezního užitku musí předpokládat možnost užítky kardinálně měřit.²¹

Matematické vyjádření diferenciálního počtu spočívá na předpokladu *spojitosti*, tedy na možnosti nekonečně malých změn. V oblasti lidského jednání však nic takového neexistuje. Lidské jednání a skutečnosti, na nichž je jednání založeno, musí probíhat v pozorovatelných a nespojitých změnách, a nikoliv změnách nekonečně malých. Vyjádření užitku pomocí diferenciálního počtu je z tohoto důvodu nelegitimní.²²

Neexistuje nicméně žádný důvod pojímat mezní užitek ve smyslu diferenciálního počtu. V oblasti lidského jednání se nevztahuje termín „mezní“ k nekonečně malé jednotce, nýbrž k jednotce *relevantní*. Jakákoliv jednotka týkající se toho kterého jednání je mezní. Jde-li nám například v určité situaci o jednotlivá vajíčka, potom každé vajíčko je takovou jednotkou. Jde-li nám o krabičky s pultuctem vajíček, potom každá tato krabička je takovou jednotkou. V obou případech mluvíme o mezním užitku. V prvním případě se zabýváme „mezním užitekem jednoho vajíčka“ při různém počtu vajíček. Ve druhém případě jde o „mezní užitek krabičky vajíček“ při různém počtu

²¹ Důkaz, že tento argument byl pro ordinalisty základem pro odmítnutí mezního užitku, lze nalézt v Hicks, John R.: *Value and Capital*, 2. vyd., Oxford University Press, 1946, str. 19. Skutečnost, že mnozí ordinalisté litují ztráty konceptu mezního užitku, lze ilustrovat výrokem Arrowa: „Starší koncept klesajícího mezního užitku jako snahy nejdříve uspokojit nejsilněji pocítované potřeby dává větší smysl“ než současná analýza na základě „indiferenčních křivek“, nicméně je bohužel „velmi úzce svázán s neudržitelnou představou měřitelnosti užitku“. Citováno v Robertson, D. H.: „Utility and All What?“, *Economic Journal*, prosinec 1954, str. 667.

²² Hicks uznává nesprávnost předpokladu spojitosti, avšak slepě spoléhá na to, že vše bude v pořádku, bude-li jednání jednotlivců agregováno. Hicks: *Value and Capital*, str. 11.

takových krabiček. Oba užitky jsou mezní, v žádném smyslu nelze tvrdit, že jeden užitek je „součtem“ těch druhých.

Abychom objasnili vztah mezi mezním užitekem a něčím, co je mylně nazváno „celkovým užitekem“, co však ve skutečnosti představuje mezní užitek větší jednotky, sestavme si hypotetickou preferenční škálu vajíček:

Pořadí dle hodnoty

- ___ 5 vajíček
- ___ 4 vajíčka
- ___ 3 vajíčka
- ___ 2 vajíčka
- ___ 1 vajíčko
- ___ 2. vajíčko
- ___ 3. vajíčko
- ___ 4. vajíčko
- ___ 5. vajíčko

Toto je něčí škála preferencí, či pořadí hodnocení, vajíček. Čím vyšší postavení na této škále, tím vyšší hodnotu představuje. Uprostřed je jedno vajíčko, první vajíčko, které tento daný jednotlivec má. V důsledku zákona klesajícího mezního užitku (ordinálního) leží druhé, třetí, čtvrté a všechna další vajíčka v tomto pořadí na jeho hodnotové škále pod vajíčkem prvním. Ze skutečnosti, že vajíčka jsou statkem, a jsou proto předmětem poptávky, plyne, že člověk si bude cenit dvou vajíček více než jednoho, třech více než dvou a tak dále. Namísto toho, abychom hovořili o „celkovém užtku“, budeme říkat, že *mezní užitek určité jednotky statku je vždy vyšší než mezní užitek menší jednotky tohoto statku*. Pět vajíček proto bude ležet výše než čtyři vajíčka, čtyři výše než tři a tak dále. Mělo by být zřejmé, že jediným aritmetickým či matematickým vztahem mezi těmito mezními užitky je prosté ordinální uspořádání. Na jedné straně pro danou velikost jednotky platí, že se zvětšujícím se množstvím těchto jednotek mezní užitek takové jednotky klesá. Jedná se tedy o již známý zákon klesajícího mezního užitku. Na druhé straně platí, že mezní užitek větší jednotky je větší než mezní užitek menší jednotky. Jedná se o výše uvedenou zákonitost. Neexistuje žádný

matematický vztah mezi, řekněme, mezním užitekem čtyř vajíček a mezním užitekem čtvrtého vajíčka s výjimkou skutečnosti, že první je větší než druhý.

Jsme tak nuceni učinit závěr, že *nic takového jako celkový užitek neexistuje*, že veškeré užítky jsou mezní. V případech, kdy je celkové množství statku rovno pouze jedné jednotce, je „celkový užitek“ tohoto množství statku jednoduše roven meznímu užtku jednotky, jejíž velikost odpovídá celkovému množství statku. Klíčovým pojmem je *proměnná velikost* mezní jednotky v závislosti na situaci.²³

Typickým omylem ohledně konceptu mezního užtku je nedávné tvrzení profesora Kennedyho, že „slovo ‚mezní‘ předpokládá existenci přírůstků užtku“, a proto i jeho měřitelnost. Termín „mezní“ však předpokládá *nikoliv* přírůstky užtku, *ale užitek z přírůstku statků*, a to nemusí mít s měřitelností nic do činění.²⁴

²³ Tato analýza celkového užtku byla poprvé předložena Misesem v jeho *Theory of Money and Credit*, str. 38–47. Pokračoval v ní Harro F. Bernardelli, zvláště ve svém článku „The End of the Marginal Utility Theory?“, *Economica*, květen 1938, str. 206. Bernardelliho těžkopádné pokusy najít nějakou formu legitimního matematického vyjádření však jeho pojednání kazí. Ilustraci neschopnosti matematických ekonomů pochopit toto pojetí termínů mezní a celkový lze nalézt v Samuelsonově kritice Bernardelliho v Samuelson, Paul A.: „The End of the Marginal Utility: A Note on Dr. Bernardelli’s Article“, *Economica*, únor 1939, str. 86–87, nebo v Lancaster, Kelvin: „A Refutation of Mr. Bernardelli“, *Economica*, srpen 1953, str. 259–62. Bernardelliho odpovědi lze nalézt v jeho „A Reply to Mr. Samuelson’s Note“, *Economica*, únor 1939, str. 88–89, a „Comment on Mr. Lancaster’s Refutation“, *Economica*, srpen 1954, str. 240–42.

²⁴ Viz Kennedy, Charles: „Concerning Utility“, *Economica*, únor 1954, str. 13. Kennedyho článek je shodou okolností pokusem rehabilitovat jakýsi kardinálismus použitím konceptu „relačního sčítání“ Bertranda Russella a poukázáním na rozdíl mezi „kvantitou“ a „magnitudou“. Tento druh přístupu lze nepochybně zamítnout jedním tahem Ockhamovy břitvy – proslulého principu vědy, podle něhož nemají být jednotky v analýze zmnožovány nad nezbytnou míru. Kritiku zmíněné snahy lze nalézt v Robertson: „Utility and All What?“, str. 668–69.

Problém vznesený profesorem Robbinsem

Profesor Lionel Robbins poukázal v rámci své nedávné obhajoby ordinalismu na problém, který ponechal nevyřešen. Přijatá doktrína, tvrdí Robbins, uvádí, že je-li jednotlivec schopen srovnávat nejen pořadí jednotlivých užiteků, ale i *rozdíl* mezi jednotlivými užitky, potom lze hodnotovou škálu nějakým způsobem *měřit*. A Robbins prohlašuje, že *je* schopen takové rozdíly porovnávat. Například vezme-li v úvahu tři obrazy, je schopen říci, že dává přednost Rembrandtovi před Holbeinem daleko méně, než dává přednost Holbeinovi před Munningsem. Jak lze potom ordinalistický koncept zachránit?²⁵ Nepřipouští tím měřitelnost? Toto Robbinsovo dilema však bylo již vyřešeno dvacet let předtím ve slavném článku Oskara Langeho.²⁶ Lange poukázal na skutečnost, že ve smyslu toho, co bychom nazvali demonstrované preference, se aktem volby projevují pouze čistá pořadí jednotlivých preferencí. „Rozdíly“ mezi jednotlivými pořadími tímto způsobem projeveny nejsou, a jsou proto čirým psychologizováním, které je, navzdory své možné zajímavosti, pro ekonomii irelevantní. K tomu je třeba pouze dodat, že rozdíly mezi pořadími se *mohou* projevit prostřednictvím skutečné volby vždy, když jsou statky získávány směnou za peníze. Je třeba si uvědomit, že jednotky *peněz* (pro něž je příznačná dobrá dělitelnost) lze seřadit na tutéž hodnotovou škálu jako zboží. Předpokládejme například, že je někdo ochoten za Rembrandta zaplatit 10 000\$, za Holbeina 9 000\$ a za Munningse pouze 20\$. Potom bude mít jeho hodnotová škála následující sestupné uspořádání:

Rembrandt (10 000\$), Holbein (9 000\$), 8 000\$, 7 000\$, 6 000\$, ... , Munnings (20\$). Takové pořadí lze pozorovat, aniž by musela vyvstat otázka měřitelnosti užiteků.

²⁵ Robbins: „Robertson on Utility and Scope“, str. 104.

²⁶ Lange, Oskar: „The Determinateness of the Utility Function“, *Review of Economic Studies*, červen 1934, str. 224 ff. Lange bohužel nebyl ochoten přijmout implikace své vlastní analýzy a raději přijal předpoklad kardinality, a to pouze z důvodu dychtivé touhy činit své oblíbené závěry ohledně „blahobytu“.

Skutečnost, že peníze i jednotky různých statků lze zařadit na jednu a tutéž hodnotovou škálu, je důsledkem Misesova regresního teorému, který umožňuje použít analýzu mezního užitku i v případě peněz.²⁷ Pro přístup profesora Samuelsona je příznačné, že na problém cykličnosti argumentace, který regresní teorém řeší, hledí s posměchem. Sám se uchyluje k Leónu Walrasovi, který vyvinul myšlenku „všeobecné rovnováhy, ve které jsou všechny veličiny determinovány současně prostřednictvím účinného systému na sobě vzájemně závislých vztahů“. Takový systém staví Samuelson do kontrastu s „obavami literárních pisatelů“ o cykličnost argumentů.²⁸ Jedná se o jeden z příkladů zhoubného vlivu matematických metod v ekonomii. Myšlenka vzájemné determinace se hodí ve fyzice, usilující o vysvětlení nemotivovaného pohybu fyzikální hmoty. V praxeologii je však *příčina* známa – je jí záměr jednotlivce. V ekonomii je proto správné postupovat od příčinného jednání směrem k následkům z něho vyplývajícím.

²⁷ Viz Mises: *Theory of Money and Credit*, str. 97–123. Na kritiku odpověděl Mises ve své *Human Action*, str. 405 ff. Jedinou další kritikou byla kritika ze strany Gilberta, který tvrdí, že tento teorém nevysvětluje, jakým způsobem mohou být zavedeny papírové peníze poté, co došlo k rozpadu monetárního systému. Patrně má přitom na mysli případy typu německé *Rentenmark*. Odpovědí samozřejmě je, že taková papírová měna nebyla zavedena *de novo*, předcházela jí totiž existence zlata a zahraničních měn. *Rentenmark* mohla proto obíhat ve vyjádření těchto (již předtím existujících) peněz. Srovnej Gilbert, J. C.: „The Demand for Money: the Development of an Economic Concept“, *Journal of Political Economy*, duben 1953, str. 149.

²⁸ Samuelson: *Foundations of Economic Analysis*, str. 117–18. Podobné útoky na rané rakouské ekonomy lze nalézt v Knight, Frank H.: „Introduction“ v Menger, Carl: *Principles of Economics*, The Free Press, 1950, str. 23, nebo Stigler, George J.: *Production and Distribution Theories*, Macmillan, 1946, str. 181. Stigler kritizuje Böhm-Bawerka za to, že odmítá představu „vzájemné determinace“ ve prospěch „staršího konceptu příčiny a důsledku“, a vysvětluje to tvrzením, že Böhm-Bawerk se nevyznal v matematice. Mengerův útok na koncept vzájemné determinace lze nalézt v Hutchison, Terence W.: *A Review of Economic Doctrines, 1870–1929*, Clarendon Press, 1953, str. 147.

Mýtus indiference

Hicksovští revolucionáři nahradili koncept kardinálního užitku konceptem indifferenčních tříd, a tak byly ekonomické žurnály v posledních dvaceti letech plné bludišť v podobě indifferenčních křivek ve dvou- i třírozměrných prostorech, tečen, „rozpočtových omezení“ a podobně. V důsledku přijetí přístupu založeného na demonstrování preferencí musí celý koncept indiference spolu se složitou nástavbou, která je na něm vybudována, padnout.

Stav indiference nemůže být nikdy demonstrován jednáním. Přesně naopak. Každé jednání nutně představuje *volbu* a každá volba představuje jednoznačnou preferenci. Jednání tedy v sobě zahrnuje pravý *opak* indiference. Koncept indiference je mimořádně nešťastným příkladem chyby v důsledku psychologizování. Předpokládá totiž, že indifferenční třídy existují nezávisle na jednání, kdesi v pozadí. Takový předpoklad lze zvláště dobře pozorovat v diskusích, které se snaží empiricky „zmapovat“ indifferenční křivky prostřednictvím komplikovaných dotazníků.

Je-li nějaká osoba mezi dvěma alternativami skutečně indiferentní, potom si mezi nimi není schopna vybrat a ani si nevybere.²⁹ Stav indiference proto nikdy není pro jednání relevantní a nemůže být jednáním nikdy demonstrován. Je-li člověk například indiferentní mezi 250 a 251 gramem másla v důsledku přílišné přesnosti měření jednotky, potom nebude mít žádný důvod na základě těchto alternativ jednat. Bude používat máslo ve větších jednotkách, v nichž udaná různá množství pro něj indifferenční *nejsou*.

Koncept „indiference“ může mít význam pro psychologii, ale ne pro ekonomii. Z hlediska psychologie se můžeme snažit zjistit intenzitu hodnot, možnou indifferenci a podobně. V ekonomii nás však zajímají pouze hodnoty projevené prostřednictvím volby. Pro ekonomii je nepodstatné, zda si člověk zvolí alternativu A a zamítne

²⁹ „Teoretikové indiference“ se též mýlí v předpokladu nekonečně malých změn, které jsou sice z důvodu geometrického znázornění nezbytné, avšak pro analýzu lidského jednání nevhodné a chybné.

alternativu B, protože silně preferuje A před B, nebo protože si hodil korunou. Tím, co je pro ekonomii významné, je skutečnost, že *existuje pořadí*, a nikoliv důvody, které jednotlivce k takovému pořadí vedou.

V posledních letech byl koncept indiference předmětem tvrdé kritiky. Profesor Armstrong ukázal, že při Hicksově podivné formulaci „indiference“ je možné, aby byl jednotlivec „indiferentní“, a přesto byl schopen dát jedné z alternativ před druhou přednost.³⁰ Rovněž Little má ke konceptu indiference několik dobrých kritických poznámek, jeho analýza je však pokažena jeho radikálně behavioristickou metodologií a horlivostí používat neplatné teorémy, aby bylo možné dospět k závěrům ohledně blahobytu.³¹ Velmi zajímavě na koncept indiference zaútočil z pozic psychologie profesor Macfie.³²

Teoretikové indiference mají dvě základní ospravedlnění role indiference ve skutečném jednání. Jedním z nich je citace známé bajky o Buridanově oslu. Jedná se o „dokonale racionálního“ osla, který projevuje indiferenci tím, že hladový stojí u dvou stejně vzdálených a stejně přitažlivých kupek sena.³³ Vzhledem k tomu, že tyto kupky jsou pro osla ve všem shodně lákavé, nemůže se ani pro jednu z nich rozhodnout, a proto hladoví. Tento příklad má ukazovat, že se může stav indiference projevit v jednání. Je však těžké si představit osla nebo člověka, který by byl *méně* racionální. Není totiž postaven před *dvě* možnosti, nýbrž před *tří*. Tou třetí možností je, že

³⁰ Armstrong, Wallace E.: „The Determinateness of the Utility Function“, *Economic Journal*, 1939, str. 453–67. Armstrongovo tvrzení, že indiference není transitivní relací (jak předpokládal Hicks), se vztahuje pouze na různé velké jednotky *jedné* komodity. Též srovnej Armstrong: „A Note on the Theory of Consumers' Behavior“.

³¹ Little: „A Reformulation of the Theory of Consumers' Behavior“ a „The Theory of Consumers' Behavior – A Comment“. Dalším nedostatkem Samuelsonova přístupu na základě projevených preferencí je, že se pokouší „odhalit“ rovněž indiferenční křivky.

³² Macfie, Alec L.: „Choice in Psychology and as Economic Assumption“, *Economic Journal*, červen 1953, str. 352–67.

³³ Srovnej Schumpeter, Joseph A.: *History of Economic Analysis*, Oxford University Press, 1954, str. 1064, poznámka pod čarou 94.

bude hladovět tam, kde je. I v rámci uvažování teoretiků indiference je zřejmé, že tato třetí volba bude na hodnotové škále jednotlivce zařazena níže než zbývající dvě možnosti. Proto si hladovění *nezvolí*.

Jsou-li obě kupky sena stejně přitažlivé, přenechá osel či člověk, který si musí mezi nimi vybrat, toto rozhodnutí čisté náhodě, třeba hodu korunou. Nicméně stav indiference se ani touto volbou neprojevív, neboť je to právě hod korunou, co mu umožnil ustanovit určitou preferenci!³⁴

Druhý pokus demonstrovat existenci indiferenčních tříd spočívá na omylu směřování konzistentnosti a konstantnosti, který jsme rozebrali výše. Kennedy a Walsh tak prohlašují, že člověk může projevít indiferenci tím, že je-li žádán, aby opakovaně *v různém čase* učinil rozhodnutí mezi alternativami A a B, zvolí každou z alternativ v 50 procentech všech rozhodnutí.³⁵

Je-li koncept individuální indiferenční křivky zcela pochybený, je potom zcela zjevné, že Baumolův koncept „společenské indiferenční křivky“, údajně sestavené z křivek individuálních, si zaslouží to nejkratší možné odbytí.³⁶

Neokardinalisté: Neumannův-Morgensternův přístup

V posledních letech vzala ekonomický svět útokem neokardinalistická teorie jakéhosi kvaziměřitelného užitku. Tento přístup, mající psychologickou výhodu v tom, že je oděn do nejpokročilejší matematické formy, kterou kdy ekonomie znala, spatřil světlo světa díky oslavovanému dílu von Neumanna a Morgensterna.³⁷ Jejich teorie měla další výhodu v tom, že se opírá o nejnovější a nejmoder-

³⁴ Viz též Croceho varování před používáním zvířecích přirovnání v analýze lidského jednání. Croce: „On the Economic Principle, Part I“, str. 175.

³⁵ Kennedy: „The Common Sense of Indifference Curves“ a Walsh: „On Descriptions of Consumers' Behavior“.

³⁶ Baumol, William J.: *Welfare Economics and the Theory of the State*, Harvard University Press, 1965 (první vydání 1952), str. 47 ff.

³⁷ Neumann, John von a Morgenstern, Oskar: *Theory of Games and Economic Behavior*, 2. vydání, Princeton University Press, 1947, str. 8, 5–32, 617–32.

nější (i když nesprávný) vývoj v oblasti filozofie měření a filozofie pravděpodobnosti. Vůdčí skupinou matematických ekonomů byla Neumannova-Morgensternova teorie přijata a dodnes prakticky nebyla kritizována. Hlavní útěchou, které se ordinalistům dostalo, bylo ujištění ze strany neokardinalistů, že jejich doktrína se vztahuje pouze na užitek v podmínkách nejistoty, a proto ordinalistickou doktrínu příliš zásadně nenarušuje.³⁸ Vzhledem k tomu, že určitá nejistota vstupuje do každého jednání, není ve skutečnosti tato útěcha nijak zvlášť uspokojující.

Neumannova-Morgensternova teorie tvrdí ve stručnosti následující: jednotlivec je schopen srovnávat nejen určité události, ale též kombinace událostí s jednoznačnou numerickou pravděpodobností, že ten který jev nastane. Preferuje-li například jednotlivec událost A před B a B před C, je podle autorů potom schopen rozhodnout se mezi událostí B a rovnoměrnou pravděpodobnostní kombinací (50:50) A a C. Dá-li přednost B, potom je jeho preference B před C považována za větší než jeho preference A před B. Podobným způsobem jsou zvoleny různé další kombinace pravděpodobností. K hodnotové škále daného jednotlivce je přiřazena kvazi-měřitelná numerická užitečnost vycházející z pravděpodobnostní kombinace nastání jevu A a C, při níž je jedinec mezi kombinací událostí A a C a událostí B indiferentní. Ve chvíli, kdy jsou za užitky událostí A a C přiřazena arbitrární čísla, vzniká jako výsledek numerická škála.

³⁸ Viz výborná vysvětlující práce Armena A. Alchiana „The Meaning of Utility Measurement“, *American Economic Review*, březen 1953, str. 26–50. Viz též Strotz, Robert: „Cardinal Utility“, *ibid.*, květen 1953, str. 384–97. Čelními stoupcí Neumannova-Morgensternova přístupu jsou Marschak, Friedman, Savage a Samuelson.

Tvrzení teorie o možnosti nějakým způsobem měřit užitek byla obratně vyvrácena Ellsbergem, který též boří Marschakovo úsilí učinit tuto teorii normativní. Ellsbergova kritika nicméně vážně trpí tím, že je založena na konceptu „operacionálního významu“. Ellsberg, D.: „Classic and Current Notions of Measurable Utility“, *Economic Journal*, září 1954, str. 528–56.

Tato teorie obsahuje mnoho omylů a jsou to omyly velmi závažné:

- (1) Žádný z jejích axiomů nelze ověřit na základě demonstrovatelných preferencí, neboť je třeba připustit, že všechny tyto axiomy mohou být jednajícím jednotlivcem porušeny.
- (2) Teorie se významným způsobem opírá o předpoklad konstantnosti, aby bylo možné užitky identifikovat prostřednictvím jednání v různém čase.
- (3) Teorie spoléhá při odvozování numerické škály významným způsobem na neplatný koncept *indiference* užitků.
- (4) Teorie spočívá zásadním způsobem na nesprávné aplikaci teorie numerické pravděpodobnosti na oblast, kde být použita nemůže. Richard von Mises přesvědčivě ukázal, že numerickou pravděpodobnost lze přiřadit pouze v takových situacích, kde existuje určitá třída entit, pro kterou platí, že o jednotlivých členech této třídy není známo nic víc, než že jsou členy této třídy, a kde opakované pokusy odhalují v dané třídě asymptotickou tendenci ke stabilnímu poměru či četnosti výskytu určitého jevu. Specifickým jednotlivým událostem nelze žádnou numerickou pravděpodobnost přiřazovat.³⁹

V oblasti lidského jednání však platí pravý opak. Neexistují zde žádné třídy tvořené homogenními členy. Každá událost je událostí jedinečnou, která se od ostatních jedinečných událostí liší. Tyto je-

³⁹ Mises, Richard von: *Probability, Statistics, and Truth*, Macmillan, 1957. Viz též Ludwig von Mises: *Human Action*, str. 106–17. Ani v současné době populárním pravděpodobnostním teoriím Rudolfa Carnapa a Hanse Reichenbacha se nepodařilo narušit platnost přístupu Richarda von Misesa. Kritiku z jejich strany vyvrací Mises ve třetím německém, v angličtině bohužel nedostupném vydání svého díla. Viz Mises, Richard von: *Wahrscheinlichkeit, Statistik, und Wahrheit*, 3. vydání, J. Springer, 1951. Jediná přijatelná kritika Richarda von Misesa pochází od W. Knealea. Ten poukázal na skutečnost, že přiřazení numerické pravděpodobnosti závisí na *nekonečné* posloupnosti, kdežto v oblasti lidského jednání se žádná nekonečná posloupnost vyskytovat nemůže. Tento argument však *omezuje* použití numerické pravděpodobnosti dokonce i v takových případech, jako jsou loterie, spíše než že by umožňoval proniknutí pravděpodobnosti i do jiných oblastí. Viz též Little: „A Reformulation of the Theory of Consumers' Behavior“.

dinečné události nejsou opakovatelné. Nemá proto smysl na takové události teorii numerické pravděpodobnosti aplikovat.⁴⁰ Není vůbec náhodou, že oblastí, na kterou neokardinalisté svoji teorii aplikují, jsou vždy loterie a hazardní hry. Tam a pouze tam lze totiž teorii pravděpodobnosti aplikovat. Tím, že tito teoretikové omezují své diskuse na případy loterií, zcela přehlížejí problematiku použitelnosti své teorie v obecné šíři lidského jednání. Člověk kupující si los v loterii ví totiž pouze to, že jednotlivý los je členem tak a tak rozsáhlé třídy losů. Naproti tomu podnikatel stojí při tvorbě svých rozhodnutí před jedinečnými případy, o nichž sice něco ví, ale které mají pouze omezenou podobnost s ostatními případy.

- (5) Neokardinalisté připouštějí, že jejich teorii nelze aplikovat ani na hazardní hry, pokud daný jednotlivec hraní hazardních her jako takové buď má, nebo nemá rád. Vzhledem k tomu, že skutečnost, že nějaký člověk hazard hraje, demonstruje, že riskuje rád, je jasné, že doktrína Neumannova-Morgensternova užítka selhává i v tomto na míru šitém případě.⁴¹
- (6) Jedná se o podivné nové pojetí míry. Nová filozofie měření opouští pojmy „kardinální“ a „ordinální“ ve prospěch takových umělých konstrukcí, jako jsou „měřitelnost až po multiplikatívni konstantu“ (kardinální), „měřitelnost až po monotónní transformaci“ (ordinální) a „měřitelnost až po lineární transformaci“

⁴⁰ V této souvislosti viz základní rozlišení Franka Knighta mezi omezenými případy vyčíslitelného „rizika“ a více rozšířenými případy nevyčíslitelné nejistoty. Knight, Frank H.: *Risk, Uncertainty, and Profit*, 2. vydání, London School of Economics, 1940. G. L. S. Shackle vznesl též výbornou kritiku pravděpodobnostního přístupu v ekonomii, obzvláště přístupu Marschakova. Jeho vlastní teorie „překvapení“ je však vystavena podobným námitkám. Viz Carter, C. F.: „Expectations in Economics“, *Economic Journal*, březen 1950, str. 92–105, a Shackle, G. L. S.: *Expectations in Economics*, Cambridge University Press, 1949, 109–23.

⁴¹ Je podivné, odkud se bere pokušení ekonomů hraní hazardních her rozebírat tak, že od začátku předpokládají, že účastníci těchto her je nehrají rádi. Na takovém předpokladu založil Alfred Marshall svůj známý „důkaz“, že hraní hazardních her je (v důsledku klesajícího užítka peněz každého jednotlivce) „iracionální“.

(nová kvazi-měřitelnost, jejímž příkladem je i předložený Neumannův-Morgensternův index užitku). Z takové terminologie, nehledě na její (v důsledku vlivu matematiky) nepatřičnou složitost, vyplývá, že vše včetně ordinality je nějakým způsobem „měřitelné“. Člověk, který předkládá novou definici důležitého termínu, musí svůj záměr obhájit. V případě nové definice měření se tak sotva stalo. Měření, v jakékoliv rozumné definici, předpokládá možnost jedinečného přiřazení čísel, která mohou být smysluplně podrobena aritmetickým operacím. Aby toho bylo dosaženo, je potřeba definovat pevnou jednotku. Aby bylo možné se na jednotce objektivně shodnout, musí být k definici takové jednotky měřená vlastnost extenzivní. Subjektivní stavy, které jsou *intenzivní* spíše než objektivně extenzivní, proto měřit a podrobit aritmetickým operacím nelze. A užitek spadá mezi stavy intenzivní. Jeho měření se stane ještě méně přijatelné, když si uvědomíme, že užitek je spíše praxeologický než přímo psychologický pojem.

Oblíbenou odpovědí na to, co bylo řečeno, je, že subjektivní stavy *byly a jsou* měřeny. Takto došlo k tomu, že dávný, nevědecký subjektivní pocit tepla dal vzniknout objektivní vědě zvané termometrie.⁴² Taková námitka je však mylná. Termometrie *neměří* samotné intenzivní subjektivní pocity. Předpokládá přibližnou korelaci mezi intenzivní vlastností a objektivní extenzivní událostí, jako je například fyzikální rozpínání lihu nebo rtuti. Termometrie si rozhodně nečiní žádné nároky na přesné měření subjektivních stavů. Všichni přeci víme, že lidem je z různých důvodů jednou tepleji a jindy zase chladněji, i když externí teplota zůstává neměnná.⁴³ Rozhodně nelze nalézt pro demonstrované preferenční škály jakoukoliv korelaci ve vztahu k fyzikálním veličinám. Je tomu tak proto, že preference nemají, na rozdíl od pocitů tepla, žádný *přímý* fyzikální základ.

⁴² Srovnej von Neumann, Morgenstern: *Theory of Games and Economic Behavior*, str. 16–17.

⁴³ Cohen, Morris R.: *A Preface to Logic*, H. Holt, 1944, str. 151.

Na ordinálních číslech nelze provádět žádné aritmetické operace. Z tohoto důvodu představuje jakékoliv použití termínu „měřitelný“ pro ordinální čísla beznadějně matení významu tohoto termínu. Snad nejlepším prostředkem, jak se vyhnout možnému zmatku, je vyvarovat se používání *jakýchkoliv* čísel pro označení ordinálního pořadí. Pojem pořadí lze stejně dobře vyjádřit písmeny (A, B, C, ...) při použití konvence, že například A vyjadřuje vyšší pořadí.

Co se týče nového typu kvazi-měřitelnosti, ještě nikdo nedokázal možnost jeho existence. Důkazní břemeno nesou jeho zastánci. Je-li určitý objekt extenzivní, potom je přinejmenším teoreticky možné ho měřit, neboť lze, v principu, definovat objektivní pevnou jednotku. Je-li intenzivní, potom žádnou takovou pevnou jednotku používat nelze a jakékoliv přiřazení čísla musí být čistě ordinální. Neexistuje zde žádný prostor pro něco mezi. Populárním případem kvazi-měřitelnosti, který je vždy předložen, je již zmíněná teplota. Má se za to, že v termometrii jsou Celsiova a Fahrenheitova stupnice převoditelné jedna do druhé *nikoliv* pomocí multiplikativní konstanty (kardinalita), nýbrž vynásobením a poté přičtením konstanty („lineární transformace“). Pečlivější analýza však odhalí, že obě stupnice jsou jenom odvozeninami ze stupnice založené na bodě absolutní nuly. K prokázání kardinality je pouze třeba přeměnit jak Celsiovu, tak Fahreheitovu stupnici na stupnici, na které „absolutní nula“ je nula. Potom bude každá z nich převoditelná do té druhé přes multiplikativní konstantu. Vlastní měření teploty je navíc měřením délky (například sloupce rtuti), a tak je teplota vlastně odvozenou mírou založenou na kardinálně měřitelné veličině – délce.⁴⁴

⁴⁴ Více o problematice měření lze nalézt v Campbell, Norman: *What Is Science?*, Dover, 1952, str. 109–34, a *idem*, *An Account of the Principles of Measurement and Calculation*, Longmans, Green, 1928. Ačkoliv výše uvedený pohled na měření není v současné době v módě, je zaštitěn mocnou autoritou pana Campbella. Popis sporu mezi Campbellem a S. Stevensem v otázce měření intenzivních hodnot byl součástí nepublikované práce Carla G. Hempela *Concept Formation*, avšak byl vypuštěn z Hempelovy publikované práce *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science*, University of Chicago, 1952. Campbellovy kritické poznámky lze nalézt v Ferguson,

Jacob Marschak, jeden z vůdčích představitelů Neumannovy-Morgensternovy školy, přiznal, že teplota není vhodný případ pro zavedení kvazi-měřitelnosti, neboť je odvozena z elementárního, kardinálního měření vzdálenosti. Místo teploty však překvapivě nabízí *výšku*. Není-li ale „údaj o teplotě nic jiného než vzdálenost“, co jiného je potom údaj o výšce než čistě a pouze vzdálenost či délka?⁴⁵

A. (et al.): *Interim Report*, British Association for the Advancement of Science, 1938, str. 277–334, a *idem*, *Final report*, British Association for the Advancement of Science, 1940, str. 331–49.

⁴⁵ Marschak, Jacob: „Rational Behavior, Uncertain Prospects, and Measurability“, *Econometrica*, duben 1950, str. 131.

Ekonomie blahobytu: Kritika

Ekonomie a etika

Mezi ekonomy je dnes obecně přijímáno, přinejmenším *pro forma*, že ekonomie *sama o sobě* nemůže vynášet etické soudy. Není však dostatečně známo, že přijetí výše uvedeného ještě neznamena zaujmutí postoje Maxe Webera, že etiku nelze nikdy vědecky či racionálně odvodit. Ať již přijímáme názor Maxe Webera, nebo tíhne me ke staršímu pohledu Platona a Aristotela, že racionální etika existovat může, mělo by být jasné, že samotná *ekonomie* není schopna etický postoj zaujmout. Je-li existence vědecky odvozené etiky možná, musí být vystavěna z údajů vyplývajících z poznatků všech ostatních věd.

Lékařství je schopno zjistit skutečnost, že určitý lék dokáže vyléčit určitou nemoc, avšak otázku, zda by se daná nemoc léčit *měla*, musí ponechat ostatním disciplínám. Podobným způsobem může ekonomie stanovit, že politika A vede k rozvoji života, prosperitě a míru, zatímco politika B ke smrti, chudobě a válce. Jak lékařství, tak ekonomie mohou tyto skutečnosti stanovit vědecky, tedy aniž by ve své analýze používaly etických soudů. Lze namítnout, že lékaři by přece nepátrali po možném způsobu vyléčení nemoci, kdyby ji vyléčit nechtěli, nebo že ekonomové by nezkoumali příčiny prosperity, kdyby ji nepovažovali za svůj cíl. Na to existují dvě odpovědi: (1) ačkoliv je to v naprosté většině případů pravda, nemusí tak tomu být *nutně* vždy – někteří lékaři či ekonomové se mohou zajímat pouze o odhalení pravdy; (2) dané tvrzení pouze vysvětluje psychologickou motivaci vědců, ale neplyne z něj, že disciplína sama k hodnotovým soudům dospívá. Zmíněná námitka naopak podporuje tvrzení, že k etice se dospívá nezávisle na konkrétních vědách, jako je lékařství či ekonomie.

Ať již tedy jsme toho názoru, že etika je otázkou neracionálních emocí a vkusu, nebo věříme v možnost etiky racionální, musíme se shodnout na tom, že ekonomická věda *sama o sobě* není schopna

etická tvrzení pronášet. Vzhledem k tomu, že soudy v oblasti veřejné politiky spadají mezi soudy etické, platí tentýž závěr i pro politiku. Jsou-li politickými alternativami například prosperita na jedné straně a chudoba na straně druhé, nemůže mezi nimi rozhodnout ekonomie. Může pouze předložit poznatky o následcích jednoho či druhého politického rozhodnutí. Jako občané potom bereme takové poznatky v potaz, když naše politicko-etická rozhodnutí provádíme.

Problém nové ekonomie blahobytu: Pravidlo jednomyslnosti

Problémem „ekonomie blahobytu“ vždy bylo najít nějaký způsob, jak výše zmíněné omezení ekonomie obejít a jak pronášet etická, a zvláště potom *politická* tvrzení přímo. Jelikož ekonomie pojednává o jednotlivcích usilujících o co možná největší užitek, štěstí či blahobyt, lze tento problém pojmout následujícím způsobem: kdy může ekonomie říci, že následkem určité změny se „společnosti daří lépe“? Nebo jinými slovy, kdy jsme schopni říci, že „společenský užitek“ se zvýšil či byl „maximalizován“?

Neoklasičtí ekonomové, vedeni profesorem Pigouem, našli prostou odpověď. Ekonomie může dokázat, že mezní užitek peněz pro určitého člověka klesá s růstem jeho peněžního důchodu. Z tohoto důvodu usoudili, že mezní užitek jednoho dolaru je pro bohatého člověka nižší než pro člověka chudého. *Za jinak nezměněných okolností* je užitek společnosti maximalizován progresivní daní z příjmu, která bere bohatým a dává chudým. To byla populární představa „staré ekonomie blahobytu“, zakotvená v benthamovské utilitární etice a plně rozvinutá Edgeworthem a Pigouem.

Ekonomové vesele kráčeli touto cestou, až byli nakonec zastaveni profesorem Robbinsem. Robbins poukázal na skutečnost, že takový výklad spočíval na meziosobním porovnání užitku a že vzhledem k tomu, že užitek není kardinální veličinou, je k takovému porovnání třeba etických soudů.⁴⁶ Robbinsovi se tím vlastně podařilo

⁴⁶ Robbins, Lionel: „Interpersonal Comparisons of Utility“, *Economic Journal*, prosinec 1938, str. 635–41, a Robbins: *An Essay on the Nature*

vrátit zpět do ekonomie Paretovo pravidlo jednomyslnosti a pasovat ho do role základního testu, kterým musí ekonomie blahobytu projít.⁴⁷ Toto pravidlo říká následující: můžeme říci, že se „společenský blahobyt“ (či, lépe řečeno, „společenský užitek“) následkem nějaké změny *zvýšil*, pouze tehdy, není-li na tom v důsledku této změny žádný z jednotlivců hůře (a alespoň jeden je na tom lépe). Je-li na tom byť jen jeden z jednotlivců hůře, není ekonomie schopna v důsledku nemožnosti sčítání či odčítání užitků různých osob o společenském užitku cokoliv říci. V případě absence jednomyslnosti by jakékoliv tvrzení týkající se společenského užitku v sobě skrývalo etické meziosobní porovnání těch, kdo na dané změně vydělali, a těch, kdo na ní prodělali. Je-li na tom v důsledku určité změny X jednotlivců lépe a Y jednotlivců hůře, každé srovnání užitků jednotlivých skupin za účelem zjištění celkové „společenské“ změny by nutně předpokládalo činění etických soudů ohledně významnosti té které skupiny.⁴⁸

Paretovo-Robbinsovo pravidlo jednomyslnosti zcela ovládlo ekonomii a téměř zcela pohřbilo starou pigouovskou ekonomii blahobytu. Od té doby došlo k rozkvětu obrovského množství literatury známé pod jménem „nová ekonomie blahobytu“, která se neustále pokouší nakreslit kulatý čtverec: navzdory zachování pravidla jednomyslnosti prohlašovat určitá politická stanoviska za vědeckou ekonomii.

and Significance of Economic Science, 2. vydání, Macmillan, 1935, str. 138–41.

⁴⁷ Pareto, Vilfredo: *Manuel d'Économie Politique*, 2. vydání, Marcel Giard, 1927, str. 617.

⁴⁸ Kemp se pokouší pozměnit pravidlo jednomyslnosti tak, aby říkalo, že společenský užitek je vyšší, pouze jsou-li na tom *všichni* jedinci lépe, tj. není-li na tom nikdo ani hůře, ani není k dané změně indiferentní. Jak jsme však viděli, stav indiference není možné projevit jednáním, a proto je Kempova změna tohoto pravidla neplatná. Kemp, Murray C.: „Welfare Economics: A Stocktaking“, *Economic Record*, listopad 1954, str. 245.

Úniková cesta profesora Robbinse

Robbinsova vlastní formulace pravidla jednomyslnosti značně podceňuje rozsah omezení, jaké toto pravidlo na možná tvrzení ekonomů klade. Robbins uvedl, že by stačilo pouze *jediné* etické tvrzení k tomu, aby byli ekonomové schopni užitek meziosobně porovnávat. Tímto potřebným tvrzením je, že každý člověk má za podobných okolností „shodnou způsobilost ke spokojenosti“. Robbins samozřejmě přiznává, že tento etický předpoklad nelze vyvodit z ekonomie. Nicméně ze skutečnosti, že všichni dobří demokraté tíhnou k přijetí takového rovnostářského předpokladu, odvozuje, že se můžeme nakonec chovat tak, jako by meziosobní porovnávání užitku možné bylo, a můžeme na základě toho k pronášení etických soudů klidně přistoupit.

Při bližším rozboru je především těžké porozumět obratu „shodná způsobilost ke spokojenosti“. Robbins připouští, jak jsme viděli, skutečnost, že nejsme schopni vědecky porovnávat užitky či uspokojení různých jednotlivců. Jelikož však není k dispozici žádná jednotka uspokojení, jejíž pomocí bychom byli schopni srovnávání provádět, nedává předpoklad, že uspokojení různých lidí bude za nějakých okolností „shodné“, žádný smysl. Jakým způsobem a v jakých jednotkách „shodné“? Nemůžeme jen tak, jak se nám zachce, činit jakékoliv etické předpoklady, neboť i v případě etických předpokladů platí, že je nutno je koncipovat smysluplně a že termíny, kterých se v těchto předpokladech užívá, musí být smysluplným způsobem vymezené. Ze skutečnosti, že termín „shodnost“ nedává bez nějaké vymezené jednotky žádný smysl a že žádná jednotka uspokojení či užitku neexistuje, vyplývá, že žádný etický předpoklad „shodné způsobilosti ke spokojenosti“ existovat nemůže, a nemůže tudíž poskytovat ekonomům ospravedlnění k tomu, aby činili závěry ohledně veřejné politiky.

Robbinsův postoj navíc ztělesňuje příliš zjednodušený pohled na etiku a její vztah k politicko-ekonomickým záležitostem. Problém meziosobního porovnávání užitku *je pouze jedním* z velmi mnoha etických problémů, o kterých je třeba předtím, než je možno k nějakému politickému závěru racionálně dojít, přinejmenším disku-

tovat. Předpokládejme například, že proběhnou dvě společenské změny, z nichž každá zvýší užitek 99 procentům lidí a jen jednomu procentu lidí sníží. Předpoklad možnosti meziosobního srovnávání užítku bezpochyby nemůže postačovat k tomu, abychom vynesli hodnotový soud ohledně vhodnosti dané změny bez ohledu na její samotný *obsah*. Kdyby bylo kupříkladu jednou z takových změn zotročení jednoho procenta zbývajících 99 procenty a druhou odstranění státní podpory jednoho procenta, velmi pravděpodobně by mezi námi existovaly výrazné rozdíly v pohledu na etičnost té které změny, ačkoliv je předpokládáný „společenský užitek“ v obou případech přibližně shodný.

Kompenzační princip

Zvláště pozoruhodným pokusem činit politické závěry v rámci pravidla jednomyslnosti byl Kaldorův-Hicksův „kompenzační princip“. Ten tvrdí, že o „společenském užtku“ lze vědecky říci, že se zvýšil, tehdy, *mohou-li* ti, kdo získávají, kompenzovat ztráty těch, kdo ztrácí, a přesto na tom být stále lépe než před uskutečněním změny.⁴⁹ Tento přístup zahrnuje mnoho zásadních omylů. Především je zřejmé, že jelikož má kompenzační princip pomoci ekonomům formulovat politická doporučení, musíme být schopni, alespoň v principu, porovnávat *skutečné* společenské situace. Proto se vždy zajímáme o *skutečné*, nikoliv *potenciální* osoby, které následkem jakékoliv změny získávají a které ztrácí. Zda ti, kdo získávají, *mohou* či *nemohou* kompenzovat ztráty těm, kdo ztrácejí, je proto

⁴⁹ O kompenzačním principu viz Kaldor, Nicholas: „Welfare Propositions in Economics“, *Economic Journal*, září 1939, str. 549, a Hicks, John R.: „The Foundations of Welfare Economics“, *Economic Journal*, prosinec 1939, str. 706. Kritiku lze nalézt v Baumol, William J.: „Community Indifference“, *Review of Economic Studies*, 1946–47, str. 44–48; *idem*, *Welfare Economics and the Theory of the State*, str. 12 ff, a Kemp: „Welfare Economics: A Stocktaking“, str. 246–50. Shrnutí diskuse lze nalézt v Robertson, D. H.: *Utility and All That*, Allen and Unwin, 1952, str. 29–35. Chatrnost Robbinsova odhodlání zastávat pravidlo jednomyslnosti je ilustrována skutečností, že schvaluje kompenzační princip. Robbins: „Robertson on Utility and Scope“.

bezvýznamné. Důležité je, zda se kompenzace opravdu *uskuteční*. O zvýšení společenského užitku můžeme mluvit pouze v případě, že dojde ke skutečné kompenzaci, v jejímž důsledku nezbyvá nikdo, kdo by ztrácel. Je však *možné* takovou kompenzací provést? K tomu by bylo zapotřebí, aby ti, kdo se chystají kompenzovat, zjistili podobu hodnotové škály každého jednotlivce. To je však ze samé podstaty užitkové škály nemožné. Kdo ví, jak se změní užitková škála kohokoliv jiného? Kompenzační princip je nevyhnutelně odtržen od demonstrováných preferencí, a je proto nemožné zjistit, co se stalo s užitkem někoho jiného. Důvodem zmíněného odtržení je skutečnost, že akt kompenzace je nutně jednostranným *darem* určité osobě spíše než *jednáním* takové osoby. Je proto nemožné odhadnout, zda daná kompenzace předchází snížení užitku skutečně kompenzuje. Pouze v případě, že je osoba skutečně postavena před *volbu* mezi dvěma alternativami, jsme schopni říci, že dává jedné před druhou přednost.

V situaci, kdy každému, aby obdržel kompenzaci, stačí říci, že je tím, kdo ztrácí užitek, by se ti, kdo mají kompenzovat, zcela jistě nemohli spoléhat na dotazníky. Předpokládejme třeba, že někdo prohlásí, že jeho citům bylo určitou změnou natolik ublíženo, že mu to žádná peněžní odměna nemůže být nikdy schopna vynahradit. Existence jedné takové osoby by paralyzovala jakoukoliv snahu o kompenzaci. Na takové problémy však nutně narazíme ve chvíli, kdy opustíme říši demonstrováných preferencí.

Funkce společenského blahobytu

Pod tíhou mnohem méně nekompromisní kritiky byl kompenzační princip většinou ekonomů opuštěn. Poslední dobou se objevily pokusy ho nahradit jiným prostředkem – tzv. „funkcí společenského blahobytu“. Po krátkém počátečním nadšení však i tento koncept, pocházející od profesorů Bergsona a Samuelsona, rychle ztrácel půdu pod nohama a pod tíhou mnohostranné kritiky doslova zmizel. Začal být považován za koncept prázdný, a tedy bezvýznamný. I jeho zakladatelé se vzdali tohoto úsilí a připustili, že ekonomové jsou nuceni etické soudy získávat vně ekonomie, aby byli schop-

ni činit politická doporučení.⁵⁰ Profesor Rothenberg učinil zoufalý pokus zachránit funkci společenského užitku radikální změnou její povahy tak, že ji ztotožnil s existujícím „procesem společenského rozhodování“. K podpoře tohoto posunu byl Rothenberg nucen zavést neplatný předpoklad, že „společnost“ existuje nezávisle na jednotlivcích a činí „svá“ vlastní hodnocení. Navíc, jak poukázal Bergson, tento postup zcela ruší jakoukoliv ekonomii blahobytu, neboť funkcí ekonomů by bylo empiricky sledovat společenský rozhodovací proces v činnosti a prohlásit každé jeho rozhodnutí za zvýšení „společenského užitku“.

Ekonom jako poradce

Kromě neúspěšných pokusů využít kompenzačního principu a funkce společenského blahobytu za účelem možnosti dávat politická doporučení existuje ještě jiná velmi populární cesta, která ekonomovi umožňuje účastnit se tvorby politických rozhodnutí a zároveň zůstat eticky neutrálním vědcem. Tato představa tvrdí, že cíle může stanovit někdo jiný. Ekonom je potom oprávněn (nechat se takovou osobou najmout a) sdělit takové osobě informace o vhodných prostředcích, jak požadovaných cílů dosáhnout. Jelikož

⁵⁰ Viz Bergson, Abram: „On the Concept of Social Welfare“, *Quarterly Journal of Economics*, květen 1954, str. 249, a Samuelson, Paul A.: „Welfare Economics; Comment“ v Haley, B. F. (ed.): *A Survey of Contemporary Economics, Vol. II*, R. D. Irwin, 1952, str. 37. Viz též Rothenberg, Jerome: „Conditions for a Social Welfare Function“, *Journal of Political Economy*, říjen 1953, str. 397; Schoeffler, Sidney: „Note on Modern Welfare Economics“, *American Economic Review*, prosinec 1952, str. 881, a Little, I. M. D.: „Social Welfare and Individual Values“, *Journal of Political Economy*, říjen 1952, str. 422–32.

•••

Profesor Rothbard se v tomto ohledu mýlil, když se v roce 1956 domníval, že koncept funkce společenského blahobytu „doslova zmizel“. Navzdory jeho pochybné smysluplnosti je dodnes součástí většiny učebnic ekonomie. Viz např. Varian, Hal R.: *Mikroekonomie*, Victoria Publishing, 1995, str. 550 ff, nebo Soukupová, J., Hořejší, B., Macáková, L., Soukup, J.: *Mikroekonomie*, 2. vydání, Management Press, 2000, str. 469 ff. (Pozn. překl.)

ekonom považuje hierarchii cílů *někoho jiného* za danou a určuje pouze prostředky k jejich dosažení, zůstává údajně eticky neutrální a přísně vědecký. Takový pohled je však zavádějící a chybný. Vezměme si příklad monetárního ekonoma v roli poradce Federálního rezervního systému (FRS), příklad vznesený v jedné pasáži průkopnického článku profesora Philbrooka.⁵¹ Může takový ekonom jednoduše převzít cíle stanovené svými nadřízenými a doporučovat nejefektivnější prostředky k jejich dosažení? *Nikoliv, pokud daný ekonom nepřijme takové cíle za jednoznačně dobré*, tedy pokud neučiní etický soud. Předpokládejme totiž, že je tento ekonom přesvědčen o zhoubnosti celého FRS. V takovém případě by klidně pro něj mohlo být nejlepší doporučit takovou politiku, která by učinila FRS ve sledování jeho cílů vysoce *neefektivním*. Ekonom zaměstnaný FRS proto nemůže poskytovat žádné rady, aniž by kdy opustil etickou neutralitu. Doporučuje-li FRS nejlepší způsoby, jak jeho cílů dosáhnout, musí z toho být logicky vyvozeno, že takové cíle podporuje. Jeho doporučení vyžaduje z jeho strany etické soudy, i když se rozhodne „mlčky přijmout rozhodnutí veřejnosti vyjádřené prostřednictvím politického mechanismu“.⁵²

Konec ekonomie blahobytu?

Po dvaceti letech rozkvětu je ekonomie blahobytu opět a ještě pevněji spoutána pravidlem jednomyslnosti. Při omezeních daných tímto pravidlem bylo její úsilí říci cokoli o politických záležitostech marné.

Všichni její stoupenci začali smrt nové ekonomie blahobytu zdráhavě přijímat a postupně se vystřídali při oznamování jejího

⁵¹ Philbrook, Clarence: „Realism' in Policy Espousal“, *American Economic Review*, prosinec 1953, str. 846–59. Celý článek má zásadní význam v oblasti studia ekonomie a jejího vztahu k veřejné politice.

⁵² Mishan, E. J.: „The Principle of Compensation Reconsidered“, *Journal of Political Economy*, srpen 1952, str. 312. Obzvláště viz výbornou poznámku Littlea v Little, I. M. D.: „The Scientist and the State“, *Review of Economic Studies*, 1949–50, str. 75–76.

odchodu ze světa.⁵³ Přijetí námitek vznesených v této práci tento smuteční obřad jenom urychlí a její tělo se vši slávou pohřbí. Mnoho představitelů nové ekonomie blahobytu se pochopitelně snaží nalézt způsob, jak z jejích pozůstatků alespoň něco zachránit. A tak Reder navrhuje, aby ekonomie přesto činila určitá specifická, konkrétní politická doporučení. To však jistě představuje pouze zoufalé odmítnutí vzít v úvahu její fundamentální problémy. Rothenberg se na druhé straně pokouší zavést předpoklad konstantnosti na základě psychologizování o základním charakteru osobností.⁵⁴ Pomineme-li skutečnost, že k „základním“ změnám charakteru může docházet kdykoliv, je třeba zdůraznit, že ekonomie se zabývá změnami *mezními* a že i mezní změna je stále změnou. To, zda je určitá změna mezní nebo základní, je ve skutečnosti předmětem psychologie, nikoliv praxeologie. Bergson se zase nějakým záhadným způsobem snaží popřít demonstrované preference a tvrdí, že je možné, aby se hodnoty lidí a jejich jednání „skutečně lišily“. K tomuto názoru dochází v důsledku zaměňování „konzistentnosti“ a konstantnosti.

Představuje tedy pravidlo jednomyslnosti konec *jakékoliv* možné ekonomie blahobytu včetně její „staré“ a „nové“ verze? Na první pohled by se tak mohlo zdát. Nemůže-li totiž žádná změna nikoho poškodit, tedy nesmí-li být na tom v důsledku dané změny nikdo z lidí hůře, jaké změny by potom v rámci pravidla jednomyslnosti mohly tímto testem projít jako společensky užitečné? Jak smutně poznamenává Reder: „Vezmeme-li v úvahu například existenci závislosti a její důsledky ve vztahu k blahobytu, není možné říci, že se blahobyty zvýšil, i když měl každý každé komody více.“⁵⁵

⁵³ Viz dosti truchlivou diskusi ve druhém svazku *Survey of Contemporary Economics* Americké ekonomické asociace (AEA): Boulding, Kenneth E.: „Welfare Economics“, str. 1–34; Reder, Melvin W.: „Comment“, str. 34–36, a Samuelson: *The Empirical Implications of Utility Analysis*. Viz též články Schoefflera, Bergsona a Kempa citované výše.

⁵⁴ Rothenberg, Jerome: „Welfare Comparisons and Changes in Tastes“, *American Economic Review*, prosinec 1953, str. 885–90.

⁵⁵ Reder: „Comment“, str. 35.

Ekonomie blahobytu: Oživení

Demonstované preference a svobodný trh

Snahou této práce je ukázat, že oplakávání veškeré ekonomie blahobytu je předčasné a že s pomocí konceptu demonstrovaných preferencí lze ekonomii blahobytu oživit. Takto oživená ekonomie blahobytu však nebude mít nic společného s jejími „starými“ ani „novými“ odrůdami, které jí předcházely. Je-li Rederovo tvrzení správné, může námi navrhované vzkříšení tohoto pacienta být mnohými považováno dokonce za ještě nešťastnější než jeho úmrtí.⁵⁶

Demonstované preference, jak jsme ukázali, odstraňují z analýzy hypotetické představy o hodnotových škálách jednotlivce. Ekonomie blahobytu až doposud vždy brala v úvahu hodnoty jako hypotetická hodnocení hypotetických „stavů ve společnosti“. Avšak demonstované preference zvažují pouze takové hodnoty, jaké se projeví při zvoleném jednání.

Podívejme se v tuto chvíli na směnu na svobodném trhu. Obě strany provádějí takovou směnu dobrovolně. Proto samotná skutečnost, že ke směně dochází, dokazuje, že obě strany z dané směny mají (přesněji řečeno, *očekávají*) prospěch. Skutečnost, že obě strany se rozhodly ke směně přistoupit, demonstruje, že při ní obě získávají. Svobodný trh je označení pro množinu všech dobrovolných směn, které ve světě probíhají. Vzhledem k tomu, že každá směna představuje jednomyslné vyjádření existence prospěchu obou zainteresovaných stran, musíme dojít k závěru, že *svobodný trh je prospěšný všem svým účastníkům*. Řečeno jinými slovy, ekonomie blahobytu je schopna prohlásit, že svobodný trh zvyšuje

⁵⁶ „Ve třicátých a čtyřicátých letech bylo teoretizování o blahobytu (a s ním spojených otázkách) do značné míry pokusem ukázat na rozmanitost a význam situací, za nichž je systém *laissez faire* nevhodný.“ *Ibid.*

společenský užitek, aniž by opustila rámeček pravidla jednomyslnosti.⁵⁷

Co ale Rederův strašák – závistivý člověk nenávidící prospěch ostatních? Do té míry, v jaké se on sám trhu účastnil, můžeme říci, že projevuje svůj prospěch z trhu. A jeho názory na směny probíhající mezi *ostatními* nás nezajímají, neboť takové jeho preference jeho jednáním demonstrovány nejsou, a jsou proto irelevantní. Jak můžeme *vědět*, že tento hypotetický závistivec ztrácí užitek v důsledku směn probíhajících mezi ostatními? Ohlížet se na jeho verbální názory nepostačí, neboť jím prohlašovaná závist může být jen vtípem, slovní hrou či úmyslnou lží.

To, co bylo výše uvedeno, nás potom dovádí k neúprosnému závěru, že aktivity svobodného trhu vždy vedou ke zvýšení společenského užitku. A můžeme to prohlásit s absolutní platností jako ekonomové, tedy bez použití etických soudů.

Svobodný trh a „problém rozdělování“

Ekonomii obecně, a ekonomii blahobytu zvláště, trápí „problém rozdělování“. Tvrdí se například, že výroky o zvýšeném společenském užitku na svobodném trhu jsou moc hezké, ale platné pouze v rámci předpokladu daného rozdělení příjmů.⁵⁸ Jelikož změny v rozdělení příjmů zdánlivě prospívají jedné osobě na úkor druhé, má se za to, že není možné o společenském užitku s ohledem na změny v tomto rozdělení cokoliv říci, už proto, že rozdělení příjmů je proměnlivé vždy.

Na svobodném trhu však *neexistuje* nic takového jako nezávislý proces „rozdělování“. Určitý člověk nabytí peněžní aktiva právě

⁵⁷ Haavelmo kritizuje tvrzení, že svobodný trh maximalizuje společenský užitek, a to s odůvodněním, že to „předpokládá“, že se jednotlivci „nějak shromáždí“, aby učinili optimální rozhodnutí. Svobodný trh však představuje přesně takovou metodu, jejímž prostřednictvím k takovému „shromáždění se“ dochází! Viz Haavelmo, Trygve: „The Notion of Involuntary Economic Decision“, *Econometrica*, leden 1950, str. 8.

⁵⁸ Bylo by přesnější hovořit o daném rozdělení peněžních *aktiv*.

proto, že ostatní na svobodném trhu si koupili jeho služby, popřípadě služby jeho předků. Vedle výroby a směny žádný proces rozdělování na trhu neexistuje. Proto se samotný pojem „rozdělování“ stává na svobodném trhu nesmyslným. Ze skutečnosti, že „rozdělování“ je jednoduše výsledkem procesů na svobodném trhu a že tento proces všem jeho účastníkům prospívá, a zvyšuje proto společenský užitek, přímo vyplývá, že výsledky takového „rozdělování“ na svobodném trhu též společenský užitek zvyšují.

Výhrady kritiků jsou však platné v případě činnosti státu. Jestliže stát bere Petrovi a dává Pavlovi, provádí tak samostatný *rozdělovací* proces. V takovém případě skutečně existuje tento proces nezávisle na výrobě a směně, čímž tento koncept nabývá smyslu. Takové jednání státu navíc zjevně *a demonstrovatelně* prospívá jedné skupině na úkor druhé, čímž porušuje pravidlo jednomyslnosti.

Úloha státu

Až do vcelku nedávné doby ekonomie blahobytu nikdy nerozebrala roli státu. Ani ekonomie obecně nikdy nevěnovala tomuto fundamentálnímu problému příliš pozornosti. Konkrétní otázky typu veřejných financí či cenových regulací zkoumány sice byly, avšak samotný stát byl vždy v ekonomické literatuře jakousi stínovou osobou. Většinou byl vágně považován za cosi, co nějakým způsobem „společnost“ či „veřejnost“ zastupuje. Nicméně „společnost“ není skutečnou entitou, je to pouze příhodné zkrácené označení množiny všech existujících jednotlivců.⁵⁹ Tuto z velké části neprobádanou problematiku státu a jeho činnosti lze však analyzovat mocnými nástroji demonstrováných preferencí a pravidla jednomyslnosti.

Stát se ode všech ostatních institucí ve společnosti liší ve dvou ohledech: (1) on a pouze on smí použitím násilí zasahovat do skutečných či potenciálních směn mezi ostatními lidmi a (2) on a pouze

⁵⁹ Výborné pojednání o nesprávnosti metodologického kolektivismu a obecnějším omylu konceptuálního realismu lze nalézt v Hayek: *The Counter-Revolution of Science*, str. 53 ff.

on získává příjmy z povinných odvodů, vynucovaných násilím. Žádný jiný jednotlivec či skupina nemůže tímto způsobem legálně jednat.⁶⁰ K čemu tedy dojde v případě, když stát, nebo zločinec, použije násilí a zasáhne do směny na trhu? Předpokládejme, že vláda zakáže jednotlivcům A a B, aby mezi nimi proběhla směna, kterou si přejí provést. Je jasné, že užítky A i B byly sníženy, neboť jim bylo pod pohrůzkou násilí zabráněno provést směnu, kterou by jinak bývali provedli. Na druhé straně došlo ke zvýšení užitku (či přinejmenším očekávaného užitku) těch vládních úředníků, kteří zmíněnou směnu zakázali, neboť v opačném případě by tak nečinili. Jako ekonomové proto nemůžeme v tomto případě o společenském užitku nic říci, jelikož užitek některých jednotlivců se v důsledku vládního zásahu demonstratelně zvýšil, zatímco užitek jiných se demonstratelně snížil.

Tentýž závěr platí i v takových případech, kde vláda nutí C a D provést směnu, kterou by jinak bývali neprovedli. I zde dochází ke zvýšení užitku vládních úředníků a i zde alespoň jeden z účastníků vynucené směny (C či D) na užitku ztrácí, neboť alespoň jeden z nich by za nepřítomnosti vládního donucení k takové směně býval nepřistoupil. Ani v tomto případě tedy ekonomie není schopna o společenském užitku cokoli říci.⁶¹

Dostáváme se proto k závěru, že *žádný vládní zásah do směny nemůže nikdy společenský užitek zvýšit*. Můžeme však říci ještě více. Samotnou podstatou státu je, že získává svůj příjem vynuceným výběrem daní. Všechny jeho následné činnosti a všechny jeho výdaje, ať už jsou jakékoliv povahy, vycházejí z této schopnosti a moci zdaňovat. Výše jsme viděli, že kdykoliv vláda nutí někoho účastnit se směny, již by se býval neúčastnil, ztrácí následkem tako-

⁶⁰ *Zločinci* mohou těmito způsoby jednat, ale nemohou tak činit legálně. Pro účely praxeologické, spíše než právní analýzy se na obě skupiny vztahují tytéž závěry.

⁶¹ Na tomto místě nelze provádět praxeologickou analýzu obecné ekonomie, která poukazuje na to, že pro mnohé z násilných činů v dlouhém období platí, že i sám ten, kdo používá násilí k donucení, nakonec užitek ztrácí.

vého donucení daná osoba užitek. Avšak zdanění je právě takovou vynucenou směnou. Kdyby v systému dobrovolného placení za služby vládě platil každý právě tolik jako dnes, neexistoval by důvod platbu daní vynucovat. Vzhledem ke skutečnosti, že platba daní vynucována je a že veškerá činnost vlády spočívá na moci zdaňovat, lze z toho vyvodit, že *žádný čin státu nemůže společenský užitek zvýšit*.

Ekonomie, aniž by se dopouštěla jakýchkoliv etických soudů a zcela v souladu s vědeckými principy pravidla jednomyslnosti a demonstrováných preferencí, proto dochází k následujícím závěrům: (1) svobodný trh vždy zvyšuje společenský užitek a (2) žádný čin státu nemůže nikdy zvýšit společenský užitek. Tato tvrzení představují pilíře obnovené ekonomie blahobytu.

Směny mezi osobami se mohou uskutečňovat buď dobrovolně, nebo pod hrozbou násilí. Žádný třetí způsob neexistuje. Zvyšují-li směny na svobodném trhu vždy společenský užitek a neplatí-li toto o žádné násilím vynucené směně či zásahu, dojdeme potom k závěru, že podpora *svobodného a dobrovolného trhu* „maximalizuje“ *společenský užitek* (pakliže nemáme na mysli „maximalizaci“ v kardinálním smyslu).

Dokonce i ti nejzapřísažlejší *wertfrei* ekonomové si dovolují učinit jeden etický soud: cítí se oprávněni doporučit jakoukoliv změnu či proces, který zvyšuje společenský užitek v rámci pravidla jednomyslnosti. Každý ekonom, který tuto metodu používá, by musel (a) považovat svobodný trh za vždy prospěšný a (b) zdržet se obhajoby jakékoliv státní činnosti. Musel by se, jinými slovy, stát zastáncem systému „*ultra*“ *laissez faire*.

Jak je to s *laissez faire*

Je vcelku běžné ušklibat se nad francouzskou „optimistickou“ školou *laissez faire* devatenáctého století. Pověštinou byla jejich „ekonomie blahobytu“ odmítána jako pouhý naivní předsudek. Ve skutečnosti však jejich díla prozrazují, že závěry ve prospěch *laissez faire*, k nimž dospívají, byly spíše „*posudky*“ než předsudky. Byly totiž *založeny* na jejich analýze, nikoliv na předsudcích této analý-

zy.⁶² Byl to právě objev existence obecného společenského prospěchu plynoucího ze svobodné směny, který vedl k oslavám procesu svobodné směny v dílech takových mužů, jako byl Frédéric Bastiat, Edmond About, Gustave de Molinari či Američan Arthur Latham Perry. Jejich analýza činnosti státu byla sice (s výjimkou Molinariho) velmi základní, nicméně jejich analýzy obecně vyžadovaly pouze etický předpoklad vhodnosti společenského užitku, aby je dovedly k čistému postoji *laissez faire*.⁶³ Jejich pojetí směny lze ilustrovat pasáží ze zcela opomenutého Edmonda Abouta:

„Na směně je tedy obdivuhodné to, že prospívá oběma smluvním stranám... Každá z nich tím, že dává to, co má, za to, co nemá, udělá dobrý obchod... K tomu dochází při každé svobodné a upřímné směně... Ať už prodáváte či kupujete, jedná se vlastně o projev vyjádření preferencí. Nikdo vás totiž nenutí vzdát se jakýchkoliv vašich věcí výměnou za věci ostatních.“⁶⁴

⁶² Kniha Lionela Robbinse *The Theory of Economic Policy in English Classical Political Economy*, MacMillan, 1952, propaguje myšlenku, že angličtí klasičtí ekonomové byli opravdu „vědečtí“, neboť nepodporovali *laissez faire*, zatímco francouzští optimisté, protože tak činili, byli dogmatictí a „metafyzičtí“. Aby tento názor obhájil, opouští Robbins svůj praxeologický přístup z doby před dvaceti lety a přijímá pozitivismus: „Rozhodujícím testem, zda je určité tvrzení metafyzické či vědecké, je ..., zda argumentuje dogmaticky a *priori*, nebo s poukazem na zkušenost.“ Na podporu své chybné dichotomie cituje Robbins přirozené příklady z přírodních věd. *Ibid.*, str. 23–24.

⁶³ Bastiatova díla jsou dobře známa, avšak jeho analýza „blahobytu“ obecně nedosahovala úrovně Abouta či Molinariho. Skvělý rozbor činnosti státu lze nalézt v Molinari, Gustave de: *The Society of Tomorrow*, G. P. Putnam and Sons, str. 19 ff, 65–96.

•••

V českém jazyce jsou dostupná následující díla:

Bastiat, Frédéric: *Co je vidět a co není vidět*, Liberální institut, 1998, a Molinari, Gustave de: „Trh a poskytování bezpečnosti“ v Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999. (Pozn. překl.)

⁶⁴ About, Edmond: *Handbook of Social Economy*, Straham, 1872, str. 104. Viz též *ibid.*, str. 101–12, a Perry, Arthur Latham: *Political Economy*, 21. vydání, Charles Scribners' Sons, 1892, str. 180.

Analýza svobodné směny, která tvoří základ postoje *laissez faire*, je obecně ekonomii zcela opomíjena. Je-li vůbec brána v úvahu, je většinou odmítnuta jako „prostá“. Myšlenka vzájemně výhodné směny tak připadá Hutchisonovi „prostá“, Samuelson ji nazývá „nenáročnou“. Prostá možná je, ale jednoduchost by neměla být ve vědě přítěží. Důležitou otázkou je, zda je daná doktrína správná. Jestliže správná je, potom nám princip Ockhamovy britvy říká, že čím je jednodušší, tím je lepší.⁶⁵

Zamítání jednoduchého má své kořeny patrně v pozitivistické metodologii. Ve fyzice (vzoru pozitivismu) je úkolem vědy proniknout dále za prosté, běžné pozorování. K vysvětlení běžných a zjevných skutečností proto často vytváří složité struktury. Praxeologie však vychází ze zjevných pravd jako ze svých *axiomů*. Zákony fyziky vyžadují komplikované empirické testování, axiomy praxeologie jsou známe všem na základě reflexe. Pozitivistům však není existence obecné pravdy příjemná. Namísto radování se z možnosti založit znalost na všeobecně přijaté pravdě pozitivisté takovou pravdu odmítají jako prostou, vágní či „naivní“.⁶⁶

Jediným Samuelsonovým pokusem vyvrátit postoj *laissez faire* byl jeho stručný odkaz na údajně klasické vyvrácení tohoto postoje z pera Wicksella.⁶⁷ Wicksell však též bez použití argumentů odmítal přístup francouzských „harmonistů“ a dlouze kritizoval pouze daleko slabší formulaci Léona Walrase. Ten se snažil dokázat „maximální užitek“ ze svobodného obchodu ve smyslu meziosobně srovnatelného kardinálního užitku, čímž svoji tezi zcela otevřel kritice a možnému vyvrácení.

⁶⁵ Hutchison: *A Review of Economic Doctrines, 1870–1929*, str. 282, a Samuelson: *Foundations of Economic Analysis*, str. 204.

⁶⁶ Příklad takového postoje lze nalézt v kritice Hayekovy *Counter-Revolution of Science* v Brodbeckové, May: „On the Philosophy of the Social Sciences“, *Philosophy of Science*, duben 1954. Brodbeckové vadí, že praxeologické axiomy nejsou „překvapivé“. Kdyby však z těchto axiomů pokračovala v analýze, mohla by dojít k *závěrům* dostatečně překvapivým.

⁶⁷ Wicksell, Knut: *Lectures on Political Economy* 1, Routledge and Kegan Paul, 1934, str. 72 ff.

Je třeba navíc zdůraznit, že teorém maximálního společenského užitku se nevztahuje k žádnému typu „dokonalé“ či „čisté“ konkurence ani ke „konkurenci“ stavěné do protikladu s „monopolem“. Vztahuje se jednoduše na každou dobrovolnou směnu. Lze namítnout, že činnost dobrovolného kartelu spočívající ve zvýšení cen způsobuje, že mnozí spotřebitelé na tom budou hůře, a proto že je třeba, aby tvrzení o prospěšnosti dobrovolné směny nezahrnovalo kartely. Pro vnějšího pozorovatele však není možné vědecky porovnat společenský užitek situace na svobodném trhu ve dvou rozdílných časových okamžicích. Jak jsme viděli výše, nejsme schopni určit současnou hodnotovou škálu člověka z jeho předchozího jednání. O to více je nemožné takto činit v případě všech jednotlivců! Jelikož nelze současné užítky lidí vyvozovat z užitků plynoucích z jejich předchozích rozhodnutí, musíme dojít k závěru, že ať už je institucionální uspořádání jakékoliv, ať je na trhu velký či malý počet účastníků, svobodný trh bude v jakémkoliv časovém okamžiku maximalizovat společenský užitek. Veškeré směny jsou totiž směny uskutečněnými všemi stranami dobrovolně. Předpokládejme potom, že někteří výrobci vytvoří v určitém odvětví dobrovolně kartel. Od té doby vystupují výrobci při směně jako kartel. I v tomto případě je společenský užitek maximalizován, neboť ani v takovém případě není do ničích směň zasahováno. Pokud by vláda zasáhla a kartelu v jeho činnosti bránila, společenský užitek by tím zvýšit nemohla, neboť takový zásah demonstratelně poškozujee výrobce.⁶⁸

⁶⁸ Na základě *obecné* ekonomie, spíše než na základě ekonomie blahobytu, lze též tvrdit, že činnost dobrovolného kartelu bude v *případě jeho ziskovosti* spotřebitelům prospívat. V takovém případě by postavení kartelů vládou mimo zákon poškodilo nejen výrobce, ale i spotřebitele. Jak jsme naznačili výše, ekonomie *blahobytu* dokazuje, že žádná činnost vlády nemůže vést ke zvýšení společenského užitku. *Obecná* ekonomie zase dokazuje, že v mnoha případech vládního zásahu i ti, kdo z něj zprvu těží, nakonec v dlouhém období ztrácejí.

•••

Kritiku důrazu standardní ekonomie na dokonalou konkurenci lze v českém jazyce nalézt v Armentano, Dominick: *Proč odstranit protimonopolní legislativu*, Liberální institut, 2000. (Pozn. překl.)

Stát jakožto dobrovolná organizace: Kritika

Při rozvoji ekonomického myšlení bylo rozboru činnosti státu věnováno ještě méně pozornosti než rozboru svobodné směny. Obecně, jak jsme naznačili výše, byl stát považován jednoduše za dobrovolnou organizaci. Nejběžnějším argumentem je, že stát je tvořen dobrovolně, neboť veškerá vláda se musí opírat o souhlas většiny. Přidržíme-li se však pravidla jednomyslnosti, je zjevné, že většina není totéž co jednomyslnost a že z tohoto důvodu ekonomie nemůže na tomto základě stát za dobrovolnou instituci považovat. Tatáž kritika se vztahuje i na většinová hlasování v demokracii. Člověk, který volí kandidáta, který nebyl zvolen, nebo dokonce člověk, který se voleb zdrží, může být jen těžko považován za někoho, kdo dobrovolně činnost vlády schvaluje.⁶⁹

V posledních letech si několik ekonomů začalo uvědomovat, že povaha státu vyžaduje pečlivou analýzu. Byli si vědomi obzvláště toho, že než bude moci obhajovat jakoukoliv činnost státu, musí ekonomie blahobytu nejprve dokázat, že stát je v nějakém smyslu dobrovolným seskupením. Nejambicióznějším pokusem ustanovit stát jako „dobrovolnou“ organizaci je práce profesora Baumola.⁷⁰ Jeho myšlenku „externích úspor“ lze výstižně vyjádřit následujícím způsobem: Určité potřeby jsou ze své podstaty „kolektivní“ spíše než „individuální“. V těchto případech řadí každý jednotlivec na své hodnotové škále následující alternativy. Ze všeho nejraději by přijal alternativu A, za níž by byl *každý až na něj samotného* donucen platit za uspokojování skupinových potřeb (například vojenská obrana, veřejné parky, přehrady apod.). Jelikož to však není proveditelné,

⁶⁹ Schumpeter je právem pohrdlivý, když říká: „Teorie, co chápe daně jako analogii klubových členských příspěvků či nákupu služeb, řekněme, lékaře, pouze dokazuje, jak je tato část společenských věd vzdálena vědeckému stylu zkoumání.“ Schumpeter, Joseph A.: *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper and Brothers, 1942, str. 198. Realistický rozbor této otázky lze nalézt v Molinari: *The Society of Tomorrow*, str. 87–95.

⁷⁰ Viz Baumol, William J.: „Economic Theory and the Political Scientist“, *World Politics*, leden 1954, str. 275–77, a *idem*, *Welfare Economics and the Theory of the State*.

musí si zvolit mezi alternativami B a C. Alternativa B představuje situaci, kdy *nikdo* není nucen platit za tyto služby, a proto tyto služby pravděpodobně poskytovány nebudou, neboť každý člověk bude mít sklon se z účasti na financování těchto služeb vyvléct. V případě alternativy C by *každý*, a to včetně jeho samého, byl donucen za takové služby platit. Baumol dochází k závěru, že si lidé vyberou alternativu C. Z toho vyvozuje, že stát je v důsledku poskytování zmíněných služeb nakonec institucí „fakticky dobrovolnou“. Každý si radostně přeje, aby byl donucen.

Tento rafinovaný argument lze zvážit v mnoha rovinách. V první řadě je absurdní tvrdit, že preferenci „dobrovolného donucení“ lze demonstrovat. Kdyby to bylo rozhodnutí skutečně dobrovolné, nebylo by zapotřebí žádného daňového donucení. Lidé by dobrovolně a veřejně souhlasili s tím, že budou svým podílem přispívat na společný projekt. Jelikož předpokládáme, že všichni preferují realizaci projektu před neplacením za něj, a tudíž jeho nerealizací, jsou potom skutečně *ochotni* za získání služeb platit cenu ve výši daní. Z tohoto důvodu by aparátu na vynucení platby daní nebylo třeba a všichni lidé by snad trochu váhavě, ale snášenlivě platili to, co platit „mají“, i bez jakéhokoliv donucovacího systému.

Za druhé Baumolova teze bezpochyby platí pro *většinu*, neboť většina, ať už odevzdaně či aktivně, musí vládu podporovat, aby ta mohla vůbec přežít. I kdyby však většina byla ochotna sebe sama podrobit donucení, aby tak donutila ostatní se podřídit (a tím třeba nasměrovala donucení *v neprospěch* těchto ostatních), pro ekonomii blahobytu to nic nedokazuje, neboť její závěry musí být založeny na pravidle jednomyslnosti, nikoliv na pravidle většinovém. Bude snad Baumol tvrdit, že *každý* hodnotí zmíněné alternativy v tomto pořadí? Neexistuje jediná osoba v celé společnosti, která dává přednost svobodě všech před donucením všech? Existuje-li jediná taková osoba, nemůže již Baumol nazývat stát dobrovolnou organizací. Na jakých *a priori* či empirických základech může někdo tvrdit, že žádný takový jednatel neexistuje?⁷¹

⁷¹ Galbraith vlastně takový předpoklad postuluje, avšak samozřejmě bez

Baumolova teze si však zaslouží detailnější pozornost. Navzdory Baumolově neschopnosti obhájit existenci dobrovolného donucení by totiž skutečnost, že jisté služby prostřednictvím svobodného trhu zkrátka získat nelze, odhalovala vážný nedostatek v „mechanismu“ svobodného trhu. Existují tedy případy, kdy lze získat požadované služby pouze prostřednictvím donucení? Na první pohled se Baumolovy „vnější úspory“⁷² zdají být přijatelným důvodem pro kladnou odpověď. Takové služby jako vojenská obrana, přehrady, dálnice a podobně jsou důležité a lidé si také přejí, aby nabízeny byly. Přesto však nesnažil by se snad každý platbě vyhnout v naději, že ostatní zaplatí? Použití takového argumentu ke zdůvodnění nutnosti poskytovat takové služby prostřednictvím státu je ale nic nedokazujícím příkladem cyklické úvahy. Tento zvláštní stav totiž trvá pouze a právě proto, že tyto služby nejsou poskytovány trhem, ale státem! Skutečnost, že stát poskytuje určitou službu, znamená, že na rozdíl od situace na trhu *je poskytování této služby zcela odděleno od jejího placení*. Jelikož je tato služba obecně poskytována občanům zdarma a více či méně neomezeně, je proto přirozené, že každý jednotlivec – jsa si jist tím, že služba poskytována bude – se bude snažit platbě daní vyhnout. Na rozdíl od situace na trhu mu totiž platba daně nic přímo nepřináší. Takový stav ovšem nemůže ospravedlňovat činnost státu, neboť je to pouze *důsledek* samotné jeho existence.

Stát ale prý musí některé potřeby uspokojovat, neboť jisté potřeby jsou svojí povahou „kolektivní“ spíše než „individuální“. To je druhá část Baumolovy argumentace. Již Molinari ukázal, že z existence kolektivních potřeb nutně nevyplývá potřeba činnosti státu. Navíc je však samotný koncept „kolektivních“ potřeb konceptem pochybným. Musí totiž předpokládat existenci nějaké skutečné kolektivní entity, o které tvrdíme, že něco potřebuje! Baumol se sice snaží uznání této skutečnosti vyhnout, ale snaží se marně. Nutnost

odpovídajících základů. Viz Galbraith, John K.: *Economics and the Art of Controversy*, Rutgers University Press, 1955, str. 77–78.

⁷² Pojem *vnější úspory* odpovídá dnes rozšířenějšímu termínu *externality*. (Pozn. překl.)

předpokladu existence takové entity je vysvětlena v Haavelmově diskusi o „kolektivním jednání“, souhlasně citované Baumolem. Haavelmo tak připouští, že rozhodování o kolektivním jednání „vyžaduje způsob myšlení a schopnost jednání, které jsou mimo působitě jakékoliv skupiny jednotlivců jako takové“.⁷³

Baumol se pokouší popřít nutnost předpokladu existence kolektivní entity tvrzením, že některé služby lze financovat pouze „společně“ a společně jsou též potom mnoha lidmi využívány. Proto se domnívá, že jednotlivci na trhu takové služby poskytovat nemohou. To je skutečně podivný postoj, neboť všechny velké podniky jsou „společně“ financovány obrovskými seskupeními kapitálu a taktéž slouží, často společně, mnoha zákazníkům. Nikdo není toho názoru, že soukromý podnik není schopen poskytovat ocel, automobily či pojištění, protože jsou tato odvětví „společně“ financována. Co se týče společné spotřeby, v určitém smyslu nemůže být žádná spotřeba společná, neboť existují pouze jednotlivci a jedině ti mohou uspokojovat své potřeby, a proto musí každý spotřebovávat zvlášť. V jiném smyslu je téměř veškerá spotřeba „společná“. Baumol například tvrdí, že jednou takovou společně uspokojovanou „kolektivní potřebou“ jsou parky, neboť je musí využívat mnoho jednotlivců. Z tohoto důvodu musí prý tuto službu poskytovat stát. Avšak návštěva divadla je ještě společnější, protože všichni musí přijít ve stejný čas. Je snad potom nutné, aby stát všechna divadla znárodnil a sám provozoval? V širší perspektivě navíc veškerá moderní spotřeba závisí na masové výrobě pro rozsáhlý trh. Neexistuje žádný způsob, jakým by byl Baumol schopen vyčlenit určité služby a nazvat je „příklady vzájemné závislosti“ či „vnějšími úsporami“. Kdo z jednotlivců by si mohl koupit ocel, automobil, mražené potraviny či téměř cokoliv jiného, nebýt dostatečného počtu ostatních jednotlivců se shodnou

⁷³ Haavelmo: „The Notion of Involuntary Economic Decision“. Yves Simon, souhlasně citovaný Rothenbergem, jde ještě dál, když v kontrastu s rozumem a vůlí jednotlivce předpokládá existenci „veřejného rozumu“ a „veřejné vůle“. Viz Simon, Yves: *Philosophy of Democratic Government*, University of Chicago, 1951, na nějž odkazuje Rothenberg: „Conditions for a Social Welfare Function“, str. 402–3.

poptávkou, v jehož důsledku se vyplatí využívat metody masové výroby? Baumolovské vzájemné závislosti jsou všude kolem nás a rozumný způsob, jak vyčlenit několik služeb mimo a nazvat je službami „kolektivními“, neexistuje.

Častým, poněkud smysluplnějším argumentem týkajícím se výše uvedené Baumolovy teze je, že jisté služby jsou pro samu existenci trhu natolik významné, že musí být poskytovány kolektivně nikoliv prostřednictvím trhu, ale mimo něj. Tyto služby (obrana, doprava apod.) jsou údajně natolik základní, že prostupují veškerými tržními záležitostmi, a představují proto nutnou podmínku jejich existence. Takový argument toho však dokazuje příliš. Byl to právě omyl, kterého se dopouštěli klasičtí ekonomové, že pojímali statky ve smyslu celých *tříd* spíše než ve smyslu *mezních jednotek*. Veškeré jednání na trhu je vždy mezní, což je přesně důvodem proto, že lze provádět hodnocení a sledovat proces imputace hodnoty statku k jednotlivým výrobním faktorům. Začneme-li se namísto mezních jednotek zabývat celými třídami statků, objevíme mnoho druhů statků, které jsou pro veškeré činnosti na trhu zásadní a jsou jejich nutnými předpoklady: půda, prostor, potraviny, ošacení, přístřeší, elektřina a dokonce třeba i takový papír! Musí snad všechny tyto statky poskytovat stát a nikdo jiný než stát?

Celou tezi o „kolektivních potřebách“, očistíme-li ji od jejích mnoha omylů, lze shrnout následovně: určití lidé na trhu získají prospěch z jednání druhých, aniž by za něj zaplatili.⁷⁴ Toto je alfa a omegou kritiky trhu a jediným relevantním problémem „vnějších úspor“.⁷⁵ A a B se rozhodnou zaplatit za výstavbu přehrady pro své potřeby – C má z toho prospěch, ačkoliv nic nezaplatil. A a B získají

⁷⁴ Viz kritika podobného postoje Spencera v „S. R.“: „Spencer As His Own Critic“, *Liberty*, červen 1904.

⁷⁵ Pověstné problémy „negativních vnějších úspor“ (hluk, kouř, rybolov apod.) spadají, jak ukázal Mises, ve skutečnosti do zcela jiné kategorie. Tyto „problémy“ existují v důsledku nedostatečné ochrany soukromého majetku proti zásahům třetích stran. Spíše než nedostatkem svobodného trhu jsou tyto problémy výsledkem zásahů do majetku, zásahů, které jsou z definice ze svobodného trhu vyloučeny. Viz Mises: *Human Action*, str. 650–56.

na své náklady vzdělání – C z toho těží, neboť může nyní jednat se vzdělanými lidmi. Jedná se o problém černého pasažéra. Je ovšem těžké porozumět tomu, proč je kolem toho tolik povyku. Mám snad být zvláště zdaněn proto, že mám požitek z pohledu na sousedovu zahradu, aniž bych za něj platil? Jestliže A a B koupí nějaký statek, je zjevné, že *oni dva* jsou za něj ochotni zaplatit. Je-li C tím, kdo má z jejich koupě nepřímo užitek, neexistuje nikdo, kdo je na tom hůř. Domnívá-li se C, že by se mu v případě, že by zaplatili jen A a B, takového prospěchu nedostalo, nikdo mu nebrání, aby též přispěl. V každém případě berou v této záležitosti všichni jednotlivci v úvahu své vlastní preference.

Ve skutečnosti jsme *všichni* černými pasažéry ve vlaku investic a technologického rozvoje uvedeného do pohybu našimi předky. Musíme si snad v důsledku této šťastné události sypat popel na hlavu nebo se podřídit státnímu diktátu?

Baumol a ostatní, kdo s ním souhlasí, jsou velmi nekonzistentní. Na jednu stranu podle nich nelze ponechat veškerou činnost svobodné volbě jednotlivce, neboť by se zlý černý pasažér mohl vyhýbat placení určitých statků a mohl tak z nich získávat prospěch zadarmo. Na druhé straně jsou jimi jednotlivci často osočováni, že ku prospěchu černých pasažérů *nečiní dost*. A tak Baumol kritizuje investory za to, že se řídí svými časovými preferencemi a neinvestují štedřeji. Rozumným postupem by nepochybně bylo černého pasažéra ani netrestat, ani mu neudělovat nějaké zvláštní výsady. To by bylo též jediným řešením, které by bylo v souladu s pravidlem jednomyslnosti a demonstrovanými preferencemi.⁷⁶

Nejedná-li se v tezi o „kolektivní potřebě“ o problém černého pasažéra, jde jednoduše o etický útok na hodnocení jednotlivců

⁷⁶ V dobré, i když skromné kritice Baumola poukazuje Reder na to, že Baumol naprosto opomíjí dobrovolné společenské organizace tvořené jednotlivci, neboť jedinou takovou společenskou organizací je v jeho očích stát. Tato chyba pramení částečně z Baumolovy podivné definice pojmu „individualistický“, pod nímž rozumí situaci, ve které nikdo neuvažuje vliv svého jednání na kohokoliv jiného. Viz Reder, Melvin W.: „Review of Baumol's *Welfare Economics and the Theory of the State*“, *Journal of Political Economy*, prosinec 1953, str. 539.

a o snahu ekonoma (vstupujícího do role etika) nahradit svým hodnocením hodnocení jiných jednotlivců tím způsobem, že rozhoduje o *jejich* jednání. To je zjevné z výroku Suranyi-Ungera: „On (jednotlivec) může být veden sobeckým, bezmyšlenkovitým či lehkomyšlným sledováním hodnocení svého užitku či neuzitku a tomu odpovídajícím nízkým stupněm či úplnou absencí skupinové odpovědnosti.“⁷⁷

Tibor Scitovsky, kromě toho, že se zabývá analýzou podobnou Baumolově, vznáší též jinou námitku proti svobodnému obchodu, založenou na něčem, co nazývá „pekuniárními vnějšími úsporami“.⁷⁸ Stručně řečeno, tento koncept trpí běžným omylem, spočívajícím ve směřování (nedosažitelné!) všeobecné rovnováhy v rovnoměrně plynoucí ekonomice s etickým „ideálem“, a tím pádem v označování takových neustále přítomných jevů, jako je existence zisků, za úchyly od takového ideálu.

Nakonec je nutno zmínit velmi nedávné pokusy profesora Buchanana ustanovit stát jako dobrovolnou instituci.⁷⁹ Buchananova teze je založena na podivuhodné dialektice. Tvrdí, že vláda většiny v demokracii je vlastně jednomyslností, neboť většiny se stále mohou měnit a také se mění! Výsledná „přetahovaná“ v politickém procesu tak z toho důvodu, že zjevně nezakládá nevratné změny, údajně vede ke společenské jednomyslnosti. Teorii, že nekonečné politické rozepře a patové situace ve skutečnosti představují jakousi tajemnou společenskou jednomyslnost, si je třeba vykládat jako zbloudění k určitému druhu hegelovského mysticismu.⁸⁰

⁷⁷ Suranyi-Unger, Theo: „Individual and Collective Wants“, *Journal of Political Economy*, únor 1948, str. 1–22. Suranyi-Unger též používá takové významově prázdné koncepty jako „agregátní užitek“ plynoucí z „kolektivizovaného uspokojení potřeby“.

⁷⁸ Scitovsky, Tibor: „Two Concepts of External Economies“, *Journal of Political Economy*, duben 1954, str. 144–51.

⁷⁹ Viz Buchanan, James M.: „Social Choice, Democracy, and Free Markets“, *Journal of Political Economy*, duben 1954, str. 114–23, a *idem*, „Individual Choice in Voting and the Market“, *Journal of Political Economy*, srpen 1954, str. 334–43. V mnoha jiných ohledech jsou Buchananova články docela dobré.

⁸⁰ Jak je tato „jednomyslnost“ i pro Buchanana chatrná, je zřejmé z následující velice rozumné pasáže: „dolarový hlas není nikdy zamítnut; jednotlivce

Závěr

Ve svém skvělém průzkumu soudobé ekonomie popsal profesor Bronfenbrenner současný stav ekonomie v těch nejčernějších barvách.⁸¹ Příznačnými označeními byly „pustina“ a „slátanina“ a Bronfenbrenner svoji stať v zoufalství zakončil citací slavné básně *Ozymandias*. Ve vztahu k dnes módní teorii je jeho postoj oprávněný. Třicátá léta tohoto století byla v ekonomickém myšlení obdobím horlivé činnosti a zdánlivě revolučního pokroku. Přesto došlo u jednoho po druhém k postupnému utlumení a v polovině let padesátých všechny velké naděje zpřed dvaceti let buď umírají, nebo bojují o přežití. Žádný z předchozích nových přístupů již nadále neinspiruje k čerstvým teoretickým příspěvkům. Bronfenbrenner zcela správně zmiňuje v této souvislosti konkrétně nedokonalou konkurenci a keynesovské teorie. Mohl sem též zařadit teorii užitku a teorii blahobytu, neboť v polovině třicátých let došlo k rozvoji Hicksovy-Alleenyovy analýzy indifferenčních křivek a nové ekonomie blahobytu. Oba tyto revoluční teoretické koncepty byly ve vyšších sférách ekonomické teorie velmi populární a oba se v současné době rozpadají.

Předmětem této práce je tvrzení, že ačkoliv si nejprve revoluční a poté ortodoxní teorie užitku a teorie blahobytu zaslouží, aby se jim dostalo ještě rychlejšího pohřbení než doposud, nemusí po nich následovat teoretické vakuum. K zásadnímu oživení teorie užitku a ekonomie blahobytu lze využít nástroje demonstrováných preferencí, díky němuž se ekonomie zabývá pouze preferencemi demonstrovánými při skutečném jednání, ve spojení s jednoznačným pravidlem jednomyslnosti jako podmínky pro posouzení společenského užitku. Teorii užitku tak lze konečně vybudovat jako teorii ordinálního mezního užitku a ekonomie blahobytu se může opět stát důle-

není nikdy v postavení člena nesouhlasící menšiny“, jako je tomu v případě volebního procesu (Buchanan: „Individual Choice in Voting and the Market“, str. 339). Buchananovo pojetí ho dovádí tak daleko, že z rozpornosti a nerozhodnosti v politické volbě činí jednoznačnou ctnost.

81 Bronfenbrenner: „Contemporary Economics Resurveyed“.

žitou součástí vědy, i když její nová tvář nemusí své předchůzci tvůrce zrovna přitahovat. Nelze se domnívat, že jsme se v rámci tohoto pojednání o ekonomii blahobytu snažili předložit nějaký etický či politický program. Přesně naopak, takto navržená ekonomie blahobytu byla odvozena bez jakéhokoliv vkládání etických soudů. Bez ohledu na to, jakou filozofii etiky zastáváme, je třeba si přiznat, že ekonomie jako taková a sama o sobě není schopna etický systém vybudovat. Skutečnost, že svobodný trh maximalizuje společenský užitek, že jednání státu nelze považovat za něco, co je lidmi dobrovolně schvalováno, či že ekonomové *laissez faire* provedli lepší rozbor blahobytu, než za který se jim dostalo zásluh, není sama o sobě žádným argumentem ve prospěch *laissez faire* či jakéhokoliv jiného společenského uspořádání. Ekonomie blahobytu činí pouze to, že předkládá tyto závěry tomu, kdo provádí etické soudy, jako část údajů pro tvorbu jeho etického systému. Osobě, která opovrhne společenským užitekem či obdivuje násilí, může naše analýza poskytnout mocné argumenty ve prospěch politiky totalitní nadvlády státu.

Oddíl II

Trh a státní moc

Předmluva autora

Tato kniha vyplynula z komplexního pojednání o ekonomii, které jsem napsal před několika lety, *Man, Economy, and State* (2 svazky, Van Nostrand, 1962). Bylo napsáno tak, aby představilo ekonomickou analýzu crusoiovské ekonomie, analýzu svobodného trhu a analýzu násilných intervencí (které, jak napovídá empirická zkušenost, můžeme téměř výlučně přiřknout státu). Z nejrůznějších důvodů mohla být ve finální verzi publikace prezentována ekonomická analýza vládních zásahů pouze ve zhuštěné a okleštěné podobě. Kniha, kterou držíte v ruce, má zaplnit tuto zející mezeru a provést podrobnou, přepracovanou a aktualizovanou analýzu násilných intervencí do ekonomiky.

Tato kniha se navíc zabývá problémem, který publikovaná verze knihy *Man, Economy, and State* musela ponechat stranou: úlohou obranných agentur v ekonomice založené na ryze tržním základě. O problematice toho, jak by se v ryze tržní ekonomice vynucovala práva na život a majetek proti násilné agresi, se tam nehovořilo a jednoduše se modelově předpokládalo, že na svobodném trhu nikdo nebude konat násilí proti lidem a jejich majetku. Zanechat takto tento problém a odpověď na otázku, jak by se zcela svobodná společnost vypořádala s obranou života a majetku lidí před násilnými útoky, je zjevně neuspokojivé.

Všichni autoři píší o politické ekonomii se příliš rychle uchýlili k apriornímu závěru, že svobodný trh jednoduše *nemůže* poskytovat obranu nebo služby vynucování spravedlnosti, a že proto musí být trh doplněn nějakými druhy intervencí a musí být zaveden monopol státní moci, aby tyto služby poskytoval. První kapitola této knihy ovšem tvrdí, že obrana a vynucování spravedlnosti mohou být stejně jako všechny ostatní služby poskytovány svobodným trhem, a že proto ani v této sféře není nutný žádný zásah státu. Jde tedy o první analýzu ekonomie státu, která tvrdí, že neexistuje produkce zboží

a služeb, jež by si vyžadovala existenci vlády. Z tohoto důvodu je samotná existence zdanění a státního rozpočtu považována za akt intervence do svobodného fungování trhů a následky takovéto intervence jsou podrobeny zkoumání. Část ekonomické analýzy zdanění ve 4. kapitole je věnována podrobné kritice samotného konceptu „spravedlnosti“ zdanění a jsou zde předloženy argumenty, jež ukazují, že ekonomové, kteří o tomto konceptu vesele diskutovali, se neobtěžovali ospravedlnit existenci zdanění jako takového. Dále ukážeme, že na hledání daně, která by byla „neutrální“ k trhu, musí být také pohlíženo jako na beznadějnou chiméru.

V této knize naleznete typologii státních zásahů, jež zařazuje jejich různé podoby do tří kategorií: autistické, binární a triangulární. Při analýze triangulárních intervencí ve 3. kapitole budeme věnovat pozornost státu jako instituci, která nepřímo uděluje monopolní nebo monopolistické výhody, a z tohoto pohledu prozkoumáme nejružnější druhy intervencí, které nejsou téměř nikdy považovány za druhy monopolu.

Více prostoru, než je dnes obvyklé, věnujeme kritice návrhu „jediné daně“ z pozemkové renty Henryho George. Přestože je tato teorie dle mého názoru zcela mylná, georgisté správně poukazují na to, že jejich zásadní požadavky a argumenty nejsou v současných pracích zmiňovány, a tím méně vyvráceny, zatímco ve stejném okamžiku mnozí autoři tyto názory mlčky zabudovávají do svých prací. Je již na čase, aby byla daňová teorie georgistů podrobena řádné kritice.

V posledních letech mnozí ekonomové jako Anthony Downs, James Buchanan a Gordon Tullock (mnozí z nich náležejí k „chicagské ekonomické škole“) začali aplikovat ekonomickou analýzu na aktivity státu a fungování demokracie. Dle mého názoru se ale vydali zcela špatným směrem, když se na stát a vládu začali dívat jednoduše jako na další produkt dobrovolného rozhodování ve společnosti, jež se podobá rozhodování na svobodném trhu. Tito autoři tedy slučují chování státu s chováním trhu a pohlížejí na ně, jako kdyby se jedno od druhého vůbec nebo téměř nelišilo. Můj názor je zcela opačný, neboť považuji chování státu a dobrovolné chování lidí na trhu za diametrálně odlišné. První z nich je nutně založeno na

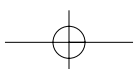
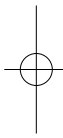
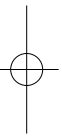
násilí, agresi a vykořisťování, zatímco druhé je nutně harmonické, mírové a pro všechny navzájem výhodné. Podobně je mé pojednání o demokracii v 5. kapitole kritikou některých omylů teorie demokracie, a ne obvyklou, implicitní či explicitní, naivní oslavou předností demokratické vlády.

Jsem přesvědčen o tom, že je zásadní, aby ekonomové při obhajobě hospodářské politiky své vlastní etické koncepty vyložili a obhájili, a nekládali je do vlastních názorů *ad hoc* a zcela bez opory, jak se často děje. 6. kapitola nabízí podrobný rozbor různých etických kritik, které jsou proti tržní ekonomice a svobodné společnosti často uplatňovány. Přestože se domnívám, že každý (včetně ekonomů) by měl zakládat svou obhajobu hospodářských politik na etickém systému, 6. kapitola neopouští rámec hodnotově neutrálního (*wertfrei*) praxeologického konceptu, provádí přísně logickou kritiku protitržní etiky a nepokouší se nějaký konkrétní systém politické etiky vyložit. To hodlám provést v některé z budoucích prací.¹

Diskuse, kterou se v knize zabývám, je převážně teoretická. Nesnažil jsem se vyjmenovávat reálné příklady dnešních státních zásahů, což by byla práce, která by samozřejmě vyžadovala mnohem více prostoru.

Murray N. Rothbard
New York
červenec 1969

¹ V roce 1982 vydal Murray Rothbard knihu nazvanou *The Ethics of Liberty* (znovu vydáno v roce 1998), a tím splnil úkol, který si předsevzal. (Pozn. překl.)

1. Služby obrany na svobodném trhu

Ekonomové v nespočetně případech poukazují na „svobodný trh“, na společenské uspořádání, kde dochází k dobrovolné směně zboží a služeb. Navzdory četnosti pojednání na toto téma přehlíží jejich analýza hlubší implikace, ke kterým svobodná směna vede. Dochází tak k všeobecnému opomíjení skutečnosti, že svobodná směna znamená směnu majetkových titulů, a že je proto ekonom povinen zkoumat podmínky a povahu vlastnictví majetku, které by převládaly ve svobodné společnosti. Jestliže svobodná společnost znamená svět, ve kterém nikdo neútočí na životy nebo majetek druhých, pak z toho vyplývá, že mluvíme o společnosti, ve které má každý absolutní majetkové právo na sebe sama a na přírodní zdroje do té doby nikým nevlastněné, které nalezne, přetvoří svou vlastní prací a poté věnuje druhým nebo je s nimi vymění.¹ Pevné vlastnické právo na sebe sama a zdroje, které člověk nalezne, přemění a dá či prodá, vede k vytvoření struktury vlastnictví, která je typická pro kapitalismus svobodného trhu. Ekonom tedy nemůže úplně analyzovat strukturu směny na svobodném trhu, aniž by vyložil teorii vlastnických práv, teorii ospravedlnění majetku, která by musela být ve společnosti založené na svobodném trhu přijímána.

¹ Rothbard, Murray N.: *Man, Economy, and State*, D. Van Nostrand, 1962.

Česky *Zásady ekonomie*, Liberální institut, 2005.

Viz dále Rothbard, Murray N.: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998. (Pozn. překl.)

V analýze svobodného trhu, kterou jsem provedl v knize *Man, Economy, and State*, jsme předpokládali, že nedochází k žádným útokům na majetek, ať již proto, že se všichni dobrovolně zdrží agrese, nebo proto, že na svobodném trhu existuje nějaká důsledná obrana, která je postačující k tomu, aby jakékoli takové agresí předešla. Ekonomové ale paradoxně a téměř bez rozdílu předpokládají, že trh musí být udržován svobodný za použití násilných a nesvobodných činností, stručně řečeno pomocí vládních institucí, které stojí mimo tržní vztahy.

Nabídka obranných služeb na svobodném trhu by byla v souladu s axiomem svobodné společnosti, tedy předpokladem, že nedochází k používání fyzické síly kromě obrany proti těm, kteří sílu používají a útočí na životy a majetek druhých. To by znamenalo vznik situace, kdy by zcela vymizel státní aparát a vláda, protože stát (na rozdíl od všech ostatních osob a institucí ve společnosti) nezískává své příjmy svobodně dohodnutou směnou, ale pomocí systému jednostranného donucení, které se nazývá „zdanění“. Obrana ve svobodné společnosti (včetně takových služeb na ochranu životů a majetků, jakými jsou policejní ochrana a soudní rozhodování) by proto musela být dodávána osobami nebo firmami, které (a) získaly své příjmy dobrovolně, a ne donucením a (b) neosobují si právo, tak jako to činí stát, na nucený monopol policejní nebo soudní ochrany. Pouze takovéto libertariánské poskytování obranných služeb by bylo slučitelné se svobodným trhem a svobodnou společností. Firmy poskytující obranu by si musely volně konkurovat a nepoužívat násilí proti nikomu, kdo na ně nezaútočí, přesně tak, jak to dělají ostatní firmy, které svobodný trh zásobují zbožím a službami. Služby poskytování obrany, podobně jako všechny ostatní služby, by musely být poskytovány trhem a pouze trhem.

Ti ekonomové a ostatní myslitelé, kteří hájí filozofii *laissez faire*, věří, že svoboda trhu by měla být udržována a že nesmí docházet k porušování vlastnických práv. Nicméně jsou pevně přesvědčeni, že služby obrany nemohou být nabízeny trhem a že obrana proti útokům na majetek musí být proto zajišťována mimo svobodný trh, za použití donucovací síly státu. Použitím této argumentace se však ocitají v neřešitelném rozporu, protože schvalují a obhajují masivní útok na

majetek, a to toutéž agenturou (státem), která má lidi proti takovýmto útokům chránit! To proto, že *laissez faire* vláda by nutně musela získávat své příjmy útokem na majetek, nazývaným zdanění, a násilím by si přisvojila monopolní výsadu na poskytování služeb obrany na určitém arbitrárně určeném teritoriu. Tito teoretikové *laissez faire* (ke kterým se v tomto bodě přidávají téměř všichni ostatní autoři) se snaží vysvobodit svou argumentaci z tohoto do očí bijícího protimluvu tvrzením, že by služby obrany v čisté podobě svobodného trhu poskytovány být nemohly, a že tedy ti, kteří si vysoce cení účinné obrany proti násilí, by se museli s existencí státu smířit (navzdory smutným zkušenostem z minulosti, kdy byl stát zdrojem ohromného násilí) jako s nutným zlem, které je k ochraně života a majetku nutné.

Zastánci *laissez faire* předkládají několik výhrad k systému poskytování bezpečnosti svobodným trhem. Jedna výhrada zní, že směna na svobodném trhu předpokládá existenci systému vlastnických práv a stát je potřeba proto, aby definoval a určoval strukturu takovýchto práv. Viděli jsme ale, že principy svobodné společnosti obsahují velmi jednoznačnou teorii vlastnických práv, a to vlastnictví sebe sama a vlastnictví přírodních zdrojů, které byly objeveny a přetvořeny prací člověka. Proto není zapotřebí žádného státu nebo podobné agentury, popírající principy trhu, aby definovala nebo určovala vlastnická práva. To může být a také bude učiněno za použití rozumu a prostřednictvím samotných tržních procesů. Jakákoli jiná určení a jakékoli jiné definice práv by byly zcela arbitrární a přičily by se principům svobodné společnosti.

Jedna z podobných teorií tvrdí, že obranu musí poskytovat stát kvůli jedinečnosti obrany jako nutného předpokladu činnosti trhu, jako funkce, bez které by tržní ekonomika nemohla existovat. Tento argument je ale *non sequitur*, který dokazuje až příliš mnoho. Jednalo se o omyl klasických ekonomů, kteří uvažovali o zboží a službách v kategoriích velkých tříd. Namísto toho moderní ekonomie ukazuje, že na služby musí být pohlíženo v kategoriích mezních jednotek. To proto, že všechny činnosti na trhu jsou marginální. Jestliže začneme uvažovat v celých třídách namísto v mezních jednotkách, objevíme nescíslné množství nutného, nepostradatelného zboží a služeb a všechny mohou být považovány za „předpoklady“

tržních činností. Není snad velmi zásadní věcí pro život každého člověka dostatek životního prostoru nebo potrava, oblečení či přístřeší? Může trh dlouho existovat bez těchto věcí? A co takový papír, který se stal základní rekvizitou pro činnost na trhu v komplexní moderní ekonomice? Musí být z tohoto důvodu všechno uvedené zboží a všechny uvedené služby poskytovány státem a pouze státem?

Zastánce *laissez faire* také předpokládá, že ve společnosti musí existovat jediný nucený monopol donucování a rozhodování, že musí například existovat jeden Nejvyšší soud, aby vydával konečná a nezpochybnitelná rozhodnutí. Zapomíná ale na to, že svět během své existence žil poměrně spokojeně bez jediného, konečného arbitra na celém svém obydleném povrchu. Argentinec například žije ve vztahu k občanu Uruguaye nebo Cejlonu ve stavu „anarchie“, ve stavu bezvlády. A přesto jednotliví obyvatelé těchto a jiných zemí žijí a společně obchodují, aniž by se dostávali do neřešitelných právních sporů, a to navzdory neexistenci společné vlády či vládce. Argentinec, který se domnívá, že byl nějakým způsobem poškozen například nějakým obyvatelem Cejlonu, přinese svou stížnost k argentinskému soudu a rozhodnutí argentinského soudu je uznáno soudy cejlonskými a zase naopak, v případě, že postiženou stranou je obywatel Cejlonu. I když je pravda, že jednotlivé národní státy vedly proti sobě nekonečné války, jednotliví občané různých zemí zvládli navzdory velmi odlišným právním systémům žít spolu harmonicky, bez toho, aby měli nad sebou jednu vládu. Jestliže mohou společně harmonicky žít a obchodovat obyvatelé severní Montany s obyvateli Saskatchewanu, aniž by k tomu potřebovali jednu vládu, mohou tak žít i občané severní a jižní Montany. Stručně řečeno, současné hranice států jsou ryze historické a arbitrární, a neexistuje tudíž žádná větší potřeba existence monopolní vlády nad občany jedné země, než jaká existuje potřeba monopolní vlády pro občany dvou rozdílných zemí.

V této souvislosti je ohromně zajímavé, že zatímco zastánci *laissez faire* by měli být z logiky své argumentace horoucími obhájci jediné, sjednocené světové vlády, takže by již nikdo nežil ve stavu „anarchie“ ve vztahu k někomu jinému, téměř nikdy se tak neděje. A jakmile člověk připustí, že jediná světová vláda nutná není, kde se pak logicky zastavit a připustit nutnost existence jednotlivých států?

Jestliže Kanada a Spojené státy mohou být odlišné státy, aniž by byly osočovány, že jsou ve stavu nepřipustné „anarchie“, proč by se také jih Spojených států nemohl oddělit od zbytku Spojených států? Stát New York od Spojených států? New York City od státu New York? Proč by se nemohl oddělit Manhattan? Každá městská část? Každý blok domů? Každý dům? Každý člověk? Jestliže se ale může oddělit od vlády každý člověk, dospěli jsme vlastně ke zcela svobodné společnosti, kde je obrana spolu se všemi ostatními službami poskytována svobodným trhem a kde přestal existovat stát útočící na majetek a životy obyvatel.

Úloha svobodně si konkurujících soudních systémů byla v západní historii ve skutečnosti mnohem důležitější, než se často připouští. Obchodní právo, námořní právo a velká část zvykového práva (*common law*) začaly být rozvíjeny soukromými konkurujícími si soudci, kteří byli vyhledáváni soudícími se lidmi pro své hluboké znalosti v posuzování té oblasti práva, jíž se daný skutek týkal.² Trhy v Champagne a velké trhy mezinárodního obchodu ve středověku měly možnost využívat služeb svobodně si konkurujících soudů a lidé mohli prokazovat přízeň těm, které považovali za nejspravedlivější a nejúčinnější.

Dovolte mi nyní podívat se poněkud podrobněji na to, jak by asi vypadal systém poskytování obrany na svobodném trhu. Musíme přiznat, že není možné dopředu předložit přesné institucionální podmínky na libovolném trhu, stejně jako před padesáti lety nebylo možné přesně předvídat dnešní strukturu v odvětví výroby televizorů. Můžeme ale postulovat způsob fungování systému policie a soudních služeb poskytovaných na svobodně konkurenčním trhu. S největší pravděpodobností by tyto služby byly prodávány ve formě dopředu placeného předplatného, kde by se určená cena platila pravidelně a služby by byly dodávány na požádání. Nepochybně by se objevilo mnoho konkurentů a každý by se snažil přilákat zákazníky pro své služby tím, že by svou efektivností a svým čestným chová-

² Viz Leoni, Bruno: *Freedom and the Law*, D. Van Nostrand, 1961.

Viz také Rothbard, Murray: „On Freedom and the Law“, *New Individualist Review*, zima 1962, str. 37–40.

ním usiloval o získání dobrého jména. Je samozřejmě možné, že by v některých oblastech mohla jedna agentura vytlačit z trhu všechny své konkurenty. To se ale nezdá pravděpodobné, když si uvědomíme, že neexistuje žádný teritoriální monopol a že efektivní firmy by mohly otvírat pobočky v ostatních oblastech. Je také pravděpodobné, že dodávky policejních a soudních služeb by byly prováděny pojišťovacími společnostmi, protože snížení zločinnosti na nejmenší možnou míru by bylo v jejich přímém zájmu.

Mezi časté výhrady k uskutečnitelnosti systému tržního poskytování bezpečnosti (jeho žádoucnost zde nepředstavuje problém) patří tato: Předpokládejme, že Jones si vybere obrannou agenturu X a Smith si vybere agenturu Y. (Budeme zjednodušeně předpokládat, že obranná agentura vládne jak policejní silou, tak i soudem nebo soudy, ačkoli ve skutečnosti by tyto dvě funkce mohly být bez problémů vykonávány rozdílnými firmami). Smith prohlásí, že byl Jonesem napaden nebo oloupen. Jones toto obvinění popírá. Jak bude v tomto případě vykonána spravedlnost?

Je zřejmé, že Smith vznese proti Jonesovi obvinění, podá proti němu žalobu u soudu a zahájí soudní řízení v systému práva firmy Y. Jones bude vyzván, aby se proti obvinění bránil, i když nemůže dojít k jeho předvedení silou, protože použití jakéhokoli druhu síly proti člověku, který dosud nebyl usvědčen ze spáchání zločinu, je samo o sobě útočným a kriminálním činem, který nemůže být v souladu s principy svobodné společnosti, jež jsme postulovali. Je-li Jones prohlášen za nevinného, nebo je-li označen za viníka a souhlasí se soudním rozhodnutím, nevzniká pak na této úrovni žádný problém a soudy Y určí přiměřené prostředky trestu.³ Co když ale Jones rozhodnutí soudu zpochybní? V tom případě může předložit případ buď svému soudnímu systému X, nebo přímo soukromému odvolacímu

³ Předpokládejme, že Smith, který je přesvědčen o Jonesově vině, „vezme zákon do svých rukou“ a nečeká na rozhodnutí soudu. Jak se vypořádat s touto situací? Samo o sobě by to bylo legitimní a nejednalo by se o aktivitu, jež by byla postižitelná jako zločin, protože žádný soud nebo agentura nemá ve svobodné společnosti právo používat k obraně sílu, která by převyšovala totéž právo jakéhokoli jednotlivce. Smith by pak ale musel čelit následkům

soudu, který by také působil v prostředí konkurence. Je nepochybné, že takových soudů by na trhu vzniklo mnoho, aby uspokojily vysokou potřebu takovýchto tribunálů. Existovalo by pravděpodobně pouze několik systémů odvolacích soudů a každý z nižších soudů by se honosil před svými zákazníky tím, že je členem těch systémů odvolacích soudů, které jsou známy svou efektivností a čestností. Rozhodnutí odvolacího soudu mohou být poté společností považována za závazná. Samozřejmě v základním zákonném ustanovení (*Law Code*) by byla zakotvena doložka, že rozhodnutí jakýchkoli dvou soudů bude považováno za závazné, tj. tato doložka bude určovat okamžik, ve kterém soudy budou moci provést opatření proti straně, jež byla prohlášena vinnou.⁴

Každý systém práva musí obsahovat nějakou mez, na které se společnost shoduje, mez, kterou končí právní procedura a začíná uplatňování trestu proti usvědčeným zločincům. Nevzniká ale potřeba existence jediného monopolního soudu jako instituce s konečnou rozhodovací pravomocí, a ani by tomu tak ve svobodné společnosti nemohlo být. Libertariánské základní ustanovení by například umožňovalo dvouúrovňový systém odvolání, protože vždy existují dvě protestující strany, navrhovatel a obžalovaný.

Další častou výhradou ke schopnosti fungování systému poskytování bezpečnosti je tato: Nemůže jedna nebo více obranných agentur zneužít svou útočnou sílu ke kriminálnímu chování? Krátce řečeno, nemůže soukromá policejní agentura použít svou sílu a napadnout

možného soudního obvinění a procesu vedeného Jonesem a sám by musel počítat s trestem, kdyby Jones byl shledán nevinným.

⁴ Základní zákonné ustanovení ryze svobodné společnosti by jednoduše stanovovalo libertariánský axiom: zákaz jakéhokoli násilí proti osobám nebo majetku druhých (s výjimkou obrany něčího života nebo majetku), kde je majetek definován jako vlastnictví sebe sama plus vlastnictví zdrojů, které člověk našel, přetvořil nebo koupil, popřípadě obdržel poté, co vlastnictví bylo již takto přetvořeno. Úlohou tohoto ustanovení by bylo popsat implikace tohoto axiomu (např. libertariánské oddíly v obchodním právu nebo zvykovém právu by byly přijaty, oddíly, které přidal stát, by byly vypuštěny). Ustanovení by bylo poté používáno v konkrétních případech soudci působícími na svobodném trhu a ti by se zavázali řídit se těmito ustanoveními.

ostatní nebo nemůže soukromý soud zosnovat tajná ujednání a vydávat podvodná rozhodnutí, a tak útočit na majetek a životy svých členů a poškozených, kteří se na něj obrátili? Obecně panuje silné přesvědčení, že ti, kdo navrhnou společnost bez státu, jsou tak naivní a věří, že v takovéto společnosti budou všichni lidé „dobří“ a nikdo nebude chtít zaútočit na svého souseda. Vůbec však není potřeba předpokládat takovou magickou či zázračnou změnu lidské povahy. Samozřejmě některé soukromé obranné agentury se změní v agentury kriminální, stejně jako někteří lidé se v současnosti stávají zločinci. Jde ale o to, že ve společnosti bez státu nebude existovat žádný systematický, zákonný způsob zločinu a agrese, žádný vládní aparát, jehož ovládnutí poskytuje monopolní výsadu provádět útok na životy a majetek druhých. Když existuje stát, pak takový zabudovaný mechanismus existuje, a sice donucovací moc uvalovat daně a nucený monopol účinné ochrany. V systému ryzí svobodné společnosti by bylo velmi obtížné, aby potenciálně zločinná policie nebo zločinné soudnictví získaly moc, protože by zde neexistoval organizovaný státní aparát, aby se moci zmocnil a aby ji používal jako prostředek vládnutí. Vytvořit takové prostředky *de novo* je velmi těžké a samozřejmě téměř nemožné. Podíváme-li se do historie, trvalo státním vládcům staletí, aby vytvořili fungující státní aparát. Navíc by společnost bez státu, založená na ryzím svobodném trhu, v sobě obsahovala zabudovaný systém „vah a protivah“, který by úspěch organizovaného zločinu učinil téměř nemožným. Mnoho se mluvilo o systému „vah a protivah“ v americkém systému, ale to, co zde existuje, lze jen stěží nazvat protiváhami, protože každá z institucí, která má plnit tuto úlohu, je agenturou ústřední vlády a nakonec i vládní strany, která vládu vytvořila. Systém „vah a protivah“ ve společnosti bez státu spočívá právě ve svobodném trhu, tj. v existenci svobodně si konkurujících policejních a soudních agentur, které by se asi rychle mobilizovaly, aby se postavily jakékoli agentuře stojící mimo zákon.

Je pravdou, že nemůže existovat žádná absolutní garance, že se ryzí tržní společnost nestane obětí organizované zločinnosti. Tento koncept společnosti bez státu je ale daleko spíše uskutečnitelný než skutečně utopická myšlenka přísně omezené vlády, myšlenka, která v historii nikdy nefungovala. Na tom také není nic překvapivého,

protože monopol na provádění agrese a záměrná absence protivah svobodného trhu, které jsou přímo zabudovány v konceptu státu, umožnily zpřetrhat všechny záruky, které do tohoto systému vkládali v dobré víře mnozí lidé. Nakonec je třeba si uvědomit, že nejhorší, k čemu by mohlo dojít, by bylo opětne ustavení státu. A protože stát je to, co máme nyní, experimentováním s myšlenkou společnosti bez státu nelze nic ztratit a bylo by možné pouze získat.

Mnozí ekonomové se staví proti myšlence poskytování obrany trhem z toho důvodu, že obrana je jedna z věcí spadajících do kategorie údajných „kolektivních statků“, které mohou být dodávány pouze státem. Tato mylná teorie byla již vyvrácena na jiných místech.⁵ Dva z mála ekonomů, kteří připustili možnost ryze tržní obrany, napsali:

„Kdyby pak jednotlivci byli ochotni platit dostatečně vysokou cenu, ochrana, obecné vzdělávání, kultura, armáda, námořnictvo, policie, školy a parky by mohly být placeny skrze individuální iniciativu, stejně tak jako jídlo, oblečení a automobily.“⁶

Hunter a Allen ve skutečnosti velmi podcenili schopnost soukromého sektoru poskytovat tyto služby, protože nucený monopol, který získává své příjmy v důsledku zevšeobecněného útlaku a donucení, a ne z dobrovolných plateb zákazníků, má sklon být evidentně méně efektivní než svobodně si konkurující soukromé podnikání, které dodává tyto služby. Zaplacená „cena“ by byla spíše velkým ziskem pro společnost a spotřebitele, než aby se jednalo o dodatečně uvalené náklady.

⁵ Rothbard, *op. cit.*, str. 883–86.

•••

Viz také např. Rothbard, Murray: „The Fallacy of the Public Sector“, v *Logic of Action II: Applications and Criticism from the Austrian School*, Edward Elgar, 1997, nebo Hoppe, Hans-Hermann: *Economics and Ethics of Private Property*, Kluwer, 1993 (Pozn. překl.)

⁶ Hunter, Merlin H. a Allen, Harry K.: *Principles of Public Finance*, Harper & Bros., 1940, str. 22.

Ryzí svobodný trh je tedy zcela neslučitelný s existencí státu, s existencí této instituce, která má údajně „bránit“ životy a majetek a která sama spočívá na jednostranném používání síly proti soukromému majetku – na daních. Na svobodném trhu by obrana proti násilí byla služba jako každá jiná, již lze získat od volně si konkurujících soukromých organizací. Jakékoli problémy, které v této oblasti nastanou, mohou být v praxi snadno řešeny pomocí tržního procesu, tedy téhož procesu, který již vyřešil nesčíslné množství organizačních problémů, jež byly mnohem komplikovanější. Ti ekonomové a zastánci *laissez faire*, minulí i současní, kteří se zastavili u nemožně utopického ideálu „omezené“ vlády, jsou uvězněni v hlubokém vnitřním rozporu. Tento rozpor některých zastánců *laissez faire* byl velmi jasně formulován britským politickým filozofem Auberonem Herbertem:

„A' přinutí B', aby s ním spolupracoval, nebo B' přinutí A'. V žádném případě nemůže platit, jak se tvrdí, že spolupráce může být zajištěna až tehdy, když jedna skupina přinutí jinou vytvořit stát. Kdyby to měla být pravda, co se pak stalo s naším systémem individualismu? A' polapil B' nebo B' polapil A' a přinutil ho zapojit se do systému, se kterým nesouhlasí, vyžaduje od něj služby a platby, které polapený nechce poskytovat, stal se tak vlastně jeho pánem – není tohle jen druh socialismu v omezené míře?... Věřím-li, že mínění každého jednotlivce, který se neprovinil agresí proti svému sousedu, je svrchované, co se týče jeho činností, a že to je základní kámen individualismu, popírám, že A' a B' mohou jít k C' a nutit ho vytvořit stát a vybírat od něj jisté platby a požadovat jisté služby ve jménu státu. A jdu ještě dále a tvrdím, že když jednáte tímto způsobem, najednou obhajujete stát, a tím i socialismus.“⁷

⁷ Herbert, Auberon a Levy, J. H.: *Taxation and Anarchism*, The Personal Rights Association, 1912, str. 2–3.

2. Úvod do problematiky státních zásahů

1. Druhy státních zásahů

Doposud jsme se zabývali svobodnou společností a svobodným trhem, kde je jakákoli obrana proti násilnému útoku na život a majetek lidí dodávána svobodně si konkurujícími obrannými agenturami na trhu, a nikoli státem. Hlavní úlohou této knihy je analyzovat dopady nejrůznějších druhů násilných intervencí na fungování společnosti a obzvláště na fungování trhu. Ve většině našich příkladů se budeme zabývat státem, protože stát je jedinou institucí, která se zabývá pravidelným používáním násilí ve velké rozsahu. Naše analýza pokryje všechny situace, kdy se jakýkoli jednotlivec nebo skupina dopouští násilného útoku. Je-li takovýto útok „legální“, nebo ne, není pro naše potřeby důležité, neboť se zabýváme praxeologickou, a nikoli právní analýzou.

Jednu z nejjasnějších analýz rozdílů mezi státem a trhem předložil Franz Oppenheimer. Ukázal, že existují dva základní způsoby uspokojování lidských potřeb: (1) výroba a dobrovolná směna s ostatními na trhu a (2) vyvlastnění bohatství druhých.¹ První způ-

¹ Člověk může dostat něco darem, ale to představuje jednostrannou činnost dárce a nepředstavuje činnost samotného obdarovaného.

sob nazývá Oppenheimer „ekonomické prostředky“ uspokojování potřeb a druhý způsob nazývá „politické prostředky“. Stát je výstižně definován jako „organizace politických prostředků“.²

K pojmenování jednotlivce nebo skupiny, kteří ve společnosti používají útočného násilí, je potřeba obecně použitelného názvu. Ty, kteří násilně zasahují do svobodných společenských nebo tržních vztahů, nazývejme *útočníky*. Tento termín budeme vztahovat na jakéhokoli jedince nebo skupinu, kteří iniciují násilný zásah do svobodného jednání lidí a soukromého majetku.

Jakých druhů těchto zásahů se může útočník dopustit? Lze rozlišit tři základní skupiny. Za prvé může útočník přikázat jednotlivci, aby dělal či nedělal jisté věci, přičemž se tyto činnosti týkají *pouze* osoby a majetku *daného* jedince. Stručně řečeno útočník omezuje užívání majetku člověka v situaci, kdy nedochází ke směně. Tuto situaci lze nazývat *autistická intervence*, protože jakýkoli příkaz dopadá pouze na jedince samotného. Za druhé může útočník vynutit násilnou *směnu* mezi jedincem a jím samotným nebo si od daného jedince vynutit „dar“ pro sebe samotného. V tomto případě budeme hovořit o *binární intervenci*, neboť je mezi dvěma lidmi (útočníkem a daným člověkem) ustaven hegemonický vztah. Za třetí může útočník přinutit ke směně *dvojici* subjektů nebo jim směnu zakázat. Tento případ nazveme *triangulární intervence*, neboť hegemonický vztah je ustaven mezi útočníkem a *dvojicí*, která směnu provádí nebo by ji potenciálně prováděla. Bez ohledu na to, o jak rozsáhlé

² „Existují dva zásadně odlišné způsoby, pomocí nichž je člověk usilující o živobytí nucen získávat nutné prostředky k uspokojení svých přání. Jsou jimi práce a loupež, vlastní práce a násilné vyvlastnění práce druhých... Navrhují... nazývat vlastní práci člověka a ekvivalentní směnu lidské práce za práci druhých lidí ‚ekonomické prostředky‘ uspokojování potřeb, zatímco jednostranné vyvlastnění práce druhých bude nazýváno ‚politické prostředky‘... Stát je organizací politických prostředků.“ Oppenheimer, Franz: *The State*, Vanguard Press, 1914, str. 24–27. Viz také Nock, Albert Jay: *Our Enemy, the State*, Caxton Printers, 1946, str. 59–62; Chodorov, Frank: *The Economics of Society, Government, and the State*, kopie rukopisu, 1946, str. 64 ff. Analýzu státu, který se zabývá permanentním dobýváním, lze nalézt na str. 13–16, 111–17, 136–40 ve stejném díle.

zásahy se jedná, lze je vždy rozložit na jednotkové dopady buď na jednotlivce, nebo dvojici jednotlivců.

Všechny tyto druhy zásahů jsou samozřejmě podskupinami *hegemonického* vztahu (vztahu ovládnutí a poslušnosti), který je v protikladu se smluvním vztahem, jenž je pro všechny vzájemně výhodný.

K autistickým intervencím dochází tehdy, když útočník k něčemu nutí člověka a ten za to nedostává na oplátku žádné zboží nebo služby. Ve velmi nesourodé skupině autistických intervencí najdeme: vraždu, přepadení nebo násilné vynucování nebo naopak zákaz jakéhokoli pozdravu, projevu či náboženských obřadů. I když je útočníkem stát, který vydává nařízení pro všechny lidi ve společnosti, toto nařízení je stále ve *své podstatě* autistickou intervencí, neboť mocenské vazby vedou od státu ke každému jednotlivci samostatně. K binární intervenci dochází tehdy, když útočník přinutí člověka, aby provedl směnu nebo jednostranný akt „darů“, a přesunul tak nějaké zboží nebo službu k útočníkovi. Příkladem binárních intervencí je loupežné přepadení nebo daně, stejně jako povinná vojenská služba nebo zmonopolizované soudní služby. Jestli mají binární hegemonické vztahy podobu nuceného „darů“ nebo nucené směny, nehraje ve skutečnosti rozhodující úlohu. Jediným rozdílem je jiný druh použitého násilí. Otročtví samozřejmě obvykle představuje nucenou *směnu*, protože otrokář musí svým otrokům zajišťovat obživu.

Je podivné, že autoři píší o politické ekonomii identifikují jako intervenci pouze třetí skupinu zásahů.³ Je pochopitelné, že analýza katalaktických⁴ problémů vedla ekonomy k tomu, že začali přehlížet širší praxeologické kategorie lidského jednání, jež leží mimo souvislosti peněžní směny. Přesto jsou ale součástí předmětu zkoumání praxeologie, a měly by být proto předmětem naší analýzy. Mnohem méně důvodů, které by opomenutí ze strany ekonomů ospravedlňo-

³ Při čtení jejich děl lze tento závěr pouze *vyvozovat*, nelze jej však nikde explicitně nalézt. Pokud víme, nikdo systematicky nekategorizoval nebo neanalyzoval různé druhy zásahů.

⁴ *Katalaxie* je „věda o směně“, jež je součástí obecnější vědy, zabývající se jednáním člověka – praxeologie. (Pozn. překl.)

valy, lze nalézt v případě skupiny *binárních* intervencí. Mnozí ekonomové, kteří se vydávají za zastánce „svobodného trhu“ a odpůrce zásahů do jeho fungování, mají obzvláště úzký pohled na myšlenky svobody a intervencí. Provádění binárních intervencí, jako je povinná vojenská služba nebo uvalení daní z příjmu, vůbec nepovažují za intervence ani za zasahování do fungování trhu. Za intervence považují pouze případy triangulárních intervencí, jako je např. regulace cen. Vymýšlí prapodivná schémata, ve kterých je trh považován za zcela „svobodný“ a nezdeformovaný, navzdory skutečnosti, že existuje zákonný systém uvalování daní. Daně (a vojsko) jsou ovšem placeny penězi, a tak vstupují nejen do katalaktických, ale také do širších, praxeologických úvah.⁵

Chce-li někdo vystopovat dopady intervencí, musí dát pozor na to, aby vzal do úvahy všechny vlivy – vlivy přímé i nepřímé. Je nemožné v prostoru, který nám dává tato kniha, vystopovat všechny dopady každého z téměř nekonečného množství rozličných způsobů, jimiž stát intervnuje, nicméně lze provést uspokojivou analýzu důležitých kategorií intervencí a následky každé z nich. Je třeba mít na paměti, že akty binární intervence mají konkrétní triangulární odrazy: daň z příjmu změni způsob směny mezi jednotlivci, která by bývala proběhla jinak. Navíc je třeba zvážit všechny dopady takového zásahu. Nestačí, abychom se např. při posuzování dopadů zdanění zabývali pouze analýzou „částečné rovnováhy“ a tuto analýzu striktně oddělovali od skutečnosti, že stát následně utrácí peníze, které z daní získal.

⁵ „Svoboda“ je v současnosti vnímána velmi omezeně. V politickém slovníku moderní Ameriky je svoboda často obhajována „levicově“ smýšlejícími jako protiklad autistických intervencí. Ti se však se zalíbením dívají na triangulární intervence. „Pravicově“ orientovaní se na druhé straně ostře staví proti triangulárním intervencím, ale mají sklon zastávat se autistických intervencí (nebo k nim zůstávají lhostejní). Postoj obou skupin k binárním intervencím je ale nejednoznačný.

2. Přímé dopady intervencí na užitek

a. Intervence a konflikt

Prvním krokem analýzy intervencí je srovnání jejich *přímých* dopadů na užitek účastníků se situací, kdy existuje svobodná společnost. Je-li lidem ponechána svoboda jednat, budou tak činit vždy takovým způsobem, který dle jejich názoru maximalizuje jejich užitek, tj. dostane je na nejvyšší možnou pozici na jejich hodnotových škálách. Jejich *ex ante* užitek bude maximální, chápeme-li „užitek“ jako ordinální, a nikoli kardinální veličinu. K jakémukoli jednání, k jakékoli směně, jež se uskutečňuje na svobodném trhu, nebo obecněji řečeno ve svobodné společnosti, dochází kvůli očekávanému zisku každé ze zúčastněných stran. Rozhodneme-li se použít termín „společnost“, abychom obsáhli *všechny* transakce, ke kterým dobrovolná směna jednotlivců vedla, můžeme říci, že svobodný trh „maximalizuje“ společenský užitek, neboť užitek každého roste. Musíme být ale opatrní, abychom nevytvořili ze „společnosti“ nějakou reálnou entitu, tj. něco jiného než uskupení jednotlivců.

Násilný zásah na druhé straně znamená sám o sobě, že jeden člověk nebo několik lidí je přinuceno dělat něco, co by jinak nedělali, kdyby k intervenci bývalo nedošlo. Člověk, který je útočníkem nucen něco říkat či neříkat, nebo útočníkem nucen s ním či s někým jiným uskutečnit či neuskutečnit určitou směnu, se k tomu uchyluje pod hrozbou násilí. Člověku, který z toho důvodu mění své chování, tak klesá jeho užitek z dané činnosti. Jakákoli intervence, ať již se jedná o intervenci autistickou, binární či triangulární, způsobuje pokles užítka dotčených lidí. Jedná-li se o autistickou nebo binární intervenci, trápí všichni lidé, jedná-li se o intervenci triangulární, ztrácí přinejmenším jeden, ale někdy také oba z dvojice potenciálních účastníků směny.

Komu ale na druhou stranu roste *ex ante* užitek? Zcela zřejmě útočníkovi, který by jinak byl býval nikdy neintervenoval. Získává buď materiální výhody na úkor ostatních lidí, což je případ binární intervence, nebo získává uspokojení z toho, že zasahuje do života

ostatních, což je případ intervencí autistických nebo triangulárních.

Všechny způsoby intervence mají jedno společné. Na rozdíl od situace na svobodném trhu způsobují, že jedna skupina lidí získává *na úkor* ostatních. V případě binární intervence jsou zisky a ztráty „hmatatelné“ v podobě materiálních statků a služeb. Při ostatních způsobech intervencí vyjadřují zisky nehmatatelné uspokojení a ztráta spočívá ve skutečnosti, že člověk je nucen vykonávat méně uspokojující (ne-li vyloženě bolestivé) činnosti.

Předtím, než se vyvinula ekonomická věda, se lidé domnívali, že jak směna, tak i trh vždy obohacují jednu stranu na úkor ostatních. Toto přesvědčení stálo u kořenů merkantilistického pohledu na trh. Ekonomové ukázali, že se jedná o omyl, neboť na trhu získávají *obě* strany směny. Na trhu proto nemůže docházet k ničemu takovému, jako je *vykořisťování*. Teze o konfliktu zájmů *je* ale platná vždy, když stát nebo jakákoli jiná instituce zasahuje do fungování trhu. Je to proto, že útočník poté získává pouze na úkor subjektů, jimž se snižuje užitek. Na trhu vždy vládne harmonie. Jakmile ale dojde k intervenci, vzniká konflikt, neboť každý se bude účastnit boje a bude se snažit stát se tím, kdo skuteční čistý zisk a vyhne se čisté ztrátě. Bude usilovat o to, aby se stal součástí skupiny útočníků a nebyl jen jednou z obětí.

Stalo se módou tvrdit, že „konzervativci“ jako např. John C. Calhoun „anticipovali“ marxistickou teorii třídního vykořisťování. Marxistická teorie ovšem mylně tvrdí, že na trhu existují „třídy“, jejichž zájmy se střetávají a jsou v rozporu. Calhounův postřeh byl téměř opačný. Calhoun viděl, že to byly intervence státu, které *samy o sobě* „třídy“ a konflikt vytvořily.⁶ Tuto skutečnost vnímal obzvláště v případě binárních intervencí – *zdanění*. Bylo to proto, že viděl,

⁶ Namísto označení „třídy“ by byl vhodnější termín „kasty“. Třídy představují jakékoli skupiny jednotek s jistou společnou vlastností. Není důvod k tomu, aby byl mezi nimi konflikt. Musí třída mužů, kteří se jmenují Jonesové, mít nutně konflikt s třídou mužů, kteří se jmenují Smithové? *Kasty* jsou na druhé straně skupiny vytvořené státem, z nichž každá má svá privilegia a úlohy vytvořené násilím. *Kasty* jsou mezi sebou nutně v konfliktu, neboť některé z nich jsou vytvořeny k tomu, aby vládly ostatním.

že výnosy z daní jsou použity a utraceny způsobem, kdy někteří lidé v komunitě musí být čistými daňovými plátcí, zatímco ostatní jsou čistými příjemci. Calhoun definoval druhou skupinu jako „vládnoucí třídu“ vykořisťovatelů a první skupinu jako „ovládané“ nebo vykořisťované. Takovéto rozdělení je poměrně přesvědčivé. Calhoun skvěle ve své analýze pokračoval:

„Relativně malá skupina těch, kdo stát zastupují a kdo jsou jeho zaměstnanci, tvoří tu část komunity, která je složena výlučně z příjemců daňových výnosů. Jakoukoliv částku odebranou komunitě formou daní dostává, neztratí-li se někde, tato skupina v podobě výdajů nebo výplat. Tyto dvě věci, výdaje a zdanění, představují fiskální činnost vlády. Jdou ruku v ruce. Co je na jedné straně komunitě sebráno ve jménu daní, je převedeno té části komunity, která patří mezi příjemce těchto prostředků formou výplat. Protože ale příjemci představují pouze část komunity, vyplývá z toho, dáme-li obě části fiskálního procesu dohromady, že tento proces musí na plátce daní a příjemce daňových výnosů dopadat nerovnoměrně. Nemůže to být jinak. To by bylo možné pouze tehdy, kdyby vše, co je od každého jednotlivce formou daní vybráno, mu bylo formou výplat zase vráceno, což by celý tento proces činilo bezcenným a absurdním...

Situace vypadá tedy nutně tak, že nějaká část komunity musí platit větší daně, než kolik prostředků dostává zpět, zatímco druhá část dostává více, než na daních zaplatí. Díváme-li se na celý proces jako na celek, je tedy zjevné, že daně musí být vlastně dary pro tu část komunity, která získává více výdajů, než platí na daních, zatímco druzí, kteří platí na daních více, než poté dostávají, platí skutečné daně – tj. jedná se o zátěž, a nikoli dar. Tento důsledek je nevyhnutelný. Plyne z podstaty tohoto procesu, ať by daně byly jakkoli rovnoměrně uvaleny...

Nutným výsledkem nerovnoměrné fiskální činnosti vlády je rozdělení komunity do dvou tříd: jedné, jež se skládá z těch, kteří skutečně daně platí, a samozřejmě tak výlučně nesou břímě podpory vlády, a druhé, složené z těch, kteří jsou prostřednictvím výdajů příjemci daňových výnosů a kteří jsou ve skutečnosti vládou podporováni. Jinými slovy řečeno, nerovnoměrná fiskální činnost vlády rozděluje komunitu na plátce daní a spotřebitele daní.

Důsledkem toho je, že jsou tyto skupiny z hlediska fiskální činnosti vlády a celé politiky, která je s ní spojená, postaveny do antagonistických vztahů. Čím větší jsou totiž daně a vládní výdaje, tím větší jsou zisky jedněch a ztráty druhých a vice versa...⁷

Princip rozdělení na „vládnoucí“ a „ovládané“ lze použít také v případě ostatních druhů státních zásahů. Calhoun ale dělá dobře, že se soustřeďuje na daně a fiskální politiku, protože jsou to právě daně, které dodávají zdroje pro výdaje státu, jenž pak může provádět nepřeborné množství jiných aktů intervence.

Všechny státní zásahy spočívají v zásadě v provádění binární intervence zdanění. I kdyby stát nezasahoval nikde jinde, zdanění by zůstalo. Jelikož slovo „společenský“ lze použít pouze tehdy, odkazujeme-li na každého jedince, jehož se daná skutečnost týká, je zřejmé, že zatímco svobodný trh maximalizuje společenský užitek, žádná činnost státu nemůže nikdy zvýšit společenský užitek. Pro svobodný trh je nutně typická harmonie a všestranná výhodnost, státní zásahy se naopak vyznačují konfliktem kast, násilím a vykořisťováním.

⁷ Calhoun, John C.: *A Disquisition on Government*, Liberal Arts Press, 1953, str. 16–18. Calhoun ovšem nechápal podstatu harmonie zájmů na svobodném trhu.

b. Demokracie a dobrovolnost

Lze namítnout, že všechny tyto formy intervencí nejsou ve skutečnosti používáním násilí, ale jsou „dobrovolné“, neboť v demokracii jsou podporovány většinou lidí. Tato podpora však není nijak horečná, ale obvykle pasivní, odevzdaná a apatická, ať je stát demokracií, nebo ne.⁸

V demokracii může být o těch, kteří nehlasují, stěží řečeno, že vládnoucí skupinu podporují. Totéž lze říci o těch, kteří jsou na straně poražených. Dokonce i ti, kdo hlasovali pro vítěze, tak mohli činit pouze proto, že volili „menší ze dvou zel“. Zajímavou otázkou je, proč vůbec musí lidé hlasovat o *nějakém* zlu? Tyto pojmy nikdy nepoužívají lidé, kteří se sami za sebe svobodně rozhodují nebo když nakupují na svobodném trhu nějaké zboží. Když si někdo kupuje nový oblek nebo ledničku, nikdy nepřemýšlí o tom, že by nakupoval nějaké „zlo“, ať již menší či větší. V těchto případech lidé o věcech, které nakupují, přemýšlejí jako o „zboží“, které jim přináší užitek, a nikoli tak, že odevzdaně nakupují menší zlo. Je nutné si uvědomit, že veřejnost nemá nikdy možnost hlasovat o samotném státním systému. Lidé jsou polapeni v systému, v němž je jejich útlak nevyhnutelný.⁹

⁸ Profesor Lindsay Rogers výstižně napsal o problematice veřejného mínění toto: „Předtím, než Velká Británie zavedla v roce 1939 povinnou vojenskou službu, bylo pro ni pouze 39 procent voličů. Týden poté, co byl přijat zákon o povinné vojenské službě, ukázal výzkum veřejného mínění, že 58 procent voličů tento zákon schvaluje. Mnohé výzkumy ve Spojených státech ukázaly podobný nárůst podpory politiky, jakmile byla přeměněna v zákon nebo prezidentské nařízení.“ Lindsay, Rogers: „The Mind of America' to the Fourth Decimal Place“, *The Reporter*, 30. června 1955, str. 44.

⁹ Takový útlak by existoval i v *nejpřímějších* demokraciích. V republikách založených na zastupitelské demokracii je útlak obsažen dvojnásob. Lidé zde nikdy nemají příležitost hlasovat o konkrétních problémech, ale pouze o lidech, kteří jim vládnou. Mohou tyto lidi pouze odmítnout, a to pouze ve velmi dlouhých intervalech. Mají-li kandidáti na všechny záležitosti stejný pohled, nemůže veřejnost odmítnutím některých z nich způsobit jakoukoli zásadní změnu.

Ať už je tomu jakkoli, *všechny* státy jsou, jak jsme řekli, podporovány většinou, vyjádřenou buď prostřednictvím demokratického hlasování, nebo jinak. Proti odhodlanému odporu většiny by jinak nemohly dlouho vykonávat moc. Tato podpora uplatňování násilí ale může jednoduše vyjadřovat apatii. Možná kvůli odevzdanému přesvědčení, že stát je trvalá, i když nevíтанá neměnná součást přírody. Všimněme si v této souvislosti rčení: „Nic není jistější než smrt a daně.“

Ponecháme-li ale všechny tyto skutečnosti stranou a připustíme-li, že stát může být nadšeně podporován většinou, stále jsme nepotvrdili jeho dobrovolný charakter. Je to proto, že většina není společnost, většina nejsou všichni. Utlačuje-li většina menšinu, jedná se stále o útlak.

Protože státy existují a jsou přijímány po generace a staletí, nelze jinak než učinit závěr, že většinu tvoří přinejmenším pasivní zastánci států, neboť žádná menšina nemůže dlouhodobě vládnout nepřátelsky naladěné aktivní většině. V jistém smyslu je proto *každá* tyranie tyraníí většiny, bez ohledu na formální struktury vlády.^{10, 11} To

¹⁰ Často se říká, že v „moderních“ podmínkách existence ničivých zbraní atd. *může* menšina trvale tyranizovat většinu. To ovšem přehlíží skutečnost, že tyto zbraně mohou být drženy také většinou nebo že část menšiny se může vzbouřit. Lidé si často například neuvědomují naprostou absurdnost velmi rozšířené myšlenky, že pár milionů může tyranizovat několik set milionů *aktivních* odpůrců. David Hume je autorem následující hluboké myšlenky: „Není nic překvapivějšího... než snadnost, s jakou je množství lidí ovládáno pouze několika lidmi, a implicitní podvolení se, kterým lidé podřizují své vlastní smýšlení a touhy svým vládcům. Zkoumáme-li, jakými prostředky je tohoto divu dosaženo, vidíme, že vládce nepodporuje nic jiného než mínění lidí, neboť moc je vždy na straně ovládaných. Vlády jsou proto založeny na mínění lidí. Tato zásada platí i pro ty nejdespotičtější a nejmilitantnější vlády...“, Hume, David: *Essays, Literary, Moral and Political*, Londýn, str. 23, rok neuveden.

Viz také Boétie, Étienne de la: *Anti-Dictator*, Columbia University Press, 1942, str. 8–9.

Pojednání o analýze jednotlivých druhů mínění lidí, která stát podporuje, aby si získal přízeň veřejnosti, lze nalézt v Jouvenel, Bertrand de: *On Power*, Viking Press, 1949.

ovšem nemění náš analytický závěr, že konflikt a útlak jsou spjaty se státem. Konflikt a útlak existují bez ohledu na to, kolik lidí utlačuje lidi jiné.¹²

c. Užitek a odpor proti napadení

Proti naší komparativní ekonomické analýze svobodného trhu a státu z pohledu blahobytu lze namítat, že když obranné agentury zabrání útočníkovi v útoku na majetek jiného člověka, prospívají vlastníkovu majetku na úkor *ztráty užítka* potenciálního útočníka. Neobsahuje svobodný trh *také* zisk jednoho na úkor ztráty užítka ostatních (i když tito ostatní jsou útočníci), pokud obranné agentury vynucují práva na svobodném trhu?

Při odpovědi na tuto otázku je třeba nejprve připomenout, že svobodný trh je společnost, ve které všichni směřují dobrovolně. Nejlépe to lze chápat jako situaci, kdy se nikdo nesnaží útočit na druhého člověka nebo jeho majetek. V tomto případě je zřejmé, že na svobodném trhu je maximalizován užitek všech. Obranné agentury se stanou nezbytnými pouze jako obrana proti útokům na fungování tohoto trhu. Tím, kdo způsobuje lidem ztráty, je ale útočník, *nikoliv* existence obranných agentur. Obranná agentura existující při absenci útočníků by byla jednoduše dobrovolně vytvořeným pojištěním proti útoku. Existence obranné agentury *neporušuje* princip maximálního užítka, nýbrž stále odráží vzájemný prospěch všech zúčastněných. Konflikt vzniká pouze kvůli útočníkovi. Řekněme, že útočník páchá agresivní akt proti Smithovi, čímž Smitha poškozuje a sám získává. Obranná agentura, která přijde Smithovi na pomoc, samo-

•••

Základní myšlenky Étienna de la Boétie a analýzu jeho úlohy ve vývoji světového libertariánského myšlení lze najít ve studii Šíma, Josef: „Trh je schopen zabezpečit... i obranu a spravedlnost“ v Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999, str. 25–28. (Pozn. překl.)

11 Tato analýza většinové podpory platí pro jakoukoli intervenci trvalejšího charakteru, jež je prováděna zřetelně a otevřeně, ať již jsou tyto skupiny označeny za „státy“, nebo ne.

12 Viz Calhoun, *op. cit.*, str. 14, 18–19, 23–33.

zřejmě snižuje útočnickův užitek. Činí tak ale pouze proto, aby bránila Smithově újmě. Pomáhá maximalizovat užitek těm, kteří nejsou útočníky. *Princip* konfliktu a ztráty užitku *nebyl* zaveden existencí obranné agentury, nýbrž existencí útočnicka. Stále proto platí, že na svobodném trhu je maximalizován užitek všech. Jakmile však dojde ve společnosti k násilným zásahům, nakazí se společnost konflikty a vykořisťováním člověka člověkem.

d. Argument závisti

Další výhrada říká, že svobodný trh ve skutečnosti nezvyšuje užitek všech jednotlivců, neboť někteří mohou být tak zničeni závistí z úspěchu ostatních, že v konečném důsledku utrpí ztrátu užitku. Hypotetickými užítky, jež nejsou spjaty s konkrétním jednáním, se ale nemůžeme zabývat. Jako *praxeologové* se můžeme zabývat pouze užítky, které lze vyvodit z konkrétního jednání lidských bytostí.¹³ Lidská „závist“, jež není zhmotněná v nějakém jednání, se stává z praxeologického pohledu ryzí smyšlenkou. Vše, co víme, je, že se člověk účastnil směny na svobodném trhu a do té míry z něj měl prospěch. Jakým způsobem vnímá směnu, kterou uskutečnili *ostatní*, nelze demonstrovat, pokud nespáchá násilný čin. I když publikuje pamflet, ve kterém tuto směnu odsoudí, nemáme žádný pevný důkaz, že se nejedná o vtip nebo záměrnou lež.

e. Užitek *ex post*

Viděli jsme, že jednotlivci na svobodném trhu maximalizují svůj *ex ante* užitek a že přímým důsledkem útoku je, že k nárůstu užitku útočnicka dochází na úkor ztráty užitku jeho oběti. Co ale můžeme

¹³ Na jiném místě jsme pojmenovali tento koncept „demonstrováné preference“, vystopovali jeho historii a provedli kritiku konkurenčních konceptů. Viz Rothbard, Murray: „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics“ v Sennholz, Mary (ed.): *On Freedom and Free Enterprise*, D. Van Nostrand, 1956, str.224 a následující. (Citované dílo tvoří oddíl I této publikace – pozn. překl.)

říci o užitku *ex post*? Lidé mohou v okamžiku svého rozhodování očekávat, že získají, ale získají nakonec i ve skutečnosti? Zbytek této knihy se bude většinou zabývat analýzou toho, co lze nazvat „nepřímé“ důsledky trhu nebo státních intervencí, což výše uvedenou přímou analýzu doplní. Budeme se zabývat řetězci následků, jež lze pochopit pouze studiem, neboť nejsou ihned pouhým okem viditelné.

Na cestě od *ante* k *post* může vždy dojít k omylu, nicméně svobodný trh je konstruován tak, že tento omyl je omezen na minimum. Na prvním místě zde existuje rychle fungující a snadno pochopitelný test, který říká podnikateli, stejně jako příjemci důchodu, zda uspěl či neuspěl v úloze uspokojování přání spotřebitelů. Pro podnikatele, který nese hlavní břímě přizpůsobování se nejistým přáním spotřebitelů, je tento test velmi rychlý a zaručený – zisk či ztráta. Vysoké zisky jsou znakem toho, že učiněná rozhodnutí byla správná. Ztráty informují o opaku. Ztráty a zisky tedy podněcují rychlé přizpůsobení se požadavkům spotřebitelů a zároveň tím vykonávají funkci přesunu peněz z rukou špatných podnikatelů do rukou podnikatelů dobrých. Skutečnost, že dobří podnikatelé prosperují a navyšují svůj kapitál a špatní jsou vytlačováni, zajišťuje nejhladší možné tržní přizpůsobení měnícím se podmínkám. Podobně, i když v menší míře, se v souladu se snahou svých vlastníků o dosažení vyšších příjmů pohybují i faktory půdy a práce, kdy produktivnější faktory jsou odpovídajícím způsobem odměněny.

I spotřebitelé podstupují na trhu podnikatelské riziko. Mnozí kritikové trhu jsou sice ochotni přiznat odbornou znalost kapitalistům-podnikatelům, ale nařikají nad převažující ignorancí spotřebitelů, která jim brání v dosažení užitku *ex post*, který *ex ante* očekávali. Typickým příkladem je Wesley C. Mitchell, který pojmenoval jeden ze svých slavných esejů „Chabé umění utrácet peníze“. Profesor Ludwig von Mises trefně ukázal na paradoxní pozici tolika „progressivců“, kteří zastávají názor, že spotřebitelé jsou příliš hloupí a nekompetentní, aby mohli inteligentně nakupovat výrobky, zatímco ve stejném okamžiku propagují přednosti demokracie, kde titíž lidé dávají hlasy politikům, jež neznají, a rozhodují tím o různých veřejných politikách, kterým mohou stěžít rozumět.

Pravda je ve skutečnosti přesně opačná, než tvrdí populární ideologie. Spotřebitelé nejsou vševědoucí, mají však přímé způsoby získávání znalostí. Představme si, že si koupí jistý druh jídla k snídani a ta jim nechutná. Je-li tomu tak, pak si ji už víckrát nekoupí. Nebo si koupí jistý druh automobilu a s ním jsou spokojeni. A tak si takový automobil koupí příště znovu. V obou případech se podělí se svými přáteli o nově získanou zkušenost. Jiní spotřebitelé zase podporují organizace, které provádějí spotřebitelské testy, prostřednictvím nichž pak dopředu mohou varovat před nákupem, nebo jej naopak doporučovat. Ve všech těchto případech ale mají spotřebitelé k dispozici přímý test výsledků, jenž vede jejich rozhodování. Firma, která uspokojuje přání zákazníků, tak může prosperovat, zatímco firma, které se to nedaří, své podnikání opouští.

Oproti tomu má hlasování o politicích a o uskutečňovaných veřejných politikách zcela odlišnou povahu. V tomto případě neexistuje žádný přímý test posouzení správnosti rozhodnutí či omylu, není zde ani žádný zisk či ztráta, ani spotřeba, jež by přinášela požitek nebo neuspokojení. Aby bylo možné pochopit důsledky, a to obzvláště nepřímé důsledky vládního rozhodování, je nutné porozumět komplexnímu řetězci praxeologického uvažování, jež bude obsaženo v této publikaci. Velmi málo voličů má schopnost nebo zájem podstoupit takovou cestu, a to obzvláště, jak poznamenal Schumpeter, jedná-li se o politiku. Skutečnost, že v politických situacích má každý člověk pouze nepatrný vliv na konečný výsledek, spolu se zdánlivou vzdáleností politických událostí totiž zbavuje lidi zájmu o politické problémy a debaty.¹⁴ Jelikož voliči nemají přímý test úspěchu či neúspěchu, mají tendenci se obracet nikoli k těm politikům, jejichž opatření mají nejlepší šanci na úspěch, ale k těm, kteří mají nejlepší schopnost „prodat“ svou propagandu. Nepochopí-li logický řetěz deduktivních úvah, nebude průměrný volič nikdy schopen objevit omyly, jež politik u moci činí. Předpokládejme napří-

¹⁴ Schumpeter, Joseph A.: *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper & Bros., 1942, str. 258–60. Viz také Downs, Anthony: „An Economic Theory of Political Action in a Democracy“, *Journal of Political Economy*, duben 1957, str. 135–50.

klad, že vláda způsobí inflaci, tj. zvýšení nabídky peněz, a tím způsobí nevyhnutelný nárůst cen. Vláda může začít obviňovat z cenového růstu zlé spekulanty nebo obchodníky na černém trhu z cizích zemí a pokud veřejnost nebude znát ekonomii, nebude schopna rozpoznat falešné argumenty, jež politici předkládají.

Je ironické, že ti autoři, kteří si stěžují na nástrahy a vábení reklamy, nesměřují svou kritiku na reklamu politických kampaní, kde by jejich obavy byly na místě. Schumpeter v této souvislosti říká:

„Ani obrázek té nejpohlednější dívky, jaká kdy žila, nedokáže v dlouhém období udržet prodej špatných cigaret. V případě politického rozhodování ale nemáme žádnou stejně efektivní záruku. Mnohá rozhodnutí osudového významu jsou ze své podstaty taková, že veřejnost s nimi nemůže ve svém volném čase a při vynaložení malých nákladů experimentovat. I kdyby to ale možné bylo, jejich posouzení není zpravidla tak jednoduché, jako tomu bylo v případě cigaret, neboť jejich důsledky se dají mnohem hůře interpretovat.“¹⁵

Lze namítnout, že zatímco průměrný volič nemusí být kompetentní činit rozhodnutí týkající se veřejných politik, k jejichž posouzení je třeba pochopit řetězec praxeologického uvažování, zvolit si experty – politiky nebo byrokraty, kteří v dané záležitosti rozhodnou, kompetentní je, stejně jako si své experty a poradce lidé vybírají v řadě jiných odvětví. Je ovšem třeba si uvědomit, že v případě vlády jednotlivec postrádá přímý, osobní test úspěchu nebo neúspěchu činnosti svého najatého experta, test, jaký má k dispozici na trhu. Na trhu mají jednotlivci sklon podporovat ty experty, jejichž rady se ukázaly být nejuspěšnější. Dobří lékaři nebo právníci sklízíjí na svobodném trhu úspěch, zatímco špatní jsou neúspěšní. Soukromě najatý expert má úspěch odpovídající míře, v jaké se mu podaří své schopnosti prokázat. Ve vládě ale neexistuje konkrétní test

¹⁵ Schumpeter, *op. cit.*, str. 263.

expertova úspěchu. Při neexistenci takového testu nelze nalézt způsob, jakým by mohl volič měřit úroveň experta, o němž musí hlasovat. Tento problém je v moderních volbách, kdy se kandidáti shodnou na všech zásadních otázkách, ještě zvětšen. Protože problémy *jsou* koneckonců přístupné posuzování, *může* se volič, když si to přeje a má na to schopnosti, s danými problémy seznámit a rozhodnout o nich. Co však může volič, byť sebeinteligentnější, vědět o skutečných expertních schopnostech jednotlivých kandidátů, obzvláště tehdy, když se volby vyhýbají v podstatě všem zásadním otázkám? Volič je potom nucen rozhodnout se pouze dle ryze navenek prezentované, na odiv vystavované „osobnosti“ nebo image kandidátů. Výsledkem je, že hlasování pouze o kandidátech činí výsledek ještě méně racionálním, než by ho činilo masové hlasování o jednotlivých problémech.

Sama vláda navíc obsahuje zabudované mechanismy, jež vedou ke špatným volbám expertů a úředníků. Je to proto, že politik i vládní expert získává odměnu nikoli z peněz získaných za službu, jež by někdo dobrovolně nakoupil na trhu, ale z povinně placených odvodů uvalených na obyvatelstvo. Tito úředníci proto zcela postrádají peněžní motivace k tomu, aby se o veřejnost *starali* a svou práci vykonávali řádně a kompetentně. A co více, zásadní kritérium „schopnosti“ je ve vládě velmi odlišné od toho, které platí na trhu. Na trhu jsou nejschopnější ti, kteří jsou nejvíce schopni sloužit spotřebitelům. Ve vládě jsou to ti, kteří se nejvíce vyznají v útlaku, a ti nejobratnější při vymýšlení demagogických provolání směrem k voličské veřejnosti.

Další zásadní rozdíl mezi jednáním na trhu a demokratickým hlasováním je tento: Volič má např. pouhou 1/50 miliontinu hlasu při vybírání mezi svými potenciálními vládci, kteří budou ale činit rozhodnutí, která zásadním způsobem ovlivňují jeho život, a to nekontrolovaně a neomezeně až do příštích voleb. Na trhu má člověk na druhou stranu zcela suverénní moc činit rozhodnutí týkající se jeho osoby a jeho majetku, a nikoli pouhou 1/50 miliontinu hlasu. Jednotlivec na trhu neustále prostřednictvím neomezeného rozhodování o svém majetku demonstruje svou vůli koupit, nebo nekoupit, prodat či neprodat. Volič při hlasování pro nějakého konkrétního kan-

didáta demonstruje pouze relativní preferenci pro jednoho ze dvou potenciálních vládců. Musí tak učinit, aniž by opustil rámec násilného pravidla, že *jeden* z těchto mužů mu po dobu několika následujících let bude vládnout, ať už hlasuje, nebo ne.¹⁶

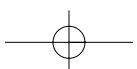
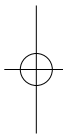
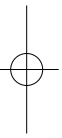
Viděli jsme, že svobodný trh obsahuje funkční a účinný mechanismus přeměny očekávaného *ex ante* užítku v jeho uskutečnění *ex post*. Svobodný trh vždy také maximalizuje *ex ante* společenský užitek. Oproti tomu při politických aktivitách žádný takový mechanismus neexistuje. Politický proces ze své podstaty vede k odkládání a maření uskutečnění jakýchkoli očekávaných zisků. Rozdíl mezi *ex post* zisky dosaženými prostřednictvím státu a prostřednictvím trhu je navíc ještě větší. Je tomu tak proto, že každý státní zásah má takové *nepřímé* důsledky, které učiní celkový dopad tohoto zásahu horší i v očích mnoha jeho původních obhájců.

Shrneme-li, svobodný trh vždy prospívá každému účastníku a maximalizuje *ex ante* společenský užitek. Má také tendenci činit tak *ex post*, neboť způsobuje rychlou přeměnu očekávání v jeho reálné naplnění. Dochází-li k intervenci, získává přímo jedna skupina na úkor druhé, a proto nemůže docházet ke zvýšení společenského užítku. Dosahování cílů je bráněno, místo aby bylo ulehčeno. A jak uvidíme dále, nepřímé důsledky jsou takové, že mnozí z těch, co intervenci provádějí, budou muset čelit ztrátě užítku *ex post*. Zbytek této práce je z velké části věnován odhalování nepřímých důsledků nejrůznějších druhů státních intervencí.

¹⁶ Další diskusi o těchto věcech lze nalézt v Rothbard: *Man, Economy, and State*, str. 773–776.

V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 630–634. (Pozn. překl.)

3. Triangulární intervence

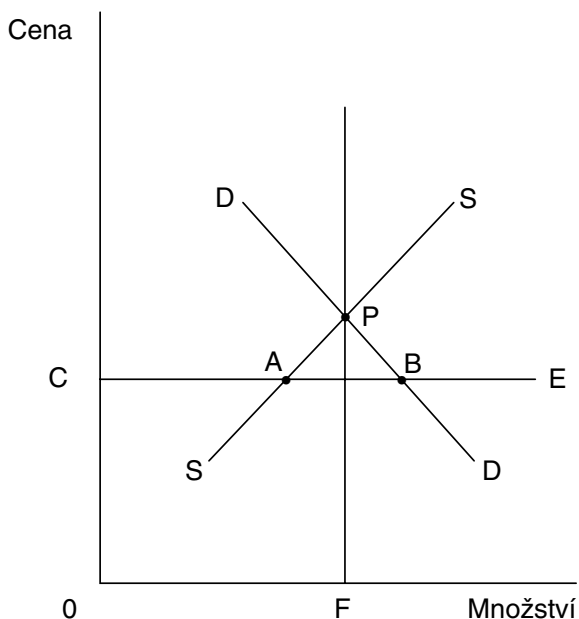
K triangulárním intervencím dochází, jak jsme uvedli, tehdy, když útočník přiměje dvojici lidí uskutečnit směnu, nebo jim naopak v jejím uskutečnění brání. Útočník tedy může zakázat prodej jistého produktu nebo může zakázat prodej nad či pod jistou cenou. Triangulární intervence lze proto rozdělit na dva druhy: *regulaci cen*, která se zabývá podmínkami směny, a *regulaci výrobku*, která se zabývá charakteristikami výrobku nebo výrobce. Regulace cen bude mít odraz ve výrobě a regulace výrobku zase v cenách, ale tyto dva druhy státních zásahů mají odlišné dopady, a lze je tedy bez problémů oddělit.

1. Regulace cen

Provádí-li někdo regulaci cen, může stanovit buď minimální cenu, pod kterou nelze výrobek prodávat, nebo maximální cenu, nad níž nelze výrobek prodat. Může si také vynutit prodej za určitou danou cenu. Ve všech uvedených případech ale bude regulace cen buď *neúčinná*, nebo *účinná*. Neúčinná bude tehdy, když regulace nebude mít na stávající tržní cenu žádný vliv. Předpokládejme tedy, že se na trhu prodávají automobily za 100 uncí zlata. Vláda vydá nařízení zakazující všechny prodeje automobilů za méně než 20 uncí zlata pod trestem použití násilí vůči všem, kdo toto nařízení poruší. Takovéto nařízení je při takto dané situaci na trhu zcela neúčinné a aka-

demické, neboť žádná auta se za méně než 20 uncí neprodávají. Takováto regulace cen vytváří pouze bezvýznamná pracovní místa pro státní úředníky.

Regulace cen ale může být účinná, tj. může změnit cenu, která by jinak na svobodném trhu převládala. Obr. 1 zachycuje nabídkovou a poptávkovou křivku nějakého zboží (SS a DD).

Obr. 1: Dopady stanovení maximální ceny

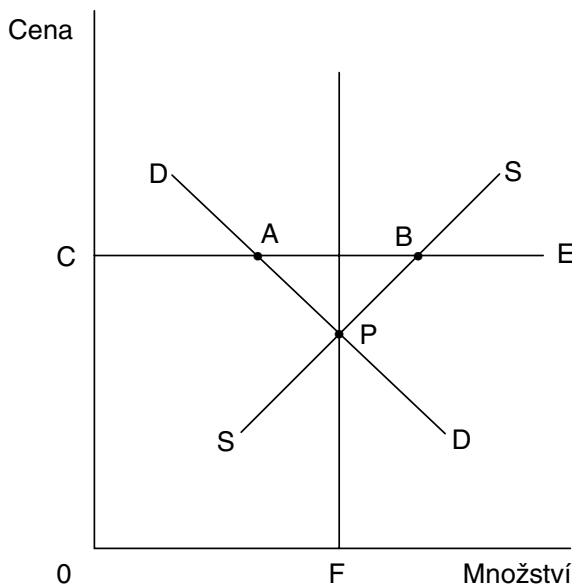
FP představuje rovnovážnou cenu stanovenou trhem. Předpokládejme nyní, že vláda stanoví maximální cenu *OC*, nad kterou je protizákonné cokoli prodávat. Při takto stanovené maximální ceně nemůže dojít k vyčištění trhu a poptávané množství převyší nabízené množství o velikost *AB*. Vzniklý nedostatek způsobuje, že spotřebitelé spěchají nakupovat zboží, které za danou cenu ale není k dispozici. Někteří se tedy bez něj musí obejít, někteří se musí vydat na „černý“ či ilegální trh, který vznikl, a platit prémii za riziko

trestu, kterému se nyní prodávající vystavují. Hlavní charakteristikou stanovení maximální ceny jsou fronty – nekonečné vystávání ve frontách na zboží, kterého není dost na to, aby se dostalo na lidi na konci fronty. Lidé, kteří se zoufale snaží dosáhnout vyčištění trhu, přicházejí s nepřeborným množstvím nejrůznějších fint a triků. Podpultový prodej, úplatky, upřednostňování starších zákazníků atd. jsou nevyhnutelnými rysy trhu spoutaného stanovením maximálních cen.¹

Je třeba poznamenat, že i když je pro dohlednou budoucnost zásoba zboží zmrazena a nabídková křivka je vertikální, tento umělý nedostatek vznikne stejně, včetně všech následků, o kterých jsme hovořili. Čím je nabídka „elastičtější“, tj. čím více zdrojů je přesunuto z výroby, tím horší (*ceteris paribus*) nedostatek bude. Je-li cenová regulace „selektivní“, tj. je-li uvalena na jeden nebo několik výrobků, nebude v ekonomice docházet k tak chybné alokaci zdrojů jako při univerzálním zavedení této regulace, nicméně umělý nedostatek vytvořený v daném odvětví bude ještě zřetelnější, neboť podnikatelé a výrobní faktory se mohou přesunout do výroby a prodeje ostatních výrobků (nejspíše substitutů). Jak se „přebytečná“ poptávka přesouvá do těchto odvětví, ceny substitutů rostou. Typické důvody, které stát uvádí pro zavedení selektivních cenových regulací – „musíme regulovat ceny tohoto výrobku tak dlouho, dokud jeho nabídka nebude dostatečná“, se ve světle této skutečnosti ukazují být téměř absurdním omylem. Pravda je totiž přesně opačná. Regulace cen *vytváří* umělý nedostatek daného výrobku, který trvá *tak dlouho, dokud* cenová regulace trvá. Ve skutečnosti je nedostatek horší než kdy předtím, protože zdroje se dále přesouvají k jiným výrobkům.

Než se pustíme do dalšího zkoumání dopadů všeobecného zavedení maximálních cen, podíváme se na důsledky zavedení *minimálních* cen, tj. stanovení ceny nad tržní cenou. To je znázorněno na obr. 2.

¹ Nutnost úplateků vzniká jako důsledek vládního zákazu směny. Úplatek je platba za to, že státní úředník umožní, aby ke směně mohlo dojít.

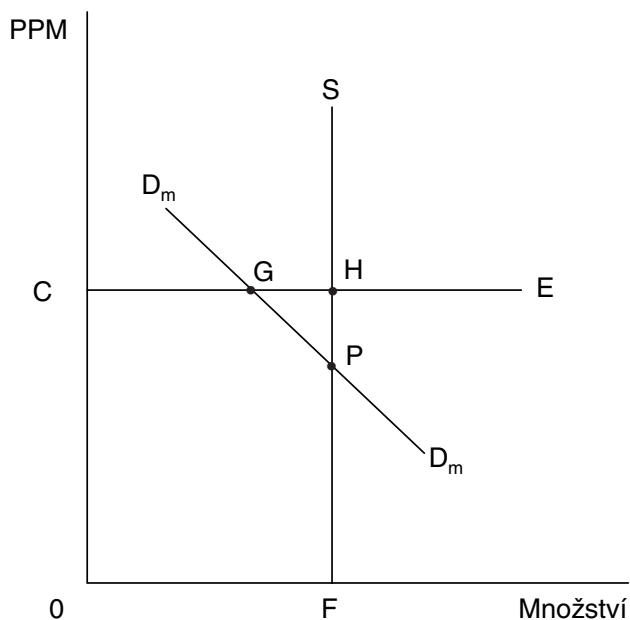

Obr. 2: Dopady stanovení minimální ceny

DD znázorňuje poptávkovou křivku a *SS* křivku nabídky. *OC* je regulovaná cena a *FP* rovnovážná tržní cena. Při ceně *OC* je poptávané množství o *AB* menší než množství nabízené. Zatímco je tedy důsledkem zavedení maximální ceny vytvoření umělého nedostatku, minimální cena vytváří umělý neprodaný přebytek. *AB* ukazuje velikost tohoto neprodaného přebytku. Neprodaný přebytek existuje i tehdy, je-li křivka *SS* vertikální. Elasticitější nabídka bude (*ceteris paribus*) tento přebytek zvyšovat. Znovu platí, že trh není vyčištěn. Uměle vysoká cena láká zdroje do odvětví, zároveň však odrazuje spotřebitelskou poptávku. Při existenci selektivní cenové regulace budou zdroje opouštět ostatní odvětví, kde lépe slouží svým majitelům a spotřebitelům, a budou se přesouvat do tohoto oboru, kde produkuje nadměrně a v důsledku toho trpí ztrátami.

Toto ilustruje, jak zásah do fungování trhu způsobuje podnikatelské ztráty. Podnikatelé se rozhodují na základě kritérií, jako jsou ceny, úrokové míry atd., jež se utváří na svobodném trhu. Intervence do těchto kritérií ničí vyrovnávací procesy a nese s sebou ztráty a také chybnou alokaci zdrojů při uspokojování přání spotřebitelů.

Všeobecné stanovení maximálních cen narušuje celou ekonomiku a bere spotřebitelům požitky ze substitutů. Všeobecné maximální ceny jsou obvykle uvalovány z důvodu, kterým je údajné „zabránění inflaci“ – vždy je to v okamžiku, kdy vláda provádí inflaci peněžní zásoby velkého rozsahu. Zavedení všeobecných maximálních cen je ekvivalentní uvalení minimální výše kupní síly peněžní jednotky (*purchasing power of money unit – PPM*, viz obr. 3):

Obr. 3: Dopad všeobecného zavedení maximálních cen

OF je peněžní zásoba ve společnosti, D_m D_m poptávka společnosti po penězích, FP je rovnováha PPM (kupní síly měnové jednotky) určená trhem. Uvalení minimální PPM nad tržní úroveň (OC) narušuje „mechanismus“ vyčištění trhu. Při OC přesahuje peněžní zásoba poptávané množství peněz. Výsledkem je, že lidé drží množství peněz GH v podobě „neprodaného přebytku“. Pokoušejí se prodat své peníze pomocí nákupu zboží, ale nejde to. Jejich peníze jsou umrtveny. Dokud vláda lpí na všeobecných maximálních cenách, část peněz, které lidé drží, se stává zbytečnou, neboť ji nelze směnit. Dochází k nevyhnutelným střetům, neboť každý člověk doufá, že právě jeho peníze lze použít.² Upřednostňování některých zákazníků, tvoření front, úplatky atd. se stávají běžným jevem a dochází k velkému tlaku na to, aby „černý“ trh (tj. *skutečný* trh) vytvořil kanál pro použití přebytečných peněz.

Všeobecné stanovení minimálních cen odpovídá regulaci *maximální* PPM. To vytváří neuspokojený přebytek poptávky po penězích nad dostupnou peněžní zásobou – obzvláště v podobě neprodaných zásob zboží v každém odvětví.

Základní poznatky o stanovování maximálních a minimálních cen platí pro *všechny* ceny: ceny spotřebitelských statků, kapitálových statků, ceny půdy, práce nebo „ceny“ peněz vyjádřené jinými statky. Platí např. také pro zákony o minimální mzdě. Je-li zákon o minimální mzdě efektivní, tj. stanovuje-li mzdy nad tržní hodnotou určitého druhu práce (nad diskontovanou hodnotou mezního produktu práce³), nabídka práce převyšuje poptávku a tento „neprodaný přebytek“ práce představuje *nedobrovolnou masovou nezaměstnanost*. Oproti všeobecné minimální mzdě vytváří selektivně uplatňovaná minimální mzda nezaměstnanost v jednotlivých odvětvích a situaci

² Je ironické, že vládou provedené zničení části peněz, které lidé drží, se uskuteční téměř vždy poté, co vláda napumpovala do ekonomiky nové peníze a použila je pro své vlastní účely. Škoda, kterou vláda páchá na veřejnosti, je dvojího druhu: 1. odebírá veřejnosti zdroje prostřednictvím inflace měny a 2. poté, co peníze prosáky mezi veřejnost, ničí část jejich hodnoty.

³ V současných ekonomických učebnicích je hodnota mezního produktu práce označována jako *mezní příjem z produktu* (MRP) práce. (Pozn. překl.)

ještě zhoršuje tím, že tato odvětví přitahují svými vyššími mzdami další pracovní sílu. Práce je nakonec nucena vstoupit do méně výnosných a méně produktivních sektorů. Bez ohledu na to, je-li minimální mzda uvalena státem nebo odbory, výsledek je tentýž.

Naše analýza dopadů cenové regulace platí také, jak skvěle ukázal Mises, pro regulaci ceny („směnného kursu“) jedné peněz ve vyjádření jinými penězi.⁴ To lze částečně pozorovat v Greshamově zákonu, ale pouze málo lidí si všimlo, že tento zákon je pouhým specifickým příkladem obecného zákona dopadů regulace cen. Toto opomenutí lze možná připsat zavádějící formulaci Greshamova zákona, jež obvykle zní takto: „Špatné peníze vytlačují z oběhu dobré peníze.“ Na první pohled se jedná o paradox, který popírá obecné pravidlo trhu, jež praví, že nejlepší způsoby uspokojování potřeb spotřebitelů mají tendenci se prosadit a vytlačit metody horší. Dokonce i ti, kteří dávají obecně přednost svobodnému trhu, používají tuto parafrázi k obhajobě státního monopolu ražby zlata a stříbra. Ve skutečnosti Greshamův zákon zní takto: „Peníze, které jsou státem nadhodnocené, vytlačují z oběhu penízem státem podhodnocené.“ Kdykoli stanoví stát arbitrárně hodnotu nebo cenu jedné peněz vyjádřenou jinými penězi, zavede účinnou maximální cenu pro jedny peníze a minimální cenu pro peníze druhé, přičemž „ceny“ jsou stanoveny ve vzájemném vyjádření. Tento problém byl například podstatou bimetalismu. Při tomto uspořádání uznával stát za peníze zlato a stříbro, ale stanovil mezi nimi arbitrární cenu neboli směnný kurs. Když došlo k rozdílu mezi stanovenou a skutečnou cenou na trhu, k čemuž dojít muselo (a tento rozdíl byl časem stále více pravděpodobnější, protože cena na trhu se měnila, zatímco vládou stanovená cena byla stále stejná), staly se jedny peníze vládou nadhodnocenými a druhé podhodnocenými. Předpokládejme tedy, že daná země používala jako peníze zlato a stříbro a vláda stanovila mezi nimi poměr 16 uncí stříbra k 1 unci zlata. Tržní cena, která mohla být v okamžiku stanovení tohoto poměru 16:1, se poté změní-

4 Mises, Ludwig von: *Human Action*, Yale University Press, 1949, str. 432 (pozn. pod čarou), 447, 469, 776.

la na 15:1. Jaký to mělo dopad? Stříbro bylo náhle arbitrárně vládou podhodnoceno a zlato nadhodnoceno. Jinými slovy řečeno, stříbro vyjádřené ve zlatě bylo nuceno být levnějším a zlato vyjádřené ve stříbře zase dražším, než na trhu ve skutečnosti bylo. Vláda stanovila maximální cenu stříbra v jednotkách zlata a minimální cenu zlata v jednotkách stříbra.

Tato situace vyvolá stejné důsledky jako jakákoli jiná účinná regulace cen. Je-li stanovena maximální cena stříbra (a minimální cena zlata), poptávka po stříbře výměnou za zlato převyšuje poptávku po zlatě výměnou za stříbro. Zatímco stříbro se stává vzácným a mizí z oběhu, každý se snaží přebytečné zlato za stříbro směnit. Stříbro proudí do jiného státu nebo oblasti, kde jej lze směnit za tržní cenu, a do země přitéká zlato. Kdyby byl bimetalismus na celém světě, stříbro by se přesunulo na „černý trh“ a ke všem oficiálním transakcím by se používalo pouze zlato. Žádná země tedy nemůže v praxi udržet bimetalický standard, neboť peníze budou vždy ve vzájemném vyjádření podhodnoceny nebo nadhodnoceny. Nadhodnocené peníze vždy vyřadí z oběhu peníze podhodnocené.

Vládním nařízením je také možné přesunout se od komoditních peněz k nekrytým papírovým penězům. Přesně k tomu ve skutečnosti téměř každá vláda na světě přistoupila. Výsledkem je, že každé zemi nakonec zůstala jiná vlastní měna. Na svobodném trhu by se vytvářela tendence, aby se papírové peníze směňovaly podle změn v jejich paritách kupní síly. Předpokládejme ale, že kurs měny X k měně Y je vládou arbitrárně stanoven. Předpokládejme, že 5 jednotek X se na svobodném trhu směňuje za 1 jednotku Y. Nyní předpokládejme, že země X uměle nadhodnotí svou měnu a stanoví pevný směnný kurs 3 X za 1 Y. Co se stane? Pro X byla stanovena minimální cena vyjádřená v Y a pro Y maximální cena vyjádřená v X. Výsledkem bude, že všichni budou chtít směnit X za Y za takto nízkou cenu Y, a dosáhnout tak na trhu zisku. Dojde k vytvoření přebytečné poptávky po Y výměnou za X a přebytečné nabídky X výměnou za Y. Zde také nalezneme vysvětlení údajně záhadného „nedostatku dolarů“, který trápil Evropu po 2. světové válce. Všechny evropské vlády nadhodnotily své národní měny vůči americkému dolaru. Výsledkem této regulace cen byl nedostatek dolarů nabíze-

ných výměnou za evropské měny, které ve snaze najít ke směně americké dolary doslova zaplavily trh, aniž by nějaké dolary našly.

Dalším příkladem regulace směnného poměru peněz může být dávný problém nových a opotřebovaných mincí. Časem se vyvinul zvyk označovat mince nějakým *jménem*, jež ve váhových jednotkách označuje obsah kovu v minci. Nakonec došlo k tomu, že vlády, aby celou věc „ulehčily“, začaly vydávat nařízení, že opotřebované mince mají stejnou hodnotu jako nově ražené mince stejné denominace.⁵ Představme si tedy, že bylo vyhlášeno, že stříbrná 20 uncová mince má stejnou hodnotu jako mince opotřebovaná, jež váží pouhých 18 uncí. To, co následovalo, bylo nevyhnutelným důsledkem cenové regulace. Vláda arbitrárně podhodnotila nové mince a nadhodnotila mince staré. Nové mince byly příliš levné a staré příliš drahé. Výsledkem bylo, že nové mince rychle zmizely z oběhu a otekly do zahraničí nebo zůstaly doma pod polštáři. Staré mince se naopak dostaly do oběhu. To se státním mincovnám nelíbilo, neboť nebyly schopny udržet mince v oběhu, ať jich razily sebevíc.⁶

Pozoruhodné dopady Greshamova zákona vznikají částečně kvůli státní intervenci, ke které se uchýlily téměř všechny vlády – kvůli zákonům o zákonném platidle. V každém okamžiku existuje ve společnosti určité množství závazků před dobou splatnosti, které představují úvěrové transakce, jež byly uzavřeny v minulosti a k jejichž vypořádání dojde v budoucnosti. Je povinností soudů, aby tyto smlouvy vynucovaly. V důsledku laxního přístupu smluvních stran došlo k tomu, že se v praxi při sjednávání smluv zavedlo, že úhrada bude provedena v „penězích“, aniž by se konkretizovalo v jakých penězích. Vlády poté přijaly zákony o zákonném platidle a arbitrár-

⁵ Jedním z důvodů bylo patrně to, že státní monopolní mincovny místo toho, aby poskytovaly spotřebitelům mince, jaké si přáli, arbitrárně určovaly několik málo denominací, které budou razit a dávat do oběhu. Mince o trochu nižší váze byla považována za vetřelce.

⁶ Moderním příkladem toho, jak není možné udržet podhodnocené mince v oběhu, je situace ve Spojených státech v 60. letech 20. století, kdy z oběhu zmizely stříbrné dolary, půldolary a další mince. Rickenbacher, William F.: *Wooden Nickels*, Arlington House, 1966.

ně určily, co slovo „peníze“ znamená, i když jak věřitel, tak i dlužník byli ochotni dohodnout se sami na něčem jiném. Když stát nařídí, že penězi bude něco jiného, než co mají obě smluvní strany na mysli, dochází k intervenci, jež zahájí působení Greshamova zákona. Představme si konkrétně situaci, kdy existuje bimetalický systém, o kterém jsme se již zmiňovali. Když byly původně uzavírány smlouvy, stála unce zlata 16 uncí stříbra. Nyní je to jenom 15. Ustanovení o zákonném platidle ale určují, že „penězi“ jsou oba kovy v poměru 16:1. V důsledku existence těchto zákonů budou všichni platit své dluhy v nadhodnoceném zlatě. Ustanovení o zákonném platidle zesilují dopady regulace směnných kurzů a způsobují, že dlužníci získávají privilegium na úkor svých věřitelů.⁷

Zákony proti lichvě jsou dalším typem cenové regulace zasahující do fungování trhu. Tyto předpisy stanoví maximální povolené úrokové míry a veškeré smlouvy o půjčce za úrok vyšší staví mimo zákon. Množství a struktura úspor a tržní úroková míra jsou v zásadě určeny individuálními měrami časové preference. Působí-li zákony o lichvě, jsou jejich dopady stejné jako dopady stanovení jiných maximálních cen – vytvářejí nedostatek dané služby. Časová preference (a tedy i „přirozená“ úroková míra) ale zůstává nezměněna. Skutečnost, že tato úroková míra je nyní protizákonná, znamená, že mezní střadatelé (*marginal savers*) – ti, jejichž časové preference jsou nejvyšší – přestávají spořit, a tak dochází k poklesu velikosti úspor a snižování investic v ekonomice. V důsledku toho dochází k nižší produktivitě a snížení budoucí životní úrovně. Někteří lidé přestanou spořit, jiní dokonce začnou dosahovat negativních úspor a budou svůj kapitál spotřebovávat. Rozsah, v jakém k tomuto vývoji dojde, závisí na tom, jak účinné zákony o lichvě budou, tj. do jaké míry zasáhnou a naruší dobrovolné tržní vztahy.

Zákony proti lichvě jsou určeny k tomu, nebo to alespoň předstírají, aby pomohly vypůjčovatelům, obzvláště těm nejrizikovějším, kteří jsou „nuceni“ platit vysoké úrokové míry, jež toto zvýšené rizi-

⁷ Analýzu ustanovení o zákonném platidle lze nalézt v Farrer, Lord: *Studies in Currency 1898*, Macmillan & Co., 1898, str. 43, a Mises, Ludwig: *Human Action*, str. 432 (poznámka pod čarou), 444, 447.

ko kompenzují. Právě tito lidé jsou ale zákony proti lichvě nejvíce poškozeni. Nebude-li zákonné maximum příliš nízké, nedojde k vážnému poklesu celkových úspor. Toto maximum ale *je* pro nejrizikovější vypůjčovatele (pro které je podnikatelská složka úroku nejvyšší) pod tržní úrovní, a tito lidé jsou tudíž připraveni o veškeré možnosti úvěr získat. Je-li úrok dobrovolný, bude si půjčovatel za svou půjčku moci účtovat velmi vysokou úrokovou míru, a tak si každý, kdo bude schopen zaplatit tuto cenu, bude moci půjčit. V situaci, kdy je výše úroku omezena, jsou mnozí potenciální vypůjčovatelé o možnost získat úvěr zcela připraveni.⁸

Zákony proti lichvě nejen snižují velikost úspor dostupných pro půjčky a investice, ale vytváří také umělý „nedostatek“ úvěrů, což je přetrvávající situace v okamžiku přebytné poptávky po úvěrech při zákonem dané úrokové míře. Namísto toho, aby byly úvěry směřovány k těm, kteří jsou nejschopnější a nejefektivnější, musí je půjčovatelé nějakým umělým a neekonomickým způsobem přidělovat.

Navzdory tomu, že jen zřídka byly vládou stanoveny minimální úrokové míry, jsou jejich dopady podobné dopadům stanovení maximálních úrokových měr. Kdykoli dojde k poklesu časových preferencí a přirozené úrokové míry, odrazí se tato situace v nárůstu úspor a investic. Když ale vláda stanoví zákonem minimální úrokové míry, úroková míra nemůže klesnout, a lidé tak nebudou moci dokončit své zvýšené investice, což povede k nárůstu ceny faktorů. Minimální úrokové míry tedy také brání rozvoji hospodářství a jsou na překážku růstu životní úrovně. Mezní vypůjčovatelé (*marginal borrowers*) budou vytlačeni z trhu a připraveni o možnost si půjčit.

⁸ V minulých letech se rozšířil mýtus, že zákony proti lichvě ve středověku byly opodstatněné, protože se tehdy jednalo o spotřebitele, kteří si museli půjčovat, a nikoli o produktivní obchod. Pravdou je ale pravý opak. Právě rizikového spotřebitele-vypůjčovatele (který ze všeho nejvíce „potřebuje“ získat půjčku) poškozuje zákony proti lichvě nejvíce, neboť on je tím, jemuž byla možnost půjčit si zmařena.

Více o zákonech proti lichvě lze nalézt v Blitz, Rudolph C. a Long, Millard F.: „The Economics of Usury Regulation“, *Journal of Political Economy*, prosinec 1965, str. 608–19.

V případě, že se trh přesto přihlásí ke slovu ve své ilegální podobě, budou úrokové míry půjček ovšem vyšší, neboť budou zohledňovat dodatečné riziko potrestání podle zákonů proti lichvě.

Shrňme nyní naši analýzu dopadů zavedení cenové regulace: V důsledku existence cenové regulace bude přímo omezen užitek minimálně jedné skupiny lidí účastnících se směny. Další analýza ukazuje, že skrytým, nicméně stejně tak nepochybným důsledkem regulace bude skutečnost, že významná skupina lidí, kteří se *domnívali*, že v důsledku uvalení regulace cen získají, bude rovněž poškozena. Proklamovaným cílem zavedení maximálních cen je pomoc spotřebitelům, kterým má být zajištěno zboží za nižší cenu. Skutečným výsledkem ale je, že spotřebitelům je zabráněno získat vůbec nějaké zboží. Proklamovaným cílem stanovení minimálních cen je zajistit vyšší ceny pro prodávající. Skutečným výsledkem ale je, že mnohým prodávajícím bude zabráněno prodat jakoukoli část jejich přebytku. Navíc dochází k tomu, že kontrola cen narušuje výrobu a alokaci zdrojů a faktorů v ekonomice, a tím opět poškozuje část spotřebitelů. Nesmíme ale zapomínat ani na armádu úředníků, kteří musejí být financováni pomocí binární intervence zdanění a kteří musejí spravovat a vynucovat nesčíslné množství regulací. Tato úřednická armáda sama o sobě vyjímá masu pracujících z produktivního soukromého sektoru a klade je na bedra zbývajících výrobců. Tím dochází k obohacování úředníků a poškozování zbytku lidí. Tato skutečnost je ovšem důsledkem vytvoření armády úředníků z důvodu vykonávání jakékoli intervencionistické politiky.

2. Regulace produktu: Prohibice

Další formou triangulární intervence je zasahování přímo do výroby, a nikoli jen do podmínek směny. K tomu dochází tehdy, když vláda jakkoli zakazuje výrobu nebo prodej určitého výrobku. Následkem je poškození všech zúčastněných stran: spotřebitelů, kterým klesá užitek, neboť nemohou koupit výrobek a uspokojovat své nejnaléhavější potřeby, a také výrobců, kterým je bráněno vydělat více peněz v dané oblasti, a musí se proto spokojit s nižšími výdělků někde jinde. Tuto ztrátu neunesou ani tolik podnikatelé, kteří mají své zisky z jednorázových obchodů, ani kapitalisté, jejichž odměna v podobě úrokové míry má tendenci být v celé ekonomice jednotná, ale pracující a majitelé půdy, kteří se musejí smířit s trvale nižším příjmem. Jediní, kteří na této regulaci vydělávají, jsou sami státní úředníci. Z části kvůli pracovním místům financovaným z daní, které regulace vytváří, a z části snad proto, že nyní mohou utlačovat ostatní a mít nad nimi moc. Zatímco v případě regulace cen člověk může alespoň vymyslet *prima facie* případ, při kterém jedna skupina lidí účastníci se směny (výrobci nebo spotřebitelé) získává, nelze nic takového dokázat v případě *prohibice*, kdy obě strany směny (výrobci i spotřebitelé), vždy ztrácejí.

V mnoha případech prohibice výrobku se samozřejmě nevyhnutelně vytvoří tlak na nelegální znovuoobnovení trhu, tj. tlak na vznik „černého trhu“. Stejně jako v případě regulace cen vytváří černý trh kvůli své nelegálnosti problémy. Nabídka výrobku bude omezenější a ceny výrobku vyšší, aby kompenzovaly výrobcům riziko postihu za porušení zákona. Čím přísnější prohibice bude a čím vyšší tresty za porušení budou následovat, tím vzácnější se výrobek stane, a tím vyšší budou jeho ceny. Nezákonost navíc brání procesu šíření spotřebitelských informací (např. prostřednictvím reklamy) o existenci daného trhu. Výsledkem je, že organizace trhu se stává daleko méně efektivní, dochází k poklesu poskytovaných služeb zákazníkům a ceny jsou vyšší, než by byly na legálním trhu. Prémie za utajení „černého“ trhu také působí proti fungování velkých podniků, jež by byly viditelnější, a proto také při vynucování zákona zranitelnější.

Výhody efektivní velkovýroby jsou tedy ztraceny, což poškozuje spotřebitele a v důsledku omezení nabídky vede k růstu cen.⁹ Prohibice může fungovat paradoxně jako jistý druh garance monopolního privilegia pro černé obchodníky, protože se v jejich případě bude pravděpodobně jednat o velmi odlišné typy podnikatelů ve srovnání s těmi, kteří by měli úspěch na legálním trhu. Na černém trhu je totiž odměňováno umění obejít zákon nebo umění uplatit státního úředníka.

Existují různé druhy prohibice. Můžeme mít *absolutní prohibici*, kdy je daný výrobek postaven zcela mimo zákon. Můžeme mít ale také různé druhy *částečné prohibice*, jejímž příkladem jsou třeba *příděly*, kdy je státem zakázána spotřeba nad jisté množství. Je zřejmé, že toto opatření má za následek poškození spotřebitelů a snížení životní úrovně všech ostatních. Protože je zákonem stanovováno maximálního množství spotřeby některých výrobků, dochází k narušování struktury spotřebitelských výdajů. Zboží, kterého se omezení spotřeby netýká nebo týká jen méně přísně, je nakupováno více, kdežto spotřebitelé by si přáli nakupovat více toho zboží, jehož spotřeba je omezena. Spotřebitelské výdaje jsou tedy násilím přesunuty od zboží, jehož množství je omezováno více, ke zboží, jehož množství je omezováno méně. Přídělové lístky navíc vytvářejí nový druh kvazipeněz. Fungování peněz na trhu je tím poškozeno a zakrňuje. Zavládá zmatek. Hlavní funkcí peněz je, že jsou nakupovány výrobci a utráceny spotřebiteli. Existuje-li ale přídělový systém, je spotřebitelům zakázáno plně používat své peníze, a je jim tak bráněno, aby použitím svých peněz směřovali a alokovali výrobní faktory. Musejí používat arbitrárně zavedené a distribuované lístky, které představují neefektivní druh dvojích peněz. Struktura spotřebitelských výdajů je výrazně narušena, a protože přídělové lístky nejsou

⁹ Je zajímavé si všimnout skutečnosti, že velká část „organizovaného zločinu“ se vyskytuje nikoli v podobě útoku na člověka a jeho majetek (což je v kontextu přirozeného práva *mala per se*), ale jako pokus obejít vládní prohibici a začít efektivněji uspokojovat společná přání spotřebitelů a výrobců (*mala prohibita*). Podnikatelé tohoto druhu představují „černé obchodníky“ a „vyděrače“, jimiž lidé obecně pohrdají.

obvykle převoditelné, lidé, kteří nechtějí výrobek značky X, nesmějí své kupóny směnit za zboží, které ostatní nechtějí.¹⁰

Vytváření vládních *priorit* a vládní *alokace* představují další typ prohibice a také další druh zasahování státu do fungování cenového systému. Efektivním kupujícím je bráněno zboží získat, zatímco neefektivní kupující zjišťují, že jej mohou získat v nadbytečném množství. Efektivním firmám není dovoleno dále poptávat a získávat faktory a zdroje z neefektivních firem. Efektivním firmám jsou tak vlastně házeny klacky pod nohy a neefektivní firmy jsou dotovány. Vládní priority znovu v zásadě zavádějí další druh dvojích peněz.

Zákony stanovující *maximální počet hodin práce* nařizují povinnou nečinnost a zakazují pracovat. Představují přímý útok na výrobu, poškozují pracovníky, kteří chtějí pracovat, snižují jejich výdělky a snižují životní úroveň celé společnosti.¹¹ O *konzervačních zákonech*, které také brání výrobě, a způsobují tak snižování životní úrovně, budeme hovořit podrobněji dále v textu. Ve skutečnosti jsou garance monopolních privilegií, diskutované v následujícím oddíle, také prohibicemi, neboť zaručují privilegium výroby některým lidem a zakazují výrobu jiným.

¹⁰ Fungování přidělového systému (stejně jako celkové fungování socialistického systému) nebylo nikde jasněji popsáno než v románu Henryho Hazlitta *The Great Idea* (Appleton-Century-Crofts, 1951), jenž byl znovu vydán pod názvem *Time Will Run Back* (Arlington House, 1967).

¹¹ Analýzu problematiky maximální délky pracovní doby lze nalézt v Hutt, W. H.: „The Factory System of the Early Nineteenth Century“ v Hayek, F. A.: *Capitalism and the Historians*, University of Chicago Press, 1954, str. 160–88.

3. Regulace produktu: Udělení monopolního privilegia

Namísto toho, aby vláda prodej nějakého výrobku zcela zakázala, může zakázat výrobu a prodej všem *kromě* jedné či více firem. Těmto firmám je poté vládou uděleno speciální povolení, aby se danou výrobou zabývaly. Jde tedy o *udělení zvláštního privilegia*. Je-li toto privilegium uděleno jednomu člověku nebo jedné firmě, jde o *monopolní privilegium*, je-li uděleno více osobám či více firmám, jedná se o privilegium *kvazimonopolní* nebo *oligopolní*. Oba druhy privilegií lze nazývat *monopolistickými*. Je zřejmé, že udělení takového privilegia prospívá monopolistovi nebo kvazimonopolistovi, neboť jeho konkurentům je násilím znemožněno vstoupit do daného oboru podnikání. Je také zřejmé, že jsou poškozováni i potenciální konkurenti, kteří jsou nuceni smířit se s nižšími zisky v odvětvích, v nichž jsou méně efektivní a produktivní. Podobně jsou poškozeni i spotřebitelé, neboť je jim bráněno nakupovat výrobky od konkurentů, jež by si jinak svobodně vybrali. K tomuto poškozování dochází bez ohledu na to, k jakým dopadům na ceny udělení zvláštního privilegia vede.

Přestože monopolistické privilegium lze udělit otevřeně, a odstranit tak konkurenty, v současnosti se daleko častěji tento krok skrývá, provádí se nepřímou a má podobu nějakého druhu pokuty pro konkurenty. Vždy je také prezentován jako opatření, které zvýší „celkový blahobyt“. Dopady udělování monopolistických privilegií jsou ale stále tytéž, bez ohledu na to, dochází-li k nim přímo či nepřímou.

Teorie monopolní ceny je při aplikaci na svobodný trh iluzorní, ale lze ji použít pro případ monopolních a kvazimonopolních privilegií. *Právě v tomto případě* existuje identifikovatelné rozlišení mezi *tržní cenou* a *monopolní cenou*, a nikoli falešné rozlišování mezi „konkurenční“ a „monopolní“ či „monopolistickou“ cenou. Tržní cena je totiž konceptuálně identifikovatelná a definovatelná, což se o „konkurenční ceně“ říci nedá.¹² Monopolista jako příjemce

¹² Vyvrácení teorií monopolu na svobodném trhu lze nalézt v 10. kapitole mé knihy *Man, Economy, and State*.

monopolního privilegia bude schopen dosáhnout monopolní ceny svých výrobků, bude-li jeho poptávková křivka nad úrovní tržní ceny neelastická, případně dostatečně málo elastická. Na svobodném trhu je ale *každá* křivka poptávky po výrobcích dané firmy nad úrovní tržní ceny *elastická*, jinak by každá firma měla důvod zvýšit svou cenu, a dosáhnout tak vyšších tržeb. Udělení monopolního privilegia ovšem činí spotřebitelskou poptávkovou křivku méně elastickou, neboť spotřebiteli je bráněno provádět substituci za výrobky ostatních potenciálních konkurentů.

Tam, kde křivka poptávky po výrobcích dané firmy zůstává velmi elastická, nezíská monopolista z udělení privilegia *monopolní zisk*. Spotřebitelé a konkurenti budou však omezením obchodu i tak poškozeni, ale monopolista nic nezíská, neboť jeho cena a příjem nebudou vyšší, než byly dříve. Je-li na druhou stranu poptávková křivka neelastická, pak monopolista zvolí takovou cenu, aby maximalizoval své příjmy. Jeho výroba musí být omezena, aby docílil vyšší ceny. Jak omezení výroby, tak i vyšší ceny výrobků poškodí spotřebitele. Oproti situaci na svobodném trhu již nemůžeme tvrdit, že omezení výroby (jako třeba v případě dobrovolného kartelu) spotřebitelům prospívá dosažením stavu nejvyšší produktivity. Spotřebitelé jsou naopak poškozeni, neboť jejich svobodná volba by byla vedla k vytvoření tržní ceny. Kvůli donucovací síle státu si však nemohou svobodně koupit zboží od těch, kteří jsou ochotni jim je prodat. Jinými slovy řečeno, každé přiblížení *k* rovnovážné ceně a rovnovážnému množství každého výrobku na svobodném trhu prospívá spotřebitelům, a tím také výrobcům. Každý pohyb směrem *od* této rovnováhy spotřebitele poškozuje. Monopolní cena, jež vzniká v důsledku udělení monopolního privilegia, vzdaluje trh od ceny dosažitelné na svobodném trhu; snižuje vyráběné množství a zvyšuje ceny ve srovnání se situací, kdy by spotřebitelé a výrobci mohli volně obchodovat.

•••

Více o rakouské teorii monopolu v Armentano, Dominick: *Proč odstranit protimonopolní zákonodárství*, Liberální institut, 2000. (Pozn. překl.)

V této situaci nemůžeme použít argument, že je omezení výroby dobrovolné, neboť spotřebitelé sami učinili své poptávkové křivky neelastickými. Je to proto, že spotřebitelé jsou plně odpovědní za své poptávkové křivky pouze na *svobodném trhu*. Pouze *takovou* poptávkovou křivku lze považovat za výraz jejich dobrovolné volby. Jakmile se jednou objeví vláda a zakáže obchod nebo udělí zvláštní privilegia, nejedná se již o zcela dobrovolné jednání. Spotřebitelé jsou najednou z ničeho nic nuceni jisté výrobky nakupovat od monopolisty.

Všechny dopady, které teoretikové monopolní ceny mylně přisoudili dobrovolným kartelům, *platí* pro vládou poskytnutá monopolní privilegia. Dochází k omezení výroby a špatné alokaci faktorů. Je pravda, že nespécifické faktory jsou znovu uvolněny pro jinou výrobu. Můžeme však prohlásit, že tato výroba přinese spotřebitelům menší uspokojení, než jaké by získali na svobodném trhu. Navíc *platí*, že odměny faktorů budou v jiných odvětvích nižší.

Nikdy nemůže existovat nic takového jako trvalé monopolní *zisky*, neboť zisky jsou pomíjivé a všechny se nakonec sníží na jednotný úrokový výnos. V dlouhém období jsou monopolní zisky do některého z *faktorů* imputovány. O jaký faktor, jenž byl v tomto případě monopolizován, se jedná? Je zřejmé, že tímto faktorem je *právo* vstoupit do odvětví. Na svobodném trhu je toto právo pro všechny neomezené. V této situaci ale vláda udělila monopolní privilegium ke vstupu do odvětví a k prodeji výrobků a jsou to právě tato zvláštní privilegia či práva, jež jsou odpovědná za dodatečný monopolní zisk z monopolní ceny. Monopolista proto nezískává monopolní zisk z toho titulu, že vlastní nějaký produktivní faktor, ale proto, že mu vláda garantovala speciální postavení. Tento zisk ale na rozdíl od ostatních zisků v dlouhém období nezmizí. Trvá tak dlouho, dokud privilegium zůstává v platnosti a dokud se nemění preference spotřebitelů. Monopolní zisk bude mít samozřejmě tendenci kapitalizovat se do hodnoty aktiv firmy, takže následující majitelé, kteří budou do firmy investovat poté, co jí bylo přiděleno zvláštní privilegium a došlo k jeho kapitalizaci, budou ze svých investic vydělávat pouze všeobecný, jednotný úrokový výnos.

Vše, co bylo řečeno, *platí* nejen pro monopolistu, ale též pro *kvazimonopolistu*. Kvazimonopolista má několik konkurentů, ale jejich

množství je omezené udělením vládního privilegia. Každý kvazimonopolista bude mít nyní odlišný tvar poptávkové křivky po *svém* výrobku a udělení privilegia bude na něj působit odlišně. Ti kvazimonopolisté, jejichž poptávkové křivky se staly neelastickými, sklídí monopolní zisky. Ti, jejichž poptávkové křivky zůstaly velmi elastické, z uděleného privilegia nic nezískají. Monopolista samozřejmě, *ceteris paribus*, dosáhne monopolního zisku mnohem pravděpodobněji než kvazimonopolista. Avšak zda a kolik každý z nich získá, záleží čistě na situaci v tom kterém případě.

Opět si musíme připomenout to, co jsme již řekli výše. I v situaci, kdy žádný monopolista ani kvazimonopolista nemůže dosáhnout monopolní ceny, k poškození spotřebitelů dojde, neboť je jim znemožněno nakupovat od nejefektivnějších a nejproduktivnějších výrobců. Výroba je tedy omezena a pokles výstupu (obzvláště nejefektivněji vyráběného výstupu) zvyšuje ceny pro spotřebitele. Dosáhne-li monopolista nebo kvazimonopolista také monopolní ceny, poškození spotřebitelů a špatná alokace výroby se tím ještě násobí.

Vzhledem k tomu, že přímé udělování monopolních a kvazimonopolních privilegií by bylo většinou považováno za poškozování veřejnosti, objevily vlády řadu rozmanitých způsobů, jak tato privilegia udělovat nepřímou, a také řadu argumentů, jak tato opatření obhajovat. Všechna tato opatření mají ale stále stejné dopady, jako má udělování monopolních a kvazimonopolních privilegií a jaké způsobují monopolní ceny, je-li jich dosaženo.

Nejdůležitější druhy *monopolistických privilegií* (monopolních a kvazimonopolních) jsou tyto:

(1) vládou vynucované *kartely*, k nimž se každá firma v odvětví musí připojit,

(2) *skryté kartely* vytvořené vládou, jako jsou například produkční kvóty vynucované americkou zemědělskou politikou,

(3) *licence*, které požadují splnění vládních pravidel předtím, než je jednotlivci nebo firmě dovoleno vstoupit do jistého druhu podnikání, a které také vyžadují zaplacení poplatku (poplatku, který slouží jako daň na malé firmy, které mají menší kapitál a kterým je tak znemožněno konkurovat velkým firmám),

(4) *standardy „kvality“*, které zakazují konkurenci těch výrobků, které vláda (a nikoli spotřebitelé) označuje za výrobky „nižší kvality“,

(5) *cla* a ostatní opatření, která trestají uvalením *daně* konkurenty vně daného geografického území,

(6) *imigrační omezení*, která zakazují konkurenci pracovníků i podnikatelů, kteří by se jinak přistěhovali z jiné oblasti světového trhu,

(7) *zákony proti zaměstnávání dětí*, které zakazují konkurenci pracovníků nedosahujících jistého věku,

(8) *zákony o minimální mzdě*, které tím, že způsobují nezaměstnanost nejméně produktivních pracovníků, odstraňují z trhu práce konkurenci této pracovní síly,

(9) *zákony o maximální délce pracovní doby*, jež nutí k částečné nezaměstnanosti ty pracovníky, kteří jsou ochotni pracovat déle,

(10) *povinné členství v odborech*, které vytváří např. Wagnerův-Taftův-Hartleyho zákon, způsobující nezaměstnanost mezi pracovníky, kteří jsou v podnicích nejkratší dobu nebo mají nejmenší vliv ve svých odborech,

(11) *povinná vojenská služba*, která znemožňuje mnohým mladým mužům pracovat,

(12) jakýkoli druh vládního pokutování jakékoli formy organizace odvětví nebo trhu jako třeba *protimonopolní zákonodárství*, *speciální daně na obchodní řetězce*, *daň z příjmu korporací*, zákony přikazující *uzavření obchodů* v nějakou konkrétní hodinu nebo stávající mimo zákon *pouliční* nebo *podomní prodej*,

(13) *konzervační zákony*, které ve jménu ochrany přírody násilně omezují výrobu,

(14) *patenty*, kdy člověku, který nezávisle později objeví nějaký způsob výroby, je bráněno zahájit jeho výrobu.^{13, 14}

¹³ Zajímavou, ale neúplnou analýzu mnoha těchto opatření (což je oblast, již ekonomové velmi opomíjejí) lze nalézt v Machlup, Fritz: *The Political Economy of Monopoly*, John Hopkins Press, 1952, str. 249–329.

¹⁴ Dotace také samozřejmě penalizují konkurenty, kteří je nedostávají, a mají tedy rozhodující monopolistický vliv. Je ovšem vhodnější se jimi podrobněji zabývat v rámci rozpočtových, binárních intervencí vlády.

a. Povinné kartely

Povinné kartely představují povinnost všech výrobců v daném odvětví spojit se do jedné organizace, nebo alespoň tak jednat. Místo toho, aby jim bylo přímo bráněno vstoupit do odvětví, jsou firmy nuceny podřídit se vládou uvaleným kvótám maximální výroby. Takovéto kartely jdou vždy ruku v ruce s vládou přijatým programem stanovení minimálních cen. Když vláda vidí, že stanovení minimálních cen samo o sobě vede k hromadění neprodaných přebytků a krizi v odvětví, uvalí kvóty, a tak omezí množství vyráběného výstupu. Toto opatření nejen poškozují spotřebitele, neboť omezují výrobu a snižují výstup, ale vyráběné výrobky musí být také vyráběny jistými výrobci, jež určuje stát. Kvóty jsou bez ohledu na to, jakým způsobem jsou uvaleny, zcela arbitrární. Časem narušují stále více a více strukturu výroby, již se snaží přizpůsobit požadavkům spotřebitelů. Nové efektivní podniky nemohou spotřebitelům nabízet své služby a neefektivní firmy přežívají, neboť v důsledku existence kvót se nemusejí obávat hrozby konkurence. Povinné kartely vytvářejí prostředí, ve kterém prosperují neefektivní firmy na úkor firem efektivních a na úkor spotřebitelů.

b. Licence

Udělování *licencí* je věnováno málo pozornosti, přestože představuje jednu z nejdůležitějších (a stále více uplatňovaných) monopolistických praktik v současné ekonomice. Licencování záměrně omezuje nabídku práce a množství firem v licencovaných povoláních. Pro výkon určitého povolání nebo vstup do určitého sektoru se vyžaduje splnění nejrůznějších požadavků. Těm, co je nemohou splnit, je potom ve vstupu do odvětví bráněno. Bráněno je také těm, kteří nemohou zaplatit licenční poplatky. Vysoké licenční poplatky představují velkou překážku položenou do cesty konkurentům, kteří nemají na počátku velký kapitál. Některé licence, jako např. licence požadované v některých státech při výrobě a prodeji alkoholu nebo provozování taxislužby, vytvářejí absolutní limit počtu firem v odvětví. Tyto licence jsou obchodovatelné, takže každá nová firma

si musí licenci koupit od „starší“ firmy, jež se rozhodne dané podnikání opustit. Strnulost takového uspořádání, jeho neefektivnost a nedostatečná přizpůsobivost měnícím se potřebám spotřebitelů jsou zcela zjevné. Obchod s licenčními právy také ukazuje zátěž, jakou licence pro nové firmy představují. Profesor Machlup ukazuje, že správa systému vydávání licencí je téměř vždy v rukou členů daného odvětví a přesvědčivě připodobňuje takové uspořádání k „samoregulujícím se“ cechům ve středověku.¹⁵

Certifikáty o potřebnosti a nutnosti jsou vyžadovány od firem v odvětvích regulovaných státními orgány, jako jsou železnice, letecká přeprava apod. Tyto certifikáty fungují jako licence, ale je obecně obtížnější je získat. Tento systém vylučuje firmy, jež by mohly do odvětví potenciálně vstoupit, a uděluje monopolistická privilegia pouze firmám, které se v odvětví již nacházejí. Tyto firmy se navíc musí podřídit podrobným příkazům státních orgánů. Jelikož tato nařízení ruší fungování svobodného trhu, dochází vždy k nuceným neefektivnostem a poškozování zákazníků.¹⁶

Pracovní licence, na rozdíl od licencí udělovaných firmám, se odlišují od většiny jiných monopolistických privilegií, jež mohou vést k vytvoření *monopolní ceny*. Pracovní licence totiž *vždy* propůjčují možnost stanovit *restrikcionistickou cenu*. Odbory získávají restriktionistické mzdové sazby tím, že omezují nabídku práce v daném povolání. Znovu nastává známá situace: ostatní faktory jsou nuceně vyloučeny a jelikož monopolista *nevlastní* vyloučené

¹⁵ *Ibid.* Analýzu licencí lze také najít v Barber, Thomas H.: *Where We Are At*, Charles Scribners' Sons, 1950, str. 89–93; Stigler, George J.: *The Theory of Price*, Macmillan Co., 1946, str. 212; Gellhorn, Walter: *Individual Freedom and Governmental Restraints*, Louisiana State University Press, 1956, str. 105–151, 194–210.

¹⁶ Do očí bijícím příkladem úlohy státních orgánů při zákazu působení efektivních konkurentů v odvětví je rozhodnutí *Civil Aeronautics Board* (CAB) zavřít *Trans-American Airlines* navzdory jejich skvělé pověsti v oblasti bezpečnosti. *Trans-American* se staly průkopníkem snižování cen letecké přepravy. Více o fungování CAB lze nalézt v Peltzman, Sam: „CAB: Freedom from Competition“, *New Individualist Review*, jaro 1963, str. 16–23.

faktory, jeho příjmy se nesnižují. Protože použití licencí vždy omezuje vstup do odvětví, vždy také dochází ke snížení nabídky a nárůstu cen, tedy mezd. Důvodem, proč monopolistické privilegium poskytnuté *firmě* nevede k nárůstu cen *vždy*, je to, že firmy mohou vždy svoji výrobu libovolně zvyšovat či snižovat. Licencování obchodníků s potravinami nepovede nutně ke snížení celkové nabídky, neboť nebrání nekonečnému zvětšování *licencovaných* obchodů, které mohou zaplnit uvolněné místo vytvořené vyloučením potenciálních konkurentů. Ponecháme-li stranou prodloužení pracovní doby, musí ale omezení vstupu na pracovní trh vždy snížit celkovou nabídku práce. Licence nebo jiné monopolistické výhody udělované firmám tedy mohou, ale také nemusí vést ke stanovení monopolní ceny. Vše závisí na elasticitě poptávkových křivek. Pracovní licence však *vždy* propůjčují licencovanému možnost stanovit si restriktionistickou cenu.

c. Standardy kvality a bezpečnostní standardy

Jedním z nejoblíbenějších argumentů pro přijímání zákonů o udělování licencí a jiných druhů *standardů kvality* je ten, že státy musí „chránit“ spotřebitele tím, že zajistí, aby pracující a firmy prodávali zboží a služby nejvyšší kvality. Skutečností ale samozřejmě je, že „kvalita“ je velmi pružný a relativní pojem, o kterém rozhodují spotřebitelé při svém svobodném jednání na trhu. Spotřebitelé se rozhodují podle vlastního vkusu a vlastních zájmů a obzvláště se zřetelem k ceně, kterou si přejí za danou službu zaplatit. Může klidně nastat situace, že např. několikaleté navštěvování jistého druhu školy bude představovat nejlepší kvalitu pro lékaře. (Je ale obtížné najít důvod, proč vláda musí chránit veřejnost před nelicencovanými mastičkáři nebo samouky bez vysokoškolského diplomu nebo s méně než desetiletou praxí.) Zakáže-li vláda vykonávat lékařskou praxi lidem, kteří tyto požadavky nespĺňují, poškozují spotřebitele, kteří by jinak kupovali služby od konkurence, jež byla postavena mimo zákon, a chrání „kvalifikované“, ale relativně méně produktivní lékaře před konkurencí a zaručuje jim též možnost stanovit si za své služby restriktionistickou

cenu.¹⁷ Spotřebitelům je bráněno, aby si zvolili méně kvalitní péči při léčbě méně závažných nemocí za tomu odpovídající nižší cenu. Rovněž je jim bráněno, aby podporovali lékaře, kteří zastávají odlišné medicínské teorie, než jsou ty, které se pěstují ve státem schvalovaných zdravotních školách.

Do jaké míry jsou tyto požadavky kladeny z důvodu „ochrany“ zdraví veřejnosti a do jaké míry proto, aby omezily konkurenci, lze posoudit ze skutečnosti, že poskytnutí lékařské péče zdarma bez licence je jen výjimečně považováno za prohřešek proti zákonu. Pouze *prodej* lékařských služeb vyžaduje licenci. Jelikož může být člověk poškozen stejnou měrou, ne-li větší, poskytnutím lékařské péče zdarma jako jejím nákupem, je hlavním důvodem regulace zcela zřejmě omezení konkurence, a nikoli ochrana veřejnosti.¹⁸

Ostatní standardy kvality ve výrobě mají ještě škodlivější dopad. Vláda určuje kvalitu výrobků a nutí firmy, aby se přizpůsobily požadavkům uvedeným v předložených definicích. Vláda tedy definuje „chléb“ a určuje jeho složení. Toto opatření má být ochranou proti „znehodnocování nepatřičnými příměsemi“, ve skutečnosti tím však brání *zdokonalování*. Definuje-li vláda jistým způsobem nějaký výrobek, zamezuje změně. Změna, aby byla spotřebiteli přijata, *musí* být změnou k lepšímu, tedy zdokonalením, a to buď absolutně, nebo v podobě nižší ceny za stejný výrobek. Přesvědčit ale státní úředníky, aby změnili své požadavky, může trvat dlouho, pokud se to vůbec podaří. Během této doby je poškozena konkurence a je

17 Není nic pozoruhodného na tom, že neustále slyšíme stížnosti na „krátkou životnost“ lékařů a učitelů, ale jen výjimečně můžeme zaznamenat stížnosti na tyto nedostatky v jiných, nelicencovaných povoláních. Viz Friedman, Milton: *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1963, str. 149–60. (V českém překladu *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, 1993, str. 132–140 – pozn. překl.)

Viz také Kessel, Reuben A.: „Price Discrimination in Medicine“, *Journal of Law and Economics*, říjen 1958, str. 20–53.

18 Skvělou analýzu fungování povinných standardů kvality na konkrétním případě lze nalézt v Bauer, Peter T.: *West African Trade*, Cambridge University Press, 1954, str. 365–75.

zastaven proces technologického zdokonalování.¹⁹ Tím, jak standardy „kvality“ přesouvají rozhodování ohledně kvality od spotřebitelů k arbitrárním státním orgánům, vytvářejí strnulosti a monopolizují ekonomický systém.

Ve svobodné ekonomice by existovalo velké množství prostředků k získání kompenzací za přímé poškození nebo podvodné „přidávání příměsí“. Není zde třeba žádného systému státních „standardů“ ani armády inspektorů. Prodá-li někdo druhému člověku jídlo, které má nepatřičné příměsi, pak prodávající zcela jasně spáchal podvod a prodejem porušil smlouvu. Prodá-li tedy A člověku B snídani, a pak se ukáže, že je to sláma, A spáchal nezákonný čin podvodu, když řekl B, že mu prodává jídlo, a ve skutečnosti mu prodával slámu. Tento čin je postižitelný dle „libertariánského zákona“, tedy dle právního řádu svobodné společnosti, který zakazuje veškeré útoky na člověka a jeho majetek. Součástí trestu za spáchaný podvod by byla ztráta výrobku a vrácení peněz, tj. částky zvýšené o přiměřenou náhradu škody (a vyplacené *oběti*, nikoli státu). Není třeba, aby nepodvodným prodejům nějaký úředník bránil. Prodává-li někdo výrobek, který nazývá „chléb“, musí tento výrobek jednoduše splňovat *obecnou definici* chleba, kterou určují spotřebitelé, a nikoli nějakou arbitrárně stanovenou specifikaci. Jestliže ale prodávající *specifikuje* složení bochníku chleba, nese trestní zodpovědnost v případě, že lže. Je třeba zdůraznit, že samotné lhaní není zločinem. Jedná se o morální problém, který se nenachází v působnosti obranných agentur působících na svobodném trhu. Zločinem je ale *porušení smlouvy*, tj. že někdo získá majetek druhého člověka pod falešnou záminkou, a je proto vinen spácháním podvodu. Jestliže na druhé straně vadný výrobek poškodí zdraví kupujícího (je-li například otráven), je prodávající dále trestně odpovědný za poškození a ohrožení osoby kupujícího.²⁰

¹⁹ Případové studie dopadů takovýchto standardů „kvality“ lze najít v Alexander, George J.: *Honesty and Competition*, Syracuse University Press, 1967.

²⁰ Zásadní příspěvek k problematice podvrhů a podvodů lze nalézt v Donisthorpe, Wordsworth: *Law in a Free State*, Macmillan & Co., 1895, 132–58.

Dalším druhem kontroly kvality je údajná „ochrana“ investorů. Regulace prostřednictvím Komise pro cenné papíry (SEC) nutí nové společnosti, aby například při prodeji akcií vyhověly jistým pravidlům, vydávaly prospekty cenných papírů atd. To vede k poškozování nových a obzvláště malých firem a omezuje jejich možnost získat kapitál, což uděluje monopolistická privilegia existujícím firmám. Investorům je bráněno, aby investovali své peníze do zvláště rizikových investic. Regulace prováděná Komisí pro cenné papíry, „bluesky laws“²¹ apod. tedy omezují vstup nových firem do odvětví a brání investicím do rizikových, ale možná také úspěšných podniků. Následkem je opět to, že jsou vytvářeny překážky efektivnímu podnikání a efektivnímu poskytování služeb spotřebitelům.²²

Dalším běžným druhem standardů kvality jsou bezpečnostní směrnice. Předepisují podrobnosti, jež musí výroba splňovat, a odlišné uspořádání stavějí mimo zákon. Svobodný trh se vypořádává se situací, kdy se, řekněme, zhroutí dům a dojde k usmrcení několika lidí, tak, že majitel domu je veden před soud a souzen za zabití. Svobodný trh ale neumí schválit žádný arbitrárně vyhlášený „bezpečnostní“ předpis ještě předtím, než ke zločinu dojde. Dojde-li ke zřícení budovy, *nezachází* současný systém s majitelem domu jako s někým, kdo je ve svém důsledku vrahem. Místo toho mu je předepsána pouze peněžní náhrada škod. Protiprávní zásah do života druhého člověka zůstává v tomto případě relativně nepotrestán. Na druhou stranu množství bezpečnostních předpisů narůstá, což obecně brání zásadním zdokonalením ve stavebnictví, a vytváří tedy monopolistická privilegia pro stávající stavitele na

21 Populární označení zákonů, které regulují podnikání investičních společností údajně za účelem ochrany občanů před podvodem. (Pozn. překl.)

22 Někteří lidé, kteří jsou jinak přívrženci svobodného trhu, podporují regulaci prováděnou Komisí pro cenné papíry a podobnými institucemi z toho důvodu, že „dodává morální rozměr konkurenci“. Co zcela jistě dělá, je to, že *omezuje* konkurenci. Dokud však není morálka uspokojivě definována, nelze říci, že by „dodávala morální rozměr“. Jak jinak lze definovat morálku ve výrobě než tak, že jsou efektivně poskytovány služby spotřebitelům? A jak může být někdo „morální“, je-li mu bráněno silou, aby jednal jinak?

úkor potenciálních inovativních konkurentů.²³ Působení bezpečnostních předpisů lze pomocí úplatků použít k tomu, že skutečný agresor (stavitel, jehož majetek někoho zranil) zůstává nepotrestán a bez poskvrny.

Možná někdo namítne, že obranné agentury působící na svobodném trhu musí čekat na to, až bude někdo zraněn, aby mohly zločin *potrestat*, místo aby se mu snažily *předejít*. Je pravdou, že na svobodném trhu mohou být trestány pouze zjevné činy. Nikdo se nemůže pokoušet tyranizovat někoho jiného jen kvůli tomu, že se tím předejde zločinu, ke kterému by možná někdy v budoucnosti mohlo dojít. Co se týče teorie „prevence“, platí, že každý zásah do svobody jednotlivce může být a ve skutečnosti musí být ospravedlněný. Je zcela zřejmě absurdní pokoušet se „předejít“ několika budoucím útokům pomocí soustavného útočení na všechny.²⁴

Bezpečnostními opatřeními se také musí řídit pracovní smlouvy. Zaměstnanci a zaměstnavatelé se tak nemohou dohodnout na podmínkách smlouvy, aniž by se podrobili jistým vládním pravidlům. Výsledkem je pro zaměstnance i zaměstnavatele ztráta, neboť je jim bráněno svobodně uzavřít smlouvu, a musí se tedy spokojit s méně přínosným způsobem zaměstnání. Z toho důvodu dochází i k narušení alokace faktorů, a to jak ve vztahu k maximálnímu uspokojení spotřebitelů, tak i k maximálnímu výnosu faktorů. Odvětví se tak stává méně produktivní a méně flexibilní.

Dalším druhem „bezpečnostních opatření“ je bránění geografické konkurenci. Znamená to, že spotřebitelům je bráněno nakupovat zboží od efektivních výrobců, kteří se vyskytují na jiném geografickém území. Z pohledu analýzy není důvod činit rozdíl mezi konkurencí obecně a konkurencí v určité oblasti, protože umístění je

²³ Struktura stavebnictví je taková, že mnozí pracovníci jsou kvazinezávislími podnikateli. Bezpečnostní předpisy se tedy musí s restrikcí od odborů ve stavebnictví.

²⁴ Na tomto místě můžeme dodat, že na skutečně svobodném trhu by i kritérium hovořící o „zřejmém hrozícím nebezpečí“ bylo jako definice trestného činu až příliš obecně a subjektivní.

pouze jednou z mnoha výhod nebo nevýhod, jimž se těší konkurující si firmy. Vlády ale tuto situaci využívají k tomu, že pod rouškou „bezpečnosti“ ustanovují povinné kartely výrobců mléka, které stanovují minimální ceny a omezují výrobu, a jsou vydávány úplné zákazy dovozu zboží z ostatních států. Skutečným důsledkem však samozřejmě je omezení konkurence a možnost stanovování monopolních cen. Navíc dochází k tomu, že na zahraniční výrobky jsou uvalovány takové bezpečnostní požadavky, které daleko přesahují požadavky kladené na firmy místní.²⁵

d. Cla

Cla a nejrůznější druhy importních kvót zabraňují, částečně či úplně, geografické konkurenci nejrůznějších výrobků. Domácím firmám je garantováno kvazimonopolní postavení, čímž je jim obecně zaručena též monopolní cena. *Cla* poškozují spotřebitele uvnitř „chráněného“ území, neboť je jim bráněno nakupovat zboží od efektivnějších konkurentů za nižší cenu. Poškozují ale také efektivnější zahraniční firmy a spotřebitele celého světa tím, že je připravují o možnost využít výhod geografické specializace. Na svobodném trhu bude existovat tendence k tomu, aby nejlepší zdroje byly alokovány do oblastí, kde je jejich využití nejproduktivnější. Vytváření překážek obchodu mezi regiony bude nutit faktory získávat nižší odměny za méně efektivní a méně produktivní činnosti.

Ekonomové věnovali „teorii mezinárodního obchodu“ značnou pozornost, která daleko převyšovala její analytický význam. Na svobodném trhu totiž nebude existovat vůbec žádná samostatná teorie „mezinárodního obchodu“. Těžištěm fundamentálních analytických problémů je svobodný trh. Analýza prováděných intervencí spočívá jednoduše v porovnání jejich dopadů s tím, co by byl způsobil svobodný trh. „Národy“ mohou mít svůj politický či kulturní význam, ale ekonomicky se zdají být pouhým následkem státních intervencí, buď v podobě uvalení cel nebo jiných překážek obchodu mezi urči-

²⁵ Viz Stigler, *op. cit.*, str. 211.

tými oblastmi nebo v podobě nějakého druhu intervencí měnových.²⁶

Cla vedou k velké řadě ekonomických dohadů a tvrzení. Tvrzení obhajující cla mají jedno společné: Všechna se snaží dokázat, že spotřebitelé v chráněném území *nejsou cly poškozováni*. Tyto pokusy jsou ale marné. Lze pro to najít mnoho důvodů. Velmi časté jsou obavy z přetrvávajícího „deficitu obchodní bilance“. Každý jednotlivec se ale o svém nákupu rozhoduje, a tedy určuje, zda obchodní bilance bude „příznivá“ či „nepříznivá“. Slovo „nepříznivá“ je ale zavádějící, protože každý nákup představuje pro jednotlivce v daném okamžiku to *nejpříznivější* jednání. Totéž musí tedy také platit pro souhrnnou bilanci daného regionu nebo země. Nikdy nemůže existovat „nepříznivá“ obchodní bilance regionu, aniž by si ji lidé provádějící obchody takovou přáli, a to ani tehdy, budou-li prodávat své zlaté rezervy, ani tehdy, budou-li si půjčovat od druhých (půjčky, které věřitelé dobrovolně poskytli).²⁷

Absurdnost argumentů obhajujících cla je vidět ve chvíli, kdy dovedeme myšlenku cel do jejího logického závěru. Představme si dva jednotlivce, Jonese a Smitha. Tato úvaha je platným použitím *reductio ad absurdum*, protože stejné kvalitativní dopady, jež existují při uvalení cel na celou zemi, lze nalézt i v případě, jsou-li uvalena na jednoho nebo dva lidi. Rozdíl je pouze v míře.²⁸ Předpokládaje-

²⁶ Viz George, Henry: *Protection or Free Trade*, Robert Schalkenbach Foundation, 1946, str. 37–44. Více o svobodném obchodu a protekcionismu v Yeager, Leland B. a Tuerck, David: *Trade Policy and The Price System*, International Textbook Co., 1966.

•••

Ucelené pojednání o svobodném obchodě a mýtech protekcionismu v českém jazyce lze najít v Štastný, Dan: *Protekcionismus: Ptolemaiovský systém populární ekonomie*, Oeconomica, 2004. (Pozn. překl.)

²⁷ Analýzu nesmyslnosti argumentu nepříznivé obchodní bilance lze najít v Bastiat, Frédéric: „Obchodní bilance“ v Bastiat, Frédéric: *Co je vidět a co není vidět*, Liberální institut, 1998. Bastiatova práce je dostupná na <http://www.libinst.cz>. (Pozn. překl.)

²⁸ Dopad cel je zjevně tím větší, čím geograficky menší je území, na kterém jsou cla uplatňována. Clo „chránící“ celý svět by nemělo význam, alespoň dokud se nějaká planeta nestane součástí našeho obchodního trhu.

me, že Jones má farmu nesoucí název „Jonesova pole“ a Smith pro něj pracuje. Poté co Jones načichl myšlenkami obhajujícími cla, začal nabádat Smitha, aby „kupoval z Jonesových polí“. „Udržte peníze v Jonesových polích“, „nenechte se vykořisťovat záplavou výrobců od málo placených zahraničních dělníků, kteří nejsou z Jonesových polí“ a podobné zásady se stanou slogany obou mužů. Aby zajistili, že jejich cíl bude dosažen, uvalí Jones 1 000% clo na veškeré dovozy zboží a služeb ze „zahraničí“, tj. z území mimo farmu. Výsledkem je, že Jones a Smith najednou vidí, jak mizí jejich volný čas neboli „problémy s nezaměstnaností“, neboť se od rozbřesku do soumraku snaží zajistit výrobu veškerého zboží, jež potřebují. Mnohé zboží nemohou vyrobit vůbec, jiné by mohli, ale trvalo by to staletí. Je pravda, že se dostalo na slova protekcionistů o „soběstačnosti“. Ta ale stačí sotva na pouhé přežití, a nikoli k zajištění pohodlné životní úrovně. Peníze „zůstávají doma“ a oba si mohou vyplácet velmi vysoké *nominální* mzdy a platit vysoké ceny, ale najednou zjišťují, že reálná hodnota jejich mezd vyjádřená ve zboží dramaticky poklesla.

Dostali jsme se tak vlastně do stavu izolovaných či barterových ekonomik Robinsona Crusoea a Pátka. A to je fakticky to, co *princip cel* obnáší. Tento princip představuje útok na trh a jeho logickým cílem je soběstačnost jednotlivých výrobců. Jedná se o cíl, který, kdyby se uskutečnil, by znamenal chudobu pro všechny a smrt pro většinu lidí ze současné populace. Jednalo by se o návrat od civilizace k barbarismu. Mírné clo uvalené na větší oblast je možná pouhým posunem tímto směrem, ale stejně *se jedná* o posun a argumenty, které jsou k jeho ospravedlnění použity, platí stejně tak pro návrat k „soběstačnosti“ džungle.^{29, 30}

²⁹ Obhájci cel by si nepřáli dovádět tento argument tak daleko, neboť všechny strany velmi drasticky ztrácí. Na druhou stranu při zavedení nižšího cla mohou „oligopolisté“, kteří jsou clem chráněni, (v krátkém období) získat více z vykořisťování domácích spotřebitelů, než ztrácejí z důvodu, že jsou sami spotřebiteli.

³⁰ Náš příklad dvou mužů je podobný příkladu, který ve své ostré kritice protekcionismu použil Frédéric Bastiat. Viz Bastiat, Frédéric: *Economic Sophisms*, D. Van Nostrand, 1964, str. 242–50, 202–9. Viz také „Chinese Tale“ a slavnou „Candlemakers' Petition“, *ibid.*, str. 182–86, 56–60.

Jednou z nejvyhraněnějších částí analýzy Henryho George věnované ochranným clům je jeho diskuse o pojmu „ochrana“:

„Ochrana předpokládá snahu něčemu zabránit... Co je tím, čemu má ochrana prostřednictvím cla bránit? Je to obchod... Ale obchod, před nímž se nás „protekcjonismus“ pokouší ochraňovat a bránit, není jako záplava, zemětřesení či tornádo, jako něco, co přichází bez lidského přičinění. Obchod předpokládá rozhodnutí lidí. Nemůže existovat potřeba obrany před obchodem, pokud neexistují lidé, kteří obchodovat chtějí a pokoušejí se o to. Kdo jsou potom ti lidé, před jejichž úsilím obchodovat nás „protekcjonismus“ chrání? ...Přání jedné strany, jakkoliv může být silné, nemůže nikdy samo o sobě k obchodu vést. Ke každému obchodu je třeba dvou stran, které si skutečně obchodovat přejí a jejichž rozhodnutí jsou ve vzájemné shodě. Nikdo nemůže nic koupit, pokud nenajde někoho, kdo chce prodat. Stejně tak nemůže nikdo nic prodat, pokud nenajde někoho, kdo chce koupit. Kdyby Američané nechtěli kupovat zahraniční zboží, nemohlo by zde být toto zboží prodáváno, i kdyby žádná cla neexistovala. Skutečnou příčinou obchodu, kterému se clo snaží zabránit, je přání Američanů kupovat zahraniční zboží, nikoliv přání cizích výrobců toto zboží prodávat... „Protekcjonismus“ nás tedy neochraňuje a nebrání před cizinci. Chrání nás před sebou samými.“³¹

Kritiku cel lze také nalézt v George, Henry: *Protection or Free Trade*, str. 51–54, a Perry, Arthur Latham: *Political Economy*, Charles Scribners' Sons, 1893, str. 509 ff.

•••

Bastiatova „Candlemakers's Petition“ je v českém jazyce dostupná jako „Petice výrobců svíček“ v Bastiat, Frédéric: *Co je vidět a co není vidět*, Liberální institut, 1998, dostupné na <http://www.libinst.cz>. (Pozn. překl.)

³¹ George: *Protection or Free Trade*, 45–46. Viz také Bastable, C. F.: *The Theory of International Trade*, druhé vydání, Macmillan & Co., 1897, str. 128–56, a Perry, *op. cit.*, str. 461–533.

Je ironické, že dlouhodobě mohou privilegované subjekty využíváním ochranných cel získávat mnohem méně než z ostatních forem monopolních privilegií. Chráněny jsou totiž pouze firmy *uvnitř* daného území. Všem (včetně cizinců) je ale povoleno založit zde firmu. Výsledkem je, že ostatní firmy, ať již jsou zevnitř nebo zvnějšku tohoto území, se začnou v chráněném odvětví a v chráněné oblasti usazovat, a to do okamžiku, dokud nakonec nezmizí možnost inkasovat monopolní zisky, přestože špatná alokace výroby a poškozování spotřebitelů stále trvá. V dlouhém období tedy cla *per se* trvalé zisky nepřinášejí, a to ani firmám, jichž se ochrana bezprostředně dotýká.

Mnozí autoři a ekonomové, kteří se jinak vyslovují ve prospěch svobodného obchodu, jsou ochotni udělat ústupek ve prospěch ochranných cel v případě argumentu tzv. „nedospělého odvětví“ (*infant industry*). Pouze několik obhájců svobodného trhu se ve skutečnosti pokusilo zpochybnit tento argument nad rámec tvrzení, že cla pravděpodobně nebudou zrušena ani poté, co dané odvětví přestane být odvětvím „nedospělým“. Takováto odpověď ovšem vlastně potvrzuje platnost argumentu „nedospělého odvětví“. Ponecháme-li stranou zcela mylnou a zavádějící analogii s biologií, jež srovnává nově založenou firmu s bezmocným novorozencem, jež potřebuje ochranu, lze jádro problému nalézt ve výroku Taussiga:

„Argumentace je taková, že když bude cena ochraňovaného zboží dočasně pomocí cla zvýšena, bude nakonec snížena. Dojde ke vzniku konkurence... a ta nakonec přivodí pokles ceny. ...Toto snížení domácí ceny se dostaví teprve časem. Na počátku má domácí výrobce řadu problémů a nemůže obstát v zahraniční konkurenci. Nakonec se ale naučí, jak se má vyrábět co nejlépe, a poté může své výrobky uvádět na trh stejně lacině jako jeho zahraniční konkurenti, a dokonce i za nižší ceny než oni.“³²

³² Taussig, F. W.: *Principles of Economics*, 2. vydání, Macmillan & Co., 1916, str. 527.

Předpokládá se tedy, že staří výrobci jsou vybaveni údajnou historickou zkušeností a kapitálem, jež jim umožní vytlačit z trhu všechny nové konkurenty. Moudře prováděná ochrana, kterou bude stát provádět ve vztahu k novým firmám, bude tedy v dlouhém období konkurenci prý podporovat, a nikoli ji omezovat.

Argumentace nedospělým odvětvím ovšem vyvozuje ze správného předpokladu mylný závěr. Je pravdou, že kapitál, který je již utopen v dřívějších projektech, dává zavedeným firmám výhodu, i když dnes ve světle současného vědění a současných přání spotřebitelů by investice byly bývaly provedeny jinak. Na co ale nesmíme zapomínat, je skutečnost, že se vždy nacházíme v situaci, kdy nám byl odkázán kapitál v investicích provedených našimi předky. Skutečnost, že naši předci činili z pohledu našich současných dokonalejších vědomostí chyby, je nešťastná, ale nezbytvá nám nic jiného, než se snažit naložit s tímto dědictvím, jak nejlépe umíme. Nikdy nebudeme a ani nemůžeme mít možnost začít investovat od nuly. Kdyby tomu tak bylo, byli bychom v situaci Robinsona Crusoe a měli bychom k dispozici pouze půdu a holé ruce bez jakýchkoli zděděných nástrojů. Z tohoto důvodu musíme využít výhod, jež nám skýtá kapitál utopený v minulosti. Dotování nových továren znamená poškozování spotřebitelů, kterým je bráněno využít výhod historicky daného kapitálu.

Kdyby byly skutečně dlouhodobé vyhlídky na úspěch nové firmy tak slibné, proč by do tohoto projektu neinvestoval soukromý kapitál, který se vždy snaží hledat ziskové investiční příležitosti? Je to pouze proto, že podnikatelé shledávají, že by taková investice byla neekonomická, tj. že by to bylo plýtvání kapitálem, půdou a prací, neboť tyto faktory lze investovat lépe, aby uspokojovaly naléhavější potřeby a přání spotřebitelů. Ludwig von Mises o tom napsal:

„Platí, že vytvoření nedospělého odvětví je ekonomicky výhodné pouze tehdy, když je nové umístění o tolik výhodnější, že převáží všechny nevýhody plynoucí z opuštění nepřeměnitelných a nepřemístitelných kapitálových statků investovaných do starších zavedených továren. Je-li tomu tak, nová továrna bude schop-

na úspěšně konkurovat firmám starším bez jakékoli státní pomoci. Není-li tomu tak, ochrana, která je jí poskytnuta, představuje plýtvání, a to i tehdy, je-li pouze dočasná a umožňuje-li novému odvětví pozdější samostatnou existenci. Cla představují v zásadě dotaci, kterou jsou spotřebitelé nuceni platit jako kompenzaci za využití vzácných výrobních faktorů při nahrazení stále ještě využitelných kapitálových statků, které jsou dány do šrotu, a z odebrání vzácných faktorů z jiného použití, ve kterém by mohly poskytovat služby, jichž si spotřebitelé cení více... Neexistují-li cla, je přesun výroby [do jiných oblastí] odložen do té doby, kdy jsou kapitálové statky investované do starých tovarů opotřebované nebo technologicky zastaralé, takže vzniká akutní potřeba jejich nahrazení novým vybavením.³³

Argument „nedospělého odvětví“ není možné omezovat jen na mezinárodní obchod, ale musí být zcela logicky použit i pro místní a regionální obchod. Neschopnost to pochopit je jedním z důvodů přetrvávání tohoto argumentu. Tento argument by logicky musel vést k závěru, že je nemožné, aby v konkurenci starších firem vznikla a rozvíjela se *jakákoli* nová firma, ať již se nachází kdekoli. Konec konců nové firmy mají vlastní výhody, které kompenzují skutečnost, že zavedené firmy jsou vybaveny utopeným kapitálem. Nové firmy mohou pracovat od počátku s nejnovějším a nejproduktivnějším vybavením na místech, která jim nejvíce vyhovují. Je třeba, aby výhody a nevýhody nových firem podnikatelé případ od případu vzájemně poměřovali, a objevovali tak nejziskovější způsoby podnikání, které zároveň budou poskytovat spotřebitelům nejlepší služby.³⁴

³³ Mises: *Human Action*, str. 506.

³⁴ Viz také Curtiss, W. M.: *The Tariff Idea*, Foundation for Economic Education, 1953, str. 50–52.

e. Omezení imigrace

Pracující často požadují udělení oligopolního postavení na určitém geografickém území v podobě *omezení imigrace*. Fungování svobodného trhu neúprosně vede k vyrovnávání mzdových sazeb za stejně produktivní práce po celém světě. Tento vývoj závisí na dvou druzích přizpůsobovacích procesů: firmy se přesunují z oblastí s vysokými mzdami do oblastí s nízkými mzdami a pracující se přesouvají z oblastí s nízkými mzdami do oblastí s vysokými mzdami. Omezení imigrace je pokusem získat pro obyvatele daného území restriktionistické mzdy. Představuje restrikcii spíše než monopol, protože (a) hovoříme-li o pracovní síle, platí, že každý pracovník vlastní sám sebe, a intervencionisté tedy nemají kontrolu nad celkovým nabízeným množstvím práce, a (b) nabídka práce je veliká v porovnání s možnou variabilitou délky pracovní doby každého pracujícího. To znamená, že jednotlivý pracující nemůže tak jako monopolista využít tohoto omezení ke zvýšení své produkce, aby zaplnil uvolněné místo, a získání vyšší ceny tedy není určeno elasticitou poptávkové křivky. Omezením nabídky práce je proto v každém případě vyšší ceny dosaženo. Celý trh práce je vzájemně propojen. Jednotlivé trhy práce reprezentující různá povolání jsou vzájemně spjaty a *celková* úroveň mezd (oproti mzdám v jednotlivých odvětvích) je určena vztahem celkové nabídky pracovní síly a různých křivek poptávky po různých druzích pracovní síly v různých odvětvích. Omezení celkové nabídky pracovní síly v dané oblasti tedy povede k posunu všech různých nabídkových křivek jednotlivých pracovních faktorů doleva, a tedy k všeobecnému nárůstu mzdových sazeb.

Omezení imigrace proto může vést k dosažení restriktionistických mezd pro *všechny* lidi na území, kam je přístup omezen, i když je zřejmé, že relativně nejvíce získají *ti, kterým by na trhu práce potenciální imigranti přímo konkurovali*. Získávají na úkor lidí, kterým bylo zabráněno pracovat v dané oblasti, a kteří jsou proto nuceni přijmout méně placená zaměstnání doma.

Možnost prospěchu z omezení imigrace samozřejmě neexistuje v každé oblasti, ale pouze v oblasti s vysokými mzdami. Lidé z oblastí s relativně nízkými mzdami se většinou imigrace neobávají.

V těchto oblastech spíše vznikají tlaky vedoucí k emigraci.³⁵ Oblasti s vysokými mzdami získaly své postavení díky větším kapitálovým investicím na obyvatele, než jaké jsou v jiných oblastech. Pracující v těchto oblastech se nyní snaží zabránit snížení mzdových sazeb, které by bylo způsobeno přílivem zahraničních pracovníků.

Překážky imigraci vedou k ziskům na úkor zahraničních pracovníků. To ovšem většinu domácích pracovníků příliš netrápí.³⁶ Tato opatření ale vytvářejí další problémy. Přestože je proces vyrovnávání mzdových sazeb částečně ochromen, bude pokračovat v podobě exportu kapitálových investic do zahraničních zemí s nízkými mzdovými sazbami. Přetrvávání vysokých mzdových sazeb doma vede stále více domácích kapitalistů k tomu, že přesouvají své investice do zahraničí. Nakonec tedy stejně k uskutečnění procesu vyrovnání mezd dojde, ovšem až na to, že rozmístění zdrojů bude zcela narušeno. Vzhledem k uspokojení přání světových spotřebitelů bude příliš mnoho pracovníků a příliš mnoho kapitálu umístěno v zahraničí a příliš málo doma. Za druhé je dost dobře možné, že zavedením překážek imigraci ztratí domácí obyvatelé jako spotřebitelé více, než jako pracující získají. Bránění imigraci (a) vytváří překážky mezinárodní dělbě práce, brání nejefektivnějšímu umístění výroby, populace apod. a (b) umožňuje, aby množství obyvatel domácí země zdaleka nedosahovalo „optimální“ velikosti domácí populace. Příliv zaměstnanců může klidně stimulovat masovější výrobu a specializaci, a tím zvyšovat domácí důchod na obyvatele. V dlouhém období bude samozřejmě k vyrovnávání mezd docházet, ale možná na vyšší úrovni, obzvláště tehdy, když by chudší země byly v porovnání s optimálním stavem „přelidněné“. Jinými slovy země s vysokými mzdami může mít populaci *pod* optimální úrovní reálného důchodu na hlavu

³⁵ Mnohé státy se také uchylují k uvalování *emigračních omezení*. Tato omezení ale nejsou monopolistické povahy. Jsou pravděpodobně motivována snahou udržet lidi, jichž lze využít k získání daňových příjmů a k odvedení do armády, uvnitř dané státní jurisdikce.

³⁶ Je poučné seznámit se s argumenty těch „internacionalistů“ mezi členy Kongresu, kteří obhajují změny v americké imigrační politice. Změny, jež navrhují, ani vzdáleně nenavrhují odstranění těchto překážek.

a země s nízkými mzdami může mít populaci *nad* takovým optimem. V tomto případě by se *obě* země mohly dočkat při uvolnění imigrace vyšších reálných mezd, i když země s nízkými mzdami by získala více.

Je módou hovořit o „přelidnění“ některých zemí, jako je např. Čína nebo Indie, a tvrdit, že se zde naplňují slova malthusovské teorie, jež hovoří o hrozbě, kterou pro rostoucí populaci představují nedostatečné zásoby potravin. Takovéto uvažování je zcela mylné, neboť se odvíjí od pohledu na „země“, a nikoli na světový trh jako celek. Je nesmyslné tvrdit, že v *některých* částech trhu dochází k přelidnění a v jiných nikoli. Teorii „přelidnění“ nebo „nedostatečného zalidnění“ (ve vztahu k arbitrárně stanovené maximální úrovni reálného důchodu na obyvatele) lze smysluplně použít pouze k celosvětovému trhu jako celku. Jsou-li části trhu „přelidněny“ nebo „nedostatečně zalidněny“, pak tento problém nevzniká následkem lidské reprodukce, ale následkem umělých, státy vytvářených překážek, které státy imigraci kladou do cesty. Indie je „přelidněná“ pouze proto, že se její občané nestěhují do zahraničí nebo že je ostatní státy nechtějí přijímat. Platí-li první varianta, pak se jedná o dobrovolnou volbu obyvatel Indie přijímat nižší mzdy a mít psychický požitek z toho, že mohou zůstat v Indii. Mzdy se vyrovnávají mezi státy pouze tehdy, když zabudujeme takovéto psychické faktory do mzdových sazeb. Když navíc ostatní státy zakážou vstup obyvatelům Indie, problémem není absolutní „přelidnění“, ale násilné vytváření bariér, jež jsou stavěny do cesty migraci lidí.³⁷

Při posuzování dopadů překážek imigraci by se neměly přehlížet ztráty všech lidí v pozici spotřebitelů v důsledku podvazování dělby práce mezi regiony a efektivního umístování výroby. I v tomto případě lze použít *reductio ad absurdum*, jež ovšem neposkytuje tak zničující argumenty jako v případě cel. Cooley a Poirrot tvrdí:

„Je-li správné vystavět překážky na našich státních hranicích proti těm, kteří zde nalézají více příležitostí

³⁷ Obhájci „svobodného trhu“, kteří zároveň obhajují překážky imigraci, nedomýšlejí implikace myšlenek, jež obhajují. Viz Dodatek B nazvaný „Násilí a *Lebensraum*“.

než ve svých rodných zemích, proč také nevystavíme podobné překážky pohybu mezi státy a územími uvnitř naší země? Proč nechat málo placeného pracujícího migrovat ... z upadajícího povoznictví v Massachusetts do rozvíjejících se automobilek v Detroitu? ...Mohl by pak konkurovat rodilým obyvatelům Detroitu v nákupu jídla, ošacení a bydlení. Mohl by být ochoten pracovat za méně, než je běžná mzda v Detroitu, a „rozvracet trh práce“... Ať je to, jak chce, narodil se v Massachusetts, a proto by tento stát měl nést plnou „odpovědnost za jeho blahobyť“. O těchto věcech můžeme přemýšlet, ale naše upřímná odpověď na všechny tyto úvahy se odráží v našem jednání... Radši budeme jezdit v automobilech než na vozech. Bylo by pošetilé pokoušet se na svobodném trhu kupovat automobil nebo cokoli jiného a ve stejném okamžiku upírat komukoli příležitost pomoci vyrobit tyto věci, které chceme.“³⁸

Obhájce imigračních zákonů, jenž se obává snížení své životní úrovně, ve skutečnosti vede útok špatným směrem. Implicitně věří tomu, že jeho geografická oblast nyní přesahuje bod optimálního množství populace. Čeho se tedy opravdu bojí, není ani tak imigrace, jako *jakýkoli* nárůst populace. Proto, chtěl-li by být konsistentní, musel by obhajovat nucenou kontrolu porodnosti, aby se snížil nárůst populace, který si přejí jednotliví rodiče.³⁹

³⁸ Cooley, Oscar W. a Poirot, Paul: *The Freedom to Move*, Foundation for Economic Education, 1951, str. 11–12.

³⁹ Problematika omezení imigrace se v důsledku ohromného nárůstu státních přerozdělovacích programů, které doprovázejí rozmach tzv. státu blahobytu a „rozvoj demokracie“, získává zajímavý nový aspekt. Je to proto, že každý imigrant představuje další potenciální volební hlas ve prospěch většího přerozdělení bohatství od „bohatých místních“ obyvatel k „novým chudým“ obyvatelům. Detailní diskusi o imigraci ve světě většinové demokracie a ohromného přerozdělování lze najít v monotematickém čísle časopisu *The Journal of Libertarian Studies*, sv. 13, č. 2, 1998, které je rovněž dostupné na <http://www.mises.org>. (Pozn. překl.)

f. Zákony omezující dětskou práci

Zákony omezující dětskou práci jsou zřejmým příkladem omezení možnosti zaměstnat část pracovní síly ve prospěch zbylých pracujících, kteří tak mohou dosáhnout restriktionistických mzdových sazeb. Při velkých diskusích o „problému nezaměstnanosti“ často vidíme, že ti, kteří vyjadřují své obavy z nezaměstnanosti, také obhajují zákony omezující dětskou práci, které násilně *brání* celé skupině pracujících vykonávat zaměstnání. Zákony omezující dětskou práci tedy vytvářejí *nucenou nezaměstnanost*. Nucená nezaměstnanost samozřejmě snižuje celkovou nabídku práce a *restriktivně* zvyšuje mzdové sazby, neboť provázanost trhu práce povede k rozšíření tohoto opatření po celém trhu. Nedochozí jen k tomu, že je dětem zabráněno pracovat, ale stát arbitrárně snižuje důchod rodin s dětmi. Bezdětné rodiny tak získávají na úkor rodin s dětmi. Zákony omezující dětskou práci penalizují rodiny s dětmi, neboť se tím prodlužuje období, kdy děti představují čisté peněžní závazky svých rodičů.

Snižováním nabídky práce způsobují zákony omezující dětskou práci pokles výroby v ekonomice, a vedou tedy k omezení životní úrovně všech lidí ve společnosti. Navíc tyto zákony nemají ani ty prospěšné dopady, které může mít nucená kontrola porodnosti na snížení populace, přesahuje-li optimální úroveň. Celková populace totiž není snížena (kromě možného nepřímého snížení v důsledku zavedené penalizace za to, že lidé děti mají), ale zato se snižuje množství *pracujících* populace. Snížení pracujících populace při nezměněné velikosti populace *spotřebovávající* představuje snížení celkové životní úrovně.

Zákony omezující dětskou práci mohou mít podobu přímého zákazu nebo vyžadování „pracovních povolení“ a celé další řady úředních listin před tím, než je možné mladíka zaměstnat. Tím je dosaženo v zásadě stejného účinku. Zákony omezující dětskou práci jsou také podporovány prostřednictvím *zákonů o povinné školní docházce*. Přinucení dětí zůstat ve státní škole (nebo škole státem certifikované) do dosažení určitého věku má stejné dopady jako zákaz děti zaměstnávat a ochrana dospělých před jejich konkurencí.

Povinná školní docházka jde ale ještě dál a nutí dítě přijímat jistý druh služby – vzdělávání – i když by si dítě, či jeho rodiče, přálo něco jiného. Tím dochází k dalšímu poklesu užitku těchto dětí.^{40, 41}

g. Povinná vojenská služba

Téměř nikdo si neuvědomuje, že povinná vojenská služba je účinným prostředkem udělení monopolistického privilegia a způsobem, jak dosáhnout restriktionistických mezd. Povinná vojenská služba, stejně jako zákony omezující dětskou práci, odstraňuje konkurenci části pracovní síly z trhu práce. V tomto případě jde o odstranění konkurence zdravých, dospělých lidí. Nucené odstranění pracovní síly a její využití k nucené práci pro ozbrojené síly za pouze nominální odměnu zvyšuje mzdy zbylých pracujících, a obzvláště těch lidí, kterým přímo odvedení muži konkurovali. Samozřejmě se snižuje produktivita celé ekonomiky, čímž se snižují nárůsty odměn některých pracujících. Stejně jako v jiných případech udělení monopolních výsad, někteří, jimž bylo privilegium uděleno, možná ze státní intervence získají. Povinná vojenská služba představuje přímý způsob, kterým vláda může mít pod svou kontrolou pracovní sílu, již

⁴⁰ Skvělou diskusí o *Továrních zákonech (Factory Acts)* zaměřených proti zaměstnávání dětí na počátku 19. století v Británii lze nalézt v Hutt: „The Factory System“, *loc. cit.* O podstatě dětské práce se lze dovědět více v Coleman, D. C.: „Labour in the English Economy of the Seventeenth Century“, *The Economic History Review*, duben 1956, str. 286.

⁴¹ Zpráva z novin dokládá vazbu mezi zákony omezujícími dětskou práci a dosahováním restriktionistických mzdových sazeb pro dospělé, což platí obzvláště pro členy odborů: „Prostřednictvím spolupráce přibližně 26 000 obchodníků s potravinami a za pomoci odborů získají tisíce „náctiletých“ hochů šanci vydělat si peníze na léto, pronesl včera zastupující policejní ředitel James B. Nolan, prezident Policejní atletické ligy (PAL)... Tento program vypracovala PAL ve spolupráci s časopisem *Grocer Graphic*. Vydavatel časopisu Raymond Bill vysvětlil, že tisíce obchodů potravinami zaměstnají jednoho a v některých případech i dva nebo tři chlapce na příležitostné práce, které nebudou narušovat odborářská místa.“ (kurzíva přidána), *New York Daily News*, 19. července 1955. Viz také Goodman, Paul: *Compulsory Mis-Education and the Community of Scholars*, Vintage Books, 1964, str. 54.

může platit daleko méně, než činí tržní mzdy, což je obnos, který by musela platit, aby přiměla lidi zapsat se do dobrovolné armády.⁴²

h. Zákony o minimální mzdě a povinné členství v odborech

Nucené nezaměstnanosti lze dosáhnout nepřímo pomocí *zákonů o minimální mzdě*. Na svobodném trhu existuje tendence k tomu, aby se mzda každého člověka rovnala diskontované hodnotě jeho mezního produktu (*discounted marginal value product – DMVP*). Zákony o minimální mzdě znamenají, že lidem, jejichž DMVP je pod zákonem stanoveným minimem, je *zabráněno pracovat*. Pracovník byl ochoten přijmout práci a zaměstnavatel byl ochoten jej zaměstnat. Státní nařízení brání, aby se toto přijetí do práce uskutečnilo. V důsledku nucené (nedobrovolné) nezaměstnanosti je odstraněna konkurence mezních pracujících a zvyšována mzda zbývajících pracovníků. Zatímco prohlašovaným *cílem* zákonů o minimální mzdě je zvýšit příjmy mezních pracujících, skutečný dopad je přesně opačný – učiní tyto pracující za danou zákonnou mzdu nezaměstnatelnými. Čím vyšší je minimální mzda oproti mzdám na svobodném trhu, tím větší bude následná nezaměstnanost.⁴³

Odbory usilují o dosažení restrikcionistických mezd, které způsobují v konkrétních případech distorze ve výrobě, nižší mzdy pro nečleny odborů a lokální nezaměstnanost. Ve všeobecné rovině vedou k ještě větším distorzím a trvalé masové nezaměstnanosti. Tím, že vynucují restriktivní pravidla výroby, a neumožní tak každému

⁴² Viz Miller, James C. III (ed.): *Why the Draft?*, Penguin Books, 1968, str. 54.

⁴³ Diskuse o minimální mzdě lze nalézt v Brozen, Yale a Friedman, Milton: *The Minimum Wage: Who pays?*, The Free Society Association, 1966. Viz také Peterson, John M. a Stewart, Charles T. Jr.: *Employment Effects of Minimum Wage Rates*, American Enterprise Institute, srpen 1969.

•••

Viz také Hazlitt, Henry: *Ekonomie v jedné lekci*, Liberální institut, 1999, str. 129–134 nebo Friedman, Milton: *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, 1993, str. 156–157. (Pozn. překl.)

pracovníkovi dobrovolně přijmout pravidla stanovená podnikatelem pro používání jeho majetku, snižují odbory celkovou produktivitu, a tedy i životní úroveň v ekonomice. Jakákoli vládní podpora odborů, jakou představuje např. přijetí Wagnerova-Taftova-Hartleyho zákona, proto vede k vytvoření režimu restrikcionistických mezd, poškození výroby a všeobecné nezaměstnanosti. Nepřímé vlivy na zaměstnanost jsou podobné těm, které vyvolávají zákony o minimální mzdě, až na to, že je zasaženo méně pracujících a že toto opatření má podobu minimální mzdy vynucované odbory.

i. Podpory v nezaměstnanosti

Státní podpory v nezaměstnanosti představují důležitý prostředek dotování nezaměstnanosti vytvořené odbory nebo zákony o minimální mzdě. Když restrikcionistické mzdy vedou k nezaměstnanosti, objevuje se na scéně stát, aby zabránil situaci, kdy by nezaměstnaní pracovníci začali narušovat odborářskou solidaritu a odbory vynucovanou výši mezd. Tím, že masa potenciálních konkurentů odborářských zaměstnanců dostane podporu v nezaměstnanosti, je vyřazena z trhu práce, a tak je vytvořen prostor pro neomezený nárůst působení odborů. Toto odstranění pracujících z trhu práce je samozřejmě financováno z peněz daňových poplatníků – z peněz široké veřejnosti.

j. Postihování tržních forem

Jakákoli podoba vládního *postihování* nějakého druhu výroby na trhu nebo nějakého druhu organizace výroby snižuje efektivnost ekonomického systému a brání faktorům v dosažení maximální odměny a spotřebitelům v dosažení maximálního uspokojení. Ti nejefektivnější jsou postihováni a ti nejméně efektivní výrobci jsou nepřímo podporováni. To vede nejen k omezování tržních forem, jež se efektivně přizpůsobují změnám v hodnocení spotřebitelů a změnám daných zdrojů, ale také k přetrvávání neefektivních tržních forem. Lze nalézt řadu způsobů, jimiž vláda postihla efektivní výrobce, a udělila tak kvazimonopolní privilegia výrobcům neefektivním.

Speciální *daně na obchodní řetězce* ochromily obchodní řetězce a poškodily spotřebitele ve prospěch jejich neefektivních konkurentů; rozličná nařízení *zakazující stánkový prodej* zničila efektivní tržní formu a efektivní podnikatele ve prospěch méně efektivních, ale politicky vlivnějších konkurentů; *zákony o povinné zavírání době v obchodech* poškodily dynamické konkurenty, kteří chtěli mít své obchody otevřeny a znemožnily spotřebitelům dosáhnout maximálního užitku plynoucího z možnosti rozvrhnout si své nákupy co nejvýhodněji; *daně z příjmu korporací* vytvářejí dodatečné břímě pro firmy, penalizují tuto efektivní tržní formu a upřednostňují jejich konkurenty; *požadavky státu na poskytování hlášení a statistických výkazů* od firem uměle omezují malé firmy s relativně malým kapitálem a představují nepřímé poskytnutí výhody velkým firmám, jež jim konkurují.^{44, 45}

Všechny formy státní regulace podnikání postihují ve skutečnosti efektivní konkurenty a udělují monopolistická privilegia podnikatelům neefektivním. Jeden z důležitých příkladů představuje regulace *pojišťovacích společností*, a obzvláště těch prodávajících životní pojištění. Podnikání v pojišťovnictví je stejně jako všechny ostatní druhy podnikání spekulativní povahy, je však založeno na relativně vyšší jistotě biologické úmrtnosti. K tomuto podnikání stačí pouze to, aby bylo současné pojistné vybíráno v dostatečné výši na to, aby vybrané prostředky pokryly potřeby výplat vypočteného očekávaného pojistného plnění. Životní pojišťovny se však ze zvláštních důvodů pustily do investičního podnikání a tvrdí, že si musí vytvořit dostatečně vysoké čisté rezervy, které by jim vystačily i pro případ,

-
- ⁴⁴ Daň sražená u zdroje a její zálohové vybírání jsou příkladem „válečného“ opatření, které se v současnosti stalo neodstranitelnou součástí našeho daňového systému. Nutí firmy, aby se zadarmo staly vládními výběřčími daní. Jedná se tedy o jistý druh binární intervence, jež postihuje především malé firmy, které jsou při svém podnikání relativně více zatíženy režijními náklady.
- ⁴⁵ Problematiku vykazování statistických ukazatelů, náklady a důsledky této činnosti popsal Rothbard podrobněji v jednom ze svých článků, který lze pod názvem „Statistika – Achillova pata státní byrokracie“ najít v oddíle III této publikace. (Pozn. překl.)

že by polovina populace náhle vymřela. Pojišťovny jsou schopny nahromadit takové rezervy díky tomu, že si účtují mnohem vyšší pojistné, než je nutné pro zajištění pouhého pojištění. Navíc dochází k tomu, že kvůli trvale vyšší úrovni pojistného jsou pojišťovny schopny rozvrhnout své riziko a přenést jej na bedra svých nic netušících pojištěnců (prostřednictvím nahromadění odbytného za jejich pojistky). Výnosy z investovaných rezerv si ponechávají pojišťovny, nikoli pojištěnci. Pojišťovací společnosti si mohou dovolit účtovat tak absurdně vysoké ceny pojistného z toho důvodu, že vlády ve jménu ochrany spotřebitelů *zakázaly* veškerou možnou konkurenci ze strany pojišťoven, jež nechtěly vytvářet rezervy a snažily se nabízet nízké pojistné. Výsledkem je to, že se stávající napůl pojišťovací a napůl neekonomické „investiční“ společnosti těší zvláštnímu privilegiu garantovanému státem.

k. Protimonopolní zákonodárství⁴⁶

Možná se zdá čtenáři podivné, že jednou z nejdůležitějších překážek, které staví stát do cesty efektivní konkurenci (a které tak představují udělení kvazimonopolního privilegia), je *protimonopolní zákonodárství*. Jen velmi málo ekonomů či ostatních teoretiků zpochybňovalo základy protimonopolního zákonodárství, a to obzvláště nyní, kdy jsou tyto zákony po několik let součástí naší legislativy. Stejně jako je tomu u mnoha ostatních opatření, tyto zákony nevychází z analýzy povahy protimonopolních opatření či z analýzy jejich nutných důsledků, nýbrž z toho, jak atraktivně jejich údajné cíle působí. Hlavním předmětem kritiky těchto zákonů je to, že „nejdou dost daleko“. Někteří z nejhrolivějších verbálních obhájců víry ve „svobodné trhy“ jsou nejvíce slyšet, když volají po důraz-

⁴⁶ Současnou zásadní publikací o teorii a praxi protimonopolního zákonodárství, jež na mnoha místech explicitně odkazuje na následující text, je kniha amerického profesora Dominicka Armentana nesoucí v českém jazyce název: *Proč odstranit protimonopolní zákonodárství*, Liberální institut, 2000. Viz také Kirzner, Israel: *Jak fungují trhy*, Liberální institut, 1998, str. 67–73. (Pozn. překl.)

nějším uplatňování protimonopolního zákonodárství a po „rozbití monopolů“. Dokonce i ti „nejpravivější“ ekonomové jen ustrašeně kritizují jisté procedury uplatňované těmito zákony, aniž by našli odvahu zaútočit na samotný princip těchto zákonů.

Jedinou smysluplnou definicí monopolu je ta, že se jedná o udělení privilegia ze strany státu.⁴⁷ Z tohoto důvodu je poměrně zřejmé, že není možné, aby vláda přijetím zákonů trestajících monopolní praktiky *omezila* množství monopolů. Jediným způsobem, jak může vláda omezit množství monopolů, je-li toto požadováno, je, že odstraní monopolní privilegia, která sama udělila. Protimonopolní zákonodárství proto ani v nejmenším „neomezuje monopoly“. Dosa-huje ale toho, že trvale a nevypočitatelně obtěžuje efektivně fungující podnikatele. Americké protimonopolní zákony používají vágních a nedefinovatelných termínů, což umožňuje vládě a soudům vyhnout se tomu, aby předem určily, co je „monopolistický“ zločin a co ne. Zatímco anglosaské zákony spočívají na jasných definicích zločinu, jež jsou známy předem a které mohly soudy v řádných soudních procesech identifikovat, protimonopolní zákony si libují v záměrně neurčitých a *ex post facto* rozhodnutích. Žádný podnikatel neví, kdy páchá zločin a kdy ne, a nedozví se to do té doby, dokud vláda, možná poté, co opět změnil vlastní definici zločinu, se na něj nevrhne a nedožene jej před soud. Dopadů těchto arbitrárních pravidel a *ex post facto* nálezu „zločinu“ je mnoho: spoutává se podnikatelská iniciativa, podnikatelé se ze strachu podrobují arbitrárním rozhodnutím státních úředníků a firmám není dovoleno efektivně sloužit spotřebitelům. Firmy vždy usilují o to, aby povahou i rozsahem své činnosti, jež maximalizuje zisky a příjmy, co nejlépe sloužily spotřebitelům, a tak každý zásah státu do fungování firem může pouze snížit jejich efektivnost a odměnit neefektivnost.⁴⁸

Je ale zbytečné volat pouze po jasnější zákonné definici monopolistických praktik. Vágnost zákonné formulace totiž vyplývá z toho, že není možné předložit přesvědčivou definici monopolu na trhu.

⁴⁷ Podrobnosti lze nalézt v Rothbard: *Man, Economy, and State*, kap. 10.

⁴⁸ Viz Scoville, John W. a Sargent, Noel: *Fact and Fancy in the TNEC*

Tady proto nalézáme kořeny chaotického přesunu vlády od jednoho neospravedlnitelného kritéria určení monopolu k druhému, které hovoří o: velikosti firmy, „blízkosti“ substitutů, stanovování „příliš vysokých“, „příliš nízkých“ nebo stejných cen, jako mají konkurenti, fúzích „výrazně omezujících konkurenci“ atd. Všechna tato kritéria jsou nesmyslná. Jako příklad tohoto tvrzení může posloužit kritérium hovořící o *výrazném omezení konkurence*. To implicitně předpokládá, že „konkurence“ je jistým druhem *množství*. To ale není pravda. Konkurence je procesem, ve kterém jednotlivci a firmy bez použití síly nabízejí na trhu zboží.⁴⁹ Chránit „konkurenci“ neznamená arbitrárně určit, že má v daném odvětví nebo na daném území existovat jistý počet firem. Znamená to dbát o to, aby lidé mohli svobodně konkurovat (nebo nekonkurovat) a nebylo jim v tom silou bráněno.

Původní Shermanův zákon zdůrazňoval „koluzi“ při „omezování obchodu“. I zde platí, že na kartelech není nic protikonkurenčního *per se*, neboť neexistuje žádný konceptuální rozdíl mezi kartelem, fúzí a utvářením firmy. Vždy dochází ke spojení aktiv v jedné firmě, s cílem efektivně plnit přání spotřebitelů. Pakliže musí být zabráněno „koluzi“ a kartely musejí být státem rozbity, tj. je-li k udržení konkurence nutné rozbít tento způsob *spolupráce*, pak „odpůrci monopolů“ musí také obhajovat úplný zákaz všech korporací a společností. Byly by poté tolerovány jen ty firmy, které by vlastnili jednotlivci. Ponecháme-li stranou skutečnost, že tato nucená konkurence a zákonem zakázaná spolupráce není slučitelná se „svobodným trhem“, ke kterému se mnozí zastánci protimonopolního zákonodárství podle svých slov hlásí, neefektivnost a nižší produktivita vyvolaná zákazem slučování kapitálu by způsobila vzdálení ekonomiky od civilizace a její propad k barbarismu.

Monographs, National Association of Manufacturers, 1942, str. 298–321, 671–74.

⁴⁹ Hayek, F. A.: *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, 1948, kapitola 5.

•••

Viz také Kirzner, Israel: *Jak fungují trhy*, Liberální institut, 1998. (Pozn. překl.)

O zahálejícím jedinci, který nepracuje, by se dalo také říci, že „omezuje“ obchod, zatímco on se jej jednoduše *neúčastní* a nijak jej „neomezuje“. Chtějí-li obhájci protimonopolního zákonodárství zabránit zahálení, které je logickou součástí konceptu spotřebitelské suverenity W. H. Hutta, pak by měli přijmout zákon, který by nařídil práci a zakázal odpočinek, což jsou podmínky blížíící se otroctví.⁵⁰ Zúžíme-li ale definici „omezování“ obchodu na omezování obchodu *druhých*, pak je již jasně vidět, že na svobodném trhu nemůže docházet k žádným omezením obchodu a že je to pouze *stát* (nebo nějaká jiná instituce využívající násilí), který může obchod omezit. *A jednou významnou formou tohoto omezení je samotné protimonopolní zákonodárství!*

Jednou z nemnoha přesvědčivých analýz principů protimonopolního zákonodárství provedených v posledních letech je práce Isabely Patersonové, která píše:

„Standard Oil neomezoval obchod. Udělal by první poslední pro to, aby trh vytvořil. Může být o nějaké firmě řečeno, že „omezuje obchod“, když obchod, který obstarává, neexistoval, dokud sama nevyrobila a neprodala své zboží? Omezují výrobci automobilů obchod v době, kdy vyrobili a prodali padesát milionů automobilů, když předtím žádné automobily neexistovaly? ...Americké společnosti stály u zrodu tak rozsáhlého a rozmanitého obchodu, že ve srovnání s ním se veškerá předchozí výroba a obchod jeví jako stánek u venkovské silnice. Nazývat jejich jednání „omezováním obchodu“ a označovat jej navíc za „zločin“ je zcela jistě naprosto absurdní!“⁵¹

⁵⁰ Místní vyhlášky proti „potulce“ či proti „zahálce“ jsou zcela jistě prvním krokem v tomto směru a představují uvalení nucené práce na nejchudší část populace.

⁵¹ Paterson, Isabel: *The God of the Machine*, Putnam's Sons, 1943, str. 172, 175. Viz také Scoville a Sargent, *op. cit.*, str. 243–44.

Isabel Patersonová dále pokračuje:

„Vláda nemůže „obnovit konkurenci“ nebo ji „zajistit“. Vláda je sama monopolem. Vše, co může udělat, je uvalit omezení, která mohou vyústit v monopol, když jde tak daleko, že vyžaduje povolení k tomu, aby se jednotlivci mohli zabývat výrobou. To je základem stavovské společnosti. K návratu ke stavovskému právu došlo v rámci protimonopolního zákonodárství zcela bez povšimnutí. ...Politici si opatřili zákon, podle kterého není možné, aby občané věděli předem, co může být označeno za zločin, a který proto způsobuje, že veškeré produktivní úsilí bude moci být napadeno žalobou, ne-li rovnou vystaveno jistému odsouzení.“⁵²

V počátcích vzniku „problému monopolů“ napsal Paul de Rousiers:

„K zformování monopolu nedochází přirozenou hrou ekonomických sil přímo. Jakmile ale závisí monopoly na umělé ochraně (např. clech), je nejjednodušším způsobem útoku proti nim prostě co nejvíce omezit počet a sílu těchto případů ochrany. Můžeme zaútočit na umělé podmínky, ale jsme bezmocní, když se stavíme proti podmínkám přirozeným. ...Amerika dosud prováděla věci přesně opačné, obviňovala ekonomické síly z toho, že vedou ke koncentraci průmyslu, a pokoušela se tento problém řešit pomocí protimonopolního zákonodárství, představujícího řadu zcela umělých opatření. Mezi konkurujícími si společnostmi proto nesmí docházet k žádným dohodám atd. Výsledky jsou ale neradostné – násilné omezení plodné iniciativy. ...Legislativa se nedotýká zbytku zla, existenci umělých

⁵² Paterson, *op. cit.*, str. 176–77.

*podmínek rozšiřuje, místo aby ji omezovala, a nakonec reguluje a komplikuje záležitosti, které je ve výsostném zájmu třeba zjednodušovat a zbavovat omezení.*⁵³

I. Zákaz tvorby jednotných cen

Důležitým příkladem monopolizačních účinků programu, jenž je údajně vytvořen k tomu, aby *bojoval* proti monopolům, je soudní rozhodnutí stavějící mimo zákon *tvorbu jednotných cen*. Na svobodném trhu dochází k vytváření jednotné ceny v *každém místě spotřeby*, a nikoli v každém místě výroby. U výrobků, u kterých náklady na přepravu představují velkou část konečné ceny, se stává tento rozdíl významným. Řada firem proto stanovuje v určité oblasti jednotné ceny. Z úspor dopravních nákladů při prodeji zboží v blízkosti místa výroby mohou takové firmy krýt část nákladů na dopravu zboží do vzdálenějších míst v rámci dané oblasti. Firmy jsou tak schopny nabízet zboží na vzdálenějších místech za nižší ceny a mohou tedy snadněji místním firmám konkurovat. Je-li tato praxe prohlášena za „monopolistickou“ a jde-li vlastně o nařízení, že každá firma musí účtovat jednotné ceny „na výstupu z továrny“, je tím nejen bráněno konkurenci mezi různými oblastmi daného odvětví, ale dochází také k udělení monopolistického privilegia místním firmám. Pro každou místní firmu představuje oblast, kde se tato firma nachází, prostor, jenž je v důsledku dopravních nákladů pro konkurenty z jiných oblastí nedobytný a v němž firma může účtovat svým spotřebitelům monopolní cenu. Firmy, jež jsou schopny lépe rozložit přepravní náklady a prosperovat na větším trhu, jsou penalizovány a je jim bráněno tak činit. Navíc jsou odstraněny výhody velkého trhu a masové výroby, které snižují náklady, neboť každá firma se

⁵³ Rousiers, Paul de: *Les Industries Monopolisées aux Etats-Unis*, citováno podle Molinari, Gustave de: *The Society of Tomorrow*, Putnam's Sons, 1904, str. 194.

⁵⁴ Viz *United States Steel Corporation, TNEC Papers*, U. S. Steel Corp., 1940, II, str. 102–135.

musí omezit na malé území. Mění se umístění firem a firmy jsou nuceny shlukovat se okolo velkých spotřebních oblastí navzdory výhodám, které těmto společnostem nabízí umístění v jiných oblastech.⁵⁴ Mimoto takováto soudní rozhodnutí penalizují malé firmy, protože pouze velké firmy si mohou dovolit vystavět mnoho poboček a ostatním firmám v každé z oblastí konkurovat.⁵⁵

m. Konzervační zákony

Konzervační zákony omezují využívání vyčerpateľných zdrojů a nutí vlastníky investovat do podpory obnovitelných „přírodních“ zdrojů. Dopady jsou v obou případech podobné: dochází k omezení současné výroby kvůli domnělým ziskům budoucí výroby. To je zřejmé v případě vyčerpateľných zdrojů. Výrobní faktory musí být věnovány údržbě obnovitelných zdrojů (např. stromů), i když by jich mohlo být lépe využito v jiných formách výroby. Ve druhém případě dochází ke dvojité distorzi: faktory jsou nejen nuceně přesunuty do budoucí výroby, ale musí být rovněž věnovány konkrétnímu *druhu* budoucí výroby – obnovování těchto jednotlivých zdrojů.⁵⁶

Jedním, zcela zřejmým *cílem* konzervačních zákonů je nuceně snížit poměr spotřeby k úsporám (investicím) oproti tomu, jaký by upřednostňoval trh. Alokace dobrovolně prováděné lidmi v souladu s jejich časovými preferencemi jsou násilně měněny a relativně více

⁵⁵ Viz Simon, William M.: „The Case Against the Federal Trade Commission“, *University of Chicago Law Review*, 1952, str. 320–22. O tvorbě jednotných cen viz také Scoville a Sargent, *op. cit.*, str. 776–82; Leeman, Wayne A.: „Review of Paul Giddens' Standard Oil Company (Indiana)“, *American Economic Review*, srpen 1956, str. 733, a Dewey, Donald: „A Reappraisal of F. O. B. Pricing and Freight Absorption“, *Southern Economic Journal*, červenec 1955, str. 48–54.

⁵⁶ Ekonomové donedávna téměř zcela přehlíželi konzervační zákony a ponechávali tuto oblast romantickým „konzervacionistům“. Skvělou analýzu ale provedl Scott, Anthony: „Conservation Policy and Capital Theory“, *Canadian Journal of Economic and Political Science*, listopad 1954, str. 504–13, a *idem*, *Natural Resources: The Economics of Conservation*, University of Toronto Press, 1955, viz také Mises: *Human Action*, str. 652–53.

investic je nuceně přesunuto k výrobě pro budoucí spotřebu. Stručně řečeno stát rozhoduje o tom, že současná generace musí být přinucena alokovat své zdroje do vzdálenější budoucnosti, než si přeje. Stát je v této situaci označován za „prozíravý“ v porovnání se svobodnými jednotlivci, kteří jsou označováni za „krátkozraké“. Vyčerpatelné zdroje ale budou pravděpodobně muset být v nějakém okamžiku stejně spotřebovány a vždy je tedy potřeba nalézt rovnováhu mezi současnou a budoucí výrobou. Proč mají požadavky současné generace mít tak nízkou váhu? Proč je budoucí generace tak cenná, že může přimět současnou generaci nést větší břímě? Čím si budoucnost kdy zasloužila, že by jí mělo být poskytováno privilegované zacházení?⁵⁷ Jelikož budoucí generace budou pravděpodobně bohatší než generace současná, může platit i opačná úvaha! Stejně úvahy lze použít pro všechny pokusy změnit velikost tržní časové preference. Proč by si měla budoucnost vynucovat větší oběti na současnost, než je ochotna podstoupit? Kromě toho se po několika letech budoucnost stane současností. Musí být budoucí generace poté také omezeny ve své výrobě a spotřebě kvůli další imaginární „budoucnosti“? Nesmíme zapomínat na to, že cílem veškeré produktivní činnosti jsou zboží a služby, které budou a mohou být spotřebovávány pouze v *nějaké konkrétní přítomnosti*. Neexistuje žádný racionální základ pro penalizování spotřeby v jedné z přítomností a upřednostňování spotřeby v jedné z *budoucích přítomností*. Je ještě méně důvodů k omezování *všech* přítomností ve prospěch nějaké fiktivní „budoucnosti“, která nikdy nenastane a leží vždy daleko za horizontem. Přesto je ale toto cílem konzervačních zákonů. Konzervační zákony jsou skutečnou legislativou slibující modré z nebe.⁵⁸

⁵⁷ Scott tvrdí, že tento přístup spočívá na zavrženíhodném a nepodloženém názoru, že budoucí generace nebudou způsobilé postarat se o sebe tak jako současná generace. Viz Scott: *Natural Resources*, str. 94.

⁵⁸ Scott klade příhodnou otázku: Proč souhlasit s „uchováním zdrojů v takové podobě, v jaké by se vyskytovaly při neexistenci jejich lidských uživatelů?“ Scott: „Conservation Policy“, *op. cit.*, str. 513. A dále říká: „Pokrok měl větší podobu přeměny přírodních zdrojů do vhodnějších podob bohatství. Kdyby si člověk cenil přírodních zdrojů více než své výroby, bezpochyby by zůstal divochem a provozoval ‚konzervační politiku‘“.

Jednotlivci se na svobodném trhu rozhodují o časové struktuře alokace zdrojů v souladu s očekávanými zisky, které jim jejich zdroje přinesou v současnosti, v porovnání se zisky z použití v budoucnosti. Jinými slovy budou usilovat o maximalizaci současné hodnoty (v tom kterém okamžiku) své půdy a svých kapitálových aktiv.⁵⁹ Časová struktura příjmů z aktiv je určena úrokovou mírou, která je zase určena časovými preferencemi všech jednotlivců na trhu. Časová preference bude spolu s jednotlivými odhady poptávky po každém statku určovat alokaci faktorů pro každé užití. Jelikož nižší časová preference bude znamenat více investic do budoucích spotřebních statků, bude také představovat větší „konzervaci“ přírodních zdrojů. Vysoká časová preference povede k menším investicím a větší současné spotřebě, což následně povede k menší „konzervaci“.⁶⁰

Většina argumentů konzervacionistů ukazuje, že tito lidé nemají téměř žádné ponětí o ekonomii. Mnozí předpokládají, že podnikatelé vůbec neuvažují v čase a že budou vesele spotřebovávat přírodní zdroje, až jednoho dne najednou zjistí, že nemají žádný majetek. Pouze moudrý, prozíravý stát prý může předvídat vyčerpání zdrojů. Absurdnost celého tohoto argumentu je zřejmá, když si uvědomíme, že současná hodnota podnikatelské půdy závisí na očekávané budoucí rentě z tohoto zdroje. I kdyby byl sám podnikatel nevysvětlitelně hloupý, trh takový nebude a jeho hodnocení (tj. hodnocení odborníků, kteří se danou věcí zabývají a riskují své vlastní peníze)

Scott: *Natural Resources*, str. 11. Je-li logikou cel zničit trh, pak logikou konzervačních zákonů je zničit veškerou lidskou výrobu a spotřebu.

⁵⁹ Přesně řečeno, investoři se budou pokoušet maximalizovat své „vnitřní míry výnosu“, ale maximalizace současné hodnoty je pro naše účely postačujícím zjednodušením. O rozdílech mezi těmito dvěma cíli v „rakouském“ a „neoklasickém“ pojetí se lze dočíst v Gabor, André a Pearce, I. F.: „A New Approach to the Theory of the Firm“, *Oxford Economic Papers*, říjen 1952, str. 252–65.

⁶⁰ V některých případech, je-li obzvláště vysoká poptávka po využití přírodního zdroje v nějaké nové činnosti, však nižší časová preference a vyšší investiční aktivita vyčerpá přírodní zdroje rychleji. Dá se předpokládat, že to bude platit v případech takových zdrojů, jako je uhlí nebo ropa. Viz Scott: *Natural Resources*, str. 95–97.

bude směřovat ke správnému ocenění hodnoty zdroje. Ve skutečnosti je přece úkolem podnikatele provádět předpovědi. Za své správné předpovědi je odměněn a dosáhne zisku. Budou mít snad podnikatelé na trhu kratší horizont uvažování než úředníci pohodlně uvelebení ve svých úřadech, vydržovaných z peněz sebraných daňovým poplatníkům?⁶¹

Dalším omylem, kterého se konzervacionisté dopouští, je, že předpokládají věčnou neměnnost technologie. Lidské bytosti využívají ty zdroje, které mají. S růstem technologických znalostí se násobí i množství využitelných zdrojů. Jestliže máme méně stavebního dříví než předešlé generace, potřebujeme také méně, neboť *jsme objevili* jiné materiály, které lze použít ve stavebnictví nebo jako palivo. Minulé generace měly k dispozici v zemi ohromné množství ropy. Pro ně ale byla ropa bezcenná, a nebyla tedy považována za zdroj. Díky moderním objevům umíme ropu využít a můžeme si k tomuto účelu vyrobit potřebné vybavení. Naše zásoby ropy proto nejsou *neměnné*. Jsou nekonečně větší než ty, jež měly k dispozici minulá generace. Umělé konzervování bude odkládat využití zdrojů až do doby, kdy tyto zdroje zastarají, a povede tím k plýtvání.

Kolik autorů plakalo nad pustošením amerických lesů, jež způsobuje kapitalismus! Přesto je zcela zjevné, že půda v Americe má řadu mnohem produktivnějších využití než produkci dřeva, a proto také tato půda byla přeměněna k těmto cílům, které lépe uspokojují

⁶¹ Podnikatelé, kteří mají špatnou schopnost předpovídat, jsou rychle zbaveni svých pozic v důsledku ztrát, které utrpí. Je ironické, že „plight of the Okies“ (bída rolníků ve 30. letech 20. století prezentovaná jako důsledek „krutého kapitalismu“ a argument ve prospěch nutnosti existence konzervačních zákonů) vznikla vlastně ze skutečnosti, že špatní podnikatelé (Okies) obdělávali bezcennou, submarginální půdu. Nucené „konzervační“ investice do této submarginální půdy a vládní podpora „Okies“ by tuto mylnou alokaci, kterou trh rychle odstraní, ještě zhoršily. Mnoho případů půdní eroze v Americe mimochodem pramení z neexistence úplného respektu k soukromému vlastnictví půdy. Nájemní farmáři, kteří se každých pár let stěhují, se často snaží vybrakovat kapitál vlastníků půdy, čímž plýtvají zdroji v rozporu se smluvní povinností hovořící o vrácení neporušené půdy jejímu vlastníku. Viz *ibid.*, str. 118, 168.

potřeby spotřebitelů.⁶² Jaká kritéria mohou místo toho předložit tito kritikové? Jestliže si myslí, že bylo vykáčeno příliš mnoho lesů, jak získají nějaké kvantitativní vyjádření, aby určili, kolik je „příliš mnoho“? Ve skutečnosti není možné k žádnému takovému kvantitativnímu standardu dojít, stejně jako není možné odvodit jakékoli kvantitativní charakteristiky činnosti na trhu bez samotné existence trhu. Každý takový pokus musí být nutně pokusem arbitrárním, jenž nenalézá oporu v žádném racionálním principu.

Amerika je původním domovem konzervačních zákonů, obzvláště ve jménu „veřejné domény“. V systému ryze svobodného podnikání by nic takového jako státem vlastněná veřejná doména neexistovalo. Půda by jednoduše zůstala nevlastněná do té doby, než by byla poprvé využita. Poté by se stala vlastnictvím svého prvního uživatele a jeho dědiců či právních nástupců.⁶³ Důsledky státního vlastnictví veřejné domény budou rozebrány dále v textu. Na tomto místě představíme několik z nich. Vlastní-li stát půdu a dovoluje-li jednotlivcům ji volně využívat, vede to samozřejmě k nadměrnému využívání tohoto zdroje a k plýtvání. K využívání tohoto zdroje je používáno více faktorů, než by tomu bylo na svobodném trhu, protože jediné zisky, jež mohou lidé, kteří půdu využívají, inkasovat, jsou zisky okamžité. Kdyby se někteří lidé zdrželi jejího využívání, ostatní by daný omezený zdroj vyčerpali. Volné využívání státem vlastně-

⁶² Typickým představitelem konzervacionistů šířících tyto myšlenky byl J. D. Brown, který se v roce 1832 znepokojoval spotřebováváním dřeva: „Odkud si opatříme dodávky dřeva pro naše námořnictvo za padesát let?“ Citováno podle Scott: *National Resources*, str. 37. Scott dále poznamenává, že tito kritikové pravděpodobně nikdy nepochopili, že dřevo lze dovézt ze zahraničí. „Conservation Policy“, *loc. cit.*

⁶³ Tento systém byl matně nastíněn *Zákonem o usedlostech (Homestead Law)* z roku 1862. Tento zákon ale vytvořil arbitrární a nesmyslné maximální rozlohy farmy, která může připadnout prvnímu uživateli. Toto omezení mělo za následek zrušení zákona, který platil dále na Západě, kde minimální rozloha potřebná k pasení dobytka či ovcí byla mnohem větší, než povolovala staromódní zákonná úprava. Navíc maximální omezení velikosti farmy a požadavek, že půda musí být použita pro farmaření, vedly k velkému „pustošení“ lesů, nad kterým konzervacionisté nyní tak nařikají, neboť bránila vzniku soukromého vlastnictví velkých rozloh lesů.

ného zdroje skutečně zahajuje „válku všech proti všem“, neboť stále více lidí se snaží využít možnosti získat něco zdarma a pokouší se vytěžit daný vzácný zdroj. Má-li někdo vzácný zdroj a snaží se všechny přesvědčit (možností jeho využívání zdarma), že jeho nabídka je neomezená, dochází k nadměrnému využívání daného zdroje, korupci, protekci, tvoření front apod. Názorným příkladem jsou pastviny na západě USA v druhé polovině 19. století. Vláda bránila pastevcům vlastnit půdu a oplocovat ji. Trvala na tom, aby půda byla držena jako „otevřená pastva“ vlastněná státem. Výsledkem bylo nadměrné využívání pastvin a jejich předčasné vyčerpání.⁶⁴ Dalším příkladem tohoto druhu je rychlé vyčerpání lovišť ryb. Protože nikomu není povoleno vlastnit nějakou část moře, nikdo nemá důvod chránit hodnotu tohoto zdroje, neboť každý získá jen tehdy, využije-li tohoto zdroje rychle, a předběhne-li tak své konkurenty.⁶⁵

Pronájem lze asi jen stěží považovat za lepší formu využívání půdy. Vlastní-li půdu vláda a pronajímá-li ji pastevcům nebo uživatelům dřeva, nenacházíme u nájemce opět žádnou motivaci chránit hodnotu tohoto zdroje, neboť jej nevlastní. Největším zájmem nájemce je využívat daný zdroj *v současnosti* co nejintenzivněji. Proto i najímání půdy vede k nadměrnému vyčerpávání zdrojů.

Oproti tomu v situaci, kdy půdu a ostatní zdroje vlastní jednotlivci, je v jejich zájmu jako vlastníků *maximalizovat současnou hod-*

⁶⁴ Viz Peffer, Louise E.: *The Closing of the Public Domain*, Stanford University Press, 1951, str. 25–27. O výhodách soukromého vlastnictví pastvin se lze dočíst v petici Asociace amerických chovatelů dobytka, březen 1902, *ibid.*, str. 78–79. Viz také Hays, Samuel P.: *Conservation and the Gospel of Efficiency*, Harvard University Press, 1959, str. 50–51. Vládní neschopnost rozšířit princip prvního použití (*homestead principle*) na větší oblasti měla další důležitý sociální dopad: vedla k neustálému handrkování mezi uživateli – chovateli dobytka a ostatními osadníky, kteří přišli později a požadovali „spravedlivý podíl“ volné půdy.

⁶⁵ Zajímavou diskusi o soukromých majetkových právech v rybolovu lze nalézt v Tullock, Gordon: *The Fisheries*, University of South Carolina Bureau of Business and Economic Research, únor 1962. Viz také Scott, Anthony: „The Fishery, A Sole Resource“, *Journal of Political Economy*, duben 1955, a *idem*, *Natural Resources*, str. 117–29.

notu každého zdroje. Nadměrné čerpání daného zdroje by snížilo jeho kapitálovou hodnotu na trhu. Vlastník zdroje staví proti sobě zachování kapitálové hodnoty zdroje jako celku a příjmy, jež může v současnosti z jeho užívání získat. O výsledku tohoto porovnávání je rozhodnuto, *ceteris paribus*, pomocí časových a ostatních preferencí jednotlivců na trhu.⁶⁶ Je-li jednotlivcům povoleno pouze půdu užívat a nemohou-li ji vlastnit, poté takové vzájemné poměrování odpadá, a stát tak vytváří motivaci k jejímu nadměrnému využívání v současnosti.

Nejenže proklamovaný *cíl* konzervačních zákonů – pomoci budoucnosti na úkor současnosti – je nelegitimní a argumenty v jeho prospěch jsou neplatné, ale nucená konzervace tohoto cíle ani nedosahuje. Budoucnost je již totiž zohledněna prostřednictvím současných úspor a investic. Konzervační zákony samozřejmě vynutí vyšší investice do přírodních zdrojů: používání jiných zdrojů k udržování obnovitelných zdrojů a nucené vytváření většího množství zásob vyčerpatelných zdrojů. *Celkové* investice jsou ale určeny povahou časových preferencí jednotlivců a ty se nijak nezmění. Konzervační zákony tedy ve skutečnosti *nezvětší* celkové zásoby pro budoucnost. Přesunou pouze investiční prostředky od kapitálových statků, domů apod. k přírodním zdrojům. Tím vytváří neefektivní a pokřivenou strukturu investic v ekonomice.⁶⁷

Jak je možné, známe-li povahu a důsledky konzervačních zákonů, že takovou legislativu bude někdo obhajovat? Je třeba poznamenat, že konzervační zákony mají jednu velmi „praktickou“ stránku. Násilně omezují výrobu, tj. využívání zdrojů, a vytvářejí tím monopolistické privilegium, jež vede k restriktionistické ceně pro vlastníky těchto zdrojů a jejich blízkých substitutů. Konzervační zákony tak mohou být mnohem účinnějším způsobem monopolizace než

⁶⁶ Vysoká poptávka po výrobku zvyšuje hodnotu (k jeho výrobě potřebného) zdroje, čímž podporuje šetření s tímto zdrojem, investice do něj a průzkum nových ložisek daného zdroje. Nabídka zdroje, nyní zvýšená o jeho nákladněji získávané zásoby, tak dále zvyšuje efektivní nabídku daného výrobku na trhu. Viz Scott: *Natural Resources*, str. 14.

⁶⁷ Viz *ibid.*, str. 21 a 22.

cla, protože, jak jsme ukázali, cla nebrání vstupu nových podniků do odvětví a neomezené výrobě domácích konkurentů.⁶⁸ Konzervační zákony na druhé straně slouží ke kartelizaci využívání půdy a omezují absolutní objem výroby, čímž pomáhají zajistit trvalé monopolní zisky pro vlastníky půdy. Tyto monopolní zisky budou samozřejmě postupně kapitalizovány do nárůstu kapitálové hodnoty půdy. Člověk, který koupí později tento monopolizovaný faktor, jednoduše získá stávající úrokovou míru své investice, i když monopolní zisky budou v jeho příjmech obsaženy.

Na konzervační zákony musí být proto nahlíženo jako na způsob udělování monopolistických privilegií. Skvělým dokladem tohoto tvrzení je politika americké vlády prováděná od konce 19. století, která si „vyhradovala“ velké oblasti jako „veřejné domény“, tj. vytvářela velká území vlastněná státem.⁶⁹ Toto vyhradení spočívalo v tom, že si stát ponechal půdu ve svém vlastnictví a opustil svou dřívější politiku, jejíž podstatou bylo ponechání této domény soukromým vlastníkům, aby se zde mohli usadit. Tato politika se týkala obzvláště lesů, které byly takto vyhradeny pro účely konzervace. Jaké jsou ale důsledky opatření, které brání velké části lesů stát se součástí výroby? Jedná se o udělení monopolistického privilegia (což vede k vytvoření *restrikcionistačké ceny*) ve prospěch konkurence – tj. soukromých vlastníků půdy a ostatních majitelů lesů.

Již jsme si ukázali, že omezení nabídky práce umožňuje privilegovaným zaměstnancům inkasovat restrikcionačké mzdy. (Zatímco pracující, kteří jsou v důsledku existence odborových mzdových sazeb, licencí či protiimigračních zákonů vytlačeni z trhu, si jsou nuceni najít méně produktivní a méně placená místa někde jinde.) K vytvoření monopolní ceny však monopolní nebo kvazimonopolní privilegium na výrobu kapitálových nebo spotřebních statků vést může, ale nemusí. Zda k tomu dojde, nebo nedojde, závisí na povaze

⁶⁸ Lze najít ještě jednu podobnost mezi cly a konzervačními zákony. Obě opatření usilují o soběstačnost státu a obě se pokoušejí podporovat národní nebo místní podniky prostřednictvím násilných zásahů do fungování trhu.

⁶⁹ Analýzu státního vlastnictví půdy a státního vlastnictví obecně lze nalézt dále v textu.

poptávkových křivek po výrobcích jednotlivých firem a také na jejich nákladech. Jelikož firma může dle svého uvážení zvýšit svou produkci nebo uzavřít smlouvu o vyšších dodávkách s jinou firmou, stanoví svou nabídku s vědomím toho, že snížení výroby, jež by mohlo vést k dosažení monopolní ceny, také povede ke snížení celkového množství prodaného zboží.⁷⁰ Zaměstnanec se ničím takovým nemusí zaobírat (kromě zanedbatelných odchylek v poptávkách po celkovém množství hodin práce každého pracovníka). Jak je ale na tom privilegovaný vlastník půdy? Dosáhne jisté restriktionistické ceny, nebo snad i ceny monopolní? Hlavní charakteristikou kusu země je, že nemůže být prací zvětšen. Je-li rozšiřitelný, pak se jedná o kapitálový statek, a nikoli o půdu. Totéž se vlastně týká i práce, na kterou lze pohlížet (kromě pohledu velmi dlouhodobého) jako na veličinu, jejíž celková nabídka je fixní. Jelikož množství práce nemůže být celkově zvětšeno (kromě prodloužení délky pracovní doby, jak jsme již uvedli), vládou provedené omezení nabídky práce (zákonny omezující práci dětí, překážky imigraci apod.) proto způsobuje, že zbylí pracující mohou dosáhnout restriktionistických mezd. Množství kapitálových a spotřebitelských statků může být zvětšeno či zmenšeno, takže privilegované firmy musejí brát zřetel na své poptávkové křivky. Množství půdy ale zvětšeno být nemůže. Omezení nabídky půdy proto také umožňuje vlastníkům půdy dosáhnout restriktionistické ceny půdy, jež převyšuje cenu dosahovanou na svobodném trhu.⁷¹ Totéž platí pro vyčerpávání přírodních zdrojů, jejichž zásoby nelze zvětšit, a které jsou proto považovány za součást půdy. Vytlačí-li vláda půdu či přírodní zdroje z trhu, nevyhnu-

⁷⁰ Na svobodném trhu bude ve stavu rovnováhy poptávková křivka *každé firmy* nad rovnovážnou cenou elastická. Jinak by firma snížila svou výrobu. To samozřejmě neznamená, že poptávková křivka *celého odvětví* musí být elastická. Hovoříme-li o možné monopolní ceně, poptávková křivka, kterou každá monopolistická firma bere v úvahu, je poptávková křivka po produkci této konkrétní firmy.

⁷¹ Jiný příklad, kdy vláda vytváří monopolní zisk pro vlastníky půdy, zmiňuje ekonom Mason Gaffney: „Městská zastupitelstva v celé zemi záměrně ponechávají mimo dosah trhu ‚mrtvá území‘ a netají se tím, že je to kvůli ‚ochraně‘

telně tak snižuje dostupnou nabídku na trhu a stejně tak nevyhnutelně uděluje zbývajícím vlastníkům půdy a přírodních zdrojů možnost dosáhnout restriktionistické ceny, a tak dosáhnout monopolních zisků. Konzervační zákony, kromě všech svých ostatních dopadů, navíc nutí nositele faktoru práce opustit dobrou půdu a začít namísto ní obdělávat zbylou půdu submarginální. Tento vynucený přesun snižuje mezní produktivitu práce a následně snižuje celkovou životní úroveň.

Vraťme se nyní ještě k vládní politice vyhrazování části lesů z dosahu trhu. Toto opatření vede k tomu, že půda, jež zbude v užívání, dosáhne restriktionisté ceny a monopolních zisků. Trhy půdy jsou ale specifické a nemají stejnou obecnou provázanost, jakou mají trhy práce. Restriktionistický nárůst ceny se proto projeví daleko více u půdy, která přímo konkuruje, nebo mohla konkurovat, půdě, jež byla z trhu stažena či „vyhrazena“. V případě americké politiky konzervace byli těmi, kdo získali, především: (a) půdou obdarané železnice na Západě a (b) stávající majitelé lesů. Železnice získaly od vlády rozlehlé přiděly půdy, a to nejen práva k položení kolejí, ale také půdu lemující železnici o velikosti patnácti mil na každou stranu. Vládní „vyhrazení“ veřejných území velmi zvýšilo cenu, kterou železnice realizovaly při následném prodeji půdy novým obyvatelům těchto oblastí. Železnice tak od vlády dostaly další dar. Tentokrát v podobě monopolního zisku na úkor spotřebitelů.

Železnice si byly dobře vědomy monopolistických výhod, které díky konzervačním zákonům získávají. Železnice byly ve skutečnosti

cen ostatní půdy.“ Gaffney cituje šéfa *Americké společnosti státních plánovačů* (*American Society of Planning Officials*), který navrhoval ponechat nevyužitou jednu třetinu městské půdy a „odstranit ji více či méně natrvalo ze soukromého vlastnictví“, aby byla zachována vysoká hodnota půdy vlastníků zbývajících dvou třetin. Gaffney uzavírá: „V souladu s tímto návrhem se mnohé vlády států a měst rozhodly nevrátit, navzdory možnosti daňových výnosů, půdu do používání“. Gaffney, Mason: „Vituperation Well Answered“, *Law and Liberty*, prosinec 1952, str. 126. Přetištěno v Heath, Spencer: *Progress and Poverty Reviewed*, 2. vydání, The Freeman, 1953.

finančním „andělem strážným“ celého hnutí za konzervaci. Louise Peffer o tom píše:

„Existovaly jednoznačné důvody k obvinění železnic z toho, že měly zájem na zrušení [nejrůznějších zákonů umožňujících bezproblémový převod veřejných pozemků do rukou soukromých vlastníků, kteří se chtěli na těchto pozemcích usadit]. Národní asociace pro zavláždění (NIA), jež byla mimo státní administrativu nejdůslednějším obhájcem pozemkové reformy, byla částečně financována transkontinentálními železnicemi a burlingtonskou a rockislandskou železnicí, a to až do výše 39 tisíc dolarů ročně z jejich přibližně 50 tisícového rozpočtu. Program této asociace a železnic, podle slov Jamese J. Hilla [předního železničního magnáta], šel skoro dále než program [předních konzervacionistů].“⁷²

Vlastníkům lesů bylo také jasné, jaké zisky mohou z „konzervace“ lesů získat. Sám prezident Theodore Roosevelt vyhlásil, že „i velcí spotřebitelé dřeva podporují hnutí za zachování lesů“. Jak jeden z lidí zabývajících se tímto problémem prohlásil, „zpracovatelé dřeva a majitelé lesů... se společně shodli s Giffordem Pinchotem [vůdcem hnutí za konzervaci] již v roce 1903. ...Jinými slovy řečeno, vláda by tím, že zabránila vstupu nových majitelů do odvětví, a postaví tak část lesů mimo dosah trhu, pomohla zvýšit hodnotu soukromě vlastněných lesů“.⁷³

⁷² Peffer, *op. cit.*, str. 54. Senátor H. C. Hansbrough také ukázal na skutečnost, že železnice platily ročně 45 tisíc dolarů přednímu konzervacionistickému časopisu *The Talisman* a financovaly ve Washingtonu lobbistickou skupinu bojující za konzervaci. Hansbrough, H. C.: *The Wreck: An Historical and Critical Study of the Administrations of Theodore Roosevelt and William Howard Taft*, 1913, str. 52.

⁷³ Cox, J. H.: „Organization of the Lumber Industry in the Pacific Northwest, 1889–1914“, doktorandská práce na University of California, 1937, str. 174–77. Citováno podle Peffer, *op. cit.*, str. 57. Viz také Hays: *Conservation and the Gospel of Efficiency*.

n. Patenty⁷⁴

Patent představuje privilegium udělené vládou prvním objeviteli určitého vynálezu.⁷⁵ Někteří zastánci patentů tvrdí, že se nejedná o monopolní privilegium, ale o uznání majetkových práv k vynálezům, či dokonce k „myšlenkám“. Libertariánské právo či právo svobodného trhu chrání majetková práva všech lidí bez toho, aby patenty existovaly. Má-li někdo nějakou myšlenku nebo nějaký plán, a uskuteční tak objev, který je poté z jeho domu ukraden, jde o akt krádeže, jenž je v rozporu s obecným zákonem. Patenty naproti tomu ve skutečnosti poškozují majetková práva *nezávislých* objevitelů dané myšlenky či vynálezu, jimž se podařilo objev učinit až po jeho patentování. Těmto pozdějším objevitelům a inovátorům je silou bráněno používat vlastní myšlenky a vlastní majetek. Mimoto ve svobodné společnosti může objevitel dát svůj objev na trh, označit jej slovem „copyright“, a zabránit tak jeho kupcům prodávat tento výrobek nebo jeho kopie dále.

Patenty tedy spíše majetková práva porušují, než by je bránily. Ošemetnost argumentu, jenž tvrdí, že patenty chrání vlastnická práva k myšlenkám, se odráží ve skutečnosti, že nikoli všechny, ale pouze jisté druhy originálních myšlenek a jisté druhy inovací jsou považovány zákonem za patentovatelné. S mnoha novými myšlenkami se nikdy nezachází jako s myšlenkami, jež by mohly být předmětem patentu.

Dalším častým argumentem ve prospěch patentů je, že „společnost“ prostě uzavírá s objevitelem smlouvu o koupi jeho tajemství, aby jej „společnost“ mohla používat. V takovém případě by za první „společnost“ měla objeviteli řádně zaplatit, k čemuž ovšem není

⁷⁴ Diskuse o patentech a copyrightu je obsažena v Rothbard: *Man, Economy, and State*, str. 652–60.

•••

⁷⁵ V českém překladu *Základy ekonomie*, str. 526–531. (Pozn. překl.)
 Patentování bylo zavedeno v Anglii v roce 1624 králem Karlem I. jako zřejmý prostředek vyhnutí se parlamentnímu zákazu udělování monopolních privilegií.

třeba všem pozdějším objevitelům zakazovat prodávat na trhu *jejich* vlastní objevy v daném oboru. Za druhé ve svobodné ekonomice není nic, co by bránilo jednotlivci nebo skupině jednotlivců od vynálezců jejich tajné objevy kupovat. Žádné monopolistické patenty proto nejsou nutné.

K nejoblíbenějším argumentům ve prospěch patentů patří mezi ekonomy argument utilitární, který tvrdí, že patent na jisté množství let je nutný proto, aby podpořil investice dostatečného množství prostředků do vývoje a inovací nových postupů a nových výrobků.

Tento argument je ale podivný, protože hned vede k následující otázce: Na jakém základě rozhodujete o tom, zda je výdajů na výzkum „příliš hodně“, „příliš málo“ nebo „tak akorát“? Ve společnosti je jen omezené množství zdrojů a ty lze použít k dosažení nesčíslného množství různých cílů. Na jakém základě někdo určí, že jejich používání je v určitém odvětví „nadměrné“, v jiném „nedostatečné“ apod.? Někdo zjistí, že v Arizoně je málo investic, ale spousta jich je v Pensylvánii. Na to bude reagovat rozhořčeným tvrzením, že Arizona by si zasloužila „více investic“. Na jakém základě lze ale takové tvrzení ospravedlnit? *Trh* takový racionální základ k dispozici má: nejvyšší peněžní odměna a nejvyšší zisky, neboť těch lze dosáhnout pouze poskytováním maximálních služeb zákazníkům. Podle principu vyšší odměny za lepší služby spotřebitelům a výrobcům (tj. všem) se řídí zdánlivě záhadná tržní alokace zdrojů: kolik věnovat jedné či druhé firmě, jedné či druhé oblasti, současnosti nebo budoucnosti, jednomu nebo druhému zboží, výzkumu nebo jiným formám investic. Pozorovatel, jenž kritizuje tuto alokaci, nemůže mít pro své rozhodování žádný racionální základ, je to pouze jeho arbitrární tvrzení. Ve srovnání s kritikou spotřebních zvyklostí platí výše uvedené o kritice vztahů ve výrobní sféře dvojnásob. Někdo, kdo peskuje spotřebitele, že si kupují příliš mnoho kosmetiky, může mít pro svou kritiku více či méně oprávněný základ. Ten, kdo si ale myslí, že by mělo být určitým způsobem využíváno větší či menší množství zdrojů nebo že firmy jsou „moc velké“ či „moc malé“ nebo že příliš málo či příliš mnoho je vydáváno na výzkum nebo investováno do nových strojů, nemůže mít pro svá tvrzení žádný racionální základ. Firmy, stručně řečeno, vyrábějí

pro trh a řídí se při tom hodnoceními spotřebitelů na tomto trhu. Pozorovatelé zvnějšku, mohou, když se rozhodnou, kritizovat konečná hodnocení spotřebitelů (i když tím, zasáhnou-li do spotřebních zvyklostí vyplývajících z těchto hodnocení, způsobí spotřebitelům ztrátu užítka), ale nemohou legitimně kritizovat *prostředky*, alokaci faktorů, pomocí nichž je těchto cílů dosahováno.

Zdroje kapitálu jsou stejně jako všechny ostatní zdroje omezeny a musí být alokovány do různých užití, z nichž jedním jsou výdaje na výzkum. Na trhu dochází v případě výdajů na výzkum k racionálním rozhodnutím, jež jsou v souladu s nejlepším podnikatelským odhadem jeho budoucí návratnosti investovaných prostředků. Násilná podpora výdajů na výzkum by omezila uspokojení spotřebitelů a výrobců na trhu.

Mnozí obhájcí patentů věří, že obyčejný proces konkurence na trhu nepodporuje dostatečně přijímání nových výrobních postupů, a že proto musejí být inovace násilně podporovány státem. Trh ale rozhoduje o míře zavádění nových postupů stejně, jako rozhoduje o míře industrializace nových geografických oblastí. Tento argument ve prospěch patentů je ve skutečnosti velmi podobný argumentu „nedospělého odvětví“ ve prospěch cel, tj. že procesy probíhající na trhu nepostačují k tomu, aby umožnily zavedení nových postupů, jež si to zaslouhují. Odpověď je opět tatáž: lidé musí porovnat zvýšenou produktivitu nových postupů s náklady na jejich zavedení, tj. s výhodami plynoucími z toho, že staré postupy jsou již zavedeny. Je-li inovacím silou přiděleno speciální privilegium, budou zbytečně vyřazeny hodnotné továrny, jež jsou již v provozu, a bude tím na spotřebitele uvaleno dodatečné břímě.

Navíc není vůbec samozřejmé, že patenty přispívají k nárůstu celkového množství výdajů na výzkum. Jistě ale můžeme prohlásit, že patenty narušují alokaci faktorů konkrétnímu *druhu* výzkumu, jenž je prováděn. Zatímco je totiž pravda, že *první* objevitel z uděleného privilegia získává, je také pravda, že jeho konkurenti jsou na mnoho let z výroby v oblasti, kde byl patent udělen, vyloučeni. Jelikož další patenty mohou stavět na patentu původním, jenž se vztahoval k danému oboru, je často konkurentům trvale bráněno ve vydávání dalších prostředků na výzkum v celé oblasti, jež je patentem kryta.

Navíc i sám držitel patentu je odrazován od provádění dalšího výzkumu v dané oblasti, neboť jeho privilegium mu umožňuje odpovídat na vavřínech po celou dobu platnosti jeho patentu a být si jist, že do jeho domény nebude vpuštěn žádný konkurent. Konkurenční tlak k další podpoře výzkumu je odstraněn. Výdaje na výzkum jsou proto v prvních letech, kdy nikdo patent nemá, *nadměrně stimulovány* a poté, co jej někdo získá, jsou *nepatřičně omezeny*. Nadto jsou některé vynálezy považovány za patentovatelné, zatímco ostatní nikoli. Systém udělování patentů má tedy další dopad, který spočívá v umělé podpoře výdajů v *patentovatelných* oblastech a umělem omezování výzkumu v *nepatentovatelných* oblastech.

Arnold Plant shrnuje problém konkurence ve výdajích na výzkum a inovace takto:

„Nelze předpokládat, že vynálezci by přestali být zaměstnáváni, kdyby podnikatelé ztratili monopol nad využitím jejich vynálezů. Podnikatelé je zaměstnávají i dnes k získání nepatentovatelných vynálezů a nedělají to pouze pro zisk, který první využití objevu přináší. V prostředí aktivní konkurence... si nemůže žádný podnik dovolit zůstat pozadu za konkurencí. Dobré jméno firmy závisí na schopnosti udržet se na čele, být prvním, kdo přijde na trh s novým zdokonalením svých výrobků a novými způsoby snížení jejich cen.“⁷⁶

Samozřejmě nakonec i sám trh poskytuje jednoduché a účinné řešení pro ty, kteří se domnívají, že v jistých oblastech svobodného trhu nedochází k dostatečným výdajům. *Mají úplnou svobodu učinit tyto výdaje sami*. Ti, kteří by rádi viděli větší množství učiněných a využitých objevů, se mohou spojit a podporovat takoveto činnosti jakýmkoli způsobem, jenž uznají za nejlepší. Učiní-li tak, přidávají jako spotřebitelé zdroje do sektoru výzkumu a inovací. V tomto případě

⁷⁶ Plant, Arnold: „The Economic Theory Concerning Patents for Inventions“, *Economica*, únor 1934, str. 44.

nebudou udělováním monopolního privilegia ostatním spotřebitelům snižovat užitek a narušovat tržní alokaci. Jejich dobrovolné výdaje se stanou součástí trhu a pomohou vyjádřit konečná spotřebitelská hodnocení. Kromě toho tím nebude nijak bráněno pozdějším objevům. Fandové inovací mohou svých cílů dosáhnout, aniž by se obraceli na stát a poškozovali všechny ostatní spotřebitele.

Patenty, podobně jako je tomu u ostatních monopolních výsad, udělují privilegium jednomu a omezují vstup do odvětví druhým, a narušují tím strukturu odvětví danou svobodnou konkurencí. Je-li výrobek veřejností dostatečně poptáván, bude moci majitel vynálezu dosáhnout monopolní ceny. Místo aby sám uváděl svůj objev na trh, může buď (1) prodat své privilegium někomu jinému, nebo (2) si privilegium patentu ponechat, prodat licence jiným firmám a povolit jim uvést vynález na trh. Privilegium patentu se tedy stává kapitalizovaným monopolním ziskem. Bude mít tendenci být prodáno za cenu, která kapitalizuje očekávané budoucí monopolní zisky, jež z něj poplynou. Licencování je stejné jako půjčování kapitálu. Bude existovat tendence, aby se licence prodala za cenu rovnající se diskontovanému součtu příjmů z nájmu licence, které patent získá za dobu udělení licence. Systém všeobecného udělování licencí je totožný se systémem daně na použití nových výrobních postupů, s tím rozdílem, že příjmy získává držitel patentu, a nikoli stát. Tato daň omezuje výrobu v porovnání s její úrovní na svobodném trhu, a tím zvyšuje cenu výrobku a snižuje životní úroveň spotřebitelů. Narušuje také alokaci zdrojů, neumožňuje faktorům zapojit se do těchto procesů a nutí je uplatnit se v méně produktivních sektorech.

Nejnovější kritici patentů nezaměřují svou pozornost na patenty samotné, ale na údajné „monopolistické zneužití“ jejich využívání. Nechápu, že patent samotný představuje monopol a že, když je někomu uděleno monopolní privilegium, nemělo by nikoho překvapovat či pohoršovat, že jej zcela využije.

o. Franšízy a „veřejné služby“

Franšízy obecně představují státem udělená povolení k používání jeho ulic. Jsou-li franšízy *exkluzivní* či *restriktivní*, představují

udělení monopolního nebo kvazimonopolního privilegia. Jsou-li ale *obecné* a neexkluzivní, nelze je nazývat monopolistickými. Otázka franšíz je totiž komplikována skutečností, že stát ulice *vlastní*, a proto musí dávat povolení k jejich používání. Na skutečně svobodném trhu by samozřejmě i ulice byly vlastněny soukromě, a nikoli státem, čímž by problém franšíz vůbec nevznikal.

Skutečnost, že vláda musí udělovat povolení k používání svých silnic, je uváděna jako ospravedlnění přísných vládních regulací společností poskytujících „veřejné služby“, z nichž mnohé (jako např. vodárenské či elektrárenské společnosti) musí ulice využívat. Regulace jsou poté považovány za dobrovolné *quid pro quo*.⁷⁷ Tento přístup ale přehlíží skutečnost, že státní vlastnictví ulic je samo o sobě trvalým aktem intervence. Regulace veřejných služeb nebo jakéhokoli jiného odvětví odrazuje investování do těchto odvětví, a připravuje tím spotřebitele o nejvyšší možné uspokojení jejich potřeb. Je to proto, že způsobuje narušení alokace zdrojů svobodného trhu. Ceny stanovené pod tržní úrovní vytvářejí trvalý nedostatek dané „veřejné služby“ a ceny stanovené nad cenami vytvořenými svobodným trhem vedou ke vzniku monopolní ceny a překážek pro spotřebitele. Garantované míry výnosu vyjímají společnosti poskytující tyto služby z působení tržních sil a poškozují spotřebitele, neboť narušují tržní alokaci zdrojů.

Samotný termín „veřejné služby“ (*public utility*) je mimochodem velmi absurdní. *Každé* zboží je užitečné „pro veřejnost“ a téměř každé zboží, vezmeme-li jako jednotku jeho dostatečně velké množství, lze považovat za „nutné“. Označování několika podniků za „veřejné služby“ je zcela arbitrární a nepodložené.⁷⁸

⁷⁷ Lat. „něco za něco“, vzájemné protiplnění. (Pozn. překl.)

⁷⁸ Podrobné zamýšlení nad nutnou absurdností samotného konceptu „veřejné služby“ a nad nemožností ji jakkoliv definovat, stejně jako vynikající kritiku státní regulace veřejných služeb lze nalézt v Dewing, Arthur S.: *The Financial Policy of Corporations*, 5. vydání, Ronald Press, 1953, str. 309–10 a zbytek této kapitoly.

p. Právo vyvlastňovat

Oproti franšíze, jež může mít podobu franšizy všeobecné a neexkluzivní (dokud centrální instituce moci bude vlastnit ulice), *právo vyvlastňovat* nelze jen tak zevšeobecnit a přiznat každému. Kdyby se tak stalo, zavládl by skutečný chaos. Když totiž vláda poskytne někomu zvláštní právo vyvlastňovat (tak jak je tomu v případě železnic a mnoha jiných oborů), udělí tím vlastně licenci ke krádeži. Kdyby měl každý toto právo, každý člověk by byl zákonem zmocněn vynutit si prodej pozemku, který by si přál koupit. Kdyby člověk A byl nucen prodat majetek člověku B dle jeho vůle (a naopak), pak by se již nikdo nemohl nazývat vlastníkem svého majetku. Celý systém soukromého vlastnictví by byl nahrazen společností založenou na vzájemném okrádání. Došlo by k drastickému omezení úspor a akumulace majetku pro sebe a své potomky a veškerý zbylý majetek by byl v důsledku nekontrolovatelného loupení ještě více ohrožen. Civilizace by se brzy vrátila k barbarismu a tomu by také odpovídala její životní úroveň.

Samotná vláda je původním držitelem „práva vyvlastňovat“ a skutečnost, že vláda může dle svého uvážení zbavit majetku každého vlastníka, je dokladem toho, že v současné společnosti je majetkové právo respektováno velmi povrchně. Zcela jistě nikdo nemůže říci, že nedotknutelnost soukromého vlastnictví je chráněna státem. Když vláda deleguje tuto moc na konkrétní podnik, přenáší na něj i speciální privilegium odebírat majetek silou.

Používání tohoto privilegia zcela zřejmě výrazným způsobem narušuje strukturu výroby. Místo toho, aby ceny a alokace produktivních zdrojů byly určovány dobrovolnou směnou, vlastnictvím sebe sama a účinným uspokojování potřeb spotřebitelů, jsou určovány brutální silou a vládní přízní. Výsledkem je nadměrné umísťování zdrojů (špatné investice – *malinvestment*) do privilegiovaných firem či oborů a nedostatečná výše investic do ostatních firem a oborů. Jak jsme již zdůraznili, v každém konkrétním okamžiku existuje pouze omezené množství kapitálu (omezená nabídka všech zdrojů), jež může být použito na investice. Nucené

zvyšování investic do jednoho oboru lze uskutečnit jen tak, že je arbitrárně sníženo množství investic do jiných oborů.⁷⁹

Mnozí obhájci práva vyvlastňování tvrdí, že je to „společnost“, která má v konečném důsledku právo užívat jakoukoli půdu pro „své“ účely. Aniž by si toho byli vědomi, uznávají tím platnost ústřední myšlenky georgistů, že každý člověk má z podstaty svého zrození právo na poměrnou část Bohem dané půdy.⁸⁰ Protože „společnost“ ve skutečnosti jako entita neexistuje, není možné, aby každý člověk přeměnil své teoretické právo na poměrnou část půdy ve skutečné vlastnictví.⁸¹ Z tohoto důvodu nepřipadá vlastnictví pozemků „každému“, ale státu, nebo těm jedincům, jimž stát uděluje zvláštní privilegia.

79 Zcela jistě někdo poukáže na situaci železničních společností a společností stavějících dálnice, které musí platit „vyděračské ceny“ lidem, kteří „pouze“ vlastní pozemky podél železnic a dálnic. Titíž lidé si ale již nestěžují (zcela správně) na skutečnost, že hodnota majetku v centrech měst ohromně stoupla a vydělali na tom lidé, kteří ho „pouze“ zrovna vlastnili. Je skutečností, že majetek je dostupný každému, kdo jej najde či koupí. Je-li vlastník majetku v tomto případě penalizován kvůli své spekulaci, pak musejí být penalizováni *všichni* podnikatelé za své správné odhady budoucího vývoje. Kromě toho ekonomický rozvoj zvyšuje odměny původních výrobních faktorů – půdy a práce. Ponechávat půdu uměle lacinou znamená způsobit její nadměrné používání. V takové situaci tak stát vlastně uvaluje na půdu, jíž se to týká, maximální cenu.

80 Tvrzení zastánců práva vyvlastnění stojí na ještě vratším základě, neboť georgisté alespoň od údajného společenského nároku na veškerou půdu oddělují, nebo se snaží oddělovat, *zdokonalení*, které na dané půdě majitel provedl.

81 Viz níže pojednání o mýtu veřejného vlastnictví. Benjamin R. Tucker před lety poznamenal, že georgistická teze o „rovných právech“ (či právu vyvlastnění) *nevede* logicky k jediné dani (*single tax*), ale k právu každého člověka přivlastnit si teoretický podíl na hodnotě půdy všech *ostatních*. Státní vyvlastnění této hodnoty se pak stává ryzí krádeží nároků ostatních, a nikoli pouhou realizací nároku majitele půdy. Viz Tucker, Benjamin R.: *Individual Liberty*, Vanguard Press, 1926, str. 241–42.

g. Uplácení státních úředníků

Z důvodu nelegálního charakteru této problematiky se *uplácení státních úředníků* v ekonomické literatuře nevěnuje téměř žádná pozornost. Ekonomická věda by ale měla analyzovat všechny aspekty směny, ať je již tato směna legální, či nelegální. V předcházejícím textu jsme ukázali, že „uplácení“ *soukromých* firem není vlastně vůbec žádné uplácení, ale pouze zaplacení tržní ceny za daný výrobek. Uplácení státních úředníků je také *cenou* za poskytnutí služby. Co ale představuje tuto službu? Jedná se o nevynucování vládních nařízení týkajících se konkrétní osoby, jež platí úplatek. Stručně řečeno, přijetí úplatku je totéž jako prodej povolení, které umožňuje zabývat se jistým druhem podnikání. Přijetí úplatku je proto praxeologicky totožné s prodejem státní *licence* k vykonávání povolání či podnikání. Ekonomické dopady jsou podobné dopadům, jež vyvolává udělení licence. Mezi pořízením vládního povolení k určité činnosti prostřednictvím nákupu licence (na straně jedné) a pomocí neformální platby státním úředníkům (na straně druhé) žádný ekonomický rozdíl neexistuje. To, co plátce úplatku získává, je proto neformální, ústní licence k provozování nějaké činnosti. Skutečnost, že v těchto dvou případech dostávají peníze různí státní úředníci, není pro naši analýzu důležitá.

Rozsah, v jakém neformální licence jako udělení monopolistického privilegia funguje, závisí na podmínkách, za kterých je udělena. V některých případech přijme úředník úplatek od jedné osoby, čímž jí vlastně uděluje v dané oblasti či v daném povolání monopol. V jiných případech může úředník udělit neformální licenci komukoli, kdo je ochoten zaplatit požadovanou cenu. První situace je příkladem jasného monopolního privilegia, z něhož může plynout monopolní cena, ve druhé situaci působí úplatek jako daň z hlavy (*lump sum tax*) a postihuje chudší konkurenty, kteří nemohou platit. Ti jsou systémem úplatků vytlačeni z trhu. Nesmíme však zapomínat na to, že úplatkářství je následkem postavení určitých produkčních odvětví mimo zákon, a proto pomáhá částečně zmírňovat ztráty užítku, jež vládní zákaz spotřebitelům a výrobcům způsobil. Při dané míře vládních zákazů je úplatkářství hlavním prostředkem,

jímž dochází k opětovnému prosazení trhu. Úplatkářství přesouvá ekonomiku blíže k situaci, jež by byla dosažena na svobodném trhu.⁸²

Ve skutečnosti musíme ovšem rozlišovat mezi *útočným úplatkem* a *obranným úplatkem*. Obranný úplatek je to, čím jsme se zabývali, tj. nákup povolení provozovat danou činnost poté, co byla vyhlášena za nezákonnou. Na druhé straně úplatek k dosažení *exkluzivního* či kvaziexkluzivního povolení, kvůli němuž bude ostatním znemožněno v daném oboru působit, je příkladem úplatku útočného. Je to platba za udělení monopolistického privilegia. První druh úplatku představuje výrazný posun *směrem ke* svobodnému trhu, druhý případ je posunem *od* něj.

r. Politika ve vztahu k monopolům

Ekonomičtí historikové se často zabývají rozsahem a významem monopolů v ekonomice. Téměř veškeré toto bádání se ale ubírá špatným směrem, neboť koncept monopolu nebyl nikdy přesvědčivě definován. V této kapitole jsme načrtli různé podoby monopolů a kvazimonopolů a sledovali jejich ekonomické dopady. Je zřejmé, že termínem „monopol“ lze správně označit pouze udělení monopolního privilegia státem, a to přímo či nepřímo. Chceme-li skutečně zjistit rozsah monopolů v ekonomice, musíme studovat stupeň a míru monopolních a kvazimonopolních privilegií, jež vláda udělila.

Americká veřejnost je tradičně „protimonopolní“. Bezpochyby je však nejen nesmyslné, ale také hluboce ironické po vládě požadovat, aby „vykonávala pozitivní protimonopolní politiku“. Je zřejmé, že jedině, co je třeba pro zrušení monopolů udělat, je, aby vláda zrušila své vlastní výtvořky.

⁸² Totéž platí i pro oficiální udělování licencí. Zaplacení licence je jediným prostředkem, jak si firma může zajistit svou existenci. Licencovaná firma nemůže být označena za tu stranu, která monopolistické privilegium požadovala, pokud sama nelobbovala za přijetí zákona o licencích nebo jeho přetrvávání, k čemuž často dochází.

Zcela jistě platí, že v mnoha (ne-li ve všech) případech privilegované firmy či pracovníci sami udělení monopolistického privilegia prosazovali. I tak však platí, že se nemohli stát kvazimonopolisty jinak než pomocí státní intervence. Hlavní odpovědnost tedy padá na aktivity státu.⁸³

Konečně lze vznést i tuto otázku: Nejsou samotné korporace pouhým zosobněním monopolistických privilegií? Někteří obhájci svobodného trhu byli o tomto názoru přesvědčeni knihou Waltera Lippmana *The Good Society*.⁸⁴ Z předcházejících diskusí by mělo být ale zřejmé, že korporace na žádných monopolních privilegiích nespočívají. Jedná se o svobodná sdružení jednotlivců, kteří spojili svůj kapitál. Na ryze svobodném trhu by takoví lidé jednoduše oznámili svým věřitelům, že jejich ručení je omezené kapitálem investovaným do korporace a že nad tuto hranici za vzniklé dluhy svými osobními prostředky neručí, jako by ručili v případě osobního podnikatelského sdružení. Záleží pak pouze na dodavatelích a věřitelích této korporace, aby se rozhodli, zda s takovou společností budou obchodovat, či ne. Rozhodnou-li se tak učinit, pak tak činí na své vlastní riziko. Stát tedy *neuděluje* korporacím privilegium omezeného ručení. Cokoli, co je předem ohlášeno a svobodně smluveno,

⁸³ Historikové se ale bohužel dostanou na scestí, budou-li přehlížet monopolistickou motivaci státu, která leží v pozadí přijímání takových opatření. Historikové, kteří jsou zastánci svobodného trhu, často tento problém opomíjejí, a stávají se tak zranitelnějšími vůči obvinění, že jsou „apologety monopolního kapitálu“. Obhájci svobodného trhu jsou samozřejmě ve skutečnosti „příznivci podnikání“, neboť jsou pro *každý* dobrovolný vztah, *jen* když je uskutečněn na svobodném trhu. Jsou proti vládnímu udělování monopolistických privilegií firmám nebo někomu jinému, protože podnikání přestává být v tomto rozsahu svobodným a doprovází ho násilná činnost státu.

Analýzu odpovědnosti podnikatelů za intervence, obecně považované za „proti-podnikatelské“, lze nalézt v Kolko, Gabriel: *The Triumph of Conservatism*, The Free Press, 1963, a *idem*, *Railroads and Regulations, 1877–1916*, Princeton University Press, 1965. Viz také Weinstein, James: *The Corporate Ideal in the Liberal State: 1900–1918*, Beacon Press, 1968.

⁸⁴ Lippmann, Walter: *The Good Society*, 3. vydání, Grosset and Dunlap, 1943, str. 277 ff.

představuje *právo* svobodných jednotlivců, a nikoli nějaké zvláštní privilegium. Není nutné, aby stát korporacím uděloval nějaké výsady.⁸⁵

⁸⁵ Je pravda, že omezené ručení za způsobené škody je nelegitimním udělením zvláštního privilegia. Toto ručení však není nijak zásadní součástí celkového ručení každé korporace.

Dodatek A

Soukromá ražba mincí

Obecné, mylné znění Greshamova zákona („špatné peníze vytlačují dobré peníze“) je často využíváno k útoku na koncept soukromé ražby jako na koncept nefunkční a je obhajována prastará monopolizace ražby státem. Jak jsme již ale viděli, Greshamův zákon slouží k popsání dopadů politiky státu, a nikoli dopadů svobodného trhu.

Nejčastěji je proti soukromé ražbě mincí používán argument, že veřejnost by musela nést břímě falešných mincí a byla by často nucena testovat hmotnost a ryzost mincí. Předpokládá se, že otisk státního razidla na minci má údajně potvrzovat ryzost a hmotnost. Dlouhá historie zneužívání tohoto potvrzování ryzosti mincí je dobře známa. Mimoto se tento argument dá stěží použít výhradně pro případ ražby mincí. Dá se jím totiž dokázat až příliš mnoho. Na prvním místě je třeba říci, že ti, kteří podvodně označují ryzost či váhu svých mincí, budou žalováni za podvod, stejně jako jsou v současnosti žalováni podvodníci. Lidi, kteří *falšují* potvrzení ryzosti zavedených soukromých mincoven, by mohl očekávat stejný osud, jaký potká ty, kteří falšují peníze dnes. Existuje mnoho výrobků, které závisejí na váze a ryzosti. Lidé budou ochraňovat své bohatství buď ověřováním hmotnosti a ryzosti svých mincí, jak by činili v případě slitku neraženého mincovního kovu, nebo si budou nechávat razit mince u soukromých mincoven, jež si vybudovaly svou bezúhonností a efektivností dobré jméno. Tyto mincovny budou označovat mince otisky *svých* razidel a nejlepší mincovny brzy získají význam-

né postavení mezi mincovnami a průběh dříve ražených mincí. Obecná opatrnost, vytváření dobrého jména čestných a efektivních firem a zákonné stíhání podvodníků a falšovatелů by stačilo k vytvoření řádného měnového systému. Existuje mnoho oborů, ve kterých hraje roli přesná váha a ryzost a ve kterých by chyba způsobila větší problémy než chyba způsobená vadnými mincemi. Opatrnost a proces tržního výběru nejlepších firem spolu se zákonným stíháním podvodníků usnadňují nákup a používání například i těch nejjemnějších obráběcích strojů, aniž by někdo navrhoval, že by stát musel znárodnovat celé toto odvětví, aby zajistil kvalitu v něm vyráběných výrobků.

Dalším argumentem proti soukromé ražbě mincí je, že standardizovat denominace mincí je výhodnější než povolit různé druhy mincí, které by vznikly ve svobodném systému. Odpověď je taková, že shledá-li trh standardizaci vhodnější, budou soukromé firmy vedeny spotřebitelskou poptávkou a omezí svou ražbu na jisté standardizované denominace. Na druhou stranu platí, že bude-li preferována větší různost mincí, budou spotřebitelé požadovat a získají více druhů mincí. Při státním ražebním monopolu jsou přání spotřebitelů mít větší množství denominací ignorována, a standardizace proto probíhá násilně, a nikoli v souladu s poptávkou veřejnosti.⁸⁶

⁸⁶ Viz Spencer, Herbert: *Social Statics*, D. Appleton, 1890, str. 438–39. Historické příklady úspěšné soukromé ražby lze nalézt v Barnard, B. W.: „The Use of Private Tokens for Money in the United States“, *Quarterly Journal of Economics*, 1916–17, str. 617–26; Conant, Charles A.: *The Principles of Money and Banking*, Harper & Bros., 1905, I, str. 127–32, a Spooner, Lysander: *A Letter to Grover Cleveland*, Benjamin R. Tucker, 1886, str. 79.

Dodatek B

Násilí a *Lebensraum*

Může se zdát, že cla a imigrační překážky jako důvod války leží mimo předmět našeho zkoumání, avšak i tento vztah může být praxeologicky analyzován. Clo uvalené vládou A brání učinit prodej vývozci se sídlem pod vládou B. Kromě toho překážky imigraci uvalené vládou A brání rezidentu ze země B v imigraci. Obě tato opatření jsou provedena za použití násilí. O clech se často hovoří jako o předejř k válce. Méně je již rozuměno argumentu o *Lebensraumu*. „Přelidněnost“ jedné konkrétní země (pokud není výsledkem dobrovolného rozhodnutí zůstat v rodné zemi navzdory nižší životní úrovni) je vždy výsledkem překážek imigraci uvalených jinou zemí. Lze se domnívat, že tato překážka je překážkou ryze „domácí“. Je tomu ale tak? Jaké právo má vláda daného území použít sílu k udržení ostatních lidí mimo toto území? V rámci ryze soukromého tržního systému mají právo nevypouštět ostatní lidi na svůj majetek pouze vlastníci tohoto majetku. Vládní moc spočívá na implicitním předpokladu, že stát *vlastní* veškeré území, na kterém vládne. Pouze tehdy by vláda mohla rozhodnout o tom, že nepustí ostatní lidi na dané území.

Zastánci svobodného trhu a soukromého vlastnictví, kteří stále obhajují překážky imigrace, jsou chyceni v neřešitelném rozporu. Mohli by tak činit pouze tehdy, když uznají, že stát je vlastníkem všeho majetku, ale v tomto případě ve svém systému nemohou mít žádné skutečné soukromé vlastnictví. Ve skutečně svobodném

tržním systémem, tak jak byl nastíněn výše, by pouze ti lidé, kteří poprvé obdělali a zhodnotili půdu, získali práva k nevlastněnému pozemku. Pozemek, který nebyl nikdy použit, zůstává nevlastněný, dokud jej někdo nevyužije. V současnosti státy vlastní veškerá nevyužitá území, ale je zřejmé, že se jedná o dobytí území, které není kompatibilní se svobodným trhem. Ve zcela svobodné tržní společnosti by například bylo nemyslitelné, aby vznikla australská společnost, vyhlásila nárok na „vlastnictví“ rozlehlých ploch nevyužitých půdy na australském kontinentu a pomocí síly by lidem z jiných oblastí zabránila ve vstupu na tuto půdu a v jejím obdělávání. Bylo by také nemyslitelné, aby stát bránil lidem z ostatních oblastí vstoupit na pozemek, jehož „domácí“ vlastníci si přejí, aby tam tito lidé vstoupit směli. Nikdo jiný než samotný vlastník majetku by neměl suverénní postavení při rozhodování o části nějakého území.

4. Binární intervence: Zdanění

1. Úvod: Příjmy a výdaje státu

Instituce provádějící zásahy do fungování trhu, jako např. stát, musí vynakládat určité zdroje. V peněžní ekonomice to znamená, že musí utrácet peníze. Tyto peníze lze získat pouze formou *příjmů* (neboli důchodu). Převážná část těchto příjmů (a jedná se také o důvod, proč je takováto instituce nazývána intervencionistickou) musí pocházet ze dvou zdrojů: v případě státu je to *zdanění* a *inflace*. Zdanění je nucená dávka, kterou stát získává od obyvatelstva. Inflace v zásadě představuje podvodné vydávání pseudopotvrzení o uložení peněz nebo vydávání nových peněz. Inflace představuje samostatný problém, kterým jsem se zabýval na jiném místě.¹ Tato kapitola se soustředí na problematiku zdanění.

Budeme se zabývat většinou státem, neboť empiricky se jedná o nejdůležitější instituci, jež se k násilným zásahům uchyluje.

¹ Viz Rothbard, Murray: *Man, Economy, and State*, str. 850–78.

•••

V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 689–710.

Viz také Rothbard, Murray: *What Has Government Done to Our Money*, Mises Institute, 1990. V českém překladu *Jak vláda zničila naše peníze* vydal Liberální institut v roce 2001. (Pozn. překl.)

Nicméně naši analýzu lze aplikovat na všechny instituce provádějící násilné intervence. Jestliže státy mají své rozpočtové příjmy a výdaje, mají je i zločinci. Tam, kde státy uvalují daně, vybírají zločinci svůj vlastní druh nucené dávky. Tam, kde vláda vydává podvodné či nekryté peníze, mohou se zločinci věnovat falšování peněz. Mělo by být zřejmé, že z praxeologického hlediska neexistuje rozdíl mezi podstatou a dopady zdanění a inflace na jedné straně a loupením a falšováním peněz na straně druhé. Vždy se jedná o násilný zásah do fungování trhu a jeho výsledkem je obohacení jedné skupiny lidí na úkor jiné skupiny. Stát ovšem ustavuje svou jurisdikci na rozsáhlém území a v jeho činnosti mu většinou nikdo nebrání. Zločinci oproti tomu většinou vytvářejí svou jurisdikci pouze pro úzkou oblast a jejich existence je obecně značně nejistá. Ani tento rozdíl ovšem neplatí vždy. V mnohých částech řady zemí získávají skupiny banditů pasivní souhlas většiny lidí na daném území a vytvářejí něco, co se v rámci daného území rovná účinné vládě či státu. Rozdíl mezi bandou lupičů a vládou je pak otázkou stupně, a nikoli podstaty, a tento rozdíl často postupně mizí. Vláda poražená v občanské válce se tedy může změnit ve skupinu banditů a udržet si své postavení na malém území dané země. Z praxeologického hlediska mezi oběma skupinami neexistuje rozdíl.²

² Pozoruhodný název práce Franka Chodorova „Zdanění je loupež“ je tedy z praxeologického hlediska správný – viz Chodorov, Frank: *Taxation is Robbery*, Human Events Associates, 1947, přetištěno v Chodorov, Frank: *Out of Step*, Devin-Adair, 1962, str. 216–39. Chodorov říká: „Studium historie zdanění ukazuje nevyhnutelně na drancování, vysoké daně a placení výpalného – což je ekonomický důvod obsazení nějakého území. Baroni, kteří podél Rýna vystavěli stanoviště na výběr mýtného, byli výběřčí daní. Byly jimi i gangy, které „chránily“ (za vynucené poplatky) karavany jdoucí na trh. Dánové, kteří se pravidelně vydávali do Anglie, kde byli nevíтанými hosty, dokud se nevyplatili, nazývali své platby *Dannegeld*. To zůstalo po dlouhou dobu základem anglických majetkových daní. Římané, jež dobývali nová území, přišli s myšlenkou, že peníze, které vybírají od porobených lidí, jsou toliko spravedlivou platbou za udržování zákona a pořádku. Normanští dobyvatelé dlouhou dobu brali Angličanům vše, co mohli. Když však oba národy přirozeným vývojem splynuly v národ jeden, staly se vybírané platby pravidelnými, daly vzniknout zvyku a poté zákonu a začalo se jim říkat daně.“ *Ibid.*, str. 218.

Někteří autoři tvrdí, že zátěž pro zbytek společnosti představují pouze vládní *výdaje*, a nikoli *příjmy*. Vláda ale nemůže utrácet peníze, dokud je nevybere ve formě příjmů, ať již jsou jejich zdrojem daně, inflace nebo půjčování si od veřejnosti. Na druhé straně veškeré příjmy jsou utraceny. Příjmy se od výdajů mohou lišit pouze ve výjimečné situaci, kdy stát provede *deflaci* části svých fondů (či provádí-li v případě ryzího komoditního standardu tezauraci peněz). Jak uvidíme níže, v tomto případě státní výdaje představují větší zátěž, než by naznačovalo jejich peněžní vyjádření, neboť *reálný* podíl státních výdajů k celkovému národnímu důchodu se zvětší.

Ve zbytku této kapitoly budeme předpokládat, že k takovéto fiskální deflaci nedochází, a proto každý nárůst daní je doprovázen nárůstem vládních výdajů.

2. Zátěž a přínos zdanění a státních výdajů

Jak již skvěle poznamenal Calhoun (viz 2. kapitolu výše), ve společnosti existují dvě skupiny lidí: *ti, co daně platí*, a *ti, co je spotřebovávají*, tj. ti, pro které jsou daně zátěží, a ti, kteří z nich získávají. Kdo je daněmi poškozen? Přímá a okamžitá odpověď zní, že jsou to ti, kdo daně platí. Otázku *přesunu* daňového břemene prozatím odložíme a budeme se jí zabývat později.

Kdo ze zdanění získává? Je jasné, že mezi ty, co získávají, patří především ti, kteří žijí plně z jejich výtěžku, tedy politici a úředníci. Ti představují „vládce na plný úvazek“. Mělo by být zřejmé, že, bez ohledu na zákonné úpravy, úředníci žádné daně neplatí, ale že je spotřebovávají.³ Dalšími, kdo ze státních příjmů získávají, kteří jsou státem dotováni, jsou „vládci na částečný úvazek“. Obecně lze říci, že stát nemůže získat pasivní podporu většiny, dokud nevytvoří skupinu lidí, kteří doplní skupinu zaměstnanců na plný úvazek, tj. své členy, skupinou dotovaných přívrženců. Najmutí úředníků a dotování řady ostatních představuje zásadní krok při získání aktivní podpory velké části populace. Jakkmile se státu podaří stmelit velkou skupinu svých aktivních přívrženců, může počítat s ignorancí a apatií zbytku veřejnosti, takže se mu podaří zajistit si pasivní přízeň většiny a může očekávat jen minimální aktivní odpor.

Problém rozptýlení výdajů a výhod je ale mnohem složitější v případě, kdy vláda utrácí peníze na nejrůznější aktivity a projekty. V tomto případě jedná vždy jako *spotřebitel zdrojů* (např. v podobě výdajů na armádu, veřejné práce apod.), dává do oběhu peníze z daní a utrácí je za výrobní faktory. Abychom si to lépe vysvětlili,

³ Dostane-li úředník výplatu 5 000 dolarů za rok a poté zaplatí státu 1 000 dolarů formou „daní“, je zcela zřejmé, že jeho výplata je prostě 4 000 dolarů a že vůbec žádné daně neplatí. Vlády se jednoduše rozhodly, že zvolí složitý a zavádějící účetní mechanismus, aby to vypadalo, že úředník platí daně stejným způsobem jako každý jiný člověk s tímto příjmem. Způsob, jaký zvolila OSN, tj. že žádný z jejich zaměstnanců neplatí žádné daně z příjmu, je mnohem upřímnější.

předpokládejme, že vláda zdaňuje zpracovatele tresek a prostředky získané z této daně používá k nákupu zbraní. První, kdo peníze získá, je výrobce zbraní, který jimi platí svým dodavatelům a vlastníkům původních výrobních faktorů, atd. Mezitím ale zpracovatelé tresek, kteří přišli o kapitál, snižují poptávku po výrobních faktorech. V obou situacích dochází k tomu, že daňová zátěž i zisky z nich se po ekonomice rozptylují. „Spotřebitelská“ poptávka se kvůli státnímu zásahu přesunula od tresek ke zbraním. Výsledkem je, že zpracovatelé tresek a jejich dodavatelé utrpí krátkodobé ztráty a výrobci zbraní a jejich dodavatelé se mohou těšit z krátkodobých zisků. Vlna výdajů se šíří dále a dále a její vliv postupně zaniká. Nejsilnější dopad pocítí odvětví, jichž se vládní program dotkl jako první, tj. zpracovatelé tresek a výrobci zbraní. V dlouhém období ovšem všechny firmy a všechna odvětví dosahují jednotného zisku a všechny zisky a ztráty jsou imputovány zpět k původním výrobním faktorům. Nespecifické neboli přeměnitelné faktory se budou přesouvat z odvětví zpracování tresek a budou směřovat do odvětví výroby zbraní.⁴ Velmi specifické a nepřeměnitelné původní faktory zůstanou a ponесou celé břímě ztráty nebo naopak obdrží celé zisky. Se zisky a ztrátami, i když v menší míře, se budou potýkat i nespecifické faktory. Hlavní dopad této změny ovšem ponесou v konečném důsledku vlastníci specifických původních výrobních faktorů, jimiž budou z velké části majitelé pozemků používaných v těchto dvou odvětvích. Existence daní nebrání dosažení rovnováhy, a proto můžeme tímto způsobem vystopovat dlouhodobé dopady daní a státních výdajů.⁵ Je zřejmé, že v krátkém období utrpí podnikatelé v důsledku změny poptávky ztráty či zinkasují zisky.

⁴ K tomuto přesunu faktorů ze zpracování tresek k výrobě zbraní nemusí nutně dojít (a pravděpodobně ani nedojde) přímo. Spíše se stane to, že se faktory ze zpracování tresek přesunou do jiných souvisejících odvětví a do výroby zbraní se přesunou faktory ze souvisejících výrobních odvětví.

⁵ Rozptýlené dopady inflace se od dopadů zdanění liší ve dvou věcech: (a) inflace není slučitelná s dlouhodobou rovnováhou a (b) nové peníze vždy obohacují první polovinu příjemců a trestají druhou polovinu. Rozptýlení daňových dopadů má zprvu stejné dopady, ale jejich přesun konečný daňový dopad mění.

Všechny vládní výdaje na zdroje představují formu *spotřebních* výdajů, a to v tom smyslu, že peníze jsou utraceny za různé věci, k jejichž nákupu došlo proto, že o tom rozhodli státní úředníci. Tyto výdaje je proto možné nazývat spotřebními výdaji státních úředníků. Je pravda, že úředníci tyto produkty přímo nespotebouvávají, *nicméně jejich přání* byla tím, co strukturu výroby změnilo, aby tyto věci mohly být vyrobeny, a proto je možné je nazývat „spotřebiteli“.⁶ Jak ještě uvidíme, veškeré úvahy o státních „investicích“ jsou zcela mylné.

Zdanění s sebou vždy přináší dva dopady: (1) narušuje alokaci zdrojů ve společnosti, takže spotřebitelé již nemohou nejefektivněji uspokojovat své potřeby a (2) poprvé vytváří situaci, kdy je „rozdělování“ bohatství odděleno od jeho tvorby. Tím dává vzniknout „problému rozdělávání bohatství“.

Náš první postřeh je jasný. Vláda nutí spotřebitele k tomu, aby se vzdali části svého příjmu, dali jej státu, který poté těmito penězi přeměruje zdroje, které dříve sloužily těmto spotřebitelům, do jiných oblastí. Spotřebitelé jsou tedy poškozeni, jejich životní úroveň se snižuje a dochází k narušení alokace zdrojů, jež nyní přestávají uspokojovat spotřebitele a pracují na uskutečnění cílů státu. Podrobnější analýzu vlivů různých druhů daní předložíme dále v textu. Základní poznatek, na který jsme poukázali, je, že předmět bádání mnoha ekonomů – *neutrální daň*, tj. daň, která zanechá trh přesně takovým, jakým by byl při neexistenci daně, musí být vždy pouhou chimérou. Žádná daň nemůže být skutečně neutrální. Každá daň způsobí distorze. Neutrality lze dosáhnout pouze na ryze

⁶ Na druhou stranu je možné říci, že jelikož ale úředníci obvykle dané produkty nespotebouvávají přímo, často *věří*, že tak činí ve prospěch spotřebitelů. Při jejich rozhodnutích proto dochází nutně k ohromnému množství chyb. Alec Nove ukázal na skutečnost, že kdyby tato rozhodnutí byla jednoduše založena na spotřebitelských preferencích samotných vládních plánovačů, nepovšimli by si (tak jak je tomu teď), že vůbec *závažné chyby* činit mohou a také je činí. Rozhodnutí státních úředníků jsou tedy dokonce té povahy, že neuspokojují ani *jejich vlastní* spotřebitelské preference. Nove, Alec: „Planners's Preferences, Priorities, and Reforms“, *Economic Journal*, červen 1966, 267–77.

svobodném trhu, kde příjmy vlády budou představovat dobrovolné nákupy jejích služeb.⁷

Často se říká, že „kapitalismus řeší problém výroby“ a stát musí nyní zasáhnout, aby „řešil problémy rozdělování“. Jen těžko si lze vymyslet výrok, jehož mylnost by byla zjevnější. „Problém výroby“ nebude totiž vyřešen do té doby, dokud se všichni neocitneme v Rajské zahradě. Krom toho na svobodném trhu *neexistuje žádný* „problém rozdělování“. Ve skutečnosti vůbec k žádnému „rozdělování“ nedochází.⁸ Na svobodném trhu získává člověk svá peněžní aktiva právě proto, že on nebo jeho předkové poskytli službu, kterou si někdo jiný koupil. Nedochází k žádnému procesu rozdělování kromě toho, že na trhu dochází k výrobě a ke směně. Proto samotný koncept „rozdělování“, který má představovat něco od trhu odděleného, postrádá smysl. Jelikož na procesu svobodného trhu vydělávají všichni, jež se trhu účastní, a dochází tak při něm ke zvyšování společenského užítku, přímo z toho vyplývá, že výsledky „rozdělování“, jež provádí trh (struktura důchodu a bohatství), rovněž společenský užitek zvyšují a dokonce jej v každém časovém okamžiku *maximalizují*. Když vláda něco bere Petrovi a dává to Pavlovi, tak poté skutečně oddělený proces rozdělování a „problém“ distribuce *vytváří*. V tomto okamžiku již důchod a bohatství neplynou pouze ze služeb, které lidé na svobodném trhu poskytli. Jejich zdrojem jsou nyní i zvláštní privilegia, která stát násilím vytvořil. Bohatství je nyní *rozdělováno* „vykořisťovatelům“ na úkor „vykořisťovaných“.⁹

⁷ Za neutrální a se svobodným trhem slučitelné lze označit ještě další dva druhy příjmů: *pokuty zločincům a produkt práce vězňů*. Obojí představuje způsob, jak lze přimět zločince, aby platili náklady svého dopadení.

⁸ Viz výše a viz také Rothbard, Murray: „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics“ v Sennholz, Hans (ed.): *On Freedom and Free Enterprise*, str. 250–251. (Oddíl I této publikace – pozn. překl.)

⁹ Lze namítnout, že zatímco úředníci jsou pouze vykořisťovateli a nic nevyrobějí, ostatní dotované skupiny mohou být také výrobci. Jejich vykořisťování dosahuje ovšem takového stupně, že se stávají čistými daňovými spotřebiteli a nejsou čistými plátcí daní. Na jejich ostatních produkčních činnostech pak vůbec nesejde.

Zcela zásadním poznatkem je, že rozsah narušení alokace zdrojů a rozsah státního okrádání výrobců jsou přímo úměrné úrovni zdanění a státních výdajů do ekonomiky v porovnání s úrovní soukromého důchodu a bohatství. Naším hlavním tvrzením plynoucím z provedené analýzy (na rozdíl od mnoha jiných úvah o tomto problému) je to, že dopad zdanění závisí zdaleka nejvíce na výši daně, nikoli na jejím typu. To nejdůležitější, co je nutné brát v úvahu, je tedy *celková úroveň* zdanění (příjmy vlády porovnané s příjmy soukromého sektoru). V odborné literatuře se přikládá příliš velký důraz *druhu* daně, tj. otázkám, zda se jedná o daň z příjmu, daň progresivní nebo proporcionální, prodejní daň, daň z výdajů apod. Jakkoli je toto vše důležité, jedná se ve srovnání s významem celkové úrovně zdanění o podřadnou záležitost.

3. Daňový dopad a důsledky zdanění

Část I: Daně z příjmu

a. Všeobecná prodejní daň a zákony daňového dopadu

Jeden z nejstarších problémů spojených se zdaněním je tento: *Kdo daň platí?* Zdá se, že odpověď je jasná, neboť vláda ví, na koho daň uvaluje. Problém ale není v tom, kdo platí daň *bezprostředně*, ale kdo ji platí v dlouhém období, tj. jestli může nebo nemůže být daň „přesunuta“ z bezprostředního daňového poplatníka na někoho jiného. K přesunu daně dochází tehdy, když daňový poplatník může zvýšit prodejní cenu, aby pokryl náklady daně, a „přesunout“ tak daň na kupujícího, nebo může-li snížit nákupní cenu něčeho, co kupuje, a „přesunout“ tak daň na prodávajícího.

Kromě tohoto problému daňového *dopadu* je zde problém analýzy ostatních ekonomických dopadů různých druhů a různé velikosti daní.

Hned zpočátku můžeme předložit první zákon daňového dopadu, který je poměrně radikální: *Žádnou daň nelze přesunout vpřed.* Jinak řečeno, žádnou daň nelze přesunout z prodávajícího na kupujícího a na konečného spotřebitele. Dále v textu uvidíme, jak se to konkrétně dotýká daní spotřebních a prodejních, o nichž panuje všeobecné mínění, že jsou přesouvány vpřed. Všeobecně je rozšířen názor, že jakákoli daň na výrobu nebo prodejní daň zvyšuje náklady výroby, a přeměňuje se proto ve vyšší cenu pro spotřebitele. Ceny ale nejsou nikdy určovány náklady výroby, ve skutečnosti je tomu spíše naopak. Cena zboží je určena jeho celkovou existující zásobou a poptávkou po tomto zboží na trhu. Poptávka ale vůbec daní ovlivněna není. Prodejní cena je stanovena každou firmou v bodě maximálních čistých příjmů a jakákoli vyšší cena při dané poptávce povede jednoduše k poklesu čistých příjmů. Daň proto *nemůže* být přesunuta na spotřebitele.

Je pravda, že daň *může* být v jistém smyslu přesunuta vpřed tehdy, jestliže způsobuje pokles nabídky zboží, a proto způsobuje nárůst ceny na trhu. To ovšem lze jen stěží nazývat přesunem jako takovým, protože přesun předpokládá možnost výrobce daň jen s malými nebo žádnými obtížemi přesunout. Musí-li někteří výrobci odejít z trhu, aby mohla být daň „přesunuta“, pak se jen stěží jedná o přesun daně v pravém slova smyslu, ale tato skutečnost by měla být zařazena do kategorie ostatních *následků* zdanění.

Všeobecná prodejní daň je klasickým příkladem daně uvalené na výrobce, která je považována za daň, jež se přesouvá vpřed. Řekněme, že vláda uvalí 20% daň na veškeré maloobchodní prodeje. Předpokládejme, že tato daň bude ve všech odvětvích maloobchodu stejně úspěšně vynucována.¹⁰ Většině lidí se zdá samozřejmé, že podniky jednoduše zvýší o těchto 20 % své prodejní ceny a budou pouze zdarma fungovat jako agentury, jež pro stát začnou vybírat daně. Problém ale není vůbec tak jednoduchý. Jak jsme viděli, ve skutečnosti neexistuje žádný důvod se domnívat, že ceny vůbec zvýšit lze. Ceny jsou již v bodě maximálních čistých příjmů, zásoba zboží se nesnížila a poptávka se také nezměnila. Proto se ceny nemohou zvýšit. Kromě toho když se podíváme na všeobecnou strukturu cen, zjistíme, že ceny jsou určeny nabídkou a poptávkou po penězích. Aby mohlo dojít k nárůstu cen, musí dojít k nárůstu nabídky peněz, poklesu poptávky po penězích nebo oběma jevům zároveň. K ničemu takovému ale nedochází. Poptávka po držbě peněz nepoklesla, nabídka zboží dostupného za peníze neklesla a nabídka peněz zůstala stejná. Neexistuje žádný možný způsob, jak by mohlo dojít k nárůstu všeobecné úrovně cen.¹¹

¹⁰ Ve skutečnosti se tak ale většinou neděje, a tak bude výsledek této daně stejný jako dopad zvláštních spotřebních daní na vybrané druhy prodejů.

¹¹ Zatímco částečná spotřební daň by nakonec způsobila pokles nabídky, a tedy nárůst ceny výrobku, nelze najít způsob, jak by se zdroje mohly vyhnout *všeobecné* dani, kromě toho, že by byly zcela vyjmuty z výroby. Protože, jak uvidíme, prodejní daň je daní uvalenou na příjmy, může nárůst nákladů obětované příležitosti volného času způsobit, že někteří pracovníci odejdou z trhu, a tak sníží množství vyrobeného zboží. V tomto malém rozsahu ceny

Mělo by být poměrně zřejmé, že kdyby podniky byly schopny přesunout nárůsty daní ke spotřebitelům v podobě vyšších cen, již by byly tyto ceny zvýšily, aniž by čekaly na popud daný vyššími daněmi. Podniky se dobrovolně nesnaží prodávat za nejnižší možné ceny. Kdyby poptávka dovolila vyšší ceny, firmy by této skutečnosti dávno využily. Lze namítnout, že nárůst prodejní daně je *všeobecný*, a že proto všechny firmy společně daň přesunout mohou. Každá firma se ale chová podle toho, jaká je poptávková křivka po jejích *vlastních* výrobcích, a žádná z těchto poptávkových křivek se nezměnila. Nárůst daně nezpůsobil nic, co by učinilo vyšší ceny ziskovějšími.

Mýtus, že prodejní daň může být přesunuta vpřed, je srovnatelný s mýtem, který praví, že všeobecný nárůst mezd vynucený odbory lze přesunout vpřed k vyšším cenám, a tím „způsobit inflaci“. Neexistuje způsob, jak by všeobecná struktura cen mohla vzrůst, a jediným výsledkem takového nárůstu bude masová nezaměstnanost.¹²

Mnoho lidí mýlí skutečnost, že cena, kterou spotřebitel platí, musí nutně *obsahovat* daň. Když někdo jde do kina a vidí velkou ceduli, na které se píše, že jednodolarová vstupenka se skládá z „ceny“ 85 centů a daně ve výši 15 centů, má tendenci přijmout názor, že daň byla jednoduše k „ceně“ přičtena. Cena je ale 1 dolar, a nikoli 85 centů. Těchto 85 centů představuje pouze velikost příjmu, který získá firma po odvedení daně. Je proto zrovna tak možné, že zmíněná daň pouze *snížila* původní příjem firmy.

Ve skutečnosti je přesně toto výsledek všeobecné prodejní daně. Jejím okamžitým dopadem je snížení hrubých příjmů firem o obnos rovnající se velikosti daně. V dlouhém období samozřejmě firmy nemohou platit daň, protože jejich ztráta hrubých příjmů je imputo-

porostou. Viz průkopnický článek Harryho Gunnisona Browna „The Incidence of a General Sales Tax“, přetištěný v Musgrave, R. A. a Shoup, C. S. (ed.): *Readings in the Economics of Taxation*, Richard D. Irwin, 1959, str. 330–39. Tento článek byl prvním moderním útokem na omyl, že prodejní daně jsou přesouvány vpřed, ale Brown bohužel na konci článku implikace své teze oslabil.

¹² Samozřejmě v případě, že je zvýšena nabídka peněz a dochází k expanzi úvěrů, mohou růst i ceny, takže peněžní mzdy za práci již nebudou vyšší než jejich diskontovaná hodnota mezního produktu.

vána zpět do úroků získávaných kapitalisty, do mezd a rent získávaných původními faktory, jimiž je práce a půda. Pokles hrubých příjmů firem v maloobchodě se promítá do snížené poptávky po výrobcích firem vyrábějících výrobky vyššího řádu. Všechny tyto firmy ovšem v dlouhém období získávají jednotný úrokový výnos.

Zde vzniká rozdíl mezi všeobecnou prodejní daní a, řekněme, daní z příjmu korporací. Nedochozí k žádné změně časových preferencí, ani ke změně jiných komponent úrokové míry. Zatímco daň z příjmu způsobuje nižší procentní úrokový výnos, prodejní daň může být přesunuta, a také bude zcela přesunuta od investic zpět k původním výrobním faktorům. Výsledkem všeobecné prodejní daně je snížení čistých zisků připadajících na původní výrobní faktory: na veškeré mzdy a pozemkové renty. Prodejní daň se *přesunula vzad* k výnosům původních výrobních faktorů. Již tedy neplatí, že každý výrobní faktor získává diskontovanou hodnotu svého mezního produktu: původní výrobní faktory získávají nyní *méně*, než je jejich DMVP, a to právě o částku odpovídající prodejní dani odváděné státu.

Na tomto místě je nutné propojit tuto analýzu dopadu všeobecné prodejní daně s předcházející obecnou analýzou užitku a zátěže zdanění. Toho lze dosáhnout tak, že si vzpomeneme, že výtěžek zdanění je vládou opět utracen.¹³ Ať vláda utratí tyto peníze za financování svých vlastních aktivit nebo peníze jednoduše přemění v dotace lidí, které se rozhodne podporovat, výsledkem je *přesun* spotřebitelské a investiční poptávky, jehož velikost odpovídá velikosti daňových příjmů, ze soukromých rukou k vládě či vládou podporovaným jedincům. V tomto případě je daň v konečném důsledku uvalena na *příjmy* původních výrobních faktorů a peníze, jež jsou přesunuty z jejich rukou vládě. Příjem vlády, případně těch, které vláda dotuje, se zvyšuje na úkor zdaňovaných subjektů, a proto se spotřební a investiční poptávka na trhu posouvá o velikost daně od druhých k prvně jmenovaným. Výsledkem toho je, že hodnota peněžní jednotky zůstává nezměněná (a odráží rozdíl v poptávkách po penězích

¹³ Jestliže vláda neutratí veškeré příjmy, které získá, pak musí být k dopadu zdanění připočteny i dopady deflace. Viz níže.

mezi daňovými plátcí a daňovými spotřebiteli), ale struktura cen se posune v souladu s posunem poptávek. Jestliže tedy trh vydává velké prostředky na oblečení a vláda používá daňové příjmy většinou k nákupu zbraní, dojde k poklesu ceny oblečení, nárůstu ceny zbraní a vytvoří se tendence k tomu, aby nespécifické faktory opouštěly odvětví výroby oblečení a přesouvaly se do odvětví výroby zbraní.

Celá věc neskončí tak, jak by se mohlo zdát, že v důsledku uvalení všeobecné 20% daně dojde k proporcionálnímu 20% poklesu příjmů všech původních výrobních faktorů. Specifické faktory v odvětví, jež přišlo o práci v důsledku přesunu poptávky od poptávky soukromé k poptávce vládní, ztratí proporcionálně více. Specifické faktory v odvětví, jež získá nárůstem poptávky, ztratí proporcionálně méně a některé mohou získat tolik, že v důsledku uskutečněné změny získají absolutně. Nespécifické faktory nebudou ovlivněny proporcionálně, ale rovněž utrpí ztrátu nebo získají v závislosti na změně, kterou konkrétní posun poptávky vyvolá v hodnotě jejich mezního produktu.

Znalost toho, že daně nemohou být nikdy přesunuty vpřed, vyplývá ze zachování věrnosti „rakouské“ analýze hodnoty, tj. zachování principu, že ceny jsou určeny celkovými poptávkami po zásobách zboží, a nikoli „náklady výroby“. Všechny předcházející diskuse o daňovém dopadu byly naneštěstí rušeny dědictvím klasické teorie cen vystavěné na „nákladech výroby“ a nebyly schopny důsledně aplikovat „rakouský“ přístup. Sami rakouští ekonomové nikdy ve skutečnosti neaplikovali své učení na teorii daňového dopadu, čímž se naše současná diskuse dostává na neprobádaný terén.

Teorie daňového přesunu vpřed byla ve skutečnosti dovedena do logického ale absurdního závěru, že výrobci přesouvají daně na spotřebitele a spotřebitelé je zase mohou přesouvat na své zaměstnance a tak dále do nekonečna, přičemž nikdo dle této teorie vlastně žádné daně neplatil.¹⁴

¹⁴ Viz např. Seligman, Edwin R. A.: *The Shifting and Incidence of Taxation*, 2. vydání, Macmillan Co., 1899, str. 122–33.

Naší pozornosti by nemělo ujít, že všeobecná prodejní daň je zřejmým příkladem *neschopnosti zdanit spotřebu*.

Obecně se předpokládá, že prodejní daň penalizuje spotřebu, a nikoli příjmy nebo kapitál. Vidíme ale, že prodejní daň nesnižuje pouze spotřebu, ale také *příjmy* původních výrobních faktorů. *Všeobecná prodejní daň je daní příjmovou (důchodovou)*, ačkoli příjem zdaňuje značně namátkově, protože neexistuje způsob, jak by bylo možné její dopad na různé příjmové třídy učinit jednotným. Mnozí „pravicoví ekonomové“ obhajují všeobecné zdanění prodeje oproti zdanění příjmu na tom základě, že prvně uvedený druh daně zdaňuje spotřebu, a nikoli úspory a investice. Mnozí „levicoví“ ekonomové jsou pak proti prodejním daním z téhož důvodu. Oba tábory se ale mýlí. Prodejní daň je daní příjmovou, i když je její dopad nahodilejší a nejistější. Hlavní dopad všeobecné prodejní daně bude stejný, jako má daň důchodová: snížení spotřeby a snížení úspor a investic daňových poplatníků.¹⁵ Vzhledem k tomu, že spotřební daň, jak uvidíme, dopadá více na úspory a investice než na spotřebu, dostáváme se k paradoxnímu a důležitému závěru, že daň na *spotřebu* ve skutečnosti též dopadne v konečném důsledku více na *úspory a investice*.

b. Částečné spotřební daně a ostatní výrobní daně

Částečná spotřební daň je prodejní daň uvalená na *některé* komodity, a nikoli na komodity *všechny*. Hlavním rozdílem mezi touto daní a všeobecnou prodejní daní je to, že druhá jmenovaná daň *sama o sobě* nenarušuje produktivní alokaci zdrojů na trhu, neboť je uvalena proporcionálně na prodej všech finálních výrobků. Částečná spotřební daň na druhou stranu penalizuje jisté druhy výroby.

¹⁵ Franku Chodorovovi se v jeho knize *The Income Tax – Root of All Evil* (Devin-Adair, 1954) nedaří ukázat, jaký jiný druh daně by byl z pohledu svobodného trhu „lepší“ než daň z příjmu. Z naší analýzy jasně plyne, že samozřejmě existuje několik daní, které z pohledu zastávce svobodného trhu nejsou tak špatné jako daň z příjmu. Určitě ale mezi ně nebudou patřit daně prodejní ani daně spotřební.

Všeobecná prodejní daň samozřejmě narušuje tržní alokaci zdrojů do té míry, do jaké se struktura vládních výdajů získaných daňových příjmů liší od struktury soukromých výdajů při neexistenci daně. Spotřební daň má rovněž tento dopad a navíc penalizuje konkrétní zdaňované odvětví. Tato daň nemůže být přesunuta vpřed, ale má tendenci přesouvat se vzad k faktorům používaným v dané výrobě. Daň ale nyní vyvíjí tlak na nespécifické faktory a podnikatele, aby opustili zdaňované odvětví a přesunuli se do odvětví, jež není zdaňováno. *Během období přechodu* může docházet k tomu, že daň je přičítána k nákladům. Protože ale nelze cenu zvýšit přímo, *mezní* firmy v daném odvětví budou vytlačovány z podnikání a budou se snažit najít uplatnění jinde. Exodus nespécifických faktorů a možná také firem ze zdaňovaného oboru *snižuje zásobu zboží, které bude vyráběno*. Toto snížení zásob čili nabídky zvýší při dané spotřebitelské poptávce tržní cenu zboží. Dochází tedy k jistému druhu „nepřímého přesunu“ v tom smyslu, že cena zboží pro spotřebitele se v konečném důsledku zvýší. Jak jsme již ovšem řekli, tuto skutečnost není správné nazývat „přesun“, což je termín, který je určen pro prosté, přímé přenesení daně do ceny.

V důsledku zavedení spotřební daně všichni lidé na trhu trátí. Nespécifické faktory jsou nuceny se přesunout do oblastí, kde získávají nižší příjem. V důsledku toho, že diskontovaná hodnota mezního produktu je ve zdaňovaných odvětvích nižší, jsou obzvláště tvrdě zasaženy specifické faktory. Spotřebitelé ztrácejí, neboť je ve srovnání s tím, co by nejlépe uspokojovalo jejich potřeby, narušena alokace faktorů a struktura cen. Nabídka faktorů ve zdaňovaném odvětví se nadměrně snižuje a prodejní cena v těchto oblastech je příliš vysoká, zatímco nabídka faktorů v ostatních oblastech je nadměrně vysoká a ceny výrobků jsou tam příliš nízké.

Kromě těchto specifických dopadů má spotřební daň stejný obecný dopad jako *všechny ostatní daně*, a sice ten, že je narušena poptávka na trhu, která se přesouvá od poptávky soukromé k poptávce, jež odráží vládní nebo vládou dotované potřeby. Velikost tohoto přesunu je rovna velikosti daně.

Až příliš toho bylo napsáno o *elasticitě* poptávky a jejím vztahu k dopadům zdanění. Víme, že poptávka firmy je *vždy* nad úrovní

ceny dosažené na svobodném trhu elastická. Víme také, že výrobní náklady nejsou něčím fixním, ale jsou samy *určeny* prodejní cenou. Nejdůležitějším poznatkem ovšem je, že jelikož poptávková křivka po nějakém statku je vždy klesající, každý nárůst zásob tohoto statku způsobí pokles jeho ceny, bez ohledu na jeho elasticitu poptávky. Elasticita poptávky je tématem, které si nezasluhuje větší pozornost ekonomické teorie.¹⁶

Shrňme tedy naše poznatky: Spotřební daň (a) poškozují spotřebitele stejným způsobem jako všechny daně tím, že přesouvá zdroje a poptávku od spotřebitelů ke státu a (b) poškozují navíc spotřebitele a výrobce tím, že narušuje tržní alokaci, ceny a příjmy faktorů, ale (c) nelze ji považovat za *daň* na spotřebu v tom smyslu, že by daň byla přesunuta na spotřebitele. Spotřební daň je také daní uvalenou na *příjmy*, pouze s tím rozdílem, že v tomto případě není její dopad všeobecný, neboť zasahuje nejvíce specifické faktory ve zdaňovaném odvětví.

Částečná daň na výrobu bude mít podobné dopady jako spotřební daň. Licenční daň uvalená na nějaké odvětví, pomocí níž je například garantováno monopolistické privilegium firmám s velkým kapitálem, omezí nabídku výrobků a zvýší ceny. Faktory i ceny budou mylně alokovány stejně jako v případě daně spotřební. Oproti ní ale bude nepřímé udělení monopolistického privilegia *obohacovat* specifické, kvazimonopolizované faktory, jež jsou schopné zůstat v daném odvětví.

c. Obecné dopady daně z příjmu

V reálné dynamické ekonomice sestává *peněžní důchod* z mezd, pozemkových rent, úroků a zisků snížených o ztráty. (Pozemkové renty jsou také na trhu kapitalizovány, takže příjem z rent se rozděluje do úroku a zisku sníženého o ztrátu.) *Daň z příjmu* je určena k tomu, aby zdanila veškerý takový čistý důchod. Viděli jsme, že

¹⁶ Důvodem nezasloužené popularity konceptu elasticity je patrně to, že ji ekonomové potřebují používat při svém hledání kvantitativních zákonů a měření v ekonomii.

prodejní a spotřební daně jsou ve skutečnosti daněmi na některé příjmy z původních faktorů. Tento závěr je všeobecně přehlížen. Jedním z důvodů je možná to, že lidé jsou zvyklí uvažovat o dani z příjmu jako o dani, jež je rovnoměrně uvalena ve stejné výši na veškeré příjmy. Později uvidíme, že rovnoměrnost uložené daně byla široce podporována jako důležitý „kánon spravedlnosti“ zdanění. Ve skutečnosti ale žádná taková rovnoměrnost neexistuje a ani existovat nemusí. Jak jsme viděli, spotřební ani prodejní daně nejsou uvalovány rovnoměrně, nýbrž jsou uvaleny jen na některé příjemce důchodu a jiných příjemců ze stejné příjmové skupiny se netýkají. Je třeba si uvědomit, že *oficiální důchodová daň*, daň, která je obecně známá jako „daň z příjmu“, nepředstavuje (a ani nemůže představovat) v žádném případě jediný způsob, jakým je příjem státem zdaňován.¹⁷

Daň z příjmu nemůže být přesunuta na nikoho jiného. Břímě daně nese sám daňový poplatník. Dosahuje zisku z podnikatelské činnosti, úroku z časové preference a ostatních příjmů z mezní produktivity, ale žádný příjem není možné zvýšit tak, aby pokryl daň. Daně z příjmu snižují každý peněžní i reálný příjem daňového poplatníka, a tím i jeho životní standard. Jeho příjem z práce je dražší než příjem z volného času, a tak vznikne tendence k tomu, aby pracoval méně. Životní úroveň všech vyjádřená v podobě směnitelného zboží klesne. Ve snaze o vyvrácení tohoto tvrzení bylo věnováno příliš pozornosti skutečnosti, že mezní užitek peněz každého člověka roste s poklesem jeho peněžních aktiv, a proto má dojít k nárůstu mezního užitku sníženého příjmu, kterého lze při současném vynakládáním množství práce dosáhnout. Jinými slovy řečeno, je pravdou, že shodné množství práce nyní přináší každému člověku méně peněz, ale toto samotné snížení peněžního příjmu může také zvýšit mezní užitek jednotky peněz do té míry, že mezní užitek jeho celkového příjmu *poroste*, a tento člověk bude v důsledku daně z příjmu motivován *usilovněji*. To může klidně v některých případech

¹⁷ Ani oficiální daň nelze považovat za rovnoměrnou, neboť je prošpikovaná dodatečnými odvody a výjimkami. Viz níže další diskusi o rovnoměrnosti zdanění.

nastat a nejde o nic záhadného, co by se přičilo ekonomické analýze této skutečnosti. Pro člověka nebo pro společnost to však těžko představuje nějaké štěstí. Je-li totiž zapotřebí více pracovat, člověk přichází o svůj volný čas a kvůli této nucené ztrátě se snižuje jeho životní úroveň.

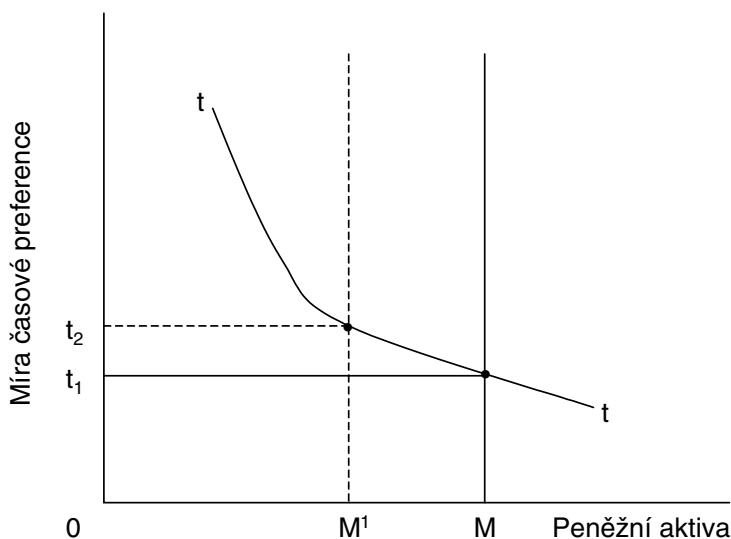
Stručně řečeno, na svobodném trhu jednotlivci vždy proti sobě staví svůj peněžní příjem (nebo reálný příjem v podobě směnitelného zboží) a svůj reálný příjem v podobě volného času. Obě dvě věci jsou základními komponentami životní úrovně. Čím větší je ve skutečnosti důchod vyjádřený ve směnitelném zboží, tím vyšší bude mezní užitek jednotky volného času (nesměnitelného zboží), a tím proporcionalně více budou svůj důchod „brát“ ve formě volného času. Není proto nic překvapivého na tom, že vynucený nižší příjem může přinutit jednotlivce více pracovat. Ať již je dopad jakýkoli, daň snižuje životní úroveň daňových poplatníků tím, že je připravuje buď o volný čas, nebo o směnitelné zboží.

Kromě toho, že dochází k penalizování práce ve vztahu k volnému času, penalizuje daň z příjmu také práci za peníze proti práci za naturální odměnu. Samozřejmě tato daň také uděluje relativní výhodu práci za nepeněžní odměnu. Pracující ženy jsou penalizovány v porovnání se ženami v domácnosti. Lidé proto budou raději pracovat doma pro své rodiny, než aby vstupovali na trh práce, atd. Jsou tak podporovány činnosti typu „udělej si sám“. V krátkosti řečeno, daň z příjmu způsobuje snížení specializace a rozpad trhu, a tak má za následek úpadek životní úrovně.¹⁸ Zvýšme dostatečně daň z příjmu a trh se zcela rozpadne. Budeme poté svědky návratu k primitivnímu fungování ekonomiky.

Daň z příjmu konfiskuje jistou část důchodu člověka a nechává jej, aby rozhodoval o alokaci zbylého rozdílu mezi spotřebu a investice. Může se zdát, že jelikož považujeme časové preference za dané, daň z příjmu nebude mít vliv na velikost spotřeby ve vztahu k úspo-

¹⁸ Viz Harriss, C. Lowell: „Public Finance“ v Haley, Bernard F. (ed.): *A Survey of Contemporary Economics*, Richard D. Irwin, 1952, II, str. 264. Jeden praktický případ lze nalézt v Bauer, Peter T.: „The Economic Development of Nigeria“, *Journal of Political Economy*, říjen 1955, str. 400 ff.

rám a investicím (a tedy ani na výši čisté úrokové míry). Tak tomu však není. Snížil se totiž reálný důchod daňového poplatníka a také hodnota jeho peněžních aktiv. Čím nižší je ale úroveň reálných peněžních aktiv člověka, tím vyšší je jeho míra časové preference (při dané křivce časových preferencí), a tím vyšší bude také poměr jeho spotřebních výdajů k výdajům investičním. Situace daňového poplatníka je zachycena na obrázku 4.

Obr. 4: Křivka časové preference jednotlivce

Na obr. 4 je zachycena křivka časové preference *jednotlivce* (daňového poplatníka) ve vztahu k jeho peněžním aktivům. Předpokládejme, že ve výchozí situaci je zásoba peněžních aktiv OM a tt představuje křivku časové preference. *Efektivní časová preference* daného jedince, jež určuje poměr jeho spotřeby k jeho úsporám a investicím, je t_1 . V této situaci uvalí vláda daň z příjmu, a sníží tak výši původních peněžních aktiv daného člověka na počátku období, kdy chtěl začít uskutečňovat své výdaje, na OM_1 . Míra efektivní časové preference je nyní vyšší a dosahuje velikosti t_2 . Vidíme, že aby k tomuto výsledku mohlo dojít, musí *reálná*, ale také *nominální* peněžní aktiva daného jednotlivce poklesnout. Dochází-li k deflaci,

hodnota měnové jednotky se zvýší zhruba proporcionálně a v dlouhém období se poměry časové preference nezmění (*ceteris paribus*). V případě daně z příjmu ale nedojde ke změně hodnoty měnové jednotky, protože vláda daňové výnosy utrácí. Výsledkem tedy bude, že *reálná*, ale také nominální peněžní aktiva daného jedince poklesnou a v obou případech bude tento pokles stejného rozsahu.

Někdo možná namítne, že státní úředníci nebo ti, kteří jsou státem dotováni, získávají dodatečné peníze, a že tedy pokles míry jejich časových preferencí může vykompenzovat či vyrovnat nárůst této míry na straně daňových poplatníků. Poté by nebylo možné učinit závěr, že dojde k nárůstu společenské míry časové preference a poklesu úspor a investic. Vládní výdaje ovšem představují přeměrování zdrojů od plnění přání jednotlivců k plnění záměrů státu. Jelikož vláda z definice požaduje toto přeměrování, jedná se o *spotřební* výdaj vlády.¹⁹ Omezení důchodu (a z něj vyplývající omezení spotřeby a omezení úspor a investic), kterému jsou daňoví poplatníci vystaveni, bude proto vyrovnáno vládními spotřebními výdaji. Co se týče *transferových* výdajů vlády (včetně výplat úředníků a dotací privilegovaným skupinám), je pravda, že některé z nich budou uspořeny a investovány. Tyto investice ovšem nepředstavují dobrovolná rozhodnutí spotřebitelů, ale spíše investice do oborů výroby, které si *produktivní* spotřebitelé *nepřejí*. *Nejedná* se totiž o přání spotřebitelů, kteří na svobodném trhu něco produkují, ale o přání spotřebitelů, kteří z existence státu a jeho jednostranného donucení těží. Jakmile by byla daň odstraněna a výrobci by opět mohli svobodně vydělávat a spotřebovávat, ukázalo by se, že nové investice, které si vyžádaly speciálně privilegované subjekty, jsou

¹⁹ Tyto výdaje jsou nařizeny státem a nevyplývají ze svobodného rozhodování jednotlivců. Mohou proto uspokojovat užitek (nebo se očekává, že budou uspokojovat užitek) pouze státních úředníků a nelze s jistotou říci, že bude uspokojen také užitek někoho jiného.

Keynesiánci oproti tomu označují všechny vládní výdaje, při nichž dochází ke spotřebě zdrojů, za „investice“, a to na základě skutečnosti, že tyto výdaje jsou stejně jako výdaje investiční „nezávislé“, a nejsou tedy pasivně spjaty s důchodem pomocí jakési psychologické „funkce“.

investicemi chybnými (malinvestment). Ať již je objem prostředků spotřebovávaných vládou jakýkoli, způsobuje, že daň z příjmu bude mít za následek nárůst měr časových preferencí a snížení úspor a investic.

Někteří ekonomové tvrdí, že daň z příjmu snižuje úspory a investice ve společnosti ještě jedním způsobem. Zastávají názor, že daň z příjmu ze své podstaty uvaluje „dvojitou“ daň na úspory a investice v porovnání se spotřebou.²⁰ Zdůvodňují to takto: Úspory a spotřeba nejsou ve skutečnosti symetrické. Veškeré spoření směřuje k tomu, aby bylo možné mít větší spotřebu v budoucnosti. Jinak by nemělo žádný smysl spořit. Spoření představuje zdržení se možné současné spotřeby kvůli očekávané vyšší spotřebě někdy v budoucnu. Nikdo netouží po kapitálových statcích kvůli nim samotným.²¹ Představují pouze možnost zvýšení spotřeby v budoucnosti. Úspory a investice představují situaci, kdy si Crusoe vyrobil hůl, aby mohl její pomocí získávat v budoucnu více jablek. Výroba tohoto nástroje se odrazí ve vyšší budoucí spotřebě. Uvalení daně z příjmu tedy nadměrně penalizuje úspory a investice oproti spotřebě.²²

Tento způsob uvažování je správný, co se týče vysvětlení procesu tvorby investic a spotřeby. Trpí ovšem jednou zásadní vadou: je zcela irelevantní pro problémy zdanění. Je pravda, že úspory mohou přinášet v budoucnu své plody. Problém je ale v tom, že to každý ví.

²⁰ Viz Fisher, Irving a Fisher, Herbert W.: *Constructive Income Taxation*, Harper & Bros., 1942. Termín „dvojitá“ je používán ve smyslu *dvojí*, a nikoli v aritmetickém smyslu jako dvojnásobná.

²¹ Přestože kritika profesora Duea obsahuje řadu správných výhrad proti tomuto postoji, nemá pravdu v tom, když se domnívá, že lidé mohou vlastnit kapitál kvůli kapitálu samotnému. Jestliže si lidé kvůli nejisté budoucnosti přejí držet bohatství, aby jim pomohlo zbavit se části tohoto rizika, budou držet své bohatství v nejlíživější podobě, tj. v penězích. Kapitál je mnohem méně likvidní a lidé jej požadují pouze kvůli tomu, aby jej využili k získání spotřebního zboží a prostředků z jejich prodeje. Due, John F.: *Government Finance*, Richard D. Irwin, 1954, str. 123–25, 368. ff.

²² Tito ekonomové většinou činí další krok a obhajují zdanění samotné spotřeby jako jediného „reálného“ příjmu. Další analýzu takovéto spotřební daně provedeme dále v textu.

Právě proto také lidé spoří. A přestože lidé vědí, že úspory mohou přinášet v budoucnu plody, nezačnou spořit *celý* svůj důchod. Proč? Protože z časového hlediska preferují současnou spotřebu před spotřebou budoucí. S ohledem na daný současný příjem a podobu hodnotových škál rozhoduje každý jednotlivec o rozdělení důchodu v nejlépe žádoucím poměru mezi spotřebu, investice a zvýšení svých peněžních zůstatků. Každá jiná alokace zdrojů by jeho potřeby uspokojila méně, čímž by se ocitl v situaci, jíž si na své hodnotové škále méně cení. Neexistuje tedy žádný důvod tvrdit, že daň z příjmu penalizuje zejména úspory a investice. Poškozuje celkovou životní úroveň jednotlivce včetně současné spotřeby, budoucí spotřeby a držby peněžních zůstatků. *Sama o sobě* nepoškozuje úspory o nic více než jiné způsoby alokace důchodu.

Existuje ovšem jiný způsob, jakým daň z příjmu skutečně poškozuje zejména úspory. Je to proto, že úrokový výnos úspor a investic, stejně jako všechny ostatní výnosy, je předmětem daně z příjmu. Čistý úrokový výnos, který člověk obdrží, je proto nižší než tržní úroková míra. Tento výnos neodpovídá časovým preferencím svobodného trhu a takto snížený výnos způsobuje, že jeho výši lidé přizpůsobí své rozhodování o výši úspor a investic. Stručně řečeno, mezní úspory a mezní investice, jež nejsou nyní při nižší úrokové míře ziskové, se neuskuteční.

Výše uvedený argument Fishera a Milla dokládá zvláštní tendenci ekonomů, kteří jsou obecně zastánci svobodného trhu, že nejsou ochotni považovat poměr spotřeby k investicím v podobě, v jaké by na svobodném trhu převládl, za optimální. Ekonomický argument ve prospěch svobodného trhu je založen na tom, že existuje tendence, aby tržní alokace v každém okamžiku byla ve vztahu k přáním spotřebitelů optimální. Ekonomové, kteří dávají svobodnému trhu přednost, toto uznávají ve většině oblastí ekonomiky, ale z nějakého důvodu mají zálibu v úsporách a investicích oproti spotřebě a snaží se s nimi zacházet rozdílně. Mají tendenci považovat daň uvalenou na úspory za větší zásah do svobodného trhu než daň uvalenou na spotřebu. Je pravda, že úspory představují budoucí spotřebu. Lidé si ale svobodně vybírají mezi současnou a budoucí spotřebou podle svých časových preferencí, a tato dobrovolná volba je z jejich hle-

diska volbou optimální. *Jakákoli daň uvalená speciálně na jejich spotřebu představuje proto stejné narušení trhu a zásah do jeho svobodného fungování jako daň na úspory.* Na spoření není konekců nic posvátného. Úspory jsou jednoduše cestou k budoucí spotřebě. *Nejsou ale důležitější než spotřeba současná.* Alokace mezi těmito dvěma způsoby spotřeby je určena časovými preferencemi všech jednotlivců. Ekonom, který projevuje větší zájem o úspory na svobodném trhu než o spotřebu na svobodném trhu, implicitně obhájí státní zásah a nucené narušení alokace zdrojů ve prospěch vyšších investic a nižší spotřeby. Obhájce svobodného trhu by se měl se stejnou horlivostí stavět proti nucenému narušení poměru mezi spotřebou a investicemi v *obou* směrech.²³

Viděli jsme, že k narušování alokace zdrojů směrem k větší spotřebě a menším úsporám a investicím vede daň z příjmu jinými způsoby. Viděli jsme také, že *pokusy* zdanit spotřebu pomocí prodejní daně či daně uvalené na výrobu se musí nutně setkat s neúspěchem a skončí jako zdanění příjmů.

d. Jednotlivé druhy daní z příjmu

(1) Daně ze mzdy

Daň ze mzdy je daní z příjmu, kterou není příjemce mzdy schopen přesunout. Neexistuje nikdo, na koho by daň mohla být přesunuta, rozhodně ne na zaměstnavatele, který vždy v dlouhém období získává jednotnou úrokovou míru. Ve skutečnosti naopak existují *nepří-*

³ Jedním ze standardních argumentů konzervativců, který vznáší proti *progresivnímu* zdanění příjmu (viz níže), je to, že úspory jsou zdaňovány více než spotřeba. Mnozí z těchto autorů zanechávají čtenáře s vědomím toho, že kdyby (současná) spotřeba byla zdaňována více, vše by bylo v pořádku. Co je ale na *budoucnosti* tak skvělého oproti *současnosti* a na jakém principu tuto ekonomové staví, když jim dovoluje násilím změnit dobrovolné míry časové preference mezi současností a budoucností?

mé daně z mezd, které jsou na *příjemce mzdy* přesunuty v podobě nižšího příjmu z mezd. Příkladem může být část sociálního „pojištění“ nebo příspěvky na dávky v nezaměstnanosti, jež jsou *uvaleny na zaměstnavatele*. Většina zaměstnanců věří, že se jich tato část daně, kterou zaměstnavatel platí, vůbec netýká. To je ale velký omyl. Jak jsme viděli, zaměstnanec *nemůže* přesunout daň vpřed na spotřebitele. Jelikož je uvalena v poměru k vyplaceným mzdám, je daň dokonce *zcela* přesunuta *vzad* na zaměstnance pobírající mzdu. Částka, kterou platí zaměstnanec, je prostě daň vybraná na úkor čisté mzdy zaměstnance.

(2) Daň z příjmu korporací

Zdanění čistého příjmu korporací představuje „dvojitou“ daň pro majitele firem: jednou je zdaňován oficiální příjem „korporace“ a podruhé zbylý čistý příjem rozdělený samotným vlastníkům. Dodatečná daň nemůže být přesunuta vpřed na spotřebitele. Jelikož je uvalena na samotný čistý příjem, lze ji jen stěží přesunout vzad. Tato daň penalizuje příjem korporací v porovnání s příjmem z jiných tržních forem (živnostníci, jednotliví podnikatelé, jejich sdružení apod.), čímž brání efektivním formám podnikání a podporuje formy neefektivní. Zdroje se přesouvají od prvně jmenovaných ke druhým tak dlouho, až se očekávaný čistý výnos v celé ekonomice vyrovná – k čemuž ovšem dojde na nižší úrovni než dříve. Jelikož je úrokový výnos oproti dřívější situaci násilně snížen, netrestá daň pouze efektivní tržní formy, ale je rovněž trestem za úspory a investice.²⁴

Jev „dvojitý zdanění“, penalizující vlastníky korporací, lze odstranit pouze tak, že tato daň bude zrušena a s každým příjmem korporace bude nakládáno jako s příjmem vlastníka akcií této firmy, odpovídajícím jeho podílu na vlastnictví. Jinak řečeno, bude-li s kor-

²⁴ Někteří autoři poukázali na skutečnost, že tato pokuta snižuje budoucí spotřebu oproti úrovni, které by bylo jinak dosaženo, čímž snižuje nabídku zboží a zvyšuje ceny pro spotřebitele. To lze ale jen stěží označit za „přesun“. Jedná se spíše o ukázkou konečných důsledků daně při snižování životní úrovně spotřebitelů v porovnání s úrovní dosahovanou na svobodném trhu.

porací zacházeno jako se sdružením podnikatelů,²⁵ a nikoli dle jakési absurdní představy, že se jedná o nějaký druh samostatné reálné entity fungující nezávisle na činnostech jejích skutečných vlastníků. Příjem připadající na firmu samozřejmě odpovídá podílu příjmů jejích majitelů. Někteří autoři proti tomuto názoru namítali, že majitelé akcií ve skutečnosti nedostávají příjem, který by jim byl poté zdaňován. Předpokládejme, že Star Corporation má za jisté období čistý příjem 100 000 dolarů a že ji vlastní tři vlastníci. Jones, který vlastní 40 % akcií, Smith, jenž drží 35 % akcií, a Robinson s 25 % akcií. Většinou majitelé nebo jejich zástupci v managementu rozhodnou ponechat 60 000 dolarů jako „nerozdělený“ zisk „ve firmě“ a vyplatit na dividendách pouze 40 000 dolarů. Dle současného zákona by Jonesův čistý příjem ze Star Corporation představoval 16 000 dolarů, Smithův 14 000 dolarů a Robinsonův 10 000 dolarů. Zisk „firmy“ by byl uveden jako 100 000 dolarů. Uvedené částky všech těchto subjektů by poté byly zdaněny. Protože ale žádný zvláštní subjekt zvaný korporace, jenž by byl oddělený od vlastníků, neexistuje, je lépe zaznamenat příjmy jednotlivých vlastníků takto: Jones – 40 000 dolarů, Smith – 35 000 dolarů, Robinson – 25 000 dolarů. Skutečnost, že vlastníci ve skutečnosti tyto peníze *nedostali*, na tom nic nemění. Situace, ke které došlo, je totiž stejná, jako kdyby někdo peníze vydělal, nechal je na účtu a nepoužil. Úrok, který člověku na spořicímu účtu nabíhá, je považován za příjem a zdaňován. Není proto důvod, proč by „nerozdělený“ zisk neměl být také považován za příjem jednotlivce.

Skutečnost, že celkový příjem firmy je nejprve zdaňován, poté „rozdělen“ a poté znovu jako příjem z dividend zdaněn, jen ještě více narušuje strukturu investic a způsob organizace trhu. Tyto praktiky totiž nutí akcionáře ponechávat větší část svých příjmů v podobě nerozděleného zisku, než by ponechávali na svobodném trhu. Zisky tak „zamrzají“ a jsou v porovnání se situací, které by spotřebitelé dávali přednost, neekonomickým způsobem buď drženy, nebo inve-

²⁵ V českém právním řádu může být příkladem sdružení podnikatelů, které nepodléhá dani z příjmu korporací („dani z příjmu právnických osob“), veřejná obchodní společnost. (Pozn. překl.)

stovány. Na výhradu, že tato skutečnost alespoň zvyšuje investice, lze odpovědět dvěma způsoby: (1) Narušení fungování trhu ve prospěch investic je stejným narušením optimální alokace zdrojů na trhu jako jakýkoli jiný zásah. (2) Tímto opatřením nejsou podpořeny žádné „investice“, nýbrž *zmrazené investice* umísťované zpět do původních firem majitelů na úkor mobilních investic. Tato skutečnost narušuje strukturu a alokaci kapitálového fondu, činí jej neefektivní a vede ke zmrazení tohoto fondu v původních podnicích. Tím odrazuje od rozptýlení kapitálových prostředků do jiných aktivit. Dividendy nakonec nemusí být nutně spotřebovány. Mohou být reinvestovány do jiných firem a jiných investičních příležitostí. Daň z příjmu korporací hrubě narušuje přizpůsobování ekonomiky dynamickým změnám podmínek.

(3) Zdanění „nadměrného“ zisku

Tato daň je obecně uvalována na část firemního čistého příjmu označovaného za „nadměrný“, tj. na tu část, o níž daný příjem převyšuje nějaký základní příjem v předcházejícím období. Daň uvalená na „nadměrný“ zisk firmy přímo trestá chování, které efektivně reaguje na změny v ekonomice. Zisk, kterého podnikatelé dosahují, představuje hybnou sílu, která přizpůsobuje, předvídá a koordinuje ekonomický systém, aby maximalizoval příjem výrobce při poskytování služeb maximalizujících uspokojení spotřebitelů. Jedná se o proces, při kterém jsou špatné investice omezeny na minimum a správné odhady odměňovány, aby bylo přípravou budoucí výroby dosaženo toho, že finální výrobek bude ve chvíli, kdy se objeví na trhu, co nejvíce odpovídat přáním spotřebitelů. Útočit na zisky „dvakrát“ celý proces tržního přizpůsobování narušuje a spoutává. Takováto daň penalizuje efektivní podnikání. Navíc pomáhá zmrazit situaci na trhu a postavení podnikatelů v takové podobě, v jaké se v nějakém okamžiku v minulosti nacházely, čímž ekonomiku postupem času narušuje více a více. Neexistuje žádný ekonomický důvod pokoušet se zmrazit strukturu trhu danou v nějakém minulém období. K čím větším změnám dochází v ekonomických datech, tím důležitější je *nezdaňovat* „nadměrný“ zisk nebo jakoukoli jinou formu

„nadměrného“ příjmu. Stane-li se tak, jsou zablokovány procesy přizpůsobování se novým podmínkám, a to v situaci, kdy je přizpůsobení obzvláště potřeba. Je obtížné najít daň, jež by byla, a to i z více úhlů pohledu, méně obhajitelná, než je tato.

(4) Problém kapitálových zisků

Mnoho vášnivých diskusí se vede nad otázkou, zda i kapitálové zisky lze považovat za příjmy. Zdá se být zřejmé, že se o příjmy jedná. Kapitálový zisk je samozřejmě jednou z hlavních forem příjmu. *Kapitálový výnos je ve skutečnosti dokonce totéž co zisk.* Ti, kdo požadují rovnost zdanění příjmu, by proto měli kapitálové zisky brát v úvahu, mají-li být do kategorie zdanitelného příjmu zařazeny všechny formy peněžního zisku.²⁶ Rozvineme dále výše uvedený příklad Star Corporation a budeme uvažovat čas t_1 jako období mezi tím, kdy firma získala 100 000 dolarů čistého příjmu, a okamžikem, než se rozhodla, jak tento příjem rozdělit. Zisk tedy dosáhl výše 100 000 dolarů.²⁷ V čase t_1 došlo proto k nárůstu kapitálové hodnoty této firmy o 100 000 dolarů. Kapitálový výnos akcionářů činí celkem 100 000 dolarů, což však přesně odpovídá jejich celkovému zisku. Star Corporation si ponechá 60 000 dolarů a na dividendách rozdělí 40 000 dolarů. Kvůli zjednodušení předpokládejme, že akcionáři tento obnos spotřebují. Jaká je situace v čase t_2 , poté co k tomuto rozdělení zisku došlo? Ve srovnání s původní situací, řekněme

²⁶ Z této úvahy nesmí být činěn závěr, že autor této knihy obhajuje rovnost zdanění. Rovnost bude ve skutečnosti dále v textu podrobena přísné kritice jako ideál, kterého *není možné* dosáhnout. (Etický cíl, kterého je zcela nemožné dosáhnout, je cílem absurdním. Zde se ale nebudeme věnovat etickému napomínání, ale praxeologické kritice možnosti uskutečnění jistých etických cílů.) Analyticky je ovšem pohodlnější posuzovat různé druhy zdanění důchodu ve vztahu k rovnoměrnému zacházení se všemi druhy příjmu.

²⁷ Aby byla celá úvaha jednodušší, předpokládáme, že tento příjem je čistým ekonomickým ziskem a že úrokový příjem byl již zohledněn. Pouze ryzí zisk zvyšuje kapitálovou hodnotu, neboť v rovnoměrně plynoucí ekonomice neexistují žádné *čisté* úspory a úrokový příjem dosahuje pouze výše nutné k udržení nezměněné kapitálové struktury.

v čase t_0 , vidíme, že kapitálová hodnota Star Corporation se zvýšila o 60 000 dolarů. Ta je nepochybně částí *příjmu* akcionářů. Existuje-li ovšem snaha dosáhnout rovnosti zdanění příjmů, není důvod na tuto částku uvalovat daň, neboť tyto prostředky již byly obsaženy v příjmu 100 000 dolarů, který akcionáři získali, a byly již zdaněny.

Akciový trh má vždy tendenci správně odrážet kapitálovou hodnotu firmy. Někdo si proto může myslet, že hodnota akcií firmy na trhu vzroste celkově o 60 000 dolarů. V dynamickém světě ale akciový trh odráží očekávání budoucích zisků, a proto se bude jejich hodnota od skutečností vyjádřených v rozvaze firmy odrážejících stav *ex post* lišit. Vedle zisků a ztrát se bude v hodnocení akciových trhů odrážet i podnikavost, podobně jako se odráží přímo ve fungování samotné firmy. Firma může dosahovat v současnosti malých zisků, ale prozíravý podnikatel může nakoupit její akcie od jiného podnikatele, který tak prozíravý není. Nárůst ceny mu přinese čistý kapitálový zisk, který bude odrážet jeho podnikatelskou moudrost v umístování kapitálu. Jelikož by bylo administrativně nemožné takovéto zisky firem odhalit, bylo by z hlediska rovnosti zdanění příjmů lepší příjmy akcionářů z podnikání vůbec *nezdaňovat* a zdaňovat místo nich jejich kapitálové zisky. Ať již majitelé dosáhnou jakéhokoli zisku, vždy se to odrazí v kapitálových ziscích jejich akcií, takže samostatné zdaňování příjmů z podnikání nebude nutné. Na druhé straně by zdaňování příjmů z podnikání a vyloučení kapitálových zisků ze zdanění vyjmul z „příjmu“ podnikatelské zisky dosažené na akciovém trhu. V případě podnikatelských sdružení podniků jednoho vlastníka, jež nejsou vlastněny prostřednictvím akciových podílů, by byl příjem z podnikání majitelů samozřejmě zdaňován přímo. Zdanění podnikatelského příjmu (tj. zisků připadajících na akcionáře) a zároveň kapitálových zisků z akcií by vytvářelo dvojité zdanění efektivních podnikatelů. Skutečně rovná daň z příjmu by tedy vůbec nezdaňovala podíl akcionářů na podnikatelském zisku, ale spíše kapitálové zisky jejich akciového podílu.

Jsou-li zisky firem (nebo kapitálové zisky) příjmy podléhajícími zdanění, pak samozřejmě ztráty firem nebo kapitálové ztráty představují negativní příjem, který je odčitatelnou položkou od ostatních příjmů získaných každým jednotlivcem.

Jak naložit s problémem půdy a staveb? I zde je situace obdobná. Majitelé půdy mají svůj určitý roční příjem, a ten lze zařadit mezi jejich čisté příjmy jako zisky z podnikání. Přestože nemovitosti nepředstavují majetek vlastněný prostřednictvím akcií, mají také dobře fungující kapitálový trh. Půda je kapitalizována a kapitálová hodnota na kapitálovém trhu roste nebo klesá. Je jasné, že chce-li vláda uvalit rovnoměrnou daň z příjmu jednotlivců, má opět na vybranou: buď může uvalit daň na čisté zisky z nemovitostí, nebo od této daně upustit a uvalit daň na nárůst kapitálové hodnoty nemovitostí. Rozhodne-li se pro první možnost, ponechá stranou podnikatelské zisky a ztráty dosažené na kapitálovém trhu, instituci, která koordinuje a předvídá investice a poptávku. Rozhodne-li se pro obě možnosti zároveň, uvalí dvojitou daň na tuto formu podnikání. Nejlepším řešením (nejlepším v kontextu rovnoměrné daně z příjmu) je uvalit daň na kapitálový zisk z hodnoty půdy upravený o příslušné kapitálové ztráty.

Je třeba zdůraznit, že daň z kapitálových zisků je skutečnou důchodovou daní pouze tehdy, když je uvalena na *účetní*, a nikoli *realizované* kapitálové zisky a ztráty. Jinými slovy řečeno, došlo-li ke zvýšení kapitálových aktiv daného člověka v nějakém období z 300 uncí zlata na 400 uncí zlata, je jeho důchod 100 uncí, bez ohledu na to, zda toto aktivum prodal a svůj zisk si tím „vybral“. Zisky za určité období se neskládají pouze z toho, co lze přímo použít k nákupu nějakých statků. Tato situace je podobná situaci nerozděleného zisku firmy, který, jak jsme viděli, musí být zahrnut do akumulovaného příjmu akcionářů. Zdanění *realizovaných* zisků a ztrát způsobuje v ekonomice velké distorze. Pro investory je potom velmi výhodné nikdy neprodávat své akciové podíly, a předávat je budoucím generacím. Každý prodej by totiž vyžadoval, aby starý vlastník platil daň z kapitálových zisků nahromaděných za celé období. Dochází tedy k „zamrznutí“ investic po generaci v ruce jednoho člověka, případně jedné rodiny. Výsledkem je strnulost v ekonomice a neschopnost takto svázaného trhu reagovat pružně na neustálé změny podmínek, k nimž vždy dochází. Postupně se dopady této strnulosti ekonomiky stále zhoršují.

Další vážný zásah do fungování kapitálového trhu vzniká v důsledku skutečnosti, že jakmile je jednou kapitálový zisk „vybrán“ čili rea-

lizován, důchodová daň na tento konkrétní zisk je ve skutečnosti daleko vyšší a není rovnoměrná. Je to proto, že kapitálová hodnota vzrůstá během dlouhého časového období, a ne jednoduše v okamžiku prodeje. Důchodová daň ale vychází pouze z každoročně realizovaného příjmu. Jinak řečeno, člověk, který realizuje zisk v jistém roce, musí v tomto roce platit daleko vyšší daň, než je „ospravedlněno“ daní z příjmu skutečně získaného v daném roce. Předpokládejme, že člověk například nakoupí kapitálové aktivum za 50 a jeho tržní hodnota se každý rok zvýší o 10. Ve čtvrtém roce tento člověk své aktivum konečně prodá za 90. Po dobu tří let nebyl jeho příjem o velikosti 10 zdaňován, ovšem ve čtvrtém roce, kdy je jeho příjem pouze 10, je zdaněn, jako by dosáhl příjmu 40. Konečná daň se proto mění z velké části na daň z *akumulovaného kapitálu*, a nejedná se tedy o daň z příjmu.²⁸ Motivace k zachování investice v neměnné podobě je proto ještě větší.²⁹

Každá takováto daň na účetní kapitálové zisky s sebou nese samozřejmě velké obtíže. Jak ale uvidíme, mnoho nepřekonatelných překážek stojí v cestě *jakémukoli* pokusu rovnoměrně uvalit daně z příjmu. Odhady tržní hodnoty budou asi představovat problém největší. Oceňování je vždy pouhým dohadem a způsob, jak zjistit, že odhadnutá hodnota je hodnotou správnou, najít nelze.

Další nepřekonatelná obtíž vyvstává ze změn v kupní síle měnové jednotky. Klesne-li kupní síla na polovinu, pak změna kapitálové hodnoty daného aktiva z 50 na 100 nepředstavuje reálný kapitálový zisk. Tato změna jednoduše odráží *zachování reálného kapitálu* při zdvojnásobení nominálních hodnot. Konstantní nominální hodnoty kapitálu v situaci, kdy se ostatní ceny a hodnoty zdvojnásobí, by zcela jasně představovalo kapitálovou *ztrátu* – snížení reálné kapitálové hodnoty na polovinu. Aby bylo možné zachytit zisky a ztráty příjmu daného člověka, je nutné kapitálový zisk a ztrátu upravit o změnu v kupní síle peněz. Pokles kupní síly způsobuje nadhodnocení příjmu z podnikání, a vede tedy ke spotřebě kapitálu. Musí-li

²⁸ Problematika zdanění akumulovaného kapitálu je diskutována dále v textu.

²⁹ Viz Due, *op. cit.*, str. 146.

ovšem být kapitálové zisky a ztráty upraveny o změny v kupní síle peněz, aby bylo možné určit skutečný příjem za dané období, jaký standard lze pro takovou úpravu použít? Změny kupní síly totiž změřit *nelze*. Každý „index“, který použijeme, bude ryze arbitrární. Ať již proto použijeme jakoukoli metodu, dosáhnout rovnoměrného zdanění příjmu *nelze*, protože není možné dosáhnout jeho přesného měření.³⁰

Na kontroverzní otázku, zda „jsou kapitálové zisky příjmem“, musíme tedy odpovědět, že rozhodně ano, za předpokladu, že (1) jsou zohledněny změny v kupní síle měnové jednotky a (2) je brán v úvahu *účetní*, a nikoli realizovaný kapitálový zisk. Ve skutečnosti platí, že kdykoli jsou firmy vlastněny akcionáři (a držiteli obligací), poskytnou zisky z těchto akcií a obligací lepší měřítko získaného příjmu než skutečný čistý příjem firmy. Usiluje-li někdo o rovnoměrné zdanění příjmů, pak by daně měly být uvaleny *pouze* na zisky z akcií a obligací. Zdanění zisků z akcií a obligací spolu se zdaněním příjmů firmy představují „dvojitou“ daň na jeden a tentýž příjem.

Profesor Groves sice souhlasí s tím, že kapitálové zisky jsou příjmem, ale uvádí řadu důvodů, proč by se s kapitálovými zisky mělo zacházet jinak.³¹ Téměř všechny se ale vztahují na zdanění *realizovaných*, a nikoli *účetních* zisků. Jedinou relevantní výhradou je známá námitka, že „kapitálové zisky a ztráty nejsou pravidelně se opakující, což je případ většiny jiných příjmů“. *Žádný* příjem ale není „pravidelně se opakující“. Zisky a ztráty jsou samozřejmě nestálé a vycházejí ze spekulativního podnikání a přizpůsobování se měnícím podmínkám. Nikdo ale netvrdí, že zisky nepředstavují příjem. Všechny ostatní druhy příjmu jsou také proměnlivé. Na svobodném trhu nemá nikdo svůj důchod zaručen. Zdroje každého

³⁰ Dalším problémem při uvalení daně na účetní kapitálové zisky je, že tento příjem není přímo realizován v penězích. Rovnoměrné zdanění příjmu v naturálním plnění, stejně jako zdanění psychického příjmu, čelí, jak uvidíme dále v textu, nepřekonatelným problémům. Ovšem stejně jako mohou existovat daně na peněžní ekvivalenty toho kterého naturálního příjmu, mohou existovat také daně z účetních kapitálových zisků.

³¹ Groves, Harold M.: *Financing Government*, Henry Holt, 1939, str. 181.

člověka podléhají změnám tím, jak se mění podmínky a situace na trhu. Iluzornost rozlišení mezi příjmem a kapitálovým ziskem se projevuje ve zmatku ohledně klasifikace autorských příjmů. Je příjem v jednom roce, který je výsledkem pětileté práce na knize, „příjmem“, nebo nárůstem „kapitálové hodnoty“ autora? Mělo by být zřejmé, že celé toto dělení je bezcenné.³²

Nárůst kapitálové hodnoty je ziskem. *Reálná* hodnota agregátních kapitálových zisků ve společnosti se rovná celkovým agregátním ziskům. Zisk zvyšuje kapitálovou hodnotu majetku vlastníka, zatímco ztráta ji snižuje. Navíc neexistují žádné jiné zdroje, ze kterých mohou reálné kapitálové zisky vzejít. Jak je to s úsporami jednotlivců? Ta část úspor jednotlivců, o kterou se nezvyšují peněžní zůstatky, se přeměňuje v investice. Tyto nákupy kapitálu vedou ke kapitálovým ziskům pro držitele akcií. Agregátní úspory vedou k agregátním kapitálovým ziskům. Je však také pravda, že zisky mohou existovat ve své agregátní podobě pouze tehdy, když v ekonomice dochází k čistým agregátním úsporám. *Agregátní čisté zisky, agregátní kapitálové zisky a agregátní čisté úspory* se tedy v ekonomice vyskytují současně. Čisté negativní úspory vedou k agregátním čistým ztrátám a agregátním kapitálovým ztrátám.

Shrneme-li naše poznatky, *je-li* snahou uvalit rovnoměrnou daň (ke kritice tohoto cíle přistoupíme dále v textu), je správným postupem, jak toho dosáhnout, považovat kapitálové zisky za ekvivalentní příjmu a kapitálové ztráty za ekvivalentní negativnímu příjmu, a to *za předpokladu, že budou zohledněny* změny v kupní síle měnové jednotky. Někteří kritikové tvrdí, že by se jednalo o diskriminaci, kdybychom o změny cen upravili kapitál a neučinili totéž v případě příjmu. Tato výhrada je ale mylná. Je-li žádoucí zdaňovat *příjem*, a nikoli akumulovaný kapitál, je nutné změny v kupní síle peněz zohlednit. Kdybychom tak neučinili, byl by například v průběhu inflace zdaňován kapitál, a nikoli čistý příjem.

³² Nepravidelný příjem vytváří stejný problém jako nepravidelný realizovaný kapitálový zisk. Tato obtíž může být vyřešena v obou případech pomocí navrhovaného zprůměrování několikaletého příjmu a ročního placení daní z průměrného příjmu.

(5) Je možné uvalit daň na spotřebu?

Jak jsme viděli, pokusy uvalit daň na spotřebu pomocí prodejních daní a spotřebních daní jsou marné a neúprosňe vedou ke zdanění příjmů. Irving Fisher přišel s důmyslným návrhem *spotřební daně* – přímou daní na jednotlivce podobnou dani z příjmu, jež vyžaduje roční daňová přiznání atd. Základem pro tuto daň by ale byl příjem jednotlivce po odečtení čistých přírůstků hodnoty jeho kapitálu a přírůstků jeho peněžních zůstatků a přičtení čistých úbytků této hodnoty za dané období, tj. jeho spotřebních výdajů. Spotřební výdaje jednotlivce by byly poté zdaněny stejným způsobem, jako je nyní zdaňován jeho příjem.³³ Omyl Fisherova argumentu, že pouze daň na spotřebu by byla skutečnou daní z příjmu a že obyčejná daň z příjmu představuje dvojí zdanění úspor, jsme již odhalili. Tento argument dává úsporám větší váhu, než jim dává trh, neboť ten si je plodnosti úspor velmi dobře vědom a dle toho své výdaje alokuje. Problém, před kterým zde stojíme, je tento: Měla by takováto daň, jakou Fisher navrhuje, skutečně požadovaný efekt, vedla by pouze ke zdanění spotřeby?

Vezměme si příklad pana Jonese, jehož roční příjem je 100 uncí zlata. Během roku utratí 90 % svého příjmu, tj. 90 uncí, a ušetří 10 %, tj. 10 uncí. Pakliže vláda uvalí 20% daň z příjmu, bude muset ze svého příjmu zaplatit na konci roku 20 uncí. Předpokládejme, že se struktura jeho časových preferencí nemění (a ponechme stranou skutečnost, že by ve skutečnosti došlo ke zvýšení podílu spotřeby, protože člověk, jenž má méně peněžních aktiv, má vyšší *míru* časové preference), pak poměr jeho spotřeby k investicím bude stále 90/10. Jones bude nyní vydávat 72 uncí na spotřebu a 8 uncí na investice.

Předpokládejme nyní, že *místo* důchodové daně uvalí vláda 20% daň na roční spotřebu. Fisher tvrdil, že takováto daň by byla daní pouze na spotřebu. To ale není pravda, protože úspory a investice vycházejí pouze z možnosti budoucí spotřeby. Protože ale předmětem daně bude i budoucí spotřeba, a protože tedy v situaci rovnová-

³³ Fisher a Fisher, *passim*.

hy bude míra budoucího zdanění dosahovat stejné velikosti jako míra zdanění současné spotřeby, je zřejmé, že úspory nejsou nijak zvlášť upřednostňovány.³⁴ I kdyby vláda chtěla podpořit úspory na úkor spotřeby, zdanění spotřeby by k tomu nevedlo. Jelikož současná a budoucí spotřeba budou zdaňovány stejnou měrou, nedojde k žádnému posunu ve prospěch úspor. Ve skutečnosti dojde k posunu *ve prospěch spotřeby*, a to do té míry, do jaké snížené množství peněz způsobuje nárůst míry preference pro současné statky. Ponecháme-li tento posun stranou, ztráta jeho fondů přiměje pana Jonese k realokaci a snížení jeho úspor a spotřeby. Každá platba fondů vládě nutně omezuje čistý příjem, který člověku zbude, a jelikož jeho časové preference zůstanou nezměněny, omezí proporcionalně své úspory *a stejně tak i spotřebu*.

Může být užitečné ilustrovat si tuto situaci aritmeticky. Jonesovu situaci popíšeme následujícími jednoduchými rovnicemi:

- (1) Čistý příjem = hrubý příjem – daň
- (2) Spotřeba = 0,90 x čistý příjem
- (3) Daň = 0,20 x spotřeba

Rovná-li se hrubý příjem 100, dostaneme po vyřešení rovnic tyto výsledky:

$$\text{Čistý příjem} = 85, \text{ daň} = 15, \text{ spotřeba} = 76.$$

V následující tabulce je zachyceno, co se stalo s Jonesovým příjmem za existence daně z příjmu a co za existence spotřební daně:

³⁴ Stejně tak není nijak podporováno *hromadění* peněz, protože i nahromaděné peníze jednou musí vést ke spotřebě. Je pravdou, že samotná držba peněžních zůstatků přináší zisk, ale *základem* pro držbu těchto zůstatků je vždy vidina budoucí spotřeby.

Druh daně	Hrubý příjem	Daň	Čistý příjem	Spotřeba	Úspory, investice
20% daň z příjmu	100	20	80	72	8
20% spotřební daň	100	15	85	76	9

Došli jsme tedy k následujícímu závěru: Spotřební daň je *vždy* přesunuta a stává se daní z příjmu, i když míra zdanění je nižší. Ve skutečnosti odpovídá 20% spotřební daň 15% dani z příjmu. Tato skutečnost představuje velmi zásadní argument proti navrhanému Fisherovu schématu. Fisherův pokus zdanit pouze spotřebu musí proto selhat. Daň je jednotlivcem přesouvána, až se z ní stává daň z příjmu, ačkoli její výše je nižší než míra zdanění odpovídající dani z příjmu.

Naše analýza nás dovedla k poměrně překvapivému zjištění, že *nemůže existovat daň pouze na spotřebu*. Všechny spotřební daně se tím či oním způsobem mění na daně z příjmu. Stejně jako v případě přímé spotřební daně samozřejmě platí, že dopady míry zdanění jsou *zmírněné*. Právě na tomto místě možná najdeme důvod, proč se ekonomové, kteří tíhnou ke svobodným trhům, vyjadřují o spotřebních daních relativně příznivě. Jejich kouzlo, jak se ukazuje při jejich studiu, spočívá ve snížení jejich dopadu, tj. skutečnosti, že v situaci, kdy máme stejnou výši spotřební daně i daně z příjmu, dopad spotřební daně je stejný jako dopad daně z příjmu o *menší* velikosti. Daňová zátěž dopadající na společnost a trh je nižší.³⁵ Toto snížení daňové zátěže může být velmi chvályhodným cílem, ale takto by celá věc měla být také prezentována. Každý by si měl uvědomit, že problém zdanění není ani tak v tom, jaký *druh* daně je uvalen, ale spočívá v celkové daňové zátěži jednotlivců ve společnosti.

³⁵ Přitažlivost prodejních daní lze stejným způsobem najít ve skutečnosti, že nemohou být progresivní, a tak snižují zátěž zdanění příjmu pro vyšší příjmové skupiny.

Nyní musíme upravit jeden náš závěr a připustit možnost *rozpouštění nahromaděných peněz* (disherding) a *rozpouštění úspor* (dissaving), kterou jsme vyloučili z naší analýzy. Pokud dochází k rozpouštění nahromaděných peněz, je tím ovlivněna spíše spotřeba než příjem, protože člověk, který rozpouští své úspory, při své spotřebě čerpá z bohatství naakumulovaného v minulosti, a nikoli z běžného příjmu. Fisherova daň by tedy zasáhla výdaje z akumulovaného bohatství, jichž by se obyčejná daň z příjmu nedotkla.

4. Daňový dopad a důsledky zdanění

Část II: Daně z akumulovaného kapitálu

V jistém slova smyslu jsou *všechny* daně daněmi z kapitálu. Aby člověk mohl zaplatit daň, musí peníze nejprve uspořít. To je univerzální pravidlo. Došlo-li k vytvoření úspor předem, pak daň snižuje investovaný kapitál ve společnosti. Nebyly-li peníze uspořeny předem, pak lze prohlásit, že daň snižuje *potenciální* úspory. Potenciální úspory lze ale jen stěží označit za akumulovaný kapitál, a proto můžeme považovat daň z běžného příjmu za samostatnou daň lišící se od daně z kapitálu. I kdyby byl člověk nucen spořit, aby mohl daň zaplatit, jsou úspory úsporami běžnými, stejně jako příjem je příjmem běžným, a proto lze učinit rozdíl mezi daněmi z *běžných* úspor a běžných příjmů a daněmi z kapitálu *akumulovaného* v minulosti. Protože ve skutečnosti nelze uvalit daně na spotřebu, kromě situace, kdy dochází k negativním úsporám, mění se téměř všechny daně v daně z příjmu *nebo* daně z akumulovaného kapitálu. Již jsme se zabývali dopady daně z příjmu. Věnujme se nyní daním z akumulovaného kapitálu.

V tomto okamžiku se setkáváme s případem ryzího „dvojitého zdanění“. Jsou-li zdaňovány *běžné* úspory, obvinění z dvojitého zdanění je pochybné, neboť lidé alokují svůj nově získaný běžný příjem. Akumulovaný kapitál představuje oproti tomu naše dědictví z minulosti. Jedná se o akumulované nástroje, vybavení a zdroje, ze kterých se odvozuje naše současná i budoucí životní úroveň. Zdanění tohoto kapitálu představuje snížení zásoby kapitálu a obzvláště brání nahrazování a nové akumulaci kapitálu. Povede také k ochuzení společnosti v budoucnosti. Může samozřejmě nastat situace, že časové preference na trhu budou vyžadovat dobrovolnou spotřebu kapitálu. V tomto případě si lidé dobrovolně zvolí, že se v budoucnosti ochudí, aby mohli žít lépe v současnosti. Když ale vláda takovou situaci vynutí, dochází ke zvláště významnému narušení fungování trhu založeného na dobrovolných rozhodnutích. Je tomu tak proto, že životní úroveň každého člověka ve společnosti se sníží

absolutně, což pravděpodobně *postihne* i některé spotřebitele daní – státní úředníky a ostatní příjemce daňových privilegií. Místo toho, aby vláda a její příznivci žili z běžného produktivního příjmu, zasahují do tvorby kapitálu, který společnost naakumulovala, čímž zabíjejí slepici, jež jim snášejí zlatá vejce.

Zdanění kapitálu se proto významně liší od zdanění příjmu. Zde hraje úlohu *druh* daně i její výše. 20% daň z akumulovaného kapitálu bude mít daleko ničivější dopady, mnohem více narušující fungování trhu a mnohem více ochuzující společnost než 20% daň z příjmu.

a. Zdanění dobrovolných transferů: Dědictví a darů

Přijetí daru je často považováno za obyčejný příjem. Mělo by být ale zřejmé, že příjemce daru nevyrobil nic, co by poskytl za peníze, jež dostal. Ve skutečnosti se vůbec nejedná o příjem ze současné výroby, ale o transfer vlastnictví akumulovaného kapitálu. Každá daň z přijetí daru je tedy daní z kapitálu. Tento závěr platí obzvláště pro *dědictví*, kdy je nahromaděný kapitál přesunut na potomky, a takovýto dar zcela zřejmě není poskytován z běžného příjmu. *Dědická daň* je proto ryzí daní z kapitálu. Její dopad je zvláště ničivý, protože (a) se jedná o velké částky, neboť v nějakém okamžiku během několika málo generací musí *každý kousek* majetku přejít na potomky, a (b) vyhlídka dědické daně ničí motivaci a schopnost spořit a vytvářet rodinné bohatství. Dědická daň je asi nejničivějším příkladem ryzí daně z kapitálu.

Daň uvalená na dary a dědictví s sebou nese další dopady, protože trestá dobročinnost a udržování rodinných vazeb. Je ironické, že mnozí lidé, kteří patří mezi nejhrolivější zastánce zdanění darů a dědictví, patří zároveň mezi nejhlasitější zastánce názoru, že by nikdy nebylo „dost“ dobročinnosti, kdybychom se spoléhali jen na svobodný trh.

b. Zdanění majetku

Majetková daň je daní uvalenou na hodnotu majetku, a tedy na hodnotu akumulovaného kapitálu. Majetkové daně v sobě obsahují

řadu konkrétních problémů. Na prvním místě jde o to, že daň závisí na *odhadu* hodnoty majetku a daňová sazba je aplikována na tuto odhadnutou hodnotu. Jelikož ale obvykle nedochází ke *skutečnému* prodeji majetku, nelze nalézt způsob, jak tento odhad provést přesně. Protože všechny odhady jsou arbitrární, otevírá se při jejich provádění prostor pro klientelismus, tajné dohody a úplatkářství.

Další slabinou současného zdanění majetku je to, že zdaňuje dvakrát jak „reálný“, tak i „nehmotný“ majetek. Majetková daň *sčítá* ocenění „reálného“ a „nehmotného“ majetku. Podíl obligací na majetku věřitelů je tak *přičten* k velikosti závazků dlužníků. Zadlužený majetek je proto oproti ostatnímu majetku zdaňován dvakrát. Vlastní-li A i B majetek o hodnotě 10 000 dolarů, ale C zároveň drží obligaci v hodnotě 6 000 dolarů na majetek člověka B, pak majetek B je oceněn na celkovou sumu 16 000 dolarů a dle toho zdaněn.³⁶ Využívání úvěrového systému je tedy trestáno a úroková míra placená věřitelům musí být zvýšena, aby zohlednila tuto dodatečnou penalizaci.

Zvláštností majetkové daně je také to, že je spojena s majetkem, o který se jedná, a nikoli s *člověkem*, který jej vlastní. Výsledkem je, že daň je na trhu přesouvána zvláštním způsobem, o kterém se hovoří jako o *daňové kapitalizaci*. Předpokládejme například, že společenská míra časové preference, neboli čistá úroková míra, je 5 %. Všechny investice v okamžiku rovnováhy vydělávají 5 % a úroková míra se při dosažení rovnováhy 5 % blíží. Nyní předpokládejme, že na *jeden* konkrétní kus majetku nebo nějakou skupinu majetků, např. na dům o hodnotě 10 000 dolarů je uvalena majetková daň. Před uvalením daně vydělával majitel ročně z tohoto majetku 500 dolarů. Nyní je zavedena daň z majetku ve výši 1 % a vlastník je nucen platit státu každý rok 100 dolarů. Co se teď stane? Za dané situace bude majitel vydělávat ze své investice 400 dolarů za rok. Čistý výnos této investice bude nyní 4 %. Je zřejmé, že nikdo nebude pokračovat v investicích do svého majetku vynášejících 4 %, bude-li jinde existovat příležitost vydělat 5 %. K čemu taková situace pove-

³⁶ Viz Groves, *op. cit.*, str. 64.

de? Vlastník *nebude* moci zvýšením nájemní hodnoty svého majetku přesunout tuto daň vpřed. Výnosy z majetku jsou určeny diskontovanou hodnotou své mezní produktivity a daň z majetku jeho výhodnost ani jeho schopnost vydělávat nikterak nezvyšuje. Ve skutečnosti je opak pravdou. Daň snižuje kapitálovou hodnotu majetku, která umožňovala vlastníkovvi dosahovat 5% výnosů. Trh vždy směřuje k vyrovnání úrokových výnosů, a proto dochází k tlaku na snížení kapitálové hodnoty majetku, aby mohly být zachovány výnosy investic. Kapitálová hodnota majetku tedy klesne na 8 333 dolarů, aby budoucí výnosy mohly zůstat na 5%.³⁷

V dlouhém období je tento proces snižování kapitálové hodnoty imputován zpět a dopadá hlavně na vlastníky půdy. Předpokládejme, že je majetková daň uvalena na nějaký kapitálový statek nebo skupinu kapitálových statků. Příjem připadající na kapitálový statek se rozkládá na mzdy, úrok, zisk a pozemkovou rentu. Nižší kapitálová hodnota kapitálových statků povede k přesunu zdrojů. Pracující,

³⁷ Konečná kapitálová hodnota není 8 000 dolarů, protože majetková daň je uvalena ve výši 1 % z *konečné* hodnoty. Daň nezůstane na úrovni 1 % z původní kapitálové hodnoty 10 000 dolarů. Kapitálová hodnota klesne na 8 333 dolarů. Velikost majetkové daně dosáhne 83 dolarů, čistý roční výnos bude 417 dolarů a roční *míra* výnosu bude 5 % z kapitálu dosahujícího výše 8 333 dolarů. Algebraické vyjádření tohoto výpočtu je následující. Je-li C kapitálová hodnota, kterou určujeme, *i* úroková míra a R roční renta plynoucí z majetku, pak v situaci, kdy neexistuje žádná daň, platí:

$$iC = R.$$

Je-li uvalena majetková daň, pak se čistý výnos rovná rentě po odečtení každoročního daňového závazku T, tj.

$$iC = R - T.$$

Při výpočtu této majetkové daně předpokládáme fixní sazbu z hodnoty majetku, a proto:

$$iC = R - tC,$$

kde t se rovná daňové sazbě z hodnoty majetku.

Po dosazení dostáváme, že

$C = R/(i + t)$; nová kapitálová hodnota se rovná roční rentě vydělené součtem úrokové míry a daňové sazby. Z toho plyne, že kapitálová hodnota je tlačena pod svou původní velikost tím více, čím vyšší je (a) úroková míra a (b) daňová sazba.

jež budou dostávat nižší mzdy za výrobu tohoto konkrétního majetku, si najdou lépe placenou práci, kapitalisté přesunou své investice do výnosnějších oblastí podnikání atd. Výsledkem bude, že pracující a podnikatelé budou z velké části schopni se vyhnout dopadům zátěže majetkové daně. Pracující budou postiženi pouze tím, že jejich původní DMVP byla vyšší v tomto zaměstnání než ve druhém nejlépe placeném povolání. Spotřebitelé budou samozřejmě postiženi v důsledku vynucené mylné alokace zdrojů. Člověkem, který ale ponese největší břímě, bude vlastník půdy. Z toho vyplývá, že proces daňové kapitalizace platí nejuplněji v případě majetkové daně uvalené na půdu. Dopad daně nese vlastník „původní“ půdy, tj. vlastník půdy v okamžiku, kdy byla daň poprvé zavedena. Je to z toho důvodu, že majitel půdy neplatí pouze roční daň (daň, jež nemůže přesunout) po dobu, po kterou je vlastníkem, ale zároveň utrpí ztrátu kapitálové hodnoty. Je-li vlastníkem výše uvedeného majetku pan Smith, dochází k tomu, že neplatí pouze roční daně ve výši 83 dolarů, ale kapitálová hodnota jeho majetku také klesá z 10 000 dolarů na 8 333 dolarů. Smith tedy zřetelně při prodeji svého majetku utrpí ztrátu.

Jak na tom budou budoucí majitelé? Majetek nakupují za 8 333 dolarů a dosahují stálého zisku 5 %, i když nadále platí ročně 83 dolarů státu. Očekávané platby daní se staly součástí tohoto majetku, a proto byly trhem *kapitalizovány* a vzaty v potaz při vytváření jeho kapitálové hodnoty. Výsledkem je, že budoucí vlastníci mohou přesunout celý dopad majetkové daně na původního vlastníka. Ve skutečnosti tedy „neplatí“ žádnou daň ve smyslu, že by nesli daňovou zátěž.

Daňová kapitalizace je ukázkou procesu, prostřednictvím něhož se trh přizpůsobuje zátěži, která je na něj kladena. Ti, o nichž vláda rozhodla, že by měli nést toto břímě, se tomu mohou vyhnout v důsledku schopnosti trhu se pružně nové zátěži přizpůsobit. Původní majitelé půdy jsou ovšem majetkovou daní značně poškozeni.

Někteří autoři tvrdí, že v situaci, kdy již k daňové kapitalizaci došlo, by bylo nespravedlivé, aby vláda daň snižovala nebo rušila, protože toto opatření by zdarma poskytlo „dar“ současným vlastníkům, kteří by tak získali odpovídající nárůst kapitálové hodnoty

svého majetku. Tento argument je ovšem velmi zvláštní. Spočívá na mylném ztotožnění *odstranění zátěže s dotací*. Odstranění zátěže je samozřejmě krokem směrem ke svobodnému trhu, zatímco dotace je krokem, jenž nás od této situace *vzdaluje*. Majetková daň kromě toho sice nepředstavuje zátěž pro budoucí vlastníky, ale snižuje kapitálovou hodnotu majetku pod úroveň, která by jinak převládala na svobodném trhu, což snižuje využívání zdrojů, které tento majetek skrývá. Odstranění majetkové daně by způsobilo změnu alokace zdrojů, z níž by spotřebitelé získali.

K daňové kapitalizaci a jejímu dopadu na vlastníky půdy dochází pouze tehdy, když je uvalena pouze *částečná* majetková daň, a nikoli daň univerzální, tj. daň se nevztahuje na všechny majetek, ale jen na některý majetek. Skutečně všeobecná majetková daň by snížila míru výnosu veškerých investic, a tím i míru zisku, nikoli však kapitálovou hodnotu. V tomto případě by byl úrokový výnos snížen stejně pro původního vlastníka i vlastníky budoucí. Původní vlastník by tedy nenesl žádné dodatečné břímě.

Jednotná všeobecná majetková daň na veškerý majetek by tedy, podobně jako daň z příjmu, snížila výnosové míry v celé ekonomice. Tím by bylo penalizováno spoření a došlo by ke snížení kapitálových investic pod úroveň, jaké by bylo jinak dosaženo, a k dalšímu poklesu reálných mezd pod úroveň svobodného trhu.³⁸

Nakonec je třeba zmínit skutečnost, že majetková daň nutně narušuje alokaci zdrojů ve výrobě. Postihuje ty druhy výroby, ve kterých dosahuje kapitálové vybavení na jednotku tržeb vysoké úrovně, což způsobuje, že se zdroje přesouvají z těchto do méně „kapitalistických“ (tedy méně kapitálově náročných) odvětví. Investice do výrobních procesů vyššího řádu tedy klesají a dochází k poklesu životní úrovně. Jednotlivci budou méně investovat do domů, neboť to s sebou přináší poměrně vysokou daňovou zátěž, a přesunou se k méně trvalým spotřebitelským statkům. Tím dojde k narušení výroby a snížení uspokojení spotřebitelů. V realitě dochází k tomu,

³⁸ Diskusi o daňové kapitalizaci lze najít v Seligman, *op. cit.*, str. 181–85, 261–64. Viz také Due, *op. cit.*, str. 382–86.

že majetková daň dopadá na různá odvětví různě. Geografické rozdíly v majetkových daních a snaha o přesunutí zdrojů z oblastí s vyššími daněmi³⁹ samozřejmě narušují umístění výroby tím, že je vyhledáváme z oblastí, kde by přání spotřebitelů uspokojovaly nejvíce.

c. Zdanění bohatství jednotlivce

Přestože daň z bohatství jednotlivce nebyla prakticky vyzkoušena, nabízí nám zajímavé téma k analýze. Takováto daň by byla uvalena na jednotlivce, a nikoli na jejich majetek. Měla by podobu procentní daně z jejich celkového čistého bohatství po odečtení závazků. Svým zaměřením by se podobala dani z příjmu a Fisherem navrhované spotřební dani. Daň tohoto typu by představovala ryzí daň z kapitálu a její součástí by byly také peněžní zůstatky, jež unikají majetkové dani. Tato daň by se vyhnula mnoha problémům, s nimiž se potýká majetková daň, jako je dvojí zdanění reálného a hmotného majetku a zahrnutí dluhů do majetku. Nicméně stále by neřešila problém spočívající v tom, že není možné přesně zjistit hodnotu majetku.

Daň z bohatství jednotlivce by nebylo možné kapitalizovat, neboť by nebyla součástí majetku, kde by mohla být trhem diskontována. Ačkoli by její *důsledky* byly značné, nemohla by tato daň, podobně jako daň z příjmu jednotlivců, být přesunuta. Jelikož by byla placena z pravidelných příjmů, měla by stejné dopady jako daň z příjmů, snižovala by soukromé fondy a postihovala úspory a investice. Měla by ovšem ještě *další* důsledky spočívající ve zdaňování akumulovaného kapitálu.

Množství kapitálu, jež by bylo daní odčerpáno, závisí na konkrétní situaci a hodnocení jednotlivých lidí. Představme si situaci, kdy máme dva jedince, Smithe a Robinsona. Každý z nich má naakumulované bohatství ve výši 100 000 dolarů. Smith ovšem zároveň

³⁹ Takovéto narušení umístění výroby budou způsobovat i všechny ostatní daně. Vyšší daň v oblasti A tedy bude motivovat pracovníky, aby se přesunuli do oblasti B a aby tak došlo k vyrovnání čistých mezd. Umístění výroby je tak v porovnání se situací na svobodném trhu narušeno.

vydělává 50 000 dolarů ročně a Robinson (jelikož je již v penzi či z nějakého jiného důvodu) vydělává pouze 1 000 dolarů za rok. Předpokládejme, že vláda uvalí daň na bohatství jednotlivců ve výši 10 % za rok. Smith asi bude schopen zaplatit ze svého běžného příjmu 10 000 dolarů za rok, aniž by musel snížit výši svého akumulovaného kapitálu, i když je zřejmé, že se bude snažit omezit své bohatství co možná nejvíce, neboť by si tím snížil své daňové závazky. Na druhé straně Robinson *musí* platit daň tak, že prodává svá aktiva, a tím snižuje velikost svého akumulovaného bohatství.

Je zjevné, že daň z bohatství značně trestá ty, kteří akumulují bohatství, a že tedy tato daň způsobí prudké snížení výše akumulovaného kapitálu. Jen těžko bychom našli lepší způsob, jak podpořit spotřebu kapitálu a způsobit všeobecnou chudobu, než narušením akumulace kapitálu. Pouze naše dědictví spočívající v akumulovaném kapitálu odlišuje naši civilizaci a naši životní úroveň od civilizace a životní úrovně primitivních lidí. Daň z bohatství by okamžitě začala pracovat na odstranění tohoto rozdílu. Skutečnost, že daň z bohatství nemůže být kapitalizována, znamená, že trh nebude moci, tak jako v případě majetkové daně, snížit a utlumit tyto důsledky, poté co poprvé udeří.

5. Daňový dopad a důsledky zdanění

Část III: Progressivní zdanění

Ze všech způsobů rozdělení daně vyvolala *progressivní daň* nejvíce rozepří. V případě progresivní daně vyrazili konzervativní ekonomové, kteří jsou ostře proti této dani, do útoku, neboť i její obhájci musí, i když neradi, přiznat, že progresivní daň snižuje motivaci a produktivitu. Z toho důvodu uznávají i nezapřisáhlejší zastánci progresivní daně, kterou obhajují na základě „rovnosti“, že stupeň intenzity progresu musí být s ohledem na produktivitu omezen. Hlavní body kritiky směřující proti progresivnímu zdanění jsou, že: (a) snižuje úspory komunity, (b) snižuje motivaci pracovat a vydělávat a (c) představuje „okrádání bohatých chudými“.

Abychom mohli tuto kritiku zhodnotit, musíme se nejprve věnovat analýze důsledků principu progresu. Progressivní daň uvaluje vyšší sazbu daně na člověka, který více vydělává. Jinak řečeno, slouží jako *postih* za poskytnutí služby spotřebiteli, jako pokuta za činnost, jež je samou podstatou trhu. Příjmy získané na trhu jsou určovány službami poskytnutými spotřebitelům ve výrobě a alokaci výrobních faktorů a liší se přímo podle rozsahu takových služeb. Pokutování těch lidí, kteří nejvíce slouží spotřebitelům, poškozují nejen je, ale také spotřebitele. Progressivní daň tedy nutně zbavuje lidi motivace, narušuje mobilitu povolání a ve velkém měřítku ničí flexibilitu trhu při poskytování služeb spotřebitelům. Následně vede ke snížení *všeobecné* životní úrovně. Konečný cíl progresu – násilně vyrovnané příjmy – způsobuje, jak jsme viděli, návrat k barbarismu. Není také žádných pochyb o tom, že progresivní zdanění sníží motivaci ke spoření, neboť lidé nebudou získávat výnosy z investic, jež by odpovídaly jejich časovým preferencím. Jejich výnosy jim budou zdaněním odebrány. Jelikož budou získávat daleko méně, než by jejich časové preference vyžadovaly, dojde k poklesu výše jejich úspor daleko pod úroveň, jež by převládala na svobodném trhu.

Výhrady konzervativců, že progresivní daň snižuje motivaci pracovat a spořit, jsou správné, i když ve skutečnosti často neúplné,

neboť nebývá dostatečně zdůrazňováno, že tyto dopady vychází *a priori* ze samotné podstaty progresive zdanění. Nemělo by se ovšem zapomínat, že i *proporcionální* zdanění vyvolává mnoho podobných dopadů jako nakonec jakákoli daň jdoucí za princip rovnosti či princip nákladů. Proporcionální daň také trestá ty schopné a ty, co spoří. Je ovšem pravdou, že proporcionální zdanění nebude mít mnohé dopady progresivního zdanění ochromující trh, jako je např. skutečnost, že omezování produktivního úsilí se s každým přechodem do vyššího daňového pásma zvyšuje. Ale proporcionální zdanění rovněž se zvyšujícím se příjmem uvaluje větší břímě, čímž klade překážky tvorbě výtěžku a spoření.

Druhým argumentem proti progresivní dani z příjmu, jenž patří pravděpodobně mezi nejvíce používané, je argument, který praví, že zdaněním příjmů bohatých lidí zejména dochází k omezení *spoření*, čímž je poškozována společnost jako celek. Tento argument obvykle vychází z předpokladu, že bohatí spoří proporcionálně více než chudí, což může být platný předpoklad. Jak jsme ale naznačili výše, tato argumentace je velmi nepřesvědčivá obzvláště z úst zastánců svobodného trhu. Je zcela legitimní kritizovat nějaké opatření kvůli tomu, že arbitrárně mění alokaci zdrojů, již provádí svobodný trh. Nicméně je naprosto nelegitimní kritizovat nějaké opatření kvůli tomu, že snižuje úspory jako takové. Proč by si spotřeba měla zasloužovat méně uznání než úspory? Alokace zdrojů mezi spotřebu a úspory je na trhu jednoduše otázkou časových preferencí. Znamená to, že *jakákoli* nucená změna poměru spotřeby a úspor od tržní úrovně s sebou nese snížení užítku bez ohledu na to, *jakým směrem* se tento poměr změní. Státní zásah, který může vést k vyšším úsporám a nižší spotřebě, se musí stát terčem stejně ostré kritiky jako zásah vedoucí k vyšší spotřebě a nižším úsporám. Jakýkoli jiný závěr představuje kritiku svobodných voleb, ke kterým na trhu dochází, a obhajobu státních zásahů vedoucích k vynucování vyšší úrovně úspor mezi lidmi. Kdyby byli tyto konzervativní ekonomové konzistentní, museli by obhajovat zdanění chudých a dotování bohatých, neboť v tomto případě by pravděpodobně rovněž došlo k nárůstu úspor a poklesu spotřeby.

Třetí výhrada proti argumentu, že „chudí okrádají bohaté“, je politicko-etická. Z tohoto argumentu plyne, že chudý člověk, který na

daních platí jedno procento svého příjmu, „okrádá“ bohatého člověka, který platí 80 %. Aniž bychom se pouštěli do posuzování správnosti či nesprávnosti okrádání, lze říci, že tento argument je neplatný. *Oba* lidé jsou totiž okrádáni – okrádání státem. To, že jeden je okrádán více, nemění nic na skutečnosti, že oba lidé jsou poškozováni. Lze namítat, že chudí získávají čistou dotaci z daňových výnosů, protože vládní výdaje směřují k chudým. Tento argument je ale neplatný. Je to proto, že samotný *akt* krádeže je spáchán státem, a nikoli chudými. Za druhé, stát může vydávat peníze, jak uvidíme dále, na mnoho rozličných projektů. Může některé výrobky sám spotřebovávat, může dotovat některé bohaté nebo i všechny bohaté, může dotovat některé chudé nebo i všechny chudé. Z existence progresivní daně z příjmu *jako takové* nevyplývá, že „chudí“ *en masse* budou podporováni. Jestliže budou podporováni *někteří* chudí, nemusí se to týkat ostatních, a tato druhá skupina stále bude představovat čisté daňové plátce (a nikoli čisté daňové příjemce) a bude „okrádána“ spolu s bohatými. Rozsah tohoto vyvlastňování bude u chudých daňových poplatníků nižší než u bohatých, a přesto, jelikož chudých je obvykle daleko více než bohatých, mohou chudí jako celek nést největší břemeno daňové „krádeže“. Jak jsme viděli, státní aparát oproti tomu neplatí daně žádné.⁴⁰

Tento falešný pohled na dopad „krádeže“ a mylná argumentace týkající se úspor vedly spolu s ostatními důvody konzervativní ekonomy a autory k nadměrnému zdůrazňování důležitosti *míry progresivnosti* zdanění. Ve skutečnosti je ale pro posouzení toho, jak daleko se společnost vzdálila svobodnému trhu, mnohem důležitější *úroveň* zdanění než jeho progresivita. Relativní význam těchto dvou veličin si ukážeme na příkladu. Představme si dva lidi a sledujme, jak se jim bude dařit ve dvou různých daňových systémech. Smith vydělává 1 000 dolarů za rok a Jones vydělává 20 000 dolarů za rok. Ve společnosti A existuje proporcionální zdanění pro všechny ve

⁴⁰ S rozsahem, ve kterém ve skutečnosti platí daně nižší příjmové skupiny ve Spojených státech, se lze seznámit v knize Kolko, Gabriel: *Wealth and Power in America*, Frederick A. Praeger, 1962, kap. 2.

výši 50 %. Ve společnosti B je zdanění prudce progresivní. Sazby jsou 1/2 % pro příjem 1 000 dolarů a 20 % pro příjem 20 000 dolarů. Následující tabulka ukazuje, kolik peněz bude formou daní každý člověk v obou společnostech platit:

	Společnost A	Společnost B
Smith (1 000 dolarů)	500 dolarů	5 dolarů
Jones (20 000 dolarů)	10 000 dolarů	4 000 dolarů

Nyní se můžeme zeptat jak chudého, tak i bohatého daňového poplatníka: *V jakém daňovém systému byste se měli lépe? Jak chudý, tak bohatý by si bez váhání zvolili společnost B, ve které je daňová soustava progresivnější, ale kde je také úroveň zdanění každého člověka nižší. Někdo může namítnout, že celkové množství uvalených daní je ve společnosti A mnohem větší, ale o to přesně jde! Jde o to, že bohatý člověk se nebude stavět proti *progresivním* sazbám, ale proti *vysoké úrovni* sazeb, jež musí platit, a bude proto upřednostňovat progresivní zdanění, budou-li sazby daně nižší. To ukazuje, že tím, kdo „okrádá“ bohatého pomocí *progresivního principu* zdanění, není chudý, ale že je to stát, který „okrádá“ prostřednictvím veškerého zdanění oba. Tento příklad také ukazuje, že tím, proti čemu se konzervativní ekonomové staví, ať již jsou si toho plně vědomi nebo nikoli, není progresivita zdanění, ale vysoké úrovně zdanění, a že jejich skutečnou výhradou proti progresivitě je to, že otevírá stavidla pro *vysoké úrovně* zdanění bohatých. To se ovšem nemusí nutně vždy stát. Je totiž určitě možné, a často se to také dělo, že daňové sazby budou velmi progresivní a přitom celkově nižší než méně progresivní daňová soustava, a to jak pro vysoké, tak nízké příjmové skupiny. Z praktického hlediska je ovšem progresivita nutná k dosažení vysokých daňových sazeb, protože množství občanů s nižšími příjmy by se mohlo proti prudce progresivním sazbám bouřit, kdyby byly uvaleny rovnoměrně na všechny. Na druhou stra-*

nu je možné, že lidé přijmou vysoké daňové břemeno, budou-li si jisti, že bohatí platí ještě vyšší sazby.⁴¹

Viděli jsme, že nucené rovnostářství vede k nastoupení cesty k barbarismu a že první kroky v tomto směru povedou k rozrušení trhu a snížení životní úrovně. Mnozí ekonomové, především příslušníci „chicagské školy“, se domnívají, že jsou předními bojovníky za „svobodný trh“, a přesto věří, že zdanění nesouvisí s trhem a nepovažují jej za zásah do tržního procesu. Tito autoři jsou pevně přesvědčeni, že na trhu by měl každý jednotlivec dosahovat zisku a hodnoty mezního produktu, který si spotřebitelé přejí platit, aby dosáhli uspokojivé alokace produktivních faktorů. Nicméně nespátřují žádnou nekonzistentnost v tom, že poté obhajují drastické zdanění a dotace. Jsou přesvědčeni o tom, že taková opatření mohou změnit „rozdělení“ příjmů, aniž by došlo ke snížení efektivnosti produktivní alokace. Tímto způsobem spoléhají na efekt, který je ekvivalentní keynesovské „peněžní iluzi“ – *daňovou iluzi*, spočívající v tom, že věří, že jednotlivci přizpůsobí své chování svému *hrubému*, a nikoli *čistému* příjmu (očistěnému o daň). To je ale zjevný omyl. Neexistuje žádný důvod k tomu, aby si lidé nebyli vědomi účinků daní a nealokovali podle toho své zdroje a své úsilí. Daně, které změní relativní odměňování trhem, naruší veškeré tržní alokace – pohyby pracovní síly, ostražitost podnikatelů při hledání ziskových příležitostí apod. Trh představuje ohromný, vzájemně propojený systém a jako takový musí být také analyzován. Převažující zvyk ekonomů rozseká si trh na izolované části, jako jsou např. „firma“, několik „makroskopických“ holistických agregátů, směna na trhu, zdanění apod., zkresluje analýzu každé takové části a brání tomu, aby mohl být představen skutečný obrázek vzájemných tržních vztahů.

⁴¹ Viz Jovenel, Bertrand de: *The Ethics of Redistribution*, Cambridge University Press, 1952.

V českém jazyce *Etika přerozdělování*, Občanský institut, 1998. (Pozn. překl.)

6. Daňový dopad a důsledky zdanění

Část IV: „Jediná daň“ z pozemkové renty

Nejrůznější argumenty, jež tvoří systém Henryho George, jsme již na mnoha místech odmítli: Myšlenku, že „společnost“ původně vlastní půdu a že každé nově narozené dítě má „právo“ na její alikvotní podíl; morální argument, že nárůst hodnoty půdy představuje „nezasloužený výnos“ způsobený vnějšími faktory; a teorii, že „spekulace“ s půdou neospravedlnitelně vyjímají produktivní půdu z používání. Na tomto místě se budeme zabývat slavným návrhem Henryho George na zavedení „jediné daně“ neboli 100% vyvlastnění pozemkové renty.⁴²

Jednou z věcí, na niž je třeba upozornit hned na počátku, je, že Georgeova teorie upozorňuje na jeden velmi důležitý problém, na otázku půdy. Současní ekonomové často označují půdu za součást kapitálu a zcela popírají existenci půdy jako samostatné kategorie. V takovéto atmosféře obrací Georgeova teze pozornost na tento opomíjený problém, a to navzdory skutečnosti, že všechna tvrzení této teorie jsou mylná.

Většina diskusí o zdanění pozemkové renty je mylně zaměřována s nezpochybnovanou podporou, které by se produktivní sféře dostalo, avšak nikoli následkem této daně, nýbrž *odstraněním všech ostatních druhů zdanění*.

George hovoří velmi výstižně o škodlivých dopadech zdanění na výrobu a směnu. Tyto dopady lze ovšem stejně jednoduše odstranit úplným zrušením daní jako přesunem všech daní na daně z pozemkové renty.⁴³ Ukážeme, že zdanění pozemkové renty ve skutečnosti

⁴² Viz Rothbard, Murray: *The Single Tax: Economic and Moral Implications*, Foundation for Economic Education, 1957. Viz také *idem*, *A Reply to Georgist Criticisms*, kopie rukopisu, Foundation for Economic Education, 1957.

⁴³ George tuto možnost v zásadě připustil. „Zrušení zdanění, které svou existencí a svými dopady narušuje veškeré mechanismy směny a dopadá na veškerá odvětví, by působilo jako odstranění ohromné překážky stojící v cestě

také poškozují a narušují výrobu. Ať již zavedení jediné daně bude mít jakékoli příznivé dopady na výrobu, všechny vyplývají pouze z odstranění ostatních daní, a nikoli z uvalení daně nové. Tyto dvě skutečnosti musejí být vždy konceptuálně odděleny.

Daň z pozemkové renty bude mít podobné dopady jako majetková daň, o které jsme již hovořili, tj. nebude ji možné přesunout a bude „kapitalizována“, což dopadne na původní vlastníky, přičemž budoucí vlastníci se dopadu této daně vyhnou v důsledku poklesu kapitálové hodnoty půdy. Georgisté navrhují uvalit 100% roční daň na samotnou pozemkovou rentu.

Klíčovým problémem, se kterým se jediná daň nemůže vyrovnat, jsou obtíže spojené s odhadem pozemkových rent. Podstatou schématu jediné daně je zdanění pouze pozemkové renty a ponechání veškerých kapitálových statků nezdaněných. Učinit takovéto rozdělení není ovšem možné. Georgisté ale tyto obtíže odmítají jako toliko praktické. Jedná se ovšem také o vadu teoretickou. Stejně tak jako pro každou majetkovou daň platí i v tomto případě, že není možné přesně zjistit hodnotu majetku, neboť majetek nebyl ve skutečnosti na trhu v průběhu daného období prodán.

mocnému prameni. Výroba nabitá energií by se probudila do nového života a obchodu by se dostalo nové podpory, již by pocítily i ty nejuzdálenější tepny. Současný způsob zdanění... působí na energii, výrobu, dovednosti a spořivost jako trest za toto chování. Když budu více pracovat a postavím si pěkný dům, zatímco někdo se spokojí s životem v chatrči, výběřčí daní za mnou začnou každý rok chodit a budou mě nutit platit pokutu za mou energii a mou píli, jelikož po mně budou požadovat vyšší daně než po člověku z chatrče. Když budu spořit, zatímco ostatní budou rozhazovat, budu daní pokutován, zatímco ostatních se daň týkat nebude... Tvrdíme, že chceme více kapitálu. Když jej ovšem někdo nashromáždí nebo nám jej přinese, nutíme jej za to zaplatit, jako kdybychom mu udělovali nějaké privilegium... Zrušení těchto daní by představovalo odstranění ohromného břemene daní, jež tíží veškerou produktivní sféru... Místo toho, aby tak jako nyní říkal stát výrobci: „čím více přispěješ k všeobecnému bohatství, tím více tě zdaníme“, řekne mu následující: „Buď tak podnikavý, tak šetrný, tak pilný, jak jen chceš, plody tvé práce ti zůstanou... a nikdo tě za to, čím přispěješ k všeobecnému bohatství, nebude daní trestat.“ George, Henry: *Progress and Poverty*, Modern Library, 1929, str. 434–35.

Zdanění pozemkové renty stojí ovšem ještě před dalším problémem, jenž je neřešitelný. Jakým způsobem lze oddělit velikost hrubé renty, již lze označit za pozemkovou rentu, od části, která připadá na úroky a mzdy? Půda je totiž často spojena s kapitálovými investicemi a tyto dvě věci jsou kupovány a prodávány společně. Jejich rozlišení je nemožné.

Georgeova teorie s sebou ale nese ještě větší problémy. Její zastánci totiž tvrdí, že předností jejich daně je to, že povzbuzuje výrobu. Svým odpůrcům namítají, že jejich jediná daň (v případě, že by mohla být správně uvalena) by neodrazovala od kapitálového zdokonalování a udržování vlastní půdy. Dále ovšem tvrdí, že jediná daň by si *vynutila*, aby ladem ponechaná půda začala být využívána. Právě tento dopad je pokládán za jednu z největších předností daně. Jestliže je ovšem půda ponechána ladem, *nepřináší* vůbec žádnou hrubou rentu. Jestliže ale nepřináší žádnou rentu, logicky nemůže přinášet ani žádnou čistou rentu v podobě pozemkové renty, která by mohla být zdaněna. Takováto půda by při *konzistentním* použití Georgeova schématu nemohla vynášet žádné daně! A jelikož by nebyla zdaňována, nemohlo by být její používání vynuceno.

Jediným logickým vysvětlením tohoto omylu georgistů je, že se soustřeďují na skutečnost, že množství ladem ležící půdy má nějakou *kapitálovou hodnotu*, že se na trhu prodává za nějakou cenu, i když její běžné použití nepřináší žádnou rentu. Ze skutečnosti, že ladem ležící půda má jistou kapitálovou hodnotu, georgisté zjevně vyvozují, že musí mít nějakou „skutečnou“ roční pozemkovou rentu. Tento předpoklad je ovšem mylný. Spočívá na jedné z nejslabších částí georgistického systému: jeho nedostatečné pozornosti věnované úloze času.⁴⁴ Skutečnost, že půda, jež je v současnosti ponechá-

⁴⁴ Samotného George nelze obviňovat z toho, že by nedostatečně oceňoval úlohu času, neboť on sám mohl spoléhat pouze na klasické ekonomické teorie, jež trpěly stejným nedostatkem. Ve srovnání s klasickou školou učinil George ve skutečnosti zásadní příspěvky v mnoha oblastech ekonomické teorie. V době, kdy George formuloval svou teorii, byla rakouská škola se svou zásadní analýzou úlohy času v počátcích. Georgeovy moderní následovníky, kteří z velké části přehlížejí veškerý pokrok, jenž ekonomie od roku 1880

na ladem, má jistou kapitálovou hodnotu, jednoduše znamená, že trh *očekává*, že tato půda ponese rentu v budoucnosti. Kapitálová hodnota půdy (stejně jako všeho ostatního) se rovná sumě očekávaných budoucích rent, jež je diskontována úrokovou mírou. Nejedná se ale o renty získané v současnosti! Jakékoli zdanění ladem ležící půdy proto porušuje vlastní princip georgistů, tj. uvalení jediné daně na pozemkovou rentu. Jde totiž za tuto hranici, postihuje vlastnictví půdy a zdaňuje akumulovaný kapitál, který musí být snižován, aby mohla být daň zaplacená.

Jakýkoli *nárůst* kapitálové hodnoty ladem ležící půdy neodráží současnou rentu. Odráží pouze upřesnění očekávání lidí týkající se budoucích rent. Předpokládejme například, že budoucí renty z ladem ležící půdy jsou takové, že jsou-li známé všem, současná kapitálová hodnota této půdy by byla 10 000 dolarů. Předpokládejme dále, že tyto skutečnosti nejsou všeobecně známé, a proto převládla cena 8 000 dolarů. Jones, jenž je prozíravým podnikatelem, situaci správně odhadl a tuto půdu si za 8 000 dolarů koupil. Jestliže si všichni brzy uvědomí, co předvídal Jones, tržní cena naroste na 10 000 dolarů. Jonesův kapitálový zisk 2 000 dolarů je *ziskem* za jeho přesnější odhad, a nikoli zvýšením současné renty.

Strašákem georgistů je ladem ležící půda. Skutečnost, že půda leží ladem, je dle jejich názoru způsobena „spekulacemi s půdou“, a této spekulaci přisuzují veškeré neduhy naší civilizace včetně hospodářských cyklů a období depresí. Georgisté si neuvědomují, že jelikož je práce ve vztahu k půdě vzácná, *musí* submarginální půda zůstat ležet ladem. Pohled na půdu ležící ladem georgisty velmi pobuňuje, neboť v tom spatřují plýtvání produktivními kapacitami a snížení životní úrovně. Půda ležící ladem by ale měla být považována za pozitivum, neboť kdyby měla být půda někdy zcela využívána, znamenalo by to, že se faktor práce stal vzhledem k půdě hojným a že svět vkročil do stadia nesmírné přelidněnosti, ve kterém musí zůstat část pracovní síly nevyužitá, neboť není dostupné žádné zaměstnání.

učinila, již takto omlouvat nelze. Teoretické příspěvky Henryho George lze nalézt v Yeager, Leland B.: „The Methodology of George and Menger“, *American Journal of Economics and Sociology*, duben 1954, str. 233–39.

Autor této knihy se kdysi podíval nad zvláštní zálibou georgistů zabývat se ladem ležící či „vyjmutou“ půdou jako příčinou většiny ekonomických neduhů, dokud nenalezl vysvětlení v úryvku z jednoho georgistického díla, jenž o mnohém vypovídá:

„Chudým“ zemím nechybí kapitál.

Mnozí z nás se učili, že lidé v Indii, Číně, Mexiku a ostatních takzvaných zaostalých zemích jsou chudí, protože se jim nedostává kapitálu. Protože ovšem, jak jsme viděli, kapitál není nic více než bohatství a bohatství není nic více než lidská energie spojená s půdou v té či oné podobě, nedostupnost kapitálu až příliš často ukazuje, že v zaostalých zemích jako je Čína nebo Indie existuje nedostatek půdy nebo pracovní síly. To ale není pravda. Tyto „chudé“ země totiž mají mnohokrát více půdy a pracovní síly, než využívají. ...Není sporu o tom, že mají všechno, co potřebují (jak půdu tak pracovní sílu), aby mohly vytvořit tolik kapitálu jako lidé kdekoli jinde.⁴⁵

A tedy jelikož prý tyto chudé země mají spoustu půdy a pracovní síly, vyplývá z toho, že majitelé půdy musí půdu vyjímát z používání. To je jediný způsob, jak lze vysvětlit nízkou životní úroveň.

Na tomto místě je klíčový omyl georgistů vyjádřen zcela jasně: nepochopení skutečné úlohy času ve výrobě. Čas je nutný k tomu, aby mohly vzniknout úspory a investice, aby mohly být vytvořeny kapitálové statky a aby tyto kapitálové statky mohly ztělesnit zkrácení celkové doby, již je potřeba k získání spotřebních statků. Indie a Čína mají málo kapitálu, neboť mají málo času. Vycházejí z nízké úrovně kapitálu, a proto jim dlouhou dobu potrvá dosáhnout prostřednictvím úspor vysoké úrovně kapitálu. Znovu platí, že problémy georgistické teorie vyplývají ze skutečnosti, že tato teorie byla

⁴⁵ Grant, Phil: *The Wonderful Wealth Machine*, Devin-Adair, 1953, str. 105–7.

formulována před rozvinutím „rakouské“ ekonomie a že georgisté nikdy ve světle tohoto vývoje svou teorii nepřehodnotili.⁴⁶

Jak jsme již naznačili výše, spekulace s půdou vykonává užitečnou společenskou funkci. Díky ní se ocitá půda v rukou těch, kdo mají největší znalosti, a je zdokonalována v míře, již si spotřebitelé přejí. Způsobuje také, že dobrá půda nezůstává ležet ladem, jelikož by pak její majitel trpěl ztrátami renty, ledaže by očekával její výnosnější využití v bezprostřední budoucnosti. Alokace půdy jejímu nejproduktivnějšímu využití tedy vyžaduje stejné schopnosti jako jakékoli jiné podnikání na trhu.⁴⁷

Jednou z nejpřekvapivějších vad ekonomické literatury je nedostatek účinné kritiky georgistické teorie. Ekonomové problém buď tlačí před sebou, špatně jej chápou nebo v mnoha případech přiznávají teorii jisté opodstatnění, ale spatřují problémy v jejích politických implikacích či praktických překážkách jejího zavedení. Takovéto jemné zacházení z velké části přispívá i k přetrvávajícímu dlouhému životu georgistického hnutí. Jedním z důvodů slabé kritiky této teorie je to, že většina ekonomů uznala základní prvek georgistické teorie, totiž že zdanění pozemkové renty by nesnížilo výrobu a nemělo by žádné škodlivé ekonomické dopady. Jestliže ale přiznáme této dani její ekonomické opodstatnění, musí se pak nutně její kritika soustředit na politické či praktické problémy. Mnozí

⁴⁶ Kritiku teorie úroku Henryho George lze nalézt v Böhm-Bawerk, Eugen von: *Capital and Interest*, Brentano's, 1922, str. 413–20. Viz obzvláště stranu 418 o kapitalizaci ladem ležící půdy.

⁴⁷ „Lidé drží půdu ze ‚spekulativních‘ důvodů kvůli očekávanému nárůstu její hodnoty. Takovéto chování představuje společenskou službu, jež vede k tomu, že se jejími vlastníky stávají ti, kteří vědí nejlépe, jak s půdou zacházet, aby se její hodnota zvýšila. ...Zcela zřejmě ji nemusí nechávat ležet ladem, aby její hodnota vzrostla, a také tak nečiní, lze-li najít dostupnou příležitost pro její výnosné využití. ...Není-li půda, jež má nějakou hodnotu, svým vlastním využitím, je to kvůli nejistotě ohledně toho, jak by měla být využívána, a čekání na to, až se situace vyjasní. Vlastník se přirozeně nechce hrnout do velké investice spojené s jistým druhem využívání půdy, jež neslibuje splacení předtím, než může nastat situace vyžadující jiné rozhodnutí.“ Knight, Frank H.: „The Fallacies in the ‚Single Tax‘“, *The Freeman*, 10. srpna 1953, str. 810–11.

autoři, kteří ukazovali na praktické obtíže spojené s úplným zavedením plánu jediné daně, obhajují 100% zdanění budoucích *přírůstků* pozemkové renty. Georgisté se po zásluze takovéto polovičaté kritice vysmívali. Jakmile jednou protivníci uznají ekonomickou neškodnost zdanění pozemkové renty, jejich další pochyby se musí zdát relativně nedůležité.

Zásadním ekonomickým problémem jediné daně je následující: Bude mít daň z pozemkové renty negativní dopady, jež budou narušovat a spoutávat trh? Je pravda, že vlastník půdy nevykonává žádnou produktivní službu, a proto daň, jež na něj bude uvalena, nenaruší výrobu? Pozemková renta je nazývána „ekonomickým přebytkem“, který může být zdaněn do libovolné výše bez jakýchkoliv postranních účinků. Mnozí ekonomové tiše souhlasí s tímto závěrem a tvrdí, že vlastník půdy může vykonávat produktivní službu pouze tehdy, vykoná-li nějaké zlepšení, tj. vyrobí-li na půdě nějaké kapitálové statky.

Toto ústřední tvrzení georgistů ovšem přehlíží jednu skutečnost. Vlastník půdy vykonává velmi důležitou produktivní službu. Převádí části půdy do užití a alokuje je nejproduktivnějším zájemcům. Nesmíme se nechat zmýlit skutečností, že fyzická zásoba půdy je v každém okamžiku fixní. V případě půdy, stejně jako v případě ostatních statků, se nejedná pouze o fyzický statek, jež je prodáván, ale také o celou skupinu s ním spojených služeb – je mezi nimi i služba spočívající v *přesunu vlastnictví* od prodávajícího ke kupujícímu. Půda se nevyznačuje tím, že pouze existuje. Její vlastník ji musí *poskytnout* jejímu uživateli. (Jeden člověk může plnit obě funkce v situaci, kdy je půda „vertikálně integrována“.)⁴⁸

Vlastník půdy získává nejvyšší pozemkovou rentu tím, že alokuje části půdy do jejích nejproduktivnějších užití, tj. do takových užití, která jsou spotřebiteli nejžádanější. Obzvláště nesmíme přehlížet

⁴⁸ „Půda sama o sobě neslouží civilizovaným lidem o nic více, než jim slouží jídlo samo o sobě. Obojí je lidem *poskytováno*.“ Heath, Spencer: *How Come That We Finance World Communism?*, kopie rukopisu, Science of Society Foundation, 1953, str. 3. Viz také *idem*, *Rejoinder to „Vituperation Well Answered“ by Mason Gaffney*, Science of Society Foundation, 1953.

význam geografického umístění a význam produktivních služeb vlastníka při zajišťování nejproduktivnějšího geografického umístění každého jednotlivého užití půdy.

Názor, že převod půdy do užití a rozhodnutí o jejím umístění není ve skutečnosti „produktivní“, představuje stopu starého klasického názoru, že služba, jež hmatatelně „nevytvoří“ něco fyzického, není „skutečně“ produktivní.⁴⁹ Tato funkce je ve skutečnosti stejně produktivní jako každá jiná a jedná se dokonce o funkci obzvláště důležitou. Její zničení či omezení by ekonomiku těžce zasáhlo.

Předpokládejme, že by vláda skutečně uvalila 100% daň na pozemkovou rentu. Jaké by to mělo ekonomické následky? Současní vlastníci půdy by byli vyvlastněni a kapitálová hodnota půdy by klesla na nulu. Jelikož by majitelé půdy nemohli získat rentu, jejich půda by se na trhu stala bezcennou. Od tohoto okamžiku by půda byla *zadarmo* a její majitelé by museli ročně platit rentu ministerstvu financí.

Jestliže by se ovšem veškerá renta odváděla státu, *neexistoval by důvod, proč by majitelé měli nějakou rentu požadovat*. Renta by také klesla na nulu a nájem půdy by byl zdarma. Jedním ekonomickým dopadem jediné daně by bylo, že navzdory požadavkům zajištění veškerých příjmů státu by stát nezískal příjmy vůbec žádné!

Jediná daň tak způsobuje, že půda je *zadarmo*, i když tomu tak ve skutečnosti není a její množství není neomezené. Půda totiž zůstává vzácnou. Každý *statek* je nutně vždy vzácný, a proto musí mít vždy cenu, již určuje poptávka po něm a jeho dostupná nabídka. Jediné „volné statky“ na trhu nejsou vůbec žádnými *statky*, nýbrž předsta-

⁴⁹ Viz Heath, Spencer: *Progress and Poverty Reviewed*, The Freeman, 1952, str. 7–10. Heath v poznámce o Georgeovi říká: „Kdykoli se však hovoří o službách vlastníků půdy, je pevně přesvědčen o svém tvrzení, že všechny hodnoty jsou fyzické. ...Při směně, již vlastníci půdy vykonávají, tj. při společenské distribuci částí půdy a zdrojů, nedochází k žádné fyzické výrobě. Proto není schopen pochopit, že jim za jejich nenásilné služby při směně náleží určitý podíl při rozdělování... Zcela vylučuje, že by služby spočívající v distribuci půdy pomocí svobodné dohody a svobodné směny, jež jsou jedinou alternativou buď k násilnému a neuspořádanému, či arbitrárnímu a tyranickému rozdělení půdy, měly nějakou hodnotu.“ *Ibid.*, str. 9–10.

vují obecné podmínky lidského života, které nejsou předmětem lidského jednání.

Důsledkem této daně je mylná informace, která vede trh k přesvědčení, že půda je zdarma, přestože tomu tak rozhodně není. Výsledek se bude podobat jakémukoli jinému zavedení maximální ceny. Místo toho, aby nejproduktivnější půda byla oceněna vysokou cenou, a byla proto alokována těm, jež jsou ochotni zaplatit nejvíce, dostává se do rukou těch, kdo se objeví jako první, a dochází k plýtvání, neboť neexistuje tlak na to, aby nejlepší půda přešla do nejefektivnějšího užití. Všichni lidé se budou snažit co nejrychleji dostat k nejlepší půdě, ale nikdo nebude chtít používat méně produktivní půdu. Na svobodném trhu stojí méně produktivní půda nájemníka méně. Jestliže nyní nestojí méně než nejlepší půda (tj. je-li nyní zdarma), pak ji nikdo nebude chtít používat. Ve městě je nejlepší či potenciálně nejproduktivnější půda v centru, proto také v těchto oblastech je vyšší nájemné (renta) než z méně produktivní, ale stále užitečné půdy v odlehlejších oblastech. Kdyby došlo k uskutečnění schématu Henryho George, došlo by nejen k úplné mylné alokaci půdy a k jejímu méně produktivnímu využití, ale došlo by také ke značnému přelidnění ve městech a k vyliďnění a nízkému využívání odlehlejších oblastí. Věřili georgisté, že by jejich jediná daň ukončila přelidnění měst, hluboce se mýlí, neboť by došlo k pravému opaku.

Předpokládejme navíc, že vláda uvalí daň na pozemkovou rentu ve výši *přesahující* 100 %. To je přesně to, co si georgisté skutečně představují, aby způsobili převedení „ladem ležící“ půdy do využívání. Výsledkem by bylo ještě větší plýtvání při využívání práce a kapitálu. Jelikož práce je relativně vzácnější než půda, nucené využívání ladem ležící půdy by způsobovalo plýtvání prací a kapitálem a nutilo by lidi více pracovat na horší půdě, a tedy pracovat méně na půdě lepší.

Tak či onak by výsledkem jediné daně byl chaos při umístování jednotlivých využití půdy, jenž by s sebou nesl všudypřítomné plýtvání a mylnou alokaci zdrojů. Docházelo by k přelidňování určitých oblastí. Horší půda by byla buď nadměrně využívána, nebo nedostatečně využívána, či úplně opuštěna. Převažovala by obecná tenden-

ce k nedostatečnému využívání horší půdy, protože by daň vyvolala zájem o půdy lepší. Stejně jako v situacích zavedení cenové regulace by o tom, kdo bude využívat lepší půdu, rozhodoval klientelismus, fronty apod., místo aby se tak dělo dle ekonomických schopností. Jelikož umístění hraje svoji roli při výrobě *každého* statku, chaos v umísťování by zavedl prvek chaosu do každé oblasti výroby a patrně by také zničil schopnost provádět ekonomickou kalkulaci, neboť jeden důležitý prvek, s nímž je nutné počítat – umístění, by byl vyjmut z působnosti trhu.

Na tyto úvahy by georgisté odpověděli, že vlastníkům půdy by bylo zakázáno nepožadovat rentu, protože armáda státních daňových odhadců by stanovovala patřičné renty. To by problém ale neřešilo. Naopak, ještě by jej v mnoha ohledech zhoršilo. Asi by to zajistilo nějaké státní příjmy a zčásti zabránilo nadměrné poptávce uživatelů půdy, ale stále by to nevytvářelo žádný důvod a motivaci k tomu, aby *vlastníci* půdy vykonávali svou správnou funkci a efektivně alokovali půdu. Kromě toho vyvstává otázka, víme-li, že oceňování je v každém okamžiku velice obtížné a arbitrární, o co chaotičtěji by celý systém fungoval, kdyby státní úředníci měli naslepo, při neexistenci *jakéhokoli* trhu s rentami, odhadovat výši renty pro každý kousek půdy! Šlo by o beznadějný a nesplnitelný úkol. Výsledné odchylky od úrovně rent na svobodném trhu by ještě celý chaos znásobily, což by vedlo někde k nadměrnému využívání, jinde k nedostatečnému využívání půdy a k mylnému umísťování. Při neexistenci jakýchkoli známek trhu by vlastníci půdy přišli nejen o veškerou motivaci k efektivní alokaci půdy, ale ztratili by i jakoukoli možnost *zjistit*, zda je jejich alokace efektivní, nebo ne.

Nakonec je třeba připomenout, že celková regulace rent státem se v zásadě rovná znárodnění půdy s veškerým plýtváním v ohromném měřítku a chaosem, jež s sebou nese každé státní vlastnictví v podnikání – jež se ještě umocňuje v podnikání, které prostupuje každým koutem a každou skulinou ekonomiky. Georgisté tvrdí, že neobhajují znárodnění půdy, protože vlastnictví by stále zůstalo *de jure* v rukou soukromých vlastníků. Výnosy tohoto vlastnictví by ovšem náležely státu. Sám George přiznal, že jediná daň by „dosáhla stejného cíle jako znárodnění půdy jednodušším, pohodlnějším

a poklidnějším způsobem“.⁵⁰ Georgeova metoda ovšem není ani jednoduchá, ani pohodlná, ani poklidná. Jediná daň by *de jure* ponechala vlastnictví v soukromých rukou, ale zcela by zničila jeho význam. Jediná daň není z tohoto důvodu žádným vylepšením stavu oproti přímému znárodnění a ani se od něj příliš neliší.⁵¹ Jak uvidíme dále v textu, stát samozřejmě také nemá žádnou motivaci ani prostředky k dosažení efektivní alokace. Tak či onak musí být půda, podobně jako jiné zdroje, někým vlastněna a kontrolována, a to buď soukromým vlastníkem, či státem. Půda může být alokována buď pomocí dobrovolné smlouvy, nebo pomocí státního útlatku. A právě o tento druhý způsob usiluje návrh jediné daně nebo návrh na znárodnění půdy.^{52, 53}

⁵⁰ George: *Progress and Poverty*, *op. cit.*, str. 404.

⁵¹ „Aby vláda mohla vybrat tuto rentu, musela by v praxi přinutit vlastníky půdy skutečně používat půdu nejlepším možným způsobem, a tedy způsob jejího používání podrobně předepsat. V tomto okamžiku vidíme, že přednosti zdanění oproti socializaci správy prakticky zmizely.“ Knight: „The Fallacies in the ‚Single Tax‘“, *op. cit.*, str. 809.

⁵² „Musíme předpokládat, že půda... bude distribuována sama? ...Může být, a také se tak často děje, distribuována vládou vězeňského tábora nebo prostřednictvím lidmi volených starousedlíků na radnici. ...Alternativou je svobodná společnost, v níž půda a ostatní zdroje musí být (a většinou také jsou) distribuovány prostřednictvím svobodného uzavírání smluv, v nichž... držitel majetkového práva je jedinou možnou stranou smlouvy na straně jedné. Z něj vychází jeho společenská služba distribuce. Renta je jeho automatická odměna a je stanovena na svobodném trhu, který také omezuje její výši...“ Heath: *How Come That We Finance World Communism?*, str. 5. Viz také Heath: *The Trojan Horse of „Land Reform“*, New York, str. 10–12 a Heath: *Citadel, Market and Altar*, Science of Society Foundation, 1957.

⁵³ Frank Knight tvrdí o georgistickém snu, o tom, že by každý člověk měl bezpodmínečné právo přístupu k půdě, že (1) „každý vlastně toto právo má, ovšem je předmětem konkurenčních podmínek, tj. že za něj zaplatí tolik, jakou má cenu“ a (2) jedinou životaschopnou alternativou by bylo „dostat povolení od nějakého zmocněnce státu“. Neboť „každý pokus dát každému člověku bezpodmínečné právo přístupu k půdě by přivodil anarchii, válku všech proti všem, což je samozřejmě něco jiného, než k čemu by měla vést konfiskace ‚renty“ a její distribuce či využití pro „společenské cíle“. Knight: „The Fallacies in the ‚Single Tax‘“, *op. cit.*, str. 810.

Georgisté věří, že vlastnictví nebo kontrola státu znamená, že „společnost“ bude vlastnit nebo kontrolovat půdu či její rentu. Tento názor je ovšem mylný. Společnost či veřejnost nikdy nic vlastnit nemůže. Pouze jednotlivci, případně skupiny jednotlivců, mohou být vlastníky. (O tomto poznatku se ještě zmíníme dále v textu.) Tak či onak, ve schématu, které georgisté předkládají, nebude vlastníkem půdy společnost, ale stát. V tomto neřešitelném problému se ocitá i skupina georgistů orientovaných proti úloze státu ve společnosti, jejíž členové se snaží etatizovat pozemkovou rentu a zároveň zcela odstranit zdanění. Přední představitel této skupiny, Frank Chodorov, přichází pouze s nepřesvědčivým návrhem municipalizace pozemkové renty jako alternativou jejího znárodnění. Tím se snaží vyhnout možnosti, že veškerá půda daného národa by přešla do monopolního vlastnictví ústřední vlády. Rozdíl mezi těmito návrhy je ovšem pouze v míře, a nikoli v podstatě. Důsledky státního vlastnictví a regionálního monopolu vlastnictví půdy stále existují, přestože dopadají na množství malých regionů místo na jeden velký region.⁵⁴

Zdá se tedy, že všechny základní prvky georgistického systému jsou mylné. Přesto je v současnosti tato teorie stále velmi atraktivní, a to překvapivě i pro mnohé ekonomy a společenské filozofy, kteří jsou jinak zastánci svobodného trhu. Pro tuto přitažlivost existuje jeden dobrý důvod. Georgisté (i když zcela zvráceně) soustředí svou pozornost na opomíjenou problematiku – problematiku půdy. Problematika půdy skutečně *existuje*, a tím, že ji budeme přehlížet, ji nevyřešíme. Navzdory georgistické teorii ale problematika půdy *nevzniká* v důsledku existence vlastnictví půdy, jež vzniká na svobodném trhu. Vyplývá z neschopnosti dostat základní podmínce existence vlastnických práv na svobodném trhu, totiž skutečnosti, že nová, nikým nevládná půda se stává vlastnictvím toho, kdo ji poprvé využije, a od té doby je plnohodnotným vlastnictvím svého prvního uživatele nebo těch, kteří tuto půdu od něj dostanou či

⁵⁴ Chodorov, Frank: *The Economics of Society, Government, and the State*, kopie rukopisu, Analysis Associates, 1946.

koupí. To je způsob, jak funguje svobodný trh. Jakákoli jiná metoda vytváření vlastnictví k nové, nevyužívané půdě s sebou nese útlak státu.

Při fungování tohoto systému na principu „první uživatel – první vlastník“ by se výhrada georgistů, že nedošlo ke smíšení práce s půdou, jež dává příroda, což je nutná podmínka k ospravedlnění vlastnictví k půdě, ukázala jako lichá. Nacházeli bychom se totiž v situaci, kdy půda, dokud ji někdo neobdělal, není nikým vlastněná, a mohla by se stát předmětem prvotního přivlastnění jen do té míry, v jaké byla obdělána. „Smíšení“ práce s půdou může nabývat podoby odvodnění, vymýcení, vydláždění či jiné přípravy půdy k používání. Zorání půdy je pouze jedním z možných způsobů jejího využití.⁵⁵ Dojde-li k jakýmkoli sporům o vlastnictví, může být nárok na půdu daný jejím využitím potvrzován soudy.

Je zřejmé, že nárok průkopníků, jež půdu objevili jako první a první ji také využili, není o nic více zpochybnitelný než nárok na jakýkoli jiný produkt lidské práce. Knight příliš nepřehání, když dochází k závěru, že „na tvrzení, že naši první osadníci získali půdu zdarma a okradli budoucí generace o jejich oprávněné dědictví, bychom ani neměli reagovat pomocí argumentů. Celá tato teorie byla vymyšlena lidmi žijícími v pohodlí svých městských příbytků, a nikoli lidmi, jež se s těmito záležitostmi setkávají jako vlastníci či nájemníci. ...Kdyby společnost měla později konfiskovat hodnotu půdy a měla by vlastníkům ponechat pouze tolik, co odpovídá provedenému zdokonalení či jeho hodnotě, zcela by ponechala stranou náklady spojené s krutým odříkáním a arbitrárně by diskriminovala jednu skupinu vlastníků oproti druhé“.⁵⁶

K problémům a obtížím dochází vždy, když princip „první uživatel – první vlastník“ *není* dodržen. Téměř ve všech zemích si *vlády*

⁵⁵ Americká legislativa, jež upravovala prvotní nabývání majetku, se při uplatňování principu „první uživatel – první vlastník“ mylila, když za jediný legitimní způsob využívání půdy považovala pouze jistý druh zemědělského využití. Jako *využití* je ale možné označit ve skutečnosti každou produktivní činnost včetně využití jako pastviny nebo k položení kolejí.

⁵⁶ Rothbard: „The Fallacies in the ‚Single Tax‘“, *op. cit.*, str. 809–10.

přivlastnily nárok na novou, nevyužitou půdu. *Na svobodném trhu* by vlády *nikdy* nebyly vlastníky nevyužité půdy. Tento akt přivlastnění, jež vlády provedly, zahajuje proces narušování tržní alokace, který se naplno rozbíhá v okamžiku, kdy se půda dostává do užívání. Předpokládejme, že se vláda začne zbavovat nevyužité státní půdy tím, že ji bude prodávat v aukcích nejvyšší nabídce. Jelikož nemá žádný platný majetkový nárok na tuto půdu, nemůže jej mít ani kupec, jež ji od vlády koupí. Jestliže kupec „vlastní“, ale nevyužívá půdu, ani se na ní neusadí, což se často děje, stává se z něj *pozemkový spekulant* v pejorativním smyslu toho slova. Dochází totiž k tomu, že když se objeví člověk, který by půdu skutečně využíval, je nucen si půdu od tohoto spekulanta, který nevlastní platný majetkový titul k této půdě, najmout nebo koupit. Spekulant nemůže být vlastníkem platného majetkového titulu, neboť jej odvozuje od státu, který jej také neměl v žádném smyslu slova, ve kterém je používán v souvislosti se svobodným trhem. Z tohoto důvodu jsou *některá* obvinění, která georgisté vznesli proti spekulaci s půdou, platná, nikoli však proto, že by spekulace s půdou byla špatná sama o sobě, ale proto, že spekulanti se nestali vlastníky platného majetkového titulu, ale získali jej prostřednictvím vlády, která si toto právo sama původně přivlastnila. V takové situaci se skutečně nákupní cena (nebo ve druhém případě renta) placená potenciálním uživatelem půdy stává platbou *daně*, již musí zaplatit za povolení k používání půdy. Prodej nevyužité půdy státem se velmi podobá staré metodě *výběru daní*, kdy jednotlivec musel platit státu za privilegium, aby sám mohl vybírat daně. Výše platby, může-li se pohybovat, má tendenci dosáhnout hodnoty, jež toto privilegium opravňuje získat.

Když vláda prodává „svou“ nevyužitou půdu spekulantům, dochází k omezování užití nové půdy, narušení alokace zdrojů a vzniká situace, kdy se nezačíná užívat *některá* půda, jež by se jinak využívat začala, nebýt platby spekulantovi za prodej či pronájem, která představuje postih ve formě „daně“. Toto uměle způsobené nevyužívání půdy zvyšuje hodnotu mezního produktu a také rentu zbývající půdy. Snižuje ale také hodnotu mezního produktu práce, a tím snižuje mzdy.

Příbuznost renty a zdanění je ještě bližší v případě „feudálních“ přidělu půdy. Představme si typický příklad feudálního vlastnictví: nějaký dobovačný kmen vtrhne na území pastevců a založí stát, aby jim vládl. *Mohl* by uvalit daně a z jejich výtěžků podporovat svou družinu. Mohl by ale učinit ještě něco jiného a je užitečné si uvědomit, že mezi těmito dvěma způsoby není zásadního rozdílu. Mohl by rozparcelovat veškerou půdu a přidělit ji do „vlastnictví“ jednotlivým členům dobovačné bandy. Nyní vznikne místo (případně vedle) jedné autority vybírající daně řada regionálních agentur *vybírajících renty*. Výsledky budou ale zcela totožné. Tato skutečnost je zcela evidentní v zemích Blízkého východu, kde jsou panovníci považováni za *vlastníky* celých oblastí, a vybírají proto daně formou „renty“ placené z titulu tohoto vlastnictví.

Postupné pomalé spojování zdanění s feudální rentou výstižně popsal Franz Oppenheimer:

„Pastevci se vzdali části produktů své práce, aniž by na oplátku získali nějakou službu. „Na počátku byla pozemková renta.“

Způsoby, jakými byla pozemková renta vybírána či spotřebovávána, se liší. V některých případech se páni, jako uzavřená skupina nebo komunita, usadili v nějakém opevněném táboře a spotřebovávali jako komunitě dávky odevzdané svými pastevci. ...V některých případech byl každému jednotlivému bojovníku-šlechtici přiřčen určitý kus půdy. Většinou byl ale výtěžek této půdy spotřebováván tak jako ve Spartě ‚syssitiou‘, třídou ozbrojených členů družiny a doprovodu. V některých případech se pozemková šlechta rozptýlila po celém území a každý muž se svým doprovodem se usadil v opevněném hradu. Každý poté spotřebovával sám výtěžky plynoucí ze své državy či půdy. Tato šlechta se ale stále nestává vlastníkem půdy v tom smyslu, že by spravovala svůj majetek. Každý z nich dostává poplatky z práce svých poddaných, kterou ani

*neřídí, ani na ni nedohlíží. Toto je způsob středověké državy půdy germánské šlechty. Nakonec se rytíř stává vlastníkem a správcem rytířských poplatků.*⁵⁷

Existují samozřejmě významné rozdíly mezi spekulací s půdou, již provádí původní kupec, který půdu koupí od státu, a půdou, jež představuje feudální privilegium. V prvním případě uživatel půdy nakonec půdu koupí od toho, kdo ji původně nakoupil, a jakmile tak učiní, je daň zcela zaplacená a mizí. Od tohoto okamžiku dochází k tržní alokaci. Uživatel půdy, ve chvíli, kdy se půda dostane do jeho rukou, jako by „vyplatil“ daň umožňující mu s půdou nakládat, a od tohoto okamžiku vše probíhá na tržním základě.⁵⁸ Oproti tomu půda feudálních pánů přechází na jejich potomky. Skuteční vlastníci musí nyní platit rentu tam, kde ji dříve platit nemuseli. Takováto renta-daň trvá navěky. Kvůli obvykle velkému rozsahu území, na něž se feudální výsady vztahují, a řadě nejrůznějších omezujících zákonů je velmi neobvyklé, aby byl feudální pán svými nájemci vyplacen. Kdyby k tomu ale přesto došlo, byla by tím daná půda od této daně umožňující nakládání s ní od tohoto momentu vysvobozena.

Proti trhu je často vznášeno obvinění, že lze dohledat, že „veškerý“ majetek má původ v násilném loupení nebo státem udělené výsadě, a proto není třeba dodržovat stávající vlastnická práva. Ponecháme-li stranou otázku historické správnosti takového tvrzení, lze říci, že historický výzkum nemá obecně zásadní význam. Předpokládejme například, že Jones ukradne peníze Smithovi nebo že se dostane k penězům pomocí státem provedeného vyvlastnění a stát-

⁵⁷ Oppenheimer, Franz: *The State*, str. 83–84. Rozpad feudálních držav na jednotlivé sub-státy je popsán na str. 191–202.

⁵⁸ Na tomto místě musí být zopakováno, že přímní uživatelé nebudou jedinými, komu bude dovoleno na svobodném trhu vlastnit půdu. Jediným předpokladem je princip, že *první* vlastník přetváří původní, nevyužívanou půdu *do vlastnictví*. Jakmile vznikne vlastníkovu vlastnický nárok, tak *poté* může prodat půdu spekulantovi, ponechat ji opět ležet ladem apod., aniž by došlo k narušení tržní alokace. Problém představuje *prvotní* ustavení platných vlastnických práv. Poté co jsou tyto vlastnické tituly vytvořeny, může vlastník samozřejmě se svým majetkem dělat, co uzná za vhodné.

ní dotace. Předpokládejme, že tato křivda není napravena. Smith a jeho potomci umírají a peníze zůstávají v Jonesově rodině. V takovém případě vede zánik Smithe a jeho dědiců k tomu, že v *tomto okamžiku* zanikají také nároky původních majitelů vlastnických práv, což plyne z uplatnění principu „prvotního přivlastnění“, spočívajícího ve vzniku majetkového práva v důsledku držby nikým nevládněného majetku. Peníze proto tvoří legitimní a absolutní majetek Jonesovy rodiny.⁵⁹

Tento proces přeměny násilí ve službu ovšem nefunguje v situaci, kdy se renta placená za půdu podobá regionálnímu zdanění. Nakupují-li uživatelé půdy, dopady spekulace s původní půdou mizí. K vyvázání půdy (tj. k rozpadu feudálního majetku) nedojde v případě, že jsou feudální výsady týkající se půdy neustále přenášeny na další generace. Jak říká Ludwig von Mises:

„Nikde a nikdy nevzniklo vlastnictví rozsáhlých pozemků a půdy prostřednictvím fungování ekonomických sil na trhu. Jedná se o výsledek vojenské a politické činnosti. Ta byla založena na násilí a také jedině v důsledku násilí přetrvávala. Jakmile se latifundie dostanou do sféry působení trhu, začínají se rozpadat, až nakonec úplně vymizí. Ani při jejich vzniku, ani při jejich udržování ekonomické síly nefungovaly. Velké rozlohy půdy nevznikly kvůli ekonomické výhodnosti vlastnictví velkých majetků, ale kvůli násilnému záboru, který nemá s obchodem co do činění. ...Neekonomický vznik pozemkových majetků se zřetelně ukazuje na skutečnosti, že se stalo pravidlem, že vyvlastnění, které stálo u vzniku těchto majetků, nezměnilo nijak způsoby nakládání s půdou. Původní vlastník na půdě zůstal pracovat, pouze se změnilo jeho právní postavení.“⁶⁰

⁵⁹ Všimněte si předpokladu, že Smith a jeho potomci vymřeli nebo je nelze vystopovat. Není-li tomu tak, pak jim v systému založeném na svobodném trhu jejich majetek má být navrácen zpět.

⁶⁰ Mises, Ludwig von: *Socialism*, Yale University Press, 1951, str. 375.

7. Kánony „spravedlnosti“ zdanění

a. Spravedlivá daň a spravedlivá cena

V dobách před formulací ekonomické vědy usilovali lidé po stale-tí o nalezení kritérií „spravedlivé ceny“. Jakou strukturu cen z nesčí-slného, téměř nekonečného množství cen, jež jsou denně nesčetně-krát na trhu stanovovány, by bylo možné označit za „spravedlivou“? Postupně se prosadil názor, že *neexistuje* žádné kvantitativní krité-rium spravedlnosti, jež by mohlo být objektivně určeno. Předpoklá-dejme, že tucet vajec stojí 50 centů. Jaká je jejich „spravedlivá cena“? Je zřejmé, dokonce i těm (mezi něž patří i autor této knihy), kteří věří v možnost existence racionální etiky, že žádná etická filo-zofie či věda nemůže získat kvantitativní měřítko nebo kritérium spravedlnosti. Říká-li profesor X, že „spravedlivá“ cena vajíček je 45 centů, a profesor Y, že je to 85 centů, nelze najít žádný filozofický princip, který by mezi nimi dokázal rozhodnout. Dokonce i nezjaní-čenější anti-utilitaristé jsou nuceni toto uzнат. Veškerá tvrzení, ať jsou taková či onaká, představují pouze ryze arbitrární soudy.

Při studiu řádu, který stojí za procesem dobrovolné směny, eko-nomie přesvědčivě ukázala, že jediným možným objektivním kritéri-em určení spravedlivé ceny je *tržní cena*. Tržní cena je totiž v kaž-dém okamžiku určována dobrovolnými činnostmi, se kterými souhlasí všechny zúčastněné strany na trhu. Jedná se o objektivní výslednici subjektivních hodnocení všech jedinců a jejich dobrovol-ných činností, a proto představuje jediné existující objektivní krité-rium „kvantitativní spravedlnosti“ při tvorbě cen.

V současnosti se prakticky nikdo explicitně nesnaží „spravedlivou cenu“ hledat a všeobecně se má za to, že veškeré etické výhrady je třeba směřovat na kvalitu hodnot, jež vyznávají spotřebitelé, a niko-li na kvantitativní strukturu cen, již trh na základě těchto hodnot sta-novuje. Při daných preferencích spotřebitelů je spravedlivou cenou cena tržní. Touto spravedlivou cenou je navíc cena konkrétní, *skutečná*, a nikoli cena rovnovážná, jež se nikdy v reálném světě

ustanovit nemůže, a ani „cena konkurenční“, jež představuje imagi-
nární fikci.

Jak je možné, že hledání „spravedlivé daně“ pokračuje nesníže-
ným tempem, přestože hledání spravedlivé ceny ze stránek ekono-
mických knih v podstatě zmizelo? Proč se z ekonomů, kteří jsou ve
svých pracích přísně vědečtí, najednou stávají *ad hoc* etikové,
přijde-li řeč na daně? V žádné jiné oblasti svého studia se ekonom
neuchyluje k tak častému vyslovování etických soudů.

Není vůbec na škodu se etickými koncepty (je-li to potřeba) zabý-
vat. Ekonom si však vždy musí uvědomit, že (a) ekonomie *nemůže*
sama formulovat etické principy, že může pouze etikům, případně
obyvatelstvu dodávat existenciální zákony jako data a že (b) každý
etický systém musí vycházet z konzistentních a vzájemně slučitel-
ných etických principů a nelze jej *ad hoc* vkládat do analýzy stylem
„snad každý musí souhlasit s tím, že...“ Takový předpoklad všeobec-
né shody na určitém principu patří mezi nejvíce pobuřující zlovyky
ekonomů, kteří si hrají na znalce etiky.

Tato kniha se nesnaží formulovat etické principy. Vyvrací ovšem
etické principy do té míry, v jaké vstupují *ad hoc* a bez náležité ana-
lýzy do ekonomických textů. Jedním z příkladů je běžné hledání
„kánonů spravedlnosti“ zdanění. Hlavní výhradou proti těmto
„kánonům“ je to, že autoři musí nejprve učinit závěr o spravedlnosti
samotného zdanění. Není-li možné ospravedlnit samotné zdanění,
a zatím se to nikomu nepodařilo, je pak zjevně zbytečné pokoušet se
najít „spravedlivou daň“. Je-li samotné zdanění nespravedlivé, pak je
jasné, že žádné rozdělení jejího dopadu, bez ohledu na jeho geniali-
tu, nelze prohlásit za spravedlivé. Tato kniha se nepřiklání k žádné
teorii o spravedlnosti či nespravedlnosti zdanění. Nabádáme však
ekonomy k tomu, aby buď na problém „spravedlivé daně“ zapomě-
li, nebo aby před tím, než se do jeho řešení znovu pustí, alespoň
předložili nějaký celistvý etický systém.

Proč se tedy ekonomové nevzdali hledání „spravedlivé daně“, stej-
ně jako přestali pátrat po „spravedlivé ceně“? Jedním z důvodů je, že
kdyby tak učinili, mělo by to pro ně nevíтанé implikace. Koncept
„spravedlivé ceny“ byl opuštěn ve prospěch tržní ceny. Je možné
opustit koncept „spravedlivé daně“ ve prospěch tržní daně? Je

zjevné že nikoli, neboť na trhu žádné zdanění neexistuje, a proto nelze stanovit daň, která by odpovídala situaci na trhu. Dále v textu ukážeme, že neexistuje nic takového jako „neutrální daň“, tj. daň, která by nenarušovala fungování svobodného trhu a nechala jej svobodným, stejně jako neexistuje nic takového jako neutrální peníze. Ekonomové i všichni ostatní se mohou pokoušet přiblížit se neutralitě v naději, že trh bude narušen tak nepatrně, jak je to jen možné, ale v tomto boji nelze nikdy zcela uspět.

b. Náklady spojené s výběrem daní, pohodlnost a jistota

Ani ty nejzákladnější zásady nelze brát automaticky za prokázané. Před dvěma staletími formuloval Adam Smith čtyři kánony spravedlnosti zdanění, které jsou od té doby ekonomy papouškovány.⁶¹ Jeden z nich se zabývá rozdělením daňového břemene a budeme o něm podrobně hovořit dále v textu. Asi „nejzřejmějším“ byl Smithův požadavek, že náklady výběru je třeba udržet na „minimu“ a že by mělo být na tento princip při uvalování daní pamatováno.

Je tato zásada zřejmá a neškodná? Zcela jistě nikoli. Tento „kánon spravedlnosti“ vůbec zřejmý není. Úředník pověřený výběrem daní bude mít sklon upřednostňovat daň s *vysokými* administrativními náklady, což nutně povede ke zvýšení počtu zaměstnávaných úředníků. Proč bychom měli považovat úředníka za něco zjevně špatného? Nic takového neplatí, a nazveme-li jej „špatným“, nutně se přesouváme k etické analýze, kterou se ovšem žádný ekonom nikdy neobtěžoval provést.

⁶¹ Smith, Adam: *The Wealth of Nations*, Modern Library, 1937, str. 777–79. Viz také Hunter a Allen: *Principles of Public Finance*, *op. cit.*, str. 137–40.

V českém jazyce viz Smith, Adam: *Bohatství národů*, Liberální institut, 2001, str. 732–35.

Viz také např. Stiglitz, Joseph: *Ekonomie veřejného sektoru*, Grada, 1997, str. 460. (Pozn. překl.)

Je tu ovšem ještě jedna věc. Je-li daň z jiných důvodů nespravedlivá, je možné, že bude *spravedlivější mít* vyšší administrativní náklady, neboť pak se může zmenšovat šance, že daň bude zcela vybrána. Je-li jednoduché daň vybrat, pak může napáchat ekonomickému systému větší škody a způsobit větší distorze ve fungování tržní ekonomiky.

Stejné argumenty lze použít při analýze dalšího Smithova kánonu, že totiž daň má být uvalena tak, aby byla její platba pohodlná. I tato zásada se zdá být zjevná, a zcela jistě je v ní mnoho pravdy. Někdo ale může tvrdit, že by daň měla být *nepohodlná*, aby přiměla lidi se proti dani postavit a vynutit si snížení úrovně zdanění. Tento argument byl samozřejmě často používán „konzervativci“ k ospravedlnění daně z příjmu a v neprospěch nepřímých daní. Platnost tohoto argumentu však není podstatná. Jde totiž v prvé řadě o to, že nepohodlnost při platbě daní *není* zcela evidentně špatná, a proto tento kánon není o nic základnější a zřejmější než kánony ostatní.

Smithův poslední kánon, kánon spravedlivého zdanění, hlásá, že daň by měla být jistá, a nikoli arbitrární, aby každý daňový poplatník věděl, kolik bude platit. I v tomto případě ukazuje další analýza na skutečnost, že se v žádném případě nejedná o zřejmou věc. Někdo může argumentovat, že *nejistota* daňovým poplatníkům prospívá, neboť vytváří při plnění daňových povinností jistou flexibilitu a umožňuje uplácení daňových výběřců. Daňový poplatník získává do té míry, v jaké je výše úplatku nižší než daň, kterou by jinak musel zaplatit. Navíc nelze najít způsob, který by zaručil dlouhodobou jistotu, neboť daňové sazby mohou být vládou v jakémkoli okamžiku změněny. Dosažení jistoty zdanění je v dlouhém období nemožný cíl.

Podobný argument lze vznést proti tvrzení, že „by mělo“ být obtížné vyhýbat se daním. Je-li daň nespravedlivá, daňový *únik* bude pro ekonomiku velmi prospěšný a bude zároveň morálním aktem.

Z výše uvedeného plyne, že ani jeden z těchto údajně zcela evidentních kánonů zdanění vůbec žádným kánonem není. Z jistého etického pohledu jsou tyto kánony správné, z jiného ovšem nikoli. Ekonomie nemůže mezi těmito pohledy rozhodnout.

c. Rozdělení daňového břemene

Do tohoto okamžiku jsme hovořili o zdanění, které je uvaleno na *jakéhokoli daného* jednotlivce či firmu. Nyní se ale musíme obrátit k jinému aspektu: k *rozdělení* daňového břemene mezi lidmi v ekonomice. Mnoho snahy o nalezení „spravedlnosti“ zdanění se soustředilo na problém „spravedlivého rozdělení“ tohoto břemene. V této kapitole se budeme zabývat různými navrhovanými kánony spravedlnosti, na které bude navazovat analýza ekonomických *dopadů* daňového rozdělení.

(1) Stejně zacházení

(a) Rovnost před zákonem: Daňové úlevy

Téměř všichni autoři považují stejné zacházení se všemi za ideál. Tento ideál je údajně implicitně obsažen v konceptu „rovnosti před zákonem“, jenž je nejlépe vyjádřen úslovím „měřit všem stejným metrem“. Většině ekonomů připadá tento ideál zcela samozřejmý, a proto jediné problémy, které byly vznášeny, byly praktické povahy a týkaly se přesné definice situace, kdy jsou dva lidé „stejní“, aby jim mohlo být měřeno stejným metrem (což je, jak uvidíme dále, nepřekonatelný problém).

Všichni tito ekonomové přijímají dosažení stejného zacházení za svůj cíl, bez ohledu na to, jaký princip posuzování „stejnosti“ lidí zastávají. Člověk, který tedy věří, že by měl být každý zdaněn podle své „schopnosti platit“, také věří, že všichni se stejnou schopností platit by měli být stejně zdaněni. Ten, kdo věří, že každý by měl být zdaněn proporcionalně podle svého příjmu, také tvrdí, že všichni se stejným příjmem by měli být stejně zdaněni atd. Ideál stejného zacházení prostupuje tímto způsobem veškerou literaturu věnovanou zdanění.

Tento kánon ovšem není v žádném případě samozřejmý, neboť se zdá být jasné, že spravedlnost *stejného zacházení* závisí v první řadě na *spravedlnosti samotného zacházení*. Předpokládejme například, že Jones se svou družinou přijde s návrhem zotročit určitou skupinu lidí. Máme z toho usuzovat, že „spravedlnost“ vyžaduje, aby byl

každý ztročen *stejně*? Předpokládejme, že má jeden ze ztročených takové štěstí, že se mu podaří utéci. Máme jej odsoudit za to, že se vyhnul rovnosti ve spravedlnosti přisouzené ostatním? Je zřejmé, že rovnost zacházení žádný kánon spravedlnosti nepředstavuje. Je-li nějaké opatření nespravedlivé, pak je v zájmu spravedlnosti, aby mělo *co nejmenší* obecný dopad. Rovnost v *nespravedlivém* zacházení nelze nikdy označit za ideál spravedlnosti. Ti lidé, kteří tvrdí, že daň musí být uvalena rovnoměrně na všechny, proto musí nejprve zdůvodnit spravedlnost samotné daně.

Mnozí autoři odsuzují daňové úlevy a své útoky směřují na ty, kteří jsou daní zproštěni, a obzvláště na ty, kteří se sami snaží získat pro sebe úlevy. Mezi tyto autory patří i obhájci svobodného trhu, kteří označují daňové úlevy za speciální privilegium a útočí na ně jako na ekvivalent dotace, tedy jako na něco, co není se svobodným trhem slučitelné. Daňová úleva nebo vyhnutí se jakékoli jiné zátěži ovšem ekvivalent dotace *nepředstavuje*. Je zde totiž jeden klíčový rozdíl. Ve druhém případě je člověku udělováno zvláštní privilegium, které je násilím odebráno ostatním, zatímco v prvním případě člověk *uniká* zátěži uvalené na ostatní. Zatímco v jednom případě člověk získává na úkor ostatních, ve druhém se tak neděje. V případě dotace se totiž člověk získávající privilegium účastní získávání lupy, v případě daňové úlevy uniká placení přídělů lupičům. Budeme-li jej za to obviňovat, je to jako obviňovat otroka za to, že utekl svému otrokáři. Je jasné, že je-li nějaké břímě nespravedlivé, je třeba nejprve vinit člověka či lidi, kteří toto břímě uvalují, *nikoliv* člověka, který před ním uhýbá. Je-li daň ve skutečnosti nespravedlivá a někteří jsou z jejího placení vyjmuti, odpor proti tomu by neměl vést k *rozšíření daně na všechny*, ale naopak k *rozšíření úlevy pro všechny*. Samotnou úlevu nelze považovat za nespravedlivou, dokud není daň nebo jiná zátěž předtím obhájena jako *spravedlivá*.

Stejně zacházení samo o sobě tedy nemůže být označeno za kánon spravedlnosti. Nejprve musí být prokázáno, že daň je spravedlivá. Je-li nespravedlivá, pak je stejné zacházení jednoduše uvalením všeobecné nespravedlnosti a úlevy musíme vítat jako žádoucí. Protože je samotný akt zdanění zasahováním do fungování svobodného

trhu, je nesprávné a pomýlené, aby obhájci svobodného trhu stejné zdanění pro všechny obhajovali.

Jedním z hlavních zdrojů tohoto omylu, jehož se dopouštějí ekonomové i mnozí ostatní, kteří jsou pro svobodné trhy, je skutečnost, že svobodná společnost se často definuje jako podmínka „rovnosti před zákonem“ nebo jako „odmítnutí zvláštních privilegií pro některé lidi“. Výsledkem je, že mnozí těchto konceptů zneužili k útoku na daňové úlevy, jež označili za „speciální privilegium“ a porušení principu „rovnosti před zákonem“. Co se týče konceptu rovnosti před zákonem, opět jej lze jen stěží označit za kritérium spravedlnosti, neboť závisí na spravedlnosti samotného zákona nebo „zacházení“. Právě zmíněná spravedlnost, a nikoli rovnost, je tedy hlavním rysem svobodného trhu. Ve skutečnosti lze svobodnou společnost popsat mnohem lépe výrazem typu „rovnost práv bránit svou osobu a majetek“ nebo „rovnost svobody“, a nikoli pomocí vágního a zavádějícího výrazu „rovnost před zákonem“.⁶²

V literatuře o daních se často s pohoršením mluví o „dírách v zákonech“ a činí se závěr, že každý příjem nebo oblast, jež je vyňata ze zdanění, je nutno dostat rychle pod kontrolu. Každé opominutí „ucpat díru v zákoně“ je považováno za nemorální. Nicméně, jak se rázně ptá Mises: „Co je to díra v zákoně? Netrestá-li zákon určitou činnost nebo nezdaňuje-li určitou věc, nejedná se o žádnou díru v zákoně. Je to prostě takový zákon... Úlevy z daně z příjmu v našem zákoně nejsou děrami v zákoně... Díky těmto děrám je tato země stále ještě zemí svobodnou.“⁶³

(b) Nemožnost jednotnosti

I když ponecháme všechny tyto úvahy stranou, dosáhnout ideálu jednotnosti je *nemožné*. Věnujme se v další analýze problému

⁶² Tato diskuse se týká profesora Hayeka, který přijal „vládu zákona“ za základní politické kritérium. Hayek, F. A.: *Constitution of Liberty*, University of Chicago Press, 1960.

⁶³ Mises v Director, Aaron (ed.): *Defense, Controls and Inflation*, University of Chicago Press, 1952, str. 115–116.

jednotnosti pouze *daní z příjmu*, a to ze dvou důvodů: (1) kvůli tomu, že daň z příjmu představuje velký objem našich daní, a (2) kvůli tomu, že, jak jsme viděli, většina ostatních daní se nakonec stejně projeví jako zdanění příjmu. Spotřební daň končí z velké části jako daň z příjmu s nižší sazbou daně.

Pro tvrzení, že jednotnosti zdanění příjmu nelze dosáhnout, existují dva základní důvody. První pramení ze samotné podstaty státu. Když jsme se zabývali Calhounovou analýzou státu, viděli jsme, že stát *vždy* rozděluje společnost do dvou skupin či kast: kasty, jež *platí daně*, a kasty, jež *daně spotřebovává*. Mezi ty, co daně spotřebovávají, patří úřednictvo a politici u moci, kteří si z toho učinili zaměstnání na plný úvazek, stejně jako skupiny, jež jsou *čistými* příjemci dotací, tj. ti, kteří od státu dostávají více, než kolik státu platí. Mezi tyto lidi patří příjemci státních zakázek a příjemci státních výdajů na nákup zboží a služeb produkovaných soukromým sektorem. V reálném světě není vždy snadné určit čisté příjemce dotací, ale konceptuálně lze tuto kasty vždy identifikovat.

Když tedy vláda uvalí daň na soukromé příjmy, přesouvají se peníze ze soukromého sektoru ke státu a státní peníze, ať již jsou vynaloženy na vládní spotřebu zboží a služeb, mzdy úředníkům nebo dotace privilegovaným skupinám, se vracejí do ekonomického systému, kde jsou utraceny. Je zřejmé, že úroveň daňových výdajů *musí vždy narušovat* strukturu výdajů trhu a odvádět produktivní zdroje od užití, jež si přejí výrobci, a převádět je na užití, jež si přejí privilegované skupiny. Toto narušení trhu odpovídá velikosti uvaleného zdanění.

Jestliže vláda například zdaní prostředky, které by byly utraceny za automobily, a sama je utratí na zbraně, stane se vojenský průmysl, a v dlouhém období také specifické faktory ve vojenském průmyslu, čistým daňovým spotřebitelem, zatímco automobilový průmysl, a v konečném důsledku i specifické faktory v tomto průmyslu, utrpí ztrátu. Jsou to právě tyto komplexní vztahy, o nichž jsme se zmiňovali, v jejichž důsledku může být v reálném světě obtížné čisté příjemce dotací identifikovat.

Jednu věc ovšem můžeme říci bez jakýchkoli problémů. Státní úředníci jsou čistými spotřebiteli daní. Jak jsme již ukázali dříve v textu, tito úředníci *nemohou platit daně*. Proto je z podstaty věci

nemožné, aby úředníci platili stejné daně z příjmu jako všichni ostatní. Znovu opakujeme, že státní úředník, který získá roční příjem 8 000 dolarů a poté odevzdá 1 500 dolarů státu, vykonává pouhou účetní operaci, jež nemá žádný ekonomický význam (ponecháme-li stranou plýtvání papírem a prací spojenou se zaúčtováním této operace). Státní úředník žádné daně *neplatí* a ani *platit* nemůže. Situace je taková, že jednoduše získává z daňových výnosů 6 500 dolarů ročně.

Je-li z podstaty samotného procesu výběru daní nemožné zdaňovat příjem jednotně, stojí také každý pokus tak učinit před nepřekonatelným problémem, kterým je stanovení pevné definice „příjmu“. Měl by zdaňovaný příjem zahrnovat odvozenou peněžní hodnotu služeb získaných v naturální podobě, jako například vypěstovanou úrodu na vlastní farmě? Jak naložit s nájmem za pobývání ve svém vlastním domě? Nebo službami vykonanými ve vlastní domácnosti? Bez ohledu na to, k jakým odpovědím na tyto otázky dojdeme, lze předložit pádné argumenty, že příjmy, které jsou označeny za zdanitelné, jimi ve skutečnosti nejsou. A je-li rozhodnuto do tohoto příjmu zahrnout i hodnotu zboží získaného v naturální podobě, jsou odhady této hodnoty vždy nutně arbitrární, neboť zde nedochází ke skutečnému prodeji za peníze.

Podobné obtíže vyvstávají, položíme-li si otázku, zda by měly být příjmy průměrovány za období několika let. Podnikatelé, kteří v jednom období trpí ztrátami a jindy inkasují zisky, jsou znevýhodňováni oproti těm, jejichž příjmy jsou stálé, což samozřejmě platí v případě, že vláda část ztrát nedotuje. To lze napravit tím, že je povoleno průměrovat příjmy za období několika let. I zde však stojíme před neřešitelným problémem, protože nelze najít jiné než arbitrární způsoby rozhodování o tom, jak dlouhé bude období, za něž se příjmy budou průměrovat. Je-li sazba daně z příjmu „progresivní“, tj. zvyšuje-li se sazba s růstem výdělků, poté neumožnění průměrování za nějaké období poškozuje člověka s nepravidelnými příjmy. Bude-li však průměrování příjmů povolováno, bude tím porušen ideál stejných běžných daňových sazeb. Kromě toho bude změna délky období, za něž budou příjmy průměrovány, měnit výsledky, k nimž daň povede.

Viděli jsme, že má-li být zdaněn pouze příjem, je nutné při zdaňování kapitálových zisků zohlednit změny kupní síly peněz. Zde ale

narážíme na další problém. Každý index či faktor, jímž budeme tuto úpravu provádět, je ryze arbitrární, a nelze tak dosáhnout jednotného zdanění pro všechny, neboť nelze zajistit všeobecný souhlas s definicí příjmu.

Ze všech těchto důvodů je nemožné dosáhnout cíle stejného zdanění pro všechny. Není to jenom tak, že by bylo pouze obtížné dosáhnout tohoto cíle v praxi. Je to konceptuálně nemožné a vnitřně rozporné. Zcela nepochybně platí, že každý etický cíl, jehož je *konceptuálně nemožné* dosáhnout, je cílem absurdním, a proto je stejně absurdní také každý posun směrem k jeho dosažení.⁶⁴ Je proto legitimní a dokonce i nutné zabývat se logickou (tj. praxeologickou) kritikou etických cílů a systémů, jsou-li pro ekonomii relevantní.

Poté co jsme analyzovali cíl stejného zacházení, obrátíme nyní naši pozornost k různým principům, které byly vysloveny, aby myšlenku stejného zacházení naplnily, aby tedy odpověděly na otázku, ve vztahu k čemu má být něco stejné. Měly by být daně jednotné vzhledem ke „schopnosti platit“, nebo vzhledem k „poskytnuté oběti“, nebo ve vztahu k „získaným výhodám“? Jinými slovy řečeno, zatímco většina autorů mnohdy bez přemýšlení začala podporovat názor, že lidé spadající do stejného daňového pásma by měli platit stejnou daň, jakým principem by se mělo řídit rozdělení daní z příjmu *mezi* daňová pásma? Měl by člověk, který vydělává 10 000 dolarů ročně platit přesně tolik, *proporcionálně* tolik, více, *proporcionálně* více, nebo méně než člověk vydělávající 5 000 dolarů nebo 1 000 dolarů za rok? Krátce řečeno, měli by lidé platit stejně podle své „schopnosti platit“, podle učiněné oběti, nebo podle nějakého jiného principu?

⁶⁴ Říci, že nějaký etický cíl je *konceptuálně nemožný*, je něco úplně jiného, než říci, že jeho dosažení je „nerealistické“, protože jej přijímá jen několik málo lidí. „Nerealističnost“ samozřejmě není v žádném případě argumentem proti nějakému etickému principu.

Konceptuální nemožnost znamená, že tohoto cíle nelze dosáhnout, *ani kdyby* o něj usilovali všichni. Pojednání o problému „realismu“ etických cílů lze najít ve skvělém článku Philbrook, Clarence E.: „Realism‘ in Policy Espousal“, *American Economic Review*, prosinec 1953, str. 846–59.

(2) Princip „schopnosti platit“

(a) Nejednoznačnost konceptu

Tento princip stanoví, že lidé by měli platit daně podle své „schopnosti platit“. Všeobecně se uznává, že princip schopnosti platit je principem velmi nejednoznačným a že nepředstavuje žádný přesný návod, jak jej v praxi provádět.⁶⁵ Většina ekonomů využívá tento princip k obhajobě proporcionálního nebo progresivního zdanění příjmu, ale to jen stěží postačí. Zdá se být jasné, že když například někdo nashromáždí jisté bohatství, ovlivní to jeho schopnost platit. Člověk, který vydělá v jednom roce 5 000 dolarů, bude mít asi menší schopnost platit než jeho soused, který sice vydělá totéž, ale má k tomu ještě dalších 50 000 dolarů na bankovním účtu. Daň z akumulovaného kapitálu ale způsobuje všeobecnou chudobu. Žádný zřejmý standard, který by měřil „schopnost platit“, prostě nalézt nelze. Do úvahy by muselo být bráno jak bohatství, tak i příjem, musely by být odečteny výdaje za lékařské služby atd. Neexistuje ale žádné přesné kritérium, na něž se lze odvolávat, a proto každé rozhodnutí je naprosto arbitrární. Měly by se odečítat všechny výdaje za lékařské služby, nebo jen jejich část? Jak naložit s náklady na výchovu dětí? Co potom s jídlem, oblečením a náklady na přístřeší jako příklady věcí nutných k „udržování“ spotřebitelů? Profesor Due spatřuje kritérium schopnosti platit v „ekonomickém blahobytu“. Mělo by však být zřejmé, že tento koncept je kvůli své ještě větší subjektivnosti ještě hůře definovatelný.⁶⁶

Samotný Adam Smith používal koncept schopnosti platit ke zdůvodnění *proporcionálního* zdanění příjmu (zdanění ve výši konstantní procentní výše z příjmu), ale jeho argument je poněkud dvojnásobný a lze jej použít stejně tak ke zdůvodnění principu „užitku“

⁶⁵ Viz Blum, Walter J. a Kalven, Harry Jr.: *The Uneasy Case for Progressive Taxation*, University of Chicago Press, 1963, str. 64–68.

⁶⁶ Due, *op. cit.*, str. 121 *ff.*

jako ke zdůvodnění principu „schopnosti platit“.⁶⁷ Je vskutku obtížné přijít přesně na to, v jakém smyslu se schopnost platit zvyšuje *proporcionálně* k příjmu. Je člověk, který vydělává 10 000 dolarů ročně, „schopen stejně“ platit 2 000 dolarů, jako je člověk vydělávající 1 000 dolarů schopen platit 200 dolarů? Ponecháme-li stranou základní výhrady ohledně rozdílu v bohatství, lékařských výlohách a podobně, je třeba se ptát, v jakém smyslu lze „stejnou schopnost“ platit demonstrovat? Každý pokus tímto způsobem stejnou schopnost definovat představuje zbytečné plýtvání silami.

McCulloch ve známé pasáži své knihy zaútočil na progresivitu a obhajoval proporcionalitu zdanění: „V okamžiku, kdy opustíte... základní princip vymáhání stejné poměrné části příjmů či majetku od všech jednotlivců, dostáváte se na moře bez kormidla a kompasu a v tu chvíli není větší nespravedlnosti či hlouposti, kterou byste nemohli spáchat.“⁶⁸ Tato teze je sice zdánlivě přijatelná, ale v žádném případě není samozřejmá. V jakém smyslu je *proporcionální* zdanění méně arbitrární než jakýkoli daný způsob *progresivního* zdanění, tj. způsob zdanění, kde daňová sazba spolu s příjmem roste? Je třeba mít nějaký *princip*, jehož pomocí lze ospravedlnit proporcionalitu. Jestliže žádný takový princip neexistuje, pak není proporcionalita o nic méně arbitrární než jakýkoli jiný způsob zdanění. Bylo vyvinuto množství nejrůznějších principů, kterými se budeme zabývat dále v textu. Na tomto místě pouze zmiňme, že jde o to, že proporcionalita *sama o sobě* není ani lepší, ani horší než jakýkoli jiný způsob zdanění.

Jeden z myšlenkových proudů ekonomického myšlení se pokouší nalézt ospravedlnění progresivní daně pomocí principu schopnosti

⁶⁷ Adam Smith píše: „V každém státě měli by poddaní přispívat na výdaje na správu státu tak, aby to co nejlépe odpovídalo jejich možnostem, tj. úměrně důchodu, kterého pod ochranou státu požívají. Výdaje na správu státu jsou pro jednotlivé příslušníky velkého národa asi totéž, co výdaje na správu velkého panství pro všechny ty, mezi něž je rozpachtováno a kteří musí na tyto výdaje přispívat podle toho, na jak velké části toho panství hospodaří.“ Smith, Adam: *Bohatství národů*, Liberální institut, 2001, str. 733. (Pozn. překl.)

⁶⁸ McCulloch, J. R.: *A Treatise on the Principle and Practical Influence of Taxation and the Funding System*, 1845, str. 142.

platit. Jde o přístup E. R. A. Seligmana, založený na „schopnosti peníze vydělávat“. Tato teorie tvrdí, že čím více peněz člověk má, tím je pro něj relativně snadnější více peněz vydělat. Jeho schopnost vydělávat peníze je údajně tím vyšší, čím více peněz člověk má: „O bohatém člověku můžeme říci, že je předmětem... zákona rostoucích výnosů.“⁶⁹ A jelikož se jeho schopnost zvyšuje rychleji než jeho důchod, lze tím prý ospravedlnit progresivní daň z příjmu. Tato teorie je zcela mylná.⁷⁰ Peníze „nevydělávají peníze“. Kdyby tomu tak bylo, několik málo lidí by dnes bylo vlastníky veškerého světového bohatství. Aby peníze vydělávaly, musí se neustále osvědčovat při poskytování služeb současným spotřebitelům. Osobní důchod, úrok, zisky a renty lze získat pouze z poskytnutí *současných*, a nikoli minulých služeb. Velikost nashromážděného majetku je nepodstatná, a tento majetek může být, a také je, promrhán tehdy, když se jeho vlastníkovi nepodaří jej moudře reinvestovat do služeb, které si spotřebitelé přejí.

Jak ukazují Blum a Kalven, Seligmanova úvaha je zcela nesmyslná, je-li použita na osobní služby, třeba na lidskou práci. Smysl může dávat pouze tehdy, vztahuje-li se na příjmy z majetku, tj. investice do půdy nebo kapitálových statků (nebo do otroků v otrokářské ekonomice). Výnosnost kapitálu však vždy směřuje k jednotnému výnosu a každá odchylka od jednotného výnosu je dána výjimečně moudrými a prozíravými investicemi (zisky) nebo obzvláště špatnými investicemi (ztráty). Ze Seligmanovy teze by mylně plynulo, že výnosové míry rostou přímo úměrně investované částce.

Další teorie tvrdí, že schopnost platit je přímo úměrná „přebytku výrobce“ jednotlivce, tj. jeho „ekonomické rentě“, čili velikosti příjmu převyšujícího výši plateb nutných k tomu, aby ve výrobě pokračoval. Důsledky zdanění pozemkové renty jsme se zabývali výše. Je jednoduše nemožné stanovit „nutné platby“ plynoucí za práci. Zetpají-li se daňoví úředníci někoho, jaká je jeho „minimální“ mzda, co

⁶⁹ Seligman, E. R. A.: *Progressive Taxation in Theory and Practice*, 2. vydání, Macmillan Co., 1908, str. 291–2.

⁷⁰ Skvělou kritiku Seligmanovy teorie lze najít v knize Bluma a Kalvena, *op. cit.*, str. 64–66.

mu bude bránit říci, že *jakýkoli* obnos nedosahující současné mzdy způsobí, že práce zanechá nebo zvolí práci jinou? Kdo by mohl dokázat opak? Navíc, i kdyby šlo nějak tuto výši určit, je takový „přebytek“ stěží ukazatelem schopnosti platit. Filmová hvězda může mít prakticky nulový přebytek, protože jiná filmová společnost může být ochotna nabídnout téměř tolik, kolik činí její současná odměna za vykonávanou práci, zatímco zdravotně postižený kopáč bude mít takový „přebytek“ mnohem větší, neboť nikdo jiný nemusí být ochotný jej zaměstnat. Obecně platí, že ve vyspělé ekonomice bude existovat jen malý „přebytek“ tohoto typu, protože konkurence na trhu bude tlačit alternativní zaměstnání a použití daného faktoru směrem k diskontované hodnotě mezního produktu tohoto faktoru v jeho současném užití. Nebude tedy možné zdaňovat žádný „přebytek“ nad nutné platby plynoucí z půdy a kapitálu, protože žádný takový přebytek nebude existovat, a bude prakticky nemožné zdaňovat „přebytek“ plynoucí práci, neboť existence značného přebytku je velmi vzácná, jeho velikost není možné určit, a navíc vůbec žádné měřítko schopnosti platit nepředstavuje.⁷¹

(b) Spravedlnost konceptu

Velmi populární princip schopnosti platit byl posvěcen Adamem Smithem v jeho nejdůležitějším kánonu zdanění a od té doby je tato myšlenka slepě přijímána. Zatímco řada kritiků se soustředila na vágnost, která je tomuto principu vlastní, téměř nikdo nekritizoval samotný princip, navzdory skutečnosti, že jej nikdo nepodepřel smysluplnými argumenty. Samotný Smith neuvedl žádné argumenty, které by tento údajný princip podpořily, a i po něm tak učinil málokdo. Ve své knize věnované veřejným financím jej Due jednoduše přijímá z toho důvodu, že v něj věří většina lidí, a tím se vyhýbá možnosti jakékoli logické analýzy etických principů.⁷²

⁷¹ *Ibid.*, str. 67–68.

⁷² Due, *op. cit.*, str. 122.

Jediný významnější pokus dát „principu schopnosti platit“ nějaký racionální základ spočívá na pokřiveném přirovnání platby daní k dobrovolným darům charitativním organizacím. V tomto duchu Groves píše: „Očekává se, že lidé přispívají na stovky obecně prospěšných aktivit (obecním charitám, Červenému kříži atd.) dle výše svých prostředků. Státy jsou jedním z takových společných podniků, podnikem poskytujícím služby obyvatelům jako skupině...“⁷³ Málokdy se podaří, aby se do dvou vět vešlo tolik omylů. Stát především není společným podnikem jako třeba obecní charita. *Nikdo z něj nemůže vystoupit*. Nikdo nemůže bez hrozby uvěznění dojít k závěru, že tato „charitativní organizace“ nevykonává své poslání řádně, a z tohoto důvodu do ní přestat „přispívat“. Nikdo prostě nemůže přestat mít chuť účastnit se tohoto podniku a vystoupit z něj. Jestliže nelze, jak uvidíme dále, popisovat stát jako firmu, která se zabývá prodejem služeb na trhu, je zcela absurdní jej přirovnávat k charitativní organizaci. Státy představují přesný opak charity. Charitativní pomoc představuje dar, jednostranný nevynucený akt vykonaný dárcem, akt, k němuž se svobodně rozhodl. Fráze „očekává se“, kterou Groves používá, je zavádějící. Nikdo není nucen přispět žádné charitativní organizaci, jejíž činnost jej neoslovuje nebo o níž se domnívá, že nevykonává svoji práci řádně.

Tento rozpor je ještě zřetelněji obsažen ve vyjádření Huntera a Allena: „Neočekává se, že příspěvky na podporu církve nebo obecním charitám budou poskytovány podle užitku, který jednotlivý člen od organizace získá, ale podle jeho schopnosti platit.“⁷⁴ To je ovšem praxeologicky neplatné. Důvodem, proč kdokoli dobrovolně přispívá na dobročinné účely, je přesně to, že z toho získává *užitek*. O *užitku* mluvíme vždy v subjektivním smyslu. Nikdy jej nelze měřit. Existenci subjektivního zisku či užitku z nějaké činnosti lze vyvodit z toho, že k této činnosti došlo. Každý člověk, který nějakou činností vykonává, z ní musí mít prospěch (přínejmenším *ex ante*). *Podobně* také člověk, který se rozhodne uskutečnit jednostranný *dar*, musí

⁷³ Groves, *op. cit.*, str. 36.

⁷⁴ Hunter a Allen, *op. cit.*, str. 190–191.

z poskytnutí takového daru mít (*ex ante*) prospěch. Na tom také opět vidíme, že praxeologie nepředpokládá existenci „ekonomického člověka“, protože užitek z nějaké činnosti může přicházet buď z nějakého zboží nebo služby, které jsou při směně získány, nebo jednoduše ze znalosti toho, že někdo jiný měl z poskytnutého daru prospěch. Dary dobročinným institucím jsou tedy poskytovány právě proto, že z nich má dárcce prospěch, a ne podle jeho „schopnosti platit“.

Navíc, porovnáváme-li zdanění a trh, nenajdeme žádný důvod pro přijetí principu „schopnosti platit“. Naopak. Tržní cena (všeobecně považovaná za cenu spravedlivou) je téměř vždy jednotná nebo má tendenci k jednotné výši na trhu směřovat. Tržní ceny dosahované na celém trhu mají sklon podrobovat se pravidlu jedné ceny. Každý platí za zboží stejnou cenu bez ohledu na to, kolik peněz má, tedy bez ohledu na svou „schopnost platit“. Kdyby princip „schopnosti platit“ pronikl na trh, nemělo by samozřejmě smysl získávat nějaké bohatství, protože každý by pak musel za výrobky platit více podle toho, kolik peněz by vlastnil. Peněžní příjmy by se přibližně vyrovnaly a neexistoval by vlastně důvod, proč se snažit získat více peněz, protože kupní síla peněžní jednotky by nebyla nikdy stálá a pro každého by úměrně s tím, kolik peněz vydělá, klesala. Člověk, jenž by měl méně peněz, by jednoduše zjistil, že kupní síla jeho peněz odpovídajícím způsobem vzrostla. Pokud by tedy nebylo možné tento systém podvodu a černým trhem obcházet, zavedení principu „schopnosti platit“ v oblasti cen by trh zcela zničilo. Zničení trhu a peněžní ekonomiky by vrhlo společnost zpět do dob primitivních životních podmínek a způsobilo by samozřejmě záhubu větší části světové populace, jejíž přežití je dnes umožněno právě díky existenci moderních, rozvinutých trhů.

Navíc by mělo být zcela zřejmé, že zavedení stejného příjmu a bohatství pro všechny (tj. zdaňování všech, jejichž příjem a bohatství převyšuje jistou úroveň, a dotování všech, kteří této úrovně nedosahují) by mělo zcela stejný dopad, protože nikdo by neměl žádný důvod k tomu, aby vydělával peníze. Ti, jimž práce činí radost, by pracovali jen tak „pro zábavu“, tj. bez peněžní odměny. Vynucená rovnost příjmů a bohatství by proto přivedla ekonomiku zpět k barbarismu.

Kdyby měly daně odpovídat principům utváření cen na trhu, pak by musely být uvalovány na každého *stejně* (a *nikoli* proporcionálně). Jak uvidíme dále v textu, takové rovné zdanění se sice v zásadních aspektech od tvorby cen na trhu odlišuje. Je mu ale blíže než zdanění podle „schopnosti platit“.

Princip „schopnosti platit“ konečně znamená, že trestání jsou přesně ti *schopní*, tj. ti, kteří dokážou nejlépe sloužit potřebám ostatních lidí. Trestání schopnosti vyrábět a poskytovat služby snižuje nabídku dostupných služeb – a to v míře odpovídající velikosti této schopnosti. Výsledkem bude ožebračení nejen lidí schopných, ale také zbytku společnosti, která získává užitek právě z těchto služeb.

Princip „schopnosti platit“, stručně řečeno, prostě nelze přijmout. Má-li být použit, musí být ospravedlněn logickými argumenty, a ty ekonomové zatím nepředložili. Spíše než zřejmé pravidlo spravedlnosti připomíná princip „schopnosti platit“ princip lupiče, který bere tam, kde je co brát.⁷⁵

(3) Teorie oběti

Další kritérium spravedlivého zdanění, které se mnoho autorů pokoušelo uplatnit, dávalo po mnoho desetiletí vzniknout řadě knih, ačkoli v současnosti rozhodně vychází z módy. Mnohé z variant přístupu teorie „oběti“ se podobají subjektivní verzi principu „schopnosti platit“. Všechny spočívají na třech obecných předpokladech: (a) že užitek jednotlivce z peněžní jednotky se s růstem množství jím držných peněz zvyšuje, (b) že tento užitek lze meziosobně srovnávat, a lze ho tedy sčítat, odčítat atp., a (c) že užitek z peněz je pro každého stejný. První předpoklad je platný (ale pouze v *ordinálním* vyjádření), ovšem další dva předpoklady jsou nesmyslné. Mezní užitek peněz sice klesá, ale užitek jednoho člověka není možné s užitekem druhého člověka srovnávat, natož se pak domnívat, že

⁷⁵ Viz Chodorov: *Out of Step*, str. 237. Viz také Chodorov: *From Salmon's Yoke to the Income Tax*, Henry Regnery, 1947, str. 11.

hodnocení všech lidí jsou stejná. Užitek nevyjadřuje nějaké množství, ale subjektivní pořadí preferencí. Každý princip použitý k rozdělení daňového břemene spočívající na takovýchto předpokladech musí být proto považován za mylný. Tuto skutečnost naštěstí dnes ekonomové všeobecně uznávají.⁷⁶

Teorie užítku a teorie „oběti“ byly většinou používány k ospravedlnění progresivního zdanění, ačkoli někdy bylo na tomto základě obhajováno i zdanění proporcionální. V krátkosti řečeno, dolar má údajně „znamenat méně“ či mít menší užitek pro „bohatého“ než pro „chudého“ člověka („bohatého“ či „chudého“ z hlediska příjmu či bohatství?), a proto platba ve výši jednoho dolaru představuje pro bohatého menší subjektivní oběť než pro chudého. Z toho plyne, že by měl být bohatý člověk zdaňován vyšší sazbou. Mnohé teorie „schopnosti platit“ jsou ve skutečnosti převrácené teorie oběti, neboť jsou vyjádřeny v podobě *schopnosti činit oběť*.

Jelikož je jádro teorie oběti – interpersonální srovnání užítku – nyní všeobecně zavrhnuto, nebudeme trávit příliš času diskusemi o podrobnostech této teorie.⁷⁷ Některé aspekty této teorie jsou ale zajímavé. Teorie oběti se dělí na dvě hlavní větve: (1) princip *rovné oběti* a (2) princip *minimální oběti*. První princip tvrdí, že každý člověk by při placení daní měl obětovat stejně. Druhý princip praví, že společnost jako celek by se měla obětovat co nejméně. Obě podoby této teorie zcela opouštějí myšlenku vlády coby poskytovatele určitých služeb a s vládou a se zdaněním nakládají jednoduše jako se zátěží, jako s obětí, kterou je nutno snášet tím nejlepším možným způsobem. Tím se ovšem dostáváme k velmi zajímavému principu spravedlnosti, který je založen na přizpůsobení se poškození. Máme zde opět onen *pons asinorum*,⁷⁸ který maří všechny pokusy vybu-

⁷⁶ Přijímání této kritiky se datuje od poloviny 30. let v důsledku prací L. Robbinsa. Viz Robbins, Lionel: „Interpersonal Comparison of Utility“, *Economic Journal*, prosinec 1938, str. 635–41, a *idem*, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 2. vydání, Macmillan Co., 1935, str. 138–41. V té době byl Robbins rozhodně „misesovským“ ekonomem.

⁷⁷ Kritiku teorie oběti lze nalézt v Blum a Kalven, *op. cit.*, str. 39–63.

⁷⁸ Těžko řešitelný problém. (Pozn. překl.)

dovat kánony spravedlivého zdanění – problém spravedlnosti *samotného* zdanění. Zastánce teorie oběti, který realisticky odmítl nepotvrzené předpoklady prospěšnosti zdanění, si musí položit a poté ztroskotat na následující otázce: Představuje-li zdanění čisté poškození, *proč* jej *vůbec* snášet?

Teorie *rovné oběti* požaduje, aby všichni byli poškozeni stejně. Tento požadavek je jako kritérium spravedlnosti stejně neudržitelný jako požadování rovného otroctví. Jedním ze zajímavých aspektů této teorie je ovšem to, že z ní nutně neplyne progresivní zdanění příjmu! Obsahuje sice požadavek, aby byl bohatý člověk zdaňován *více než* člověk chudý, netvrdí však nutně, že by měl být zdaňován *více než* *proporcionálně*. Ve skutečnosti z něj dokonce ani neplyne, že všichni mají být zdaněni *proporcionálně*! Stručně řečeno, princip rovné oběti může požadovat, aby člověk, který vydělává 10 000 dolarů, byl zdaňován *více než* člověk vydělávající 1 000 dolarů, ale ne nutně to, že má být zdaněn větším procentem nebo dokonce *proporcionálně*. Podle tvaru různých „křivek užitku“ může princip rovné oběti vyžadovat *regresivní zdanění*, v rámci kterého zaplatí bohatší člověk sice větší sumu, ale stále méně než *proporcionálně* (tj. člověk vydělávající 10 000 dolarů zaplatí 500 dolarů a člověk vydělávající 1 000 dolarů zaplatí například 200 dolarů). Čím rychleji klesá užitek peněz, tím pravděpodobněji povede princip rovné oběti k progresivitě. Pomalu klesající křivka užitku peněz by vyžadovala *regresivní zdanění*. Tento argument ohledně sklonu různých křivek užitku peněz ovšem ničemu nemůže posloužit, poněvadž, jak jsme viděli, celá teorie je neudržitelná. Podstatné ovšem je, že dokonce ani tehdy, když přijmeme východiska teorie rovné oběti, nemůžeme jimi ani *progresivní*, ani *proporcionální zdanění* obhájit.⁷⁹

Teorie nejmenší oběti byla často zaměňována s teorií rovné oběti. Obě spočívají na stejných předpokladech, jež jsou mylné, ale teorie minimální oběti navrhuje velmi drastické *progresivní zdanění*. Předpokládejme například, že v dané komunitě žijí dva lidé: Jones, který

⁷⁹ Jeden z pokusů zdůvodnit *proporcionální zdanění* na základě teorie rovné oběti lze nalézt v Smith, Bradford B.: *Liberty and Taxes*, Foundation for Economic Education, nedatováno, str. 10–12.

vydělává 50 000 dolarů, a Smith, který vydělává 30 000 dolarů. Princip minimální společenské oběti spočívající na třech předpokladech popsaných výše prohlašuje: 1 dolar sebraný Jonesovi vyvolá menší oběť než 1 dolar sebraný Smithovi. Potřebuje-li tedy vláda 1 dolar, vezme si ho od Jonese. Předpokládejme ale, že vláda potřebuje 2 dolary. Druhý dolar způsobí menší oběť Jonesovi než první dolar sebraný Smithovi, protože Jonesovi stále zbylo více peněz, než kolik má Smith, a proto jeho oběť bude menší. Tak to pokračuje dále, dokud Jonesovi zbývá více peněz než Smithovi. Kdyby vláda potřebovala vybrat 20 000 dolarů na daních, princip minimální oběti bude doporučovat sebrat celých 20 000 dolarů Jonesovi a Smithovi nesebrat nic. Jinými slovy, tento princip obhajuje odebrání postupně všech nejvyšších příjmů až do té doby, dokud nebudou splněny všechny požadavky vlády.⁸⁰

Princip minimální oběti, stejně jako princip rovné oběti, spočívá zásadním způsobem na neudržitelném názoru, že křivka užitku peněz je pro všechny zhruba totožná. Obě teorie stojí také na dalším omylu, který je nyní nutno vyvrátit. Je jím názor, že „oběť“ je jednoduše druhou stranou *užitku peněz*. Subjektivní oběť zdanění nepředstavuje ovšem pouze náklady obětované příležitosti spojené s jejich placením, ale může se také zvýšit *morální újmou* způsobenou procedurou vybírání daní. Jones může být tedy takovým postupem tak morálně dotčen, že jeho mezní subjektivní oběť zdanění velmi vzroste a bude mnohem „větší“ než Smithova, připustíme-li na chvíli, že jejich oběti můžeme porovnávat. Jakmile si uvědomíme, že subjektivní oběť není nutně svázána s užitkem peněz, můžeme aplikovat tento princip dále. Představme si například přesvědčeného anarchistu, který se zaníceně vyslovuje proti všem daním. Předpokládejme, že *jeho* subjektivní oběť placení jakékoli daně je tak

⁸⁰ Dovedením tohoto principu k jeho logickému závěru, že stát má usilovat o nastolení „maximálního společenského uspokojení“ – druhé strany minimální společenské oběti – vzniká potřeba vynucení absolutního egalitarismu, kdy je každý nad jistou úrovní zdaněn, aby dotoval ostatní tak, aby tohoto standardu mohli dosáhnout. Důsledkem by byl, jak jsme viděli, návrat k barbarismu.

vysoká, že je téměř nekonečná. V tomto případě by princip minimální oběti musel vyjmout tohoto anarchistu z veškerého zdanění, zatímco princip rovné oběti by jej zdanil pouze nekonečně malou částkou. Dle teorií oběti by tedy takový anarchistu musel být ze zdanění prakticky vyjmut. Jak by ale mohla vláda subjektivní obětí jednotlivce určit? Tím, že se ho zeptá? Kolik lidí by se v takovém případě zdrželo tvrzení o obrovitosti své oběti, a tím pádem placení daní zcela uniklo?

Podobně také platí, že kdyby dva jednotlivci subjektivně odlišně vnímali požitky ze svých peněžních příjmů, vyžadoval by princip minimální oběti, aby byl šťastnější člověk zdaněn méně, protože při stejné výši daně musí učinit větší obět v míře požitku. Kdo by ale mohl navrhnout vyšší zdanění pro lidi nešťastné či asketické? A kdo by pak hlasitě neprohlašoval, jaký ohromný požitek *právě on* ze svého příjmu má?

Je zvláštní, že princip minimální oběti dává opačná doporučení než teorie schopnosti platit, která obzvláště v podobě hovořící o „stavu blahobytu“ obhajuje vyšší zdanění *šťěstlí* a nižší zdanění *nešťestí*. Kdyby převládla druhá z uvedených teorií, lidé by urychleně začali prohlašovat, jak jsou *nešťastní*, a dávat najevo svůj hluboce zakořeněný asketismus.

Je zcela zřejmé, že se zastáncům teorie schopnosti platit a teorie oběti vůbec nepodařilo ustavit tyto teorie jako kritéria spravedlivého zdanění. Tyto teorie se ale dopouštějí ještě jedné vážné chyby. Údajná kritéria pro uskutečnění jisté aktivity jsou stanovena ve smyslu oběti a zátěže, což platí explicitně pro teorii oběti a implicitně pro teorii schopnosti platit.⁸¹ Stát je pokládán za břímě pro společnost a základním problémem se stává otázka, jak spravedlivě toto břímě rozdělit. Člověk ale neustále usiluje o to, aby se musel kvůli dosažení prospěchu ze své činnosti obětovat co nejméně. Najednou je zde ale teorie, která hovoří pouze o oběti a zátěži a volá po jejím určitém rozdělení, *aniž by prokázala daňovým poplatníkům, že*

⁸¹ Princip schopnosti platit je v tomto ohledu nejasný. Někteří jeho zastánci staví své argumenty implicitně na oběti, druzí na nutnosti placení za „nevystopovatelný“ prospěch.

získávají více, než čeho se vzdávají. Protože toto teoretici nečiní, mohou hovořit pouze o oběti – což je postup, který je praxeologicky neplatný. Jelikož se lidé vždy snaží ze svého chování vytěžit čistý zisk, plyne z toho, že diskuse, která hovoří pouze o oběti a zátěži, nemůže přinést žádné racionální kritérium pro lidské chování. Aby takové kritérium bylo praxeologicky platné, musí prokázat čistý přínos. Je samozřejmé, že zastánci teorie oběti prokazují mnohem větší dávku realističnosti než zastánci teorie prospěchu (o které budeme hovořit dále v textu), když považují stát za čistou zátěž pro společnost, a nikoli čistý přínos. Takto lze však jen stěží *spravedlnost* zdanění v podobě principu oběti prokázat. Právě naopak.

(4) Princip prospěchu

Princip prospěchu se od dvou předchozích kritérií zdanění významně liší. Princip schopnosti platit a princip oběti totiž zcela opouštějí principy lidského jednání a přijímaná kritéria spravedlnosti na trhu. Lidé na trhu jednají svobodně takovým způsobem, který jim dle jejich názoru přinese zvýšení čistého prospěchu. Výsledkem jejich jednání je peněžní směnný systém, který neúprosně vede k vytváření jednotných cen a alokuje produktivní faktory tak, aby uspokojovaly nejnaléhavější potřeby všech spotřebitelů. Kritéria používaná k hodnocení zdanění se zcela liší od kritérií, jež platí pro všechny ostatní činnosti na trhu. Najednou se zapomíná na svobodnou volbu a vytváření jednotných cen a celá diskuse se vede v pojmech, jako je oběť, zátěž atd. Je-li zdanění pouhou zátěží, pak není divu, že k jeho zajištění je zapotřebí násilí. Princip užitku na druhou stranu představuje pokus postavit zdanění na podobném základě, jako je tvorba cen na trhu, tj. říká, že *daň by měla být vybírána tak, aby odpovídala přínosu, který jednotlivec získává.* Jedná se o pokus dosáhnout *neutrality daně*, aby ekonomický systém fungoval přibližně tak jako v podmínkách svobodného trhu. Jedná se o pokus dosáhnout systému, který by praxeologicky dával smysl a zaváděl kritérium placení daní na základě prospěchu, a nikoli oběti.

Tento ohromný rozdíl mezi principem prospěchu a ostatními principy zdanění nebyl zpočátku rozpoznán kvůli zmatení ohledně

pojmu „schopnost platit“ a „prospěch“, pocházejícího od A. Smithe. V citátu, jež je uveden výše, Smith vyvozoval, že každý získává od státu prospěch úměrný svému příjmu a že tento příjem určuje jeho schopnost platit. Daň z jeho schopnosti platit bude proto *quid pro quo* výměnou za prospěch, který mu od státu plyne. Někteří autoři usuzovali, že prospěch, který lidé z vlády mají, je v poměru k jejich příjmu. Jiní tvrdili, že tento prospěch je *více* než proporcionální k jejich příjmu, a z tohoto důvodu obhajovali progresivní daň z příjmu. Celá tato aplikace teorie prospěchu je ovšem zcela nesmyslná. Jakým způsobem získávají bohatí proporcionálně, či dokonce více než proporcionálně větší užitek z existence vlády než chudí? Mohlo by se tak dít pouze tehdy, kdyby vláda byla *odpovědná* za tyto bohaté a udělovala jim zvláštní privilegia, jako např. dotace, monopolní privilegia atp. Jak jinak bohatí takový prospěch získávají? Ze „sociálních“ a jiných redistributivních výdajů, které berou bohatým a dávají úředníkům a chudým? Zcela určitě ne. Z policejní ochrany? Jsou to ovšem právě bohatí, kteří by si mohli dovolit platit za svou vlastní ochranu, a kteří tedy nutně získávají tímto způsobem *méně* užitku než chudí. Teorie prospěchu tvrdí, že bohatí z ochrany získávají více, neboť jejich majetek má větší hodnotu. *Náklady* na ochranu majetku nemusejí ale s hodnotou tohoto majetku mít téměř nic společného. Jelikož je levnější dozírat na bankovní trezor obsahující 100 milionů dolarů než hlídat 100 akrů půdy o hodnotě 10 dolarů za akr, má chudý majitel půdy z ochrany zajišťované státem mnohem větší prospěch než bohatý vlastník značného osobního jmění. Podobně mylné by bylo říkat, že A vydělává více peněz než B, protože A získává větší prospěch od „společnosti“, a měl by proto platit větší daně. Ze všeho nejdřív je třeba si uvědomit, že každý je členem společnosti. Skutečnost, že A vydělává více než B, znamená přesně to, že služby, které A poskytuje, jsou *jednotlivě* hodnotnější pro ostatní lidi. Jelikož tedy A a B získávají z existence společnosti přibližně stejně, dával by opačný argument mnohem větší smysl: *Rozdíl* mezi těmito lidmi existuje v důsledku větší produktivity A, a nikoli kvůli „společnosti“. Za druhé, *společnost* v žádném případě *není* totožná se státem, a proto, chce-li někdo ospravedlnit možné nároky státu, musí najít odlišné argumenty.

Ani proporcionalní, ani progresivní zdanění tedy nelze z principu prospěchu obhájit. Ve skutečnosti je pravý opak pravdou. Kdyby měl každý platit podle toho, jaký prospěch získává, je zjevné, že (a) veškeré náklady „sociálních“ dávek by měli nést příjemci prostředků z těchto programů, chudí by si tak museli platit sami své vlastní sociální dávky (samozřejmě včetně dodatečných nákladů na úhradu činnosti úředníků, kteří uskutečňují tyto transfery), (b) ti, co nakupují jakékoli vládní služby, by také byli jedinými lidmi, kteří by na tyto služby přispívali, takže vládní programy by nemohly být financovány ze všeobecných daní, a (c) co se týče policejní ochrany, bohatý člověk by platil *méně* než člověk chudý, a to méně v absolutní výši. Kromě toho by majitelé půdy platili více než vlastníci nehmotného majetku a zároveň slabí a nemohoucí, kteří zjevně mají z policejní ochrany větší prospěch než silní, by museli platit vyšší daně než lidé silní.

Je okamžitě zřejmé, proč byl princip užitku nedávno prakticky opuštěn. Je totiž zjevné, že kdyby (a) příjemci sociálních dávek a (b) příjemci ostatních zvláštních privilegií, jako např. monopolních výsad, měli platit podle toho, jaký prospěch získávají, neměly by žádné formy vládních výdajů velký smysl. A kdyby měl každý platit částku, která *se rovná* získanému prospěchu, a nikoli částku proporcionalní (a činit by tak musel, protože by stát zdroje nikde jinde sehnat nemohl), pak by příjemce dotace nejen nic nezískal, ale ještě by musel úředníkům platit náklady, které by s vyřízením a uskutečněním transferu měli. Zavedení principu užitku by proto vyústilo v systém *laissez faire*, kde by činnost vlády byla přísně omezena na poskytování služeb obrany. A zdanění k financování těchto služeb obrany by bylo uvaleno více na chudé a slabé než na bohaté a silné.

Na první pohled se zdá, že člověk, který věří ve svobodný trh, a člověk, který se pokouší nalézt neutrální daň, má důvod se radovat. Zdá se, že princip prospěchu je odpovědí na problémy, které jej tíží. Tento princip je samozřejmě blíže tržním principům než dříve uvedené údajné kánony. Jestliže ovšem provedeme důkladnější analýzu, jasně se ukáže, že princip užitku je dalek toho, aby dosáhl tržní neutrality. Na trhu lidé neplatí podle prospěchu, který jednotlivě získávají, nýbrž platí jednotnou cenu. Cenu, která stačí právě

k tomu, aby přiměla mezního kupujícího k tomu, aby se zúčastnil směny. Lidé, kteří jsou více dychtiví se účastnit směny, neplatí více než lidé, kteří tak dychtiví nejsou. Vášnivý hráč šachu platí za stejnou šachovou sadu stejně jako vlažný zájemce o šachovou hru, podobně jako nadšený obdivovatel operního zpěvu platí za vstupenku do opery stejnou cenu jako člověk, který se v operách vůbec nevyzná. Chudí a slabí by nejvíce ocenili ochranu, ale v rozporu s principem prospěchu by na *trhu* neplatili více.

Princip prospěchu trpí ale ještě zásadnějšími vadami. Uskutečnění směny na trhu totiž (a) demonstruje prospěch a (b) pouze na *skutečnost* existence prospěchu poukazuje, aniž by byl užitek nějak měřen. Jediný způsob, jak můžeme zjistit, že A a B mají ze směny prospěch, je to, že směnu dobrovolně uskutečnili. Tímto způsobem trh *demonstruje* prospěch. Jsou-li ale jednou uvaleny daně, uskutečnění platba je vynucená, a proto prospěch *nemůže být nikdy demonstrován*. Existence donucení dává vzniknout opačné domněnce a plyne z něj, že daň nepředstavuje prospěch, ale zátěž. Kdyby z ní lidé skutečně měli prospěch, donucení by nebylo zapotřebí.

Za druhé platí, že prospěch plynoucí ze směny nemůže být nikdy změřen či mezosobně porovnáván. „Přebytek spotřebitele“ plynoucí ze směny je ryze subjektivní, neměřitelný a vědecky neporovnatelný. Proto nikdy nemůžeme vědět, jaký tento prospěch je, a tudíž neexistuje způsob rozdělení daní podle tohoto prospěchu.

Za třetí, na trhu každý ze směny získává čistý prospěch. Prospěch, který člověk získává, se nerovná jeho nákladům, ale je větší. Proto by se zdanění tohoto údajného prospěchu zcela přičilo tržním principům.

A konečně, kdyby byl každý člověk zdaňován podle prospěchu, který od vlády získává, je zřejmé, že jelikož úředníci z tohoto zdroje získávají veškeré příjmy, byli by stejně jako jiní příjemci dotací a privilegií povinni *vrátit celou svou výplatu vládě*. Úředníci by tedy museli sloužit bez nároku na odměnu.

Vidíme, že princip prospěchu by odstranil dotace jakéhokoli druhu. Služby státu by musely být prodávány přímo kupujícím. V tomto případě by ale nebyl prostor pro žádné státní vlastnictví,

neboť státní podnik má tu vlastnost, že jeho založení je placeno z daní. Zastánci principu prospěchu často prohlašují, že služby policie a právní služby jsou ze své podstaty obecné a nespecifické povahy, takže je nelze nakupovat individuálně, ale je třeba jejich nákup platit ze všeobecných daní. Jak jsme ale ukázali, tento předpoklad je mylný. Tyto služby je možné na trhu nakupovat stejně jako jakékoli jiné služby. Takže i když odhlédneme od všech ostatních vad principu prospěchu, tento argument stále žádným způsobem zdanění nelegitimizuje, protože všechny služby *mohou* být na trhu prodávány přímo zájemcům o tyto služby.

Je zřejmé, že ačkoli se princip prospěchu snaží splnit tržní kritérium omezení platby pouze na příjemce nakupované služby, musí být tento pokus odsouzen k nezdaru. Nemůže posloužit jako kritérium neutrální daně nebo kritérium jakéhokoli jiného druhu zdanění.

(5) Rovná daň a princip nákladů

Rovnost zdanění je mnohem smysluplnější než jakýkoli z dříve uvedených principů, z nichž žádný nelze za daňový kánon prohlásit. „Rovnost zdanění“ znamená přesně to, co tento nárok říká – jednotnou daň z každého člena společnosti. Říká se jí také daň z hlavy, kapitační daň či *poll tax*. (Poll tax se ale nejvíce hodí k popsání jednotné hlasovací daně, což je mechanismus, který byl používán v různých amerických státech.) Každý člověk platí vládě ročně stejnou daň. Rovná daň by byla obzvláště vhodná v demokracii, která zdůrazňuje rovnost před zákonem, rovná práva a neexistenci diskriminace a zvláštních privilegií. Zosobňovala by princip „jeden hlas, jedna daň“. Náležitě by ji šlo použít při financování služeb obrany, které stát poskytuje, neboť stát se zavazuje chránit každého stejně. Proto se může zdát být spravedlivé, aby byl na oplátku každý stejně zdaněn. Princip rovnosti vylučuje, stejně jako princip užitku, veškeré činnosti státu kromě obrany, neboť všechny ostatní výdaje by vytvářely zvláštní privilegia nebo nějaký druh dotace. V neposlední řadě by rovná daň byla daleko neutrálnější než jakákoli jiná uvažovaná daň, protože by se jednalo o pokus ustanovit stejnou „cenu“ za stejné poskytnuté služby.

Jeden z myšlenkových proudů se pokouší vyvrátit tento závěr a tvrdí, že *proporcionální* daň by byla neutrálnější než daň rovná. Zastánci této teorie ukazují na skutečnost, že rovná daň mění tržní rozdělení příjmu. Jestliže tedy A vydělává 1 000 uncí zlata ročně, B vydělává 200 uncí a C 50 uncí a každý platí daň ve výši 10 uncí, pak se po zaplacení daně mění *relativní poměr* čistých příjmů, a tato změna vede k větší nerovnosti. Proporcionální daň v podobě stejného procenta placeného ze všech tří příjmů by zanechala rozdělení příjmů nezměněné, a proto by byla vzhledem k trhu relativně neutrální.

Tato úvaha ovšem zcela překrucuje celý problém neutrality zdanění. Tímto problémem totiž *není* zanechat rozdělení důchodu nezměněné, jako kdyby bývala daň nebyla uvalena. Účelem je *ovlivnit* „rozdělení“ důchodu a všechny ostatní aspekty ekonomiky stejným způsobem, jako kdyby daň byla skutečně tržní cenou. A to je zcela odlišné kritérium. Žádná tržní cena nezanechává relativní „rozdělení“ důchodu takové, jaké bylo. Kdyby se tímto způsobem trh skutečně choval, nemělo by smysl usilovat o vydělávání peněz, protože lidé by pak museli za zboží platit proporcionálně vyšší ceny, jež by odpovídaly výši jejich výdělku. Trh ale tíhne k jednotnosti cen, a spěje tedy ke stavu, kdy se za stejnou službu platí stejná cena. Rovné zdanění by se proto neutralitě blížilo mnohem více a vytvářelo by systém, který by se více blížil tržnímu systému.

Princip rovnosti daní trpí ale mnoha těžkými vadami i jako přístup snažící se dosáhnout neutrální daně. Předně zde při použití tržního kritéria, dle kterého se za stejnou službu platí stejná cena, vyvstává jeden problém: Co je to „stejná služba“? Služba policejní ochrany má mnohem větší důležitost v městských čtvrtích trpících zločinem než v klidných a pokojných oblastech. Tato služba je mnohem hodnotnější v centrech zločinu, a proto také cena bude mít tendenci být v těchto oblastech vyšší než v klidných oblastech. Je velmi pravděpodobné, že na zcela svobodném trhu by policejní a soudní služby byly prodávány v podobě pojištění, kdy by každý člen platil pravidelné pojistné za možnost získat ochranu v okamžiku, kdy by to bylo potřeba. Je zřejmé, že rizikovější jednotlivec (např. člověk žijící v oblasti známé svým výskytem zločinu) by platil větší pojistné než

člověk z jiné oblasti. Aby mohla být daň neutrální, musela by se měnit podle nákladů, a nemohla by tedy být jednotná.⁸² Rovné zdanění by narušilo alokaci společenských zdrojů v obraně. Daň by byla v oblastech s vysokým zločinem pod tržní cenou a v klidných oblastech nad tržní cenou. Proto by v nebezpečných oblastech vznikal nedostatek policejní ochrany a v ostatních oblastech její přebytek.

Další vážný nedostatek principu rovné daně je totožný s tím, o kterém jsme hovořili v diskusi o obecnějším principu neutrality: žádný úředník nemůže nikdy platit daň. „Rovná daň“ uvalená na úředníka či politika není možná, protože tito lidé patří do skupiny daňových spotřebitelů a nejsou daňovými poplatníky. I kdyby byly odstraněny všechny ostatní dotace, státní úředník vytváří trvalou překážku na cestě k rovné dani. Jak jsme si již ukázali, „daňová platba“ odváděná úředníkem je prostě bezvýznamnou účetní operací.

Tyto vady rovné daně nám umožňují přejít k poslednímu zbývajícím daňovému kánonu: *principu nákladů*. Princip nákladů by platil, tak jak jsme to právě zmiňovali, kdyby vláda stanovovala daň v souladu s náklady, podobně jako pojistné, které si stanovuje pojišťovna.⁸³ Princip nákladů by představoval přístup, který by se nejvíce blížil daňové neutralitě. Ale i tento princip trpí vážnými nedostatky, které nakonec vedou k jeho odmítnutí. Na prvním místě je třeba uvést, že ačkoli náklady nespécifických faktorů by mohly být ze

⁸² Toto tvrzení neznamená, že by „náklady“ určovaly „ceny“. Celková struktura finálních cen určuje celkovou strukturu cen faktorů – nákladů. *Poté* je však životaschopnost firem určena tím, zda lidé budou platit za služby firem tolik, aby firma pokryla své náklady, jež jsou určeny na trhu. Ve stavu rovnováhy se náklady a ceny budou rovnat. Jelikož je daň uvalena na zdroje, a nemůže jít proto o proces srovnatelný s tvorbou cen na trhu, je jediným způsobem, jak napodobit oceňování trhem, stanovit daň podle nákladů, protože náklady alespoň odpovídají tržnímu ocenění nespécifických faktorů.

⁸³ Blum a Kalven zmiňují princip *nákladů*, ale nedbale jej zavrhnou, neboť je dle nich prakticky totožný s principem *prospěchu*: „Někdy je tato teorie formulována pomocí nákladů vládních služeb vykonávaných pro každého občana, místo pomocí prospěchu, který tyto služby přinášejí. Tímto zdokonalením se můžeme vyhnout potřebě měření subjektivních přínosů, ale jinak ničím k teorii nepřispívá.“ *Op. cit.*, str. 36, poznámka pod čarou. Jejich hlavní kritikou

situace na trhu odhadovány, náklady specifických faktorů by nemohly být určovány státem. Nemožnost kalkulovat náklady specifických faktorů pramení ze skutečnosti, že výrobky daňově podporovaných firem nemají skutečnou tržní cenu a specifické náklady z tohoto důvodu neznáme. Výsledkem je, že princip nákladů nemůže být správným způsobem použit. Tento princip je dále porušován skutečností, že nucený monopol – jako např. státem poskytovaná ochrana – bude mít nevyhnutelně vyšší náklady a nižší kvalitu než obrana, kterou by poskytovaly firmy na svobodném trhu. Z toho plyne, že náklady budou mnohem vyšší, než by byly na trhu, z čehož opět plyne, že princip nákladů k daňové neutralitě nevede.

Poslední problém sdílejí společně jak teorie rovnosti, tak i teorie nákladů zdanění. V žádném z těchto případů není *prospěch*, který daňový poplatník získává, *demonstrován*. Ačkoli teorie vesele *předpokládají*, že daňový poplatník má ze služby prospěch, tak jako je tomu na trhu, viděli jsme, že takový předpoklad činit nelze – že užívání donucení umožňuje domnívat se, že pro mnohé daňové poplatníky je pravý opak pravdou. Trh vyžaduje jednotnou cenu či přesné pokrytí nákladů pouze proto, že kupující dobrovolně výrobek nakupuje a očekává, že tímto aktem získá. Stát by na druhé straně nutil lidi platit daň, i kdyby nebyli dobrovolně ochotni platit náklady toho či onoho systému obrany. Princip nákladů tudíž nikdy nemůže zajistit způsob, jak dosáhnout neutrální daně.

(6) Zdanění „pouze kvůli získání příjmů“

Slogan, který je velmi populární mezi mnoha „pravcovými“ ekonomy, hlásá, že zdanění by mělo existovat „pouze kvůli získání příjmů“, a nikoli kvůli zajištění širších společenských cílů. Na první pohled je tento slogan prostě a jednoduše absurdní, protože všech-

principu prospěchu je ale přesně to, že vyžaduje nemožné měření subjektivního prospěchu. Princip nákladů i princip prospěchu vylučují veškeré vládní výdaje kromě těch sluchitelných s *laissez faire*, protože každý příjemce určité služby by byl nucen platit veškeré náklady této služby. Co se týče služby zajištění ochrany, je princip nákladů očividně lepší než princip prospěchu.

ny daně jsou uvalovány kvůli získání příjmů. Jak jinak lze zdanění nazvat než přivlastnění si prostředků jednotlivců státem pro jeho vlastní potřeby? Někteří autoři proto ke sloganu ještě dodávají: Zdanění by mělo být omezeno na získání příjmů nutných k poskytování společenských služeb. Co jsou to ale společenské služby? Pro mnoho lidí představuje každý myslitelný druh vládního výdaje nějakou „společenskou službu“. Jestliže stát bere člověku A a dává člověku B, člověk C může takové činnosti tleskat jako skvělé „společenské službě“, protože má z nějakého důvodu radši B než A. Je-li na druhou stranu „společenská služba“ omezena „pravidlem jednomyslnosti“, a lze ji tedy použít na uskutečňování těch činností, které slouží jedné skupině lidí, aniž by za ni druzí museli platit, pak slovní spojení „zdanění pouze kvůli získání příjmů“ představuje pouze nejednoznačný výraz pro princip prospěchu nebo princip nákladů.

(7) Neutrální daň: Shrnutí

Zabývali jsme se všemi údajnými kánony daňové spravedlnosti. Z analýzy nám vyplynuly dva závěry: (1) Ekonomie nemůže přijímat žádné principy spravedlivého zdanění a nikdo ani žádný takový princip nikdy uspokojivě neustanovil; (2) *Neutrální daň*, kterou mnozí považují za ideál, který je nutné sledovat, je něco, čeho je konceptuálně nemožné docílit. Ekonomové se proto musejí vzdát své marné snahy nalézt spravedlivou nebo neutrální daň.

Možná si mnozí položí následující otázku: Proč vůbec někdo hledá neutrální daň? Proč je neutralita považována za ideál? Odpověď je, že všechny služby a veškeré činnosti mohou být poskytnuty pouze dvěma způsoby: svobodně, nebo z donucení. Svoboda je vlastní trhu, donucení je spojené se státem. Kdyby veškeré služby byly poskytovány na trhu, měli bychom zde systém ryziho svobodného trhu. Kdyby všechny byly poskytovány státem, výsledkem by byl socialismus (viz níže). Proto všichni, kdo nejsou úplnými socialisty, musí přiznat tržním aktivitám určitý prostor, a jakmile tak učiní, musí své opuštění obhajoby svobody na základě nějakého principu ospravedlnit. Ve společnosti, kde je většina činností vykonávána na trhu, musí zastánci *státních* zásahů ospravedlnit to, proč k fungová-

ní trhu nedochází v těch oblastech, které sami považují za oblasti, kde by trh fungovat měl. Koncept neutrality daní nám poskytuje možnost odpovědět na otázku: Proč chcete, aby stát zasáhl a změnil v tomto případě podmínky, které vytvořil trh? Jsou-li tržní ceny jednotné, *proč* by to mělo být s daňovými platbami jinak?

Je-li ovšem neutrální zdanění od počátku nemožné, zbývají obhájcům neutrální daně jen dvě možnosti: zřít se neutrality jako cíle nebo zahrnout samotné zdanění.

d. Dobrovolné příspěvky vládě

Několik málo autorů, kteří byli znepokojeni užíváním donucení, jež je nevyhnutelně s existencí zdanění spojeno, počalo obhajovat názor, že by vlády měly být financovány nějakým druhem dobrovolných příspěvků, a nikoli daněmi. Takovýto systém dobrovolných příspěvků může nabývat několika podob. Jednou z nich jsou dobrovolné *dary* vládě, na které spoléhal například starý městský stát Hamburk a několik dalších komunit. Rektor Bostonské univerzity William F. Warren popsal ve svém eseji „Daňové výjimky jako cesta ke zrušení daní“ svou zkušenost s jednou takovou komunitou:

„Autor tohoto textu měl to štěstí, že po dobu pěti let pobýval v jedné takové komunitě. Jakkoli se to zastáncům nutnosti používání pokut a hrozeb jako zákonných metod k vynucování placení daní může zdát neuvěřitelné, byl po tuto dobu... svým vlastním daňovým odhadcem a daňovým výběřčím. Společně s ostatními občany byl vyzván, aby bez jakéhokoli úředního ověření či prohlášení učinil takový příspěvek na úhradu veřejných výdajů, který považoval za postačující a spravedlivý. Tuto sumu, kterou nepřepočítával žádný úředník a kterou neznal nikdo jiný než člověk, který přispíval, poté vhodil vlastnoručně do dobře zabezpečené veřejné kasy. Jeho jméno pak bylo odškrtnuto ze seznamu přispěvatelů... Každý občan pocítoval nesmírnou pýchu, že se mu dostalo takového osvobození od slídících úřední-

*ků a surových policistů. Veškeré roční požadavky místní správy byly vždy zcela splněny.*⁸⁴

Metoda daru ovšem přináší závažné problémy. Ty spočívají obzvláště v tom, že zde stále neexistuje *spojitost mezi platbou a obdrženou službou*, což představuje jednu z velkých vad daňového systému. Při existenci zdanění je platba oddělena od dodávané služby, což je v přímém rozporu s fungováním trhu, kdy platba jde ruku v ruce s dodávanou službou. Metoda dobrovolného daru tuto oddělenost zachovává. Výsledkem je, že A, B a C dále dostávají vládní službu obrany i tehdy, když nic neplatí, a na obranu přispívá pouze D a E. Příspěvky D a E mohou být navíc nepřiměřené. Zcela jistě platí, že se jedná o systém dobrovolné charity na trhu. Charita ovšem plyne od bohatších a schopnějších k lidem méně bohatým a schopným. Nepředstavuje efektivní *metodu* organizace obecného prodeje služeb. Automobily, šaty apod. jsou prodávány na trhu formou řádně tvořené jednotné ceny, a nikoli tak, že by byly bez rozdílu dávány některým lidem na základě daru, který jiní poskytnou. V systému založeném na dávání darů mají lidé sklon poptávat daleko více obranných služeb nabízených vládou, než za kolik jsou ochotni platit. Dobrovolní dárci na druhé straně nedostávají za své peníze přímou odměnu, a tak budou mít tendenci omezit své platby. Stručně řečeno, v situaci, kdy lidé dostávají nějakou službu (jako

84 Článek Dr. Warrena byl otištěn v Ročence Bostonské univerzity z roku 1876. Předsednictvo Rady univerzity se o článku vyjádřilo takto: „Namísto dalšího rozšiřování zdanění, které mnozí obhajují, navrhuje se v tomto článku daleko impozantnější reforma – všeobecné zrušení všech povinných daní. Doufáme, že relativní novost návrhu neodradí učence od důkladného studia tohoto článku.“ Viz *Boston University Year Book III (1876)*, str. 17–38. Obě citace lze najít v Morse, Sidney H.: „Chips from My Studio“, *The Radical Review*, květen 1877, str. 190–192. Viz také Smith, Adam, *op. cit.*, str. 801–3 (v českém vydání str. 756–758), Walker, Francis A.: *Political Economy*, Henry Holt, 1911, str. 475–76. Smith v jednom ze svých nejrozumnějších kánonů prohlásil: „Ve státěčku, kde obyvatelé mají k úředníkům státu plnou důvěru a kde věří, že se jí poctivě použije k příslušnému účelu, lze takové svědomité a dobrovolné placení daní někdy skutečně očekávat.“ *Op. cit.*, str. 757.

např. obranu) bez ohledu na to, jestli platí nebo ne, bude existovat tendence k nadměrné poptávce po této službě a nedostatečné nabídce prostředků k jejímu zajištění.

Když tedy zastánci zdanění prohlašují, že společnost založená na dobrovolnosti by nikdy nemohla efektivně financovat služby obrany, protože by se lidé vyhýbali placení, mají pravdu, *pokud* se jejich poznámka týká financování pomocí metody *darů*. Financování pomocí této metody ale jen stěží vyčerpává množství způsobů financování, které by existovaly na zcela svobodném trhu.

Krokem směrem k větší efektivnosti by bylo, kdyby si obranné agentury účtovaly pevnou cenu místo přijímání náhodných částek od velmi malých až po velmi vysoké a poskytovaly službu pro všechny stejnou. Obranná agentura by samozřejmě neodmítala dary na obecné fungování nebo na to, aby mohla zajistit obranu také chudým lidem. Účtovala by si ale nějakou minimální cenu, která by byla přiměřená nákladům na poskytování dané služby. Jedním z takových způsobů je *hlasovací daň*, která je v současnosti známá též pod názvem *poll tax*.⁸⁵ Hlasovací daň ve skutečnosti žádnou „daň“ není. Jedná se pouze o *cenu* za účast při vytváření státu.⁸⁶ Pouze ti, kteří se dobrovolně účastní procesu volby státních úředníků, tj. ti, kteří se účastní státní mašinerie, musí tuto daň platit. Kdyby byly veškeré státní příjmy získávány z *poll tax*, vůbec by se nejednalo o daňový systém, ale o systém dobrovolných finančních příspěvků za právo zapojit se do mechanismů státní mašinerie. Hlasovací daň by představovala oproti metodě darů jisté zlepšení, neboť by se jednalo o účtování si jisté jednotné či minimální částky.

Proti návrhu financovat veškeré vládní výdaje pomocí hlasovací daně jsou vznášeny námitky, že by za těchto podmínek prakticky nikdo nehlasoval. To je možná docela správný odhad, ale kritici této daně z nějakých důvodů nikdy ve své analýze tímto směrem nepokračují. Je zřejmé, že toto poznání odhaluje cosi velmi význam-

⁸⁵ Současná *poll tax* byla původně obyčejnou daní z hlavy, ale v praxi je vynucována pouze jako požadavek *k hlasování*. Proto se z ní stala hlasovací daň.

⁸⁶ O poplatcích účtovaných za služby vlády (státu) pojednáme níže.

ného o povaze procesu hlasování. Hlasování je velmi marginální činností, protože (a) člověk, který se hlasování účastní, nezískává z tohoto aktu žádný přímý prospěch, a (b) jeho alikvotní podíl na moci ovlivnit konečné rozhodnutí je tak malý, že jeho neúčast na hlasování nebude mít na konečný výsledek žádný znatelný vliv. Stručně řečeno, oproti všem ostatním volbám, které člověk činí, nemá v procesu politické volby prakticky žádný vliv na konečný výsledek, a i kdyby, bude mít na něj beztak malý *přímý* vliv. Není divu, že více než polovina Američanů, kteří by mohli k volbám jít, se trvale účastí na každoročním listopadovém hlasování vyhýbá. Tyto úvahy také objasňují záhadný jev americké politiky – trvalé nabádání lidí politiky všech stran, aby chodili k volbám: „Nezáleží nám, *jak* budete hlasovat, ale *hlasujte!*“ zní standardní politický slogan.⁸⁷ Tento slogan na první pohled nedává smysl, protože člověk by řekl, že přinejmenším jedna strana by z malé účasti ve volbách mohla mít prospěch. Celá věc ale začne dávat mnohem větší smysl, když si uvědomíme, jak se politici *všech* stran usilovně snaží, aby lidem připadalo, že politici od lidí ve volbách dostali „mandát“ – že všechny ty fráze o „zastupitelské demokracii“ apod. jsou pravdivé.

Důvodem relativní nevýznamnosti hlasování je opět oddělení hlasování a placení na straně jedné od prospěchu na straně druhé. Hlasovací daň je zdrojem stejných problémů. Volič, bez ohledu na to, zda hlasovací daň zaplatil, nezískává jiný prospěch z poskytování obrany než někdo, kdo voličem není. Z toho následně plyne, že lidé v takovémto systému jediné hlasovací daně budou hromadně odmítat hlasovat a každý bude požadovat, aby bylo k obraně využito zdrojů uměle poskytovaných zdarma.

⁸⁷ Hlasování patří spolu se zdaněním k činnostem, o kterých se vždy hovoří jako o „povinnosti“, a nikoli jako o něčem, co přináší lidem prospěch. Vyzývání k „povinnosti“ je praxeologicky vadné, stejně jako vyzývání k oběti, a v zásadě se jedná o tutéž věc. V obou případech se ve výzvách skrytě připouští, že pro jednotlivce z této činnosti nebude plynout žádný nebo téměř žádný prospěch. Vyzývání k povinnosti či oběti navíc nutně vede k tomu, že *někdo jiný* musí získat onu obět či platbu této „povinnosti“ – a velmi často je tímto člověkem právě ten, kdo k oběti a „povinnosti“ vyzýval.

Jako možné způsoby dobrovolného financování vlády musí být proto odmítnuty jak metoda *daru*, tak i metoda *hlasovací daně*, jako metody neefektivní. Je zde ovšem ještě jedna metoda, která byla navrhována a již lze nejlépe označit paradoxním názvem *dobrovolné zdanění*. Ta funguje následovně. Každá oblast bude, stejně jako dnes, ovládána jedním státem, který bude v pozici monopolu. Státní úředníci budou voleni také tak jako dnes – demokratickým hlasováním. Stát by poté stanovil za služby ochrany jednotnou cenu, nebo možná několik nákladových cen, a bylo by ponecháno na lidech, aby se dobrovolně rozhodli, zda tuto cenu zaplatí či nezaplatí. Zaplatí-li, získají od vlády ochranu, nezaplatí-li, tato služba jim nebude poskytnuta.⁸⁸ Mezi hlavní zastávce „dobrovolného zdanění“ patřili Auberon Herbert, jeho kolega J. Greevz Fisher a (v některých případech) Gustave de Molinari. Podobný postoj lze nalézt i dříve, i když v mnohem méně propracované formě, v prvních vydáních práce Herberta Spencera *Social Statics*, a to obzvláště v kapitole „Right to Ignore the State“, a v práci Henryho D. Thoreaua *Essay on Civil Disobedience*.⁸⁹

⁸⁸ Předpokládáme, že vláda omezí své používání síly na obranu, tj. bude provádět striktní politiku *laissez faire*. Teoreticky je možné, aby vláda získala veškeré své příjmy z dobrovolných příspěvků a stále prováděla velmi násilnou, intervencionistickou politiku v ostatních sférách trhu. Tato možnost je však v praxi tak nepravděpodobná, že ji můžeme z našich úvah vypustit. Je velmi nepravděpodobné, že vláda, která by se uchýlovala k donucení v jiných činnostech, by okamžitě nepřistoupila k tomu, aby i k získávání svých *příjmů* nezačala používat donucení. Zajištění svých vlastních příjmů patří vždy k záležitostem, o které se stát stará jako první. (Všimněme si přísných trestů za neplacení daně z příjmu a falšování státních papírových peněz.)

⁸⁹ Spencer, Herbert a Levy, Molinari, *ops. cit.* Na jiných místech ale Molinari zastával pozici čistého trhu. První nástin čistého libertariánského systému lze najít v Molinari, Gustave de: „De la production de la sécurité“, *Journal des Economistes*, únor 1849, str. 277–90 a „Onzième soirée“ v *Les soirées de la rue Saint Lazare*, Paříž, 1849.

•••

Molinariho esej „Trh a poskytování bezpečnosti“ je součástí knihy Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999, str. 49–68. (Pozn. překl.)

Metoda dobrovolného zdanění zachovává systém dobrovolnosti, je (či se zdá být) neutrální vzhledem k trhu a odstraňuje oddělení platby a užitku. I přesto však tento návrh trpí řadou vad. Jeho nejzávažnější závadou je jeho nekonzistence. Zastánci dobrovolného zdanění chtějí zavést systém, ve kterém nebude nikdo, kdo není sám útočníkem usilujícím o získání majetku druhých, podroben donucení. Z toho také plyne úplné odstranění zdanění. Ačkoli je tímto systémem odstraněna povinnost souhlasit s vládním monopolem na obranu, stále však zůstává zachován monopol samotný. Na tomto místě tedy vzniká pro zastávce tohoto systému následující problém: Sáhli by k použití síly, aby *zabránili* lidem využívat služeb konkurujících si obranných agentur *v rámci* téže geografické oblasti? Zastánci dobrovolného zdanění se nikdy nepokoušeli na tuto otázku odpovědět. Místo toho tvrdohlavě předpokládali, že by si nikdo konkurující obrannou agenturu v rámci teritoriálního území státu nezaložil. Je ale přece jasné, že když je na svobodném rozhodnutí lidí, jestli budou nebo nebudou platit „daně“, někteří neučiní jen to, že prostě přestanou za veškerou obranu platit. Jsou-li nespokojeni s kvalitou obrany, kterou dostávají od vlády, nebo s cenou, kterou musí platit, zvolí si nějakou podobu konkurenční obranné agentury či „vlády“ v rámci daného území a předplatí si její služby. Z tohoto důvodu je *nemožné* dosáhnout systému dobrovolného zdanění, protože by se jednalo o nestabilní rovnováhu. Kdyby se vláda rozhodla postavit všechny konkurenční obranné agentury mimo zákon, nebyla by již dobrovolnou společností, o které zastánci této teorie usilují. Nevynucovala by placení daní, ale říkala by občanům: „Máte svobodu si zvolit naši obranu a platit za ni, nebo zůstat stranou. *Nemáte* ale svobodu nakoupit si službu obrany od konkurující agentury.“ Tohle ovšem není svobodný trh. To je *vynucený monopol*, tedy nic jiného než udělení monopolního privilegia státem sobě samému. Takovýto monopol bude daleko méně efektivní než systém založený na svobodné konkurenci. Jeho náklady tedy budou vyšší a dodávané služby horší. V žádném případě *nebude* k fungování trhu neutrální.

Na druhou stranu, kdyby vláda *umožnila* svobodnou konkurenci v poskytování služeb obrany, během krátké doby by se ukázalo, že

na daném teritoriu přestane existovat centrální vláda. Obranné agentury, policie a soudy by si vzájemně svobodně konkurovaly stejným způsobem, jako to činí poskytovatelé jakékoli jiné služby na trhu. Ceny by byly nižší a poskytované služby efektivnější. A tak by poprvé došlo k tomu (a byla by to jediná možná situace), že by systém obrany byl k trhu *neutrální*. *Byl by neutrální, protože by byl sám součástí trhu!* Obranné služby by se staly zbožím volně prodávaným na trhu. Nikdo by již nemohl ukázat na nějakou konkrétní budovu či skupinu budov, jednoho člověka v uniformě či skupinu lidí v uniformě jako na něco, co představuje „naši vládu“.

Ačkoli by „vláda“ přestala existovat, nic takového nelze říci o existenci nebo vládě práva, které by ve skutečnosti začaly hrát ve svobodné společnosti mnohem důležitější funkci, než je tomu v současnosti. Svobodně si konkurující soudní agentury by se musely řídit systémem absolutního zákona, který by jim umožňoval objektivně *rozlišovat* mezi obranou a útokem. Tento zákon, obsahující rozpracování základního principu obrany života a majetku před útočnými akty, by byl kodifikován jako základní zákonný kodex. Kdyby tomu tak nebylo, vznikaly by tendence ke zničení svobodného trhu, protože obranu proti útoku by nebylo možné náležitým způsobem zajistit. Na druhé straně by ani neotolstojovští pacifisté, kteří odmítají používat násilí i v případě sebeobranu, nebyli k uzavírání jakéhokoliv vztahu s obrannou agenturou nuceni.

Jestliže tedy vláda založená na dobrovolném zdanění povolí svobodnou konkurenci, výsledkem bude systém zcela svobodného trhu, o kterém jsme hovořili v 1. kapitole. Původní vláda by nyní byla prostě jednou z mnoha konkurujících si obranných agentur na trhu. Ve skutečnosti by její konkurenční postavení bylo velmi nevýhodné, neboť by byla vystavěna na principu „demokratického hlasování“. Podíváme-li se na tuto věc jako na tržní fenomén, představuje „demokratické hlasování“ (každý člověk má jeden hlas) princip spotřebitelského „družstva“. Empiricky bylo opakovaně prokázáno, že družstva nemohou úspěšně konkurovat akciovým společnostem, obzvláště tehdy, jsou-li si obě formy rovny před zákonem. Nelze se proto z žádného důvodu domnívat, že by obranná družstva měla být

efektivnější. Proto lze očekávat, že staré družstevní vlády na trhu v důsledku ztrát zákazníků „odumřou“, zatímco akciové obranné agentury (tedy korporace) se stanou převažující tržní formou.⁹⁰

⁹⁰ Tyto firmy by samozřejmě nepotřebovaly žádný souhlas vlády k svému založení, ale „založily“ by se samy takovým způsobem, jakým se jejich majitelé rozhodli sdružit kapitál. Mohly by předem vyhlásit své omezené ručení, což by pro všechny jejich věřitele znamenalo, že se mají mít velmi na pozoru. Existuje silný *apriorní* důvod domnívat se, že by akciové společnosti fungovaly lépe než družstva ve všech situacích, které mohou nastat. Jestliže každý majitel dostane pouze jeden hlas bez ohledu na to, kolik peněz do projektu investoval (a zisky se dělí tímto způsobem), neexistuje totiž motivace k investování více kapitálu než investují ostatní. Ve skutečnosti jsou motivace přesně opačné. Toto stavení překážek investicím významně působí proti družstevní formě podnikání.

5. Binární intervence: Vládní výdaje¹

Když se autoři píšící o veřejných financích a politické ekonomii dostanou k tématu „vládních výdajů“, obvykle zapomenou na analýzu a uchýlí se k prostému institucionálnímu popisu jejich různých druhů. Když se začnou bavit o daních, pouštějí se do seriózní analýzy, i když se v ní mnohdy mohou mýlit. Vládním výdajům ale příliš úsilí o teoretickou analýzu nevěnují. Harriss jde dokonce tak daleko, že tvrdí, že teorie vládních výdajů není možná, nebo že přinejmenším neexistuje.²

Většina diskusí o výdajích je věnována popisu jejich značného absolutního i relativního nárůstu v posledních desetiletích, který jde ruku v ruce s předpokladem (explicitním či implicitním), že tento růst je nutný k „vypořádání se s rostoucí komplexitou ekonomiky“. Tento nebo jemu podobné slogany se sice staly téměř všeobecně přijímanými, ale nikdy nebyly racionálně zdůvodněny. Jedná se o tvrzení nepodložená, a tak tomu bude do té doby, dokud je někdo řádně nezdůvodní.

¹ Problematika vládních binárních intervencí v podobě úvěrové expanze je zpracována v mé knize *Man, Economy, and State*, str. 850–78.

V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 689–710.

² Harriss: „The Public Finance“ v Haley (ed.): *A Survey of Contemporary Economics*, II, str. 262.

Vládní výdaje můžeme rozdělit na dvě široké kategorie: *transfery* a výdaje *spotřebovávající zdroje*. Činnosti spotřebovávající zdroje využívají nespécifické zdroje, které by jinak mohly být využity k jiné výrobě. Odebírají výrobní faktory ze soukromého použití a přesměrovávají je k činnostem, které určuje stát. Transferové činnosti lze definovat jako takové činnosti, které nespécifické zdroje, tj. činnosti, které spočívají v přímém transferu od Petra k Pavlovi. Takovéto činnosti patří mezi *čisté* dotační aktivity.

Tyto druhy vládních aktivit jsou si samozřejmě velmi podobné. *Obě* představují transfery v tom smyslu, že platí mzdy úředníků, kteří se těmito činnostmi zabývají. *Obě* aktivity *dokonce* v sobě obsahují přesun zdrojů, protože transfery přesouvají nespécifické faktory ze svobodného trhu (dobrovolné činnosti) k požadavkům, které vytvářejí státem privilegované skupiny. *Obě* činnosti provádějí dotace: nabídka vládních služeb stejně jako nákupy výrobních faktorů státními podniky představují dotace. Rozdíl mezi těmito činnostmi je ale tak zásadní, že je důležité rozdělení na tyto skupiny zachovat. V jednom případě je totiž zboží využíváno státem a zdroje jsou směřovány tam, kam určí stát. V druhém případě dotuje stát soukromé subjekty, které využívají zdroje tak, jak ony uznají za vhodné. Transferové platby představují *čisté* dotace bez předchozího narušení alokace zdrojů.

Nejprve se budeme zabývat transferovými platbami v podobě *čistých* dotací a poté uvidíme, jak lze tuto analýzu použít při posuzování dotačního charakteru činností spotřebovávajících zdroje.

1. Vládní dotace: Transferové platby

Existují dva a pouze dva způsoby získání bohatství: *ekonomické prostředky* (dobrovolná výroba a směna) a *politické prostředky* (konfiskace majetku prostřednictvím donucení). Na svobodném trhu mohou být používány pouze ekonomické prostředky a následkem toho získává každý pouze tolik, kolik mu ostatní lidé ve společnosti jsou ochotni za jeho služby zaplatit. Pokud tato situace trvá, neexistuje žádný oddělený proces nazývaný „rozdělování“. Existuje pouze výroba a směna zboží. Necháme-li ale vstoupit na scénu stát, situace se mění. Nyní jsou k dispozici politické prostředky k získávání bohatství. Na svobodném trhu je bohatství pouhou výslednicí dobrovolných voleb jednotlivců a míry, v jaké si lidé vzájemně poskytují služby. Možnost získání státní dotace ovšem přináší změnu: otevírá přístup k rozdělení bohatství podle schopnosti jednotlivce nebo skupiny lidí získat kontrolu nad státním aparátem.

Státní dotace *vytváří* oddělený proces *rozdělování* (nikoli „přerozdělování“, jak by možná mnozí řekli). Poprvé jsou výtěžky odděleny od výroby a směny a jejich výše je určována separátně. V rozsahu, v jakém k takovému rozdělování dochází, je proto narušena alokace výtěžků, jež byly dříve určovány podle efektivnosti poskytování služeb spotřebitelům. Proto můžeme říci, že *veškeré* případy dotací za použití donucení poškozují *efektivní* a podporují *neefektivní* poskytovatele služeb.

Dotace ve svém důsledku prodlužují život neefektivních firem na úkor firem efektivních, narušují strukturu výroby a zabraňují přesunu faktorů z méně produktivních do více produktivních umístění. Velmi vážně poškozují trh a brání úplnému uspokojení přání spotřebitelů. Vezměme si třeba takovýto případ: Podnikatel v nějakém odvětví utrpí ztráty nebo majitel výrobního faktoru dosahuje pouze malých zisků. Na trhu by došlo k tomu, že se majitel faktoru přesune do odvětví, kde bude moci působit efektivněji a kde jak tento majitel faktoru, tak i spotřebitelé budou získávat lepší služby. Jestliže jej ale vláda bude dotovat tam, kde je, prodlouží tím život neefektivních firem a vyzve faktory, aby se do efektivnějších způsobů

využití *nepřesouvaly*. Čím větší je tedy rozsah dotací státu v ekonomice, tím více je trhu bráněno ve fungování, a tím neefektivnější bude trh při poskytování služeb spotřebitelům. Čím větší tedy budou státní dotace, tím nižší bude životní úroveň každého člověka – všech spotřebitelů.

Jak jsme viděli, na svobodném trhu existuje harmonie zájmů, neboť každý zjevně získává užitek z účasti ve směně na trhu. Státním zásahem na druhé straně vzniká *kastovní konflikt, protože jeden člověk získává na úkor druhého*. To je nejzřetelněji vidět na případě vládních dotací vyplácených z prostředků získaných z daní či inflace – zjevném případě, kdy se bere Petrovi a dává Pavlovi. Kdyby se tento způsob chování všeobecně rozšířil, pak by se každý snažil co nejrychleji získat kontrolu nad vládou. Stále méně a méně lidí by se věnovalo výrobě, neboť by lidé přesměrovali své úsilí k politickému boji a přetahovali by se o lup. Je zřejmé, že výroba a životní úroveň se snižuje dvěma způsoby: (1) přesměrováním energie od výroby k politice a (2) skutečností, že vláda představuje nevyhnutelně pro výrobce zátěž, neboť musejí žít neefektivní a privilegovanou skupinu lidí. Neefektivním se tímto způsobem daří získat právní nárok parazitovat na těch efektivních. Tento poznatek platí o to více z toho důvodu, že *ti, kteří mají v nějakém povolání úspěch, budou nevyhnutelně patřit mezi ty, kteří jsou v něm nejlepší*. Lidé, kteří uspějí na svobodném trhu (v ekonomickém životě), budou patřit mezi nejschopnější ve výrobě a poskytování služeb ostatním lidem. Ti, kteří uspějí v politickém boji, budou patřit mezi nejschopnější ve využívání donucení a získávání přízně těch, kteří jsou u moci. Obecně lze říci, že v souladu s všeobecnou specializací a dělbou práce se na tyto úlohy budou hodit jiní lidé, a proto dojde k omezení svobody jedné skupiny lidí ve prospěch skupiny druhé.

Někdo však možná namítne, že v obou aktivitách bude úspěšná stejná skupina lidí, a že proto tedy nebude ke zneužívání postavení jedné skupiny na úkor skupiny druhé docházet. Jak jsme již ale řekli, je to velmi nepravděpodobné. Kdyby tomu tak bylo, systém dotací by zanikl, neboť by nemělo žádný smysl, aby jedna skupina platila vládě, aby tutéž skupinu dotovala. Kromě toho systém dotací bude podporovat rozvoj predátorských dovedností těchto lidí a bránit

rozvoji jejich dovedností produktivních. Stručně řečeno, systémy státních dotací podporují neefektivnost ve výrobě a efektivnost v provádění donucení a úslužnosti mocným, a trestají efektivnost ve výrobě a neefektivnost v predátorství. Lidé, kteří z etických důvodů upřednostňují dobrovolnou spolupráci ve výrobě, mohou posoudit, který systém (svobodný trh nebo dotace) obdrží vyšší známky za ekonomický výkon. Na druhé straně ti, kteří jsou opačného názoru, mohou upřednostňovat používání síly a konfiskaci, ale celkovým ztrátám výroby, jež jejich politika přináší, se tím nijak nevyhnou.

Tato analýza platí pro všechny podoby státních dotací, včetně udělování monopolistických privilegií upřednostňovaným výrobcům. Běžným příkladem přímé dotace je státem prováděná *sociální politika* (pomoc chudým). Tento program je zcela zřetelně podporováním chudoby. Lidé kvůli své chudobě získávají automaticky nárok na peníze od státu. Mezní náklady volného času (představující užitek z ušlého příjmu) v důsledku volby volného času se snižují, a dochází proto ke vzniku tendence k nárůstu počtu zahálejších lidí a nárůstu chudoby. Státní dotování chudoby proto podporuje její nárůst, což zase zvyšuje množství vyplácených dotací, jež jsou placeny z peněz těch, kteří chudobou netrpí. Pokud velikost dotací závisí přímo na počtu dětí, které nemajetní lidé mají (což je většinou ten případ), objevuje se další motivace k tomu, aby měl chudý více dětí, než by jinak měl, neboť je mu zajištěn proporcionální nárůst dotace od státu. Výsledkem je, že počet nemajetných dále roste. Thomas Mackay to vyjádřil velmi výstižně:

„...důvodem existence chudoby je státní podpora. Nikdy ji neodstraníme tím, že zvýšíme rozsah státní podpory. ...Naopak. Tím bychom chudobu ještě zvýšili, protože – jak se často říká – budeme mít v zemi přesně tolik chudých, kolik se jich země rozhodne podporovat.“³

³ Mackay, Thomas: *Methods of Social Reform*, John Murray, 1896, str. 210. V poslední době si ekonomové začali uvědomovat, že státní podpora zvyšuje nezaměstnanost, odrazuje od práce a podporuje chudobu. Viz Brozen, Yale:

Soukromá charita poskytující pomoc chudým nemá proti tomu takové důsledky, protože chudí nemají státem vynucený a neomezený nárok na peníze bohatých. Místo toho představuje charita akt dobrovolné a velmi flexibilní pomoci ze strany dárce.

Upřímnost vládní snahy podporovat charitu lze posoudit prostřednictvím dvou trvalých vládních aktivit: jednou z nich je snaha vlády potlačit „charitativní vydírání“ a druhou je snaha vytlačit žebráky z ulic měst, protože „vláda jim dostatečně pomáhá“.⁴ Důsledkem obou těchto opatření je potlačení dobročinnosti jednotlivců a přinucení lidí nasměrovat své dary do státem schválených a s ním úzce spjatých institucí.

Podobně také působí *podpory v nezaměstnanosti*, které, místo toho, aby nezaměstnanost snižovaly, což se řada lidí domnívá, ji ve skutečnosti podporují a zvyšují. Už jsme si ukázali, že nezaměstnanost vzniká, když pracující nebo odbory zařídí stanovení minimální mzdy nad úroveň, kterou by lidé získali na svobodném trhu. Podpora nezaměstnaných placená z daní jim pomáhá udržet tuto nerealistickou minimální mzdu, a proto prodlužuje dobu, po kterou mohou nezaměstnaní udržovat svou pracovní sílu mimo trh.

„Welfare Without the Welfare State“, *The Freeman*, prosinec 1966, str. 40–42, Brehm, C. T. a Saving, T. R.: „The Demand for General Assistance Payments“, *American Economic Review*, červen 1967, str. 585–88, Hazlitt, Henry: „Income Without Work“, *The Freeman*, červenec 1966, str. 20–36.

⁴ Následující příhoda o jednom takovém úsilí vytlačit žebráky pomůže čtenáři posoudit, *kdo* je skutečným přítelem flašinetáře – jeho zákazníci či vláda. „...během jedné takové akce, která měla vyčistit ulice od flašinetářů (většina z nich byla jednoduše licencovanými žebráky), přišla na jednom shromáždění jedna žena za LaGuardiou [starosta města New York v letech 1933–1945, pozn. překl.] a prosila ho, aby ponechal na ulici jejího oblíbeného flašinetáře.

„Kde bydlíte?“ zeptal se jí.

„Na Park Avenue!“

LaGuardia svůj plán na odstranění flašinetářů a drobných prodejců navzdory námitkám jejich zákazníků úspěšně prosadil. Morris, Newbold a Thomas, Dana Lee: *Let the Chimps Fall*, 1955, str. 119–120.

2. Činnosti spotřebávající zdroje: Státní vlastnictví a soukromé vlastnictví

Značná část vládních činností využívá zdroje a přeměrovává výrobní faktory k cílům, jež vláda sama určuje. Tyto činnosti většinou spočívají v nabídce skutečných či domnělých služeb, které vláda poskytuje určité části populace či celé populaci. Vláda se stává vlastníkem a podnikatelem.

Vládní činnosti využívající zdroje jsou často považovány za „investice“, a tato skutečnost tvoří jádro keynesovského myšlení. My ovšem tvrdíme pravý opak. Veškeré vládní výdaje musí být považovány za *spotřebu*. Investice vznikají tak, že podnikatel nakupuje výrobní statky nikoli pro vlastní použití či uspokojení, ale pouze proto, aby je přetvořil a znovu je prodal někomu jinému – a nakonec spotřebitelům. Vláda ovšem přeměrovává zdroje společnosti ke *svým* cílům, jež si volí a podpírá využíváním síly. Tyto nákupy proto musí být považovány za spotřební výdaje bez ohledu na to, jaký je jejich záměr či fyzický výsledek. Jedná se ovšem o obzvláště marnotratný způsob „spotřeby“, neboť státní úředníci tyto výdaje za spotřebu obvykle *nepovažují*.

Státní podniky mohou poskytovat služby buď „zdarma“, nebo za ně mohou vybírat od jejich uživatelů poplatky. Pro vládu jsou zvláště typické služby „zdarma“. Příkladem mohou být policejní a vojenská ochrana, požární ochrana, vzdělání či jisté druhy zásobování vodou. První věc, kterou je třeba si uvědomit, je, že tyto služby nejsou a ani nemohou být skutečně *zdarma*. Volný statek by vůbec nebyl statkem a ani předmětem lidského jednání. Existoval by v hojném množství dostatečným pro všechny lidi. Jestliže nějaký statek v takovémto množství neexistuje, pak je tento zdroj vzácný a jeho dodávání má pro společnost náklady, které představují jiné statky, jichž se lidé musí vzdát. Proto nemůže být zdarma. Zdroje potřebné k dodávání této vládní služby zdarma jsou odebrány ze zbytku výroby. Za tuto službu ale neplatí lidé, kteří ji spotřebávají, ale tato služba je financována z nucených dávek, jež platí daňoví poplatníci. Dochází k oddělení těch, kdo za službu platí, a těch, co ji spotřebávají.

Z tohoto oddělení uvedených dvou skupin lidí a ze skutečnosti, že služba je „zadarmo“, plynou vážné důsledky. Stejně jako v ostatních případech, kdy se cena nachází pod cenou svobodného trhu, dochází ke vzniku ohromné a nadměrné poptávky po daném statku, která daleko převyšuje dostupnou nabídku takovéto služby. Důsledkem toho je, že bude vždy docházet k „nedostatku“ tohoto zdarma poskytovaného statku a k neustálým stížnostem na jeho nedostatečnost, přeplněnost atd. Kdybychom chtěli ilustrovat tento závěr, stačí jen uvést ty nejvšednější věci, jako je nedostatek policejní ochrany v oblastech s větším výskytem zločinu, nedostatek učitelů a škol v systému veřejného školství, dopravní zácpy na státem vlastněných silnicích a dálnicích atp. V žádné oblasti, kde funguje svobodný trh, nelze najít takové chronické stížnosti na nedostatky a přeplněnost. Ve všech oblastech soukromého podnikání se firmy snaží přesvědčit či přimět spotřebitele, aby kupovali více jejich výrobků. Tam, kde existuje státní vlastnictví, jsou spotřebitelé neustále vyzýváni, aby byli trpěliví a uskromnili se, a vždy dochází k nedostatkům a nespokojenosti. Lze pochybovat o tom, že by jakýkoli soukromý podnik udělal to, co učinily vlády New Yorku a jiných měst: nabádaly spotřebitele, aby používali méně vody. Pro fungování vlády je také typické, že když k nedostatku vody došlo, jsou z toho obviňováni spotřebitelé, a nikoli vládní „podnikatelé“. Je vytvářen tlak na spotřebitele, aby se uskromnili a spotřebovávali méně, zatímco v soukromém podnikání je vytvářen (vítaný) tlak na podnikatele dodávat více.⁵

Všem dobře známá neefektivnost fungování vlády není pouhou empirickou náhodou, která možná plyne z nedostatku dlouhé tradice služby pro stát. Tato neefektivnost je totiž *vlastní* veškerému vládnímu podnikání a nadměrná poptávka vyvolaná poskytováním služeb zdarma či za nižší než tržní cenu je jen jedním z mnoha důvodů, proč tomu tak je.

⁵ Viz Rothbard, Murray: „Government in Business“, *Essays on Liberty*, sv. IV, Foundation for Economic Education, 1958, str. 186 ff.

Dodávání služeb zdarma tedy nejen dotuje uživatele služby na úkor daňových poplatníků, kteří službu nespotřebovávají, ale také chybně alokuje zdroje a způsobuje, že nejsou dodávány služby, které jsou nejvíce požadovány. Totéž platí v menší míře tehdy, když je cena služby *pod* její tržní úrovní. Na svobodném trhu jsou spotřebitelé těmi, kdo diktují oceňování zboží a služeb, a zajišťují tak nejlepší alokaci produktivních zdrojů k uspokojení svých potřeb. To se při vládním poskytování služeb neděje. Vezměme si ještě jednu příklad služby poskytované zdarma. Jelikož získání služby není spojeno se zaplacením nějaké ceny, není možné vyloučit submarginální použití této služby, a neexistuje tedy žádný způsob, jak by vláda mohla, i kdyby chtěla, alokovat své služby do nejdůležitějších užití a k poptávajícím, kteří jsou nejdychtivější tyto služby kupovat. Všichni kupující, všechna užití, jsou uměle drženi na stejné úrovni. Výsledkem je, že nejdůležitější užití budou přezírána a vláda začne čelit nepřekonatelným alokačním problémům, které nemůže vyřešit, a to *ani ke své vlastní spokojenosti*. Vláda tedy bude stát před problémem: Máme postavit silnici ve městě A, či ve městě B? Nelze najít žádný racionální způsob, pomocí něhož by mohla toto rozhodnutí učinit. Nemůže pomoci lidem užívajícím silnici nejlepším možným způsobem. Může rozhodnout pouze dle rozmaru úředníka, který o věci rozhoduje, tj. pouze když *státní úředník*, a nikoli veřejnost provede „spotřebu“. Chce-li vláda učinit to, co je pro veřejnost nejlepší, stojí před úkolem, jež nelze splnit.

Vláda může buď záměrně provádět dotaci tím, že bude službu rozdávat zdarma, nebo se může upřímně snažit najít skutečnou tržní cenu, tj. „fungovat na tržní bázi“. Tento argument používají často konzervativci, kteří tvrdí, že by vládní podnikání mělo „stát na tržních základech“, že by mělo být skoncováno s deficitem apod. To téměř vždy znamená zvyšování ceny. Je toto ovšem nějaké řešení? Často se říká, že osamocený státní podnik, který musí fungovat na trhu, kupovat na něm apod., může oceňovat své služby a efektivně alokovat zdroje. Tento názor je ovšem mylný. *Je zde jeden osudný problém*, který je vlastní každému myslitelnému schématu vládního podnikání a nevyhnutelně brání racionálnímu stanovování cen

a efektivní alokaci zdrojů. Kvůli tomuto problému nemůže vláda *nikdy* podnikat na „tržní“ bázi, bez ohledu na své záměry.

Jaký je tento zásadní problém? Je jím skutečnost, že vláda může získat v podstatě neomezené zdroje prostřednictvím donucení a daní. Soukromé firmy musí získat své zdroje vždy od investorů. A je to právě tato alokace zdrojů investory na základě časové preference a podnikatelské předvídavosti, která přiděluje kapitál a zdroje do nejziskovějších užití, tedy do užití, která produkují nejlepší služby. Soukromé firmy mohou získat zdroje *pouze* od spotřebitelů a investorů. To znamená, jinými slovy, pouze od lidí, kteří si cení jejich služeb a kupují je, a od investorů, kteří jsou ochotni riskovat své uspořené prostředky a očekávají zisk. Stručně řečeno, platby a služby jsou opět na trhu neoddělitelně spjaty. Vláda může oproti tomu získat tolik peněz, kolik chce. Svobodný trh poskytuje „mechanismus“ k alokaci zdrojů pro budoucí a současnou spotřebu, k nasměrování zdrojů do jejich nejproduktivnějšího užití všemi lidmi. Tím také poskytuje podnikatelům prostředek k alokaci zdrojů a oceňování služeb tak, aby bylo zajištěno jejich optimální užití. Vláda ale nemá žádný vnitřní mechanismus kontroly, tj. žádný požadavek splnit test ziskovosti při poskytování svých služeb spotřebitelům, na jehož základě by mohla rozhodovat o výši k tomu nutných prostředků. Soukromé firmy mohou získat nějaké prostředky pouze od spokojených spotřebitelů, kteří si cení jejich výrobků, a od investorů, kteří jsou vedeni uvažováním v intencích zisk-ztráta. Vláda může získat prostředky, doslova kdykoli si vzpomene.

Neexistuje-li mechanismus, který by vládu držel při poskytování služeb na uzdě, neexistuje ani žádná možnost, aby vláda alokovala zdroje racionálně. Jak může vědět, jestli postavit silnici A nebo silnici B, jestli „investovat“ do silnice či školy – a ve skutečnosti také to, kolik má za *všechny* své aktivity utratit? Neexistuje žádný racionální způsob, jak prostředky alokovat, či dokonce jak rozhodnout, kolik jich mít. Jestliže vznikne nedostatek učitelů, školních tříd, policejní ochrany či silnic, má vláda a její zastánci vždy jen jednu odpověď: více peněz. Lidé se tak musejí vzdávat větší části svých peněz ve prospěch vlády. Proč takováto odpověď nikdy nezazní na svobodném trhu? Důvodem je to, že peníze musí být vždy z nějaké-

ho užití ve spotřebě či investicích *staženy* – a toto odebrání peněz na jednom místě a přidání jinde musí být ospravedlněno. Toto ospravedlnění poskytuje tržní test ziskovosti (a ztrátovosti). Ten ukazuje, že jsou uspokojovány neurgentnější potřeby spotřebitelů. Jestliže nějaký druh podnikání či nějaký výrobek vydělává svému vlastníku velké zisky a počítá s tím, že tomu tak bude i nadále, lze očekávat, že bude následovat příliv *více peněz*. Není-li tomu tak a trpí-li vlastník ztrátami, peníze z tohoto podnikání *odtečou*. Zisky a ztráty slouží jako zásadní vodítka pro směřování toku produktivních zdrojů. Vláda ale žádné takové vodítka nemá, a nemá tak žádný racionální způsob, jak rozhodnout, *kolik* peněz utratit, ať již celkem nebo v jednotlivých případech. Čím více peněz utratí, tím víc služeb může poskytnout – kde ale skončit?⁶

Zastánci vládního podnikání mohou namítnout, že vláda může jednoduše říci svým úředníkům, aby se chovali, *jako kdyby* se jednalo o firmu usilující o zisk a vše udělali stejným způsobem, jako kdyby šlo o soukromou firmu. Tato teorie trpí dvěma vadami. První je ta, že je nemožné si na podnikání *hrát*. Podnikání znamená riskování vlastních peněz v investicích. Úředníci a politici v roli manažerů nemají opravdovou motivaci získat podnikatelské dovednosti, aby mohli skutečně na poptávku spotřebitelů reagovat. Při svém rozhodování neriskují vlastní peníze. Za druhé, kromě otázky motivací platí i to, že ani ti nejdychtivější manažeři *nemohou* fungovat jako skuteční podnikatelé. Bez ohledu na to, v jakých podmínkách se firma pohybuje *po* svém založení, samotné založení je provedeno za státní peníze, a tedy prostřednictvím nuceného odvodu. Arbitrární prvek byl „zabudován“ do samotné podstaty podniku. Kromě toho jakékoli *budoucí* výdaje mohou být uskutečněny z peněz získaných pomocí daní, a proto bude rozhodování manažerů zatíženo stejnou vadou. Snadnost získání peněz bude neodmyslitelně narušovat fungování vládního podnikání. Předpokládejme, že vláda „investuje“ do podniku E. Kdyby existoval svobodný trh, do podniku by možná byla

⁶ Cf. Mises, Ludwig von: *Bureaucracy*, Yale University Press, 1946, str. 50, 53.

V českém překladu *Byrokracie*, Liberální institut 2002. (Pozn. překl.)

a možná nebyla investována stejná částka. Kdyby tato částka byla investována, pak ekonomika bude trpět přinejmenším odebranou částkou, která plyne úředníkům, jež vybrání daní zprostředkovali. Kdyby investována nebyla, a to je téměř jisté, pak je ihned zřejmé, že výdaje do podniku E představují narušení užitku lidí na trhu – tj. že jiné výdaje by přinesly větší peněžní výnosy. Z výše uvedeného opět vyplývá, že vláda svým podnikáním nemůže kopírovat podnikání soukromé firmy.

Navíc platí, že začne-li vláda podnikat, vytváří se nutně pro soukromé firmy konkurenční nevýhoda, protože přinejmenším část kapitálu pro vládní podnikání bylo získáno donucením, a nikoli poskytováním služeb. Je zřejmé, že vláda se svými dotacemi může, když se rozhodne, vytlačit soukromou firmu z trhu. Soukromé investice do tohoto odvětví budou značně omezeny, neboť budoucí investoři budou očekávat ztráty konkurentů privilegovaných státních podniků. Kromě toho, protože veškeré služby soutěží o peníze spotřebitelů, všechny soukromé firmy a veškeré soukromé investice budou v jisté míře dotčeny a poškozeny. Jestliže bude státní podnik otevřen, vznikne v ostatních odvětvích obava, že jsou další v pořadí a že budou také zkonfiskována či nucena konkurovat vládou dotovaným podnikům. Tato obava povede k dalšímu omezení produktivních investic a dále sníží všeobecnou životní úroveň.

Rozhodujícím a oponenty státního vlastnictví správně formulovaným argumentem je následující otázka: Je-li fungování podnikatelů tak žádoucí, proč k němu docházet takovou komplikovanou cestou? Proč nezavrhnout státní vlastnictví a ponechat fungování všech firem v soukromých rukou? Proč se tak pracně pokoušet napodobit zřejmý ideál (soukromé vlastnictví), když lze tohoto ideálu dosáhnout přímo? Obhajoba tržních principů ve vládě nedává proto žádný smysl, i kdyby šlo o dosažitelný cíl.

Neefektivnosti vládních služeb jsou zesilovány několika dalšími faktory. Jak jsme viděli, státní podnik, který působí v nějakém odvětví, obvykle vytlačí z podnikání soukromé konkurenty, protože vláda může svému podniku mnoha způsoby poskytovat dotace a v případě potřeby dodat neomezené množství peněz. Má tedy jen malou motivaci být efektivní. V případech, kdy ani za těchto podmí-

nek nedokáže své konkurenty předčít, může vláda svému podniku přiznat monopolní výsady, a vyloučit tak konkurenty za pomoci síly. To bylo učiněno ve Spojených státech v případě pošty.⁷ Když si tedy vláda udělí monopol, může se dostat při poskytování služeb do druhého extrému: místo poskytování služby zdarma si začne diktovat monopolní cenu. Monopolní cena, jež je v tomto případě od tržní ceny snadno odlišitelná, opět vede k narušení alokace zdrojů a vytváří umělou vzácnost nějakého zboží. Umožňuje také ohromné snížení kvality poskytované služby. Monopol garantovaný státem se nemusí bát, že by spotřebitel šel za konkurencí nebo že by jeho neefektivnost mohla znamenat jeho zánik.⁸

O dalším důvodu vládní neefektivnosti jsme již hovořili: zaměstnanci nemají motivaci být efektivní. Ve skutečnosti to, co se naučí, *nebudou* produktivní dovednosti ve výrobě, *ale politické* dovednosti – jak podlézat politickým nadřízeným, jak si pomocí demagogie získat přízeň voličů, jak se co nejefektivněji domoci síly. Tyto dovednosti se od dovedností produktivních značně liší, a proto se také na nejvyšší pozice ve vládě dostanou jiní lidé než ti, kteří uspějí na trhu.^{9, 10}

⁷ Viz zajímavý pamflet Chodorov, Frank: *The Myth of the Post Office*, přetištěno v Chodorov: *One Is A Crowd*, Devin Adair, 1952, str. 132–152. O podobném vývoji v Anglii se lze dočíst v Millar, Frederick: „The Evils of State Trading as Illustrated by the Post Office“ v Mackay, Thomas (ed.): *A Plea for Liberty*, D. Appleton, 1891, str. 305–325.

⁸ Jenom vlády mohou činit sebeuspokojující prohlášení o omezení poskytování služby kvůli úsporám. Soukromí podnikatelé musí provádět úspory v rámci zdokonalování poskytované služby. Příkladem tohoto omezení z poslední doby je omezení dodávek pošty – spojené samozřejmě s požadavky na vyšší poštovné. Když Francie v roce 1908 znárodnila důležitý systém Západní dráhy, začala se objevovat výrazná poškození nákladu, vlaky se zpomalily a nehody narostly do té míry, že jeden ekonom uštěpačně poznamenal, že francouzská vláda přidala nehody na železnici na stále rostoucí seznam svých monopolů. Viz Rothbard, Murray: „The Railroad of France“, *Ideas on Liberty*, září 1955, str. 42.

⁹ Hayek nám ukázal, že v kolektivistickém režimu se „na vrchol dostanou ti nejhorší“. Totéž ale platí pro *všechny* podniky řízené vládou. Pro naše potřeby můžeme vynechat morální hodnocení a říci, že ať se jedná o jakoukoli činnost,

Je obzvláště absurdní volat po „tržních principech“ tam, kde je vládní podnik v postavení monopolu. Pravidelně zaznívají požadavky, aby byla pošta postavena na „tržní bázi“ a přestala kumulovat ztráty, které jsou placeny daňovými poplatníky. Nevytváření ztrát při nutně neefektivním vládním podnikání neznamená začít působit na tržní bázi. Ztráty se totiž odstraní tehdy, když se cena zvýší dostatečně vysoko, dosáhne monopolní ceny, a pokryje tak náklady vládních neefektivností. Monopolní cena by uvalila dodatečné břemeno na uživatele poštovních služeb, obzvláště proto, že monopol existuje z donucení. Na druhé straně jsme ale viděli, že i monopolista se musí řídit poptávkou spotřebitelů. Je-li tato poptávka dostatečně elastická, může se stát, že monopolní cena sníží příjmy tak, nebo omezí tolik jejich nárůst, že vyšší cena ztrátu *zvýší*, a nikoli sníží. Skvělým příkladem je případ newyorského metra, které zvyšovalo sazby v marné snaze ukončit ztrátovost, a poté se zjistilo, že pasažérů ubývá tak rychle, že se ztráty po nějaké době ještě zvýšily.¹¹

Různí autoři nabízeli řadu „kritérií“, jež by sloužila k určování cen vládních služeb. Jedno z nich navrhuje oceňování podle „mezních

ti, co se dostanou na vrchol, budou ti, kteří jsou v této konkrétní činnosti nejlepší – což je praxeologický zákon. Rozdíl je v tom, že trh podporuje a odměňuje dovednosti spočívající ve výrobě a dobrovolné spolupráci. Působení vlády podporuje dovednosti spočívající v masovém donucování a byrokratickém podrobování se. Viz Hayek, F. A.: *The Road to Serfdom*, University of Chicago Press, 1944, str. 134–52.

•••

- V českém překladu *Cesta do otroctví*, Academia 1990. (Pozn. překl.)
- 10 Na trhu jsou pracující odměňováni podle (diskontované) hodnoty mezního produktu své práce. Ve vládních podnicích, které si mohou účtovat jakoukoli cenu, *neexistuje* žádná rozeznatelná hodnota mezního produktu a pracující jsou najímáni a vypláceni podle svého osobního kouzla nebo politické přitažlivosti, kterou mají pro své nadřízené. Viz Mises: *Bureaucracy*, str. 53.
- 11 Ironií bylo, že vyšší sazby přivedly mnoho spotřebitelů ke koupi a používání vlastních vozů, což ještě zhoršilo tradiční problém městského provozu (nedostatek prostoru na státních silnicích). Je to jen další příklad toho, jak státní zásah vytváří a zesiluje své vlastní problémy! O problematice metra se lze více dočíst v Mises, Ludwig von: „Agony of the Welfare State“, *The Freeman*, 4. května 1953, str. 556–57.

nákladů“. To lze ovšem jen stěží za nějaké kritérium označit, neboť tento návrh vychází z omylu klasické ekonomie týkajícího se určování cen pomocí nákladů. „Mezní“ se totiž liší podle období, o kterém hovoříme. Náklady navíc nejsou neměnné. Mění se podle prodejních cen, a proto je nelze jako vodítko k určování těchto cen používat. Ceny se kromě toho rovnají průměrným nákladům (nebo raději průměrné náklady se rovnají cenám) pouze v konečné rovnováze a rovnováhu nelze považovat v reálném světě za ideál. Trh *má pouze tendenci* tohoto cíle dosáhnout. A nakonec také platí, že náklady vládní činnosti budou vyšší než náklady podobné činnosti na svobodném trhu.

Vládní podnikání nejen poškodí trh, sníží soukromé investice a omezí podnikání v daném odvětví i v ostatních odvětvích v ekonomice, ale také rozvrátí celý trh práce. K tomu dojde proto, že

(a) vláda sníží výrobu a životní úroveň ve společnosti tím, že odčerpá potenciálně produktivní pracovní sílu a učiní z ní úředníky,

(b) vzhledem k možnosti využití konfiskovaných prostředků bude vláda schopna platit svým zaměstnancům více, než je tržní úroveň mezd, a způsobí tak, že se lidé hledající zaměstnání u státu budou dožadovat nárůstu neproduktivní úřednické mašinerie,

a (c) pomocí vysokých, z daní placených mezd může vláda snadno způsobit, že pracující a odbory uvěří, že tato výše mezd odráží výši mezd v soukromém sektoru, a tím způsobí nechtěnou nezaměstnanost.

Státní podniky, které samy spočívají na utlačování spotřebitelů, se mohou navíc jen stěží vyhnout tomu, že hodnoty spotřebitelů svých služeb nahradí svými vlastními hodnotami. Zde také najdeme zdroj umělé standardizace služeb nižší kvality, která odpovídá vkusu a pohodlnosti vlády, jež je v přímém rozporu se situací na svobodném trhu, který dodává diverzifikované služby vysoké kvality uspokojující rozličný vkus mnoha jednotlivců.¹²

¹² Navzdory hašteření před přijetím rozhodnutí vlády nakonec obvykle hovoří jedním hlasem. To platí pro výkonnou a soudní složku, která je organizována na vojenském principu, kde příkazy směřují odshora dolů, a také pro složku zákonodárnou, kde může svou vůli prosadit většina.

Jeden kartel či jeden podnik by nemohl vlastnit veškeré výrobní prostředky v ekonomice, protože by nemohl kalkulovat ceny a racionálně alokovat faktory. To je také důvodem, proč ani státní socialismus nemohl plánovat nebo racionálně alokovat zdroje. Ve skutečnosti ani dvě či více výrobních fází by nemohlo být na trhu *zcela* vertikálně integrováno, protože úplná integrace by odstranila celý segment trhu, a vytvořila tak ostrov kalkulačního a alokačního chaosu, ostrov, který by zabraňoval optimálnímu plánování zisků a maximálnímu uspokojení spotřebitelů.

V případě prostého státního vlastnictví se nabízí další rozvinutí tohoto závěru. *Každá* vládní firma vytváří svůj vlastní ostrov chaosu v ekonomice. *Není potřeba čekat na příchod socialismu, aby se chaos začal projevovat.* Žádný státní podnik nemůže nikdy určit ceny, náklady, či alokovat faktory nebo zdroje racionálním způsobem, jenž by vedl k maximalizaci blahobytu. Žádný státní podnik nemůže být nikdy postaven na „tržní bázi“, i kdyby k tomu existovala snaha. Každá činnost vlády tedy vnáší do ekonomiky částku chaosu, a jelikož jsou všechny trhy v ekonomice provázány, každá činnost vlády rozvrací a narušuje ceny, alokaci faktorů, poměry spotřeby k investicím atp. Každá snaha o státní podnikání nejenže snižuje společenské užítky spotřebitelů tím, že provádí nucenou alokaci zdrojů na užití, jež si veřejnost nepřeje, ale snižuje také užitek každého člověka (možná včetně užitků státních úředníků) tím, že přispívá k dalšímu narušování trhu a šíření kalkulačního chaosu. Čím větší je samozřejmě rozsah státního vlastnictví, tím zřetelnějšími se tyto účinky stávají.

Kromě ryze ekonomických důsledků má státní vlastnictví ještě jiný druh dopadů na společnost: nevyhnutelně nahrazuje harmonii svobodného trhu konfliktem. Jelikož poskytnutí státní služby znamená její poskytnutí jednou skupinou lidí, představuje uniformní službu. Přání všech těch, kteří byli přímo či nepřímo přinuceni zaplatit za státní službu, nemohou být splněna. Státní agenturou budou či mohou být také poskytovány pouze některé druhy služeb. Výsledkem je ohromný *kastovní konflikt* mezi občany, který vládní podnikání vyvolává, neboť každý jedinec měl odlišný názor na to, jak má nejlépe poskytnutý druh služby vypadat.

V posledních letech poskytly zářný příklad těchto konfliktů americké státní školy. Někteří rodiče upřednostňují rasově segregované školy, jiní upřednostňují integrované vzdělávání. Někteří chtějí, aby byl ve školách jejich dětí vyučován socialismus, jiní chtějí protisocialistickou výchovu svých dětí. Neexistuje žádný způsob, jakým by stát mohl tyto konflikty vyřešit. Jediné, co může udělat, je použít donucení a uvalit vůli většiny (či úřednický „výklad“ tohoto principu) a zanechat nespokojenou a nešťastnou často značně početnou menšinu. Bez ohledu na to, jaký druh školy je zvolen, vždy budou někteří rodiče trpět. Na svobodném trhu, který poskytuje přesně takové služby, jaké jsou požadovány, naproti tomu k žádnému takovému konfliktu nedochází. Na trhu mohou být přání všech uspokojena, včetně těch, kteří chtějí segregované či integrované školy, nebo školy socialistické či individualistické. Je proto zřejmé, že státní poskytování služeb oproti jejich soukromému poskytování snižuje životní úroveň velké části obyvatelstva.

Rozsah státního vlastnictví v ekonomice se mezi zeměmi liší, ale ve *všech* zemích se stát postaral o to, aby se zmocnil vlastnictví životně důležitých nervových center (řídících pozic) společnosti. Získal nucené monopolní vlastnictví nad těmito řídicími posty a vždy se pokoušel přesvědčit obyvatelstvo, že soukromé vlastnictví a soukromé podnikání je v těchto oblastech jednoduše a *a priori* nemožné. My jsme oproti tomu viděli, že *každá* služba může být na svobodném trhu poskytována.

Mezi klíčová místa, jež jsou vždy monopolně vlastněna státem, patří: (1) policejní a vojenská ochrana, (2) soudní ochrana, (3) mincovní monopol (a monopol definování peněz), (4) řeky a pobřežní vody, (5) městské komunikace, silnice a půda obecně (vedle práva vyvlastnění rovněž veškerá nevyužívaná půda), a (6) pošta. Služby poskytování obrany patří mezi služby, jež si stát nejstarostlivěji hlídá. Jsou totiž životně důležité pro samu existenci státu, neboť na jeho monopolní síle závisí jeho schopnost vymáhat placení daní od obyvatel. Kdyby bylo lidem dovoleno soukromě vlastnit soudy a armády, dostal by se jim do rukou prostředek, jak se bránit proti útočným aktům nejen ze strany jednotlivců, ale rovněž ze strany vlády. Kontrola nad základními přírodními zdroji – obzvláště nad

dopravními cestami – patří samozřejmě mezi skvělé metody, jak si zajistit celkovou kontrolu nad společností. Ovládání pošty bylo vždy velmi pohodlným nástrojem k zákazu, případně dohledu nad komunikací kacířů či nepřátel státu. V posledních letech se stát neustále snaží tyto pozice posilovat. Mincovní monopol a monopol na definici peněz (ustanovení o zákonném platidle) jsou používány k dosažení úplné kontroly nad národním měnovým systémem. Právě to byla jedna z nejobtížnějších úloh, před kterou stát stál, protože papírovým penězům lidé po staletí naprosto nedůvěřovali. Monopol nad mincovnami a definicí měnových standardů vedl ke znehodnocování mincí, změně jmen peněz od hmotnostních jednotek k názvům, jež nic neznamenají, a nahrazení zlata a stříbra bankovními nebo státními papírovými penězi. V současnosti vidíme, že se v podstatě ve všech zemích podařilo státu zásadní úkol v měnové oblasti splnit: schopnost zvýšit své příjmy pomocí inflace měny dle vlastního uvážení. V další uvedené oblasti, kterou je půda, přírodní zdroje, doprava a komunikace, má stát také stále více a více kontroly. A nakonec je zde další zásadní pozice, kterou si stát udržuje, i když jím ještě není zcela zmonopolizována, a tou je vzdělávání. Vládě totiž školství umožňuje ovlivňovat mladé studenty tak, že poté lépe přijímají podstatu státu a státních zásahů.¹³

V mnoha zemích stát nevládně nuceným monopolem ve školství, ale tomuto ideálu se přibližuje pomocí povinné školní docházky dětí do státních nebo soukromých škol schválených státem. Povinná školní docházka vháňá do škol ty, kteří si takovou školní docházku nepřejí, a proto nutí ke vzdělávání příliš mnoho dětí. Příliš málo

¹³ Ti obhájci svobodného trhu, kteří útočí na socialistickou výchovu ve státních školách, bojují s větrnými mlýny. Samotná skutečnost, že státní školy existují, a jsou proto považovány za dobro, totiž vštěpuje jejich mladým svěřencům do hlavy klady státního vlastnictví, ať už je formální náplň výuky jakákoliv. Je-li státní vlastnictví lepší ve školství, proč ne také v ostatních vzdělávacích médiích, jako jsou noviny, nebo v jiných důležitých oblastech života společnosti?

mladých lidí se tak účastní konkurujících aktivit, jako je užívání si volného času, domácí studium či účast v podnikání.¹⁴

V tomto století se ohromně rozšířila jedna velmi zvláštní vládní činnost. Její velká popularita zřetelně ukazuje na neznalost praxeologických zákonů existující mezi lidmi. Hovoříme zde o zákonech o tzv. „penzijním zabezpečení“. Tento systém konfiskuje příjmy zaměstnanců s nižšími mzdami a poté tyto peníze investuje údajně lépe, než by lidé byli sami schopni, a ve stáří jim následně tyto peníze vyplatí. Tento program považovaný za „sociální pojištění“ je typickým příkladem vládního podnikání. Neexistuje žádný vztah mezi pojistným a následnou výplatou, neboť obojí se každoročně mění dle vlivu politických tlaků. Na svobodném trhu by kdokoli, kdo si přeje investovat do určité pojistky, do akcií či nemovitostí, tak mohl učinit. Nutit všechny lidi, aby své prostředky převedli vládě, znamená nutit je snižovat si vlastní užitek.

Vidíme-li principy fungování systému penzijního zabezpečení, je obtížné pochopit, proč se tento systém těší takové popularitě. Skutečná podstata jeho fungování se ale značně liší od jeho oficiálního obrazu. Vláda totiž *neinvestuje* prostředky, které na daních vybere. Jednoduše je utrácí a bere na sebe závazek, který musí být v okamžiku splatnosti výplaty penzí splněn. Jak ale vláda v tomto okamžiku získá peníze, které na výplatu důchodů potřebuje? Opět pouze z dalších daní nebo z inflace. Lidé tedy musí za „penzijní zabezpečení“ platit dvakrát. Tento vládní program zdaňuje dvakrát na jednu platbu. Jedná se o nástroj, který umožňuje vládě zdanit nízkopříjmové skupiny způsobem, proti němuž nic nenamítají. A výnosy tohoto programu, tak jako v případě všech daní, jdou na vládní spotřebu.

Když tedy zvažujeme otázku státního či soukromého vlastnictví jakéhokoli podniku, je třeba si zapamatovat následující závěry, které plynou z naší analýzy: (1) každou službu může dodávat soukromý

¹³ Ostrou kritiku zákonů o povinné školní docházce lze najít v Goodman: *Compulsory Mis-Education and the Community of Scholars*.

sektor na trhu, (2) soukromé vlastnictví bude efektivnější v poskytování kvalitnějších služeb za nižší ceny, (3) alokace zdrojů v soukromém podniku bude lépe uspokojovat požadavky spotřebitelů, zatímco státní podnik narušuje alokaci zdrojů a vytváří ostrovy kalkulačního chaosu, (4) státní vlastnictví bude potlačovat soukromé aktivity v konkurujících firmách i firmách, které státnímu podniku přímo nekonkurují, (5) soukromé vlastnictví zajišťuje uspokojení přání spotřebitelů prostřednictvím harmonické spolupráce, zatímco státní vlastnictví vytváří kastovní konflikt.¹⁵

¹⁵ Mnohá ostatní předkládaná kritéria, která mají umožnit rozlišit soukromé a státní podnikání, jsou mylná. Obecně přijímané pravidlo říká, že vláda by měla při rozhodování poměřovat „mezní společenské náklady“ s „mezními společenskými přínosy“. Kromě mnoha jiných problémů obsažených v tomto pravidle však platí, že neexistuje nic takového jako „společnost“ odděleně od jednotlivců, kteří ji tvoří, takže toto kritérium je nesmyslné. Cf. Anderson, Martin: „Discussion“, *American Economic Review*, květen 1967, str. 105–7.

3. Činnosti spotřebávající zdroje: Socialismus

Socialismus (či kolektivismus) se vyskytuje tehdy, když stát vlastní všechny výrobní prostředky. Jedná se o nucené zrušení a zákaz soukromého podnikání a monopolizaci celé produktivní sféry státem. Socialismus tedy rozšiřuje princip nuceného státního monopolu z několika izolovaných podniků na celý ekonomický systém. Socialismus je násilné zrušení trhu.

Má-li ekonomika vůbec existovat, musí existovat výroba k uspokojování přání jednotlivých spotřebitelů. Jak ale tuto výrobu zorganizovat? Kdo má rozhodovat o alokaci faktorů do nejrůznějších užití nebo o příjmu každého faktoru, který v tom kterém užití obdrží? Existují dva a pouze dva způsoby, jak může být nějaká ekonomika organizována. Jeden způsob je prostřednictvím svobody a dobrovolné volby – tržní způsob. Druhý je prostřednictvím síly a příkazů – způsob fungování státu. Lidem, kteří se nevyznají v ekonomii, může připadat, že pouze druhý způsob představuje skutečnou organizaci a plánování, kdežto pro tržní způsob je typický pouze zmatek a chaos. Organizace svobodného trhu je ale ve skutečnosti úžasným a přizpůsobivým prostředkem uspokojování přání všech jedinců, který je mnohem efektivnější než používání státních zásahů a činnosti státu.

Do tohoto okamžiku jsme se ovšem zabývali pouze izolovanými případy vládního podnikání a různými formami státních zásahů do fungování trhu. Nyní budeme zkoumat socialismus, systém čistého státního diktátu, který tvoří pravý opak čistého svobodného trhu.

Vlastnictví jsme definovali jako výhradní kontrolu nějakého zdroje. Je proto zřejmé, že „plánovaná ekonomika“, která ponechává nominální vlastnictví v rukou dřívějších soukromých vlastníků, ale skutečnou kontrolu a rozhodování o umístování zdrojů svěruje do rukou státu, představuje stejný *socialismus*, jaký představuje formální znárodnění majetku. Nacistické a fašistické režimy byly proto stejně socialistické jako komunistický systém, který veškerý produktivní majetek znárodnil.

Mnozí lidé odmítají označovat nacismus a fašismus za „socialismus“, protože tento termín omezují na proletářský marxistický či neomarxistický systém nebo na nejrůznější systémy „sociálně demokratické“. Ekonomii ale nezajímá barva uniforem nebo dobré či špatné zvyky vládců. Ani nedbá na to, které skupiny nebo třídy v různých politických režimech státu vládnou. Ekonomii ani nezajímá, jestli si socialistický režim zvolil své vůdce ve volbách, nebo jestli došlo ke státnímu převratu. Ekonomie se zabývá pouze vlastnictvím a mocí či kontrolou, kterou stát nad ním vykonává. Veškeré podoby státního plánování celé ekonomiky představují různé druhy socialismu, nehledě na filozofické či etické úhly pohledu nejrůznějších socialistických bloků a bez ohledu na to, jestli se jim říká „pravíčáci“ nebo „levičáci“. Socialismus může být monarchistický, může být proletářský, může vyrovnávat bohatství, může zvyšovat nerovnosti. Jeho podstata je vždy totožná: úplné nucené podřízení ekonomiky státu.

Vzdálenost mezi póly, které představují na jedné straně ryzí svobodný trh a na straně druhé úplný kolektivismus, je kontinuum obsahující různé „mixy“ principu svobody a hegemonického principu založeného na donucení. Každý nárůst státního vlastnictví či státní kontroly je proto „socialistický“ nebo „kolektivistický“, neboť se jedná o násilnou intervenci posunující ekonomiku o krok blíže k úplnému socialismu.

Rozsah kolektivismu je ve dvacátém století zároveň podceňovaný i přeceňovaný. Na straně jedné je jeho praktikování v takových zemích, jako jsou Spojené státy, značně *podceňováno*. Většina pozorovatelů například přehlíží význam nárůstu *vládního půjčování*. *Věřitel* je také podnikatelem a částečným vlastníkem, bez ohledu na své zákonné postavení. Vládní půjčky soukromým podnikům nebo garance soukromých půjček proto vytvářejí mnoho center státního vlastnictví. Navíc celková výše úspor v ekonomice se vládní půjčkou či garancí nezvyšuje, ale změní se jejich konkrétní podoba. Na svobodném trhu existuje tendence alokovat společenské úspory k jejich nejziskovějšímu a nejproduktivnějšímu použití. Vládní půjčky a garance oproti tomu *odchylují* úspory do méně produktivních použití. Zároveň také zabráňují úspěchu neefektivnějších podnika-

telů a odstranění neefektivních podnikatelů (kteří by se poté stávali pouhými zaměstnanci, a nikoli podnikateli). Oběma těmito způsoby tedy vládní půjčování snižuje všeobecnou životní úroveň – a to vůbec nezmiňujeme ztrátu užitku, kterou trpí daňoví poplatníci, kteří musí za těmito závazky stát a kteří dodávají peníze, jež pak mohou být vládou půjčovány.

Na druhé straně je rozsah socialismu v takových zemích, jako je Rusko, *přeceňován*. Lidé, kteří ukazují na Rusko jako na příklad „úspěšného“ státního plánování, opomíjí skutečnost (kromě těch problémů, které plánování neustále přináší), že Rusko a ostatní socialistické země nemohou mít úplný socialismus, protože socializován je pouze *domácí* obchod. Zbytek světa si stále zachovává jistý druh trhu. Socialistický stát proto může stále kupovat a prodávat na světovém trhu a alespoň přibližně odhadovat racionální ceny výrobních statků pomocí cen faktorů, které jsou stanovovány na světovém trhu. I když chyby tohoto částečného socialistického plánování přinášejí bídu, v porovnání s tím, co by se stalo, kdyby nastal kalkulační chaos *světového* socialistického státu, se jedná o chyby zanedbatelné. Jeden velký kartel by nemohl provádět kalkulaci, a proto by nemohl na svobodném trhu vzniknout. Totéž platí v mnohem větší míře pro socialismus, kdy stát uvaluje silou úplný monopol a kde jsou neefektivnosti činností prováděných jedním státem tisíckrát znásobeny.

Při analýze jednotlivých socialistických režimů bychom neměli přehlédnout jednu věc, a tou je možnost „černého“ trhu, který přesouvá zdroje nezákonně do soukromých rukou.¹⁶ Možnost vzniku „černého trhu“ pro objemné zboží je samozřejmě omezená. Více prostoru pro takový obchod nabízí zboží (jako cukrovinky, cigarety, léky, punčochy), jež lze snadno schovat. Na druhou stranu ale falšování záznamů prováděné manažery a všudypřítomná možnost přijímání úplatků mohou vést k vytvoření jistého druhu omezeného trhu. Existují důvody se domnívat, že například rozsáhlé úplatky a „černý

¹⁶ Ten se zcela liší od umělé hry na trh, kterou obhajují někteří autoři jako způsob, který umožní racionální kalkulaci i za socialismu. „Černý trh“ je skutečný trh, i když jeho rozsah je velmi omezený.

trh“, tj. podvracení socialistického plánování, měly zásadní význam pro dosažení takové úrovně výroby, které byl schopen sovětský systém dosáhnout.

V posledních letech byla komunistickými zeměmi, které se obzvláště ve východní Evropě rychle přesouvaly pryč od socialismu a blíže k tržní ekonomice, implicitně uznána naprostá neschopnost socialistického plánování provádět kalkulaci pro průmyslovou ekonomiku. Stojí za povšimnutí pozorovat tento proces obzvláště v Jugoslávii, která se nyní vyznačuje soukromým vlastnictvím stejně jako výrobním družstevním vlastnictvím a nepřítomností centrálního plánování dokonce i v oblasti investic.¹⁷

¹⁷ O jugoslávském experimentu se lze dočíst v Bicanic, Rudolf: „Economics of Socialism in a Developed Country“, *Foreign Affairs*, červenec 1966, str. 632–50. Viz také Milenkovic, Deborah D.: „Which Direction for Yugoslavia's Economy?“, *East Europe*, červenec 1969, str. 13–19. Jugoslávští ekonomové dokonce přemýšlejí o vytvoření akciového trhu a označují tento vývoj za „kapitalismus socialistického lidu“. Viz *Výzkumná zpráva Rádia Svobodná Evropa*, 25. listopadu 1966. O nemožnosti ekonomické kalkulace za socialismu se lze dočíst v Mises: *Human Action*; Hayek, F. A. (ed.): *Collectivist Economic Planning*, A. M. Kelley, 1967 a Hoff, Trygve: *Economic Calculation in the Socialist Society*, Wm. Hodge&Co., 1949.

4. Mýtus „veřejného“ vlastnictví

Všichni často slyšíme řadu věcí o „veřejném“ vlastnictví. Kdykoli stát vlastní nějaký majetek, nebo provozuje nějaký podnik, hovoří se o „veřejném vlastnictví“. Když jsou přírodní zdroje prodány nebo dány soukromému podniku, dozvídáme se, že „veřejná oblast“ byla „dána“ ve prospěch úzkého soukromého zájmu. Činí se takový závěr, že když vláda něco vlastní, tak „my“ – všichni občané – vlastníme na tomto majetku rovný podíl. Do protikladu k tomuto širokému společenskému vlastnictví je stavěno pouhé omezené a zanedbatelné vlastnictví „soukromé“.

Viděli jsme, že jelikož socialistický ekonomický systém nemohl provádět ekonomickou kalkulaci, musí být skalní socialisté smířeni s tím, že by velká část světové populace vymizela, a ti, co přežijí, že by dosahovali životní úrovně postačující k pouhému primitivnímu přežití. Člověk, který ztotožňuje *státní* vlastnictví s vlastnictvím *veřejným*, může však i tak požadovat rozšíření oblasti státního vlastnictví navzdory ztrátě efektivnosti nebo společenského užítku, kterou způsobuje.

Samotné toto ztotožnění je ovšem zcela mylné. *Vlastnictví* je konečná kontrola a správa zdrojů. Tím, kdo v konečném důsledku rozhoduje, je vlastník majetku, a to bez ohledu na zákonné fikce, které mohou svědčit o opaku. Ve zcela svobodné společnosti by zdroje, kterých je takový dostatek, že se z nich stávají všeobecné podmínky lidského života, zůstaly nevlastněny. Vzácné zdroje by oproti tomu vlastněny byly, a to podle těchto principů: vlastnictví sebe sama (self-ownership), vlastnictví majetku vytvořeného nebo přeměněného člověkem samým, prvotní přivlastnění do té doby nevlastněné půdy jejím prvním uživatelem či zpracovatelem. Státní vlastnictví jednoduše znamená, že tento majetek *vlastní* vládnoucí vrstva. Nejvyšší státní úředníci jsou těmi, kdo rozhodují o používání majetku, a proto je jejich činnost *vlastněním*. „Veřejnost“ žádný majetek nevlastní. Každý, kdo pochybuje o tomto závěru, se může pokusit přivlastnit si pro své *individuální* užití svou poměrnou část „veřejného“ vlastnictví a obhájit tento čin před soudem. Někdo může

namítnout, že držitelé podílů v akciových společnostech to také nemohou učinit, že např. podle stanov společnosti General Motors její akcionáři nemohou přijít a vzít si auto místo peněžních dividend nebo výměnou za svůj podíl. Akcionář ovšem *skutečně vlastní* svou firmu, a tento příklad potvrzuje naši úvahu. Akcionář se totiž může z firmy vyvázat. Může svůj podíl na akciovém kapitálu General Motors *prodat* někomu jinému. Člověk, jenž spadá do působnosti vlády, se z takové vlády *vyvázat nemůže*. Nemůže své „akcie“ státní pošty prodat, protože žádný takový podíl na majetku nemá. F. A. Harper výstižně poznamenal: „Součástí vlastnického práva je právo se tohoto vlastnictví zbavit. Jestliže ale nemohu nějakou věc prodat, je zřejmé, že ji ve skutečnosti nevlastním.“¹⁸

Bez ohledu na formu vlády jsou skutečnými vlastníky majetku vždy vládci. V demokracii a v dlouhém období v každém druhu vlády jsou ovšem vládci pouze přechodní. Vždy mohou prohrát ve volbách nebo být svrženi při státním převratu. Každý státní úředník se proto považuje za pouhého přechodného vlastníka majetku. Výsledkem je, že zatímco soukromý vlastník, jenž má jistotu svého majetku a jeho kapitálové hodnoty, uvažuje při nakládání se svým majetkem v dlouhém horizontu, státní úředník musí využít svého majetku co možná nejrychleji, neboť nemá jistotu svého vlastnictví. Totéž musí činit i úředník se zabezpečeným postavením, protože žádný státní úředník nemůže kapitálovou hodnotu svého majetku prodat, tak jako to mohou činit soukromí vlastníci. Stručně řečeno, vládní úředníci vlastní *používání* zdrojů, ale nevlastní jejich kapitálovou hodnotu (kromě případu „soukromého vlastnictví“ dědičných monarchů).¹⁹ Když ale může být vlastněno pouhé současné užití zdroje, a nikoli

¹⁸ Harper, F. A: *Liberty, a Path to Its Recovery*, Foundation for Economic Education, 1949, str. 106, 32. Viz také Paterson: *The God of the Machine*, str. 179 ff. Paterson nabízí zajímavou diskusi o „dvojdímenziálnosti“ – opomíjení reálných podmínek – v teorii kolektivního vlastnictví.

¹⁹ Zaznamenáníhodnou práci, rozvíjející analýzu motivací demokratických a monarchistických vládců, provedl Rothbardův pokračovatel a blízký přítel Hans-Hermann Hoppe v knize *Democracy – The God that Failed*, Kluwer Academic Publishers, 2001. (Pozn. překl.)

jeho kapitálová hodnota, bude rychle následovat neekonomické vyčerpání zdrojů, neboť nebude v ničím zájmu zdroje zachovat po delší dobu. Pro každého vlastníka bude naopak výhodné daný zdroj spotřebovat co nejrychleji. Ze stejného důvodu budou státní úředníci spotřebovávat svůj majetek co možná nejrychleji.

Je zvláštní, že téměř všichni autoři opakují tezi, že soukromí vlastníci v důsledku svých časových preferencí musí uvažovat „krátkodobě“ a že pouze státní úředníci mohou uvažovat „dlouhodobě“ a alokovat zdroje k zajištění „všeobecného blahobytu“. Pravda je zcela opačná. Soukromý vlastník, jenž má jistotu vlastnictví včetně vlastnictví svých kapitálových zdrojů, může uvažovat dlouhodobě, protože chce kapitálovou hodnotu svých zdrojů zachovat. Je to právě státní úředník, který musí spěchat a nějaký majetek ukořistit, dokud je ještě u moci.²⁰

²⁰ Ti, kdo namítají, že soukromí vlastníci jsou smrtelní, zatímco „vlády jsou nesmrtelné“, se dopouštějí omylu „konceptuálního realismu“ v jeho nejostřejší formě. „Vláda“ nepředstavuje skutečnou reálně jednající bytost, nýbrž reálnou kategorii jednání, ke kterému se určití jednotlivci rozhodli. Jedná se o pouhý název pro jistý druh jednání, označení jistého druhu meziosobního vztahu, a nikoli o jednající bytost.

5. Demokracie

Demokracie je procesem vybírání vládců nebo politik, a proto se odlišuje od toho, čím jsme se doposud zabývali – podstatou a následky různých politik, které může vláda zvolit. Demokracie může zvolit program, který se *laissez faire* relativně blíží, ale i program relativně intervencionistický. Totéž ale platí i pro diktátora. Problém vytváření vlády *nemůže* být přesto zcela oddělen od politiky, kterou vláda sleduje, a tak na tomto místě několik těchto vazeb prozkoumáme.

Demokracie je systémem většinové volby, ve kterém má každý občan jeden hlas buď při rozhodování o vládních politikách, nebo při volbě vládců, kteří poté o uskutečnění politik rozhodují. Jedná se o systém plný vnitřních rozporů.

Představme si, že si drtivá většina přeje ustanovit vládu oblíbeného diktátora nebo vládu jedné strany. Lidé si přejí postoupit veškerá svá rozhodnutí do rukou této autority. Dovoluje demokratický systém, aby demokraticky odhlasoval svůj vlastní zánik? Bez ohledu na to, jakým způsobem zastánce demokracie odpoví, vždy je přistižen v neřešitelném rozporu. Pokud většina *může* zvolit do svého čela diktátora, který zakáže další volby, pak demokracie skutečně končí vlastní existenci. Od této chvíle již demokracie nepokračuje, i když stále existuje většinový souhlas s diktátorským vládcem či stranou. Demokracie se v tomto případě stává *přechodem* k nedeokratickým způsobům vlády. Jestliže naproti tomu je většině voličstva v demokracii zakázáno dělat jednu věc (což je nyní moderní názor), tj. ukončit samotný proces demokratické volby, pak se již nejedná o demokracii, protože většina voličů již nemůže vládnout. Volební proces může být zachován, ale jak může vyjadřovat, že většinová volba je pro demokracii zásadní, když většina nemůže tento proces ukončit, i když si to přeje? Stručně řečeno, demokracie vyžaduje pro svou existenci dvě podmínky: většinové hlasování pro vládců a jejich politiky a pravidelné rovné hlasování. Jestliže si tedy většina přeje ukončit proces hlasování, demokracie nemůže být zachována, bez ohledu na to, jakou cestu z výše uvedeného dilema-

tu zvolíme. Na myšlenku, že „většina musí zachovat svobodu menšiny, aby se mohla stát většinou“, je poté nahlíženo nikoli jako na zachování demokracie, ale prostě jako na arbitrární hodnotový soud společenského vědce (který přinejmenším zůstává arbitrárním, dokud není ospravedlněn nějakou přesvědčivou etickou teorií).²¹

Toto dilema se objevuje nejen tehdy, když si většina přeje zvolit diktátora, ale *také* když si přeje vytvořit zcela svobodnou společnost, jejíž principy jsme nastínili výše v textu. V takové společnosti totiž neexistuje všezahrnující systém státního monopolu a jediným místem, kde by se mohlo vyskytovat rovné hlasování, by byla družstva, jež ovšem vždy představovala neefektivní formy podnikání. Jediným důležitým místem pro hlasování by v takové společnosti bylo hlasování akcionářů v akciových společnostech, jejichž hlasy by ovšem nebyly rovné, ale odpovídaly by jejich vlastnickému podílu na aktivech firmy. Hlas každého jedince by v tomto případě byl smysluplně svázán s podílem na vlastnictví spojených aktiv.²² V takovéto zcela svobodné společnosti by nebylo nic, o čem by

²¹ Myšlenka, že demokracie musí přinutit většinu, aby dovolila menšině stát se většinou, je pokusem sociálně demokratických teoretiků připustit takové výsledky demokracie, jaké sami vítají (ekonomický intervencionismus, socialismus), ale zabránit takovým výsledkům, které nechtějí (porušování „lidských práv“, svobody projevu apod.). Pokouší se o to tak, že podsouvají své hodnotové soudy do údajně „vědecké“ definice demokracie. Kromě vnitřních kontradikcí není toto omezení demokracie zdaleka tak přísné, jak se domnívají. Dovolila by demokracii např. vyvraždit černochoy nebo zrzavé, protože tyto menšiny nemají naději se stát většinami. Další diskusi o „lidských“ právech a majetkových právech lze nalézt dále v textu.

²² Podle Spencera Heatha je toto uspořádání jedinou skutečnou formou demokracie: „Když lidé smluvně sdruží své jednotlivé majetkové tituly tím, že za svůj příjemou podíl na zájmu celku, zvolí si své služebníky – úředníky – a jinak rozhodují o svém majetku prostřednictvím procesu hlasování jako partneři, spoluvlastníci nebo jiní podílníci. Tento způsob představuje pravou demokracii, a to proto, že všichni členové mají takovou moc, která odpovídá příspěvkům každého z nich. Proti nikomu není používáno donucení a všichni lidé mají možnost vystoupit z těchto společností a vzít si s sebou majetek, stejně jako měli možnost ho tam vložit.“ Heath: *Citadel, Market and Altar*, str. 234.

mohli voliči demokraticky hlasovat. I v tomto případě může být demokracie pouze možnou cestou *směrem* ke svobodné společnosti, a nikoli její součástí.

Demokracie není funkční ani za socialismu. Vládnoucí strana vlastnicí veškeré výrobní prostředky bude zcela rozhodovat například o tom, kolik prostředků přidělit opozičním stranám pro jejich propagandu, a to ani nemluvíme o ekonomické přesile vládnoucí strany nad všemi jednotlivými vůdci a členy opozice. Když může vládnoucí strana rozhodovat o příjmu každého člověka a o alokaci všech zdrojů, je nemyslitelné, aby za socialismu mohla jakákoli funkční opozice dlouho fungovat.²³ Jediná opozice, která by mohla vzniknout, by nebyla opozice vzešlá z voleb, ale opozice tvořená různými administrativními klikami uvnitř vládnoucí strany, což můžeme sledovat v komunistických zemích.

Demokracie tedy není slučitelná ani se skutečnou svobodnou společností, ani se socialismem. V této práci jsme ale přesto viděli (a ještě uvidíme), že pouze tyto dva typy společnosti mohou být stabilní, že všechny druhy smíšených ekonomik představují „nestabilní rovnováhu“ a vždy v nich existuje tendence pohybovat se k jednomu či druhému pólu. To znamená, že demokracie je sama ze své podstaty nestabilní a přechodnou formou vlády.

Demokracie trpí také mnoha dalšími vnitřními rozpory. Demokratické hlasování může tedy plnit jednu z těchto dvou funkcí: může určovat vládní politiku nebo vybírat vládcе. Podle první funkce, kterou Schumpeter označil za „klasickou“ teorii demokracie, má demokracie rozhodovat o způsobech řešení jednotlivých problémů.²⁴ Podle druhé teorie se má většinové hlasování omezit na výběr

²³ A i kdyby dokonce socialističtí vůdci byli svatí a chtěli dát opozici šanci ucházet se o moc (což je vysoce nepravděpodobné, obzvláště při uznání skutečnosti, že socialističtí vládcové jsou právě ti, kteří jsou nejspolehlivější v získání moci), a i kdyby opozice byla nezvykle hrdinná a riskovala svou likvidaci tím, že by se stala opozicí otevřenou, *jak* by se vládcі rozhodli, kolik této opozici přidělí? Dali by prostředky a peníze *všem* opozičním stranám? Nebo jenom pro-socialistické opozici? Kolik by každé opoziční straně dali?

²⁴ Viz Schumpeter: *Capitalism, Socialism, and Democracy, passim*.

vládců, kteří poté o řešení jednotlivých problémů rozhodnou. Ačkoli většina politických vědců podporuje druhé pojetí demokracie, je většině lidí bližší její první pojetí, a proto se budeme zabývat nejprve klasickou teorií demokracie.

Podle teorie hovořící o „vůli lidu“ je přímá demokracie – hlasování všech občanů o každém problému, tak jako při shromážděních občanů měst v Nové Anglii – ideálním politickým uspořádáním. Říká se ale, že v důsledku moderní civilizace a komplexnosti moderních společností vyšla přímá demokracie z módy, takže se musíme smířit s méně dokonalou „zastupitelskou demokracií“ (za starých časů často nazývanou „republika“), kde si lidé vybírají zástupce, aby mohli projevit své mínění v politických otázkách. Téměř okamžitě zde ale vyvstává řada logických problémů. Jeden z nich říká, že odlišné formy organizace voleb, odlišné geografické vymezení volebních obvodů, jež jsou všechny shodně arbitrární, často dokáží obraz „vůle většiny“ značně změnit. Je-li země rozdělena na volební obvody, ve kterých jsou voleni zástupci, pak nutně tímto dělením dochází k politické manipulaci. Nelze najít žádný uspokojivý, racionální způsob vytyčení volebních obvodů. Strana, která je při vytyčování volebních obvodů nebo při provádění jejich změn u moci, bude nevyhnutelně tyto obvody systematicky měnit ve svůj prospěch. Žádný jiný způsob ale není vnitřně racionálnější nebo schopnější vyjádřit skutečnou vůli většiny. Samotné rozdělení zemského povrchu na jednotlivé země je zcela arbitrární. Pokrývá-li moc vlády jistou geografickou oblast, znamená „demokracie“, že skupině mající většinu na nějakém území by mělo být umožněno se odtrhnout a vytvořit si vlastní vládu nebo se připojit k jiné zemi? Znamená demokracie většinovou vládu nad větším či menším územím? Stručně řečeno, která většina má mít navrch? Samotný koncept národní demokracie je ve skutečnosti vnitřně rozporný. Když totiž někdo uznává, že většina v zemi X by měla této zemi vládnout, pak lze stejně platně argumentovat, že většině v jedné oblasti uvnitř země X by mělo být umožněno *vládnout si sobě samotné* a od větší země se oddělit. Tento proces oddělování pokračuje logicky až k městskému bloku, jednotlivému bytu a nakonec ke každému jednotlivci, což znamená konec veškeré demokratické vlády prostřednictvím ome-

zení vlády na vládu člověka nad sebou samým. Je-li ale toto právo na odtržení (secesi) popřeno, pak národní demokrat musí uznat, že početnější obyvatelstvo jiných zemí by mělo mít právo přehlasovat *jeho* zemi. Pak ale musí pokračovat ve svých úvahách v cestě ke světové vládě, která vládne prostřednictvím většinového hlasování. Stručně řečeno, demokrat, který upřednostňuje národní vládu, si protirečí. Musí být buď zastáncem světové vlády, nebo nemůže být pro žádnou vládu.

Kromě problému geografických hranic vlády či volebních obvodů nese s sebou demokracie, která se pokouší zvolit zástupce za úkolem prosazení vůle většiny, další problémy. Určitě by byl povinný nějaký systém proporcionalního zastoupení, aby mohlo být dosaženo jistého druhu průřezu veřejného mínění. Nejlepší by bylo schéma zastoupení, jež by obsahovalo celou zem – či svět – aby průřez veřejného mínění nebyl ovlivněn polohou. I zde by ale opět různé formy proporcionalního zastoupení vedly k velmi odlišným výsledkům. Kritické proporcionalního zastoupení namítají, že zákonodárny sbor zvolený tímto způsobem by byl nestabilní a že volby by měly přinášet stabilní většinovou vládu. Odpověď na tuto výtku je taková, že chceme-li dosáhnout zastoupení veřejnosti, je potřeba nějaký průřez veřejného mínění, a nestabilita tohoto zastoupení je pouze odrazem nestability či rozličnosti samotného veřejného mínění. Argumentaci „efektivní vládou“ můžeme používat pouze tehdy, když zcela opustíme klasickou teorii „vůle většiny“ a přijmeme druhou teorii, tj. že jedinou funkcí většiny je výběr vládců.

Ani proporcionalní zastoupení by však podle klasického pohledu na demokracii nebylo tak dobré jako přímá demokracie, čímž narážíme na další důležitý a opomíjený problém: moderní technologie *umožňují* přímou demokracii realizovat. Je zřejmé, že každý člověk by mohl snadno hlasovat o konkrétních věcech několikrát za týden a zaznamenávat svou volbu třeba na přístroji připojeném k jeho televizi. To by nebyl žádný problém. A přece, přišel snad někdo se seriózním návrhem vrátit se k přímé demokracii, když je to v současnosti proveditelné? Lidé by mohli volit své zástupce pomocí proporcionalního zastoupení pouze jako své poradce, kteří by lidem předkládali zákony, ale nemohli by o nich v poslední instanci rozho-

dovat. Konečné hlasování by provedli lidé sami. Všichni by hlasovali přímo. V jistém smyslu by celá hlasující veřejnost byla *skutečným* zákonodárným sborem a její zástupci by fungovali jako výbory, které by tomuto ohromnému sboru návrhy zákonů předkládaly. Člověk, který zastává klasický pohled na demokracii, musí proto buď požadovat v zásadě odstranění současného zákonodárného sboru (a samozřejmě také odstranění práva veta exekutivy), nebo musí svou teorii zavrhnout.

Výhrada, která nepochybně zazní proti přímé demokracii, bude taková, že lidé nemají dostatek informací, a nejsou proto schopni rozhodovat o komplexních problémech, které musí zákonodárci řešit. V tom případě ale musí každý demokrat zcela zavrhnout klasickou teorii, že by většina měla rozhodovat o *jednotlivých* problémech, a přijmout za svou moderní teorii, že funkcí demokracie je většinová volba vládců, kteří pak budou o jednotlivých politikách rozhodovat. Obrátme tedy svou pozornost k této teorii. Stejně jako klasická teorie je i moderní teorie vnitřně rozporná kvůli problémům s národními hranicemi a hranicemi volebních obvodů. Proto i „moderní demokrat“ (jestli jej tak můžeme nazvat) musí stejně jako „klasický demokrat“ obhajovat buď světovou vládu nebo žádnou vládu. Je pravda, že v otázce zastoupení může moderní demokrat bez problémů odmítnout „televizní“ demokracii či dokonce proporcionalní zastoupení a uchýlit se k současnému systému jednoho zástupce pro jeden volební obvod. Je ale přistižen v jiném rozporu. Je-li jedinou funkcí hlasování lidí zvolit vládcе, proč mít vůbec nějaký zákonodárný sbor? Proč jednoduše pravidelně nevolit předsedu vlády nebo prezidenta a skončit? Je-li kritériem efektivnost a stabilní vláda jedné strany po dobu volebního období, potom jediný člen výkonného orgánu bude mnohem stabilnější než zákonodárný sbor, který se vždy může rozštěpit do znepřátelených skupin a vládu zablokovat. Moderní demokrat proto rovněž musí z logických důvodů myšlenku zákonodárného sboru opustit a nadšeně přijmout myšlenku zaručení veškeré zákonodárné moci zvolenému členu výkonného orgánu. Zdá se, že obě teorie demokracie musí zavrhnout celou myšlenku zastupitelského zákonodárného sboru.

Navíc „moderní demokrat“, který se vysmívá myšlence přímé demokracie z toho důvodu, že lidé nejsou dostatečně inteligentní nebo nemají dost informací na to, aby se mohli rozhodovat o komplexních problémech vlády, se dostává do dalšího zásadního rozporu: předpokládá, že lidé *jsou* dostatečně inteligentní a mají dost informací na to, aby hlasovali o *lidech*, jež tato rozhodnutí budou činit. Když ale volič není schopen rozhodovat o problémech A, B, C atd., jakým záhadným způsobem může být poté schopen rozhodnout se, zda si s problémy A, B nebo C lépe poradí pan X či pan Y? Aby mohl volič toto rozhodnutí učinit, musí o těchto problémech dost věcí vědět a *navíc* musí také mít dostatek informací o lidech, které vybírá. Stručně řečeno, v zastupitelské demokracii by člověk musel vědět *více* než v demokracii přímé. Kromě toho je průměrný volič nutně *méně* kvalifikovaný vybírat lidi, kteří budou o věcech rozhodovat, než přímo hlasovat o problémech samotných. Tyto problémy jsou pro něj přinejmenším pochopitelné a může chápat některé jejich dopady. Kandidáti na místa zastupitelů jsou ovšem lidé, které v praxi nemůže osobně znát a o kterých tedy v zásadě vůbec nic neví. Může o nich tedy hlasovat pouze na základě „přitažlivosti“ jejich zevnějšku, okouzujícího úsměvu apod., ale nikoli podle jejich skutečných schopností. Výsledek bude vždy téměř nevyhnutelně takový, že volba tohoto špatně informovaného voliče bude *méně* rozumná v zastupitelských systémech než v systémech přímé demokracie.^{25, 26}

Ukázali jsme si problémy, které má teorie demokracie ve vztahu k zákonodárnému sboru. Problémy ale vyvstávají i ve vztahu k soud-

²⁵ „Moderní demokrat“ může namítat, že příslušnost kandidáta ke straně umožňuje voliči dovědět se ne-li o jeho osobních schopnostech, tak alespoň o politické ideologii, kterou zastává. „Moderní demokrat“ je ale přesně ten teoretik, který tak vyzdvihuje současný americký „dvoustranický“ systém, v němž jsou obě strany od sebe téměř k nerozeznání, jako nejefektivnější způsob demokratické vlády.

²⁶ Tyto úvahy také umožňují vyvrátit tvrzení „konzervativců“, že republika (zastupitelská demokracie) se vyhne vnitřním rozporům přímé demokracie, což je názor, který sám stojí v rozporu s prohlašovaným odporem jeho zastánců k výkonné moci, jako protikladu moci zákonodárné.

ní moci. Samotný koncept „nezávislé soudní moci“ se totiž přičií teorii demokratické vlády (klasické i moderní). Je-li soudní moc *skutečně* nezávislá na vůli obyvatelstva, pak funguje přinejmenším v této sféře jako oligarchická diktatura, a žádnou takovou vládu pak nemůžeme nazývat „demokracií“. Je-li naopak soudní moc volena přímo voliči nebo jmenována zástupci voličů (ve Spojených státech se používají oba způsoby), pak soudní moc již nemůže být nezávislá. Konají-li se volby pravidelně, nebo může-li být mandát pozměněn, pak není soudní moc o nic více nezávislá na politických procesech než jakákoli jiná část vlády. Je-li jmenování prováděno na doživotí, pak je nezávislost větší, ačkoli i zde, hlasují-li členové zastupitelského sboru o prostředcích na mzdy soudců nebo když rozhodují o jurisdikci soudní moci, může být nezávislost soudní moci zásadně oslabena.

Našimi úvahami jsme nevyčerpali problémy a rozpory teorie demokracie. Jejich rozbor můžeme uvést následující otázkou: Proč se vůbec o demokracii bavít? Doposud jsme se zabývali diskusí o různých teoriích, *jak* by mohla demokracie fungovat nebo které oblasti (tj. zda rozhodování o problémech či o vládcích) by měly být demokratickému rozhodování svěřeny. Nyní se můžeme začít zabývat teoriemi, které ospravedlňují samotnou demokracii.

Jedna z těchto teorií, jež je opět klasického ražení, říká, že většina bude vždy či téměř vždy činit morálně správná rozhodnutí (ať již se bude jednat o výběr politik či politiků). Jelikož tato kniha není pojednáním o etice, nebudeme se touto teorií zabývat podrobněji a pouze řekneme, že dnes tento názor již zastává velmi málo lidí. Prokázalo se, že lidé mohou demokraticky zvolit široké spektrum politik a panovníků a většina zkušeností posledních staletí vyvrátila víru lidí, kterou snad kdysi měli, v neomylnost a čestnost průměrného voliče.

Asi nejběžnější a nejpádnější argument pro demokracii *neříká*, že demokratická rozhodnutí budou vždy moudrá, ale že demokratický proces umožňuje nenásilnou změnu vlády. Argument praví, že většina vždy musí podporovat *každou* vládu, bez ohledu na její formu, má-li tato vláda trvat delší dobu. Je poté daleko lepší nechat většinu nenásilně a pravidelně vykonávat toto právo, než většinu nutit

opakovaně svrhávat vlády v násilných revolucích. Krátce řečeno, volby jsou oslavovány jako náhražka násilí. Jednou vadou tohoto argumentu je to, že zcela přehlíží možnost nenásilného svržení vlády většinou pomocí občanské neposlušnosti, tj. nenásilným odmítnutím poslušnosti příkazů vlády. Takováto revoluce by byla v souladu s konečným cílem, který si tato argumentace staví, jímž je zachování míru, a přesto by nevyžadovala demokratické hlasování.²⁷

Argument ve prospěch demokracie hovořící o „mírové změně“ trpí ale ještě další vadou, jež spočívá v hlubokém vnitřním rozporu, který všichni přehlíží. Ti, kteří tuto argumentaci přijali, ji jednoduše použili k tomu, aby ospravedlnili existenci všech demokracií, a poté se rychle začali věnovat jiným záležitostem. Bez povšimnutí nechali skutečnost, že argument hovořící o „mírové změně“ vytváří *kritérium* pro vládu, před kterým musí každá jednotlivá demokracie obstát. Argumentu, že volby jsou náhradou za násilí, musíme totiž rozumět v jeho přesném významu: že totiž demokratické volby přinesou *stejný výsledek jaký by nastal*, kdyby většina musela s menšinou bojovat za použití násilí. Stručně řečeno, z tohoto argumentu vyplývá, že výsledky voleb jsou prostě a jasně náhradou za test síly v násilném střetu. Tady se dostáváme ke skutečnému kritériu demokracie: Přinesou volby opravdu takový výsledek, kterého by bylo dosaženo při užití násilného občanského střetu? Jestliže zjistíme, že demokracie nebo jistý druh demokracie vede systematicky k výsledkům, jež se velmi liší od těch, kterých by bylo dosaže-

²⁷ Étienne de la Boétie píše: „Je zřejmé, že ke svržení tohoto tyрана není třeba žádného boje, neboť ten je automaticky poražen, jestliže země odmítne souhlasit se svým vlastním zotročením: není nutné cokoli mu odpírat, ale je třeba mu jednoduše nic nedat. Není potřeba, aby se země snažila cokoli pro sebe udělat, za předpokladu, že nebude dělat nic proti sobě. Jsou to proto obyvatelé samotní, kdo umožňují, či raději způsobují, své vlastní porobení, protože kdyby se přestali podrobovat, mohli by svému otroctví učinit konec.“ Boétie, *Anti-Dictator*, str. 8–9.

•••

Více o myšlenkách de la Boétie lze najít v Šíma: „Trh je schopen zabezpečit... i obranu a spravedlnost“ v Šíma (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, str. 25–28. (Pozn. překl.)

no násilím, pak musíme buď odmítnout demokracii, nebo se vzdát tohoto argumentu.

Jak tedy demokracie (obecně či v případě jednotlivých zemí) obstála v testu svým vlastním kritériem? Jednou ze základních vlastností demokracie, jak jsme viděli, je, že každý člověk má jeden hlas.²⁸ Z argumentu hovořícího o „mírové změně“ ale vyplývá, že váha každého člověka by se v násilném střetu počítala stejně. Je to ovšem pravda? Především je zřejmé, že fyzická síla *není* rovnoměrně rozdělena. V každém testu bojem by ženy, starci, nemocní či držitelé modré knížky neobstáli příliš dobře. Používáme-li tedy argument „mírové změny“, nenacházíme žádné ospravedlnění pro to, aby tyto fyzicky slabé skupiny hlasovaly. Všem občanům, kteří neprojdou testem fyzické schopnosti (a nikoli gramotnosti, protože ta není pro úspěch v boji většinou významná), by tedy nebylo hlasování umožněno. Navíc by bylo zjevně nutné dát silnější hlas všem mužům, kteří mají vojenský výcvik (např. vojákům a policistům), neboť je zřejmé, že skupina kvalitně vycvičených bojovníků bude schopna snadno porazit daleko početnější skupinu stejně fyzicky schopných amatérů.

Kromě přehlížení nerovnosti ve fyzické síle a schopnostech obstát v boji se demokracii také nedaří vyhovět dalšímu logickému předpokladu argumentu „mírové změny“. Neschopnost tohoto předpokladu vyhovět vyplývá z další základní nerovnosti: nerovnosti *zájmů* či intenzity přesvědčení. Je-li 60 % obyvatelstva proti jisté politice či politické straně, oproti 40 %, která ji upřednostňuje, potom v demokracii budou politici či politika se 40% podporou poraženi. Předpokládejme ale, že většina z oněch 40 % budou náruživí zastánci své politiky či svého politika, zatímco většina lidí z 60% většiny má o danou věc jen vlažný zájem. Kdyby demokracie neexistovala, mnohem více lidí z náruživé menšiny by bylo ochotno se utkat v boji než kolik by jich mohla nabídnout apatická většina. A přesto v demokratických volbách jeden hlas apatického voliče s minimál-

²⁸ I když v praxi mají často hlasy z venkovských či jiných oblastí větší váhu, situace v demokratických zemích tomuto demokratickému ideálu odpovídají nebo o to alespoň obecně usilují.

ním zájmem o danou věc má stejnou váhu jako hlas vášnivého obhájce dané věci. Demokratický proces proto značně a systematicky výsledky hypotetického násilného střetu překrucuje.

Je velmi pravděpodobné, že žádný systém hlasování by se nemohl překrucování výsledků úspěšně vyvarovat, a sloužit tak jako jistý druh přesné náhrady násilí. Určitě ale může být učiněna řada opatření, která by změnila současné hlasovací procedury a přiblížila je blíže vytyčenému kritériu a je překvapivé, že nikdo takovou reformu nenavrhol. V současných demokraciích existují tendence např. k tomu, aby bylo hlasování pro lidi snadnější, což ovšem přímo odporuje argumentu „mírové změny“, neboť tato změna umožňuje apatickým voličům ještě snadněji volit a překrucovat tak volební výsledky. Je zřejmé, že by bylo potřeba učinit účast ve volbách mnohem složitější a tím zajistit, aby volili pouze lidé, kteří se o volby nejvíce zajímají. Přiměřeně vysoká volební daň, jejíž výše by lidi se zájmem o volby neodradila z důvodu neschopnosti ji zaplatit, ale která by byla dost vysoká na to, aby od účasti ve volbách odradila druhou skupinu, by tomuto cíli velmi napomohla. Volební místnosti by určitě měly být dál od sebe a člověk, který by odmítl cestovat na delší vzdálenost, aby se hlasování mohl zúčastnit, by zcela jistě za svého kandidáta nebojoval. Dalším užitečným krokem by bylo nepsat jména kandidátů na volební lístky, aby voliči byli přinuceni sami zapsat jména svých oblíbenců. Toto opatření by nejen odstranilo rozhodně nedemokratické zvláštní privilegium, které stát dává těm, jejichž jména na volební lístky tiskne (v porovnání s ostatními), ale zároveň by volby přiblížilo našemu kritériu, jelikož volič, který nezná jméno svého kandidáta, by se za něj jen stěží zúčastnil boje v ulicích. Dalším navrhovaným reformním krokem by bylo zrušení tajného hlasování. Volby se staly tajnými, aby chránily bojácné lidi před zastrašováním. Občanské boje v ulicích jsou ale přesně místem pro odvážné. Ti, kteří nemají dost odvahy, aby se ke své volbě veřejně přihlásili, by nepatřili v takovém boji mezi respektované bojovníky v testu bojem.²⁹

²⁹ Více o problematice tajného hlasování v Spooner, Lysander: *No Treason: The Constitution of No Authority*, Ralph Myles Publisher, Inc., 1973.

Tyto reformní kroky (a nepochybně mnohé další) by byly nutné k tomu, aby se volební výsledky více přiblížily výsledkům násilného střetu (jehož jsou volby údajnou náhražkou). Jestliže ale demokracii definujeme tak, že je založena na rovném hlasování, znamená to, že demokracie prostě nikdy nemůže splnit vlastní kritérium odvozené z argumentu „mírové změny“. Když demokracii definujeme jako většinovou volbu, jež není nutně rovnou volbou, pak musí obhájci demokracie obhajovat zrušení hlasovacího práva žen, nemocných, starých atd., silnější hlas pro lidi s vojenským výcvikem, hlasovací daň, veřejné hlasování atp. V každém případě se ale demokracie, tak jak ji známe, vyznačuje rovným hlasováním pro všechny, což je v přímém rozporu s argumentem „mírové změny“. Tak či onak, tento argument nebo celý tento systém musí být zavržen.

Jestliže se ukázalo, že argumenty ve prospěch demokracie jsou propletencem omylů a rozporů, znamená to, že demokracie musí být zcela zavržena, nemá-li být ospravedlněna pouhým ryze arbitrárním, nepodloženým hodnotovým soudem, že „demokracie je dobrá“? Ne nutně, protože o demokracii nemusíme přemýšlet jako o něčem, co má nějakou hodnotu *samo o sobě*, nýbrž jako o možné *cestě* k dosažení jiných žádoucích cílů. Takovým cílem může být buď dosazení jistého politického představitele k moci nebo prosazení jistých vládních politik. Demokracie je koneckonců pouhou metodou výběru vládců či politik, a není proto překvapivé, že její hodnota může spočívat z velké části v tom, že slouží jako *prostředek* k jiným politickým cílům. Např. socialisté a libertariáni, ačkoli si mohou být vědomi vnitřní nestability demokratické formy vlády, mohou demokracii upřednostňovat jako prostředek *k dosažení* socialistické či libertariánské společnosti. Libertariáni mohou proto považovat demokracii za užitečný způsob ochrany lidí proti státu nebo za způsob rozšíření svobod jednotlivce.³⁰ Jaký pohled na

Obsáhlé pasáže z tohoto díla jsou obsaženy v Šíma: „Trh je schopen zabezpečit... i obranu a spravedlnost“ v Šíma (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, str. 29–34. (Pozn. překl.)

³⁰ Někteří libertariáni považují ústavu za užitečný nástroj k omezení či zabránění zásahování státu do svobod jednotlivce. Na hlavní problém této myšlenky

demokracii člověk zvolí, tedy závisí na daných podmínkách, ve kterých se nachází.

ukázal velmi jasně John C. Calhoun, který uvádí, že bez ohledu na to, jak silná omezení proti růstu moci státu jsou v ústavě zapsána, je-li konečná moc je vykládat svěřena do rukou nějakého orgánu státu samotného (např. Nejvyššího soudu), jsou tato omezení vždy nutně nepřetržitě pozměňována. Viz Calhoun: *A Disquisition on Government*, str. 25–27.

Dodatek

Úloha vládních výdajů ve statistikách národního produktu^{31, 32}

Statistiky národního produktu byly v posledních letech široce využívány k zachycení celkového produktu společnosti a dokonce i k určení „ekonomického blahobytu“. Tyto statistické údaje nelze používat k budování či testování ekonomické teorie, a to jednak proto, že se od počátku jedná o směs „hrubých“ a „čistých“ veličin, a rovněž proto, že neexistuje žádná objektivně měřitelná „cenová hladina“, která by mohla být použita jako přesný „deflátor“, jehož pomocí by bylo možné získat nějaký statistický údaj, který by jistým způsobem měřil agregátní fyzický výstup. Statistiky národního produktu mohou být ovšem užitečné pro ekonomického historika při popisu a analýze historických údobí. Přesto je ale třeba mít na paměti, že v podobě, v jaké jsou dnes používány, jsou značně zavádějící.

Soukromý produkt je oceňován pomocí směnných hodnot dosažených na trhu, a již zde se vyskytují jisté problémy. Hlavní obtíž ale nastává při oceňování úlohy vlády a jejího příspěvku k národnímu produktu. Jaký je přínos vlády k produktu společnosti? Statistici národního důchodu se nejprve v názoru na tuto otázku lišili. Simon Kuznets tvrdil, že hodnota vládních služeb se rovná velikosti placených daní, čímž předpokládal, že stát se podobá soukromému

³¹ Kritiku státních zásahů z důvodu existence „kolektivních statků“, „efektů soustedství“ nebo „externích užitků“ lze najít v Rothbard: *Man, Economy, and State*, str. 883–890.

•••

V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 713–720. (Pozn. překl.)
³² Další z Rothbardových článků zabývajících se statistikou „Statistika – Achillova pata státní byrokracie“ lze najít ve třetím oddílu této knihy. (Pozn. překl.)

podnikateli a že vládní příjmy, stejně jako příjmy firmy, odrážejí trhem oceněnou hodnotu jeho produktu. Tento omyl, kdy je stát vnímán jako soukromý podnik, by měl být již na tomto místě zřejmý. V současnosti je všeobecně přijímanou metodou výpočet ministerstva obchodu, který hodnotu vládních služeb ztotožňuje s jejich „náklady“, tj. s vládními výdaji na mzdy úředníků a s nákupem zboží od soukromých firem. Rozdíl spočívá v tom, že veškeré vládní deficity jsou zahrnuty v tomto výpočtu jako vládní „příspěvek“ k národnímu produktu. Metoda ministerstva obchodu mylně předpokládá, že vládní „produkt“ lze měřit pomocí toho, co vláda utratí. Na čem ale tento předpoklad spočívá?

Jelikož ve skutečnosti neprocházejí vládní služby testem trhu, neexistuje způsob, jak změřit údajný „produktivní příspěvek“ vlády. Jak jsme viděli, všechny vládní služby jsou zmonopolizovány a dodávány neefektivně. Je zřejmé, že jestli mají vůbec nějakou hodnotu, pak je to mnohem méně, než kolik jejich poskytování stojí v peněžním vyjádření. Kromě toho vládní příjmy z daní a deficitní příjmy představují společné břemeno uvalené na výrobu a na podstatu tohoto břemena by se nemělo zapomínat. Jelikož vládní aktivity budou představovat spíše úbytky než příspěvek k produkci, je mnohem přesnější učinit *opačný* předpoklad, že totiž vláda národnímu produktu nepřispívá vůbec ničím a její činnosti odčerpávají část národního produktu a převádějí jej do neproduktivního využití.

Při používání statistické veličiny „národního produktu“ musíme proto provést opravu o vládní činnosti zahrnuté v národním produktu. Od čistého národního produktu musíme nejprve odečíst „důchod plynoucí z vlády“, tj. mzdy státních úředníků. Musíme také odečíst „důchod plynoucí ze státních podniků“. To jsou běžné výdaje či mzdy úředníků ve státních podnicích, které prodávají své výrobky za nějakou cenu. (Statistiky národního důchodu naneštěstí zahrnují tyto účty v *soukromém*, a nikoli ve státním sektoru.) Tímto způsobem dostaneme *čistý soukromý produkt* (*net private product* – *NPP*). Od *NPP* musíme odečíst škody na produktu napáchané vládou a poté dostáváme *zbylý soukromý produkt* v soukromých rukou (*private product remaining* – *PPR*). Tyto škody na produktu zahrnují: (a) vládní nákupy od soukromých firem, (b) nákupy stát-

ních podniků od soukromých firem a (c) transferové platby.³³ Podíl celkové výše těchto škod a NPP nám v procentech udává, jaký je rozsah škod napáchaných vládou na produktu. Jednodušší měřítko fiskálního dopadu vlády na ekonomiku získáme tak, že odečteme celkové výdaje vlády a státních podniků od čistého národního produktu (*net national product* – NNP; tyto výdaje odpovídají součtu důchodů plynoucích z vlády a státních podniků a škod na produktu napáchaných vládou). Tato veličina by přibližně určovala celkovou výši parazitizmu vlády na ekonomice.

Samozřejmě, že by mohly být od NNP odečteny daně a příjmy státních podniků, a v souladu s principem podvojnosti bychom dostali tentýž výsledek *za předpokladu*, že by byl odečten také vládní deficit. Na druhou stranu, dojde-li k přebytku státního rozpočtu, pak by měl být tento přebytek odečten spolu s výdaji, protože ty také pohlcují prostředky ze soukromého sektoru. Stručně řečeno, od NNP by měly být odečteny *bud'* celkové vládní výdaje, *nebo* celkové vládní příjmy (přičemž obě veličiny musí zahrnovat i státní podniky) podle toho, *která částka je větší*. Výsledná veličina by přibližně ukazovala na dopad fiskálních činností vlády na ekonomiku. Přesnější odhad, jak jsme ukázali, by porovnával zmíněné celkové škody páchané vládou a hrubý soukromý produkt.

Když odečítáme vládní výdaje od hrubého národního produktu, vidíme, že vládní *transferové platby* jsou také odečítány. Profesor Due by s tímto postupem nesouhlasil z toho důvodu, že transferové činnosti se do statistik národního produktu nezahrnují. Při této úvaze je ovšem důležité si uvědomit, že *daně* (a deficity) k financování transferových plateb *způsobují* odčerpávání národního produktu, a proto musí být od NNP odečteny, abychom získali PPR. Při poměrování relativní velikosti vládních a soukromých činností nás profesor Due varuje, že celková výše vládních výdajů by neměla zahrnovat transferové platby, které „toliko přesouvají kupní sílu“

³³ Nákupy od soukromých firem by měly být odečteny v *hrubém* vyjádření, a nikoli ve vyjádření čistém, tj. nikoli jako pouhý rozdíl mezi nákupy od soukromých firem a vládními prodeji služeb. Vládní prodeje služeb totiž odpovídají daňovým příjmům, neboť také pohlcují peníze ze soukromého sektoru.

a nespotřebovávají žádné zdroje. Ale tento „pouhý přesun“ představuje pro výrobce stejné břímě – stejný přesun od produkce bez donucení ke státem vytvářeným privilegiím – jako jakýkoli jiný vládní výdaj.³⁴

³⁴ Due: *Government Finance*, str. 76–77. Aplikaci výše uvedené metody opravy statistik národního produktu lze najít v Rothbard, Murray: *America's Great Depression*, D. Van Nostrand, 1963, str. 296–304.

6. Praxeologická kritika protitržní etiky

1. Úvod: Praxeologická kritika etiky

Praxeologie – ekonomie – nemůže poskytovat základní etické soudy: pouze opatřuje nezbytné údaje, které jsou k takovýmto hodnocením nutné. Je to formální, ale univerzálně platná věda, která je založená na existenci lidského jednání a logických dedukcích z této existence. Přesto lze praxeologii použít i v jiné sféře, než jsme to činili doposud, a sice ke kritice etických cílů. To neznamená, že opustíme hodnotovou neutralitu praxeologické vědy. Znamená to pouze to, že i etické cíle musí být smysluplně konstruovány, a proto může praxeologie kritizovat (1) existenciální omyly učiněné při formulaci etických tvrzení a (2) možnou existenciální nesmyslnost a vnitřní rozporuplnost cílů samotných. Jestliže se nám podaří prokázat, že daný etický cíl je vnitřně rozporný a jeho naplnění je *konceptuálně nemožné*, pak je zjevně nesmyslný a měl by být všemi opuštěn. Čtenáři by si měli všimnout, že neodsuzujeme etické cíle, které mohou být z praktického hlediska nerealizovatelné v dané historické situaci. Neodmítáme cíl zdržení se krádeže jednoduše proto, že v blízké budoucnosti asi nebude zcela dosažen. Jde nám o to zahrnout ty etické cíle, jejichž naplnění je konceptuálně nemožné kvůli vnitřní povaze člověka a tohoto světa.

Navrhujeme proto vytvořit jisté překážky neomezené platnosti konečných etických soudů každého z nás. I když tak činíme, stále se nedostáváme z působnosti sféry, kde platí praxeologické zákonitosti, a nestavíme se do pozice etiků, neboť se zde nepokoušíme vytvořit vlastní pozitivní etický systém, ani prokázat, že takový systém je dosažitelný. Domníváme se pouze, že praxeologie by měla mít právo veta, tj. právo odmítnout jakékoli etické tvrzení, které nespĺňuje test konceptuální možnosti nebo vnitřní nerozporuplnosti.

Mimoto tvrdíme, že kdykoli se prokáže, že etický cíl je konceptuálně nemožný, a tedy nesmyslný, *je stejně nesmyslné přijímat opatření k dosažení tohoto cíle*. Je zcela nelegitimní uznat, že X je nesmyslným cílem, a následně říci, že bychom měli učinit všechna možná opatření, abychom se mu pak jakýmkoli způsobem přiblížili. Je-li tento cíl nesmyslný, pak je nesmyslné i přiblížování se tomuto cíli. To je praxeologická pravda odvozená ze zákona, jenž praví, že prostředky mohou získat svou hodnotu pouze odvozením z hodnoty cílů, jichž mohou dosáhnout.¹ Snaha dosáhnout X získává svou hodnotu z hodnoty samotného X. Je-li cíl X nesmyslný, pak je nesmyslná i snaha o jeho dosažení.

Existují dva druhy etické kritiky systému svobodného trhu. První druh je ryze existenciální, tj. spočívá pouze na existenciálních předpokladech. Druhý typ předkládá konfliktní etické cíle a namítá, že svobodný trh těchto cílů nedosahuje. (Jakákoli kombinace těchto dvou námitek bude zařazena do druhé kategorie.) Námítka prvního druhu říká následující: (1) Svobodný trh způsobuje následek A, (2) tento následek A se mi nelíbí (nebo následek A je objektivně odsouzeníhodný), (3) proto by svobodný trh neměl existovat. Abychom

¹ Stručně řečeno, tvrdíme, že prostředky musí být ospravedlněny cílem. Co jiného než cíl *může* ospravedlnit použité prostředky? Známa představa o teorii pravíci, že „úcel světi prostředky“, je nemorálním komunistickým nástrojem, je zcela pomýlená. Když např. lidé mají výhrady proti vraždě jako prostředku k dosažení nějakého cíle, pak mají výhrady proti vraždě nikoli proto, že by neuznávali heslo „úcel světi prostředky“, nýbrž proto, že jejich cíle jsou ve vzájemném rozporu – např. v rozporu s *cílem* nevraždit. Tento názor mohou zastávat jako cíl sám o sobě nebo jako prostředek k dosažení jiných cílů, jako například k respektování práva každého člověka na život.

vyvrátili tento druh kritiky, je postačující zpochybnit prvotní, existenciální část argumentu, a to je, jak známo, ryze praxeologický úkol.

Nyní uvedeme krátké shrnutí nejběžnějších výhrad proti svobodnému trhu, jež mohou být praxeologicky vyvráceny a které samozřejmě byly implicitně či explicitně vyvráceny v jiných pracích:

(1) *Svobodný trh způsobuje hospodářský cyklus a nezaměstnanost.*

Hospodářské cykly jsou způsobeny státními zásahy spočívajícími v expanzi bankovních úvěrů.² Nezaměstnanost je způsobena odbory či vládou tehdy, když udržují mzdové sazby nad úroveň svobodného trhu. Inflaci může způsobit pouze násilný státní zásah, nikoli soukromé výdaje.

(2) *Svobodný trh způsobí vznik monopolů a monopolních cen.* Definujeme-li „monopol“ jako „jediného prodávajícího výrobku“, vytvoříme neřešitelný problém. Nejsme schopni identifikovat homogenní produkty bez konkrétního každodenního hodnocení spotřebitelů. Jestliže navíc považujeme takový monopol za špatný, musíme také považovat Robinsona Crusoe a Pátka za nemravné monopolisty, když si na svém opuštěném ostrově vyměňují rybu za kus dřeva. Jestliže Crusoe a Pátek nejsou považováni za špatné, jak vůbec může někoho napadnout, že rozvinutější společnost, která je *nutně* v tomto smyslu méně monopolistická, bude z tohoto důvodu špatná? Od jakého rozsahu takového monopolu můžeme říci, že se jedná o zlo? A jak může být trh odpovědný za počet lidí, kteří tvoří společnost? Navíc, každý jedinec, jenž se snaží být lepší než ostatní, se tímto pokouší být „monopolistou“. Je na tom něco špatného? Nezískává náhodou společnost i tento jedinec z vyrobení lepší pasti na myši? A konečně, na svobodném trhu nelze monopol nebo monopolistickou cenu nijak konceptuálně identifikovat.

Proto, vezmeme-li jakoukoli použitelnou definici, mohou monopolní cena a monopol vzniknout pouze skrze násilný akt udělení

² Viz v českém jazyce Šíma, Josef: *Trh v čase a prostoru*, Liberální institut, 2000. (Pozn. překl.)

zvláštního privilegia státem, a to je *také* případ všech pokusů „pěstovat konkurenci“.³

(3) Vláda musí dělat to, co lidé sami dělat nemohou.

Ukázali jsme, že žádné takové případy nejsou.

Existují i další výhrady, které ovšem využívají ve svých argumentech nejrůznějšího stupně etických výhrad. Další kapitola se bude zabývat praxeologickou kritikou některých z nejpulárnějších etických tvrzení namířených proti trhu.

³ Další diskuse o těchto problémech lze najít v Rothbard: *Man, Economy, and State*, kap. 10.

2. Znalost vlastního zájmu: Údajný kritický předpoklad

Tato kritika trhu je založena spíše na existenciální než etické argumentaci. Jde o populární představu, že *laissez faire* či svobodná tržní ekonomika je založena na kritickém předpokladu, že každý člověk zná svůj vlastní zájem nejlépe. Je vznášena námitka, že toto v případě řady jednotlivců není pravda. Proto musí zasáhnout stát a argument ve prospěch svobodného trhu je tím popřen.

Doktrína svobodného trhu však na žádném takovém předpokladu *nespočívá*. Podobně jako mytický „člověk ekonomický“ je i dokonale moudrý člověk lehce vyvratitelným konceptem, který si kritici této doktríny sami vytvořili a který z ní vůbec neplyne.

Za prvé by mělo být z naší analýzy svobodného trhu a státních zásahů rozebíraných v této knize zřejmé, že každý argument pro svobodný trh vychází z daleko hlubší a mnohem komplexnější teorie. Nemůžeme se na tomto místě pouštět do vysvětlování mnoha filozofických a etických argumentů ve prospěch svobody. Za druhé, *laissez faire* či teorie svobodného trhu *nepředpokládá*, že každý vždy ví, co je v jeho nejlepším zájmu. Namísto toho tvrdí, že *každý by měl mít právo na svobodu sledovat svůj vlastní zájem takovým způsobem, jaký pokládá za nejlepší*. Kritici mohou namítnout, že by stát měl přinutit lidi vzdát se části svého *ex ante* užitku, resp. současného užitku, ve prospěch svého *ex post* užitku zvýšeného tím, že byli donuceni sledovat svůj nejlepší zájem. To ovšem mohou libertariáni snadno vyvrátit tak, (1) že nelibost člověka z násilného zásahu státu sníží jeho *ex post* užitek v každém případě a (2) že stav svobody je zásadním nutným předpokladem k tomu, aby bylo možné „nejlepšího zájmu“ člověka dosáhnout. Jediný trvalý způsob, jak opravit chyby člověka, je totiž přesvědčit jej pomocí smysluplných argumentů. Síla tento úkol nemůže splnit. Jakmile se člověku podaří této síle se vyhnout, vrátí se ke svému způsobu chování.

Nikdo samozřejmě nedokáže dokonale předpovědět nejistou budoucnost. Svobodní podnikatelé působící na trhu jsou na předvádění a uspokojování přání spotřebitelů vybaveni mnohem lépe než

kdokoli jiný, neboť k tomu mají motivaci a využívají za tímto účelem ekonomickou kalkulaci.

Co když se ale ohledně svých vlastních zájmů mýlí *spotřebitelé*? Očividně se tak někdy děje. K tomu je ale potřeba poznamenat několik věcí. Především každý člověk zná nejlépe údaje o svém nitru – což plyne ze skutečnosti, že každý má samostatnou mysl a ego. Za druhé platí, že jestliže má jednotlivec pochybnosti o tom, co je v jeho skutečném zájmu, *může si svobodně najmout odborníka, poradit se s ním, a využít tak jeho kvalitnějších znalostí*. Člověk si najímá takové odborníky a na trhu může kvalitu jejich rad nepřetržitě testovat. Stručně řečeno, jednotlivci na trhu mají sklon prokazovat přízeň těm odborníkům, jejichž rady se ukázaly jako nejlepší. Dobří lékaři či právníci jsou na svobodném trhu odměňováni, zatímco špatní úspěch nemají. Když ovšem zasáhne stát, vládní odborník získává své příjmy z nucených dávek. Neexistuje žádný tržní test jejich úspěšnosti ve vyučování lidí jejich skutečným zájmům. Jediným testem je jeho úspěch při získávání politické podpory ze strany státní mašinerie útlaku.

Soukromě najatému odborníkovi se tedy daří podle toho, jaké jsou jeho schopnosti, kdežto odborníkovi vládnímu se daří podle jeho úspěchu v ucházení se o přízeň politiků. Navíc, jakou má vládní odborník motivaci, aby se o zájmy těch, kteří mu podléhají, *staral*? Zcela jistě není vybaven většími kvalitami z titulu svého vládního postu. Není o nic poctivější než soukromý odborník. Z podstaty jeho úřadu vyplývá, že bude méně schopný a bude mít větší sklon uchýlit se k použití donucení. Zatímco soukromý odborník má veškerou peněžní motivaci se o své klienty či pacienty starat, vládní odborník žádnou takovou motivaci nemá. Dostane zapláceno tak jako tak. Postrádá jakoukoli motivaci dělat si starosti se skutečnými zájmy svých „klientů“.

Je podivné, že lidé mají tendenci pohlížet na vládu jako na polobožskou, nesobeckou organizaci rozdávající dobro jako Ježíšek. Státy ale nebyly vytvořeny k tomu, aby poskytovaly láskyplnou péči. Státy byly vytvořeny za účelem využívání síly a demagogického působení na voliče. Jestliže jedinci v mnoha případech nevědí, co je v jejich zájmu, mají možnost se obrátit pro radu na soukromé

odborníky. Je nesmyslné tvrdit, že jim lépe poslouží násilný a demagogický státní aparát.

Zastánci státních zásahů nakonec uvíznou v osudném rozporu: předpokládají, že jednotlivci nejsou kompetentní k tomu, aby se rozhodovali o vlastních věcech nebo aby si najímali odborníky, kteří by jim mohli poradit. Přesto ale také předpokládají, že titíž jedinci jsou dostatečně vybaveni k tomu, aby mohli hlasovat pro tytéž odborníky ve volbách. Již jsme si naopak ukázali, že zatímco většina lidí má přesný názor na to, co je v jejich zájmu, a na trhu mají přímý test kvality své volby, komplexní posloupnosti praxeologických a filozofických úvah nutných k pochopení jednání vládců a politických opatření rozumět nemohou. Přesto je tato politická sféra plná neomezené demagogie přesně tou jedinou oblastí, kde jsou masy považovány za kompetentní!^{4, 5}

⁴ Zastánci intervencionismu předpokládají *politickou* (ale žádnou jinou) kompetenci lidí i tehdy, když upřednostňují diktaturu před demokracií. Protože jestliže lidé v diktatuře nehlasují, musejí stále přijímat vládu diktátora a jeho odborníků. Intervencionisté proto nemohou uniknout tomuto rozporu, kdyby se zřekli demokracie.

⁵ Ludwig von Mises na tento rozpor vehementně poukazoval. Viz jeho *Planning for Freedom*, Libertarian Press, 1952, str. 42–43. Zbytek Misesovy kritiky argumentů namířených proti svobodnému trhu (*ibid.*, str. 40–44) se ovšem od argumentů předkládaných v této knize liší.

3. Problém nemorálního jednání

Někteří autoři jsou dostatečně chytrí na to, aby uznali, že tržní ekonomika je jednoduše výsledkem individuálního hodnocení, a proto vidí, že když se jim tyto výsledky nelíbí, tak problém spočívá v hodnocení lidí, a nikoli v ekonomickém systému. Přesto ale pak obhajují státní zásahy, jakožto nástroje, jejichž prostřednictvím dochází k nápravě nemorálnosti voleb jednotlivých lidí. Jestliže jsou lidé tak nemorální a vyberou si whisky namísto mléka a kosmetiku namísto vzdělávání, pak tvrdí, že by měl nastoupit stát a tyto volby opravit. Vyvrácení tohoto argumentu je totožné se způsobem odmítnutí argumentu o neznalosti vlastních zájmů. Je totiž vnitřně rozporné tvrdit, že lidem nelze věřit, že budou činit při každodenním rozhodování morální volby, ale *lze* jim důvěřovat, že přijmou politiky nebo budou hlasovat pro politiky, kteří jsou morálně na vyšší úrovni než oni sami.

Mises velmi správně poznamenal, že každý, kdo obhajuje státní diktát v jedné oblasti rozhodování o tom, co budou lidé spotřebovávat, musí logicky začít obhajovat úplný totalitní diktát při všech lidských volbách. A to platí bez ohledu na hodnoty, které diktátor zastává. Jestliže tedy členové vládnoucí skupiny mají rádi Bacha a nesnáší Mozarta a jsou pevně přesvědčeni, že Mozartova hudba je nemorální, potom jsou stejně oprávněni zakazovat hrát Mozarta, jako zakazovat požívání drog nebo požívání alkoholu.⁶ Mnozí zastán-

⁶ Mises: *Human Action*, str. 728–29. Stejný úplný státní diktát nad volbami spotřebitelů je také obsažen v argumentu o neznalosti vlastních zájmů, kterým jsme se zabývali výše. Thomas Barber lišácky poznamenal: „Je protizákonné, aby lidé na výletních lodích neměli s sebou vestu pro každého člověka na palubě. Velké množství mladých mužů je státem placeno za to, aby se pídili po tom, jestli někdo tento zákon neporušuje. Což je pro mladé muže samozřejmě příjemné zaměstnání. Jezdí-li někdo na kánoji bez plovací vesty, je toto starostí vlády více, než chodí-li někdo ven do deště bez holínek? ...Takový zákon popuzuje lidi, jichž se týká, je nákladný pro daňové poplatníky a mnoho potenciálních výrobců mění v ekonomické parazity. Ten zákon snad prosadili výrobci plovacích vest.“ Barber, Thomas: *Where We Are At*, str. 89.

ci státu by se ale nenechali tímto odradit a byli by ochotni se této příjemné úlohy ujmout.

Domníváme se, že utilitaristická pozice, že státní diktát je špatný, protože neexistuje žádná racionální etika, a proto žádný člověk nemá právo vnutit druhému člověku své arbitrární hodnoty, je nedostatečná. Především nepřesvědčí ty, kteří věří v racionální etiku, tj. lidi, kteří věří, že *existuje* vědecká báze pro morální hodnocení a takové věci nejsou pouhým rozmarem. Tato pozice navíc zahrnuje vlastní skrytý morální předpoklad, totiž že *A nemá právo* vnucovat jakékoli arbitrární hodnoty člověku B. Jsou-li všechny cíle arbitrární, není potom cíl „vnucovat arbitrární hodnotové soudy druhým“ *zrovna tak* arbitrárním soudem? Předpokládejme dále, že člověk A má *uvalování vlastních hodnot na člověka B* velmi vysoko na své hodnotové škále. Utilitarista pak nemůže nic namítat a musí se zříci svého pokusu ubránit svobodu jednotlivce na hodnotově neutrálním základě. Utilitaristé jsou ve skutečnosti bezmocní proti člověku, který *chce* vnutit své hodnoty pomocí donucení ostatním a který tak činí i poté, co mu jsou vysvětleny nejrůznější ekonomické dopady tohoto činu.⁷

Úlohu potencionálního diktátora lze logicky vyvrátit zcela jiným způsobem a zůstat přitom na úrovni *hodnotově neutrálního (wertfrei)* praxeologického uvažování. Neboť co vadí potenciálnímu diktátorovi na svobodě jednotlivců? Tvrdí, že mnohdy jednají nemorálně. Cílem diktátora je tedy zvýšit morálnost a bojovat proti nemorálnosti. Předpokládejme nyní, že objektivní morálku lze vyvodit. Je potom třeba zodpovědět otázku: *Lze morálku vynutit silou?* Předpokládejme, že dojdeme k prokazatelnému závěru, že činnosti A, B a C jsou nemorální a že činnosti X, Y a Z jsou morální. Navíc předpokládejme, že pan Jones projevuje politováníhodnou tendenci přikládat činnostem A, B a C vysokou hodnotu a tyto činnosti neustále provádí. Máme tedy zájem změnit pana Jonese na morálního

⁷ Je pravda, že *v této práci* neobhajujeme cíle a v tomto smyslu je praxeologie „utilitaristická“. Rozdíl je ale v tom, že utilitarismus by rozšířil tuto *wertfrei* pozici z ekonomie a praxeologie, kam právem patří, na *veškeré* racionální uvažování.

člověka. Jak to můžeme udělat? Zastánci státu řeknou: *za pomoci síly*. Musíme s pistolí v ruce panu Jonesovi zakázat, aby činnosti A, B a C dělal. *Poté* z něj nakonec uděláme morálního člověka. Bude ale skutečně morálním člověkem? Stává se pan Jones morálním člověkem tehdy, když zvolí X, jelikož mu je *silou zabráněno* zvolit A? Jestliže zavřeme pana Smithe do vězení a neumožníme mu, aby se někde v restauraci opíjel, uděláme z něj *morálního* člověka?

Bez ohledu na to, co konkrétní člověk považuje za morální a co nikoliv, o morálce nemá vůbec žádný smysl hovořit, pokud člověk nemá svobodu provádět vedle činností morálních i činnosti *nemorální*. Jestliže člověk nemá svobodu volby, je-li silou nucen dělat morální věci, pak *byl připraven o možnost být morální*. Nebylo mu umožněno *zvažovat* obě alternativy a dojít k vlastnímu rozhodnutí a vykonat to, k čemu se sám rozhodl. Je-li připraven o možnost svobodné volby, jedná dle vůle diktátora, nikoli podle sebe. (Samozřejmě by si *mohl* zvolit zastřelení, což lze ale jen stěží považovat za smysluplnou koncepci svobodné volby mezi alternativami. Ve skutečnosti má člověk v takové situaci jen jednu svobodnou volbu: volbu hegemonickou – být diktátorem zastřelen nebo jej ve všech věcech poslouchat.)

Diktátorství nad jednáním spotřebitelů může tedy způsobit pouze *zakrnění* morálky, a nikoli její rozvoj. Existuje jen jediný způsob, jak se může morálka šířit od osvícených k neosvíceným, a tím je *persvědčování* argumenty. Jestliže A *persvědčí* B pomocí rozumu a argumentů, že jeho morální hodnoty jsou správné a hodnoty člověka B jsou špatné, pak B tyto hodnoty přijme svobodně za své a *přizpůsobí* tomu i své chování. Namítá-li někdo, že se jedná o pomalý způsob, pak nepochopil to *nejpodstatnější*, tj. to, že morálku lze šířit *pouze* pomocí mírového *persvědčování* a že používání síly může morálku pouze oslabit a poškodit.

Ještě jsme se nezmiňovali o ostatních skutečnostech, které naši argumentaci posilují. Je například velmi obtížné, aby diktátor prosazoval svá pravidla proti vůli lidí, jejichž hodnoty jsou s těmito pravidly v rozporu. Člověk, který *upřednostňuje* nemorální chování a je mu silou bráněno, aby jednal tak, jak chce, se bude snažit, aby tento zákaz nějak obešel – třeba tak, že uplatí ty, co na *dodržování* tohoto

zákona dohlížejí. Jelikož v tomto díle se nezabýváme etikou, nezmiňovali jsme ani libertariánskou etickou teorii, která praví, že samotné používání násilí je tou největší možnou *nemorálností*.

Ukázali jsme tedy, že potenciální diktátor nemůže nikdy při plnění svého prohlašovaného cíle, kterým je podpora morálnosti, uspět, neboť následky jeho konání budou přesně opačné. Je samozřejmě možné, že diktátoři nejsou zcela upřímní, když si své cíle stanoví. Možná je jejich skutečným cílem získat více moci nad ostatními a zabránit ostatním v jejich štěstí. Potom samozřejmě nemůže praxeologie k dané záležitosti nic dodat, ačkoli etika by v takovém případě měla ještě mnohé co říci.⁸

⁸ Mises často prohlašuje, že státní zásahy do fungování trhů, jako je třeba regulace cen, budou mít důsledky, které by i státní úředníci, kteří je provádějí, považovali za špatné. Problém je ale v tom, že *nevíme*, jaké jsou cíle státních úředníků – *kromě* toho, že prokazatelně *mají* rádi moc, kterou získávají, a bohatství, jež odebrali z kapes veřejnosti. Takovéto myšlenky jistě mohou v jejich mysli převážít, a proto nemůžeme říci, že státní úředníci by poté, co by se o skutečných následcích svých aktivit dozvěděli, bez výjimky uznali, že jejich konání je mylné.

4. Lidská morálka

Velmi často se lze setkat s tvrzením, že obhájci zcela svobodného trhu budují své teorie na jednom zásadním a vratkém předpokladu. Tím má být předpoklad, že všichni lidé jsou andělé. Všeobecně se uznává, že v takové společnosti andělů by systém svobodného trhu mohl „fungovat“, ale že nic takového nelze čekat v našem světě chybujících lidí. Hlavní problém této kritiky spočívá v tom, že žádný libertarián – snad s výjimkou těch pod vlivem Tolstého – nikdy žádný takový předpoklad neformuloval. Obhájci svobodného trhu nepředpokládají změnu lidské povahy, ačkoli by patrně nebyli proti, kdyby takováto změna nastala. Viděli jsme, že libertariáni předkládají vizi světa, kde budou služby obrany před útoky a loupením poskytovány soukromými firmami, a nikoli státem. Nepředpokládají ale, že by ze svobodné společnosti nějakým zázrakem vymizel zločin.

Zastánci státu přiznávají, že libertariáni mají pravdu v tom, že kdyby všichni lidé byli „dobří“, nebyl by žádný stát potřeba. Státní moc je údajně potřeba pouze do té míry, do jaké se mezi lidmi vyskytuje „zlo“. Co kdyby ale *všichni* lidé byli „zlí“? F. A. Harper k tomu poznamenal:

„Použijeme-li stejný princip, že politická moc by měla být použita pouze v tom rozsahu, v jakém je v člověku obsaženo zlo, dostáváme společnost, ve které by bylo potřeba úplného politického ovládnutí veškerých činností každého člověka... Jeden člověk by vládl všem ostatním. Kdo by ale hrál úlohu jediného diktátora? Ať už by byl vybrán a dosazen na politický trůn jakýmkoli způsobem, muselo by se jednat o naprosto zlou osobu, neboť zlí jsou nakonec všichni lidé. Tato společnost by poté byla řízena naprosto zlým diktátorem, který by vládl veškerou politickou mocí. Jak by potom v téhle logice mohlo být výsledkem něco jiného než naprosté zlo? Jak by jen bylo možné, aby byl tento

*výsledek lepší, než v případě, že by v takové společnosti vůbec žádná politická moc neexistovala?*⁹

Je takový argument nerealistický, protože, jak každý souhlasí, lidské bytosti jsou schopny konat dobro i zlo? Kde se nachází onen bod kombinace dobra a zla, ve kterém se státní diktát stává nutností? Libertariáni by ve skutečnost tvrdili, že skutečnost, že lidé jsou dobří i špatní, poskytuje další konkrétní argument podporující jejich tvrzení. Je-li totiž člověk směsí dobra a zla, pak je zcela zřejmě nejlepší uspořádání společnosti takové, které potlačuje zlo a podporuje dobro. Libertariáni tvrdí, že existence státního aparátu poskytuje snadný a rychlý způsob, jak se zlo může dostat k moci, neboť vládcí státu získávají legitimitu a mohou se uchýlit k donucení takovým způsobem, který nikdo jiný používat nemůže. To, co je obecně ve společnosti považováno za „zločin“, se nazývá „výkon demokratické moci“ tehdy, provádí-li to člen státního aparátu. Skutečně svobodný trh naproti tomu odstraňuje veškeré legitimizované možnosti nadvlády jednoho člověka nad druhým.

⁹ Harper, F. A.: „Try This on Your Friends“, *Faith and Freedom*, leden 1955, str. 19.

5. Nemožnost rovnosti

Asi nejčastějším terčem etické kritiky tržní ekonomiky je nařčení, že nedokáže zajistit rovnost. Ve prospěch rovnosti byly používány různé „ekonomické“ argumenty, jako například minimální společenská oběť nebo klesající mezní užitek peněz (viz kapitolu o daních výše). V posledních letech ale ekonomové zjistili, že nemohou ospravedlnovat rovnostářství pomocí ekonomie a že k prosazování rovnosti nakonec potřebují nějakou etickou bázi.

Ekonomie či praxeologie nemohou potvrdit správnost etických ideálů, ale i etické cíle musí být vystavěny smysluplně. Musí proto před praxeologií obstát jako vnitřně konzistentní a konceptuálně možné. Tyto vlastnosti etického ideálu „rovnosti“ nebyly dosud tomuto testu náležitě podrobeny.

Je pravda, že již byla vznesena řada námitek, které donutily rovnostáře se nad svým cílem zamyslet. Uznání nutných následků jejich politik vede někdy k opuštění, i když častěji pouze ke zpomalení prosazování jejich plánu. Vynucování rovnosti má tedy tyto následky: prokazatelně potlačí motivaci, odstraní přízpůsobovací procesy tržní ekonomiky, zničí veškerou efektivnost při uspokojování přání spotřebitelů, velmi omezí tvorbu kapitálu a povede k jeho spotřebě – což všechno jsou dopady představující prudký propad všeobecné životní úrovně. Kromě toho, pouze ve svobodné společnosti se nevyskytují *kasty*, a proto pouze svoboda umožní změny příjmu určované podle produktivity. Společnost založená na státu oproti tomu způsobí spíše zmrazení ekonomiky v určité formě (neproduktivní) nerovnosti.

Tyto argumenty nelze, navzdory jejich pádnosti, v žádném případě označit za konečné. Někteří lidé budou sledovat cíl rovnosti tak jako tak. Mnozí vezmou tyto námitky v úvahu a za účelem dosažení *větší* rovnosti se smíří pouze s *jistým* omezením životní úrovně.

Ve všech diskusích o rovnosti se bere za samozřejmé, že rovnost je cílem, kterého by bylo velmi záhodno dosáhnout. Tato samozřejmost ale není vůbec na místě, neboť samotná rovnost jakožto cíl je vystavena řadě vážných výhrad. Praxeologická teorie je vyvozena ze

tří univerzálně přijímaných axiomů: hlavním axiomem je existence účelového lidského jednání a méně významnými předpoklady či axiomy jsou jednak *rozličnost* lidských dovedností a přírodních zdrojů a za druhé upřednostňování volného času před prací (disutility of labor). Přestože je možné ekonomickou teorii společnosti vybudovat i bez těchto dvou méně významných axiomů (nikoli ovšem bez hlavního předpokladu), jsou zde zmiňovány proto, aby omezily naše teoretizování na zákony, které mají přímý vztah k realitě.¹⁰ Kdyby chtěl někdo vytvořit teorii použitelnou na *totožné* lidské bytosti, může tak klidně učinit.

Různorodost lidstva je tedy základním postulátem našich znalostí lidí. Je-li ale lidstvo různorodé a každý člověk je individualitou, jak potom někdo může jako ideál navrhovat *rovnost*? Každý rok se konají konference o rovnosti, kde učenci volají po větší rovnosti, aniž by někdo tento základní princip zpochybnil. Jaké ospravedlnění může ale najít rovnost v podstatě člověka? Je-li každý jedinec jedinečný, jak jinak může být učiněn „rovným“ ve vztahu k ostatním než zničením většiny toho, co je v něm lidské a ponížením lidské společnosti na uniformitu mraveniště? Břemeno důkazu leží na rovnostáři, který sebejistě vstupuje na scénu a informuje ekonoma o svém nejvyšším etickém cíli. Musí prokázat, jakým způsobem je rovnost slučitelná s podstatou člověka a uhájit funkčnost možného rovnostářského světa.

Rovnostář je na tom ještě hůře, neboť lze ukázat, že rovnost příjmu je pro lidstvo *nemožným* cílem. Příjem nemůže být *nikdy* rovný. Je samozřejmě nutné o příjmu uvažovat v reálném vyjádření, a nikoli ve vyjádření peněžním, jinak by se přece nejednalo o skutečnou rovnost. Reálný příjem (důchod) nemůže být ale nikdy vyrovnán. Jak by mohl být užitek obyvatele New Yorku z pohledu na manhattanské panorama vyrovnán s užitekem Inda? Jak by mohl Newyorčan plavat v Ganze tak jako Ind? Jelikož je každý jedinec nutně situován na

¹⁰ Podrobnější diskusi o těchto axiomech lze najít v Rothbard, Murray: „In Defense of Extreme Apriorism“, *Southern Economic Journal*, leden 1957, str. 314–320.

jiné místo, reálný příjem každého jedince se musí lišit zboží od zboží a od člověka k člověku. Neexistuje žádný způsob, jak dát různá zboží dohromady a měřit nějakou „úroveň“ příjmu, a tak je nesmyslné pokoušet se najít nějakou „rovnou“ hladinu. Musíme se smířit s tím, že rovnosti *nelze* dosáhnout, protože je to pro člověka konceptuálně nemožný cíl, což vyplývá z nutného rozptýlení lidí v prostoru a jejich různosti. Je-li ale rovnost nesmyslným (a tedy *iracionálním*) cílem, pak i každá snaha dosáhnout rovnosti je rovněž nesmyslná. Je-li samotný cíl nesmyslný, pak je nesmyslná i snaha jej dosáhnout.

Mnoho lidí se domnívá, že rovnost příjmu je sice nesmyslný ideál, ale že jej lze nahradit ideálem spočívajícím v *rovnosti příležitostí*. Tento koncept je ale stejně nemyslitelný jako koncept, o kterém jsme právě hovořili. Jak může být „vyrovnaná“ možnost Inda a Newyorčana plout okolo Manhattanu nebo plavat v Ganze? Nevyhnutelná rozličnost umístění ruší fakticky jakoukoli možnost vyrovnání „příležitostí“.

Blum a Kalven zabředají do častého omylu,¹¹ když tvrdí, že spravedlnost znamená rovnost příležitostí a že tato rovnost vyžaduje, aby „závodníci startovali ze stejné čáry“ a „závod“ tak mohl být „spravedlivý“. Lidský život ale není závodem, ve kterém by měl každý startovat z identické čáry. Každý člověk se snaží být co možná nejšťastnější. Každý ale *nemůže* začínat na stejné čáře, neboť svět nezačal právě existovat. Je rozmanitý a skládá se z nekonečně odlišných částí. Samotná skutečnost, že se někdo nutně rodí *na jiném místě* než někdo jiný, okamžitě způsobuje, že zděděná příležitost jednoho člověka *nemůže* být totožná s příležitostí jeho souseda. Snaha o rovnost příležitostí by také vyžadovala zrušení rodin, protože různí rodiče mají různé – nerovné – schopnosti. V této logice by bylo potřeba zavést komunální vychovávání dětí. Stát by musel znárodnit veškeré děti a vychovávat je ve státních jeslích za „stejných“ podmínek. Ale ani zde by podmínky nemohly být pro všechny totož-

¹¹ Blum, Walter J. a Kalven, Harry Jr.: *The Uneasy Case for Progressive Taxation*, str. 501 ff.

né, protože různí pracovníci v jeslích by sami měli různé schopnosti a osobní vlastnosti. Rovnost tedy nelze nikdy zajistit již kvůli nutným rozdílům v umístění dětí do jednotlivých jeslí.

Ukázali jsme, že rovnostáři nelze dovolit ukončit diskusi jednoduše tím, že prohlásí rovnost za absolutní etický cíl. Musí se nejprve vypořádat se všemi společenskými a ekonomickými důsledky rovnostářství a pokusit se ukázat, že tento cíl není v rozporu s podstatou člověka. Musí vyvrátit argument, že člověk není stvořen k nucenému životu mravence v mraveništi. A konečně musí uznat, že rovnost příjmu a rovnost příležitostí jsou jako cíle konceptuálně neuskutečnitelné, a tedy nesmyslné. *Ipsa facto* je potom nesmyslná i každá snaha jich dosáhnout.

Rovnostářství je proto v podstatě nesmyslná společenská filozofie. Její jedinou smysluplnou interpretací je požadavek „stejně svobody“, který formuloval Herbert Spencer ve svém slavném Zákonu stejné svobody: „Každý člověk má svobodu činit cokoli se mu zlíbí za předpokladu, že neomezuje stejnou svobodu jiného člověka.“¹² Tento cíl se nepokouší dosáhnout rovnosti *celkových podmínek* člověka, což je úkol zcela nemožný. Namísto toho obhajuje svobodu, tj. stav neexistence násilí jednoho člověka používaného proti druhému člověku a jeho majetku.¹³

I toto vyjádření rovnosti má ovšem řadu vad a lze jej ku prospěchu věci odmítnout. Otevírá především prostor pro dvojznačnost a rovnostářství. Za druhé, slovo „stejná“ vzbuzuje představu veličiny měřitelné s nějakou pevnou jednotkou a rozměrem. „Stejná délka“ znamená rovnost měření pomocí objektivně určitelné jednotky. Při studiu lidského jednání ať již v praxeologii či sociální filozofii ale žádnou takovou měřitelnou jednotku nemáme, a proto nic takového

¹² Spencer: *Social Statics*, str. 121.

¹³ Tento cíl byl někdy označován jako „rovnost před zákonem“ či „rovnost práv“. Obě tyto formulace jsou ale dvojznačné a zavádějící. První z nich lze chápat tak, že bude znamenat rovné otroctví stejně jako rovnou svobodu a ve skutečnosti byl její význam v posledních letech zúžen tak, že téměř ztratila význam. Druhá formulace by mohla být interpretována také tak, že by mohla znamenat jakékoli „právo“, včetně „práva na rovný příjem“.

jako „rovnost“ neexistuje. Je mnohem lepší říkat, že „každý člověk by měl mít X“, než prohlašovat, že „všichni lidé by měli mít stejné X“. Jestliže chce někdo přimět všechny lidi, aby si koupili auto, formuluje takto svůj cíl a říká, že „každý člověk by si měl koupit auto“, a nikoli, že „všichni lidé by měli mít rovné podmínky při nákupu auta“. Používání slova „rovné“ je v tomto případě nešikovné a zavádějící.

A konečně platí, jak již před mnoha lety tak působivě ukázala Clara Dixon Davidsonová, že Spencerův Zákon stejné svobody je přebytný. Má-li totiž *každý* člověk svobodu dělat co se mu zlíbí, potom z této samotné premisy vyplývá, že svoboda *žádného člověka* nebyla porušena či poškozena. Celá druhá část Spencerova Zákona následující za slovem „zlíbí“, je nadbytečná.¹⁴ Od doby, co byl Spencerův zákon formulován, využívali jeho kritici jeho druhou část stanovující podmínky jeho platnosti k nabourávání libertariánské filozofie. Po celou tuto dobu se však veškeré jejich úsilí soustředilo na tu jeho část, která ho činí problematickým, a nikoliv na jeho samotnou podstatu. Vzhledem k tomu, že koncept „rovnosti“ lze nahradit logickým kvantifikátorem „každý“, nenachází přítomnost tohoto konceptu v Zákoně stejné svobody žádné ospravedlnění. „Zákon stejné svobody“ by mohl být klidně přejmenován na „Zákon úplné svobody“.

¹⁴ „...úvodní tvrzení již obsahuje to, co následuje, protože kdyby kdokoli omezil svobodu druhého, lidé by nemohli mít stejnou svobodu.“ Clara Dixon Davidsonová v časopise *Liberty*, září 1892, citováno podle Tucker, Benjamin R.: *Instead of a Book*, B. R. Tucker, 1893, str. 137. Tato úvaha byla od té doby zcela opomíjená.

6. Problém bezpečnosti

Jedno z nejběžnějších etických obvinění vznášených proti svobodnému trhu je, že není schopen zajistit „bezpečnost“. Tvrdí se, že výhody svobody je třeba poměřovat s výhodami bezpečnosti – samozřejmě zajišťované státem.

První poznámkou, kterou je nutné učinit, je skutečnost, že svět, jak jej známe, je světem plným nejistoty. Nikdy nebudeme schopni předvídat, co se v budoucnu přesně stane. Každé jednání tedy obsahuje jisté riziko a toto riziko nelze zcela odstranit. Člověk, který drží hotovost, nese riziko, že se kupní síla jeho peněz sníží. Člověk, jenž se rozhodl investovat, nese riziko ztráty, atp.

Svobodný trh ale nalézá způsoby, jak toto riziko bez donucení co možná nejvíce omezit. Ve svobodné společnosti existují tři hlavní způsoby, jak lidé mohou budoucí nejistotu zmírnit:

(1) *Pomocí úspor.* Tyto úspory, ať již jsou investovány do výroby nebo ponechány ve formě hotovosti, opatřují peníze k zajištění budoucích potřeb. Investování do výroby zvětšuje množství budoucích aktiv člověka, držba hotovosti zajišťuje, aby byly prostředky okamžitě použitelné.

(2) *Pomocí podnikání.* Podnikatelé (tj. kapitalističtí podnikatelé) berou na sebe na trhu značnou část rizika a tím zbavují pracující velké části tohoto rizika. Stačí si představit všudypřítomné riziko v situaci, kdy by pracující nemohl dostat zapláceno do té doby, než by finální výrobek byl nakoupen spotřebiteli! Problémy vzniklé z čekání na budoucí příjem a riziko spojené s pokusy odhadnout budoucí požadavky spotřebitelů by byly téměř nesnesitelné, a to *obzvláště* pro ty pracující, kteří jsou zapojeni do výrobních procesů nejvíce vzdálených od spotřeby. Je obtížné si představit, že by se někdo pustil do výroby náročné na čas, kdyby byl nucen celou dobu výroby čekat, aby za svou práci mohl získat odměnu. Kapitalistický podnikatel mu ale platí okamžitě a sám na sebe přebírá břímě spojené s čekáním a předvídaním budoucích potřeb. Podnikatel poté riskuje ztrátu svého kapitálu. Dalším způsobem, jak podnikatel přebírá riziko, je prostřednictvím využití budoucích kontraktů, kde

zajištění (hedging) umožňuje kupujícím a prodávajícím dané komodity přesunout riziko budoucích změn ceny na specializované obchodníky.

(3) *Pomocí pojištění*. Pojištění je slučováním a snižováním rizik na trhu. Zatímco podnikatelé na sebe berou břímě nejistoty, pojištění se stará o *pojistitelná* rizika, tedy rizika takových jevů, u nichž lze zjistit stabilní četnosti jejich výskytu v určité skupině a podle toho stanovit výši pojistek.

Stát nemůže zajistit absolutní bezpečnost. Otroci si mohli myslet, že jejich bezpečnost je otrokářem zaručena. Riziko ale v tom případě nese *otrokář*. Poklesne-li jeho důchod, nebude schopen bezpečnost pro své svěřence zajistit.

Čtvrtým způsobem, jak zajistit ve svobodné společnosti bezpečnost, je prostřednictvím *dobročinnosti*. Vše, co je předmětem dobročinnosti, *plyne* nutně *z výroby*. Tvrdí se, že stát může zajistit bezpečnost lidí lépe než trh, protože může každému garantovat minimální příjem. Vláda nic takového ale zajistit nemůže. Stát sám nic *nevyrábí*. Může pouze konfiskovat to, co vyrobí ostatní. Stát proto žádnou garanci neposkytuje. Jestliže nebude toto nutné minimum vyrobeno, stát nebude moci svým závazkům dostát. Stát samozřejmě může natisknout tolik peněz, kolik bude chtít, ale nemůže vyrobit potřebné zboží. Stát navíc tímto způsobem nemůže zajistit všem lidem stejnou bezpečnost. Může zajistit bezpečnost části obyvatelstva, ale pouze *na úkor ostatních*. Jestliže lze bezpečnost A posílit pouze tím, že bude oloupen B, pak bezpečnost B bude v tomto procesu *oslabena*. I když tedy nebude výroba výrazně omezena, stejně nemůže stát zajistit bezpečnost všech, ale pouze jedněch na úkor druhých.

Platí potom, že neexistuje způsob, jak vláda představující monopol na použití násilí, může zajistit bezpečnost? Ano, ale nikoli v absolutním smyslu. Spíše lze říci, že vláda je schopna zajistit určitý *druh* bezpečnosti a pouze taková bezpečnost může být garantována *každému* člověku ve společnosti. Tímto druhem bezpečnosti je *ochrana proti agresi*. Ta může být ovšem ve skutečnosti zajištěna pouze bezpečnostními agenturami působícími na svobodném trhu, protože pouze takové nestátní obranné agentury nespočívají *samy*

na agresi. Jestliže je zajištěna bezpečnost každého člověka a jeho majetku před napadením, jeho produktivita a jeho volný čas se nezměrně zvyšují. Každý pokus státu zajistit takovouto bezpečnost představuje anachronismus, neboť stát samotný neustále lidskou svobodu a bezpečnost narušuje.

System bezpečnosti, který je přístupný každému člověku ve společnosti, není pouze slučitelný s dokonalou svobodou, ale je také jejím průvodním jevem. Svoboda a bezpečnost před agresí jsou dvěma stranami téže mince.

Někdo může stále namítat, že si mnoho lidí bude i tak přát spoléhat na své otrokáře, i když budou vědět, že otroctví či podřízení se diktátu nemůže zajistit úplnou bezpečnost. Jestliže to ale učiní dobrovolně, zeptá se libertarián, proč musí nutit ostatní, kteří se nerozhodli otrokářům se podřídit, aby se k nim připojili?

7. Údajné přednosti statutární společnosti

Společnou kritikou svobodného trhu a svobodné společnosti (typicky vznášenou intelektuály, kteří podezřele *nejdou* řemeslníky ani rolníky) je, že oproti oněm šťastným řemeslníkům a rolníkům ve středověku „odcizily“ člověka jeho práci a jeho druhům a oloupily jej o vědomí sounáležitosti. Na statutární společnost středověku je pohlíženo jako na zlatý věk, kdy si mohl být každý jist svým společenským postavením, kdy řemeslník vyráběl celou botu a nepřispíval pouze malou částí k její výrobě a kdy tito „úplnější“ výrobci byli svázáni pocitem sounáležitosti se zbytkem společnosti.

Středověká společnost především *nebyla* společností bezpečnou, ani pevnou, s neměnnou hierarchií společenského postavení.¹⁵ Neexistoval sice přílišný *pokrok*, ale docházelo ke značným *změnám*. Lidé pobývali v seskupeních orientovaných na místní soběstačnost, z čehož plynula nízká životní úroveň a neustálá hrozba hladomoru. Jelikož v zásadě neexistoval obchod, proti hladomoru v jedné oblasti nebylo možné bojovat nákupem potravin z jiné oblasti. To, že se hladomor nevyskytuje v kapitalistické společnosti, *není* náhoda způsobená boží prozřetelností. Za druhé, kvůli nízké životní úrovni se jen málo lidem podařilo narodit se jako onen šťastný řemeslník, který mohl ve své práci nacházet štěstí a bezpečnost pouze tehdy, byl-li řemeslníkem krále či šlechty (kteří samozřejmě získali *své* vysoké společenské postavení zcela jistě v důsledku „nešťastného“ zvyku neustále používat násilí k porobení mas vykořisťovaného obyvatelstva). Co se týče obyčejného nevolníka, člověk si klade otázku, zda ve svém ubohém životě, při svém zotročení a živoření měl dost času a prostoru na to, aby mohl o údajném blahu svého neměnného postavení a „vědomí sounáležitosti“ uvažovat. Kdyby

¹⁵ Tato kapitola má představovat spíše logickou kritiku teorie statutární společnosti než podrobný popis středověké společnosti. Kritiku nejnovější verze mýtu o šťastných rolnících lze nalézt v Silbermann, Charles E.: *The Myths of Automation*, Harper & Row, 1967, str. 98–107.

existoval alespoň jeden nevolník, který si *neprál* náležet svému pánu, znamená to, že tato „sounáležitost“ byla vynucena silou.

Kromě těchto úvah je zde ještě jeden problém, který statutární společnost nemůže překonat a který samozřejmě přispěl velkým dílem k rozpadu feudálních a merkantilistických struktur předkapitalistické doby. Tímto problémem byl nárůst populace. Jestliže má každý určenu svou přidělenou a zděděnou úlohu v životě, jak do tohoto schématu zařadit růst populace? Jaké místo bude těmto lidem určeno a kdo jej bude určovat? A bez ohledu na to, kam se tito noví lidé podějí, jak jim může být zabráněno v narušení celého určeného systému zvyků a společenských úloh? Stručně řečeno, přesně a pouze v této pevné, nekapitalistické statutární společnosti, lze najít maltusiánský problém populačního růstu v jeho nejhorší podobě a zde také musejí začít přicházet do hry maltusiánské „brzdy“ růstu obyvatelstva. Tato brzda je někde přirozené povahy, jako např. hladomor či morové epidemie, v jiných společnostech se praktikuje systematické vyvražďování novorozeňat. Možná, že kdyby dnes došlo k návratu statutární společnosti, stala by se pravidlem povinná regulace porodnosti (což nemusí být neuskutečnitelná prognóza pro budoucnost). V předkapitalistické Evropě se populační problém stal problémem stále rostoucího počtu lidí, kteří neměli co dělat a kam jít, kteří se proto museli uchýlit k žebrání či loupení.

Zastánci teorie moderního „odcizení“ nenabízejí žádné důvody, jimiž by svá tvrzení podepřeli, a jedná se proto pouze o dogmatické mýty. Zajisté není zcela samozřejmé, že řemeslník, či ještě lépe primitivní člověk, který vyrobil vše, co poté spotřeboval, byl v důsledku tohoto způsobu života nějakým způsobem šťastnější nebo „úplnější“. Přestože tato kniha není psychologickým pojednáním, je třeba poznamenat, že tím, co patrně dává pracujícím pocit důležitosti, je jeho účast v tom, co Isabel Patersonová nazývá „koloběh výroby“. V kapitalismu svobodného trhu se člověk může samozřejmě účastnit tohoto koloběhu mnohem rozmanitějšími cestami, než bylo možné v primitivnější statutární společnosti.

Statutární společnost je kromě toho tragickým plýtváním potenciálními dovednostmi jednotlivých pracujících. Koneckonců neexistuje žádný důvod, proč by syn tesaře měl mít nějaký speciální zájem či

speciální dovednost v tomto řemesle. Ve statutární společnosti by před ním, nehledě na jeho přání, stál pouze chmurný život tesaře. V kapitalistické společnosti založené na svobodném trhu sice samozřejmě není nijak zaručeno, že si bude schopen vydělat živobytí v jakémkoli oboru, v němž se rozhodne pracovat, ale jeho možnosti vybrat si práci, kterou skutečně chce, se nezměrně a téměř nekonečně rozšiřují. S rozvojem dělby práce vzniká více a více druhů kvalifikované práce, jimž se může věnovat, a člověk se nemusí spokojit s jednou primitivní dovedností. Ve svobodné společnosti má člověk svobodu vyzkoušet si tyto činnosti, může svobodně přejít do takového oboru, který se mu zamlouvá nejvíce. Ve statutární společnosti údajně plné blaha žádnou takovouto svobodu a takovéto možnosti člověk nemá. Stejně jako svobodný kapitalismus nesmírně rozšířil množství a pestrost zboží a služeb dostupných spotřebitelům, rozšířil ohromně také počet a různost povolání, jež lze vykonávat, a dovedností, kterých lidé mohou dosáhnout.

Povyk okolo „odcizení“ je ve skutečnosti více než pouhé oslavování středověkých řemeslníků. Ti koneckonců kupovali svou potravu z přilehlých polí. Jedná se ve skutečnosti o útok na celý koncept dělby práce a výzvu k zachování primitivní soběstačnosti. Návrat do takových podmínek by neznamenal nic jiného než vyhubení většiny současného obyvatelstva a úplné ožebračení zbývajících lidí. Odpověď na otázku, proč by přesto došlo ke zvětšení „štěstí“, ponecháme na zastáncích mytologie statutární společnosti.

Je zde ale ještě jedna poslední úvaha, která ukazuje, že velká většina lidí nevěří, že potřebuje ke svému štěstí primitivní podmínky a otrocký smysl sounáležitosti. Ve svobodné společnosti totiž není nic, co by bránilo lidem, kteří si to přejí, aby odešli do izolovaných komunit, primitivně si žili a pěstovali pocit „sounáležitosti“. Nikdo není nucen zapojovat se do specializované dělby práce. Nejen že téměř nikdo se moderní společnosti nezřekl a nevrátil se do šťastného, integrovaného života neměnné bídy, ale těch pár intelektuálů, kteří v průběhu 19. století vytvořili komunální Utopie toho či onoho druhu, se velmi rychle těchto svých pokusů zřeklo. Patrně nejpodezřelejšími z lidí, kteří se *nerozhodli* zřítí moderní společnosti, jsou právě ti kritici, kteří využívají naše moderní „odcizené“ prostředky

masové komunikace, aby odsuzovali moderní společnost. Jak jsme již ukázali na konci předchozího oddílu, svobodná společnost dovo-luje každému, kdo se chce sám nechat zotročit ostatními, aby tak učinil. Jestliže tito lidé mají psychologickou potřebu otrockého „vědomí sounáležitosti“, proč musí být ostatní lidé, kteří tuto potře-bu nemají, nuceni stát se otroky?

8. Dobročinnost a chudoba

Často slýcháme stížnosti, že svobodný trh by nezajistil odstranění chudoby, že by „ponechal lidem svobodu umírat hladu“ a že je daleko lepší být „dobrého srdce“ a provádět „dobročinnost“ pomocí zdanění zbytku populace, kteří tak budou podporovat chudé a lidi, kteří nedosahují jisté úrovně bohatství.

Argument hovořící o „svobodě hladovět“ především směšuje „boj s přírodou“, který všichni vedeme, s problémem svobody před zasahováním ostatních lidí. Pokud se nepokoušíme ovládnout přírodu, máme vždy „svobodu hladovět“, neboť ta patří mezi naše přírodní podmínky. Slovo „svoboda“ ale označuje nepřítomnost obtěžování ostatními lidmi. Jedná se o ryzí problém mezilidských vztahů.

Za druhé by mělo být zřejmé, že to je právě dobrovolná směna a svobodný kapitalismus, který vedl k ohromnému zlepšení životní úrovně. Kapitalistická výroba je jediným způsobem, pomocí něhož lze odstranit chudobu. Jak jsme již zdůraznili výše v textu, *nejprve musí dojít k výrobě* a pouze svoboda umožňuje lidem vyrábět nejlepším a nejefektivnějším způsobem. Síla a násilí mohou být použity k „rozdělování“, ale nemohou vyrábět. Státní zásahy brání výrobě a socialismus nemůže provádět kalkulaci. Jelikož je uspokojování spotřebitelů maximalizováno na svobodném trhu, je svobodný trh jediným způsobem, jak lze odstranit chudobu. Příkazy a legislativa tento úkol splnit nemohou. Ve skutečnosti mohou celou věc jen zhoršit.

Odvolávání se na „dobročinnost“ působí skutečně ironicky. Za prvé, „dobročinností“ lze jen stěží nazývat odebrání bohatství silou a předání tohoto bohatství někomu jinému. Takové jednání je samozřejmě naprostým opakem dobročinnosti, která je nezištným, dobrovolným projevem dobré vůle. Násilná konfiskace může pouze zcela *umrtvit* lidskou vůli k dobročinnosti, protože bohatší lidé namítají, že nemá smysl dávat dobročinné dary, když se stát již této úlohy ujal. Vidíme zde další ilustraci poznání, že lidé se mohou stát morálnějšími pouze díky racionálnímu přesvědčování, a nikoli v důsledku násilí, které má ve skutečnosti opačný dopad.

Navíc platí, že jelikož je stát vždy neefektivní, *velikost a účelnost* darů se bude velmi lišit od situace, kdy by lidé měli možnost se svobodně rozhodovat. Jestliže stát rozhoduje, komu vezme a komu dá, získává ohromnou moc. Je zřejmé, že *politicky* postižení budou ti, jejichž majetek bude konfiskován, a *politicky* upřednostňovaní budou ti, kteří budou podporováni. Během tohoto procesu stát vytvoří úřednictvo, které žije z toho, že spořádává konfiskovaný majetek jedné skupiny a podporuje závislost druhé skupiny na státu.

Ostatní důsledky vyplývají ze systému nucené „dobročinnosti“. Je to proto, že z „chudých“ – či „potřebných“ – byla vytvořena privilegovaná kasta mající vynutitelný *nárok* na plody práce schopnějších, což je značný posun od požadavku větší dobročinnosti. Namísto toho jsou ti, kteří jsou schopni vyrábět, pokutováni a zotročeni státem a ti, kteří produkce nejsou schopni, jsou postaveni na morální piedestal. Jedná se samozřejmě o poměrně zvláštní druh morálního systému. Dalším důsledkem je to, že lidé schopní výroby jsou odrazováni od práce, klesá výroba a úspory v celé společnosti a na pozadí toho je podporován vznik kasty chudých. Chudí budou mít nejen *právní* nárok na podporu, ale jejich řady budou mít sklon se rozrůstat, a to jak v důsledku rozmnožování se, tak také z důvodu jejich morálního vyzdvihování a podporování. Lidé schopní produkce budou na druhou stranu odpovídajícím způsobem omezováni a jejich počet bude klesat.¹⁶

Zatímco *možnost* dávat dobročinné dary působí jako popud k výrobě, jíž se schopní lidé zabývají, nucená dobročinnost představuje pro výrobu přítěž a břemeno. Ve skutečnosti je v dlouhém období největší „dobročinností“ nikoli to, co pod tímto jménem známe, ale prosté, „sobecké“ kapitálové investice a hledání technologických inovací. Chudoba byla pokořena podnikáním a kapitálovými investicemi našich předků, z nichž většina tyto činnosti vykonávala nepochybně ze „sobeckých“ motivů. Toto poznání je zásadní ilustrací skutečnosti, o níž hovořil Adam Smith, že ostatním většinou pomáháme těmi činnostmi, jimiž pomáháme sobě samým.

¹⁶ Viz literaturu uvedenou v poznámce číslo 3 v předcházející kapitole.

Zastánci státu jsou ve skutečnosti *proti* dobročinnosti. Často tvrdí, že dobročinnost představuje ponížení a zneuctění obdarovaného a že by mu mělo být vysvětleno, že peníze, které dostává, jsou po právu jeho a že by mu měly být dány státem, který tím splní svou povinnost. Toto často pocítované ponížení ale pramení, jak Isabel Patersonová ukázala, ze skutečnosti, že příjemce dobročinnosti není schopen se na trhu sám uživit a že se nemůže zapojit do nějakého výrobního procesu a nedokáže poskytnout službu, kterou by nabídl za dar, jež získává. Jestliže ale tomuto člověku zaručíme morální a zákonné právo obrát ostatní lidi, pouze *zvýšíme* (a nikoli odstraníme) jeho morální ponížení, neboť příjemce dobročinného daru se tak vzdaluje od produktivní činnosti více než kdy dříve. Poskytnutí dobročinného daru, je-li dobrovolné, je většinou považováno za dočasné s cílem pomoci člověku, aby si následně mohl pomoci sám. Když je ale pomoc přidělována státem, stává se pomocí trvalou a pomocí neustále ponižující, neboť udržuje příjemce ve stavu závislosti. Nesazíme se na tomto místě tvrdit, že být takto závislý je ponižující, ale říkáme prostě, že každý, kdo považuje soukromou dobročinnost za ponižující, musí logicky dojít k závěru, že státní dobročinnost je ponižující ještě *více*.¹⁷ Mises kromě toho ukazuje na skutečnost, že směna na svobodném trhu – jež je vždy zastánci státu odsuzována jako neosobní a „bezcitná“ – je *přesně* tím vztahem, který se vyhýbá *jakémukoli* ponižování a závislosti.¹⁸

¹⁷ Oddanost vlády dobročinnosti lze měřit jejím *všeobecným potlačováním* žebrání. Přímý dar žebrákovi pomáhá obdarovanému přímo a nevytváří prostor pro velké byrokratické organizace, které by z takovýchto transakcí žily. Boj proti přímé pomoci funguje jako udělení monopolistického privilegia „oficiálním“ dobročinným organizacím. Isabel Patersonová ukazuje, že americká vláda vytvořila pro přistěhovalce požadavek minimální výše peněžních aktiv jako údajný způsob, jak *pomoci* chudším přistěhovalcům! Skutečný důvod byl samozřejmě nepustit chudší přistěhovalce, kteří nemohli splnit tento požadavek, na americkou půdu a nedat jim příležitost zbohatnout.

¹⁸ Nejrůznější aspekty spojené s dobročinností lze najít v Paterson: „The Humanitarian with the Guillotine“ v *The God of the Machine*, str. 233–50; Spencer: *Social Statics*, str. 317–29; Mises: *Human Action*, str. 831–36; Harper, F. A.: „The Greatest Economic Charity“ v Sennholz, Hans (ed.): *On Freedom and Free Enterprise*, str. 94 ff; a Read, Leonard E.: „Unlearned Riches“, *ibid.*, str. 188–95.

9. Obvinění ze „sobeckého materialismu“

Jedním z nejčastějších obvinění vznášených proti svobodnému trhu, a to dokonce i mnoha jeho příznivci, je, že odráží a podporuje bezuzdný „sobecký materialismus“. Dokonce i když svobodný trh – neomezený kapitalismus – nejlépe dosáhne „materiálních“ cílů člověka, kritici namítají, že odvrací člověka od vyšších ideálů, odvádí jej od spirituálních a intelektuálních hodnot a potlačuje jakýkoli duch altruismu.

Především je třeba říci, že neexistuje nic takového jako „ekonomický cíl“. Ekonomika je jednoduše *procesem* používání prostředků k dosažení jakýchkoli cílů, které si člověk stanoví. Jedinec může usilovat o jakýkoli cíl, „sobecký“ či „altruistický“. Za jinak nezměnných psychických okolností je v zájmu každého maximalizovat svůj peněžní příjem na trhu. Tento maximální příjem pak ale může být použit ke splnění „sobeckých“ či „altruistických“ cílů. Předmětem zájmu praxeologa není, *jaké* cíle bude člověk sledovat. Úspěšný podnikatel může použít své peníze k nákupu jachty nebo na stavbu domu pro strádající sirotky. Volba spočívá zcela na něm. Problém ale spočívá v tom, že bez ohledu na cíl, který si zvolí, musí nejprve vydělat peníze a až poté usilovat o splnění svého cíle.

Za druhé, bez ohledu na to, pro jakou morální filozofii se rozhodneme – ať již altruismus či egoismus – *nemůžeme kritizovat* usilování o peněžní příjem na trhu. Zastáváme-li *egoistickou* sociální etiku, pak je zřejmé, že maximalizaci peněžního příjmu či kombinaci peněžního a psychického příjmu na trhu můžeme jenom tleskat. Zde žádný problém nespočívá. I když však přijmeme *altruistickou* etiku, musíme tleskat maximalizaci peněžního příjmu stejně nadšeně. Výděleky na trhu jsou společenským ukazatelem služeb člověka, které poskytuje druhým, a to přinejmenším ve smyslu těch služeb, které jsou na trhu směnitelné. Čím větší má člověk příjem, tím větší byla služba, kterou ostatním poskytl. Pro altruistu by mělo být nakonec daleko snadnější tleskat maximalizaci *peněžního* příjmu člověka, než tleskat maximalizaci jeho *psychického* příjmu, pokud se od peněžního příjmu liší. Konzistentní altruista tedy musí odsoudit

člověka, který odmítne pracovat v zaměstnání, kde si vydělá vysokou mzdu, a upřednostní jiné, méně placené místo. Tento člověk, bez ohledu na důvody, které jej k tomu vedou, se neřídí signalizovanými přáními spotřebitelů, tj. jeho bližních ve společnosti.

Jestliže tedy horník změní povolání a přijme příjemnější ale méně placené místo jako prodavač v obchodě, pak jej musí každý konzistentní altruista kritizovat, protože připravil ostatní lidi o prospěch, jenž mohli získat. Konzistentní altruista se totiž musí vyrovnat se skutečností, že *peněžní* příjem na trhu odráží hodnotu poskytovaných služeb ostatním, zatímco *psychický* příjem je osobním či „sobeckým“ ziskem.¹⁹

Tuto analýzu lze také přímo použít na úsilí o dosažení *volného času*. Jak jsme viděli, volný čas je jedním ze základních spotřebitelských statků, o které lidé usilují. Konzistentní altruista by přesto odepřel každému pracujícímu veškerý volný čas – nebo by mu přinejmenším odepřel každou hodinu volného času přesahující dobu nutnou k udržení jeho výstupu. Každá hodina, kterou člověk stráví jako volný čas, snižuje dobu, po kterou člověk může sloužit ostatním lidem. Konzistentní obhájce „spotřebitelské suverenity“ by se musel vyslovit pro zotročení zahálejších lidí nebo lidí, kteří upřednostňují vlastní štěstí před službou spotřebitelům. Spíše než pohrdat peněžním ziskem by konzistentní altruista měl velebit úsilí o získání peněz na trhu a odsuzovat jakékoli nepeněžní cíle, jež může výrobce mít a jež jsou s tímto cílem v rozporu, ať již se jedná o nechuť k jisté práci, nadšení pro méně placenou práci a nebo touhu po volném čase.²⁰ Altruisté, kteří kritizují dosahování peněžních cílů na trhu, se proto dostávají do rozporu *se svou vlastní teorií*.

Obvinění z „materialismu“ je také mylné. Na trhu se neobchoduje nutně s „materiálními“ statky, ale se *směnitelnými statky*. Je

¹⁹ Tuto argumentaci předkládá W. H. Hutt ve svém článku „The Concept of Consumers' Sovereignty“, *Economic Journal*, březen 1940, str. 66–77.

²⁰ Je také zvláštní, že kritikové se většinou soustředí na odsuzování zisků („ziskový motiv“) a zapomínají na ostatní druhy tržních příjmů, jako jsou mzdy. Je velmi problematické nalézt nějaký důvod, proč by z morálního pohledu měly být tyto dva druhy příjmů odlišné.

pravda, že všechny „materiální“ statky jsou směnitelné (kromě samotných lidských bytostí), existuje ale také mnoho nemateriálních statků, jež se směňují na trhu. Člověk může své peníze utratit za návštěvu koncertu nebo si může například zaplatit právníka, stejně jako si může koupit jídlo či automobil. Neexistuje vůbec žádný důvod k tvrzení, že tržní ekonomika podporuje spíše materiální či nemateriální statky. Každému člověku je jednoduše ponechána svobodná volba vlastní struktury výdajů.

Konečně je třeba připomenout, že rozvíjející se tržní ekonomika stále více uspokojuje touhu lidí po *směnitelných statcích*. Výsledkem je, že mezní užitek směnitelných statků má tendenci časem klesat, zatímco mezní užitek *nesměnitelných* statků roste. Stručně řečeno, větší uspokojení „směnitelných“ hodnot propůjčuje mnohem větší mezní význam „nesměnitelným“ hodnotám. Rozvíjející se kapitalismus tedy, spíše než by podporoval „materiální“ hodnoty, činí pravý opak.

10. Je trh džunglí?

Mnozí kritici si stěžují, že svobodný trh tím, že vyřazuje neefektivní podnikatele, a dalšími svými rozhodnutími se ukazuje být „neosobním monstrem“. Tvrdí, že tržní ekonomika je „zákonem džungle“, kde platí, že „přežije nejsilnější“.²¹ Libertariáni, kteří obhajují svobodný trh, jsou proto nazýváni „sociálními darwinisty“, kteří usilují o vyhubení slabých ve prospěch silných.

Tito kritikové především přehlížejí skutečnost, že fungování svobodného trhu se od činnosti vlády diametrálně liší. Když se k něčemu rozhodne vláda, nemají tito kritici moc změnit výsledek. To mohou udělat pouze tehdy, podaří-li se jim nakonec přesvědčit vládu o změně jejich rozhodnutí. To může trvat velmi dlouho nebo to může být zcela nemožné. Oproti tomu na svobodném trhu nedochází k žádnému finálnímu rozhodnutí, které by pak bylo vynucováno silou. Každý má svobodu formovat vlastní rozhodování a tím významně změnit výsledky „trhu“. Stručně řečeno, kdokoli se domnívá, že trh je k jistým podnikatelům nebo k jiným příjemcům důchodu příliš krutý, má úplnou volnost shromažďovat vlastní prostředky, z nichž by rozdával dary či granty jako formu pomoci. Lidé, kteří kritizují stávající soukromou dobročinnost a označují ji za „nedostatečnou“, mají možnost sami tuto mezeru zaplnit. Musíme se vyvarovat toho, abychom pojímali „trh“ jako reálnou entitu, jako tvůrce neúprosných rozhodnutí. Trh je výslednicí rozhodnutí všech jedinců ve společnosti. Lidé mohou utrácet své peníze, jakkoli se jim zlíbí a mohou činit jakákoli rozhodnutí týkající se jejich osob a majetku. Nemusejí bojovat proti jakési entitě zvané „trh“, ani ji nemusí předtím, než skuteční své rozhodnutí, nijak přesvědčovat.

Svobodný trh je ve skutečnosti přesným opakem společnosti, kde platí „zákony džungle“. Pro džungli je typická válka všech proti

²¹ Před několika lety nám bylo slíbeno „vyvrácení“ libertariánské pozice, ke kterému nikdy nedošlo. Mělo nést název „Back to the Jungle“. Viz Roy, Ralph L.: *Apostles of Discord*, Beacon Press, 1953, str. 407.

všem, jeden člověk získává pouze na úkor druhého, a to tak, že se zmocní jeho majetku. Všichni dosahují úrovně pouhého přežití, a proto dochází ke skutečnému boji o přežití, rozhoduje síla a slabší podléhá. Na svobodném trhu naproti tomu člověk získává pouze tím, že slouží ostatním, ačkoli, jestliže si to přeje, může se uchýlit k soběstačné výrobě zajišťující primitivní život. A právě mírová spolupráce trhu je tím, co přináší prostřednictvím rozvoje dělby práce a kapitálových investic prospěch všem lidem. Jestliže se někdo snaží použít princip „přežití silnějšího“ jak na džungli, tak i na trh, přehlídí jednu základní otázku: *V čem je ten, kdo přežije, silnější?* Mezi „silné“ v džungli patří ti, kteří se nejvíce vyznají v používání brutální síly. „Silní“ na trhu jsou ti, kteří se nejvíce vyznají v poskytování služeb společnosti. Džungle je brutálním místem, kde jedni berou druhým a všichni dohromady žijí na hranici hladovění. Trh je pokojným a produktivním místem, kde všichni slouží zároveň sobě a ostatním a žijí na nekonečně vyšší úrovni spotřeby. Na trhu mohou velkorysí lidé poskytovat pomoc, což je luxus, který v džungli neexistuje.

Svobodný trh tedy přeměňuje ničivou konkurenci o skrovné přežití, k níž dochází v džungli, v pokojnou *kooperativní* konkurenci v poskytování služeb sobě a jiným. V džungli získávají jedni pouze na úkor druhých. Na trhu získávají všichni. Je to právě trh (tedy společnost založená na smlouvě) který vytváří z chaosu řád, který si podrobuje přírodu a *odstraňuje* džungli, a který tak umožňuje slabému žít produktivně (či díky darům od těch, co žijí produktivně) v královských podmínkách ve srovnání s životem „silného“ v džungli. Trh navíc tím, že zvyšuje životní úroveň, umožňuje člověku mít volný čas a kultivovat ty vlastnosti civilizace, které jej odlišují od zvířat. Tím, co přináší zpět pravidla džungle, je *etatismus*, který přináší konflikty, nesoulad, boj kast, dobývání a válku všech proti všem, stejně jako všeobecnou chudobu. Namísto pokojného zápolení konkurence ve vzájemném poskytování služeb přináší etatismus kalkulační chaos a boj na život a na smrt v sociálně-darwinistické konkurenci, kde se bojuje o politická privilegia a omezený zdroj obživy.

11. Moc a donucení

a. „Ostatní druhy donucení“: Ekonomická moc

Velmi častá kritika libertariánské pozice zní takto: Samozřejmě se nám nelíbí násilí a libertariáni vykonávají užitečnou službu tím, že zdůrazňují jeho nebezpečí. Vy ale celou věc velmi zjednodušujete, protože přehlížíte další důležité podoby donucení, ke kterým ve společnosti dochází – *soukromou* donucovací moc, která existuje vedle násilí vykonávaného státem nebo zločinci. Vláda by měla být připravena použít donucení jako prostředku k omezení či nápravě tohoto soukromého donucení.

Tento zdánlivý problém v libertariánské teorii může být rychle odstraněn omezením konceptu donucení na používání *násilí*. Toto zúžení by přineslo další pozitiva spočívající v přísném omezení legalizovaného násilí policie a soudů na oblast jejich kompetence: boj proti *násilí*. Můžeme ale jít ještě dále, neboť můžeme poukázat na další rozpory, které jsou vlastní širšímu konceptu donucení.

Dobře známý druh „soukromého donucení“ je vágní, nicméně zlovestně znějící „ekonomická moc“. Populární ilustrací použití takové „moci“ je případ zaměstnance, který je vyhozen z práce, obzvláště je-li jeho bývalým zaměstnavatelem velká firma. Není to „stejně špatné jako“ násilné použití donucení proti majetku zaměstnance? Nejedná se o další, skrytější formu loupeže, neboť člověk je připraven o peníze, které by býval získal, kdyby zaměstnavatel nevyužil své „ekonomické moci“?

Podívejme se na tuto situaci podrobněji. Co přesně zaměstnavatel udělal? *Odmítl pokračovat v uskutečňování* jisté směny, ve které by zaměstnanec ovšem rád pokračoval. Konkrétně jde o to, že zaměstnavatel A odmítá *prodat* jistý obnos peněz výměnou za nákup pracovních služeb poskytovaných zaměstnancem B. B by rád uskutečnil jistý druh směny, A nikoli. Stejný princip lze použít na všechny směny, kolik jich jen v ekonomice existuje. Pracující směňuje se zaměstnavatelem práci za peníze, obchodník směňuje se spotřebite-

lem vajíčka za peníze. Pacient směňuje s lékařem peníze za lékařské ošetření atd. V systému založeném na svobodě, kde není dovoleno používat násilí, má každý člověk moc uskutečnit či neuskutečnit směnu s tím či oním, jak jen uzná za vhodné. Když poté ke směně dojde, obě strany získávají. Viděli jsme, že je-li směna *nucená*, minimálně jedna strana ztrácí. Je sporné, zda v dlouhém období získává dokonce i lupič, protože ve společnosti, kde násilí a tyranie vystupují ve velkém měřítku, se natolik sníží produktivita a společnost natolik prostoupí strach a nenávist, že dokonce i lupiči si pohorší, když porovnají své bohatství se situací, kdy by se účastnili výroby a směny na svobodném trhu.

„Ekonomická moc“ znamená jednoduše právo odmítnout uskutečnění směny v podmínkách svobodné volby. Tuto moc má každý člověk. Každý člověk má stejné právo odmítnout uskutečnění nabídnuté směny.

V tomto okamžiku by mělo být zcela zřejmé, že průměrný zastánce státu, který uznává, že násilí je špatné, ale že násilí prováděné vládou je někdy nutné k tomu, aby vyvážilo „soukromé donucení prostřednictvím ekonomické moci“, se dostává do neřešitelného rozporu. A odmítne uskutečnit směnu s B. Co máme říci k tomu, nebo co má udělat vláda, jestliže B vezme do ruky zbraň a přinutí A uskutečnit směnu? To je zásadní otázka. Jsou pouze dva způsoby, jakými se můžeme k této skutečnosti postavit: *buď* se B dopouští násilí a měl by být okamžitě zastaven, *nebo* B má úplné právo k tomuto kroku, neboť pouze „vyrovnává skrytou formu donucení“ ze strany A, který disponuje ekonomickou mocí. Obranná agentura musí *buď* přispěchat A na pomoc anebo záměrně tuto pomoc odmítnout či dokonce možná pomoci B (nebo za B tuto službu učinit). *Neexistuje žádná střední cesta!*

B se dopouští násilí, o tom není pochyb. Obě teorie uznávají, že toto násilí je *buď* útočné, a proto nespravedlivé, anebo obranné, a proto spravedlivé. Přijmeme-li argument „ekonomické moci“, musíme zvolit druhou variantu. Jestliže jej odmítneme, musíme zvolit variantu první. Zvolíme-li koncept „ekonomické moci“, musíme používat násilí k potírání jakéhokoli *odmítnutí* směny. Jestliže tento koncept odmítneme, používáme násilí k předcházení každého násilí-

ného *nařízení* směny. Této volbě nelze žádným způsobem uniknout. Průměrný zastánce státu nemůže logicky tvrdit, že existuje „mnoho forem“ neospravedlnitelného donucení. Musí si zvolit jeden či druhý pohled na tuto věc a své argumenty tomu podřídít. Buď musí tvrdit, že existuje pouze jedna forma nezákonného donucení – zjevné fyzické násilí, nebo musí tvrdit, že existuje pouze jedna forma nezákonného donucení – odmítnutí směny.

Již jsme podrobně popsali fungování společnosti založené na libertariánských principech – společnosti, pro niž je typický mír, harmonie, svoboda, maximální užitek pro všechny a rychlé zvyšování životní úrovně. Jaké by byly následky přijetí předpokladu hovořícího o „ekonomické moci“? Dostali bychom otrockou společnost, neboť co jiného je zákaz odmítnout pracovat? Jednalo by se také o společnost, ve které by se lidem, kteří zjevně iniciují násilí, dostalo dobrého zacházení, zatímco jejich obětem by bylo vyčítáno, že si za svou situaci „ve skutečnosti“ mohou sami. Takováto společnost by vskutku znamenala válku všech proti všem a svět, v němž by se dobývání a vykořisťování šířilo bez jakýchkoli překážek.

Zabývejme se ještě chvíli porovnáním násilné moci a „ekonomické moci“, tedy v krátkosti porovnáním oběti nějakého lupiče na jedné straně, a člověka, který ztratí své zaměstnání u společnosti Ford Motor Company na straně druhé. Označme v každém z případů člověka, jenž údajně disponuje mocí, písmenem P a údajnou obětí X. V případě, že mocí disponuje lupič, P oloupí X. P, stručně řečeno, tyje z tohoto a všech ostatních X. Toto je původní, *politický*, význam slova moc. Jak je to ale s „ekonomickou mocí“? V tomto případě naproti tomu X, potenciální zaměstnanec, uplatňuje nárok na majetek P! X tedy oloupí P, nikoli opačně. Ti, kdož bědují nad situací dělníka v automobilce, který nemůže získat u Forda zaměstnání, si neuvědomují, že před Fordem a bez Forda by vůbec neexistovalo žádné takové místo, o které by se dělník mohl ucházet. Nikdo proto nemůže mít žádné „přirozené právo“ na místo u Forda, zatímco uplatňovat přirozené právo na svobodu je smysluplné, neboť se jedná o právo, které může mít každý člověk, aniž by závisel na existenci ostatních (jako například Forda). Stručně řečeno, libertariánská teorie, která vyhláší přirozené právo na obranu proti *politic-*

ké moci, je teorií ucelenou a smysluplnou, ale jakékoli vyhlašované právo na obranu proti „ekonomické moci“ nedává žádný smysl. Zde se ukazují ohromné rozdíly mezi těmito dvěma koncepty „moci“.²²

b. Moc nad přírodou a moc nad člověkem

Je poměrně běžné a dokonce i módní používat v souvislosti s tržními jevy výraz „moc“ – termín vhodný pouze k popisu situace na bitevním poli. Již jsme analyzovali omyly kritiky trhu, která hovořila o trhu jako o „zákonu džungle“, a viděli jsme, jak byl mylný koncept „ekonomické moci“ aplikován na směnnou ekonomiku. Terminologie vztahující se k politické moci ve skutečnosti často v diskusích o trhu převažuje: míroví podnikatelé jsou označováni za „ekonomické royalisty“, „ekonomické feudály“ či „loupeživé barony“. Podnikání je nazýváno „systémem moci“ a firmy označovány za „soukromé vlády“. Jsou-li velmi velké, pak se mluví dokonce o „impériích“. V méně děsivém duchu, jako by šlo o vojenské bitvy, mají lidé „vyjednávací moc“ a firmy vytvářejí „strategie“ a pouštějí se do „střetů“. V posledních letech byly k popsání činnosti trhu mylně použity teorie „her“ a strategií, a to v tak absurdní míře, že směna na trhu byla přirovnána ke „hře s nulovým součtem“, tj. vzájemnému vztahu, ve kterém se ztráta A přesně rovná zisku B.

To je samozřejmě správný popis fungování donucení, dobytí a loupení. V takových případech je zisk jednoho člověka ztrátou člověka druhého, vítězství jednoho je prohrou druhého. Takové společenské vztahy mohou být popsány pouze jako konflikt. Na svobodném trhu platí ale pravý opak, neboť *každý* je „vítěz“ a každý prostřednictvím společenských vztahů získává. Jazyk a pojmy z oblasti politické moci jsou k popsání svobodné tržní společnosti jednoduše *nevhodné*.

Základní příčina tohoto omylu spočívá v tom, že se nerozlišují dva velmi odlišné koncepty: *moc nad přírodou a moc nad člověkem*.

²² Více o údajném problému „vyjednávací moci“ lze najít v Scoville, John W. a Sargent, Noel: *Fact and Fancy in the TNEC Monographs*, str. 312–13; a Hutt, W. H.: *Theory of Collective Bargaining*, Free Press, 1954, část I.

Je snadné si uvědomit, že *moc* člověka spočívá v jeho schopnosti ovládat prostředí, ve kterém žije, aby tak mohl uspokojovat své potřeby. Člověk, který má sekeru, má *moc* porazit strom. Člověk vlastní továrnu (spolu s ostatními doplňkovými faktory) má *moc* vyrábět kapitálové statky. Člověk se zbraní v ruce má *moc* přinutit neozbrojeného člověka vykonat určitou činnost *za předpokladu*, že se tento neozbrojený člověk nerozhodne bránit nebo nezvolí smrt. Každému by mělo být jasné, že mezi těmito dvěma druhy moci existuje jeden zásadní rozdíl. *Moc nad přírodou* je druhem moci, na kterém stojí civilizace. Lidské dějiny jsou dějinami pokroku či pokusů o pokrok právě v získávání této moci. *Moc nad člověkem* oproti tomu *nezvyšuje* všeobecnou životní úroveň, ani nevede k uspokojování všech lidí, tak jak to činí *moc nad přírodou*. Z podstaty této moci plyne, že pouze někteří lidé ve společnosti mohou vládnout mocí nad lidmi. Tam, kde takováto moc existuje, musí existovat jedna skupina mocných lidí a druhá, jež je předmětem této moci. Moci nad přírodou ale může dosáhnout a také dosahuje *každý* člověk.

Podíváme-li se na podmínky života člověka, když přichází na svět, je očividné, že jediným způsobem, jak si může zachovat a zlepšovat život, je pomocí ovládnutí přírody, tj. přeměnou tváře země k uspokojování svých potřeb. Z pohledu všech příslušníků lidského rodu je zřejmé, že pouze takové podrobování si přírody je produktivní a život zachovávající činností. Moc člověka nad člověkem nemůže k rozvoji lidstva přispět. Může pouze stvořit společnost, ve které loupení nahradí výrobu, hegemonie vytlačí smluvní vztahy, násilí a konflikt zaujmou místo mírového řádu a harmonie na trhu. Ovládnutí jednoho člověka člověkem druhým představuje *parazitické* chování, a nikoli chování vytvářející hodnoty, neboť znamená, že lidé snažící se ovládnout přírodu jsou podrobena diktátu lidí, kteří namísto ovládnutí přírody usilují o ovládnutí druhých lidí. Jakákoli společnost založená na síle – bez ohledu na to, je-li ovládána tlupami kriminálních či organizovaným státem – představuje z principu vládu zákonů džungle či ekonomický chaos. Mimoto by se jednalo o džungli, o sociálně-darwinistický boj, ve kterém nebudou vítězit skutečně ti „nejsilnější“, neboť „síla“ vítězů bude spočívat pouze v jejich schopnosti parazitovat na plodech práce výrobců. Nebude

se jednat o ty, kteří prokázali největší sílu v úsilí o rozvoj lidského druhu: těmi jsou výrobci podrobující si *přírodu*.

Libertariáni obhajují maximalizaci *moci člověka nad přírodou* a vymýcení *moci člověka nad člověkem*. Zastánci státu vyzdvihují moc člověka nad člověkem a často si neuvědomují, že v jejich systému by moc člověka nad přírodou odumírala a stávala se zanedbatelnou.

Albert Jay Nock se snažil ve své knize *Our Enemy the State* na tuto dichotomii poukázat, když rozlišoval mezi *společenskou mocí* (social power) a *státní mocí* (state power).²³ Ti, kteří se zcela správně brání každému termínu, který zdánlivě personifikuje „společnost“, přijímali tuto terminologii velmi opatrně. Toto rozdělení je však ve skutečnosti velmi důležité. Nockova „společenská moc“ představuje společenské – lidské – podrobování si přírody: moc, která pomohla vytvořit hojnost, kterou se člověku podařilo ze země získat. Jeho „státní moc“ představuje *politickou moc* – používání politických prostředků k získávání bohatství, jež stojí proti „prostředkům ekonomickým“. Státní moc je mocí člověka nad člověkem, tj. užívání donucovací moci jedněmi proti druhým.

Nock skvěle používal toto dělení při analýze historických událostí. Viděl historii lidstva jako zápolení *společenské moci* a *státní moci*. Lidé v čele s výrobci se vždy snažili podrobit si okolní přírodu. Lidé – jiní lidé – se ale vždy také pokoušeli zvýšit svou *politickou moc*, aby se mohli zmocnit plodů plynoucích z práce ostatních na podrobování si přírody. Dějiny lze pak vysvětlovat jako zápolení moci společenské s mocí státní. V obdobích hojnosti, např. po průmyslové revoluci, společenská moc prudce vyráží kupředu, zatímco politická moc se nedokáže udržet v závěsu. Období stagnace jsou údobími, kdy se státní moci nakonec daří rozšířit svůj vliv v nových oblastech, kde dříve vládla moc společenská. Státní moc je protikladem moci společenské a živí se na její úkor. Pojmy, které jsou zde

²³ Nock, Albert Jay: *Our Enemy the State*.

Viz také Šíma, Josef: „Stát versus společnost“, *TERRA LIBERA*, prosinec 2000.

předkládány – „moc nad přírodou“ a „moc nad člověkem“ – představují zobecnění a objasnění kategorií popsaných Nockem.

Jedna věc se může zdát nejasná: Jaká je podstata „kupní síly“ uplatňované na trhu? Nepředstavuje rovněž moc nad člověkem, ačkoli je mocí „společenskou“ a mocí typickou pro fungování svobodného trhu? Naznačovaný rozpor je ovšem pouze zdánlivý. Peníze mají „kupní sílu“ pouze proto, že ostatní lidé jsou ochotni je přijímat ke směně za jiná zboží, tedy protože chtějí směňovat. Moc směňovat ale na obou stranách směny spočívá na *výrobě*, což je přesně ten způsob podrobování si *přírody*, o kterém jsme hovořili. A je to ve skutečnosti právě proces směny, proces dělby práce, který umožňuje, aby moc člověka nad přírodou převýšila primitivní úroveň. Právě tuto moc nad *přírodou* vyvinula Ford Motor Company ve velkém množství a přesně *tuto* moc se pomocí moci politické pokoušel rozzlobený uchazeč o zaměstnání uchvátit, když si stěžoval na Fordovu „ekonomickou moc“.

Celkem vzato, terminologie politické moci by měla být používána pouze k popisu těch, kteří používají násilí. Jedinými „soukromými vládami“ jsou ti lidé a organizace, jež útočí proti osobám a majetku a nejsou součástí oficiální státní struktury, jež ovládá jisté území. Tyto „soukromé státy“ či soukromé vlády mohou s oficiálními státními strukturami buď spolupracovat, tak jako vlády cechů ve středověku a odbory a kartely dnes, nebo jim mohou konkurovat a být označovány za „zločince“ či „lupiče“.

12. Problém štěstí

Svobodný trh je často kritizován z toho důvodu, že příliš velkou úlohu při určování příjmů hraje „štěstí“. Dokonce i ti, kdo přiznávají, že příjem faktoru má sklon dosahovat výše diskontované hodnoty mezního produktu (DMVP) pro spotřebitele a že podnikatelé na svobodném trhu omezí množství chyb, jež činí, na absolutní minimum, dodávají, že štěstí stále hraje úlohu při určování příjmu. Poté, co obviní svobodný trh, že nezaslouženě ověřuje vavříny lidí, jež mají štěstí, provádějí kritici další krok a navrhují vyvlastnění „bohatých“ (tedy lidí majících štěstí) a dotování „chudých“ (tedy lidí, jež štěstí nemají).

Jak je ale možné oddělit a určit lidi se štěstím? Je snad zřejmé, že nic takového učinit nelze. Štěstí je neoddělitelně obsaženo v každé činnosti na trhu a není možné jej od této činnosti oddělit. V důsledku toho nelze najít ospravedlnění pro tvrzení, že bohatí mají více štěstí než chudí. Může to být také tak, že mnozí bohatí či jejich většina štěstí *nemá* a získává méně, než je skutečná výše jejich DMVP, zatímco většina chudých *má* to štěstí a získává více. Nikdo nemůže říci, jak je štěstí ve společnosti rozděleno. Proto také nelze najít žádné ospravedlnění pro „redistribuční“ politiku.

Na trhu existuje pouze jediné místo, o kterém lze jednoznačně tvrdit, že výsledek určuje *ryzí štěstí*: zisky a ztráty z *hazardních her*.²⁴ Jde ale zastáncům státu *skutečně* o to, aby zkonfiskovali zisky hazardních hráčů a uhradili z nich ztráty hráčů neúspěšných? To by samozřejmě znamenalo rychlou smrt všech hazardních her, kromě her ilegálních, protože by nemělo vůbec smysl se do hry pouštět. Dá se předpokládat, že i neúspěšní hráči by se postavili proti úhradě ztrát, neboť tito lidé svobodně a dobrovolně přijali před začátkem hry její pravidla a šanci na výhru. Vládní politika zaměřená na neutralizaci štěstí snižuje uspokojení ze hry *všech* jejích účastníků.²⁵

²⁴ Na tomto místě máme na mysli *ryzí hazard*, čili hry založené na náhodě, jako např. ruletu, kde ve hře nehrají roli prvky dovednosti, jako třeba v případě sázek na vítěze v závodě.

²⁵ Je zvláštní, že tolik ekonomů včetně Alfreda Marshalla „dokazovalo“ údajnou

13. Analogie s řízením dopravy

Z důvodu její značné popularity se krátce zmíníme i o „analogii s řízením dopravy“, tj. o teorii, že vláda musí samozřejmě regulovat ekonomiku „stejně jako musí být regulována doprava“. Je nejvyšší čas, aby tento do očí bijící *non sequitur* konečně upadl v zapomnění. Každý vlastník je nutně tím, kdo určuje používání svého majetku. Stejným způsobem i každý vlastník silnice stanoví pravidla pro používání své silnice. Vůbec se nejedná o argument, který by podpořil větší zasahování státu, ale jde jednoduše o vlastnost *každého* vlastnictví. Ti, kdo vlastní silnici, řídí její používání. V současnosti vlastní vláda většinu silnic, a tak také řídí jejich provoz. Ve skutečně svobodné tržní společnosti by silnice provozovali jejich *soukromí* vlastníci, kteří by také na svých silnicích řídili provoz. Je očividné, že „analogie s řízením dopravy“ nemůže poskytnout žádný argument proti zcela svobodnému trhu.

„iracionalitu“ hazardního hraní (např. pomocí klesajícího mezního užítku peněz) z očividně mylného předpokladu, že účastníci hry hrají neradi!

14. Nadměrný a nedostatečný rozvoj

Často jsme svědky toho, že kritikové vznášejí proti svobodnému trhu vzájemně protichůdná obvinění. Lidé, jimž je blízké historické hledisko, asi uznají, že svobodný trh je vhodné uspořádání pro jisté etapy hospodářského vývoje, ale trvají na tom, že pro jiné etapy vhodný není. Rozvinuté země jsou tedy nabádány, aby přijaly státní plánování, protože „moderní ekonomika je příliš komplexní“, než aby se mohla obejít bez plánu, protože „již byla překonána jistá hranice“ a „ekonomika již dospěla“. Na druhé straně se ale zaostalým zemím doporučuje, že právě *ony* musí přijmout metody státního plánování, protože se stále vyskytují v primitivním stadiu rozvoje. Každá ekonomika je tedy *bud* příliš rozvinutá, *nebo* příliš zaostalá na to, aby mohla sledovat *laissez faire* a můžeme si být jisti, že předepsaný okamžik pro volbu politiky *laissez faire* z nějakého důvodu nikdy nenastane.

V současnosti módní „ekonomie růstu“ představuje krok zpět k historismu. Ekonomické zákony platí bez ohledu na konkrétní úroveň ekonomiky. V jakkoli vyspělé ekonomice je pokrok charakterizován rostoucí vyšší kapitálu na obyvatele a podporován svobodným trhem, nízkými časovými preferencemi, podnikateli s dlouhým horizontem uvažování a dostatečnými pracovními a přírodními zdroji. Úpadek je způsoben opačnými podmínkami. Užívání pojmů *pokrok* a *úpadek* je mnohem lepší než užívání slova „růst“, což je pojem vyjadřující zavádějící analogii s biologií, z níž vyplývá, že zde platí jisté zákony, díky nimž ekonomika musí neustále „růst“, a to dokonce stálým tempem. Ve skutečnosti ale ekonomika může zrovna tak snadno „růst“ směrem dolů – upadat.

Termín „nerozvinutá“ také není šťastný, neboť z něj plyne, že existuje nějaká úroveň či norma, které ekonomika měla dosáhnout, ale nepodařilo se jí to, neboť nějaká vnější síla ji „nerozvinula“. Dřívější termín „zaostalá“ je sice stále normativní, ale alespoň spojuje vinu za relativní chudobu ekonomiky s politikami, které daná země sama prováděla.

Chudá země může nejrychleji dosáhnout pokroku tehdy, když umožní fungování soukromého podnikání a investic a dovolí míst-

ním obyvatelům i cizincům neomezeně a bezproblémově investovat. Co se týče bohaté země a její „komplexnosti“, citlivé procesy svobodného trhu jsou přesně uzpůsobeny k tomu, aby se vypořádaly s komplexními přizpůsobeními a vzájemnými vazbami mnohem efektivněji než jakákoli podoba státního plánování.

15. Stát a podstata člověka

Jelikož jsme vznesli otázku podstaty člověka, budeme se nyní stručně zabývat argumentem, který prostupuje římskokatolickou sociální filozofií, že totiž stát tvoří součást esenciální podstaty člověka. Tento tomistický pohled vychází z Aristotela a Platóna, kteří se při svém hledání racionální etiky uchýlili k předpokladu, že stát je pro lidstvo ztělesněním morálního jednání. Poznání, že *člověk* by měl jednat tak a tak, se přetransformovalo do nařízení, že *stát* by se měl chovat tak a tak. Nikde ale nenajdeme zásadní pojednání o podstatě státu samotného.

Typickou a v katolických kruzích velmi vlivnou prací je kniha Heinricha Rommena *The State in Catholic Thought*.²⁶ Po vzoru Aristotela se Rommen pokouší zabudovat stát do podstaty člověka poukazem na skutečnost, že člověk je společenskou bytostí. Tím, že dokázal, že lidské podstatě nejlépe odpovídá život ve společnosti, se Rommen domnívá, že předložil dostatečný důkaz pro existenci státu. Jakmile si ale plně uvědomíme, že stát se v žádném případě nekryje se společností, je jasné, že Rommen ani v nejmenším žádný důkaz nepředložil. Nejprve musí být vyvráceno tvrzení libertariánů, že stát je *protispoločenským* nástrojem a až poté lze takový *non sequitur* připustit. Rommen si všímá toho, že stát se od společnosti odlišuje, ale i nadále ospravedlňuje stát pomocí argumentů týkajících se pouze společnosti.

Upozorňuje také na význam práva, ale konkrétní nutné zákonné normy bohužel nezmiňuje. Ani právo a stát se ovšem nekryjí, ačkoli tohoto omylu se dokáže vyvarovat jen několik málo autorů. Většina anglo-saského práva vzešla z norem, které dobrovolně přijali sami lidé (*common law, law merchant*, atp.), a nejednalo se o produkt státní legislativy.²⁷ Rommen také zdůrazňuje význam, jaký má pro společnost *předvídatelnost* chování, jež může být zajištěna jedině

²⁶ Rommen, Heinrich: *The State in Catholic Thought, A Treatise in Political Philosophy*, 1950.

²⁷ Viz Leoni: *Freedom and the Law*.

státem. Základem lidské podstaty je ale to, že ji nemůžeme označit za skutečně předvídatelnou. To bychom se pak nezabývali svobodnými lidmi, ale mravenci v mraveništi. A kdybychom *mohli* přinutit lidi, aby jednotně pochodovali podle úplného seznamu předvídatelných norem, ještě z toho přece neplyne, že bychom měli tento ideál vítat. Někteří lidé by proti němu určitě rozhořčeně bojovali. Konečně také platí, že kdyby „vynutitelné normy“ byly omezeny na „nepoužití agrese proti ostatním“, potom (1) není k tomuto vynucování nutný stát, jak jsme ukázali výše, a (2) agrese vlastní samotnému státu tuto normu porušuje.²⁸

²⁸ Rommen, *op. cit.*, str. 225.

16. Lidská práva a práva majetková²⁹

Kritici svobodné tržní ekonomiky často tvrdí, že *oni* mají zájem na ochraně „lidských práv“, a nikoli práv majetkových. Toto umělé dělení práv na lidská a majetková libertariáni často vyvraceli a poukazovali na skutečnost, že (a) majetková práva samozřejmě mohou nabývat *lidé* a pouze lidé a (b) „lidské právo“ na život vyžaduje právo ponechat si to, co člověk sám vyrobil, aby si život mohl uchovat a zdokonalovat. V krátkosti řečeno ukázali, že vlastnická práva jsou neoddělitelně také právy lidskými. Kromě toho podotýkali, že hovořit o „lidském právu“ na svobodu tisku by v socialistické zemi, kde stát vlastní tiskárny a rozhoduje o tom, co bude tisknout a jak bude alokoval kapitál k produkci tiskovin, bylo pouze výsměchem.³⁰

Je ale ještě třeba uvést další argumenty. Nejenže jsou totiž majetková práva také právy lidskými, ale v nejhlubším smyslu ani žádná jiná práva kromě práv majetkových *neexistují*. Stručně řečeno, *jedinými* lidskými právy jsou práva majetková. Tato skutečnost platí v několika smyslech. Především je přirozenou skutečností, že každý člověk vlastní *sám sebe* a je sám sobě pánem. „Lidská“ práva člověka, která jsou ve svobodné společnosti chráněna, jsou vlastně představována *vlastnickým právem* každého člověka k sobě samému a z *tohoto* práva se odvíjí jeho právo na materiální statky, jež vyrábí.

Za druhé, údajná „lidská práva“ lze redukovat na práva majetková, ačkoli v mnoha případech tato skutečnost není příliš zřetelná. Vezměme si například „lidské právo“ na svobodu projevu. Svoboda projevu má znamenat právo každého člověka říci cokoli se mu líbí. Opomíjenou otázkou je ale: kde? Kde má člověk toto právo? Zcela

²⁹ Viz Rothbard, Murray: „Human Rights Are Property Rights“ v *Essays on Liberty*, sv. VI, Foundation for Economic Education, 1959, str. 315–19. Viz také Rothbard, Murray: „Bertrand de Jouvenel e i diritti di proprietà“, *Biblioteca della Liberta*, č. 2, 1966, str. 41–45.

³⁰ Poirot, Paul L.: „Property Rights and Human Rights“ v *Essays on Liberty*, sv. II, Foundation for Economic Education, str. 79–89.

jistě jej nemá na majetku, na nějž neoprávněně vstoupí. Stručně řečeno, toto právo má buď na svém vlastním majetku nebo na majetku někoho, kdo za úplatu či formou daru souhlasil s tím, aby byl jeho majetek takto využíván. Ve skutečnosti neexistuje nic takového jako samostatné „právo na svobodu projevu“. Existuje pouze *majetkové* právo člověka, tj. právo nakládat dle libosti se svým vlastním majetkem nebo uzavírat dobrovolné smlouvy s ostatními vlastníky.

Soustředění se na vágní a všezahrnující „lidská“ práva nejen tuto skutečnost zamlžilo, ale také vedlo k přesvědčení, že nutně existuje celá řada konfliktů mezi individuálními právy a údajnou „veřejnou politikou“ či „veřejným blahem“. Tyto konflikty dále vedly lidi k tvrzení, že žádná práva nemohou být absolutní, že všechna musí být relativní a prozatímní. Vezměme si například lidské právo na „svobodu shromažďování“. Předpokládejme, že skupina občanů si přeje demonstrovat za jisté opatření. K tomuto účelu používá ulici. Policie na druhou stranu rozehnala shromáždění z toho důvodu, že brání dopravě. Jde o to, že *neexistuje* žádný nearbitrární způsob řešení tohoto konfliktu, protože *stát* vlastní ulice. Státní vlastnictví, jak jsme viděli, nevyhnutelně plodí neřešitelné konflikty. Skupina občanů může totiž na jedné straně argumentovat, že jsou daňovými poplatníky, a proto mají nárok na využívání ulic pro své shromáždění, zatímco policie na druhé straně správně tvrdí, že doprava byla narušena. Neexistuje žádný racionální způsob řešení tohoto konfliktu, neboť neexistuje skutečné vlastnictví hodnotného zdroje – ulice. Ve skutečně svobodné společnosti, kde jsou silnice a ulice soukromě vlastněny, by bylo řešení jednoduché: rozhodnutí by činil majitel silnice a v zájmu skupiny občanů by bylo pokusit se od tohoto majitele prostor na jeho ulici si pronajmout. Kdyby veškeré vlastnictví bylo soukromé, bylo by poměrně jasné, že občané nemají žádné mlhavé „právo na shromažďování“. Jejich právo by bylo *majetkovým* právem používat své peníze ve snaze si koupit či pronajmout prostor, na kterém by se mohla konat jejich demonstrace, a mohli by tak učinit pouze za předpokladu, že majitel ulice s dohodou souhlasí.

Závěrem předpokládejme klasický případ, který má ukázat, že individuální práva nikdy nemohou být absolutní a musí být omezena

„veřejnou politikou“: slavné tvrzení soudce Holmese, že žádný člověk nemá právo křičet „hoří“ v přeplněném kině. To má údajně ukazovat na skutečnost, že svoboda projevu nemůže být absolutní. Jestliže ale opustíme pohled z údajné perspektivy lidských práv a soustředíme se na *vlastnická* práva, jež tento problém zahrnuje, dostáváme jasné řešení a vidíme, že neexistuje vůbec žádná potřeba absolutní povahu práv oslabovat. Člověk, který zakřičí „hoří“, aniž by tomu tak bylo, je totiž buď *majitel* (nebo někdo majitelem najať) *nebo* host nebo platící návštěvník. Je-li to majitel, poté spáchal podvod na svých zákaznících. Vzal si totiž jejich peníze výměnou za slib promítat film a nyní místo toho ruší představení výkřiky „hoří“ a vytváří mezi návštěvníky paniku. Záměrně tedy nedodržel svoji smluvní povinnost, a proto porušil *majetková práva* svých návštěvníků.

Předpokládejme dále, že tím, kdo křičí „hoří“, není majitel, ale návštěvník. V tomto případě zcela zřejmě porušuje majetková práva vlastníka kina (a zároveň ostatních návštěvníků). Jako host se na tomto majetku vyskytuje za jistých podmínek a má povinnost nepoškozovat majetková práva vlastníka narušováním představení, které vlastník pro návštěvníky uspořádal. Člověk, který zlomyslně křičí „hoří“ v přeplněném kině, je proto zločinec, a to *nikoli* proto, že jeho tzv. „právo na svobodu projevu“ musí být pragmaticky omezeno ve jménu tzv. „veřejného blaha“, ale proto, že zcela jasně a zřejmě porušil majetková práva jiného člověka. Proto nevzniká žádná potřeba tato práva omezovat.

Protože je toto pojednání praxeologické a nikoli etické, cílem diskuse *nebylo* přesvědčit čtenáře, že majetková práva by měla být dodržována. Pokoušeli jsme se spíše ukázat, že člověk, který si *přeje* vytvořit politickou teorii na základě „práv“, musí nejenom zahrnout údajný rozdíl mezi lidskými a majetkovými právy, ale musí si také uvědomit, že veškerá lidská práva se musejí stát součástí práv majetkových.

Dodatek

Profesor Oliver o socioekonomických cílech

Před několika lety publikoval profesor Henry M. Oliver důležitou práci: logickou analýzu etických cílů v ekonomických otázkách.³¹ Profesor Kenneth J. Arrow hodnotil toto dílo kladně a označil je za průkopnický počín na cestě k „axiomatizaci sociální etiky“. Tento pokus o „axiomatizaci“ je ale naneštěstí plný logických omylů.³²

Je pozoruhodné, s jakými obtížemi se ekonomičtí a političtí filozofové musí potýkat při své snaze pohřbít *laissez faire*. Myšlenky *laissez faire* po více než půlstoletí byly, ať již v podobě přirozených práv či v utilitaristické podobě, extrémně vzácné v celém západním světě, a přesto navzdory pokračujícím tvrzením, že *laissez faire* se zcela „zdiskreditovalo“, musela se tato jednostranná diskuse potýkat s mnoha problémy. A tak čas od času cítili autoři nutnost ducha *laissez faire* vymýtít. Nepřítomnost názorů z druhé strany vytvořila řadu lehce ustrašených monologů spíše než živých dvojstranných debat. Útoky nicméně pokračují a profesor Oliver došel tak daleko, že napsal knihu téměř zcela věnovanou pokusu vyvrátit myšlenku *laissez faire*.

a. Útok na přirozenou svobodu

Oliver na počátku směřuje své zbraně proti obraně *laissez faire* z pozice přirozených práv – na systém přirozené svobody.³³ Trápí ho

³¹ Oliver, Henry M., Jr.: *A Critique of Socioeconomic Goals*, Indiana University Press, 1954.

³² Arrow, Kenneth J.: „Review of Oliver’s A Critique of Socioeconomic Goals“, *Political Science Quarterly*, září 1955, str. 442. Arrow má ale pravdu, když říká: „Pouze když se nám podaří vysvětlit socioekonomické cíle, můžeme rozumně hovořit o nejlepších politikách k jejich dosažení.“ O takovéto vysvětlení se pokoušíme v této kapitole.

³³ Oliver, *op. cit.*, str. 1–12.

skutečnost, že Američané stále lpí na této doktríně teoreticky, ne-li dokonce v praxi. Nejprve předkládá nejrůznější verze představující libertariánské postoje včetně „extrémní“ verze, že „určitý člověk má právo nakládat s tím, co je jeho, jakkoli chce“, Spencerova zákona stejné svobody a „poloutilitárního“ názoru, že „člověk má svobodu dělat cokoli se mu zlíbí do té doby, dokud někoho nepoškozuje“. Tato „poloutilitární“ pozice je nejsnadněji napadnutelná a Oliver bez problémů ukazuje její vágnost. „Poškození“ může být vykládáno tak, že zahrne téměř veškeré činnosti, např. člověk, který nesnáší červenou barvu může tvrdit, že mu někdo způsobil „estetické poškození“ tím, že měl na sobě červený kabát.

Je typické, že Oliver má nejméně trpělivosti s „extrémní“ verzí, která, jak tvrdí, není „míněna doslova“, nepředstavuje smysluplný názor atd. To mu umožňuje rychle se přesunout k útoku na upravené a slabší verze libertariánského myšlení. Přesto se ale *jedná* o závažné tvrzení, které je nutno také tak brát, a to obzvláště tehdy, když v tomto tvrzení nahradíme slovo „určitý“ slovem „každý“. Politické diskuse jsou příliš často ukončovány jednoduchou poznámkou některého z účastníků, že „to snad nikdo nemůže myslet vážně“! Výše v textu jsme již ukázali, že Spencerův zákon stejné svobody ve skutečnosti představuje nadbytečnou podobu zmíněné „extrémní“ verze a že jeho první část v sobě podmínku platnosti tohoto zákona zahrnuje. „Extrémní“ verze totiž poskytuje ještě zřetelnější vysvětlení a umožňuje vyhnout se mnoha úskalím pramenícím z výkladu rozředěné verze.

Věnujme se nyní Oliverově obecné kritice libertariánského myšlení. Oliver nejprve uznává, že tento pohled je „na první pohled velmi atraktivní“, a poté vznáší řadu kritických výhrad, jež mají demonstrovat jeho logické vady:

(1) Jakékoli vymezení majetku „omezuje svobodu“, tj. svobodu ostatních využívat dané zdroje. Tato kritika mylně používá slovo „svoboda“. Je zřejmé, že každé majetkové právo zasahuje ostatním do jejich „svobody krást“. K vytvoření takového „omezení“ ovšem nepotřebujeme ani majetková práva. Samotná existence dalšího *člověka* omezuje v systému založeném na svobodě „svobodu“ druhých na něj útočit. Tímto způsobem však svobodu, již z definice, omezit

nelze, protože svoboda je definována jako možnost volně nakládat s tím, *co člověk vlastní*, aniž by při tom docházelo k obtěžování ostatních. „Svoboda krást či útočit na druhého“ by neumožňovala, aby byl někdo (oběť krádeže či útoku) silou či podvodně připraven o svůj život či majetek, a proto by porušovala podmínku úplné svobody, že *každý* člověk má možnost s tím, co je jeho, nakládat jak chce. Libovolné nakládání s něčím, co je *někoho jiného*, představuje porušení svobody druhé osoby.

(2) Důležitější kritikou je v Oliverových očích to, že přirozená práva jsou spojována s konceptem majetku sestávajícího z hmotných „věcí“, a že takový koncept nepřipouští vlastnictví v podobě nehmotných „práv“. Oliver tvrdí, že je-li vlastnictví definováno jako soubor věcí, pak by muselo být veškeré vlastnictví „práv“ (např. akcií či obligací) odstraněno, zatímco je-li vlastnictví definováno jako „práva“, vznikají (odhlédneme-li od možnosti uchýlit se k současným právním zvykostem) neřešitelné problémy s definicí práv. Kromě toho oddělení vlastnictví „práv“ od „věcí“ umožňuje vznik práv, která nejsou v souladu s *laissez faire*, jako je např. „právo na práci“ atp. V tomto spočívá Oliverova zásadní výhrada.

Tato argumentace je ale zcela mylná. Ačkoli vlastnictví je zcela určitě souborem fyzických věcí, *žádná dichotomie* mezi věcmi a právy neexistuje. „Práva“ jsou ve skutečnosti prostě právy *na* věci. Podíl na ropné společnosti není žádným nehmotným proměnlivým „právem“, ale je to potvrzení o odpovídajícím podílu na vlastnictví fyzického majetku ropné společnosti. Podobně je tomu i v případě obligace představující přímý nárok na vlastnictví jistého množství peněz, a v konečném důsledku také alikvotní podíl na vlastnictví fyzického majetku společnosti. „Práva“ (kromě udělování monopolistických privilegií, jež by ve svobodné společnosti vymizelo) jsou jednoduše různými aspekty fyzického majetku.

(3) Oliver se pokouší prokázat, že pozice, kterou libertariáni zastávají, ať už je formulována jakkoli, nutně nevede k *laissez faire*. Jak jsme ukázali, činí tak tím způsobem, že rychle utíká od analýzy „extrémního“ postoje a svůj útok soustředí na nepochybnou slabost některých jiných, mírnějších formulací. Poloutilitární postoj, jenž hovoří o způsobeném „poškození“, je po právu kritizován. Spencerův

zákon stejné svobody je napaden za svou podmínku platnosti a prodávající vágno výrazu „poškozuje stejnou svobodu ostatních“. Jak jsme však viděli, tato podmínka ve skutečnosti není nutná a lze ji bez problémů vynechat. Oliver nicméně doceňuje Spencerovu pozici méně, než by si zasloužila. Stanovuje si různé, lehce zpochybnitelné definice „porušování práv“ a ukazuje, že žádná z těchto alternativ nevede k čistému *laissez faire*. Trochu důkladnější zamyšlení by Olivera přivedlo ke správné definici. Z pěti alternativních definic, jež nabízí, definuje první z nich porušování práv jako „překročení zvykového zákonného rámce“, což je definice, jakou by nikdy žádný rozumný libertarián nepoužil. Libertarián totiž musí ve svých argumentech vycházet z jistých principů a ke své argumentaci používat rozum a nemůže prostě přijmout stávající zákonný zvyk.

Čtvrtá a pátá z Oliverových definic – „uplatňování jakéhokoli vlivu na uspokojení či skutky jiného člověka“ – jsou natolik vágní a žádají si takového vysvětlení při použití slova „vliv“, že by ani tyto definice žádný libertarián nikdy nepoužil. Zůstávají nám tak druhá a třetí definice „porušování práv“, ve kterých se Oliverovi podařilo se jakémukoli rozumnému řešení problému vyhnout. První definice definuje „porušování práv“ jako „přímé fyzické zasahování do vlády jiného člověka nad jeho osobou a jím vlastněnými věcmi“ a druhá definice jako „přímé fyzické zasahování a zasahování v podobě hrozby poškozením“. První definice porušování práv ale zjevně nezahrnuje podvod, zatímco druhá definice nejen že nezahrnuje podvod, ale na druhou stranu zahrnuje rovněž hrozbu někomu konkurovat. Jelikož ze žádné z předložených definic nevyplývá systém *laissez faire*, Oliver se vzdává a dochází k závěru, že termín „porušování práv“ je beznadějně vágní a nelze jej použít k odvození konceptu svobody spočívajícího na *laissez faire*, a že proto k ospravedlnění *laissez faire* je třeba kromě základních libertariánských postulátů také zvláštního, dodatečného předpokladu.

Správnou definici „porušování práv“, jejíž aplikace vyústí v *laissez faire*, ovšem najít lze. Nelze ale používat vágní a problematický termín „poškození“. Porušování práv lze poté definovat jako „přímé fyzické zasahování do života a majetku druhého člověka nebo hrozba takovým fyzickým zasahováním“. Na rozdíl od Oliverova předpo-

kladu *je* v kategorii „přímé fyzické zasahování“ obsažen podvod, neboť takový zásah znamená nejen přímé užití ozbrojeného násilí, ale také činnosti, jako je neoprávněný vstup na pozemek a vloupání bez použití zbraní. V obou případech je „násilí“ vykonáno na majetku druhého člověka tím, že je fyzicky obtěžován. Podvod je implicitní krádež, neboť podvod spočívá ve fyzickém přivlastnění si majetku druhého člověka pod falešnou záminkou, tj. výměnou za něco, co není nikdy dodáno. V obou případech je majetek odebrán druhému člověku bez jeho souhlasu.

Když se chce, všechno jde, a vidíme tedy, že je poměrně jednoduché upřesnit Spencerovu definici tak, že z ní plyne *laissez faire* a nic jiného než *laissez faire*. Je důležité si zapamatovat, že nikdy nemůžeme používat takové vágní termíny jako „poškození“, „ublížení“ nebo „vliv“, ale musíme používat konkrétní pojmy jako „fyzické násilí“ nebo „hrozba fyzickým násilím“.

b. Útok na smluvní svobodu

Poté, co naložil se základními postuláty přirozených práv ke svému uspokojení, rozhodl se Oliver pokračovat v útoku na jednu konkrétní skupinu těchto práv: smluvní svobodu.³⁴ Oliver rýsuje tři možné formulace smluvní svobody: (1) „Člověk má právo na smluvní svobodu“, (2) „Člověk má právo na smluvní svobodu, pokud podmínky smlouvy někoho nepoškozují“, a (3) „Člověk má právo na smluvní svobodu, pokud podmínky smlouvy neporušují něčí práva“. Druhou formulaci můžeme odmítnout okamžitě. Opět platí, že vágní definice „poškození“ může poskytnout důvod pro neomezené státní zásahy, jak pohotově poznamenává Oliver. Žádný libertarián by toto znění nepoužil. První formulace je samozřejmě nejvíce nekompromisní a neoponechává žádný prostor pro státní zásahy. Zde se Oliver opět uchyluje k posměšnému tvrzení, že „jen velmi málo lidí by dovádělo doktrínu smluvní svobody tak daleko“. Dost možná, ale odkdy je pravda určována většinovým souhlasem? A konečně,

³⁴ *Ibid.*, str. 12–19.

Spencerovská podmínka v případě třetí formulace je i zde nadbytečná. Předpokládejme například, že A a B se svobodně dohodnou, že zastřelí C. Podle třetí formulace smluvní svobody by se jednalo o smlouvu nelegální. Tak by tomu ale být nemělo! Smlouva *samotná* totiž práva C neporušuje a ani porušovat nemůže. Pouze možný následný útok proti C poruší jeho práva. V takovém případě je však třeba za nezákonný prohlásit a potrestat tento útok, a nikoliv jenom předcházející smlouvu. První formulace smluvní svobody, která zaručuje absolutní smluvní svobodu, je tedy ze všech formulací nejjasnější a nejvýhodnější.³⁵

Vzhledem ke skutečnosti, že ke smlouvě je třeba vzájemného souhlasu mezi dvěma lidmi, spatřuje Oliver v principu smluvní svobody ještě větší prostor pro silnější výhrady, než nachází u základního postulátu přirozených práv. Jak je možné, táže se Oliver, rozlišovat mezi svobodnou a dobrovolnou smlouvou na jedné straně a „podvodem“ a „donucením“ – které činí smlouvy neplatnými – na straně druhé?

Oliver se nejprve ptá, jak lze jasně definovat podvod. Jeho kritika se skládá ze dvou částí:

(1) Říká, že „*common law* tvrdí, že jisté druhy opomenutí stejně jako jisté druhy nepravdivých tvrzení a zavádějících ustanovení způsobují neplatnost smluv. Kde se má tato logika zastavit?“ Oliver poměrně správně vidí, že kdyby vůbec žádná opomenutí nebyla povolena, dostali bychom se k ohromnému stupni státních zásahů. Tento problém má ale velmi jednoduché řešení. Je jím *změna* v systému *common law* tak, aby nebyla opomenutí příčinou neplatnosti smlouvy! Je zvláštní, že je Oliver tak neochotný být jen připustit změny dávných právních zvyků, i když jsou tyto změny vyžadovány uplatňováním jistého principu, nebo si uvědomit, že by

³⁵ Proti této formulaci Oliver namítá, že „anglo-americké právo tradičně prohlašovalo jisté druhy smluv za neplatné v důsledku přesvědčení, že působí proti veřejnému zájmu“. *Ibid.*, str. 13. A právě z tohoto důvodu libertariáni navrhují *změnit* tradiční anglo-americké právo, aby bylo v souladu s těmito principy. „Veřejný zájem“ je kromě toho nesmyslný termín (jedná se o příklad omylu konceptuálního realismu) a libertariáni jej proto zavrhlí.

libertariáni mohli tyto změny požadovat. Jelikož libertariáni obhajují drastické změny na řadě míst politických struktur, není důvod se domnívat, že by se bránili změně několika ustanovení v systému *common law*.

(2) Oliver píše, že dokonce i pravidla proti nepravdivým tvrzením připadají některým lidem jako etastická a mohla by být aplikována šířeji, než je v současnosti běžné, a jako jejich příklad zmiňuje regulace trhu s cennými papíry. Celý problém ale spočívá v tom, že libertariánský systém by žádné *administrativní* rady a regulace nepřipouštěl. Žádné regulace by nemohly být předem na smluvní vztah uvaleny. Na skutečně svobodném trhu by každý, kdo by byl nepravdivým tvrzením poškozen, přivedl svého oponenta před soud a tam by mu byla způsobená křivda napravena. Každé nepravdivé tvrzení, každý podvod by byl poté soudem přísně potrestán stejným způsobem jako krádež.

Oliver chce za druhé vědět, jak lze definovat „donucení“. V této otázce lze čtenáře odkázat na oddíl 11 v této kapitole nazvaný „Ostatní druhy donucení“. Oliver je zmaten směřováním protichůdných definic donucení: jako fyzické násilí na jedné straně a jako odmítnutí přistoupit ke směně na straně druhé. Jak jsme viděli, donucení lze racionálně definovat pouze jako jedno či jako druhé. Nelze jej použít pro oba případy, neboť definice je poté vnitřně rozporná. Dále směšuje fyzické násilí mezi lidmi a vzácnost danou přírodou – dává je dohromady a označuje za „donucení“. To vše uzavírá beznadějně zmateným tvrzením, že teorie smluvní svobody předpokládá nesmyslnou „rovnost donucení“ smluvních stran. Libertariáni však naproti tomu tvrdí, že na svobodném trhu žádné donucení neexistuje. Absurdní tvrzení o rovnosti donucení umožňuje Oliverovi tvrdit, že *skutečná* smluvní svoboda přinejmenším vyžaduje státem vynucovanou „dokonalou konkurenci“.

Argument smluvní svobody proto nutně vede k *laissez faire* a je také přesně odvoditelný z předpokladu svobody. K tomu, aby z tohoto argumentu vyplývalo *laissez faire*, není třeba, navzdory Oliverovu tvrzení, žádných dalších etických předpokladů. Problém donucení je zcela vyřešen, když poněkud zavádějící termín „donucení“ nahradíme slovem „násilí“. Poté je zřejmé, že svobodná a platná je

tedy každá smlouva v případě, že žádnou ze stran nebylo použito násilí či hrozby použití násilí.

Oliver provedl ještě několik dalších útoků na „zákonnou svobodu“, např. přišel se starým sloganem, že „zákonná svoboda není totožná se ‚skutečnou‘ svobodou (či účinnou příležitostí)“ – a opět doplatil na prastarou záměnu svobody a moci či dostatku. V jednom ze svých nejprovokativnějších tvrzení prohlašuje, že „všichni lidé by si mohli užívat úplné zákonné svobody pouze v systému anarchie“ (str. 21). Je velmi vzácné, aby někdo ztotožňoval systém „anarchie“ se systémem *vlády práva*. Je-li však toto anarchie, pak mnozí liberariáni tento termín radostně přijmou!

c. Útok na příjem podle zásluh

Na svobodném trhu získává každý člověk peněžní příjem do té míry, do jaké je schopen prodávat za peníze své zboží a služby. Příjem každého člověka se bude lišit podle svobodného tržního ohodnocení jeho produktivity při uspokojování přání spotřebitelů. Profesor Oliver ve svém obsáhlém útoku na *laissez faire* kromě kritiky teorie přirozené svobody a smluvní svobody odsoudil i tento princip, který nazývá „doktrína zaslouženého příjmu“.³⁶

Oliver tvrdí, že jelikož pracující musí využívat kapitál a půdu, majetkové právo nemůže spočívat na tom, co lidská práce vytvoří. Kapitálové statky i půdu lze v konečném důsledku rozložit na práci (a čas): všechny kapitálové statky byly vyrobeny pomocí původních výrobních faktorů – práce a půdy, a půdu musela lidská práce objevit a pomocí práce ji zapojit do výroby. Proto také nejen *běžná* práce, ale také „uložená“ práce (či raději „nahromaděná“ kombinace práce a času) vydělává peníze v současné výrobě, a lze tak pro skutečnost, že by majitelé těchto zdrojů z nich měli nyní získávat peníze, najít stejný důvod, jako pro to, aby současní pracující získávali za svou práci peníze nyní. Právo *minulé* práce vydělávat vzniká právem na dědictví, jež je přímo odvozeno z práva na majetek. Dědictvé

³⁶ *Ibid.*, str. 26–57.

právo nespočívá ani tak na právu pozdější generace majetek *získat* jako na právu dřívějších generací majetek *odkázat*.

Poté, co jsme připomněli tyto základní úvahy, můžeme se nyní začít věnovat některým částem Oliverovy podrobné kritiky. Oliver, za prvé, předkládá princip „zaslouženého příjmu“ nesprávně a to je neustálým zdrojem omylů. Tvrdí, že „člověk získává právo na příjem, který sám vytvoří“. Chyba. Nezískává právo na „příjem“, ale na *majetek*, jež sám vytvoří. Důležitost tohoto rozlišení vyjde okamžitě najevo. Člověk má právo na své vlastní *produkty*, produkt svého úsilí, jež se okamžitě stává jeho vlastnictvím. Svůj peněžní *příjem* odvozuje ze směny tohoto majetku, produktu jeho vlastního úsilí či úsilí jeho předků za peníze. Jeho zboží a služby jsou svobodně směňovány na trhu za peníze. Jeho příjem je proto zcela určen peněžním hodnocením, jež trh jeho zboží a službám přisuzuje.

Většina z Oliverovy následné kritiky plyne z přehlížení skutečnosti, že veškeré komplementární zdroje jsou založeny na práci jednotlivců. Odsuzuje také myšlenku, že „když člověk něco udělá, je to jeho“ jako „velmi jednoduchou“. To může být jistě pravda, ale jednoduchost není ve vědě žádnou urážkou. Naopak, princip Ockhamovy britvy nám říká, že čím jednodušší je pravda, tím lépe. Kritériem k posuzování nějakého tvrzení je proto jeho *pravdivost* a jednoduchost je, *ceteris paribus*, předností. Jde o to, že když člověk něco udělá, patří to buď jemu, nebo někomu jinému. Komu by to ale mělo patřit: výrobci nebo někomu, kdo to výrobci ukradl? Možná se jedná o jednoduchou volbu, nicméně jde o volbu nutnou.

Jak ale můžeme určit, jestli člověk něco udělal nebo neudělal? Oliver se touto otázkou velmi trápí a obsáhle kritizuje teorii mezní produktivity. Přehlédneme-li chyby v jeho argumentaci, teorie mezní produktivity není vůbec k této etické diskusi nutná (ačkoli je užitečná). Kritérium, které určí, kdo daný výrobek na trhu vyrobil a kdo by proto měl získat peníze, je totiž velmi prosté. Tímto kritériem je následující otázka: *Kdo daný výrobek vlastní?* Představme si, že A věnuje své pracovní úsilí práci v továrně, tento příspěvek pracovního úsilí k další výrobě je nakoupen a zaplacen vlastníkem továrny B. A vlastní pracovní úsilí, které je najato B. V tomto případě je výrobek, který vytváří A, *jeho úsilí* a za jeho použití (tj. za jeho nájem)

se mu dostává od B zaplacen. B najímá různé faktory, které pak pracují na jeho kapitálu, až je kapitál konečně přeměněn v jiný produkt a prodán C. Tento výrobek patří B a B jej směňuje za peníze. Peníze, které B získá a které převyšují částku placenou za ostatní výrobní faktory, představují přínos B k výrobě produktu. Částka, kterou jeho kapitál získává, plyne k B, jeho vlastníku atd.

Oliver se rovněž domnívá, že se jedná o kritiku, když prohlašuje, že lidé ve skutečnosti „nevyrábí zboží“, ale použitím práce mu přidávají na hodnotě. To ovšem nikdo nepopírá. Člověk nevytváří věci stejně jako nevytváří půdu. Člověk používá věci z přírody a přeměňuje je v řadě procesů, až získává užitečnější zboží. Doufá, že touto přeměnou přidává hodnotu. Jestliže si toto uvědomíme, pak je *teorie výdělků* spíše *posílena*, a nikoli *oslabena*, protože by mělo být jasné, že to, kolik hodnoty je při výrobě zboží určeného ke směně přidáno, může být určeno pouze nákupy klientů a v konečné fázi spotřebitelů. Oliver prozrazuje své zmatení tvrzením, že teorie výdělků předpokládá, že „hodnoty, jež získáme při směně, se rovnají hodnotám, které ve výrobním procesu vytvoříme“. Zcela jistě ne! *Neexistují žádné* skutečné hodnoty vytvořené ve výrobním procesu. Tyto „hodnoty“ získávají význam pouze od hodnot, které obdržíme ve směně. Nemůžeme „porovnávat obdržené a vytvořené hodnoty“, protože vytvořený majetek *se stává* hodnotným pouze v té míře, v jaké je ve směně nakupován. Zde vidíme plody Oliverova zásadního zmatení mezi „vytvářením příjmu“ a „vytvářením produktu“. Lidé nevytvářejí příjem, ale vytvářejí *produkt a doufají*, že jej budou moci směnit za příjem, jelikož jej budou spotřebitelé považovat za užitečný.

Oliver je ještě zmatenější ve chvíli, kdy se dále chápe teorému *laissez faire*, který praví, že každý má právo na svou vlastní hodnotovou škálu a právo na této škále jednat. Místo toho, aby tento princip tímto způsobem vyložil, způsobuje Oliver další zmatky tím, že jej začíná nazývat „kladění hodnot na stejnou úroveň“ pro každého člověka. To mu následně umožňuje pustit se do kritiky tohoto přístupu a klást si otázku, jak mohou mít lidské hodnoty „stejnou úroveň“, když kupní síla jednoho člověka je větší než kupní síla druhého člověka atp. Čtenáři nebude činit problém rozpoznat záměnu mezi stejnou svobodou a stejným dostatkem.

Další z Oliverových kritických výhrad proti teorii zaslouženého příjmu je, že předpokládá, že „všechny hodnoty jsou získány nákupem a prodejem, že veškeré statky jsou ty, co se vyskytují na trhu“. To je holý nesmysl a žádný ekonom dobré pověsti to nikdy nepředpokládal. Nikdo ve skutečnosti nepopírá, že existují neobchodovatelné a nesměnitelné statky (jako například přátelství, láska a náboženství) a že si mnoho lidí těchto statků velmi cení. Musejí se stále rozhodovat, jak alokovat své zdroje mezi směnitelné a nesměnitelné statky. To ale nezpůsobuje ani nejmenší problém pro svobodný trh nebo pro teorie „zaslouženého příjmu“. Člověk ve skutečnosti získává peníze *směnou* za směnitelné statky. Těžko najít nějaké smysluplnější tvrzení. Člověk získává svůj příjem prodejem směnitelných statků na trhu, takže je přirozené, že peníze, které získává, budou ukazovat na hodnocení těchto statků kupcem. Jak by mohl člověk získat směnitelné statky výměnou za své využívání (či snad nabídku) statků nesměnitelných? A proč by k tomu mělo docházet? Proč a jak by byli ostatní nuceni platit peníze za to, že na oplátku nic nedostanou? Jak by mohla vláda určit, kdo vyprodukoval jaké nesměnitelné zboží a jaká by za to měla být odměna či trest? Když Oliver tvrdí, že tržní výdělků nejsou uspokojivé, protože nepokrývají také netržní produkci, neodpovídá na otázku, proč by nás vůbec měly nesměnitelné statky trápit? Proč by se za směnitelné zboží prostě nemělo *platit* směnitelnými statky? Oliverovo tvrzení, že „ netržní příjmy“ nebývají rozděleny tak, aby „řešily netržní část problému“ nedává velký smysl. Co to vůbec jsou „ netržní příjmy“? Není-li to vnitřní uspokojení z vlastní činnosti určitého jednotlivce, čím jiným pak mohou být? Navrhuje-li Oliver sebrat peníze A a dát je B, pak navrhuje zabránit *obchodovatelného* zboží a tyto příjmy jsou pak poměrně obchodovatelné. Jestliže ale toto nenavrhuje, pak je jeho poznámka irelevantní a proti principu zaslouženého příjmu nemůže nic namítat.

Zároveň bychom neměli přehlížet, že všichni lidé na trhu, kteří si přejí odměnit neobchodovatelné příspěvky penězi, mají svobodu tak učinit. Ve svobodné společnosti by takovéto odměny byly umožněny minimálně v té míře, v jaké by lidé v této společnosti byli dobrovolně ochotni je poskytovat.

Viděli jsme, že teorie mezní produktivity není k etickému závěru nutná. Majetek člověka je jeho produkt a ten bude prodán na trhu za očekávanou hodnotu, již přinese spotřebitelům. Trh řeší tento problém očekávané hodnoty a dělá to lépe, než by mohli činit ekonomové nebo instituce užívající donucení. Jestliže Oliver nesouhlasí s verdiktem trhu o výši hodnoty mezního produktu jakéhokoli faktoru, je tímto vyzýván, aby se stal podnikatelem a vydělal na tom, že toto mylné hodnocení odhalí. Oliverovy problémy jsou pseudoproblémy. Táže se například: „Když je Whitova bavlna směňována za Brownovu pšenici, jaký je eticky správný směnný poměr?“ Odpověď je jednoduchá, říká doktrína svobodného trhu: *Jakýkoli, na jakém se oba svobodně shodnou*. „Když Jones a Smith vyrábějí společně nějaké zboží, jakou část zboží lze přiřadit Jonesově aktivitě a jakou aktivitě Smithově?“ Odpověď: Jakoukoli částku, na které se vzájemně domluvíli.

Oliver udává řadu mylných důvodů, proč odmítnout teorii mezní produktivity. Jedna z nich říká, že imputace příjmu neznamená vytváření příjmu, protože mezní produkt pracujícího lze změnit pouhou změnou množství nebo kvality komplementárního faktoru nebo změnou počtu konkurujících si pracovníků. Opět platí, že Oliverův omyl pramení z jeho uvažování o „vytváření příjmu“ namísto „vytváření produktu“. Pracovník vytváří vlastní pracovní služby. Ty jsou jeho majetkem, který může prodat na jakémkoli trhu si zvolí nebo jej může neprodat, když si to přeje. Dosažená hodnota jeho služeb závisí na jeho hodnotě mezního produktu, která samozřejmě částečně závisí na konkurenci a počtu či kvalitě komplementárních faktorů. To ve skutečnosti neprotiřečí teorii mezní produktivity, ale je spíše její integrální součástí. Zvyšuje-li se nabídka kapitálu, který se podílí na výrobě, služby pracovníkova úsilí se stávají vzácnějšími ve vztahu ke komplementárním faktorům (půdě, kapitálu) a jeho hodnota mezního produktu a příjem rostou. Podobně máme-li více konkurujících si pracovníků, může vznikat tendence k poklesu pracovníkovy DMVP, přestože může dojít i k jejímu nárůstu v důsledku většího rozsahu trhu. Je zcela nepatřičné říkat, že všechno toto „není spravedlivé“, protože výstup jeho služeb zůstává neměnný. Jde o to, že jeho výrobní hodnota se pro spotřebitele mění podle hodnocení těchto ostatních faktorů, a podle toho také dostává zapláceno.

Oliver používá také velmi populární, ale zcela mylnou teorii, že jakákoli etičnost teorie mezní produktivity je podmíněna existencí „čisté konkurence“. Proč by ale „hodnota mezního produktu“ ve svobodné konkurenční ekonomice měla být méně etická než „hodnota mezního produktu“ v nikdy neexistujícím stavu dokonalé konkurence? Oliver přijímá teorii Joan Robinsonové, že podnikatelé „vykořisťují“ faktory a získávají zvláštní zisk z tohoto vykořisťování. Skutečnost je ale, jak ukázal profesor Chamberlin, zcela jiná a ve světě svobodné konkurence *nikdo z žádného* „vykořisťování“ netěží.³⁷

Oliver činí několik dalších zajímavých kritických poznámek:

(1) Tvrdí, že mezní produktivitu nelze použít *uvnitř* korporací, protože po úvodním založení firmy neexistuje trh pro firemní kapitál. Ředitelé tedy mohou vládnout akcionářům. Na to můžeme opáčit, jak by mohli ředitelé *zůstat* řediteli, aniž by zastupovali přání většiny akcionářů. Na kapitálovém trhu se stále obchoduje, protože kapitálové hodnoty se na akciovém trhu neustále mění. Prudký pokles hodnoty akcií znamená pro vlastníky firmy těžké ztráty. Kromě toho to znamená, že nedojde k další kapitálové expanzi této firmy a že její kapitál v budoucnu možná ani nezůstane na stejné výši.

(2) Tvrdí, že teorie mezní produktivity není schopna identifikovat podíl, jakým se na všech příjmech podílí služby poskytované státem „nedělitelným“, „neměnným“ způsobem. Teorie mezní produktivity ve své pravé podobě ale především vůbec nepředpokládá (jak se domnívá Oliver), že faktory jsou nekonečně dělitelné. Teorie si poradí s jakkoliv velkými „jednotkami“ určitého faktoru. Problém státu nemá proto nic společného s nedělitelnými množstvými faktorů. Všechny faktory jsou více méně „nedělitelné“. Oliver kromě toho uznává, že služby státu dělitelné jsou. V jedné z mála světlých chvílek Oliver přiznává, že mohou existovat (a existují!) „různé stupně policejních, vojenských a peněžních služeb (např. služeb mincov-

³⁷ Chamberlin, Edward H.: *The Theory of Monopolistic Competition*, 7. vydání, Harvard University Press, 1956, str. 182 ff. „Čistá“ konkurence je nerealistickým – a nežádoucím – modelem, jež obdivují mnozí ekonomové, ve kterém jsou všechny firmy tak nepatrné, že žádná nemá na svůj trh žádný vliv. Viz Rothbard: *Man, Economy, and State*, kapitola 10.

ny)“. Je-li ale tomu tak, jak se mohou služby státu od ostatních služeb lišit?

Tento rozdíl je samozřejmě veliký a vzniká ze skutečnosti, o které jsme již mnohokrát hovořili: stát je nuceným monopolem, v němž jsou platby od získaných služeb oddělené. Do té doby, dokud tato podmínka trvá, nemůže samozřejmě existovat tržní „měřítko“ jejich mezní produktivity. Jak může být ale tento argument vznášen *proti* svobodnému trhu? Právě svobodný trh je tím uspořádáním, které by tuto situaci napravilo. Kritika, kterou Oliver předkládá, není kritikou svobodného trhu, ale kritikou státní sféry ve smíšené, státnětržní ekonomice.

Přisuzovat vytváření příjmu „organizované společnosti“, jak činí Oliver, je velmi vágní. Jestliže tím myslí „společnost“, pak používá nesmyslný obrat. Je to právě tržní proces, jehož prostřednictvím se skupina svobodných jednotlivců (tvořících společnost) mezi sebou dělí o příjem podle produktivity každého z nich. Jestliže někdo předpokládá, že kromě seskupení jednotlivců existuje ještě reálná entita nazvaná „společnost“, které může náležet „její“ vlastní zasloužený podíl, dopouští se dvojího započítávání. Jestliže má „organizovanou společnost“ na mysli *stát*, pak byl tento státní „příspěvek“ vynucený, a proto si stěží „zaslouží“ jakoukoli úhradu. Navíc, jelikož je celkové zdanění, jak jsme ukázali, daleko vyšší než jakýkoli údajný produktivní příspěvek státu, tak peníze spíše dluží vládci zbytku společnosti než zbytek společnosti vládcům.

(3) Oliver z podivných důvodů tvrdí (podobně, jako tak opakovaně činil Frank Knight), že člověk si eticky skutečně nezaslouží dosáhnout zisků plynoucích z jeho vlastní jedinečné schopnosti. Musím se přiznat, že tomuto názoru ani trochu nerozumím. Co může být ještě více spjato s člověkem, co může být ještě více *jeho vlastní* než jeho vrozené nadání? Za co jiného *by měl* nějakou odměnu získat, když ne za toto nadání, jež je spojeno s jeho vlastním vědomým úsilím? A proč by poté měl odměnu za *jeho* jedinečnou schopnost obdržet *někdo jiný*? Proč by, stručně řečeno, měli být schopní neustále pokutováni a neschopní neustále podporováni? Oliverovo přisouzení této schopnosti nějaké mystické „první příčině“ by dávalo smysl pouze tehdy, kdyby někdo byl schopen tuto „první příčinu“ objevit a zaplatit jí *její*

zasloužený podíl. Do té doby musí každý pokus „přerozdělit“ příjem od A k B znamenat, že touto první příčinou je B.

(4) Oliver směšuje soukromou dobrovolnou dobročinnost a pomoc v nouzi s nucenou „dobročinností“ či podporou. Mylně tedy interpretuje doktrínu zaslouženého příjmu, a tedy i teorii svobodného trhu, jako prosazující, že „člověk by měl podporovat sebe a své legitimní rodinné příslušníky, aniž by požadoval zvláštní výhody nebo volal po pomoci cizích osob“. Ačkoli by mnoho individualistů tuto formulaci přijalo, pravdivé znění teorie svobodného trhu by bylo takové, že žádný člověk nemůže druhé *nutit*, aby mu pomáhal. Je neskutečný rozdíl mezi tím, je-li pomoc poskytnuta dobrovolně, nebo je-li ukradena silou.

Ruku v ruce s tímto Oliverovým omylem jde jeho mylné chápání významu „moci“, kdy tvrdí, že zaměstnavatelé mají nad zaměstnanci moc, a proto by měli nést odpovědnost za jejich blahobyť. Oliver má pravdu, když říká, že otrokář byl odpovědný za zajištění obživy svého otroka, ale asi si neuvědomuje, že pouze opětovné zavedení otroctví by učinilo jeho charakteristiku pracovních vztahů platnou.

Tvrzení, tak jak jej předkládá Oliver, že slaboduší a sirotci jsou „svěřenci“, ho vede k tomu, že nerozlišuje mezi „svěřenci společnosti“ a „svěřenci státu“. Jedná se o dvě zcela odlišné věci, neboť tyto dvě instituce nejsou totožné. Koncept „svěřenců společnosti“ odráží libertariánský princip, že jednotlivci a dobrovolně vytvořené skupiny mohou nabídnout pomoc těm, kteří tuto pomoc potřebují. „Svěřenci státu“ jsou naproti tomu ti, (a) jimž jsou všichni nuceni násilím přispívat na pomoc a (b) ti, kdo jsou předmětem státního diktátu, ať se jim to líbí či ne.

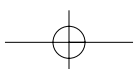
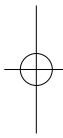
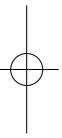
Oliverův závěr, že „každý normální dospělý by měl mít spravedlivou šanci se sám o sebe postarat a nemá-li tuto příležitost, měl by být podporován státem“, je směsicí logických omylů. Co je to „spravedlivá šance“ a jak ji lze definovat? Navíc, v protikladu ke Spence-rovu zákonu stejné svobody (nebo námi navrženému zákonu celkové svobody), toto nemůže být splněno „každému“, neboť žádná taková reálná entita jako „stát“ neexistuje. Každý, kdo je podporován „státem“, musí být *ipso facto* podporován *někým jiným* ve společnosti. Proto nemůže být podporován každý, a to samozřejmě

zvláště tehdy, definujeme-li „spravedlivou šanci“ jako neexistenci zasahování nebo násilného trestání schopnosti člověka.

(5) Oliver si je vědom toho, že někteří teoretikové zaslouženého příjmu spojují tuto doktrínu s teorií, jež praví, že objevitel nějaké věci je jejím vlastníkem. Nemůže zde ovšem pro ni nalézt žádný podpůrný princip, a tak ji nazývá toliko přijatým pravidlem podnikatelské hry. Teorie, že objevitel je také vlastníkem, není ale pouze založena na jistém principu, ale je stejně spjata s podpůrnými předpoklady režimu svobody jako teorie zaslouženého příjmu. Nevlastněný zdroj by se totiž podle základní teorie vlastnických práv stal vlastněným tím, kdo svým úsilím tento zdroj uvede do produktivního užívání. To je princip, dle něhož je vlastníkem objevitel, či první uživatel. Jedná se o jedinou teorii, která je slučitelná s odstraněním krádeže (včetně státního vlastnictví), aby každý užitečný zdroj mohl být vždy *vlastněn* někým, kdo není zloděj.³⁸

³⁸ Oliver často cituje na svou podporu práci Franka H. Knighta „Freedom as Fact and Criterion“ uveřejněnou ve *Freedom and Reform*, Harper & Bros., 1947, str. 2–3. Není třeba se zde dále zabývat Knightovou prací. Všimneme si pouze jeho útoku na Spencera za to, že přijal *jak* „psychologický hedonismus“ *tak i* „etický hedonismus“. Aniž bychom podrobně analyzovali Spencerovo dílo, můžeme při správné interpretaci smysluplně obě tyto pozice spojit. Nejprve je nutné změnit „hedonismus“ – sledování „blaha“ – na *eudaemonismus* – sledování štěstí. Za druhé „psychologický eudaemonismus“, názor, že „každý člověk vždy a nutně usiluje o vlastní maximální štěstí“ vyplývá z praxeologického axiomu lidského jednání. Ze *skutečnosti*, že lidské jednání je vedeno účelem, vyplývá tato pravda pouze tehdy, je-li „štěstí“ interpretováno ve formálním, kategorickém a *ex ante* smyslu, tj. pokud zde „štěstí“ znamená všechno to, co si jednotlivec zvolí jako nejvyšší cíl na své hodnotové škále.

Etický eudaemonismus – tedy že jednotlivec by *měl* usilovat o maximální štěstí – může zastávat tentýž teoretik, je-li zde štěstí interpretováno v *substantivním* a *ex post* smyslu, tj. že každý jednotlivec by měl volit takové chování, v jehož *důsledku* šťastnější skutečně bude. Ukažme si to na příkladu. Člověk může být alkoholikem. Eudaemonista může vznést tato dvě tvrzení: (1) A volí takové chování, které nejvíce upřednostňuje („psychologický eudaemonismus“), a (2) A poškozuje své štěstí a toto hodnocení je založené na „pravidlech štěstí“ odvozených ze studia podstaty člověka, a proto *by měl* snížit množství požívaného alkoholu do bodu, ve kterém již jeho štěstí poškozováno nebude („etický eudaemonismus“). Tyto dvě pozice jsou naprosto slučitelné.

7. Závěr: Ekonomie a veřejná politika

1. Ekonomie: Její podstata a možnosti použití

Ekonomie nám poskytuje platné zákony typu, „jestliže A, pak B a pak C atd.“ Některé z těchto zákonů jsou platné vždy, tj. A platí vždy (zákon klesajícího mezního užitku, časové preference atd.). Jindy je třeba platnost A ověřit, předtím než z něj budou v praxi odvozovány další skutečnosti. Člověk, který v praxi identifikuje ekonomické zákony a používá je k vysvětlení složitých ekonomických souvislostí, poté působí jako ekonomický *historik*, a nikoli ekonomický teoretik. Když hledá kauzální vysvětlení událostí v minulosti, je historikem. Když se pokouší předvídat události budoucí, pak je *prognostikem*. V obou případech pracuje s absolutně platnými zákony, ale musí určit, zda se ten který zákon vztahuje na danou situaci.¹ Tyto zákony jsou navíc nutně *kvalitativní* a nikoli kvantitativní, a proto, snaží-li se prognostik učinit kvantitativní předpověď, dostává se do oblasti, kde mu již znalost ekonomické vědy nemůže posloužit.²

¹ Rothbard, Murray: „Praxeology: A Reply to Mr. Schuller“, *American Economic Review*, prosinec 1951, str. 943–46.

² O pastech ekonomických předpovědí se lze dočíst v Jewkes, John: „The Economist and Economic Change“ v *Economics and Public Policy*, The

Lidé si málokdy uvědomují, že úkoly ekonomů se na svobodném trhu velmi liší od úkolů ekonomů na regulovaném trhu. Co může ekonom na zcela svobodném trhu dělat? Může *vysvětlovat fungování tržní ekonomiky* (což je užitečný úkol obzvláště proto, že neškolný člověk má tendenci pohlížet na tržní ekonomiku jako na pouhý chaos), ale *stěží může dělat o mnoho více*. Navzdory aspiracím mnoha ekonomů nemůže ekonom nějak prospět konkrétnímu podnikateli. Nemůže předvídat budoucí poptávku spotřebitelů ani budoucí náklady tak dobře jako podnikatel. Kdyby to uměl, pak by byl podnikatelem *on*. Podnikatel je podnikatelem právě proto, že má lepší schopnosti předvídat vývoj trhu. Přesvědčení ekonometrů a ostatních „tvůrců modelů“, že umějí přesně předvídat vývoj ekonomiky, vždy ztroskotá na jednoduché, avšak zničující otázce: „Jestliže tak dobře umíte předvídat, proč to neděláte na akciovém trhu, kde přesné předvídaní přináší tučné odměny?“³ Nedává smysl zahrnout tuto otázku, tak jak to učinili mnozí, s poukazem na její „antiintelektuálnost“, neboť tato otázka je právě oním testem této údajné schopnosti ekonomů věštit.

V posledních letech se vyvinuly nové matematicko-statistické disciplíny jako „operační výzkum“ a „lineární programování“, které předstírají, že dokáží pomoci podnikatelům činit konkrétní rozhodnutí. Jestliže jsou tato tvrzení správná, pak tyto disciplíny nejsou vůbec žádnou *ekonomií*, ale určitým druhem manažerské techniky. Naštěstí se operační výzkum vyvinul do zjevně oddělené disciplíny,

Brookings Institution, 1955, str. 81–99; Bauer, Peter T.: *Analysis and Policy in Underdeveloped Countries*, Duke University Press, 1957, 28–32; Abramson, A. G.: „Permanent Optimistic Bias – A New Problem for Forecasters“, *Commercial and Financial Chronicle*, 20. února 1958, str. 12.

³ Profesor Mises ukázal na nesmyslnost velmi populární myšlenky „vytváření modelů“, která byla mylně přejata (tak jako mnoho jiných vědeckých omylů) jako analogie z fyzikálních věd – v tomto případě z mechaniky. Mechanické modely jsou vybaveny *přesnými* kvantitativními rozměry reálného světa – patřičně zmenšenými. Žádný ekonomický „model“ ale nic takového učinit nemůže. O bezútešné historii ekonomického předpovídání se lze dočíst v Zarnowitz, Victor: *An Appraisal of Short-Term Economic Forecasts*, Columbia University Press, 1967.

má vlastní profesní společnost a časopis. Doufáme, že podobný vývoj stihne i ostatní obdobné disciplíny. *Ekonom* není podnikatelským technologem.⁴

Úloha ekonomů ve svobodné společnosti je tak ryze vzdělávací. Když ale stát – nebo jiná instituce používající násilí – začne do fungování trhu zasahovat, pak „užitečnost“ ekonomů prudce narůstá. Důvodem je to, že nikdo například neví, jaká bude poptávka *spotřebitelů* v nějakém odvětví. Na svobodném trhu by ekonom uvolnil místo podnikatelům, kteří tyto odhady činí. *Zásahy státu* ale situaci zcela mění, neboť teď jde o to určit, jaké budou přesné *důsledky* státního zásahu. Stručně řečeno, ekonom může být schopen říci, jaké budou důsledky zvýšené poptávky po másle. To ovšem má jen malý praktický význam, protože podnikatel se primárně nezajímá o důsledky, o kterých ví pro své potřeby dost, ale zajímá jej, *jestli* k takovému nárůstu dojde či nikoli. Pro vládní rozhodování představuje ale na druhou stranu toto „jestli“ přesně to, o čem musí rozhodnout obyvatelstvo. A v této situaci přichází ekonom se svou znalostí různých možných následků. Analyzovat následky státních zásahů je vzhledem k jejich nepřímosti navíc mnohem obtížnější než analyzovat následky nárůstu spotřebitelské poptávky po nějakém výrobku. Je zapotřebí delších řetězců praxeologického uvažování, a to obzvláště pro potřeby těch, co činí rozhodnutí. Rozhodování spotřebitelů, zda nakoupit máslo, nebo rozhodování podnikatelů, zda začít s podnikáním na trhu s máslem, nevyžaduje praxeologické uvažování, ale potřebu znát konkrétní data. Posuzování a ohodnocování státního zásahu (např. daně z příjmu) ale vyžaduje dlouhý řetězec praxeologického uvažování. Ekonom je proto daleko „užitečnější“ jako politický ekonom než jako podnikatelský poradce či technolog, a to ze dvou důvodů: má zde k dispozici počáteční data a existuje zde potřeba analyzovat následky daných opatření. V regulované tržní ekonomice se však ekonom často stává pro podnikatele užitečným – všude tam, kde řetězce praxeologického uvažování

⁴ Obdobnou úvahu lze nalézt v Vining, Rutledge: *Economics in the United States of America*, UNESCO, 1956, str. 31 ff.

nabývají na významu, např. při analýze dopadů úvěrové expanze či zavedení daně z příjmu, a v mnoha případech rovněž při šíření těchto znalostí.

Politický ekonom je ve skutečnosti nepostradatelným pro každého občana, který chce v politice formulovat etické soudy. Ekonomie sama o sobě nikdy nemůže vyslovovat etické soudy, je však schopna poskytovat existenciální zákony, které nemůže nikdo, kdo formuluje etické závěry, přehlížet – stejně jako nikdo nemůže racionálně rozhodnout, jestli je výrobek X dobré či špatné jídlo, dokud nejsou zjištěny a vzaty v úvahu jeho důsledky pro lidský organismus.

2. Skryté moralizování: Omyly ekonomie blahobytu

Opakovaně jsme ukázali, že sama ekonomie nemůže formulovat etické soudy a že může a měla by být vystavěna na hodnotově neutrálním (*wertfrei*) základě. To platí, ať již přijmeme moderní oddělení skutečnosti a hodnoty, či se držíme klasické filozofické tradice, že může existovat „věda o etice“. I kdyby totiž existovat mohla, sama ekonomie ji zakládat nemůže. Ekonomie, a obzvláště moderní podoba „ekonomie blahobytu“, je ale přesto plná skrytého moralizování – plná nepodložených *ad hoc* etických tvrzení, která se potají a dovedně zamaskována vkrádají do systému, který je deduktivně budován. Řadou z těchto pokusů, např. „starou“ a „novou“ ekonomikou blahobytu, jsme se zabývali na jiném místě.⁵ Jejich typickými příklady jsou interpersonální srovnání užitku, „kompenzační princip“ nebo „funkce společenského blahobytu“. Také jsme upozornili na nesmyslnost hledání kritéria „spravedlivého“ zdanění předtím, než bude prokázána spravedlnost samotného zdanění. Dalšími příklady nelegitimního moralizování jsou například teorie, že diferenciací produktu poškozují spotřebitele v důsledku vyšších cen a omezení výroby (což je teorie založená na mylných předpokladech, že spotřebitelé *tuto diferenciaci nechtějí* a že nákladové křivky zůstávají neměnné), údajný „důkaz“, že při dané výši daní je daň z příjmu pro spotřebitele „lepší“ než spotřební daň,⁶ a mytické rozlišování mezi „společenskými náklady“ a „soukromými náklady“.

Stejně tak nemohou ekonomové legitimně používat všeobecně přijímaný způsob doporučování určité politiky bez opuštění hodno-

⁵ Rothbard, Murray: „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics“, v Sennholz, Hans (ed.): *On Freedom and Free Enterprise*, str. 243 ff. (Český překlad tvoří I. oddíl této knihy – pozn. překl.).

⁶ Viz Goode, Richard: „Direct versus Indirect Taxes: Welfare Implications“, *Public Finance/Finance Publique*, XI, 2, 1956, str. 95–98; Walker, David: „The Direct-Indirect Tax Problem: Fifteen Years of Controversy“, *Public Finance/Finance Publique*, X, 2, 1955, str. 153–76.

tové neutrality spočívající v nahrazení vlastních hodnot hodnotami „komunity“, popř. hodnotami, které komunitě přisuzují, ani poskytování rad ostatním, jak jejich cílů dosáhnout. Etický soud je etickým soudem bez ohledu na to, kdo nebo jak velký počet lidí jej činí. Ekonom se nemůže vyvléci ze zodpovědnosti, že vnáší do analýzy hodnotový soud, když bude prohlašovat, že si tyto hodnoty vypůjčil od jiných. Ekonom, který volá pro rovnostářských opatřeních, protože „lidé chtějí větší rovnost“, již není čistým ekonomem. Opustil etickou neutralitu stejným způsobem, jako kdyby tvrdil, že rovnost je potřeba, neboť *on sám* ji chce. Hodnotové soudy zůstávají pouhými hodnotovými soudy. Množství jejich zastánců je nijak zvláště neospravedlňuje. Ten, kdo nekriticky lpí na všech existujících etických soudech, se stává jednoduše obhájcem *statu quo*.⁷

Vůbec se nesnažíme zavrhnout hodnotové soudy. Lidé je neustále vyslovují a vyslovovat musejí. Tvrdíme ale, že vsouvání hodnotových soudů nás dostává za hranice ekonomie, do jiné sféry – do sféry racionální etiky nebo osobních nepodložených názorů, v závislosti na filozofickém přesvědčení konkrétního člověka.

Ekonom je samozřejmě technikem, který vysvětluje následky různých činností. Nemůže ale člověku *radit*, jak nejlépe dosáhnout určitých cílů, aniž by se *sám* s těmito cíli *neztotožnil*. Ekonom najatý podnikatelem se implicitně sám ztotožňuje s etickým hodnocením, že zvyšování zisku podnikatele je dobré (ačkoli jsme viděli, že úloha ekonomů v podnikání by byla na svobodném trhu zanedbatelná). Ekonom, který radí vládě, jak co nejefektivněji ovlivňovat peněžní trh, se tímto *sám ztotožňuje* se správností snahy vlády s tímto trhem manipulovat. Ekonom nemůže působit jako poradce, aniž by se sám neztotožnil se správností cílů svých zákazníků.

Utilitarističtí ekonomové se pokoušejí uniknout tomuto dilematu tím, že předpokládají, že cíle všech lidí jsou ve skutečnosti stejné, přinejmenším ve svém konečném důsledku. Jsou-li cíle všech lidí

⁷ O kritice „realismu“ jako základu pro obhajobu *statu quo* společenskými vědci se lze dočíst v Philbrook, Clarence E.: „Realism‘ in Policy Espousal“, *American Economic Review*, prosinec 1953, str. 846–59.

totožné, pak ekonom, který ukáže, že politika A nemůže vést k dosažení cíle C, je oprávněn prohlásit A za „špatnou“ politiku, protože všichni si cení A *z toho důvodu, že vede k dosažení C*. Jestliže se tedy dvě skupiny přou o účinnosti regulace cen, utilitární ekonom má tendenci předpokládat, že prokazatelný následek stanovení cenového stropu – nedostatky, vnikající dezorganizace apod. – učiní tuto politiku *špatnou* z pohledu obhájců tohoto opatření. Přesto mohou tito obhájci i nadále regulaci cen obhajovat, a to z jiných důvodů – z důvodu touhy po moci, po vytvoření politické mašinerie a jejího následného ovládnutí, z důvodu snahy poškodit masu atd. Určitě je poněkud značně optimistické předpokládat, že cíle všech lidí jsou totožné, a proto ani utilitaristická zkratka k politickým doporučením není na místě.⁸

⁸ Je asi pravda, že všeobecné povědomí o následcích regulace by výrazně snížilo podporu tohoto opatření ve společnosti. To je ale politicko-psychologické tvrzení, a nikoli tvrzení praxeologické.

3. Ekonomie a společenská etika

Jestliže ekonom jakožto ekonom musí zůstat *wertfrei*, má vůbec prostor k tomu, aby se mohl legitimně vyjadřovat k otázkám veřejné politiky? Na první pohled se může zdát že ne, ale celá tato kniha potvrzuje opak. Stručně řečeno, hodnotově neutrální ekonom může dělat dvě věci: (1) může provádět praxeologickou kritiku nekonzistentních a nesmyslných etických programů (o což jsme se snažili v předcházející kapitole) a (2) může analyticky vysvětlit všechny možné následky různých politických systémů a rozličných metod státních zásahů. Co se týče první úlohy, viděli jsme, že mnoho populárních teorií kritizujících trh z pozic etiky je nekonzistentních a nesmyslných, zatímco pokusy najít stejné omyly v etických základech svobodné společnosti byly vždy shledány jako neúspěšné.

Ve druhé úloze má ekonom před sebou veledůležitý úkol. Může analyzovat následky fungování svobodného trhu a různých systémů vynucené a omezené směny. Jedním ze závěrů této analýzy je, že zcela svobodný trh maximalizuje společenský užitek, protože každý účastník trhu má ze své svobodné účasti na něm prospěch. Na svobodném trhu získává každý a zisk každého člověka je ve skutečnosti právě *důsledkem* toho, že ostatním také přinesl zisk. Je-li oproti tomu směna vynucená – jestliže dojde k zásahu zločinců či státu – jedna skupina získává *na úkor* ostatních. Na svobodném trhu každý získává dle své schopnosti uspokojovat přání spotřebitelů. V systému státního rozdělování získává každý podle míry, v jaké dokáže oloupit výrobce. Trh je meziosobní vztah založený na míru a harmonii. Stát vyvolává válečné vztahy a kastovní konflikt. Nejen že výtěžky na svobodném trhu odpovídají produktivitě, ale svoboda také umožňuje neustálé rozšiřování trhu, větší dělbu práce, vyšší investice sloužící k uspokojování budoucích přání a nárůst životní úrovně. Trh navíc dává vzniknout důmyslnému nástroji *kapitalistické kalkulace*, která je nutná k efektivní a produktivní alokaci výrobních faktorů. Za socialismu kalkulace není možná, a proto se nutně musí socialismus buď přeměnit na tržní ekonomiku, nebo je nucen se poté, co vyčerpá dříve naakumulovaný kapitál, vrátit k barbarské životní úrovni. Každá směsice státního

vlastnictví nebo zasahování do fungování trhu narušuje alokaci zdrojů a vytváří v ekonomice ostrovy kalkulačního chaosu. Státem prováděné zdanění a udělování monopolistických privilegií (jež má řadu nejrůznějších podob) narušuje tržní proces přizpůsobování a vede ke snížení životní úrovně. Státem prováděná inflace nejenže nutně poškozuje jednu část populace a přináší prospěch zbytku, ale může také vést k hospodářskému cyklu, recesi a kolapsu měny.

Na tomto místě není možné nastínit celkovou analýzu předloženou v této knize. Postačí však, že *kromě* praxeologických pravd, že (1) v systému svobody každý získává, zatímco (2) ve společnosti ovládané státem někteří (X) získávají na úkor ostatních (Y), můžeme *dodat* něco navíc: ve všech těchto případech totiž X *nemusí dosáhnout* čistého zisku. Nepřímé dlouhodobé následky existence státních výsad povedou k tomu, co většinou bude považovat za vlastní *nevýhodu* – snížení životní úrovně, spotřeba kapitálu atd. Zisk X z vykořisťování je prostě zřejmý a viditelný pro každého. Jeho *budoucí ztrátu* lze ovšem pochopit pouze pomocí praxeologického uvažování. Hlavní funkcí ekonomů je vysvětlit tuto skutečnost všem potenciálním X, kteří na světě jsou. Nepřipojil bych se k utilitaristickému ekonomovi, který říká, že tímto se situace řeší a že jelikož se všichni shodneme na konečném cíli, X bude muset změnit svůj postoj a začít podporovat svobodnou společnost. Je docela dobře možné, že vysoké časové preference X nebo jeho záliba v moci či loupení jej dovedou na cestu podpory státního vykořisťování, i když bude znát všechny jeho důsledky. V krátkosti řečeno, člověk, který se chystá loupit, si je již vědom přímých a okamžitých následků. Když jej praxeologie informuje o následcích dlouhodobých, bude tato informace asi často přidána mezi faktory hovořící v neprospěch uskutečnění takové aktivity. *Nemusí* být ale tím faktorem, který převáží. Ředitel Úřadu pro správu cen (*Office of Price Administration – OPA*), který zjistí, že stanovování maximálních cen povede k nedostatku, může (1) říci, že nedostatky jsou špatné a odstoupit, (2) říci, že nedostatky jsou špatné, ale dát větší váhu jiným okolnostem, např. lásce k moci či loupení, nebo své vysoké časové preferenci, nebo (3) věřit, že nedostatky jsou *dobré*, buď proto, že nesnáší ostatní lidi nebo v důsledku své asketické etiky. Z pohledu praxeologie je každý z těchto postojů možný a nelze mu říci NE.

4. Tržní princip a hegemonický princip

Praxeologickou analýzu komparativních politicko-ekonomických systémů lze stručně shrnout v následující tabulce:

Některé následky

<i>tržního principu</i>	<i>hegemonického principu</i>
svoboda jednotlivce	donucení
všeobecná vzájemná výhodnost (maximalizace společenského užitku)	vykořisťování: zisk jedné skupiny na úkor skupiny druhé
vzájemná harmonie	kastovní konflikt: válka všech proti všem
mír	válka
moc člověka nad přírodou	moc člověka nad člověkem
nejefektivnější uspokojení přání spotřebitelů	omezování uspokojení přání spotřebitelů
ekonomická kalkulace	kalkulační chaos
motivace vyrábět a zvyšovat úroveň	odstranění motivace: životní spotřeba kapitálu a snižování životní úrovně

Čtenář se bude nepochybně tázat: jak mohou být všechny rozličné systémy redukovány do takového jednoduchého dvojrozměrného schématu? Nedochozí zde ke značnému zjednodušení pestrosti různých politických systémů? Naopak. Toto rozdělení je naprosto

zásadní. Nikdo nezpochybňuje skutečnost, že se historicky různé politické systémy liší v *míře*, v jaké se na nich jednotlivé principy podílely, tj. že nikdy nenalezneme čisté příklady tržního a hegemonického principu. Tyto kombinované systémy lze ovšem analyzovat pouze tehdy, když je rozdělíme na součásti, z nichž se různé kombinace těchto dvou polárních principů skládají. Na ostrově, kde žije jen Robinson a Pátek, existují v podstatě pouze dva druhy mezi-osobní vazby či vzájemné směny: svobodná a dobrovolná, a naproti tomu násilná a hegemonická. *Žádný jiný druh společenské vazby neexistuje*. Kdykoli dojde ke svobodné, mírové dobrovolné směně, pak se uplatňuje tržní princip. Pokaždé, když člověk donutí druhého člověka ke směně pod hrozbou násilí, je využíváno hegemonického principu. Veškeré činnosti ve společnosti jsou směsí těchto dvou základních prvků. Čím více ve společnosti převažuje tržní princip, tím větší svobodě a prosperitě se společnost bude těšit. Čím více se vyskytuje hegemonický princip, tím většího rozsahu bude dosahovat otroctví a chudoba.

Na vhodnost tohoto polárního dělení ukazuje ještě jeden důvod. Zvláštností hegemonie je totiž to, že každý zásah do rozhodování lidí spočívající na donucení s sebou přináší další problémy, které vedou k následující volbě: zrušit původní zásah, nebo přidat další. Právě tento rys činí každou „smíšenou ekonomiku“ vnitřně nestabilní a směřuje ji vždy k jednomu, či druhému polárnímu případu – úplné svobodě, nebo naprosté kontrole státu. Nestačí namítnout, že není třeba se vzrušovat, neboť svět se vždy nacházel někde uprostřed. Jde o to, že žádná pozice někde uprostřed není stabilní, a to kvůli problémům, jež si sama vytvořila (kvůli svým „vnitřním rozporům“, jak by řekl marxista). Výsledkem těchto problémů je neúprosný posun společnosti jedním, či druhým směrem. Tyto problémy si ve skutečnosti uvědomuje každý bez ohledu na svůj hodnotový systém nebo jím navrhované prostředky řešení této situace.

Co se stane, dojde-li k nastolení socialismu? V důsledku chudoby, kalkulačního chaosu apod., jež s sebou socialismus přináší, nebude ani poté stability dosaženo. Socialismus může přetrvat dlouho, když (podobně jako v primitivním kastovním systému) lidé věří, že tento systém je božsky předurčen nebo když částečný či neúplný socia-

lismus v jedné nebo v několika málo zemích může spoléhat při své kalkulaci na zahraniční trh. Znamená toto všechno, že jediným stabilním systémem je zcela svobodná společnost? Praxeologicky ano. Psychologicky existují jisté pochybnosti. Neomezený trh si sám žádné ekonomické problémy nevytváří. Vytváří největší možný dostatek slučitelný s tím, jak je v daném čase člověk schopen ovládat přírodu. Ti, kteří ovšem prahnou po moci nad ostatními lidmi nebo chtějí loupit cizí majetek, stejně jako ti, kteří nedokáží pochopit praxeologickou stabilitu svobodného trhu, se mohou snažit opět přivést společnost na cestu hegemonie.

Jako příklad kumulativní povahy státních zásahů můžeme zmínit klasický případ moderního amerického programu podpory zemědělství. V roce 1929 začala vláda uměle udržovat ceny některých zemědělských komodit nad jejich tržní cenou. To samozřejmě způsobilo vznik neprodaných přebytků těchto komodit, které se ještě zvýšily, neboť zemědělci přesměrovali produkci z ostatních druhů na produkci těch, u nichž byla nyní garantována vysoká cena. Spotřebitel tedy platil čtyřmi různými způsoby: jednou v daních, z nichž byli dotováni zemědělci, podruhé ve vyšších cenách zemědělských výrobků, za třetí ve formě zničených přebytků a za čtvrté ztrátou výrobků v nepodporovaných odvětvích. Přebytek zemědělských výrobků byl ovšem problémem, kterého si všimli všichni lidé bez ohledu na jejich hodnotový systém. Co si s ním počít? Tento program na podporu zemědělství mohl být zrušen, což ale nebylo slučitelné s představami o silném státu, které byly samotnou příčinou zavedení tohoto podpůrného programu. Dalším krokem tedy bylo uvalení regulace maximálního množství výroby pro zemědělce, kteří podporované produkty vyráběli. Tato regulace musela mít podobu kvót na produkci každé farmy, jež vycházely z produkce v nějakém minulém základním období, což samozřejmě vytvořilo podmínky pro úpadek zemědělské výroby. Systém kvót podpořil neefektivní zemědělce a vytvořil překážku pro ty efektivní. Platil vlastně za *nevyrábění* jistých produktů (které, což je ironické, byly vždy považovány vládou za produkty „nejzákladnější“) a výrobci se samozřejmě přesunuli k produkci jiných výrobků. Nižší ceny nepodporovaných výrobků byly příčinou požadavků na zavedení podpory i v této oblasti.

Dalším opatřením, jež bylo opět následkem logiky státních zásahů, bylo zabránit těmto nepříjemným přesunům výroby pomocí vytvoření „půdního fondu“, jehož prostřednictvím vláda platila zemědělcům za to, že ponechali svou půdu v této bance zcela *ladem*. Tato politika připravila spotřebitele k tomu všemu i o substituty zemědělských produktů. Následky existence tohoto fondu bylo možné snadno předvídat. Zemědělci dali do půdního fondu svou nejhorší půdu a zbylou půdu začali intenzivněji obdělávat, čímž značně zvýšili množství produkovaných plodin na lepší půdě a ještě zvětšili problém přebytku. Hlavní rozdíl byl v tom, že zemědělci nyní dostávali od vlády peníze za to, že nic neprodukuje.

Kumulativní logiku státních zásahů lze ukázat na mnoha jiných případech. Státní dotování chudoby například zvyšuje chudobu a nezaměstnanost a podporuje příjemce této pomoci, aby měli více dětí, čímž se ještě zesiluje problém, který vláda chtěla řešit. Vládní zákonný zákaz drog značně zvyšuje cenu drog, a tím zvyšuje kriminalitu závislých lidí, kteří se snaží získat peníze.

Nemá smysl uvádět více příkladů. Lze je nacházet ve všech oblastech, kde vláda zasahuje. Jde o to, že svobodná tržní ekonomika vytváří jistý druh přirozeného *řádu*, takže každý násilný zásah nejen tento řád ruší, ale vede buď k nutnosti odstranění tohoto zásahu, nebo kumulaci narušování tohoto řádu při snaze o řešení důsledků vytvořeného problému. Stručně řečeno, Proudhon měl pravdu, když napsal, že „svoboda je matkou řádu, a nikoli jeho dcerou“. Hegemonické zásahy nahrazují tento řád chaosem.

Takové jsou zákony, které praxeologie dává lidstvu. Existují dva systémy: fungování tržního principu a fungování hegemonického principu. Tržní princip vede k harmonii, svobodě, prosperitě a řádu, hegemonický princip způsobuje konflikt, donucení, chudobu a chaos. To jsou následky, mezi kterými si lidstvo musí zvolit. Musí si vybrat mezi „smluvní společností“ nebo „statutární společností“. V tomto okamžiku odchází praxeolog ze scény. Občan – etik – musí nyní učinit volbu v souladu s hodnotami či etickými principy, jež jsou mu blízké.

Oddíl III

Statistika – Achillova pata státní byrokracie

Žijeme ve věku statistiky. V zemi a době, která uctívá statistická data jako „nadvědu“, poskytující nástroj veškerého poznání, jsme stále zavalováni ohromným přísunem dat různého druhu a rozsahu. Většina z nich k nám přitéká od státu. Když se soukromé agentury a obchodní sdružení sběrem a zpracováním nějakých statistik zabývají, vždy se přitom omezují na specifické potřeby svých specifických odvětví. Drtivá většina dnešních statistických údajů je tak zjišťována a rozšiřována státem. Právě odsud přichází souhrnná ekonomická statistika – populární „hrubý národní produkt“, který umožňuje každému ekonomovi věštit hospodářskou situaci. Mnohé statistiky jsou navíc vedlejším produktem jiných aktivit státu. Daňová data tak přicházejí z finančních úřadů, odhady nezaměstnanosti z ministerstva sociálních věcí, údaje o zahraničním obchodě z celnice a z Federálního rezervního systému (centrální banky) třeba zase data o bankovníctví. Spolu s vývojem nových statistických technik jsou v rámci státních institucí vytvářena stále nová oddělení, zaměřená na zdokonalení dat a jejich použití.

Bujení státní statistiky představuje v očích liberála několik zjevných hříchů. Za prvé je jasné, že je do sběru a produkce statistických dat soustředěno příliš mnoho zdrojů. V případě naprosto svobodného trhu by se množství práce, půdy a kapitálu určené na statistiku scvrklo na pouhý zlomek dnešního stavu. Bylo odhadnuto, že ročně americká federální vláda samotná utratí za statistiku přes 43 milionů dolarů a že práce na statistikách zaměstná na plný úvazek přes 10 tisíc státních úředníků. (Údaje pocházejí z prací Neila Macneila a Harolda W. Metze *The Hoover Report, 1953–55* a *Report on Budgeting and Accounting*.)

Skryté náklady povinného výkaznictví

Za druhé je skutečností, že sběr dat pro podstatnou část statistik probíhá prostřednictvím státního donucení. To znamená, že tyto statistiky jsou nejen výsledkem občany nevíтанých činností státu, ale též že skutečné náklady, které jejich produkce pro americkou veřejnost představuje, značně převyšují pouhé množství daní, které za ně státní instituce utratí. Jsou to soukromí producenti a spotřebitelé, kteří tak musí nést nákladné břemeno veškeré evidence a papírování, které tyto statistiky vyžadují. A nejen to. Tyto fixní náklady představují relativně větší zátěž pro menší podnikatele, kteří jsou na zvládnutí takového množství papírování špatně vybaveni. A tak tato zdánlivě nevinná statistika ochromuje činnost malých podniků a pomáhá tak vytvářet strnulost v podnikatelském prostředí. Tým Hooverovy komise tak například zjistil, že:

„Nikdo neví, na kolik přijde americký průmysl shromažďování statistických údajů, které po nich stát vyžaduje. Jenom chemický průmysl uvádí, že každoročně zaplatí 8 850 000 dolarů za vypracování statistik požadovaných třemi ministerstvy. Sítová odvětví utratí 32 000 000 dolarů za rok přípravou výkazů pro státní úřady...

Všichni průmysloví spotřebitelé burských ořechů musí vykazovat jejich spotřebu ministerstvu zemědělství... Po intervenci Hooverova týmu souhlasilo ministerstvo s tím, že nadále budou této povinnosti podléhat pouze ti, jejichž spotřeba převyšuje deset tisíc liber ročně...

V případě malých úprav ve dvou výkazech, tvrdí tým Hooverovy komise, by každé odvětví bylo schopno ušetřit až 800 000 dolarů ročně za statistické výkazy.

Mnoho zaměstnanců soukromého sektoru je zaneprázdněno sběrem státních statistik. To je obzvláště

tíživé pro malé podniky. Majitel malého železářství v Ohiu odhadl, že 29 procent jeho času pohltí vyplňování takovýchto statistik. Ne zřídka musí lidé při styku s těmito institucemi vést několik druhů výkazů, aby uspokojili požadavky všeho druhu ze strany federálních úřadů.“

Ostatní námitky

Existují však další, ne tak zřejmé důvody, proč by měl liberál spatřovat ve státních statistikách hrozbu. Nejenže sběr a produkce statistik přesahuje funkce státu jakožto ochránce osob a jejich majetku a nejenže dochází k plýtvání a chybnému rozdělení ekonomických zdrojů a k zatížení daňových poplatníků, průmyslu, drobných podnikatelů a spotřebitelů. Statistiky jsou totiž navíc v zásadě tím rozhodujícím pro intervencionistické a socialistické aktivity státu. Jednotlivý spotřebitel má ve svém každodenním životě velmi malou potřebu statistických údajů. Pomocí reklamy, pomocí informací od svých přátel a pomocí svých vlastních zkušeností zjišťuje, co se na trhu kolem něho děje. To samé platí pro podnikatele, který musí také odhadovat situaci na konkrétním trhu, volit ceny, které za zboží, jež nakupuje, musí zaplatit. Musí odhadnout, kolik si má účtovat za to, co prodává, musí sledovat a odhadovat své náklady a tak dále. Žádná z těchto činností však není nijak závislá na všudypřítomném shromažďování statistických údajů o ekonomice, které federální vláda neustále chrlí. Podnikatel, stejně jako spotřebitel, zná a poznává svůj vlastní trh díky své každodenní zkušenosti.

Byrokraté stejně jako socialističtí reformátoři jsou však v naprosto odlišné pozici. Nacházejí se mimo trh. Z tohoto důvodu pak musí, aby „poznali“ skutečnosti, které se pokouší plánovat a reformovat, získávat informace jinak než osobně, pomocí svých dnes a denně získávaných zkušeností. Jedinou cestou k takovým informacím je pro ně statistika. Ta představuje pro byrokrata, politika a socialis-

tického reformátora jediné prostředky smyslového vnímání. (Již Samuel B. Ruggles, americký delegát na Mezinárodním statistickém kongresu v Berlíně v roce 1863 prohlásil: „Statistika je skutečným očima státníka, umožňuje mu dohlížet a zkoumat jasným a zevrubným pohledem celkovou strukturu a hospodářství všeho lidu.“) Jen díky statistice může vědět, nebo alespoň tušit, co se vlastně v ekonomice děje. Jen skrze statistiky může zjistit, kolik starých lidí má křivici, kolik mladých lidí má zubní kazy, či kolik Eskymáků má poškozené tulení kůže. Jen díky statistice tak mohou intervencionisté objevit, kdo kde v ekonomice co „potřebuje“ a kolik federálních peněz by mělo být kam směřováno. A samozřejmě jen pomocí statistiky může stát učinit alespoň určitý pokus plánovat, regulovat, řídit či reformovat různá odvětví, popř. aplikovat centrální plánování a socializaci na celkový ekonomický systém. V případě, že by stát neměl po ruce například statistiku železnic, jak by pak jenom mohl začít regulovat přepravní tarify a finanční či jiné záležitosti železnic? Jak by mohl stát uplatňovat cenové regulace, kdyby ani nevěděl, jaké zboží a za jaké ceny se na trhu prodalo? Statistika, jak bylo uvedeno, je zkrátka očima a ušima všech intervencionistů: socialistického reformátora, politika či státního úředníka. Zbavením je jejich očí a uší, zničením těchto pro ně životně důležitých zdrojů poznání, bude veškeré nebezpečí státní intervence téměř zcela odstraněno. (Macneil a Metz ve zprávě *Report on Budgeting and Accounting* prohlašují: „Vládní politika je odvislá od velice detailní znalosti nezaměstnanosti, produkce a kupní síly v zemi. Formulace legislativy a administrativního postupu... dohledu... regulace a řízení... musí být vedena znalostí širokého spektra důležitých faktů. Jako nikdy předtím hrají dnes statistická data významnou roli při dohledu nad činností státu. Administrátoři nejen že tvoří plány ve světle známých skutečností v oblasti svého zájmu, ale musí též mít k dispozici výkazy o skutečně dosaženém pokroku při plnění svých cílů.“)

Bez statistik by byrokracie odumřela.

Je samozřejmě pravdou, že i bez jakýchkoliv statistických údajů o fungování společnosti by se stát mohl snažit intervenovat, danit a vyplácet dávky, regulovat a řídit. Mohl by se pokoušet důchodcům nadále vyplácet důchody z daňových příjmů i bez nejmenší potuchy,

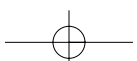
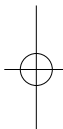
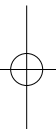
kolik takových lidí vlastně je a kde se nacházejí. Mohl by zkoušet regulovat určitá odvětví, aniž by znal počet firem v nich působících či jakékoliv jiné základní údaje o těchto odvětvích. Mohl by usilovat o eliminaci hospodářského cyklu, aniž by věděl, zda se ceny a podnikatelská aktivita zvyšují či snižují. O to všechno by se mohl snažit, ale moc daleko by se nedostal. Naprostý chaos by byl příliš zřejmý a příliš očividný i pro byrokracii samotnou, nemluvě potom o občanech. To platí obzvláště proto, že jedním z hlavních důvodů uváděných ve prospěch státní intervence je, že „napravuje“ trh a činí ho spolu s celou ekonomikou více racionálním. Stát bez jakékoliv znalosti ekonomické reality by přirozeně nemohl takovou racionalitu svých intervencí ani předstírat. Nepochybně by neexistence statistik naprosto a okamžitě rozbila veškeré pokusy o socialistické plánování. Je těžké si například představit, co by si centrální plánovači v Kremlu počali při plánování životů sovětských obyvatel v případě, že by byli ochuzeni o všechny informace, o všechna statistická data o těchto lidech. Stát by ani nevěděl, komu dávat rozkazy, natož aby věděl, jak se pokoušet plánovat složitou ekonomiku.

A tak z celého množství opatření, navržených během let ke kontrole a omezení úlohy státu či ke zrušení jeho intervencí, by se jednoduché a nenápadné zrušení státní statistiky ukázalo pravděpodobně jako nejdůkladnější a nejúčinnější.

Statistika, pro myšlenku *statismu*, jejího jmenovce, tak životně důležitá, je však pro stát a jeho byrokracii také Achillovou patou.

Původně publikováno v časopise *The Freeman* (červen 1961).

Přetištěno v Rotbard, Murray: *Logic of Action II*, Edward Elgar, 1997.

„Lidská práva“ jako práva majetková

Socialisté se většinou snaží hájit koncept „práv“ pro taková „lidská“ práva, jako je svoboda projevu, zatímco popírají koncept soukromého vlastnictví. A přece navzdory jejich přesvědčení je koncept „práv“ smysluplný pouze jako koncept majetkových práv. Nejen že neexistují žádná lidská práva, která by nebyla zároveň právy majetkovými, ale prvně uvedená práva ztrácejí svou absolutnost a jasnost a stávají se zastřenými a zranitelnými, nejsou-li majetková práva používána jako standard.

Nejprve je třeba říci, že lze nalézt dva významy, ve kterých jsou majetková práva totožná s právy lidskými. Za prvé, majetek mohou nabývat *pouze* lidé, takže jejich práva na majetek jsou právy náležícími lidským bytostem, a za druhé, právo člověka na jeho vlastní tělo, jeho osobní svobodu, je majetkovým právem na jeho vlastní osobu stejně jako „lidským právem“. Pro naši diskusi je ale důležitější, že v okamžiku, kdy lidská práva nejsou vyjádřena pomocí majetkových práv, se tato práva stávají vágními a protikladnými, což vede socialisty k oslabování těchto práv ve jménu „veřejné politiky“ nebo „veřejného blaha“. Na jiném místě jsem napsal:

„Vezměte si například ‚lidské právo‘ na svobodu projevu. Svoboda projevu údajně znamená právo každého říci, cokoli se mu zlíbí. Zapomíná se přitom ale na otázku: kde? Kde má člověk toto právo? Jistě jej nemá na majetku, který mu nepatří. Krátce řečeno, člověk má toto právo pouze na svém vlastním majetku nebo na majetku někoho, kdo s tím souhlasil (buď formou daru nebo nájemní smlouvy) a za určitých podmínek mu to umožnil. Ve skutečnosti tedy neexistuje nic takového jako separátní ‚právo na svobodu projevu‘. Existuje pouze vlastnické právo člověka na majetek:

právo nakládat se svým vlastním majetkem podle vlastního uvážení nebo vstupovat do dobrovolných smluv s ostatními vlastníky majetku.“

Krátce řečeno, člověk nemá „právo na svobodu projevu“. Co ovšem *má*, je právo pronajmout si sál a promluvit k lidem, kteří mu budou ochotni naslouchat. Člověk nemá „právo na svobodu tisku“. Co ovšem *má*, je právo napsat či publikovat článek a prodat jej těm, kteří jsou ochotni si jej koupit (nebo jej dát těm, kteří o něj projeví zájem). Co tedy člověk má v každém z těchto případů, je vlastnické právo, včetně práva svobodně uzavřít smlouvu a převést majetek, což je součástí takového práva na majetek. Neexistuje žádné další „právo na svobodu projevu“ nebo svobodu tisku, které přesahuje vlastnická práva, jež má člověk v každém z těchto případů.

Začneme-li navíc používat termíny jako „právo na svobodu projevu“ namísto termínu právo na majetek, vede to ke zmatení a k oslabení samotného konceptu práv. Nejslavnějším příkladem je tvrzení soudce Holmese, že nikdo nemá právo křičet „hoří“ v přeplněném divadle, když to není pravda, *a tedy*, že právo svobody projevu nemůže být absolutní a musí být oslabeno a zmírněno úvahami o „veřejné politice“. A přesto analyzujeme-li tento problém za použití *vlastnických* práv, vidíme, že není nutné žádné oslabování absolutnosti práv člověka.

Je tomu tak proto, že ten, kdo zakřičí „hoří“, je logicky buď návštěvník divadla, nebo jeho majitel. Jedná-li se o majitele divadla, proviňuje se proti majetkovým právům návštěvníků na klidný požitok z představení, za který dostal zapláceno. Jedná-li se o jednoho z návštěvníků, pak porušuje jak majetková práva ostatních diváků sledovat představení, *tak i* majetková práva vlastníka, neboť porušuje podmínky, za kterých vstupoval do divadla. Tyto podmínky zcela jistě obsahují ustanovení, že člověk nesmí porušovat majetková práva majitele rušením představení, jehož se člověk účastní. V každém z těchto případů lze člověka potrestat za porušení majetkových práv. Soustředíme-li se tedy na analýzu dotčených *majetkových* práv, vidíme, že Holmesem zmiňovaný případ nevyžaduje, aby zákon oslaboval absolutní povahu práv.

Soudce Hugo Black, známý „absolutista“, se vyjádřil zcela ve jménu „svobody projevu“ a podal ostrou kritiku Holmesova argumentu. Blackova obhajoba svobody projevu byla založena na právech na soukromé vlastnictví. Black řekl:

„Šel jsem s vámi včera večer do divadla. Napadlo mě, kdybychom se sebrali a procházeli se po divadle a bez ohledu na to, zda jsme něco řekli nebo ne, byli bychom bývali uvězněni. Nikdo nikdy neřekl, že první dodatek ústavy dává lidem právo jít kamkoli na světě, kam se jim zachce a říct tam cokoli se jim zlíbí. Koupí lístku do divadla si nekupujeme možnost tam pronést řeč. V této zemi máme systém vlastnictví, který je také chráněn ústavou. Máme systém vlastnictví, který neznamena, že člověk má právo dělat cokoli a kdekoli se mu zachce. Kdyby se například někdo pokoušel dostat do mého domu, a říkal by mi, že má ústavní právo jít dovnitř, protože chce pronést řeč proti Nejvyššímu soudu, asi bych se necítil zrovna dobře. Jsem si vědom toho, že lidé mohou svobodně kritizovat Nejvyšší soud, nechci ale, aby se tak dělo v mém domě.“

Je to krásný aforismus o volání „hoří“ v přeplněném divadle. Nemusíte ale křičet „hoří“, abyste byli uvězněni. Způsobí-li člověk v divadle zmatek, bude zatčen nikoli kvůli tomu, co křičel, nýbrž kvůli tomu, že křičel. Bude zatčen nikoli kvůli názorům, jež zastává, ale kvůli tomu, že si majitel myslel, že by neměl prezentovat názory, které majitel nechtěl, aby na tomto místě zazněly. Nejde tedy o to, co křičel, ale jde o to, že křičel.

Před několika lety volal podobně francouzský politický teoretik Bertrand de Jouvenel po oslabení práva na svobodu projevu a na svobodu shromažďování kvůli tomu, co nazýval „problém předsedajícího“: problém přidělení času nebo místa v sále nebo v novinách či u mikrofonu, kde se pisatelé nebo řečníci domnívají, že mají „právo“ svobody projevu na využití těchto zdrojů. De Jouvenel přehlédl naše řešení „problému předsedajícího“ – přetvoření konceptu práv pomo-

cí soukromého majetku, a nikoliv pomocí svobody projevu a shromáždování.

Nejprve musíme poznamenat, že v každém z de Jouvenelových příkladů (člověk účastníci se shromáždění, člověk píšící dopis do rubriky dopisy čtenářů a člověk žádající o diskusní čas v rozhlase) je vzácný čas nebo místo nabízeno *zdarma*, tj. člověk nemusí vynaložit žádné náklady. Nacházíme se zde uprostřed něčeho, čemu ekonomové říkají „problém racionalizace“. Hodnotné a vzácné zdroje musí být nějak alokovány, ať již se jedná o čas na pódiu, čas před mikrofonem nebo prostor v novinách. Protože ale použití zdroje je volné (je zdarma), poptávka po získání tohoto času nebo místa vysoce převyšuje nabídku, a dochází tedy ke vzniku pocitovaného „nedostatku“ daného zdroje. Tak jako ve všech případech vzniku nedostatku a vytváření front, které je způsobeno nízkými cenami nebo jejich neexistencí, zbudou neuspokojení poptávající, kteří mají pocit frustrace a rozmrzelosti kvůli tomu, že nezískali možnost využít zdroje, o kterém byli přesvědčeni, že si jej zaslouží.

Není-li vzácný zdroj alokován pomocí cen, musí jej vlastník alokovat nějakým jiným způsobem. Je třeba poznamenat, že ve všech případech, jež uvádí de Jouvenel, by *mohl* být použit cenový systém, kdyby si to vlastník přál. Předsedající by *mohl* požádat zájemce o vystoupení na pódiu, aby nabídli ceny, jež jsou ochotni zaplatit, a poté by přidělil místa těm s nejvyššími nabídkami. Producent rozhlasového pořadu by *mohl* učinit totéž s lidmi, dožadujícími se vystoupení v jeho pořadu. (To se ve skutečnosti děje, když producenti prodávají čas jednotlivým sponzorům.) Pak by nedocházelo ke vzniku nedostatku a vzniku pocitů rozmrzelosti z nesplněných slibů („rovný přístup“ veřejnosti do novin, na vystoupení na pódiu či k mikrofonu).

Kromě otázky cen ale celá věc obsahuje mnohem hlubší problém, a sice ten, že (ať již pomocí cen nebo jiným způsobem) zdroje *musí* být ve všech případech alokovány jejich *vlastníkem*. Majitel rozhlasové stanice nebo majitel programu (nebo jeho zástupce) pronajímá či daruje vysílací čas způsobem, jaký sám uzná za vhodný. Majitel novin nebo jeho editor přiděluje místo k otištění dopisů způsobem, který on sám zvolí. „Majitel“ shromáždění a jeho určený zástupce

(předsedající) přiděluje místo na pódiu způsobem, o kterém rozhoduje on sám.

Skutečnost, že majitel daného zdroje je tím, kdo provádí konečnou alokaci svého zdroje, nám ukazuje cestu řešení de Jouvenelova „problému předsedajícího“ pomocí majetkových práv. Protože člověk, který píše dopis do novin, *není* majitelem těchto novin, nemá proto žádné *právo* na prostor v novinách, ale pouze o něj žádá. Tuto žádost má *majitel* plné právo odmítnout, nebo jí vyhovět. Člověk, který žádá, aby mohl promluvit před shromážděním, nemá *právo* promluvit. Pouze o možnost promluvit žádá a majitel nebo jeho zástupce, předsedající, o této žádosti rozhodnou. Řešením je tedy přeformulovat význam práva „na svobodu projevu“ nebo „shromáždování“. Musíme opustit vágní, a jak ukázal de Jouvenel, nefunkční koncept hovořící o jakémsi rovném právu na prostor a čas, a soustředit se na právo soukromého vlastnictví. Pouze tehdy, je-li „právo na svobodu projevu“ považováno jednoduše za podmnožinu vlastnických práv, stává se právem platným, funkčním a absolutním.

To je možné také vidět v de Jouvenelem navrhovaném „právu na vyjádření svého přesvědčení“. De Jouvenel tvrdí, že existuje „jistý smysl, ve kterém může každý vykonat své právo projevit svůj názor. Jedná se o právo vyjádřit své přesvědčení“, tj. hovořit s lidmi, které člověk potká, a pokoušet se je přesvědčit, poté je seznat do přednáškového sálu, a tak „vytvořit vlastní shromáždění“. Zde se de Jouvenel přibližuje správnému řešení, aniž by k němu zcela dospěl. Neboť to, co ve skutečnosti říká, je, že „právo na svobodu projevu“ je platné a funkční pouze tehdy, je-li používáno ve smyslu práva hovořit k lidem, pokoušet se je přesvědčit, najmout si přednáškový sál a promluvit k lidem, kteří chtějí naslouchat atd. *Toto* chápání práva na svobodu projevu je ve skutečnosti součástí obecného práva člověka na majetek. (Samozřejmě za *předpokladu*, že máme na paměti skutečnost, že člověk může *odmítnout* účastnit se shromáždění, rozhodne-li se tak, tj. má právo *neposlouchat*.)

Vlastnická práva totiž *obsahují* právo člověka na majetek a umožňují mu s ostatními vlastníky majetku vstupovat do smluv, na kterých se obě strany vzájemně shodnou, a majetek si s nimi vyměňovat. De Jouvenelův člověk, který se rozhodl vyjádřit své přesvěd-

čení, pronajal si sál a hovoří ke svému shromáždění, nevykonává své vágní „právo na svobodu projevu“, ale část svého obecného práva na majetek. De Jouvenel k tomuto závěru téměř dochází v okamžiku, kdy hovoří o příkladu dvou mužů „Primuse“ a „Secunduse“:

„Primusovi... se podařilo vlastními silami dát dohromady shromáždění. Nějaký cizí člověk, Secundus, přichází na shromáždění a tvrdí, že má právo pronést řeč k účastníkům shromáždění na základě jeho práva na svobodu projevu. Měl by mu to Primus umožnit? Pochybuji. Primus může Secundusovi odpovědět: „Já jsem si vytvořil toto shromáždění. Běž a učiň totéž.““

To je přesně ono. Stručně řečeno, Primus *vlastní* toto shromáždění. Pronajal si sál, svolal shromáždění a udal jeho podmínky. Ti, kterým se tyto podmínky nelíbí, se mohou svobodně rozhodnout, zda se zúčastní, nebo odejdou. Primus má ke shromáždění vlastnické právo, které mu dovoluje hovořit dle svého uvážení. Secundus nemá žádné vlastnické právo, a proto nemá právo na shromáždění promluvit.

Tyto problémy, kde se zdá, že práva je nutné oslabit, jsou obecně ty, kde není *povaha vlastnictví* přesně definována. Mnohé problémy „svobody projevu“ vznikají například na vládou vlastněných silnicích. Vzniká tedy otázka: *Měla by vláda dovolit politické shromáždění, o kterém tvrdí, že narušuje dopravu, nebo znečišťuje ulice letáky?* Všechny tyto problémy, které zdánlivě vyvolávají potřebu oslabit absolutnost „svobody projevu“, jsou ve skutečnosti problémy, jež vznikají kvůli nemožnosti definovat vlastnická práva. Protože jsou ulice většinou *vlastněné* vládou, je vláda v těchto případech v pozici „předsedajícího“. Vláda tak stojí, stejně jako každý jiný vlastník, před problémem, jak alokovat vzácné zdroje. Řekněme, že politické shromáždění v ulicích *zablokuje* dopravu. Rozhodnutí vlády je proto nikoli o právu na svobodu projevu, ale o alokaci prostoru v ulicích – rozhodnutím, jež činí jejich majitel.

Je třeba poznamenat, že k celému tomuto problému by nedošlo, kdyby byly silnice vlastněné jednotlivci a soukromými firmami, jak

by tomu bylo v libertariánské společnosti. Protože poté by bylo možné ulice, podobně jako všechn ostatní soukromý majetek, pronajmout určitým lidem nebo skupinám nebo darovat za účelem uspořádání shromáždění. V plně libertariánské společnosti by nikdo neměl o nic větší „právo“ používat ulici patřící někomu jinému, než jaké by měl „právo“ vynutit si používání sálu, který patří někomu jinému. V obou případech by jediným existujícím *právem*, které by člověk měl, bylo vlastnické právo použít své peníze a pronajmout si daný zdroj, za *předpokladu*, že jeho majitel k tomu dá souhlas. Samozřejmě do té doby, dokud zůstanou ulice ve vlastnictví státu, zůstávají vznikající problémy a spory neřešitelné. Vládní vlastnictví ulic znamená, že všechna práva člověka, včetně práva projevu, shromáždování, šíření letáků atd. budou omezována a budou stále v rozporu s neustálou nutností přecházet a používat vládou vlastněné ulice, které vláda může kdykoli jakýmkoli způsobem zablokovat či omezit jejich používání. Dovolí-li vláda uspořádání shromáždění, omezí dopravu. Neumožní-li konání shromáždění kvůli zachování plynulosti dopravy, zabrání svobodnému přístupu na státem vlastněné ulice. V každém případě bez ohledu na konečné rozhodnutí, dojde k omezení „práv“ některých daňových poplatníků.

Jiným místem, kde je povaha majetkových práv špatně definována a kde tedy dochází k neřešitelným konfliktům, je případ *vládních* shromáždění (a jejich „předsednictví“). Jak jsme již ukázali, pronajme-li si nějaký člověk nebo skupina lidí sál a jmenuje-li předsedajícího, je vlastnické právo jasně definováno a Primus má prostor, který chtěl. Jak je to ale s vládními shromážděními? Kdo je vlastní? Nikdo přesně neví, a proto neexistuje uspokojivý či nearbitrární způsob řešení problému, kdo bude mluvit a kdo ne, o čem se má rozhodovat a o čem nikoli. Je pravdou, že vládní shromáždění je svoláno za svých vlastních podmínek. Co se ale stane, když s těmito podmínkami nesouhlasí velká část obyvatelstva? Neexistuje upokojivý způsob řešení této otázky, protože zde nehovoříme o jasně definovaných vlastnických právech. Jinými slovy řečeno, v případě novin nebo rozhlasového pořadu je jasné, že pisatel dopisu nebo potenciální diskutující jsou žadatelé a vydavatel nebo producent jsou *majiteli*, kteří činí rozhodnutí. V případě vládního shromáždění ale neví-

me, kdo je jeho majitelem. Člověk, který požaduje, aby mohl vystoupit na městském shromáždění, tvrdí, že je částečným vlastníkem, a přesto neustanovil žádný druh vlastnického práva skrze nákup, dědictví či objev tak, jak je to v případech vlastníků majetku ve všech ostatních oblastech.

Vraťme se ale k případu ulic. Máme zde ještě jeden nepříjemný problém, který by byl rychle vyřešen v libertariánské společnosti, kde je veškerý majetek soukromý a jasně vlastněný. V současné společnosti stále například přetrvává konflikt mezi „právem“ daňových poplatníků na přístup na státem vlastněné ulice a přáním obyvatel nebýt obtěžováni lidmi, které považují za „nežádoucí“, jež se na ulicích shromažďují. V New Yorku například nyní dochází k hysterickým tlakům ze strany obyvatel některých oblastí, aby v jejich části města nedošlo k otevření prodejen McDonald's. V mnoha případech obyvatelé využili moci místní vlády, aby zabránili otevírání těchto prodejen. Jedná se samozřejmě o jasné porušení práva firmy McDonald's na majetek, který si koupila. Ale i obyvatelé *mají* pravdu: odpadky, více „nežádoucích“ elementů, které McDonald's „přiláká“ a kteří se budou srocovat kolem něj – na *ulicích*. Krátce řečeno, tím, na co si obyvatelé *skutečně* stěžují, nejsou vlastnická práva firmy McDonald's, ale to, co považují za „špatné“ na používání ulic patřících státu. Stěžují si zkrátka na „lidská práva“ jistých lidí chodit dle libosti po ulicích patřících státu. Jako daňoví poplatníci a občané mají zcela jistě tito „nežádoucí“ své „právo“ chodit po ulicích a samozřejmě by se *mohli* srotit na jednom místě, kdyby chtěli, i bez existence atrakce zvané McDonald's. V libertariánské společnosti by byly všechny ulice vlastněné soukromě, a tak by mohl být celý tento konflikt vyřešen bez toho, aby byla porušena něčí vlastnická práva. Bylo by tomu tak proto, že *majitelé ulic* by měli právo rozhodnout o tom, kdo bude mít do těchto ulic přístup a mohli by pak také rozhodnout, budou-li si to přát, že nevpustí ty, které považují za nežádoucí.

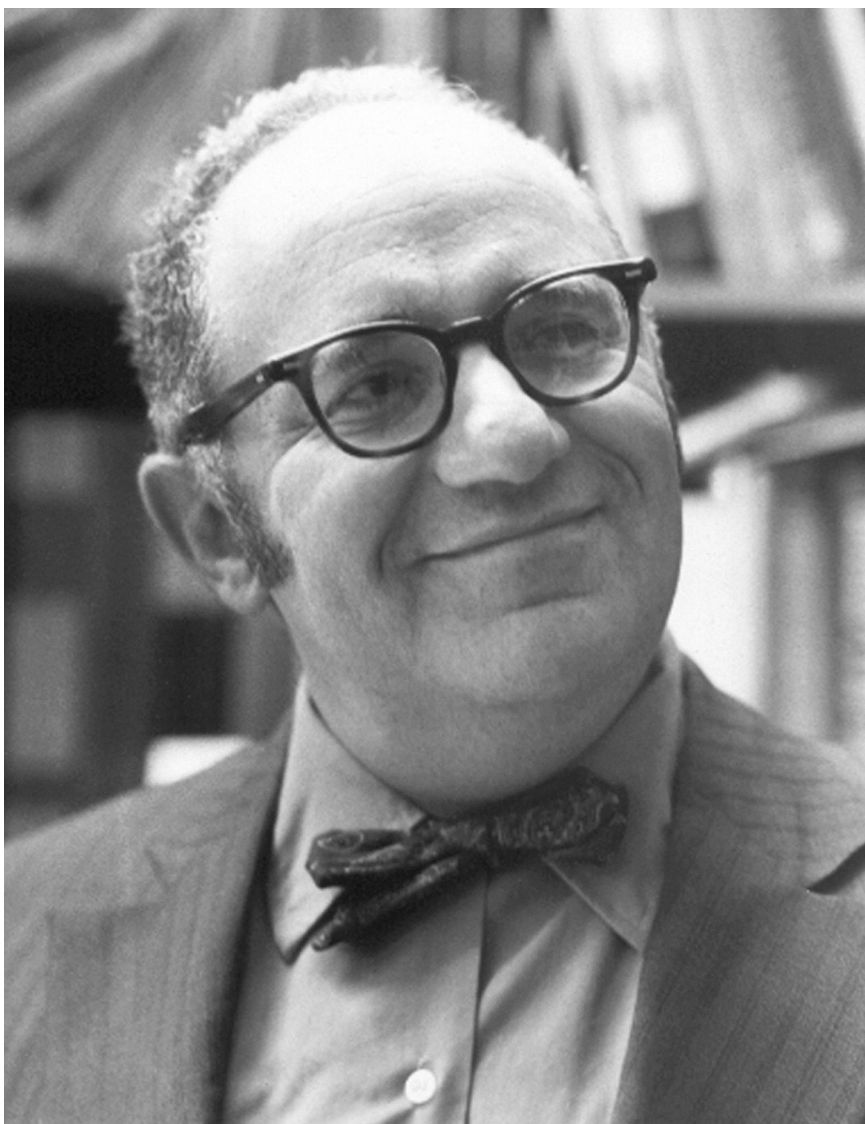
Samozřejmě že ti majitelé ulic, kteří se rozhodnou nevpouštět „nežádoucí“ lidi do své ulice, za to budou muset zaplatit jistou cenu – a to jak skutečné náklady na policejní dohled, tak i ztrátu příjmů podnikatelů na svých ulicích a snížený počet návštěvníků svých

domovů. Zcela nepochybně by ve svobodné společnosti existovaly různé druhy vstupu do různých ulic, přičemž některé ulice (a čtvrti) by byly otevřené všem a jiné by v různé intenzitě povolovaly vstup jen někomu.

Soukromé vlastnictví všech ulic by podobně vyřešilo problém „lidského práva“ na svobodu imigrace. Není pochyb o tom, že současné překážky imigrace neomezují ani tak „lidské právo“ imigrovat, ale právo vlastníka majetku pronajmout nebo prodat majetek imigrantům. Nemůže existovat žádné právo na imigraci, neboť je vždy důležité, na čí majetek má někdo jiný právo vkročit? Krátce řečeno, přeje-li si „Primus“ migrovat nyní z nějaké země do Spojených států, nemůžeme říci, že má absolutní právo imigrovat na toto místo. Co dělat totiž s tím majetkem, jehož vlastníci jej na svém majetku *nechtějí*? Na druhé straně, může nastat situace, a nepochybně se tak děje, že se najdou ostatní vlastníci majetku, kteří využijí příležitosti a pronajmou nebo prodají svůj majetek Primusovi. Současné zákony nyní ale jejich vlastnická práva porušují a brání jim to učinit.

Libertariánská společnost by vyřešila celou „otázku imigrace“ za použití systému absolutních vlastnických práv. Lidé totiž mají pouze právo přestěhovat se na ty majetky a půdu, jejichž vlastníci jim je chtějí pronajmout či prodat. Ve svobodné společnosti by lidé měli v první řadě právo cestovat pouze po těch silnicích, jejichž majitelé by souhlasili s jejich pobytem na těchto místech, a pak by měli právo pronajmout či koupit bydlení od majitelů, kteří by jim jej byli ochotni poskytnout. Znovu by nepochybně došlo k tomu, že by se jako v případě každodenního pohybu po ulicích vyvinuly různé druhy přístupu k migraci.

Výňatek z Rothbard, Murray: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998.

(1926–1995)

Murray N. Rothbard a jeho místo na Olympu rakouské ekonomie

Josef Šíma

Murray Newton Rothbard (1926–1995) se stal neodmyslitelnou součástí tradice rakouské ekonomické školy a je mnohými uznáván za nástupce Ludwiga von Misesa na pomyslném Olympu tohoto směru (nejen) ekonomického myšlení. Jeho jméno je dodnes synonymem nekompromisní kritiky převládajícího kolektivismu a neúnavného boje za *laissez faire*.

Práce Murray Rothbarda nezasahovala pouze do oblasti ekonomie, ale také do historie, filozofie, politické filozofie a etiky. Během 45 let vědeckého bádání a studia sepsal Rothbard 25 knih a tisíce článků, založil první časopis zabývající se výhradně rakouskou školou *Review of Austrian Economics* a působil jako profesor ekonomie (na konci svého života na University of Nevada). Rothbard byl jedním z účastníků Misesových seminářů na *New York University*. Metodologický individualismus v nejlepší rakouské tradici, apriorně deduktivní charakter ekonomie jako součásti praxeologie, subjektivní mezní užitek a náklady obětované příležitosti – to jsou základy, na kterých Rothbard vystavěl své monumentální dílo.

Prvním Rothbardovým *magnum opus* je jeho osmisetstránková kniha o dvou dílech *Zásady ekonomie* (Liberální institut, 2005), která – podobně jako Misesova *Human Action* – krok za krokem buduje rakouskou deduktivní metodou komplexní pojednání o eko-

nomii, a to od mezního užítku až po teorii hospodářského cyklu. V následující knize *Power and Market*, která tvoří jakýsi třetí díl komplexního pojednání o ekonomii, se Rothbard zabývá snad každým myslitelným způsobem vládních intervencí do fungování trhů a znovu a znovu ukazuje destruktivní dopady těchto opatření. Po rozpracování teorie monopolů – kde Rothbard ukazuje, že jediné relevantní monopolní struktury mohou vzniknout zásahem státu, který je dál také udržuje – a teorie soukromého poskytování bezpečnosti – kde Rothbard rozpracovává systém poprvé navržený již Gustavem de Molinariem¹ – předkládá Rothbard komplexní teorii fungování *ryzího* tržního systému, založeného na dobrovolné směně jedinců, která není rušena destruktivními zásahy vlády – systému, který *vždy a jako jediný* optimalizuje společenský užitek.

Ať již se jedná o binární vládní intervence (přímý zásah do směny formou daní nebo vládního výdaje, ať se jedná o daň přímou či nepřímou, progresivní nebo rovnou) nebo triangulární intervence (tj. situaci, kdy vláda zasahuje do dobrovolné směny mezi dvěma jejími účastníky formou regulace ceny nebo množství), nic to nemění na skutečnosti, že vládní zásah způsobuje zisk jednoho na úkor druhého. *Nemůže* proto nikdy existovat neutrální daň nebo jiný podobný, tzv. „tržně konformní vládní zásah“.

„Svobodný trh vždy přináší užitek každému jeho účastníku a maximalizuje ex ante společenský užitek. Dochází i k ex post maximalizaci, protože svobodný trh má efektivní mechanismus, jak rychle přeměnit očekávání ve skutečnost. S vládní intervencí jedna skupina získává na úkor druhé, a proto nemůže docházet k maximalizaci společenského užítku nebo jeho nárůstu.“²

¹ Molinari, Gustave: *The Production of Security*, The Center for Libertarian Studies, Occasional Paper, květen 1977 [1849].

² Rothbard, Murray: *Man, Economy, and State*, Mises Institute, 1993, str. 777. V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 634.

Velká část Rothbardova díla je věnována penězům a bankovníctví. Ve svých knihách *The Mystery of Banking*, *What Has Government Done to Our Money*, *The Case for A 100 Percent Gold Dollar*, *The Case Against the FED* opětovně přichází s myšlenkou návratu ke komoditnímu krytí (zlatu), ukazuje, že peníze se musí vyvinout na trhu z nějaké komodity, která splňuje všechny podmínky, aby se mohla penězi stát. Rothbard přesvědčivě ukazuje, že peníze vznikly na trhu *bez* účasti vlády, stejně jako se na trhu vyvinuly banky. A také že je to stát, který svými podvodnými aktivitami zneužil peněz k neprospěchu svých občanů a změnil stabilní bankovní systém založený na emisi soukromých peněz v monopolizované a zpolitizované odvětví podvodného podnikání (bankovníctví částečných rezerv s centrální bankou v čele).

„Banky vytvářejí peníze z ničeho (out of thin air) a nemusí je, tak jako všichni ostatní, získat prodejem svých služeb. Stručně řečeno, banky jsou již – a to platí v každém okamžiku – zbankrotované, ale to není ‚objeveno‘ do té doby, než jejich zákazníci pojmou podezření a střemhlav započnou ‚run na banku‘. ...Takovéto bankovníctví by na skutečně svobodném trhu nemělo právo existovat stejně jako jiné formy implicitní krádeže.“³

Znalost teorie a historie peněz a bankovníctví umožnila Rothbardovi rozvinout a aplikovat rakouskou teorii hospodářského cyklu, kterou vyvinuli Mises s Hayekem (Hayek za ni obdržel Nobelovu cenu). V knize *America's Great Depression* analyzuje Rothbard velkou depresi 30. let a ukazuje, že byla způsobena, jak předvídá rakouská teorie, nadměrným tištěním peněz resp. nadměrnou úvěrovou expanzí, vyvolanou v roce 1913 založenou americkou centrální bankou (FEDem), a prodloužena vládními zásahy hospodářských

³ Rothbard, Murray: *What Has Government Done to Our Money*, Mises Institute, 1990, str. 49–50. Česky *Peníze v rukou státu*, Liberální institut, 2001.

politik presidenta Hoovera a tolik oslavovaného presidenta F. D. Roosevelta.⁴

Rothbardův důraz na subjektivnost užitku, dobrovolnou směnu a trh jej přiváděl k ostré kritice makroekonomických agregátů jako jsou HDP, velikost vládních investic nebo výše deficitu obchodní bilance. „Neexistuje nic takového jako investice vládního sektoru,“ byl jeho závěr. Investice může provádět pouze *reálný* sektor (soukromý sektor), tj. někdo, kdo je provádí za nějakým účelem, jenž je veden skutečným dlouhodobým uvažováním v kontextu fungování trhu. Proto pro přesnější práci s historickými daty vypracoval veličinu nazvanou PPR (*Private Product Remaining* – zbylý soukromý produkt), která při měření celkové produkce nezahrnovala vládní komponentu. Počítat deficit obchodu nějaké země má stejný význam jako počítat deficit obchodu mezi dvěma regiony, dvěma městy nebo dvěma jednotlivci. Není jediný důvod se domnívat, proč by rozdíl vývozu a dovozu měl být nulový nebo kladný. Směna přes hranice je stejně tak dobrovolnou, a proto oboustranně výhodnou směnou, jako každá jiná směna, bez ohledu na velikost rozdílu nějakých dvou makroekonomických agregátů.

Posledním dílem Murrayho Rothbarda je dvoudílná analýza vývoje ekonomického myšlení *Economic Thought Before Adam Smith* a *Classical Economics* (1995). V tomto monumentálním díle Rothbard ukazuje, jak byly již jednou zodpovězené fundamentální otázky ekonomie zapomenuty kvůli dnes oslavovaným velikánům ekonomického učení, kteří tak vraceli ekonomii na dlouhá období zpět, než přišli jiní, kteří zapomenuté myšlenky konečně natrvalo do ekonomické vědy navrátili. Tak došlo k tomu, že „otec“ ekonomie Adam Smith silou své osobnosti, ale nejen jí, dal zapomenout např. myšlenkám španělských scholastiků (škola Salamanky) z 16. a 17. století s jejich subjektivní teorií hodnoty a francouzským a italským ekonomům, kteří chápali mnohem více než Smith fungování principů svobodné tržní společnosti.

⁴ Viz Šíma, Josef: *Trh v čase a prostoru*, Liberální institut, 2000.

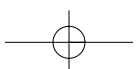
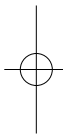
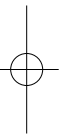
Na závěr je třeba se zmínit o dodatečném aspektu Rothbardovy práce na ekonomických metodologických východiscích. V tradici svého učitele Misesa prováděl Rothbard ekonomickou analýzu na tzv. hodnotově neutrálním (*value free, wertfrei*) základě. Ukazoval ale, že mnozí ostatní ekonomové se této zásadě zpronevěřují, například když hovoří o hospodářském růstu.

„Ekonomové vpašovali... do své vědy etický soud, který není analyzován, jako kdyby byl zcela zřejmý. Proč by měl být růst nejvyšší hodnotou, o kterou bychom měli usilovat? ...Na svobodném trhu dostane každý tolik ‚růstu‘, kolik si zvolí.“⁵

Jelikož záběr jeho vědecké práce zasahoval i do oblasti etiky, vybudoval ve své *The Ethics of Liberty* (1981) morální základy svobodné společnosti založené na aristotelovsko-lockovském pojetí soukromého vlastnictví, které je odvozeno od práva člověka na jeho vlastní život a produkty jeho vlastní práce. Tento morální základ svobodné společnosti společně s komplexní analýzou lidského jednání a analýzou fungování trhů vytváří ucelený konzistentní rámec pro radikální obhajobu principu *laissez faire*, tj. obhajobu fungování svobodné společnosti nenarušované činností vlády.

Rakouská škola je – z velké části díky odkazu Murrayho Rothbarda – dynamicky se vyvíjející myšlenkový směr. Má totiž před ostatními ekonomickými školami značnou výhodu. V porovnání se sofistikovaně vyhlížejícími matematickými modely vynikne její důraz na logiku lidského jednání. Rakouská škola buduje své teorie deduktivně a (část jejich autorů) na apriorních základech. Neztrácí proto srozumitelnost a nestává se pouhým matematickým cvičením, kterému rozumí pouze úzká skupina „vyvolených“. Rakouská škola dává smysl a na rozdíl od všech ostatních škol dokáže – díky své metodologii – potvrdit platnost svých teorií.

⁵ Rothbard: *Man, Economy, and State*, str. 832. V českém překladu *Zásady ekonomie*, str. 675–6.

Rejstřík

Poznámka: Čísla v závorkách označují číslo poznámky pod čarou na uvedené straně.

A

About, Edmond
58

Abramson, A. G.
394 (2)

Akciová společnost
281–82, 307–8, 311

Akciový kapitál
308

Akciový trh
206, 306 (17), 388, 394

Aktiva
222, 345

firemní
120, 148, 311

kapitálová
154, 204, 207, 208

peněžní
54, 185, 195–98, 211, 354 (17)

Akumulace kapitálu
215, 222, 231, 255, 400

Alexander, George J.
127 (19)

Alchian, Armen A.
38 (38)

Allen, Harry K.
29, 68, 83, 83 (6), 247 (61), 259

Altruismus
355–6

Anarchie
78–79, 238 (53), 264–65, 383

Anderson, Martin
302 (15)

Arrow, Kenneth J.
25 (10), 30 (21), 376

B

Barber, Thomas H.
124 (15), 334 (6)

Barnard, B. W.
176 (86)

Bastable, C. F.
133 (31)

Bastiat, Frédéric
58, 131 (27), 132 (30), 133

Bauer, Peter T.
196 (18), 394 (2), 126 (18)

Baumol, William, J.
37, 48 (49), 61–67

Behaviorismus
26–28, 36

Bicanic, Rudolf
306 (17)

Bimetalismus
109–12

Blahobyt, ekonomie – kritika
44–52

Blitz, Rudolph C.
113 (8)

Boehm-Bawerk, Eugen von
34 (28), 233 (48)

Boétie, Étienne de la

94 (10), 318 (27)

Brehm, C. T.

287 (3)

Brown, Harry Gunnison

189 (11)

Brozen, Yale

143 (43), 287 (3)

Buchanan, James M.

67, 72

C

Calhoun, John C.

90–92, 95 (12), 182, 252, 321 (30)

Cassel, Gustav

27

Cenová regulace

103–14, 337 (8), 399, 424

Cla

122, 130–36, 159, 177

Coleman, D. C.

142 (40)

Common Law

79, 371, 381

Conant, Charles A.

196 (86)

Cooley, Oscar W.

139, 140 (38)

Copyright

163

Cox, J. H.

162 (73)

Curtiss, William Marshall

136 (34)

Cyklus, hospodářský

329

Č

Čas

a georgisté

230 (44)

a indifferenční křivky

37

a preference

23–24, 39

Časové preference

112, 153, 195–201, 211, 17, 223, 393,

401

Černý pasažér

66

Černý trh

115–16, 260, 305

Čistá úroková míra

196, 200, 217–20

D

Daň

jediná

228–44

kapitační

270

neutrální

184, 274–75

progresivní

223–27

rovná

270–73

sražená u zdroje

145 (44)

z akumulovaného kapitálu

215–22

z bohatství jednotlivce

221–22

z dědictví a darů

246

z hlavy

171, 270

z majetku

216–21

z příjmu

88, 187–214

Daně, princip prospěchu

266–70

Daně, princip schopnosti platit

255–61

- Daně, teorie oběti
261–66
- Daňová kapitalizace
217, 219–20
- Daňové kánony
245–75
- Daňové úlevy
249–52
- Dary vládě
275–82
- Davidsonová, Clara Dixon
344
- Deflace
181, 190 (13), 197
- Demokracie
61, 67, 93–95, 270, 278–81, 308,
310–22, 339
- Demonstrované preference
18–28, 33, 41, 52, 53, 96 (13)
- Dětská práce
141–2
- Dewey, Donald
152 (55)
- Dewing, Arthur S.
168 (78)
- Director, Aaron
251 (63)
- Dobročinnost (charita)
216, 259–60, 276, 288, 346, 352–4,
358, 389
- Dokonalá konkurence
14, 59–60, 146–51, 382, 387, 388 (37)
- Donisthorpe, Wordsworth
127 (20)
- Dotace
122 (14), 136, 190, 220, 225, 227,
244, 267–72, 283–88, 294
a daňové úlevy
250–52
- Downs, Anthony
72, 98 (14)
- Družstvo
281–82, 306, 311
- Due, John F.
199 (21), 208 (29), 220 (38), 255,
258, 325, 326
- ## E
- Efekty sousedství
323 (31)
- Ekonometrie
394
- Ekonomická kalkulace
237, 298, 302, 305–7, 332, 352, 359,
400–403
moc
360–3
- Ekonomické prostředky
86, 285
- Ekonomie
blahobytu, kritika
44–52
blahobytu, omyly
397–99
blahobytu, oživení
53–67
růstu
369
a veřejná politika
393–96
a etika
44–45, 245–47, 397–401, 427
- Elasticita
125, 137, 193–94
- Emigrace
138
- Empiricismus
19
- Etika
a ekonomie
44–45, 245–47, 397–401, 427
protitržní
327–391
ekonomie a Robbins
47

Eudaemonismus
391 (38)

F

Falšování
176, 180, 305

Farrer, Lord
112 (7)

Fetter, Frank A.
19

Feudální přiděly půdy a zdanění
242–44

Firemní aktiva
120, 148, 311

Fisher, Herbert W.
199 (20)

Fisher, Irving
18, 19, 23, 199 (20), 200, 211,
213–14, 221

Fisher, J. Greevz
279

Fond kapitálový
204

Fond půdní
404–5

Fransízy
167–68

Friedman, Milton
20 (2), 38 (38), 126 (17), 143 (43)

G

Gabor, André
154 (59)

Gaffney, Mason
160 (71), 234 (48)

Galbraith, John K.
62 (71)

George, Henry
72, 131–133, 228–244

Goode, Richard
397 (6)

Grant, Phil
232 (45)

Greshamův zákon
109–12, 175

Groves, Harold M.
209, 217 (36), 259

Haley, Bernard F.
50 (50), 196 (18), 283 (2)

Harper, Floyd Arthur
162 (72), 308, 338, 339 (9), 354 (18)

Harriss, C. Lowell
196 (18), 283

Hayek, Friedrich August
21 (3), 55 (59), 59 (66), 117 (11), 148
(49), 251 (62), 295 (9), 306 (17), 425

H

Hays, Samuel P.
157 (64), 162 (73)

Hazardní hry
40 (40, 41), 367

Hazlitt, Henry
117 (10), 288 (3)

Heath, Spencer
161 (71), 234 (48), 235 (49), 238
(52), 311 (22)

Hédonismus
391 (38)

Hegemonický
princip
304, 402–5
vztah
86–87, 336, 364

Herbert, Auberon
84, 279

Hicks, Robert
29, 30 (21–22), 36, 36 (30), 48, 68

Hill, James J.
162

Hlasovací daň
277–78, 321

Hlasování

61, 94, 98–100, 277–81, 310–15,
320–21, 380

Hodnotová škála

23–41, 49, 53, 60–61, 89, 200, 335,
391 (38)

Hoff, Trygve

306 (17)

Homes, Oliver Wendell

375, 414

Homestead Law

156 (62)

Hospodářský cyklus

329

Hry, hazardní

40 (40, 41), 367

Hume, David

94 (10)

Hunter, Merlin H.

83, 247 (61), 259

Hutchison, Terence W.

20 (2), 34 (28), 59

Hutt, William H.

117 (11), 142 (40), 149, 357 (19), 363
(22)

CH

Chamberlin, Edward Hastings

388

Charita (dobročinnost)

216, 259–60, 276, 288, 346, 352–4,
358, 389

Chicagská škola

72, 227

Chodorov, Frank

86 (2), 180 (2), 192 (15), 239, 261
(45), 294 (7)

Chudoba

44–45, 132, 222, 255, 287, 369

a dobročinnost

352–54

a hegemonický princip

403

a pomoc chudým

287, 405

I

Imigrace

122, 137–40, 159–60, 177, 420–1

Indiference

35–39, 46 (47–48)

Indiferenční křivka

29, 35–37, 68

Indiferenční křivka, společenská

37

Inflace

99, 107–8, 179–81, 183 (5), 189, 210,
286, 300–1, 329, 401

Intervence

autistické

86–88, 90–92

binární

86–88, 90–92, 179–326

triangulární

86–88, 90–92, 103–178

kumulativní

404–5

J

Jednání, kolektivní

64

Jednotný úrokový výnos

120, 190, 195, 200–5

Jevons, William Stanley

18, 29 (20)

Jewkes, John

393 (2)

Jouvenel, Bertrand de

94 (10), 227 (41), 373 (29), 415–17

Jugoslávie

306 (17)

K

Kalkulace, ekonomická

237, 298, 302, 305–7, 332, 352, 359,
400–403

Kalven, Harry Jr.

255 (65), 257, 262 (77), 272 (83), 342

- Kapitační daň
270
- Kapitál
64, 97, 112, 121, 123, 128, 135–38,
175, 148, 155 (61), 165, 169, 173,
183, 192, 194, 199 (21), 205–10,
215–44, 257, 282 (90), 292, 340, 345,
369, 373, 383–88, 400–402, 407
akciový
308
- Kapitalizace
daňová
217, 219–20
monopolního privilegia
120
půdy
233 (46)
- Kapitálová
aktiva
154, 204, 207, 208
akumulace
215, 222, 231, 255, 400
- Kapitálové
statky
18, 108, 136, 158, 160, 199, 218, 232,
234, 257, 364, 383
zisky
205–10, 253
- Kapitálový
fond
204
trh
207, 388
zisk
205–10
- Kartel
60, 148, 397, 305, 366
dobrovolný
60, 119, 120, 148
povinný
121, 123, 130
- Kasty
90 (6), 92, 252, 286, 298, 302, 340,
353, 359, 400–3
- Katolické myšlení
371
- Kessel, Reuben A.
126 (17)
- Keynesovská ekonomie
68, 198 (19), 227, 289
- Knight, Frank H.
34 (28), 40 (40), 233 (47), 238 (51,
53), 240, 289, 391 (38)
- Kolektivní
jednání
64
potřeby
61, 63–66
statky
83, 323 (31)
vlastnictví
308 (18)
- Kolko, Gabriel
173 (83), 225 (40)
- Komise pro cenné papíry (SEC)
128
- Kompenzační princip (Kaldorův-
Hicksův)
48
- Konceptuální realismus
55 (59), 309 (20), 381 (35)
- Konflikt
89–92, 94–96, 286, 298–302, 359,
363–64, 374, 400–2, 420
- Konkurence
dokonalá
14, 59–60, 68, 146–51, 382, 387, 388
(37)
nedokonalá
11, 68 146–51
- Konzervační zákony
117, 122, 152–62
- Korporace
148, 173–74, 202–4, 282, 388
- Křivka, indifferenční
29, 35–37, 68

Kupní síla
107–8, 110, 208–10, 253, 260, 326,
345, 366, 385, 411
Kuznets, Simon
323

L

Laissez faire
53 (56), 57–59, 69, 76–78, 84, 268,
272 (83), 279 (88), 310–11, 369,
376–85, 423, 427
Lange, Oscar
33
Lebensraum
139 (37), 177–78
Leeman, Wayne A.
152 (55)
Leoni, Bruno
21 (5), 79 (2), 371 (27)
Levy, J. H.
84 (7), 279 (89)
Licence
121, 123–26, 159, 167, 171–72
Licence ke krádeži
169
Licencované žebření
288 (4)
Licenční daň
194
Lidská práva
311 (21), 373–75, 413–21
Lichva
112–14
Lippmann, Walter
173
Little, I. M. D.
27–28, 36, 39 (39), 50 (50), 51 (52)
Long, Millard F.
113 (8)

M

Mackay, Thomas
287, 395 (7)

Machlup, Fritz
122 (13), 124
Marshall, Alfred
40 (41), 367 (25)
Marschak, Jacob
43
Marxismus
90, 304, 403
Materialismus
355–56
Maximální doba práce
117, 122
McCulloch, John Ramsay
256
Menšiny
68 (80), 94, 299, 311, 318–19
Měření
29, 35, 38, 40–43, 194 (16), 209, 272
(83), 343, 426
Metodologie
12–13, 19–22, 36, 55 (59), 59, 323–27
Mezinárodní obchod
79, 130
Mezní náklady volného času
287
Mezní produktivita
218, 384–89
Milenkovic, Deborah D.
306 (17)
Mill, John Stuart
200
Millar, Frederick
295 (7)
Miller, James C. III
143 (42)
Mince, ražba
175–76
Mincovní monopol
111 (5), 175–76, 299–300
Minimální
ceny
103–14, 123, 130, 277

- mzdy
 108–10, 122, 143–44, 258, 288
 oběť
 262–65, 340
 Mises, Ludwig von
 12–13, 19, 21 (3), 22 (6), 24, 28–34,
 39 (39), 65 (75), 97, 109, 112 (7),
 135–36, 152 (56), 244, 251, 293 (6),
 296 (10, 11), 306 (17), 333–34, 337
 (8), 354, 394, 423, 425–26
 Mises, Richard von
 39
 Mitchell, Wesley Clair
 19
 Moc
 ekonomická
 360–63
 nad člověkem
 363–66
 nad přírodou
 363–66
 vyjednávací
 363
 Modelování
 388 (37), 394, 427
 Molinari, Gustave de
 58, 61, 63, 151 (53), 279, 424
 Monopol
 60, 76–83, 116, 118–174, 273, 280,
 299, 324, 329, 346, 424
 ražby
 109, 175, 299
 školství
 200
 vlastnictví půdy
 239
 Monopolistická privilegia
 72, 118, 121, 124–29, 142–194, 287,
 354, 401
 Monopolní
 cena
 118–174, 229
 privilegium
 118–174, 268, 294–96, 354 (17), 378
 privilegium – kapitalizace
 120
 zisk
 118–174
 Morálka
 128 (22), 335–39
 Morgenstern, Oscar
 37–43
 Morris, Cohen
 41 (43)
 Morris, Newbold
 288 (4)
 Morse, Sidney
 276 (84)
 Musgrave, Richard A.
 189 (11)
- ## N
- Náklady, princip
 270–73
 Násilí
 55–57, 69, 71–72, 76–77, 81 (4),
 89–93, 103, 116, 118, 149, 177–78,
 185, 201 (23), 244, 250, 266, 281,
 317–18, 320, 337, 343, 346, 348, 352,
 360–66, 379–82, 390, 395, 403
 Nedokonalá konkurence
 14, 60, 68, 146–51, 382, 387, 388 (37)
 Nedospělá odvětví
 134–36, 165
 Nejvyšší soud
 322 (30), 415
 Neokardinalisté
 37–43
 Neoklasická ekonomie
 29, 154 (59)
 Neotolstojovští pacifisté
 281

Nesměnitelná zboží
196, 357, 385–56
Neumann, John von
37–43
Neumannův–Morgensternův přístup
37–43
Nezaměstnanost, podpory v
144
Nezávislé soudy
317
Nock, Albert Jay
86 (2), 365
Nove, Alec
184 (6)

O

Občanská neposlušnost
318
Oběť
rovná
263–64
teorie
261–66
nejmenší
263–64
Obchodovatelnost licencí
123
Obchodovatelnost zboží
385–86
Obrana
11, 62–71, 75–85, 95–96, 127, 129,
268–82, 299, 338, 346, 361–2
Odbory
109, 122, 124, 129, 142–44, 159, 288,
297, 366
Oligopol
118, 132 (29), 137
Oliver, Henry M. Jr.
376–91
Omezené ručení
173, 174 (85), 282 (90)
Oppenheimer, Franz
85–86, 242–243

P

Pacifisté
281
Pareto, Vilfredo
27, 46
Paretovo–Robbinsovo pravidlo
46
Pastevci
157, 242
Patenty
122, 163–67
Patersonová, Isabel
149–50, 308 (18), 349, 354
Pearce, I. F.
154 (59)
Peltzman, Sam
124 (16)
Peněžní aktiva
54, 185, 195–98, 211, 354 (17)
Peněžní zůstatky
221
Perry, Arthur Latham
58, 133 (30), 134 (31)
Peterson, John M.
143 (43)
Philbrook, Clarence
51, 254 (64), 398 (7)
Pinchot, Gifford
162
Plánování
184 (6), 297–98, 303–6, 369–70,
410–12
Plant, Arnold
166
Platidlo, zákonné
111–12, 299
Podnikání a vláda
289–302
Podnikatel
40, 97, 105–7, 115–16, 145–47, 155,
166, 206–7, 227, 304, 345–46, 358,
363, 369, 394–95

- Podpora zemědělství
404
- Podvod
82, 127–28, 175–76, 180, 260, 375–82
- Poirot, Paul L.
139, 140 (38), 373 (30)
- Pojištění
64, 80, 95, 145–46, 201, 271, 273,
301, 346
sociální
201, 301
- Politické prostředky
86, 285
- Poptávka
31, 64, 103–123, 119–25, 137, 154,
158 (66), 160, 176, 187–194, 235,
290, 293, 296, 394–95, 416
- Populace, optimální velikost
138–41, 349
- Positivismus
19–23, 26–27, 58–59
- Pošta
294–296, 299, 308
- Potřeby, kolektivní
61, 63–66
- Potulka, zákony proti
149 (50)
- Povinná školní docházka
141, 300
- Povinná vojenská služba
88, 122, 142–43
- Práce vězňů
185 (7)
- Pravděpodobnost
38–40
- Praxeologie
13, 20–22, 25–28, 34, 41, 52, 56 (60),
61, 62), 59, 87–88, 260, 295
a etika
327–92
- Preference
demonstrované
18–28, 33, 41, 52, 53, 96 (13)
- projevené
26–26, 33, 35, 36 (31)
- Preferenční škála
23–41, 49, 53, 60–61, 89, 200, 335,
385, 391 (38)
- Princip
tržní
402–5
hegemonický
304, 402–5
nákladů
270–73
prospěchu
266–70, 272 (83), 274
- Problém štěstí
45, 265, 348–50, 367, 391 (38)
- Prohibice
115–17
- Proporcionální zastoupení
314
- Prostředky, ekonomické
86, 285
- Protimonopolní zákonodárství
122, 146–51
- Proudhon, Pierre Joseph
405
- Průměrování příjmu
210 (32), 253
- Prvotní přivlastnění
157 (64), 307
- Předpovídání
22, 155, 331, 393–94
- Přídělový systém
116, 117 (10), 161, 242
- Přirozená svoboda
376–80, 383
- Přirozené právo
116 (9), 362, 376, 380
- Půda
18, 65, 97, 108, 115, 218, 267–68,
299–300, 404–5
kapitalizace
233 (46)

ochrana
154–61
vlastnictví
178, 307, 354, 383, 385, 421
zdanění
219–20, 228–244, 257–58
zhodnocení
206
vyvlastňování
170
Půdní fond
404–5

R, Ř

Rakouská škola
14, 18, 34 (28), 191, 230 (44), 232,
423–27
Ražba mincí
175–76
Read, Leonard E.
354 (18)
Realismus
254 (64), 398
konceptuální
55 (59), 309 (20), 381 (35)
Regulace
cen
103–14, 337 (8), 399, 424
produktu
115–178
Reklama
99, 115, 410
Republika
93 (9), 313, 316 (26)
Restrikcionistické ceny
124–25, 129 (23), 137, 141–44,
158–61
Rickenbacker, William F.
111 (6)
Robbins, Lionel
24 (9), 29 (19), 33, 45–48, 57 (62),
262 (76)

Robinsonová, Joan
387
Rogers, Lindsay
93 (8)
Rommen, Heinrich
371–72
Roosevelt, Theodore
162
Rothbard, Murray Newton
12, 75 (1, 2), 83 (5), 96 (13), 101
(16), 147 (47), 163 (74), 179 (1), 185
(8), 228 (42), 240 (56), 290 (5), 295
(8), 323 (31), 326 (34), 330 (3), 341
(10), 373 (29), 388 (37), 393 (1), 397
(5), 423–27

Rousiers, Paul de
150, 151 (53)
Rovná daň
270–73
Rovnost před zákonem
249–51, 270, 343 (13)
Rovnostářství
47, 226, 340–43, 398
Roy, Ralph, Lord
359 (21)
Rozdělování
54–55, 184–85, 235 (49), 285, 352,
400
Rozvojové země
369
Ručení omezené
173, 174 (85), 282 (90)
Rusko
305
Římskokatolická sociální filosofie
371

S, Š

Samuelson, Paul A.
11–12, 22–25, 32–38, 49–52, 59
Sargent, Noel
147 (48), 149 (51), 152 (55), 363 (22)

- Saving, Thomas R.
287 (3)
- Sázky
367 (24)
- Scitovsky, Tibor
67
- Scott, Anthony
152 (56), 153 (57, 58), 154 (60), 156 (62), 157 (65), 158 (66)
- Seligman, Edwin R. A.
191 (14), 220 (38), 257
- Sennholzová, Mary
96 (13), 158 (8), 354 (18), 397 (5)
- Shoup, Carl Sumner
189 (11)
- Schopnost platit
255–64, 267
- Schumpeter, Joseph Alois
36 (33), 61 (69), 98–99, 312, 313 (24)
- Silberman, Charles E.
348 (15)
- Simon, William M.
152 (55)
- Simon, Yves
64 (73)
- Směna, dobrovolná
53–60, 75–77, 85–90, 95, 169, 245, 269, 285–86, 352–54, 360–63, 382–87, 403
- Smith, Adam
247–48, 255–56, 258, 267, 276, 353, 426
- Socialismus
84, 274, 297–98, 303–6, 352, 403
a demokracie
311–12
- Sociální
darwinismus
358
filozofie
343
pojištění
201, 301
- výdaje
267–78
- Soud
75–84, 87, 111, 128, 147, 240, 271, 281, 299, 307, 316–17, 360, 382, 414–15
nejvyšší
322 (30), 415
nezávislý
317
- Souhlas, většinový
61, 180, 310
- Spencer, Herbert
65 (74), 176 (86), 279, 343–44, 354 (18), 377, 379, 380, 390, 391 (38)
- Společenská moc
365
- Společenské indifferenční křivky
37
- Společenské náklady
301 (15)
- Společenský
blahobyt
45–69
užitek
45–69
- Společnost statutární
348–51
- Spolupráce
14, 84, 148, 287, 295 (9), 359
- Spooner, Lysander
176 (86), 320 (29)
- Standardy kvality
125–30
- Stánkový prodej
145
- Stát
a lidská podstata
371–72
jako dobrovolná organizace
61–67
a jeho moc
71, 338, 365

Statistika
407–12

Statistika národního důchodu
323–26

Statky
kapitálové
18, 108, 136, 158, 160, 199, 218, 232,
234, 257, 364, 383
kolektivní
83, 323 (31)

Statutární společnost
348–51

Stewart, Charles T., Jr.
143 (43)

Stigler, George J.
34 (28), 124 (15), 130 (25)

Středověk
113 (8), 124, 242, 348, 350

Světová vláda
79

Svoboda
definice
88 (5)
hladověť
352
krást
378
projevu
373–76, 413–21
přirozená
376–80
smluvní
380–83
trh a demonstrováné preference
53–54

Sweezy, Alan R.
19, 22 (6), 23

Školní docházka, povinná
141, 300

T

Taussig, Frank W.
134

Tautologie, obvinění z
19–23, 27

Teorie úroku H. George – kritika
233 (46)

Termometrie
41–42

Thomasová, Dana Lee
288 (4)

Thoreau, Henry David
279

Tolstoj, Lev N.
338

Tovární zákony
142 (40)

Transfery
268, 283–84

Trh, černý
115–16, 260, 305

Tržní princip
402–5

Tucker, Benjamin R.
170 (81), 176 (86), 344 (14)

Tuerck, David
131 (26)

Tulloch, Gordon
72, 157 (65)

U

United States Steel Corp.
151 (54)

Úplatky
105, 108, 129, 171–72, 217, 248, 305

Úroková míra
107, 112–15, 154, 159, 190, 194–95,
200, 202–5, 217–20, 231, 257
čistá
196, 200, 217–20

Úrokový výnos, jednotný
120, 190, 195, 200–5

Úspory
112–13, 152, 158, 169, 192, 196–202,
205, 210–15, 221–25, 232, 295, 304,
345, 353

- Ústava
321 (30), 415
- Utilitarismus
335, 376, 398–99
- Užitek a intervence
89–101
- Užitek
ordinální a celkový
29–35
peněz
195, 261, 340
společenský
45–48, 53, 56–60
- V**
- Verejná politika
47, 51 (51), 98–99, 374–75, 393–405
- Verejné
mínění
93 (8), 170 (81), 314, 321
služby
167–68
vlastnictví
239, 307–9
zájem
381 (35)
- Většinové hlasování, rozpory
61–62, 310–15, 380
- Většinový souhlas
61, 180, 310
- Vining, Rutledge
395 (4)
- Vláda
výdaje
92, 181, 184, 198, 283–326
a dary na fungování
275–82
a hlasovací daň
277
a chudí
225
a investice
198 (19)
- a nedostatek
104–5
- a podnikání
289–302
- a půjčky
304–5
- a statistiky
323–326
- a školy
141, 300 (13)
- a ulice
167–8, 418–21
- Vlastní zájem, znalost
331–33
- Vlastnictví
75–77, 81 (4)
státní
289–306, 391
veřejné
170, 307–9
a lidská práva
373–75, 413–21
k myšlenkám
163
kolektivní
308 (18)
půdy
155 (61), 155–60, 178, 231–44
ulic
167–68, 418–21
- Vnější úspory (externality)
63–67
- Vojenská služba, povinná
88, 122, 142–43
- Vyčerpávání zdrojů
152–62, 308
- Vyjednávací moc
363
- Vykořisťování
72, 90–1, 132 (29), 185, 348, 362,
387–88, 401–2
- Vztah, hegemonský
86–87, 336, 364

W

- Wagnerův-Taftův-Hartleyho zákon
122, 144
- Walker, David
397 (6)
- Walker, Francis Amasa
276 (84)
- Warren, William F.
275
- Weinstein, James
173 (83)
- Wittgenstein, Ludwig
23 (7)

Y

- Yeager, Leland Bennett
131 (26), 230 (44)

Z

- Zákon, rovnost před
249–51, 270, 343 (13)
- Zákon stejné svobody
343–44, 377–78, 390
- Zákonné platidlo
111–12, 299
- Zákonodárství protimonopolní
122, 146–51
- Zákony
 - konzervační
117, 122, 152–62
 - proti lichvě
112–14
 - tovární
142 (40)
- Zarnovitz, Victor
394 (3)
- Závist
52–54, 96
- Zdanění
 - a feudální přiděly půdy
242–44
 - nadměrného zisku
204

Zdroje, vyčerpávání

152–62, 308

Zisk

- 97–101
- kapitálový
205–10, 253
- monopolní
119–21
- sobecký
356
- a kartely
60 (68)
- firmy a zdanění
203
- pro majitele půdy
159–61
- Znehodnocování příměsemi
126–27

Ž

- Žebrání
288, 349, 354 (17)
- Železnice
124, 161–62, 169, 170 (79), 295, 411

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

Předplatné TL na rok 2005

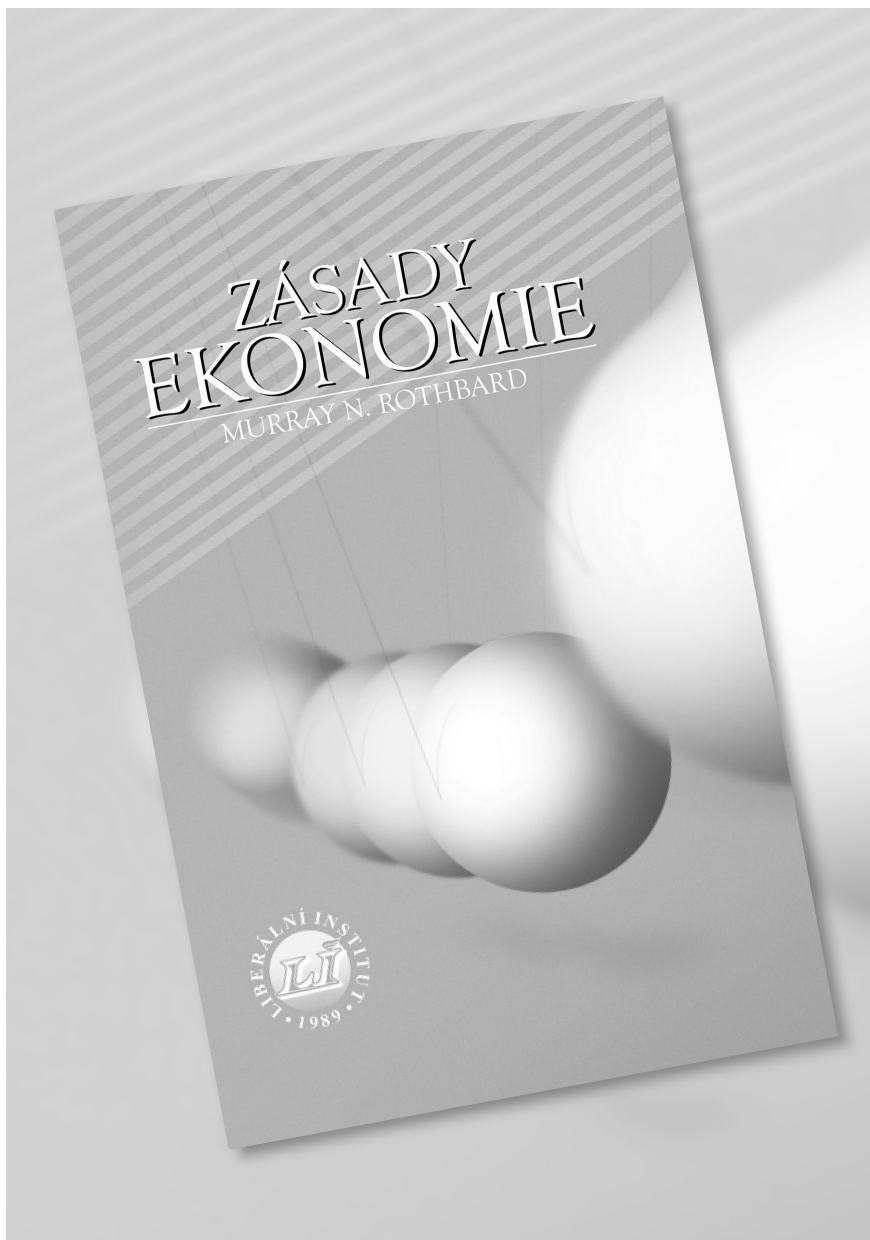
Jak se stát každý měsíc součástí
TERRA LIBERA?
Předplatě si zaslání časopisu
TERRA LIBERA.

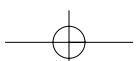
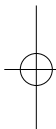
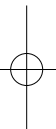
Roční předplatné časopisu,
zasílaného v papírové podobě kamkoliv
v rámci ČR, získá ten, kdo přispěje
Liberálnímu institutu
alespoň 150,- Kč nebo 0,25 g zlata.
Předplatné v elektronické podobě
lze získat za polovinu těchto částek.

Korunový účet: 111 333 0/2400
e-Gold účet: 131844

Více o e-Gold na www.libinst.cz

On-line archív **TERRA LIBERA** z let 2000 - 2004 dostupný na stránkách www.libinst.cz

Další knihy v rakouské tradici, vydané Liberálním institutem:

*Murray N. Rothbard: Zásady ekonomie / Od lidského jednání
k harmonii trhů*

755 stran, doporučená prodejní cena 630 Kč

Murray N. Rothbard: Peníze v rukou státu / Jak vláda zničila naše peníze
144 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Ludwig von Mises: Byrokracie

204 stran, doporučená prodejní cena 186 Kč

Ludwig von Mises: Liberalismus

185 stran, doporučená prodejní cena 168 Kč

Dominick T. Armentano: Proč odstranit protimonopolní zákonodárství?

122 stran, doporučená prodejní cena 150 Kč

Henry Hazlitt: Ekonomie v jedné lekci

200 stran, doporučená prodejní cena 200 Kč

Israel Kirzner: Jak fungují trhy

90 stran, doporučená prodejní cena 99 Kč

David Boaz: Liberalismus v teorii a politice

464 stran, doporučená prodejní cena 420 Kč

Josef Šíma: Trh v čase a prostoru / Hayekovská témata v současné ekonomii

112 stran, doporučená prodejní cena 70 Kč

dostupná on-line na adrese http://www.libinst.cz/etexts/sima_trhvcase.pdf

Josef Šíma (ed.): Právo a obrana jako zboží na trhu

112 stran, doporučená prodejní cena 110 Kč

Friedrich A. von Hayek: Kontrarevoluce vědy

212 stran, doporučená prodejní cena 119 Kč

Friedrich A. von Hayek: Soukromé peníze / Potřebujeme centrální banku?

164 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

•••

Členové Klubu přátel liberální literatury mají na všechny publikace Liberálního
institutu 20% slevu!

Více informací a další texty v elektronické podobě najdete na adrese
<http://www.libinst.cz>.

